تفسیر ایوبی حنفی

تالیف

ملا العصر حجۃ اللہ ابو الفضل مولانا محمد عبد الشہید الایوبی

القندھاری السیاخیلی الحنفی النقشبندی عفی عنہ

ناشر

مکتبۃ القراءۃ والتجوید

کاسی روڈ شالدنہ کوئٹہ

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

Maktaba Tul Ishaat

تمام فنون کے کتب ہمارے ویب سائٹ اور پلے سٹور سے فری ڈاون لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید نئے کتب شامل کر رہے ہیں نئے شامل شدہ کتب لیے روزانہ ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو باقاعدگی سے چیک کیا کریں۔

اپنی کتاب کو ہمارے ویب سائٹ پر شائع کرنے کے لیے رابطہ کریں

تفاسیر	خطبات	منطق
احادیث	سیرت	معانی
فقہ	تاریخ	تصوف
سوانح حیات	صرف	تقابل ادیان
درس نظامی	نحو	تجوید
لغت	فلسفہ	نعت
فتاوی	حکمت	تراجم
اصلاحی	بلاغت	تبلیغ و دعوت
آڈیو دروس	مناظرے	تمام فنون

maktaba.tul.ishaatofficial@gmail.com

بسم الله الرحمن الرحيم

په پښتو ژبه کښي اولنی او په افغاني تاريخ کښي بې ساری په
زرګونو جديدو مسئلو باندي مشتمل

تفسير ايوبي حنفي

وَمَالِيَ (۲۳) ❀❀ فَمَنْ اَظْلَمُ (۲۴)

تاليف او تصنيف

د علامة العصر ابو الفضل شيخ التفسير والحديث فقيه دوران مفسر الزمان

حضرت مولانا محمد عبد الله الايوبي

الكندهاري السليمانخيلي الحنفي النقشبندي حفظه الله تعالى

مكتبة القراءة والتجويد

کاسي روډ شالدره کوټه

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم .... تفسير ايوبي پښتو پنځلسم ټوک

مفسر .... الحاج مولنا محمد عبيد الله الايوبي الکندهاري
السليمانخيلي الحنفي حفظه الله تعالی بفضله الوهبي

کمپوزر .... حبيب الحق حقاني

ټايپ .... حقاني کمپيوټر اداره

نشر کوونکې اداره .... مکتبة القراءت والتجويد کاسي روډ کوټه

د چاپ ځای .... لاهور

لومړی ځل چاپ .... ۱۱۰۰ (۱۴۳۲) هجري قمري

يو نظر دې خوا

هيڅ يو مسلمان هم په قرآن مجيد، احاديثو يا د فقهي په کتابو کې په قصده سره غلطي نه کوي، زموږ اداره تر خپله وسه پورې د کتابو تر ليکلو وروسته تصحيح ته زياته پاملرنه کوي، چې له دې کبله زموږ کتابونه معياري دي، خو بيا هم بنده بنده دی، يو نه يو ځای څه ناڅه غلطي په املاء کې يا په يوه جمله کې ځني صادره سي، نو زموږ د ټولو ناظرينو څخه دا خواست دی چې که ستاسي تر نظر داسي غلطي تېره سي لطفاً زموږ سره تماس ونيسئ، تر څو د کتاب د دوهم وار په چاپ کې د هغې تېروتنې اصلاح وسي.

په درناوي ستاسي ورور شمس الحق شمس

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

جميع الحقوق محفوظة

جميع حقوق الملكية الادبية والفنية محفوظة
لمكتبة القراءة والتجويد كوئته باكستان

و يحظر طبع أو تصوير أو ترجمة أو إعادة تنضيد الكتاب كاملاً أو مجزأً أو تسجيله على أشرطة كاسيت أو إدخاله على الكمبيوتر أو برمجته على اسطوانات ضوئية إلا بموافقة الناشر خطياً.

Copyright ©
All rights reserved
Tous droits reserves

Exclusive rights by Maktabatul-Qiraat i waltajweed Quetta - Pakistan. No part of this publication may be translated, reproduced distributed in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

الطبعة الاولى

١٤٣٢ هجري - ٢٠١١ ميلادي

مكتبة القراءة والتجويد

شارع كانسي كوئته - بلوچستان
رقم الهاتف ٠٣٠٠٣٨٨٥٥٣٥

MAKTABTUL-QIRRAT
WALTAJWEED
KANSI ROAD QUETTA
BALOCHISTAN

ISBN 2-7451-3140-0

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَكَفٰى وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى خَيْرِ الْوَرٰى

وبعد: د قرآن مجيد تلاوت، د قرآن مجيد تفسير، د قرآن مجيد حفظ د قرآن مجيد تجويد دا ټوله کارونو ته خاتم الانبياء ﷺ بهترين او تر ټولو کارونو غوره کارونه ويلي دي، يو ځاى کښې فرمايي، هر کله چي له ده ﷺ تپوس وسو چي "اى الاعمال افضل" په کارونو کي تر ټولو ښه او غوره کار کوم کار دى؟ و يې فرمايل "الحال المرتحل" يعني د کوچ کونکي بيرته کوچ کول، معنى دا چي هر کله قرآن مجيد په تلاوت سره تکميل کړي او بيرته د قرآن مجيد تلاوت شروع کول.

ځکه نو حفاظ کرام اکثره چي له دې حديث څخه باخبره وي نو په اخري شپه د روژې په نولسم رکعت کښې چي څومره سورتونه دي تر والناس پوري ټوله ختم کړي او په شلم رکعت کښې بيرته بيرته "الم" تر المفلحون پوري ووايي، چي ودې عمل ته الحال المرتحل وايي، ولي چي کله قرآن مجيد تکميل ته رسيږي نو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نو شیطانان خوشحالي جوړه کړي چي دې مؤمن
قرآن مجید ختم کړی بیا یې نه وایي، او هر کله
چي ده بیرته "الم" شروع کړی نو د شیطان هغه
ټولې خوشحالیانې په غم ولړل سي، او نا امیده له هغه ځایه روان سي.
له دې حدیثو نو څخه دا په ګوته کېږي چي د قرآن مجید تلاوت ډېر یو لوی او د ډېر عظمت والا کارونو څخه یو کار دی، خو هر کله چي فهم د معناهم ورسره وي، نو بیا تر ټولو لوی کار دی.
حضرت ایوبي مدظله العالي ودې کار ته ملا تړلې ده چي الحمد لله دادی پنځلسم ټوک چي پکښې دروېشتمه او څلورویشتمه پاره موجوده ده ستاسو په لاسونو کي دی، هیله ده چي و حضرت ایوبي او همدا رانګه و چاپوونکي ادارې مکتبة القرائت والتجوید ته به هم په خپلو دعاګانو کښې یو ځانګړی ځای مشخص کړئ.
دا هم تاسي او دا هم تفسیر ایوبي پنځلسم ټوک.

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹
والسلام

قاري فضل الحق حقاني
باني مکتبة القرائت والتجوید

مکتبة القرأة والتجوید

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ وَعَلٰى آلِهٖ وَصَحْبِهٖ اَجْمَعِيْنَ.

درویش وايي: چي شروع د سورة يٰسٓ مبارک پر (۱۵) للشهر المبارک رمضان يوم الاربعا سنه (۱۴۳۱) هـ ق قرار يافت.

اَللّٰهُمَّ كَمَا رَأَيْتَنِيْ اِفْتِتَاحَهٗ فَوَفِّقْنِيْ لِاخْتِتَامِهٖ وَاَرِنِيْ بِالْخَيْرِ وَالصِّحَّةِ وَالسَّلَامَةِ وَالْفَرَحِ وَالسُّرُوْرِ. رَاحَةِ الْقَلَمِ وَالْاَصَابِعِ عَنْ تَعَبِ كِتَابَتِهٖ اِنَّكَ يَا اللهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْكَ الْمَصِيْرُ. وَاِنَّكَ يَا مَوْلَايَ بِالْاِجَابَةِ جَدِيْرٌ.

ابيات

هغه ورځ زما د ژوند به لويه خوشحالي وي
چي قلم زما پر والناس باندي راهي وي

سرمايه زما د عمر دا تفسير دی
که مي وليدی اخير د خدای تقدير دی

سُوْرَةُ يٰسٓ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ ثَلٰثٌ وَّثَمَانُوْنَ اٰيَةً وَّخَمْسُ رُكُوْعَاتٍ — بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

فوائد هذه السورة المباركة: د دې سورت مبارک يو نوم (معمه) پر صيغه د اسم فاعل دی لکه چي ابن مردوية او خطيب بغدادي او بيهقي رحمهم الله له ابو بکر الصديق رضي الله عنه څخه روايت کړی دی، عن النبی ﷺ انه قال يٰسٓ تدعى معمة تعم صاحبها خير الدارين (يٰسٓ بلل کېږي معمه، تعم يعني چي عام دی صاحب ته دی يعني چي وظيفه يې کوي يا دائمًا يا على الاكثر، خير د دنيا او آخرت) وتسمى الدافعة لانها تدفع عن صاحبها كل سوء (او يو نوم يې دافعه دی يعني لېري کوي هر غم او مرض او فقر وغير ذالک) وتسمى القاضية، لانها تقضى كل حاجة (او يو نوم يې قاضيه دی يعني هر حاجت چي څوک لري په برکت د دې مبارک سورت پوره کېږي)

درویش وايي: چي په صحيح روايت د امام احمد، ابو داوٗد، نسائي، ابن ماجه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او طبراني رحمه الله له معقل بن يسار رضي الله عنه څخه چي عليه الصلوة والسلام وويل: يٰسٓ قلب القرآن، او دا هم يو نوم له نومانو څخه ددې سورت دی، حجة الاسلام ابو حامد محمد الغزالي رحمه الله ددې تسميه وجه داسي بيان کړې ده چي مدار د دين اسلام ايمان دی بالله (يعني بتوحيده) او صحت د ايمان په اقرار سره دی په حشر او نشر سره، او دا امور په سورت يٰسٓ کي په ابلغه وجه بيان سوي دي، نو څکه دا سورت مشابه کړل سو د زړه سره په بدن کي د انسان چي زړه مدار د صحت د بدن دی، او دا توجيه د امام غزالي رح امام رازي رح په تفسير کي مختاره کړې ده، او ابو نصر السجزي رح في کتابه الابانة وحسنه (او دا حديث يې حسن بللی دی) عن عائشة رضي الله عنها، قالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان في القرآن سورة تدعى العظيمة (يعني په دې نامه يادېږي) لعضمتها عند الله (او صاحب ته د دې سورت عند الله ويل کېږي) يشفع صاحبها (يعني چي دا سورت يې ورځ کړ څولی وي د هغه به شفاعت خدای پاک قبلوي تر اکثر د ربيعه او مضر (چي د عربو د دوو قومو نومان دي) او په صحيح اخبار کي راغلي دي چي دا سورت مبارک دی د مړو د قبرو سره وايي، او د چا چي زکندن وي د هغه په مخ کي دې هم وايي، وصح من حديث معقل بن يسار رح لايقرئها عبد يريد الله (ای رضاء الله) والدار الآخرة (يعني دفع د عذاب د آخرت) الا غفر له ماتقدم من ذنبه، او ترمذي او دارمي له انس رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام وويل: من قرء سورة يٰسٓ کتب الله له بقرائتها قرائت القرآن (ای ثوابها) عشر مرات.

پوښتنه: هر وار چي سرې قرآن ووايي خو سورت يٰسٓ پکښې ويل کېږي، نو په دې حديث کي به تفضيل د شي پر ځان باندي لس واره نه وي؟

ځواب: مراد په دې حديث کي دا دی چي په هغو لسو وارو کي سورت يٰسٓ نه ورسره وووايي، ونظيره في القرآن لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ الآية، نو هورې خو هم په زرو مياشتو کي ډېر وارونه ليلة القدر راځي، نو هورې هم علماء وايي چي يوه ليلة القدر تر زرو مياشتو بالا ده چي په هغو کي ليلة القدر نه وي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او بل ځواب دادی چي په تفضيل کي پر خپل ځان تغاير اعتباري هم کافي دی فان سورة يٰسٓ من حيث تلاوتها مفردة غير قرائتها في جملة القرآن، دا محاوره د عربو تائيد د تغاير اعتباري کوي، دوی وايي: الحسناء في الحلة الحمراء احسن منها في الحلة البيضاء (ښائسته ښځه په سرو کالو ښه ايسي تر سپينو کالو) ابو نعيم رحمه الله په دلائل کي له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام يقرء في المسجد (اى المسجد الحرام حين كونه في مكة) فيجهر بالقرائة حتى تاذى به ناس من قريش (يعني المشركون منهم) نو يو څو کسان د قريشو ور ولاړ سول چي عليه الصلوة والسلام ونسي يعني چي قرائت په زوره مه وايه، دستي د دوی لاسونه تر زنو لاندي بند سول او په سترګو هم ړانده سوه، فجاؤا الى النبي ﷺ او وه يې ويل ننشدک بالله والرحم يا محمد، يعني چي زموږ لاسونه له غاړو څخه راخلاص کړه او سترګي مو بناء کړه يعني دعاء راته وکړه، عليه الصلوة والسلام دعاء ورته وکړه حتى ذهب عنهم ذالک يعني لاسونه يې هم ايله سوه او سترګي يې هم بناء سوې، فنزلت يٰسٓ الى قوله تعالى: اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ، نو له هغو کسانو څخه يو لا هم مسلمان نه سو، فقير وايي: وفي نقل الحديث اختصار قليل.

يٰسٓ ۝١

درويش وايي: چي د اکثرو مفسرينو رحمهم الله مذهب دادی چي يٰسٓ له حروف مقطعه قرآنيه وو څخه دی لکه الٓمٓ وغيره اختلافًا واعرابًا.

درويش وايي: چي صحيح مذهب په حروف مقطعات قرآنيه وو کي چي مذهب د حنفيه رحمهم الله هم دی چي خدای رحمه الله هيڅ چا ته لار نه ده ورکړې د ادارک د معانيو د مقطعاتو في اوائل السور وقالوا ان الله متفرد بعلمها، ونحن نؤمن بما اراد الله تعالى بذالک ونؤمن بانها من القرآن، او سپارل د علم د هغو و خدای جل جلاله ته او موږ يې قرائت تعبدًا وامتثالاً لامر، فاقرؤا ما تيسر من القرآن، او بعض مفسرين وايي: حروف مقطعة سر بين الله ورسوله، واخرج ابن ابى شيبة وعبد بن حميد وابن جرير وابن المنذر وابن ابى حاتم عن طرق عن ابن عباس رضي الله عنه چي د يٰسٓ يا انسان في رواية بالحبشة وفي رواية في لغة طي، او مراد د انسان پر دغه تقدير اجماعًا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

محمد ﷺ دی، نو اصل یې یا انیسین چي تصغیر د انسان دی لکن لپاره د تعظیم کما ثبت في محله ان التصغیر قد یجئ للتعظیم وقد یجئ للتحقیر، نو یا خو حرف نداء ده او د انیسین نصف راوړی چي سین دی لکثرة النداء به کما في قولهم في اقسم بالله ایمن الله وهذا قول الحسن وسعید بن جبیر وجماعة رح، او ابو بکر الوراق وایي معنی د یٰسٓ یا سید البشر ده، او ابن حنیفه وایي چي معنی یې یا محمد (ﷺ) ده، ولي چي وروسته یې مخاطب دی ګرځولی دی یعني (انک لمن المرسلین) او په یوه حدیث کي چي روح البیان راوړی دی لکن راوي یې نه دی معلوم راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام وویل ان الله سماه بسبعة اسماء محمد و احمد وطٰهٰ ویٰسٓ والمزمل والمدثر وعبد الله ﷺ سبعة مرات، حسین کاشفي رح په تفسیر حسیني کي وایي: حقیقت آنست که عرف عرب ان که از کلمه بحر فی تعبیر میکنند کما في قول الشاعر: ع.. فقلت لها قفی فقالت قاف ای وقفت، پس می باشد که یا برائ ندا باشد وسن اشاره بکلمة سید البشر او یا سید الاولین والآخرین باشد، کما جاء في الحدیث الصحیح انا سید ولد آدم ولا فخر، وقال الشیخ ابن نور الدین رح في بعض وارادته ای کشفیاته او مناماته سألت رسول الله ﷺ عن اسرار المتشابهات من الحروف فقال هی من اسرار المحبة بیني وبین الله فقلت هل یعرفها احد فقال ولا یعرفها جدي ابراهیم.

وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيْمِ ﴿٢﴾

پوه سه: چي یٰسٓ چي له حروف مقطعهؤ څخه سي کما هو المختار لاکثر المفسرین، نو والقرآن لپاره د قسم دی، یعني قسم دی په هغه قرآن چي محکم دی په عجب نظم چي په اعلی درجه کي د فصاحت او بلاغت دی او په بدیع المعاني سره چي دلائل بینه دي پر حقیقت د دین اسلام او نبوت د نبي ﷺ، ولي چي په قرآن مجید کي قصي د تیرو امتو د ټولو انبیا و امثال عجیبه و حکایات صادقه وغیرها مما لا یمکن احاطة انطاق البیان علیهما، ولهذا فصحاء عدنان وبلغاء قحطان عجزوا عن الاتیان بمثل اقصر سورة منه (فالقرآن) نفسه معجزة ظاهرة بینة عادلة علی ان القرآن من عند الله وان محمداً رسول الله، ولهذا اورد الله في جواب القسم.

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣﴾

په تحقيق ته يا محمد (ﷺ) د خداى ﷻ د رسولانو له ډلې څخه يې على رغم انف المشركين.

درويش وايي: چې په مطول كي بلكې په ټولو كتابو كي د معانيو وايي چې يو اخبار چې څوک و چاته ووايي يا به يې غرض افاده د حكم وي يعني چې متكلم مخاطب خبر كړي په هغه حكم چې مدلول د خبر وي، لكه يو سړى چې بل سړي ته ووايي چې زيد خو له حجره راغلى دى، چې مخاطب نه وي په خبر، يا لازم د فائدې يعني مخاطب خو په حكم خبر وي بيا هم ته اخبار په هغه حكم ورته كوې يعني متكلم دا ورته وربښيي چې زه هم په دې حكم خبر وم، چې دې ته په اصطلاح د علم المعاني لازم فائدة الخبر وايي، كقولک لمن حفظ القرآن قد حفظت القرآن په دې خبره خو مخاطب خبر دى چې زما قرآن په ياد دى، ستا په دې كي صرف غرض دا وي چې زه ستا په حفظ القرآن خبريم، اذا علمت هذا القانون، نو دلته دا سوال پيدا كېږي چې په دغه آيت كي يعني (انک لمن المرسلين) څه فائده ده، ولې كفار مكه خو له قرآن څخه منكر دي او له رسالت څخه د عليه الصلوة والسلام هم منكر دي، نو دوى ته په دې اخبار څه فائده ده، او لازم د فائدة الخبر خو بديهي ده په افاده كي څه فائده؟ ددې ځواب دادى چې په دې اخبار كي اعلان و كفارو ته دى او رد د دانكار ددوى دى چې دوى به عليه الصلوة والسلام ته ويل لست مرسلاً، په انسان العيون كي وايي چې له خواصو څخه د عليه الصلوة والسلام ده چې خداى ﷻ قسم دده پر رسالت واختى بقوله: والقرآن الحكيم انک لمن المرسلين.

عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤﴾

پر سمه لارې، چې واصل و رضا ته د خداى ﷻ ده او و جنت ته په آخرت كي.

پوهه: چې دا خبر آخر د ان دى، واختاره الزجاج رح قائلاً انه الاحسن في العربية، او يا على صراط متعلق دى په المرسلين پورې، نو يې معنى داده: لمن الذين ارسلوا على صراط مستقيم، يعني د ټولو رسولانو يوه لار ده سمه چې توحيد دى، او استقامت پر امورو د دين دى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: صراط مستقیم د انک لمن المرسلین څخه و فهمېده، ولې چې د رسولانو لار خو وي مستقیمه. نو په صراط مستقیم کې څه فائده ده؟

ځواب: فائده یې تصریح ده په وصف سره د شرع په استقامت سره او د انک لمن المرسلین څخه التزامًا استقامت فهمېدی.

تَنۡزِيۡلَ الۡعَزِيۡزِ الرَّحِيۡمِ ﴿٥﴾

پوه سه: چې حفص، ابن عامر، حمزة او کسائي رحمهم الله تنزیل په نصب سره وایي یا اعني ورسره محذوف دی، نو بیان د صراط مستقیم دی یا په تقدیر د فعل د دغه مصدر، تقدیره نزل ای القرآن تنزیل العزیز ای الغالب في ملکه الرحیم بخلقه، نو ځکه یې کتاب نازل کړی او رسول یې هم راواستاوه فحذف الفعل واقیم المصدر مقامه، او نور قاریان یې په رفع سره وایي خبر د مبتداء محذوفي یې بولي، ای القرآن تنزیل آه.

لِتُنۡذِرَ قَوۡمًا مَّاۤ اُنۡذِرَ اٰبَآؤُهُمۡ فَهُمۡ غٰفِلُوۡنَ ﴿٦﴾

چې ته وېرروې هغه قوم یعني له عذابه څخه د خدای ﷻ، حرف جر متعلق دی په تنزیل پورې یا په معنی پورې د المرسلین، کلمه د ما نافیه ده او (ما انذر آه) جمله صفت ده د لقوم یعني چې ته وېروې هغه قوم چې نه دي بېرول سوی پلرونه او نیکه ګان د دوی، ولې چې په مکه کې وروسته تر اسماعیل علیه السلام بل نبي نه دی راغلی، نو دوی و رسول ته ډېر محتاج دي.

سوال: تا وویل چې اهل مکه ته وروسته تر اسماعیل علیه السلام بل نبي نه دی راغلی او په آیت کې خو ما انذر آه راغلی دی او انزار خو په دوی پوري نه دی خاص فیجوز ان قد انذرهم من لیس بنبي کزید بن عمرو بن نفیل وقیس بن ساعدة چې انذار د اهل مکه یې د شرک کاوه مګر انبیاء نه وه؟

ځواب: د آیت معنی داده ما انذر آبائهم رسول منذر واما مطلق الانذار فلم ینقطع په دې ځواب سره هغه سوال هم دفعه سو چې د دې آیت او د هغه آیت (وان من امة الا خلا فیه نذیر) منافات دی، ولې چې په دې آیت کې نفي د انذار ابائهم راغلي دي، او هغه بل آیت اثبات دی د نذیر و هر امت ته، وحاصل الجواب چې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مراد په آیت مراد نفي د انذار دی د نبي د خولې ځخه او هغه بل آیت اثبات د مطلق انذار دی و هر امت ته. ولا منافات بين نفي الخاص واثبات العام كما لايخفى على اولي النهى فافهم. (فهم غافلون) نو دوی پر غفلت او جهالت دي، نو دوی اشد احتیاج لري وارسال ته د رسول فلهذا ارسل محمد ﷺ ودوی ته.

درویش وايي: چي علامه بغدادي رحمه الله په روح المعاني کي او علامه البرسوي رحمه الله په روح البيان کي او علامه ثناء الله رحمه الله په تفسير مظهري کي دا احتمال په دې آيت کي هم راوړی دی چي کلمه د ''ما'' په ما انذر آه کي دي موصوله يا موصوفه وي او عائد دي محذوف وي، والتقدير ح لتنذر قومًا بالذي (كه ما موصوله سي) او بشيئ انذر كه ما موصوفه سي) به (دا عائد محذوف دی راجع دی و ما ته كه موصوله وي او كه موصوفه وي) آباؤهم الابعدون (يعني في زمان اسماعيل عليه السلام ومن بعده الى زمن وقوع عبادة الاصنام في اهل مكة) و يا ما مصدريه دی، والتقدير لتنذر قومًا انذار ابائهم اى مثل انذار آبائهم (اى الابعدون في زمن اسماعيل عليه السلام وزمن بعده، وعلى هذه الوجوه الثلثة (اى كون كلمة ما موصولة او موصوفة چي عائد محذوف ته ضرورت لري كمامر، او يا مصدريه سي چي عائد ته ضرورت نه لري، البته لفظ د مثل محذوف دی) قوله تعالى فهم غافلون متعلق دی بقوله تعالى انک لمن المرسلين اى ارسلناک الى اهل مكة لتنذرهم فهم اى اهل مكة غافلون من انذار اسماعيل عليه السلام لمرور ازمنة طويلة عليهم بعد اسماعيل عليه السلام حتى ظهر فيهم عبادة الاصنام فافهم.

لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰٓى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝

اللام للقسم اى و الله په تحقيق ثابت سوی دی قول پر اكثر، تخصيص د اكثريې وكړی له دې سببه چي ددوی يعني اهل مكه لكه خالد بن سنان او ورقه بن نوفل واتباعهما كانوا في دين ابراهيم و اسماعيل عليهما السلام. (فهم لايؤمنون) دغه اكثره ايمان نه راوړي.

اِنَّا جَعَلْنَا فِيْٓ اَعْنَاقِهِمْ اَغْلٰلًا

موږ کړځولي په غاړو کي ددوی، اغلالاً جمع د غل ده چي لاس وغاړي ته په ترل کيږي، بغوي رحمه الله وايي چي دا آيت په شان کي د ابو جهل او دده د ملګرو چي د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بني مخذوم د قبيلې وه چې دوی دا قسم اخستی ؤ چې کله موږ محمد (ﷺ) وليدی چې په حرم کې يې لمونځ کاوه، ابو جهل خو دا وويل چې زه به دی په دغه ډبره چې دده په لاس کې وه دی به پر دا ککری په ولم، نو ابوجهل وليدی چې عليه الصلوة والسلام پر لمانځه ولاړ ؤ او قرائت يې په جهر سره وايه، ابو جهل چې ډبره پورته کړه چې عليه الصلوة والسلام وولي لاس يې پورته سو دده غاړې ته او ډبره يې په لاس پوري چسپه ومبتلی لکه غل، ابو جهل ناکامه ډبره په لاس پوري مبتلی تر غاړې لاندي راغلی هغه دوو مخزوميانو ته صورت حال چې يې ورته بيان کړی ډبره ايله سوه، مخزومي ولاړ سو ډبره يې واخستل چې زه به هم په دغه ډبره محمد قتل کوم، دی چې راغلی او عليه الصلوة والسلام يې پر لمانځه ولاړ هم وليدی، نو ده چې په ډبره ويشتی په سترګو ړوند سو، نو د عليه الصلوة والسلام د قرائت اواز يې اوريدی او په سترګو يې نه ليدی، نو دغه مخزومي چې ابو جهل او هغه بل مخزومي ته راغلی هغه يې هم نه ليدل حتی چې هغو ورناري کړې چې څه دي وکړه؟ هغه ورته وويل چې ما يې اواز اوريدی او په سترګو مي نه ليدی، او ده زياته کړه چې زما او د محمد (ﷺ) تر منځ يو شی پيدا سو لکه مينده د حيوان چې لکی يې پورته او کښته کوله، که زه ورنژدې سوی وای زه به هغه حيوان خوړلی وای، نو دا آيت نازل سو چې اول يې تېر سو او اخير دادی.

فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُم مُّقْمَحُونَ ۝٨

نو هغه اغلال اصل يې داسي ؤ الی اذقانهم چې دوی يې نه پرېښوول چې سرونه کښته کړي، او بغوي ~~ وايي چې ضمير د هي راجع دی و ايدي ته.

سوال: د ايدي لفظ خو د مخه نه دی ذکر سوی، نو اضمار قبل الذکر به نه وي؟

ځواب: لا ولي لفظ د اغلال دلالت پر کوي لان الغُل ما يجمع اليد الی العنق.

پوښتنه: په شان نزول کي خو غل يو ازي د ابو جهل په غاړه کي ډبره سول. لکن په دې آيت کي لفظ د اذقان يې جمع راوړی؟

ځواب: نعم لکن عرب فعل د يوه و ډېرو کسانو ته کوي نحو بنوا فلان قتلوا لرضاء الکل بفعل ذالک الواحد وههنا کک فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يوه سه: چي په (فهم مقمحون) کي فاء لپاره د سببيت ده ماقبل الفاء يعني فهي الى الاذقان لما بعدها اعني مقمحون فان الاغلال الى الاذقان سبب للاقحام، يعني سرونه يې پورته نيولي وه سترګې يې کښته اچولي وې، وهيڅ شي ته يې مخ نه سواى اړولاى.

يوه سه: چي بيهقي په دلائل النبوة کي په اسناد متصل تر ابن عباس رضي الله عنه پوري داسي حديث روايت کړى دى چي بعض د بني مخزوم د قبيلې دا اتفاق يې سره وکړى د نبي کريم ﷺ د وژلو په باره کي چي ابو جهل او وليد بن مغيرة هم پکښي شامل وه، نو يوه ورځ يا شپه عليه الصلوة والسلام په حرم محترم کي پر لمانځه ولاړ ؤ او قرائت يې هم په جهر وايه چي دوى يې قرائت هم اورېدى، نو دوى وليد بن مغيره ته وويل چي ورسه قتل يې کړه، نو وليد هم هغه ځاى ته ورغلى، نو ده قرائت هم اورېدى او عليه الصلوة والسلام يې نه ليدى خو بيرته ملګرو ته راغلى او ماجرى يې ورته ذکر کړه، نو ټول له راولاړ سول فلما انتهوا الى المكان الذي يصلى فيه سمعوا قرائته نو دوى پر اواز ور روان وه، ولي ليدى خو يې نه، ناګاه اواز ددوى تر شا سو بيا به دوى د اواز پر خوا ور روان سوه بيا به يې اواز د شا د خوا واورېدى، اخير مجبوره ناکامه را روان سول، دا تفسير او مراد ددې آيت دى.

وَجَعَلْنَا مِنْۢ بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ سَدًّا وَّمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَاَغْشَيْنٰهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُوْنَ ۝

موږ وګرځاوه له منځ څخه د مخ ددوى سد يعني چي دوى عليه الصلوة والسلام نه ليدى، مراد له سد څخه سد د قدرت د خداى ﷻ دى، او د شا د خوا هم سد يعني دوى به په صوت پسي د عليه الصلوة والسلام تر شا راتله، نو موږ دوى رانده کړه يعني له ليدلو څخه د عليه الصلوة والسلام که څه هم ظاهرًا خو رانده نه وه ددې واقعې د مخه، نو دوى نه ليدى يعني عليه الصلوة والسلام يا هيڅ شى په دغه حال کي چي اراده د قتل د عليه الصلوة والسلام يې درلودل.

درويش وايي: چي روح المعاني، روح البيان او مظهري دغه تفسير چي په پښتو ژباړه تاسي ته بيان سو ټولو راوړى دى او مناسب د حال د متعلمانو د تفسير ايوبي سره هم دغه تفسير دى چي عام الفهم تفسير دى، او دوى درې سره دا هم وايي چي انا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جعلنا في اعناقهم تر دې ځايه پورې بيان د مشركانو د مكې دى بلكې د نفس كافرانو دى په آخرت كې.

سوال: جعلنا دوه ځايه چې راغلي دى او اغشينا يو ځاى چې په دې آيت كې راغلي دى په صيغه د ماضي دى او احوال د آخرت مستقبل دى؟

ځواب: هو! صيغې خو د ماضي دي لكن د آخرت احوال په اعتبار د دې دي چې حسب موعود الله خامخا متحقق دي نو دا احوال متيقن دي لكه ماضي كلمات فلهذا عبر عنهما بالماضي.

درويش وايي: چې د دې تفسير فهم اسان دى، ولې چې تنزيل د امر مستقبل بمنزلة الماضي كثير في العربية والقرآن، لكن يو بل تفسير چې دې درې سرو تفاسيرو راوړى دى، بعض په ډېر طويل بيان سره لكه روح المعاني او روح البيان او بعضو په لنډ ګران تفسير او بيان سره راوړى دى، لكه مظهري هغه تفسير دا دى چې دا آيتونه محمول دي پر تمثيل د حال د كافرانو په ورځ د قيامت كې، دوى وايي چې نه په دې دنيا كې غُل سته او نه سد سته نه فهم مقحمون سته، بلكې اراد الله سبحانه انا منعناهم عن الايمان بموانع اختيارية لهم فجعل الاغلال والسد مثلاً لتلك الموانع فهو تقرير وتثبيتهم على الكفر والطغيان والطبع على قلوبهم بحيث لا ينفعهم الآيات والنذر ومثلهم بالذين غلت اعناقهم الى الاذقان فهم مقمحون وبالذين بينهم السد وبين مايريدون رؤيته في انهم لايلتفتون الى الحق ولا يعطفون اعناقهم نحوه، ولا يطاء طؤن رؤسهم له ولو طاء طئو رؤسهم فرضًا يمنعهم السد عن الابصار فهم لايبصرون سبيل الهدى.

درويش وايي: چې وهذا اقصر التقارير الواردة في بيان ان حا في الآية تمثيلاً.

وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝١٠

برابره ده پر دوى كه ته وبېروې او كه نه وبېروې ايمان نه راوړي.

تركيب: د دې عبارت قرآني ءانذرتهم ام لم تنذرهم مبتداء ده، سواء عليهم خبر دى.

سوال: دا دوې جملې خو جمله فعليه دي او استفهام هم ورسره دى، نو څرنګه جمله فعليه مبتداء واقع كېداى سي؟

ځواب: معنى د دې دوو جملو داده انذارك وعدم انذارك سواء، يعني په معنى د مصدر مضاف الى الفاعل دي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: مبتداء خو دوه شيه ده يعني انذارک وعدم انذارک او سواء خو مفرد دی؟

ځواب: سواء مصدر دی مفرد او تثنيه او جمع پکښې برابر دي.

سوال: په آيت کې حرف استفهام سته يعني همزه او ام، او په مذکور تقرير کې يعني انذارک وعدم انذارک سواء، هيڅ د استفهام معنى نسته؟

ځواب: حرف الاستفهام منسلخ دی د معنى څخه د استفهام بتجريدهما عنه (ای عن الاستفهام) لمجرد الاستواء.

سوال: تأويل د فعل په مصدر سره خو حرف مصدري غواړي لکه ان مصدري وهو مفقود ههنا فکيف يصح تأويله بقوله يعني انذارک آه؟

ځواب: قاضي بيضاوي رح وايي چې ګاهې فعل بېله حرف مصدري په معنى د مصدر راځي، واستدل بقول الشاعر: مصرع:.. تسمع بالمعيدى خير من ان تراه، حيث وقع بغير الحرف المصدری مبتداء، ای سماعک بالمعيدی، وخير خبره.

درويش وايي: ولهذا المصرع قصة طويلة مذکورة في حواشي البيضاوي وغيرها.

إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ ۖ

ته بېرولای سې يعني داسې بېرول چې فائده پر مرتبه سي. فلا يرد ان رسول الله ﷺ کان ينذر غير هؤلاء المذکورين في الآية فکيف يصح حصر الانذار کما هو معنى انما على المذکورين في الآية، وجه عدم الايراد چې محصور پر مذکورينو په آيت کې هغه انذار دی چې فائده پر مرتب وي (من اتبع الذکر) چې متابعت د ذکر يعني د قرآن کوي بالتأمل في معانيه وبلاغته والعمل به، ولا يکون کمن قيل في شانه شعر: تروم العز ثم تنام ليلاً ... يغوص البحر من طلب اللألي

(وخشي الرحمن) يعني د خدای جل جلاله له عقابه بېرېږي.

فائده: داسې يې نه وويل وخشي المنتقم للدلالة ان الخشية مع ملاحظة صفت الرحمة فيه تعالى کمال الخشية وعين الايمان (بالغيب) حال دی له فاعل څخه د خشي يعني عن عذابه ای قبل ان يعاينه کما في يوم القيامة، ولي هغه خشية خو فائده نه کوي، او يا معنى داده غائبًا عن الناس في خلوته يعني چې منافق نه وي او نه ريا کاره، کما قيل:

واعظان که اين جلوه در منبر ومحراب ميکنند
چون بخلوت ميروند آن کاری ديگران ميکنند

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَّاَجْرٍ كَرِيْمٍ ⑪

ته زيري وكړه دوى ته په مغفرت د خداى ج د بعض گنهو، او مراد له اجر كريم څخه يعني اجر حسن څخه جنت دى.

فائده: تنوين دواړه ځايه لپاره د تعظيم دي.

اِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتٰى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوْا وَاٰثَارَهُمْ

په تحقيق موږ ژوندي كوو مړي (يعني په ورځ د قيامت يا ژوندي كوو جاهل په علم سره يا ضال په هدايت سره) او موږ نوشته كوو چي دوى د مخه يعني په دنيا كي كوم ښه كارونه چي يې كړي او د هغو ښو عملو اثار حسنه، لكه يو سړي چي تعليم يې وچاته كړى وي، او د علم دين كتاب يې تصنيف كړى وي، او مسجد يې جوړ كړى وي، يا د سنت حسنه تأسيس يې كړى وي لكه يو مدرسه وعلى هذا القياس سنت سيئة كاشاعة باطل، وتأسيس ظلم وتائيد كفر، لكه په افغانستان كي چي دا اوس تائيد د امريكايانو د افغانستان اكثره كسان كوي تر سنه (١٤٣١) هـ ق پوري.

قال النبي ﷺ من سن في الاسلام سنة حسنة يعمل بها من بعده فله اجرها ومثل اجر من عمل بها من غير ان ينقص من اجورهم شيئ (اى اجور العاملين بتلك الحسنة) ومن سن في الاسلام سنة سيئة يعمل بها من بعده (لكه شراب خانه يا د قمار وغير ذالک ځايونه) فله وزرها و وزر من عمل بها من غير ان ينقص من اوزارهم شيئ، رواه مسلم، وفي الحديث الصحيح الذي رواه البخاري عليه الصلوة والسلام وايي: چي هر څو مره قتلونه يعني ناحقه چي په اسلام كي كيږي پر ابن اول د آدم [ع] يعني قابيل د هغه قتل عذاب سته، لانه اول من سنى القتل ظلمًا، او بعض مفسرين وايي چي مراد له اثارو څخه په دې آيت كي خطائهم (گامونه د دوى دي) الى المساجد، عن ابى موسٰى الاشعري رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ اعظم الناس اجرًا في الصلوة ابعدهم فابعدهم مشيا (يعني په لاركي هر څو لېري وي ثواب يې ډېر دى. الحديث متفق عليه) او د جابر بن عبد الله رض روايت دى چي شاوخوا سرايونه نژدې و مسجد نبوي ته خالي سوه (يعني يهودان پكښي او سېدل هغه ولاړل) نو د بنو سلمه چي كورونه يې د مسجد نبوي څخه لېري وه اراده يې وكړه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چې دغو نژدې سرایو ته راکډه سي، نو دا خبره يو چا و عليه الصلوة والسلام ته ورسول، عليه الصلوة والسلام دوی راوغوښتل چې تاسي رشتيا دا اراده لرئ چې دې نژدې کورو ته رانقل سئ، هغو ورته وويل نعم. يا رسول الله قد اردنا ذالک. فقال "يابني سلمة ديارکم (ای الزموا ديارکم) تکتب اثارکم، دوه واره مکرر يې ورته وويل (رواه مسلم) وروی البغوي رح عن انس رض نحوه.

درويش وايي: چې روح المعاني وايي چې ددې احاديثو دا معنی نه ده چې په دې آيت کې فقط دغه خطأ المساجد مراد دي، بلکې مراد له دې احاديثو دا دی چې په اثارهم کې خطأ المساجد هم داخل دي وان کان الآية شاملاً لغيرها کما مر عنقريب، نو چا چې دغه حديث دليل ددې گرځولی دی چې آيت مدني دی ولې قصه د بني سلمة خو په مدينه منوره کې پېښه سوې ده، دا استدلال يې غلط دی، ولې چې مو پر آنفاً وويل چې د احاديث مبارکه ؤ دا معنی نه ده چې دا آيت په کثرت الخطأ الی المساجد کې نازل سوی يعني چې مدني سي، بلکې آيت مکي دی او په مامر موضوعاتو کې نازل دی، د حديثو معنی دا ده چې آثارهم محمول پر معنی عام دی چې کثرت الخطاء يې هم له افراد ځخه فافهم والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَٰهُ فِىٓ إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿١٢﴾

پوه سه: چې لفظ د کل منصوب على شريطة التفسير دی، يعني د مخه تر کل شيئ احصينا مقدر دی، والاصل احصينا کل شيئ ثم حذف العامل المذکور وفسره بعده باحصيناه المذکور بعده.

درويش وايي: چې منصوب على شريطة التفسير خو فرخه لمن لري په عربي لغت کې.

پوښتنه: ددې حذف او وروسته بيرته تفسير کول فائده يې څه ده؟

ځواب: علماء د نحوي وايي چې سړی چې مثلاً لفظ د کل منصوب ويني په عامل د نصب کې متفکر سي، وروسته چې يې تفسير ويني د هريې اضطراب دفع سي او اهل علم المعاني وايي چې هر علم چې وروسته تر طلب او انتظار حاصل سي هغه علم الذ (خوندور) وي واضبط (او ذهن يې ښه ټينګ ساتي) عارف جامي قدس سره وايي:

چه خوش باشد که بعد از انتظاری .... با اميد رسد اميداوری

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(اَحْصَيْنٰهُ فِيْٓ اِمَامٍ مُّبِيْنٍ) هر شي مونږ ليکلی دی په هغه کتاب کي چي ښکاره کونکی د هر شي دی، يعني په دې کتاب کي نوشته دی چي مشهور نوم يې لوح محفوظ دی، چي د هغه نوشته تغير او تبديل نه لري.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلًا اَصْحٰبَ الْقَرْيَةِ ۘ اِذْ جَآءَهَا الْمُرْسَلُوْنَ ﴿۱۳﴾

او مثال بيان کړه يا محمد (ﷺ) و کفارو ته د مکې.

پوښتنه: د ضرب معنى په مثل سره له څه درکه ده؟

ځواب: دا ترجمه لـه دې محاورې ځخه د عربـو مـأخوذ ده، دوی وايي هذه الاشياء على ضرب واحد اى مثال واحد.

پوه سه: چي واضرب آه يا عطف دی پر مجموع ماقبله من قبيل اعطف القصة على القصة يا معطوف دی پر مقدر اى فانذرهم واضرب لهم آه.

فائده: روح المعاني او مظهري وايي چي اضرب متعدي دی و دوو مفعولو ته لتضمنه معنى الجعل، ګويا داسي وويل سول اجعل لهم (اى للكفار مكة) (مثلاً) مفعول اول دی (اصحٰب القرية) مفعول ثاني دی.

پوه سه: چي له قريه ځخه مراد انطاكية، رواه الفريابي عن ابن عباس رضی الله عنه وابن ابى حاتم عن بريدة وعبد بن حميد وابن جرير وابن المنذر عن عكرمة، وفي البحر انها انطاكية بلا خلاف، وحاصل المعنى قل يا محمد مثال حال اهل مكة مثال حال اهل انطاكية (اذ جآءها) چي ورغله ودې قريې ته.

فائده: اذ جآئها بدل اشتمال دی من اصحاب القرية كما في قولهم اعجبني زيد علمه وسلب زيد ثوبه (المرسلون) يعني رسولان او استولي خلک د عيسىٰ عليه السلام، البغوي رحمه الله وايي قال العلماء باحوال العلماء چي عيسىٰ عليه السلام اول وار واستول دوه کسه حواريين دده د مخلصينو اصحابو ځخه وښار ته د انطاکيه (نو لـه صيغې ځخه د جمع لغوي معنى مراد ده اى مافوق الواحد) نو دوی چي ښار تـه ورننوتې سول يو شپين ږيرى يې وليدى چي پسونه يې پوول چي نوم يې حبيب وُ، دوی چي سلام ورواچوه شيخ ورته وويل من انتما؟ تاسي څوک ياست، هغو ورتـه وويـل رسولا لرسول الله يعني عيسىٰ عليه السلام چي هغه تاسي منع کوي له عبادت ځخه د بتانو او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رابولي مو و عبادت ته د رحمٰن ﷻ، نو سپين ږيري شپانه ورته وويل چي تاسي يو دليل پر دغه دعوت لرئ؟ قالا نعم! نشفي المريض ونبرئ الاكمه والابرص باذن الله، يعني زموږ په دعاء خداى ﷻ مريض جوړوي يعني هر ناجوړی چي وي، او زموږ په دعاء خداى ﷻ مورزاده ړوند بينا كوي، او د پس په مرض مبتلا جوړيږي.

درويش وايي: چي ما چي ترجمه وكړه دا مي ښكاره كړي چي په نبرئ الاكمه والابرص ونشفي المريض كي اسناد مجازي دی و سبب ظاهري ته چي دعا ده فافهم، شپانه ورته وويل: د رځئ زما يو زوی دی دوه كاله كيږي چي مريض دی. هغو دوو رسولانو ورته وويل چي در ځه چي موږ يې وګورو، نو سپين ږيري كور ته بوتله، هغو چي مريض وليدی دعاء يې ورته وكړه او لاس يې پر تېر كړی. نو په حكم د خداى ﷻ مريض فوراً جوړ سو، تاريخ وايي رفته رفته په ښار كي دا خبر خپرېدی او قسم قسم مريضان راوستل كېدل او ددوی پر لاس خداى پاك شفأ وركول، نو ددوی په دعاء سره ډېر مريضان خداى ﷻ جوړ كړه، نو د انطاكيه سلطان ته (چي نوم يې په قول د وهب رح انفطس ؤ من ملوك الروم يعبد الاصنام) دا خبر ورسېدی، نو دا دوه كسان رسولان يې وروغوښتل او پوښتنه يې څني وكړه چي تاسي څوك ياست؟ دوی ورته وويل رسولان د عيسىٰ ؑ يو. باچا ورته وويل چي تاسي دلته زما پايتخت ته د څه غرض لپاره راغلي ياست؟ دوی ورته وويل چي موږ تا رابولو له عبادت څخه د هغه شيانو چي بتان دي چي نه اوري او نه ويني او نه يې په عبادت كولو كي نفع سته او نه يې په نه كولو كي د عبادت ضرر سته و هغه معبود بالحق ته چي هم سميع دی او هم بصير او هم نافع دی هم ضار دی و على كل شيئ قدير. باچا ورته وويل چي تاسي وايا ست معبود سته غير زموږ د معبودانو څخه چي بتان دي؟ هغو ورته وويل نعم، هغو ورته زياته كړه چي معبود بالحق هغه ذات دی چي ته او ستا خدايان يې پيدا كړي دي، باچا ورته وويل چي تاسي ولاړ سئ زما له دربار څخه زه به ستاسي په حال كي غور وكړم. دوی چي ولاړ سول سلطان عسكر په دوی پسي واستول چي په بازار كي يې مضبوط وهئ چي بيا دا خبري ونه كړي. خير عسكرو هم هغسي وكړه، او وهب بن منبه رح بيا دا قصه داسي بيان كړې ده چي عيسىٰ ؑ چي دا دوه كسه انطاكيه ته واستول، نو دوی چي هوري ورغله سلطان ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د انطاکیه یې رسیدګی مشکل وه تاچې دوی تبلیغ ورته کړی وای، نو باچا یوه ورځ بازار ته سره د باډي ګارډانو (ساتندویانو) راوتلی ؤ، نو دې دوو کسانو په بلند اواز الله اکبر او کلمه توحید وویل چې باچا واورېدل، باچا ته درد ورغلی عسکرو ته یې امر وکړی چې دا دوه کسان ونسیٔ بندي خانې ته یې واستوئ او هر یوه دوه سوه دُرې ووهئ، نو عیسیٰ علیه السلام چې خبر د ضرب و کوب او بندي کولو د هغه دوو کسانو واورېدی، نو رئیس الحواریین شمعون الصفار یې ورپسې را واستاوه چې د دوی د خلاصون په باره کې کوشش وکړي، نو شمعون ښار ته د انطاکیه داخل سو ځان یې د یو ساده سړي پر ډول کړ خولي ؤ نو د باچا د باډي ګارډانو او خپلوانو سره یې کرار کرار ځان شناخته کړی چونکه شمعون ډېر پوه سړی او په خبرو کې هم ډېر چالاک او فهمیده سړی ؤ، نو د باچا د خپلوانو دده سره ډېر انس او الفت پیدا سو، نو د باچا خپلوانو د شمعون د هوښیاری او د عقلمندی خبر سلطان ته بیان کړی، نو سلطان دی خپل مجلس ته وغوښتی، باچا چې د شمعون خبرې واورېدې د هغه ډېر الفت ورسره پیدا سو، شمعون د بت پرستی او د توحید په باره کې د سلطان سره هیڅ ګفت و شنید نه ورسره کاوه فقط د سیاسة السلطنة او د رعیت پروری په باره کې بحث ورسره کاوه د باچا په عقیده ډېر حق ګویه سړی معلوم سو، او دی یې ډېر نازاوه او په احترام یې ورته کتل. او مکلف یې کړی چې ته به هره ورځ دربار ته راځې، رفته رفته ورځ په ورځ د ملک په زړه کې محبت د شمعون زیاتېدی، نو یوه ورځ یې و باچا ته وویل چې زه خبر سوم چې تاسې دوه کسان بندیان کړي دي او په درو مو هم وهلي دي چې تا ته یې دعوت د بل دین یعني توحید المعبود در کړی ؤ، باچا ورته وویل نعم، نو شمعون ورته وویل چې تا خبرې ورسره وکړې او د دوی مطلب دي واورېدی چې دوی څه ویل، ملک وویل چې یا ما خبرې نه دي ورسره کړې خو دوی په بازار کې د الله اکبر نارې وهلې ما ته ډېر درد راغلی هیڅ پوښتنه مې نه ده ځنې کړې بلکې فوراً مې حکم د جلد او بند صادر کړی، شمعون ورته وویل چې که د باچا خوښ وي چې را غوښتي مو وایې چې دوی څه وایې خبرې به مو اورېدلي وای، ملک فوراً د بندي خانې هغه بندیان را وغوښتل، بندیان چې راغلل نو شمون ورته وویل چې تاسې له کومه راغلي یاست او چا راستولي یاست؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دوی ورته وویل: الله الذی خلق کل شیئ ولیس له شریک، شمعون ورته وویل چي تاسي ستاسي د خدای ﷻ بیان راته وکړئ او ډېر صاف بیان او په عین حال کي ډېر کوتاه، نو هغو دوو چي په حقیقت کي خو دوی سره پېژندل چي زموږ خدای ﷻ یفعل ویحکم مایرید، او زموږ خدای زموږ په دعاء موږ زاده ړوند جوړوي.

سوال معترض: شمعون چي هغه دوو خلګو ته وویل چي تاسي چا را استولي یاست دوی ورته وویل الله الذی آه دا به دروا غ نه وي، ولي چي دوی خو عیسیٰ ؑ را استولي وه، او که څرنګه؟

ځواب: عیسیٰ ؑ خو په امر د خدای ﷻ را استولي وه کما یدل علیه قوله تعالی اذ ارسلنا الیهم اثنین آه، حیث اسند الارسال الی نفسه، نو رسول د رسول الله په امر د خدای ﷻ هم رسول الله دی. (القصه) باچا امر وکړی یو غلام چي دواړي ستر ګي یې ړندي وې بلکې بچې وې را یې وستی دوی خدای ﷻ ته زاری وکړې شمعون په زړه کي آمین وایه، حتی چي هغه د ستر ګو ځای یې سره څیري سو دوی د ختو دوې مرغتانې پکښي کښېښولې د ستر ګو د کسې په ځای کي غلام لیدل پیدا کړه فتعجب الملک، نو شمعون و ملک ته وویل که ته ستا له خدای ؑ څخه چي ورته سوال وکړي نو ستا به لوی شرف وي، ملک ورته وویل چي زه ستا څخه هیڅ راز پټ نه ساتم ان الهنا الذی نعبده لایسمع ولایبصر ولایضر ولاینفع.

پوښتنه: ملک شمعون ته ولي دومره خوشبین ؤ چي هیڅ راز یې له ده څخه پټ نه ساتی؟

ځواب: شمعون به هغه وخت چي ملک به بتخانې ته د بتانو د عبادت لپاره تلی، نو دی به هم ورسره ؤ، نو شمعون به ډېر لمونځونه کول او ډېري زاری به یې کولې (په پټه و خدای ؑ ته نصرت پر اهل انطاکیه خصوصًا ملکهم) نو د ملک او دده سره ورسره خلګو به دا خیال سو چي شمعون زموږ په دین دی، بیا ملک و هغو دوو کسانو ته وویل چي که چېري ستاسي خدای چي تاسي یې عبادت کوئ پر احیاء د میت قادر دی آمنا به یعني ستاسي پر خدای موږ ایمان راوړو، دوی ورته وویل زموږ خدای ﷻ قادر دی پر هر شي، نو ملک ورته وویل چي دلته یو مړی دی د اوو ورځو را اېسته چي د یو غټ تاجر زوی ؤ او پلار یې غائب ؤ نو ما یې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دفن وځنه اوه څو پلار يې راسي، ملک خلګو ته وويل چي ورسئ هغه ميت راوړئ، ميت چي يې راوړی بدن يې تغير کړی ؤ او بد بوی يې هم تلی، نو هغو دوو کسانو تضرع او زاري خدای ﷻ ته شروع کړې. راوي وايي چي هغو دوو کسانو خو علانيه خواست کاوه چي ملک هم اورېدی او شمعون پدعو ربه سرًا، نو هغه مړی راژوندی سو او داسي يې وويل چي زه د اوو ورځو څخه پر شرک مړوم او په اوو شپلو کي د اور داخل کړه سوی وم او زه تاسي بېروم له شرک څخه چي تاسي يې کوئ، فآمنوا بالله، وروسته مړي وويل چي ما وليدلې دروازې د اسمانو خلاصي سوې ماچي وکتل يو ځوان ؤ حسن الوجه دوه کسه نور ورسره وه زه يې له اوره را وه ايستلم، ملک ورته وويل چي هغه درې کسه په حاضرو خلګو کي سته؟ ځوان مړي شا وخوا وکتل وه يې ويل چي هغه حسن الوجه سړی دادی (شمعون ته يې اشاره وکړه) او هغه دوه کسان چي ورسره وه هغه دا دوه کسه دي (رسولانو ته يې اشاره وکړه) نو ملک په درياب کي د تعجب غرق سو، نو شمعون چي په دې پوه سو چي د ملک رايه د خپلو خدايانو بتانو څخه بدله سوه، نو يې خپل ځان ورته معرفي کړی چي زه هم د خدای ﷻ د رسول عيسیٰ عليه السلام رسول يم وتاسي انطاکيه والو ته، فآمن الملک وآمن معه قوم وکفر آخرون ای اصروا علی کفرهم، او بعض راويان وايي چي مړی د ملک لور وه چي په قبر کي له ډېره عمره څخه دفن وه، نو شمعون ملک ته وويل چي ته دا دوو کسانو ته ووايه چي ستا لور را ژوندی کړي، نو ملک هغو دوو کسانو ته د لور د ژوند په باره کي وويل. نو هغه دوه کسان پر لمانځه ودرېدل او شمعون سرًا دعاء کوله چي قبر وچاودی او د ملک لور کفن په غاړه راووتل دا خبره يې وکړه خپل پلار او خلګو ته چي زه د غه سړي (شمعون ته يې اشاره وکړه) تر لاس ونيولم له قبره يې را وه ايستلم، دوه کسان نور ورسره وه (رسولانو ته يې اشاره وکړه) او دا يې هم وويل چي دا خلک صادق دي چي خدای ﷻ يو دی شريک نه لري بايد تاسي اسلام راوړئ ولا اظنکم تسلمون، بيا ښځي دوی ته وويل چي ما بيرته خپل قبر ته رد کړئ، دوی خدای ﷻ ته خواست وکړی ښځه بيرته په قبر ننوتل.

درويش وايي: چي ملک د انطاکيه ايمان نه راوړی بلکې ده او قوم يې قصد د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قتل د رسولانو وکړی، نو دا خبر و حبیب النجار ته ورسېدی کما سیأتي (وجاء من اقصی المدینة رجل) وسیأتي بیانه (بیان د ښار د انطاکیه پر طور د جمله معترضه)

پوه سه: چي انطاکیه چي انتاکیه بالتاء هم ورته وایي پای تخت دی د ښارو د روم چي عواصم یې بولي، پر دې ښار لوی دېوال راګرځېدلی دی د ډېرو چي دور یې دوولس میله دی کما في القاموس، او په دې ښار کي دننه پنځه غرونه دي او د اوبو چینې دي او رنګارنګ تعمیرات دي او په داخل کي د دې ښار ډېر انسانان اوسېږي چي حساب یې خدای ج ته معلوم دی او ملک مذکور سره د لوی فوجه په دې ښار کي اوسېږي، پښتانه وایي: د مرچو د کراره یې اټکل کړه.

یعني د انطاکیه د ښار د ېوال دوولس میله اورد وُ، نو د اباد ی حساب او اټکل یې ته کوه! ولایعلم خلق ربک الا هو، انتهی البیان المعترض.

إِذْ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ

(اذ ارسلنا) بدل دی د اذ اول څخه چي موږ استولي وه.

درویش وایي: چي که څه هم ظاهراً استونکی عیسیٰ ؑ وُ لکن په حقیقت کي مرسل رب ﷻ دی ولهذا نسب الی نفسه (الیهم اثنین) یعني اهل انطاکیه ته، د دې دوو کسانو په نومانو کي اختلاف دی (یونا و بولس) او مقاتل رح وایي (دومان و بولس) او شعیب الجبائي رح وایي: شمعون و یوحنا، وهذا ضعیف لان شمعون هو الثالث لهما دی، او وهب او کعب رح وایي (صادق و صدوق) او بعض مفسرین وایي (فاروس و ماروس) او مظهري رح وایي (یحیٰی و یونس)

فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ

دوی تکذیب وکړی د دې دوو کسانو یعني په توحید کي د خدای ج، نو موږ تقویه د هغو دوو وکړه په دریم سره چي پر مشهور او صحیح روایت شمعون الصفار من الحواریین لعیسیٰ ؑ کذا ذکر سعید بن جبیر و ابن المنذر.

پوه سه: د عززنا چي متعدي دی مفعول یې پرېښو یعني هما لان المقصود الاصلي ذکر المعزز به وهو الثالث دون المعزز وهما الاثنان.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَقَالُوْٓا اِنَّآ اِلَيْكُمْ مُّرْسَلُوْنَ ﴿۱۴﴾

نو وویل ای کلهم یعني درو سرو وویل و اهل انطاکیه ته که څه هم دا وینا په صورت اجتماع نه وه اول وار بلکې اولاً دوو کسانو په اخیر کې په صورت اجتماعي وګرځېدل کما مر.

قَالُوْا مَآ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ۙ

وویل (ای اهل انطاکیه) تاسي نه یاست مګر مثل زمونږ یعني بشر، نو تاسي پر مونږ څه فضیلت لرئ چې تاسي د رسالت دعوې کوئ پر اول تقدیر، یا ستاسي مرسل عیسیٰ د رسالت دعوې کوي، او بعض مفسرین وایي چې دوی چې دا وویل انا الیکم آه یعني دا قید یې نه و وایه من جانب عیسیٰ؏، نو د اهل انطاکیه زعم دا سو چې دوی په خپله د رسالت من الله دعوې کوي، نو ځکه یې ورته وویل ما انتم الآیة.

سوال: په نحو کې وایي چې خبر د ما منصوب دی، نو په دې آیت کې بشر چې خبر د ما دی ولې مرفوع دی په اتفاق د قراءرح؟

ځواب: په نحو کې دا هم وایي چې ما چې عمل کوي په سبب د مشابهت د لیس په نفي کې او په دخول کې پر جمله اسمیه، نو په دې آیت کې نفي د ما له منځه ولاړې په سبب د الّا چې حرف استثناء او منفي مثبت ګرځوي، نو مشابهت د لیس سره ضعیف سو، نو ځکه یې عمل د نصب په خبر کې ونه کړی خلافًا لیونس.

بوه سه: چې مثلنا صفت د بشر دی.

سوال: مثلنا خو په سبب د اضافت و ضمیر متکلم ته چې معرفه دی مثلنا هم معرفه وګرځېد، نو څرنګه صفت د بشر چې نکره دی کېدای سي؟

ځواب: په نحو کې وایي چې مثل او غیر متوغل یعني ډوب په ابهام کې دی په اضافت و معرفه ته نه معرفه کېږي کذا في روح المعاني.

وَمَآ اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍ ۙ

او نه نازلوي خدای ﷻ یعني پر بشر هیڅ شی، من زائده لپاره د استغراق د نفي دی.

بوه سه: چې له دې قول څخه د دوی دا معلومه سوه چې اهل انطاکیه له الوهیت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

څخه د خدای ﷻ منکر نه وه له رسالت څخه منکر وه، خپل اصنام بتان یې واسطه و خدای ﷻ ته ګڼل، روح المعاني وایي چي تخصيص د اسم الرحمن چي دوی وکړی په منځ کي د نومانو د خدای ج چي ددوی په زعم کي دا وه چي رحمت تأبی انزال الوحي لاستدعائه تکليفًا للعباد بالاوامر والنواهي چي په تکليف د عبادو کومه فائده خدای ﷻ ته نه راجع کيږي، او د ثواب ورکول د خدای ﷻ له خوا څخه پر تکليف موقوف هم نه دی لانه رحمن فافهم.

إِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿۱۵﴾

نه یاست تاسي مګر درواغ وایاست په دعوی کي د رسالت من الله.

قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿۱۶﴾

وویل ای الرسل لاهل انطاکیه، زموږ خدای خبر دی، په تحقيق هرومرو موږ وتاسي ته را استول سوي یو.

فائده: رسولانو د خدای ﷻ په علم سره استشهاد وو ایه چي په فقه شريفه کي وایي چي استشهاد په علم سره د خدای ﷻ جاري مجری القسم دی حتی که یو چا وویل چي الله یعلم انی فعلت کذا او دی کاذب ؤ دا یمين غموس چي کفارة في الدنيا نه لري مګر عذاب د دوږخ لري لانه کبيرة.

مسئله: که یو سړي و بل ته وویل چي زه د رباندي ګران یم او زما سره محبت لري هغه بل سړي ورته وویل چي خدای ج شاهد دی چي ته پر ما ګران او زه ستا سره محبت لرم او درواغ یې ویل دا سړی کافر ګرځي، ولي ده په خپلو خبرو خدای ج شاهد د خپلو درواغو وباله.

پوښتنه: اول رسل و انطاکيه والو ته ساده خبره وکړه یعني انا اليکم مرسلون، وروسته په دې آيت ربنا يعلم انا اليکم لمرسلون دومره ډېر تاکيدات وکړه (۱) ربنا يعلم چي جاري مجری القسم دی کما مر (۲) تاکيد د انا دی (۳) تاکيد د لام ابتداء دی په لمرسلون کي.

نکته: پوښتنه ددې تاکيداتو او باعث یې څه دی؟

ځواب: د رسل په اول جواب کي اهل انطاکيه مبالغه په رد کي د قول د رسل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وکړه حیث قالوا ما انتم الا بشر مثلنا تاکید د نفي د رسالت یې په ما او الا سره وکړی، او وروسته یې بیا وویل ما انزل الرحمن من شیئ په اخیر کي ددوی خبري حصر پر کذب وبوللې، نو ځکه رسل هم داغسي مؤکد بالتاکیدات جواب ورکړی کذا في المطول شرح التلخیص.

وَمَا عَلَيْنَآ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٧﴾

او نسته زموږ په ذمه کي مګر رسول د رسالت د خدای ﷻ چي هغه هم ظاهره سوه تاسي ته بالآیات الشاهدة لصحته، لکه جوړېده د مور زاده ړوند، او جوړېدل د پس د مرض او احیاء الموتی من القبور یعني زموږ په دعاء د خدای په قدرت چي داديې سره کار د طوق البشر څخه خارج دی، غرض د رسولانو دادی چي ستاسي انکار موږ ته ضرر نه دی، ولي چي موږ خپله وظیفه ادا کړه بلکې ضرریې چي عقاب ابدي دی و تاسي ته راجع دی.

قَالُوٓا۟ إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ ۖ

راوي وایي چي په سبب د تکذیب د انطاکیه د رسولانو د عیسیٰ ؑ خدای ج پر دوی بارانونه بند کړه، نو اهل انطاکیه وویل و رسولانو ته چي موږ بد فالي او شوم کوو په تاسي سره یعني چي تاسي راغلي یاست پر موږ قحط د بارانو مسلط سي کما هو عادة الجهال في کل زمان چي مکروه خلاف الطبع شیئ ووینې نو نسبت ویو مېلمه یا مسافر یاهم جواره ته کوي، د اهل انطاکیه غرض داؤ چي تاسي زموږ له منځ ووځئ، نو دا یو له قحط او مصائب چي پر موږ مسلط سوي ستاسي د راتګ له سببه خپلو وطنو ته ولاړ سئ سالمین او منع سئ زموږ د دعوت او تبلیغ څخه.

مسئله شرعیه: په حدیث شریف کي راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام تفاول (یعني ښه فالي خوښه وه) او د تطیر (یعني سوی فالي یې نه وه خوښه).

پوښتنه: فرق یې څه دی محبوب موافق الطبع او مکروه خلاف الشهوة دواړه د خدای ج د خوا دي؟

ځواب: فرق یې دادی چي ښه فالي له جهته څخه د حسن ظن پر خدای ج منځ ته راځي، او تطیر یعني بد فالي له جهته د اعتماد پر غیر الله یعني چي د سړي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مکروه لیدلو څخه پیدا کېږي، په احادیثو کي د هجرت نبوي ﷺ مع ابی بکر رضي الله عنه و مدینې منورې ته یو سړی په مخه ورغلی چي نوم یې بریدة بن اسلم وُ علیه الصلوة والسلام ورته وویل من انت؟ ته څوک یې؟ هغه ورته وویل بریدة! نو علیه الصلوة والسلام و ابوبکر رضي الله عنه ته وویل سلمنا من کیدهم موږ سالم سولو له چمو او له ضرر څخه د کفارو د مکې، په حدیث شریف کي راغلي دي چي هیڅ انسان داسي نسته چي په زړه کي بلا اختیار بد فالي پیدا کېږي، نو که د سړي په زړه کي د یو شي له سببه بد فالي پیدا سوه، نو داسي دي ووایي: انا عبد الله ما شاء الله لا قوة الا بالله لا یأتي بالحسنات الا الله ولا یذهب بالسیئات الا الله اشهد ان الله علی کل شيئ قدیر، نو که یې د سفر نیت وُ او دا شوم ورته پیدا سو، هغه مذکوره کلمات دي ووایي او سفر ته دي دوام ورکړي، نو له کراهت څخه د تطیر خلاص سو او که یې سفر قطع کړی په دام کي د تطیر ولوېدی، کذا في عقد الدرر.

د فقهي شریفي په کتابو کي وایي چي که په یوه کور کي مریض وُ ما ښام د هغه پر دېواله یا درخته بوم ناره وکړه د کور له خلکو څخه سړي دا وویل چي دا مریض مري، دا سړی کافر سو.

لَئِن لَّمْ تَنتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨﴾

که تاسي منع نه سئ خپل د تبلیغ څخه موږ به په ډبرو تاسي سنګسار کړو او مړه به مو کړو، او تاسي ته به ورسېږي زموږ له خوا عذاب درد ورکونکی.

سوال: د رجم تفسیر په ډبرو ویشتلو قتل دی کما في المحصن والمحصنة اذا زنیا، نو وروسته تر مرګ نور عذاب الیم به د دوی څه شی وي؟

ځواب: د رجم معنی دلته ما هو المتعارف في الفقه نه ده بلکې معنا یې مطلق په ډبرو ویشتل دي، نو د دوی مراد دا وُ چي په یوه یا دوو یا درو مثلاً ستاسي په ډبرو ویشتلو سره موږ اکتفاء نه کوو بلکې تر هغو به مو په ډبرو ولو چي مړئ، وهذا هو العذاب الالیم، او بعض مفسرینو د رجم ترجمه په شتم یعني ښکنځلو سره کړې ده، نو د دوی مراد دا وُ چي یوازي په ښکنځلو موږ اکتفاء نه کوو بلکې ایلام جسمي په ضرب و کوب سره هم درکوو، والله اعلم بمراده في کتابه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالُوا طَائِرُكُمْ مَّعَكُمْ ۚ أَئِن ذُكِّرْتُم ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿١٩﴾

رسولانو ورته وويل چي ستاسي سبب د شوم ستاسي سره دی، وهو كفركم. او ابن عباس رض وايي حظكم (برخه ستاسي د تاسي سره ده من الخير والشر لاينفک عنكم)

پوه سه: چي په (ائن ذکرتم) دوه همزه دي، يو لپاره د استفهام انكاري دی او بل لپاره د شرط دی د جواب محذوف دل عليه ماقبله، يعني ائن وعظتم تطيرتم (وهذا جواب الشرط) ای تطيرتم بنا وتوعدتمونا (مونږ ته پيش راکوي يعني په رجم سره) ولاينبغي ذالک وهذا هو معنی همزة الانكار بلكې بايد تاسي پند اخستی وای او ايمان مو راوړی وای، او زمونږ مو احسان منلی وای.

(بل انتم قوم مسرفون) بلكې تاسي يو قوم ياست چي عادت ستاسي تجاوز دی تر حد په عصيان كي چي يو له اسراف څخه ستاسي تسائتم (تاسي بد فالي کوئ په رسل د خدای جل جلاله بايد چي تاسي په هغو سره تبرک كولای.

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَىٰ

او راغلی له اخيره څخه د ښار د انطاكيه چي چابک چابک را روان ؤ، يعني هغه وخت چي ده واورېدل چي قوم دده قصد يې کړی دی چي رسل عيسیٰ ؑ قتل کړي.

فائده: مشي عادي تګ ته د سړي وايي او عدو ځغاستي ته وايي او سعي ميانه تګ فوق المشي و دون العدو.

فائده: تنوين د رجل لپاره د تعظيم دی ای رجل عند الله كامل الرجونية.

فائده: نوم ددې سړي په روايت د ابن عباس رض وابی مجلز وكعب الاحبار مجاهد و مقاتل رح وايي حبيب "چي مشهور په حبيب النجار ؤ" او د پلار نوم يې اسرائيل ؤ.

فائده: كسب دده بعض وايي چي نجاري وه، او بعض وايي كبنته گر ؤ، او بعض وايي دوبي ؤ او بعض وايي موچې دوز ؤ، اوبعض وايي بټان به يې جوړول د ډبرو يا د لرګيو نه د عبادت بلكې د ښائست لپاره چي په هغه وخت كي روا وه، ولا منافات بين هذه الروايات لامكان كونه جامعًا لهذه الاكساب.

فائده: وفي الحديث الذي نقله الزمخشري صاحب تفسير الكشاف انه عليه الصلوة والسلام قال سباق الامم يعني چي سبقت يې و ايمان ته کړی وي ولم يكفروا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قط طرفة عين لكه علي بن ابى طالب رضي الله عنه وصاحب يٰسٓ (يعني حبيب) ومؤمن آل فرعون.

فائده: وهب بن منبه رحمه الله وايي چي حبيب د وريښمو كار كاوه او مريض هم د جزام په مرض ؤ (چي آتشک يې بولي او ډېره بېكاره ناجوړي ده چي تر علاج د اطباؤ لوړه ده) او كور دده په پاى كي د يوې دروازې د انطاكيه ؤ وكان مؤمنًا ذا صدقة، ماښام به يې د ورځي ګټلي روپۍ سره جمع كړې نيمى به يې خيرات كړې او نيمى به يې پر عيال نفقه كړې وكان هذا عادته دائمًا.

قَالَ يٰقَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۲۰﴾

ووېل (حبيب النجار) اى قومه زما متابعت وكړئ د را استول سوو خلكو يعني د رسولانو.

اتَّبِعُوْا مَنْ لَّا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا وَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿۲۱﴾

متابعت وكړئ د داسي كسان چي ستاسي څخه نه غواړي مزدوري پر تبليغ د رسالت (دا تاكيد دى د اول لپاره)

سوال: په دې تكرار كي د اتبعوا څه فائده وه؟

ځواب: دغه يې فائده زائده ده چي ستاسي څخه سوال د مزدورى نه كوي (وهم مهتدون) او دوى پر هدايت دي يعني الى خير الدارين.

درويش وايي: چي پر هم دې ځاى تفسير د جزء (۲۲) پاى ته ورسېدى بالخير والعافية والصحة بتوفيق رب العزت، ورځ د پنجشنبې ۲۳ شهر المبارک رمضان سنة (۱۴۳۱) هـ ق ويتلوه تفسير جزء ۲۳ بتاريخ المذكور.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

الجزء الثالث والعشرون

ومالي ٢٣

تفسير الأيوبي حنفي

حضرت مولانا حبيب الله الأيوبي

الحنفي النقشبندي القندهاري

مكتبة القرآن والتجويد

كاسي روڈ كوئٹه بلوچستان

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

وَمَا لِيَ لَآ أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾

او څه سبب دی چي زه به عبادت نه کوم د هغه ﷻ همتا چي زه يې پيدا کړی يم.

پوهنه: چي کلمه د ما استفهاميه مبتدا . ده او جار و مجرور يې خبر دی، او لا اعبد حال دی له ضمير څخه د متکلم يعني په مالي کي، او ټوله جمله عطف ده پر يا قوم اتبعوا آه باندي.

پوښتنه: حبيب نجار خو قوم ته نصيحت کاوه په باره کي د رسولانو چي قوم ددوی د قتل قصد کړی وُ کما يدل عليه يا قوم ابتعوا المرسلين او هغه نصيحت خو پای ته نه دی رسېدلی، نو عبارت قرآن چي داسي وای وما لکم لا تعبد الذی فطرکم. نو د مقام سره د تبليغ و قوم ته به مناسب نه وای او که څرنګه؟

ځواب: په مذکوره عبارت کي تلطف او نرمي د قوم سره په وعظ کي چي دی لکه خپل ځان ته نصيحت کوي او تنبيه پر دې چي زما غرض خالص نصيحت دی حيث اراد لهم ما ارد نفسه، پښتانه وايي: د خدای ج خپل سه لکه پر ځان داسي پر بل سه. او په حقيقت کي تعريض او سرزنش ددوی دی چي دوی عبادت د خالق خپل و عبادت ته د بتانو پرې ايښې دی. نو چونکه غرض د متکلم صيغه راوړو کي تعريض پر دوی وُ په اخير کي يې بيرته دوی مخاطب کړه بقوله (واليه ترجعون) او خاص خدای ﷻ ته به تاسي راجع کړل کېږئ يعني په ورځ د قيامت. ويدل عليه الحصر تقديم المعمول على العامل.

پوښتنه: مطابق د ماقبل آيت سره داسي ويل به مناسب نه وای واليه ارجع؟

ځواب: د خطاب په عبارت راوړلو کي مبالغه په تهديد کي د قوم چي دوی يې وبېرول په رجوع وسخت عذاب ته يعني مخامخ يې وبېرول او که يې لکه سياق سابق داسي ويلي وای واليه ارجع نو قوم ته تعريضاً تهديد به وای، والتصريح بالتهديد ابلغ من التعريض به کما لايخفى فافهم.

ءَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً

آيا زه اخلم معبود خپل (والهمزة للاستفهام الانکاري) يعني ماسوی د من فطرني څخه معبودان چي اصنام دي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي اکثره مفسرين پر دې دي چي حبيب النجار په دې ځای کي بيرته سياق اول ته ولاړی چي په تفسير کي د مالي لا اعبد يې بيان تېر سو، او ابن المنذر او ابن ابی حاتم له قتادهؒ څخه روايت کړی دی چي حبيب په غار کي ؤ من اقصی المدينة د خدای ﷻ په عبادت مشغول ؤ، نو ده ته چي د قوم او د رسولانو خبر ورسېدی، نو راغلی قوم ته او خپل دين يې ښکاره کړی، وقال يا قوم اتبعوا المرسلين الآية، دا خبره چي حبيب وکړه قوم ورته وويل وانت مخالف لدينا ومتابع دين هؤلاء الرسل فقال ومالي اعبد الذي فطرني ای خلقني.

درويش وايي: چي پر دې تقدير کلام پر خپل ظاهر دی.

سوال: کلام د حبيب چي پر خپل ظاهر سي، نو بايد ده داسي ويلي وای واليه ارجع او ده نسبت د رجوع ودوی ته ولي کاوه واليه ترجعون، مظهري د دې سوال په ځواب کي داسي ويلي دي فطرة يعني خلق اثر د نعمت الهي دی نو پر ده اظهار لازم ؤ وفي الرجوع معنی الزجر فکان اليق بهم، پښتانه په مقام کي د زجر مخالف ته وايي خو بيا بيرته راځي يعني عذاب به در کړم، نو پر بيان د قتاده دا آيت ءاتخذ الآية هم پر خپل ظاهر دی، لکن روح المعاني وايي چي نظم جليل د دې توجيه سره موافقت نه لري، ده ويلي دي چي ءاتخذ مساق اول ته رجوع ده يعني التلطف في الارشاد کما مر عنقريب.

ءَاِنْ يُّرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ لَّا تُغْنِ عَنِّيْ شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا وَّلَا يُنْقِذُوْنِ ﴿۲۳﴾

دا جمله صفت د الهه ؤ ده يعني داسي معبودان که اراده وکړي وماته رحمن يعني خدای ﷻ (پوه سه: چي کسره د نون دليل د ياء محذوفی دی) (بضر) په يو ضرسره (يا فقر، يا مرض وغير ذالک، نو فائده نسي کولای ماته په دفع کي د هغه ضرر) شفاعت د بتانو د هيڅ شي لکه ستاسي چي زعم باطل يعني هؤلاء شفعائنا عندالله (ولا ينقذون) او نه دوی ما خلاصولای سي له عذابه د خدای ؓ يعني ان عذبني.

اِنِّیْۤ اِذًا لَّفِیْ ضَلٰلٍ مُّبِیْنٍ ﴿۲۴﴾

په تحقيق زه که داغسي وکړم (چي معبود وګڼم ما لا ينفع ولا يضر من دون من فطرني مع انه تعالى يقدر على ايصال النفع ودفع الضرر) زه په ظاهره ګمراهي کي يم چي هر ذی عقل په پوهېږي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي جمله د ان يردن الرحمن الآية دليل د انكار پر اتخاذ الآلهة چي د استفهام انكاري څخه د اتخذ و فهمېږي.

إِنِّيٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمۡ فَٱسۡمَعُونِ ﴿٢٥﴾

په تحقيق ما ايمان راوړى دى پر رب ستاسي ايها القوم.

سوال: ده داسي ولي نه وويل بربي، بلكي ده نسبت د رب ودوى ته وكړى؟

ځواب: دا نسبت د رب و قوم ته په حقيقت كي دعوت د ايمان وقوم ته دى چي ستاسي رب دى لكه زما (فاسمعوني) يعني تاسي واورئ زما ايمان، نو دا آيت له تتمة څخه د نصيحت دى، ولي قوم ته چي حبيب دا وويل اتبعوا المرسلين. نو ګويا دوى ورته وويل چي ايا تا ايمان راوړى دى په قول د رسولانو، حبيب ورته وويل آمنت بربكم فاسمعوا ايماني نو ګويا ده نصيحةً دوى ته وويل كه دا ايمان خير نه واى، نو ما به د ځان لپاره نه واى غوره كړى، نو تاسي هم بايد دا ايمان قبول كړئ، بغوي رح وايي چي دا خبره چي حبيب وكړه قوم يې په يوه وار لكه يو سړى ور وغورځېدل او حبيب يې شهيد كړى، او ابن مسعود رض وايي چي تر پښو يې لاندي كړى پكښي ختل ختل چي كلمې يې تر دبره را ووتلې، او سدي رح وايي چي سنګ باران يې كړى، او حبيب رح به دا ويل اللهم اهد قومي فانهم لايعلمون حتى اخير شهيد سو، او حسن رح وايي چي په حلق كي يې سورى وركړى تناؤ يې ورواچاوه د انطاكيه په دېوال پورې وځړاوه، فادخله الله الجنة وهو فيها يرزق، يعني حيوة الشهداء، او بعض مفسرين وايي چي د فاسمعوني خطاب و رسولانو ته د عيسىٰ ع دى يعني د حبيب چي دا يقين سو چي ما خو قتل كوي، رسولان پر ځان شاهدان كړه يعني خپل پر ايمان قبل موته، والتقدير فقال للرسل اني آمنت الآية.

درويش وايي: هذا ليس بشيئ لان حضور الرسل في وقت قتله غير معلوم نصًا بلكې اهل انطاكيه چي دومره ظالمان وه چي خپل سړى يې په سبب د ايمان بالله په داسي سخت قتل سره مړ كړى، نو رسل كه حاضر واى هغه به يې هم وژلي واى د دوى څه باك په نه كېدى. ولي چي سبب د حبيب د وژلو خو ايمان ؤ، نو رسل خو هم داعي و ايمان ته وه، الا ان يقال چي اهل انطاكيه له رسل څخه بېرېدل په سبب د هغو معجزاتو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي اهل انطاکيه وليدلې کمامر، او روح البيان وايي چي حبيب چي د قوم سره خبرې اورډې کړې ددې لپاره چي رسل ولا رسي نجات به پيدا کړي، والله اعلم.

فائده: عروة بن مسعود الثقفي رضی الله عنه چي راغلی د عليه الصلوة والسلام مخ ته يې اسلام راوړی، نو د عليه الصلوة والسلام څخه يې اجازه وغوښتل چي زه به قوم ته ولاړ سم، رسول الله ﷺ ورته وويل که ته اظهار د ايمان وکړې قوم دي وژني، عروه ورته وويل چي نه مي وژني زه پر قوم دومره ګران يم چي بيده يم له خوبه مي نه باسي، خير قوم ته ورغلی، او قوم ته يې د اسلام دعوت شروع کړی، هغو نافرماني وکړه بلکې دده په ازاريې لاس پوري کړی، راوي وايي چي سپېدې راوچاودې عروه رضی الله عنه پر يوه بالاخانه ودرېدی آذان يې وکړی يعني اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدًا رسول الله، نو د ثقيف د قبيلې يو سړي په غشي وويشتی او شهيد يې کړی، نو رسول الله ﷺ ته چي د عروه رضی الله عنه د قتل خبر ورسېدی داسي يې وويل مثل عروة مثل صاحب يس چي مراد يې حبيب رحمه الله دی، وقال دعا قومه الى الله فقتلوه وکذا عروة دعا قومه فقتلوه.

قِيْلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ ؕ

وويل سول (يعني له جانبه څخه د خدای جل جلاله وحبيب النجار رحمه الله ته چي دی شهيد سو اکرامًا و اذنًا بدخول الجنة کسائر الشهداء) داخل سه و جنت ته، او بعض مفسرين وايي چي دا خبره خدای ج ودده ته وکړه قبل (يعني بواسطة الملک) موته، يعني ادخل قبرک الذي هو روضة من رياض الجنة.

سوال: څه حکمت دی چي خدای جل جلاله قيل مطلق ووايه يعني داسي يې نه وويل قيل له؟

ځواب: غرض دلته بيان د مقول دی چي د دخول د جنت دی دون المقول له لانه معلوم لان سياق الکلام في حبيب النجار.

پوه سه: چي قيل آه جمله متسأنفه في جواب سوال يقتضيه المقام چي هغه دا دی چي حبيب په دين کي دومره سرګرم وُ چي خپل شيرين روح يې تر قربان کړی، نو خدای جل جلاله دده ته کوم انعام ورکړی، قيل ادخل الجنة يعني داکرام بدخول الجنة يې انعام وُ د جان قربان.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالَ يٰلَيْتَ قَوْمِيْ يَعْلَمُوْنَ ﴿٢٦﴾

حبيب رح ووېل (يا حرف نداء ده مناديٰ يې حذوف دی، دلته تقدير دادی) يا رب کاشکې زما قوم خبر وای.

بِمَا غَفَرَ لِيْ رَبِّيْ وَجَعَلَنِيْ مِنَ الْمُكْرَمِيْنَ ﴿٢٧﴾

په هغه شي يعنې چې ماته بخښنه وکړه رب زما او زه يې وګرځولم د مکرم يعنې نېک او کامياب بندګانو څخه.

پوهه: چې ما يا مصدريه دی، نو يې معنیٰ داده ای بغفران ربي ايای چې زه يې وبخښلم. يا ما موصوله دی، والتقدير بالذي غفرلي ربي او کلمه د ما متعلق ده په يعلمون پورې.

فائده: دا خبره حبيب رح هلته وکړه چې جنت ته دی ورسېدی او خدای جل جلاله د ده د قول حکايت وکړی، درحديث مرفوع آمده نصح (يعنې حبيب) قومه حيًا و ميتًا، او بعض مفسران وايي چې کلمه د ما استفهاميه ده، والباء متعلق بغفر ای بای شيئ غفرلي ربي يريد الايمان، او کلک صبر کول پر ايذاء د کافرانو.

سوال: حبيب رح دا تمنی ولې اظهار کړه؟

ځواب: ددې لپاره چې قوم باعثه کړي پر اکتساب د ايمان او طاعت. ولې ددوی به هم د جنت دخول په نصيب سي.

سوال: قوم خو دده سره څومره بېوفايي، نامردي او ظلم وکړی، ده سره يې لا غم ورسره دی؟

ځواب: د اهل الله عادت دی چې غصه نوشه وي او پر دښمنانو ترحم لري، او په دې تمنی کې يې بل غرض داؤ چې که دوی زما په حال خبر سوي وای، دوی به په دې پوه سوي وای چې موږ پر لويه خطاء يو په کار کې د حبيب چې دی مو مړ کړی او دی پر حق ؤ، شايد دا خبرتيا او علم په حال زما به يې سبب د ايمان ګرځېدلی وای. البغوي رح وايي چې قوم چې حبيب رح په ډېر بد قتل سره مړ کړی کمامر خدای جل جلاله دوی ته په غضب سو، جبرئيل ؑ يې ورواستاوه، يوه چغه چې يې پر وکړه دوی ټول له کنفس واحدة مړه سوه، اعوذ بالله من غضب الحليم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلٰى قَوْمِهٖ مِنْۢ بَعْدِهٖ مِنْ جُنْدٍ مِّنَ السَّمَآءِ

او مونږ نه دی نازل کړی پر قوم د حبيب رح وروسته تر اهلاک دده د قوم له خوا، يو لښکر له اسمان د خوا څخه يعني الملائکة لکه چي په بدر کي چي نازلي کړي وې، وفي غزوة الاحزاب يعني بل کفينا اهلاکهم بصيحة ملک، وفيه استحقار لاهلاکهم او تنبيه ده پر عظمت د شان د رسول الله ﷺ، ولي د هغه په غزواتو کي په زرو ملکي راواستولې.

پوهه: چي من اول زائد دی لپاره د تاکيد د نفي او من ثاني لپاره د ابتداء دی.

وَمَا كُنَّا مُنْزِلِيْنَ ﴿٢٨﴾

خدای پاک وايي نه دی شان زما چي د قوم د اهلاک لپاره دي اسماني لښکر نازلوم بلکې د کفارو د اهلاک مشيت زما کافي دی.

پوښتنه: د عليه الصلوة والسلام په غزواتو بدر او خندق کي هم ملائکه وو ته ضرورت نه ؤ بيا هم خالق نازل کړې؟

ځواب: هغه انزال اکرامًا لرسول الله ﷺ او لپاره د تسکين د زړه دده کما قال الله تعالی وما جعله الله (ای انزال الملائکة) الا بشرٰی به قلوبکم و لتطمئن به قلوبکم وما النصر الا من عند الله.

اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً فَاِذَا هُمْ خٰمِدُوْنَ ﴿٢٩﴾

نه ؤ عذاب ددوی مګر يوه چغه وه د جبرئيل ؑ ټوله يې د اهلاک و کندي ته وغورځول.

پوښتنه: ضمير د کانت چي مؤنث ؤ څه شي ته راجع دی؟

ځواب: عقوبت ته چي له ماقبل و فهميږي.

فائده: جمهور قراء صيحة په نصب سره خبر د کان يې بولي او ابو جعفر يې په رفع سره وايي چي کان تامه بولي، والمعنی ماوقعت الا صيحة واحدة، بغوي رح وايي چي مفسرين وايي چي جبرئيل دواړي پلې د دروازې د مدينه د انطاکيه ونيولې او لويه ناره يې وکړه (فاذا هم خامدون) پس نابيره ټوله اهل مدينه مړه سوه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: حرارت طبعي د بدن انساني چي د هغه په حيوة د بدن ساتل كيږي مشابه يې كړى له اور سره، نو ځكه يې زوال ته حرارت غريزي په سبب د ناري د جبرئيل ته خمود ووايه چي په اصل كي د اور مړه كېدو ته وايي، قال المظهري وجملة وما انزلنا عطف على قوله وجاء من اقصى المدينة رجل يسعٰى وجملة ماكنا منزلين معرضة بين المعطوفين وجملة ان كانت الاصيحة واحدة تعليل، والفاء في قوله فاذاهم خامدون للمفاجاة انتهى.

يٰحَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ

پوه سه: چي راغب اصفهاني رح وايي (الحسرة) الغم على ما فات والندم عليه، او كلمه د ياء لپاره د نداء ده او حسرة يې منادى ده.

سوال: حسرة خو معنى ده او منادى خو بايد ذات وي او له ذوى العقول څخه به وي، نو څرنګه حسرة منادى وګرځېدل؟

ځواب: دا منادى والى د حسرة مجازي دى بتزيل الحسرة منزلة العقلاء كانه قيل يا حسرة حاضر سه چي دادي وخت دى چي دا حالت عجيبه ووينې او واوري، وهي المذكورة في قوله تعالى.

مَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٠﴾

نه راځي و دوى ته يو رسول (كلمه د من زائده ده لپاره د استغراق د نفي) مګر دوى وه چي په رسول پسخند وهي.

پوه سه: چي مراد له عباد څخه هغه كسان دي چي مصرين على العناد وي، او جمله د ما يأتيهم آه علت ده حسرة پر حال د دوى ده، ولي پسخند وهونكى په خبرو د اخيار الناس چي رسولان دي او خلګ و خداى ج ته رسوي اجرت هم نه غواړي، او دوى په نصيحت پوري د خير الدارين مربوط دي، بايد دوى پر خپلو ځانو حسرت وكړي او بل څوک هم د دوى پر حال حسرت وكړي كه ملائكه دي او كه مؤمنان د انس او جن دي.

درويش وايي: چي روح المعاني او مظهري د وارو دا احتمال راوړى دى چي مراد د تحسر د خداى د خوا دى على سبيل الاستعارة لتعظيم جنايتهم على انفسهم انتهى. لكن فقير له نسبت څخه د تحسر چي انفعال دى و خداى جل جلاله ته ولو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کان علی سبیل الاستعارة دلاوري نسي کولای لعظم شان الباري ﷻ، او هم مظهري او هم روح المعاني يو قرائت شاذه غاية الشذوذ سند کرځولی دی د مذکور احتمال الذي تقشعر منه الجلود والله اعلم.

او بعض مفسران وايي چي منادی محذوف ده او حسرة منصوب دی په فعل مقدر سره، والتقدير يا ايها المخاطبون تحسروا حسرة والحسرة شدة الحزن والندامة انتهی، او بغوي رح وايي چي په دې آيت کي دوه قوله دي، يو قول دادی يقول الله يا حسرة وندامة فکابة علی العباد يوم القيامة، ولي چي دوی ايمان پر رسولانو نه راوړي، او بل قول دادی انه من قول الهالکين قال ابو العالية لما عاينوا العذاب قالوا يا حسرة علی العباد، بغوي رح وايي چي لام د تعريف په عباد کي لپاره د عهد دی، والمراد بهم اهل انطاکيه او کل من لم يؤمن بالرسل واستهزاء بهم چي په اول صف اهل انطاکيه دي لان سياق الکلام فيهم، لکن په عين حال کي تعريض پر اهل مکه هم دی ولي چي په دې فعل منحوس د تکذيب او استهزاء پر رسول الله ﷺ دوی ملوث وه.

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ الْقُرُونِ

آيا دوی يعني اهل مکه علم نه لري.

پوښتنه: رؤيت چي علمي دی نو معمولين يعني مفعولين يې څه شي دي؟

ځواب: په نحو کي وايي چي يروا له عمل څخه بند دی په وروسته قول کي يعني (کم اهلکنا قبلهم من القرون) ولي چي په کم کي ماقبل فعل عمل نسي کولای، ولي چي کم استفهاميه دی صدر د کلام غواړي.

سوال: کلمه د کم خبريه مفيد د کسرت وي، نو بيا خو مانع د عمل د ماقبل نه دی؟

ځواب: بيا هم کم مانع د عمل دی وان کانت خبرية لان اصلها الاستفهامية.

أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾

هغه مهلکين و دوی ته رجوع نسي کولای.

پوښتنه: چي انهم آه بدل اشتمال دی له کم څخه علی المعنی ای الم يروا کثرة اهلاکنا من قبلهم الم يروا انهم غير راجعين اليهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي چونکه دا دې آيت څخه يعني انهم الخ دا توهم کېدی چي مړي به ابدًا رجوع ژوند ته نه کوي کما يزعمه المشرکون رفع الله ﷻ ذالک بقوله.

وَإِن كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ

يعني يوم القيامة.

پوه سه: چي لما په ډېرو سورتونو کي د قرآن مجيد راغلی دی، بعض قراء يې په تشديد وايي، نو پر دې تقدير ان نافيه دی، او لما په معنی د الا دی او څوک چي لما په تخفيف وايي، نو ان مخفف د مثقل اسم يې ضمير شان محذوف دی، والتقدير انه اي الشان، لام په لما کي لپاره د فرق دی د ان النافية والمخفف من المثقل او ما زائد دی د تاکيد د مابعد او جميع پر وزن د فعيل دی په معنی د مفعول، او لدينا ظرف دی د جميع يا د محضرون.

فائده: په هغه آيت کي انهم الينا لايرجعون رد دی پر اهل الرجعة چي دوی وايي چي بعض مړي به تر قيامت دمخه دنيا ته بيرته راژوندي سي کما حکی عن ابن عباس رضي الله عنه چي چا له ده څخه پوښتنه وکړه چي يو قوم اوس ظاهر سوی دی چي هغه وايي چي علي رضي الله عنه ژوندی کېږي دمخه تر ورځي د قيامت؟ ابن عباس رضي الله عنهما وويل بئس القوم چي موږ ښځي په نکاح کړې او ميراث مو ووېشی، غرض يې دا ؤ که علي رضي الله عنه راجع کېدای نو خو به ژوندی يو ځای وای، او د ژوندي مال خو نه وېشل کېږي او نه يې ماينه په نکاح کېږي.

مسئله: په دغه آيت سره کفر د روافضو ثابتېږي چي دوی وايي (ان عليًا واصحابه يرجعون الی الدنيا فينتقمون عن اعدائهم) دوی به انتقام واخلي د خپلو دښمنانو څخه ويملأون الارض عدلاً کما ملئت جورًا، لان ذالک القول مخالف للنص المذکور فافهم.

انعام الهي با امة النبي العربي ﷺ: بدانکه خداوند متعال اين امت محمديه را اخير الامم گردانيده فضلاً وکرمًا منه تاکه ايشان عبرت گيرند از کفار امم ماضيه وايشانرا عبرت ديگر امت نه گردانيده اند واز هر امت خداوند متعال شکايت وگيله نموده واز امت مصطفی ﷺ شکايت بگوش ديگران رسانده از امم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ماضیه، کریمه: کنتم خیر امة اخرجت للناس الی اخیر الآیة، نوازش گرانمایه ایشان است. هان شکایت ایشان الی نبیهم المصطفی ﷺ درلیلة المعراج کرده قرار ذیل (١) انی لم اکلفهم عمل الغد وهم یطلبون منی رزق الغد (٢) ما نمیدهم رزقهای شان بدیگران وایشان اعمال خود را بغیر ما میدهند مثلاً بت پرستي وریا کاري میکنند (٣) یاکلون رزقی ویشکرون غیری (۴) همراه ما خیانت مینمایند وباغیر یعني باخلق بصلح (۵) ان العزة لي وانا المعز وهم یطلبون العزة من سوای (۶) ما دوزخ را برای کافران افریده ام وایشان کوشش میکنند که بدوزخ بیایند:

ابیات

فغان از بدیها که در نفس ماست .... به فعل نکوهست و نه گفتار است

او خواهنده بودن بمحشر فریق .... نه دانیم کدامین دهندم طریق

خدایا دوچشم زباطل بدوز .... بنورم که فردا نیارم بسوز

وَاٰيَةٌ لَّهُمُ الْاَرْضُ الْمَيْتَةُ ۖۚ اَحْيَيْنٰهَا

پوه سه: چي (احییناها) خبر دی د الارض، والجملة خبر آیة لهم، او دا دلیل پر حقیقت د بعث بعد الموت دی مځکه ده چي مړه وي یعني نباتات نه وي باندي.

فائده: دې ته موت مجازًا وایي چي زه یې ژوندی کړم په نباتاتو چي هغه د مطر (باران) په ذریعه پیدا کیږي.

فائده: اطلاق د احیاء پر سرسبزي مځکي هم مجاز دی، یعني د احیاء الموات د قیامت په ورځ هم ورته نقشه ده فالقادر علی احیاء الارض بعد الموت قادر علی احیاء الاموات من القبور. فیا للعجب لکفار مکة یرون احیاء الارض بعقدرة الخالق المعبود وینکرون احیاء الاموات عند البعث والنشور.

وَاَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَاْكُلُوْنَ ﴿٣٣﴾

او مونږ پیدا کړي دي له مځکي څخه دانې غنم، جواري اوربشي (فمنه) له هغه حب څخه (یعني یا بالذات یا بالواسطة) خلک خوړک کوي.

فائده: جار او مجرور یعني منه د مخه پر متعلق به یعني یاکلون لپاره د افادې ددې چي لویه حصه د ژوندانه دانې پوره کوي، یعني لا للحصر حتی یرد السوال.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنّٰتٍ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّاَعْنَابٍ

او موږ پيدا کړي دي په مځکه کي باغونه د خورما د درختو على كثرة انواعها او د انګرو باغونه مع كثرة انواعها.

درويش وايي: چي په کندهار کي د انګورو پنځه ويشت (۲۵) قسمه ماليدلي يا خوړلي دي.

عجيبه: په تاريخ کي راغلي دي چي يو عالم چي د لغت د کتاب په تصنيف بوختؤ، او نوبت چي نخيل ته ورسېدی ده غوښتل چي په کتاب کي د خورما د اقسامو نومان ضبط کړي، يو بل عالم چي دده دوستؤ او په خيبر کي اوسېدی چي د خورما تقريبًا مرکز دی نوشته کړه چي ته ما ته د خورما د اقسامو نومان نوشته کړه چي زه يې د لغت په کتاب کي نوشته کړم، د خيبر عالم د هر قسم څخه د خورما يوه يوه دانه سره جمع کړه، او په بوجۍ کي يې واچولې ډکه بوجۍ يې ورواستول، او ورته نوشته يې کړه چي دا خو ما ته معلومي وې والعلم عند الله، تنبيهًا على ان درج جميع انواع التمور لا يسعها الكتاب.

فائده: چونکه انواع د نخيل او اعناب ډېر دي کما مر آنفًا، نو ځکه يې دواړه جمع راوړه يعني نخيل چي جمع د نخلة ده او اعناب چي جمع د عنب ده، او د حب انواع چونکه دومره ډېر نه وه، نو ځکه يې حب مفرد راوړی.

سوال: د حب انواع خو هم ډېر دي لکه بارتنګ، ايږدن، شکمپاره، ريحان وغيرها؟

جواب: مراد له حب څخه هغه دانې دي چي خوراکي على الاغلب شيان ځني پخېږي تأمل.

وَّفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُوْنِ ۝

او موږ جاري کړي په مځکه کي يو شی د چينو، نو اصل يې شيئًا من العيون، نو موصوف يې ځني حذف کړی او په نيز د اخفش کلمه د من زائده ده.

لِيَاْكُلُوْا مِنْ ثَمَرِهٖ

تاچي خلګ خوړک وکړي له مېوو څخه د جناتو په تأويل د مذکور فلا يرد السوال چي د ثمره ضمير خو مفرد دی او جنات جمع ده فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: ليأكلوا متعلق دى په فجرنا پوري، او بعض مفسرين وايي چي ضمير د ثمره راجع و خداى ﷻ ته دى على طريقة الالتفات من التكلم الى الغيبة ووجه الاضافة اليه تعالى لان الثمار كلها يخلق الله تعالى، په تفسير بحر العلوم كي وايي قال عليه الصلوة والسلام اكرموا الخبز فان الله تعالى اكرمه فمن اكرم الخبز اكرمه الله، وفي حديث آخر اكرموا الخبز فان الله سخرله بركات السموات اى الامطار، والارض اى النماء، والحديد چي تيش ځني جوړيږي چي مځکه په قلبه کشي کيږي، يا په اوسني زمانه کي زراعتي آلات د اوسپنې، او مسخر کړي يې دي غوايي ديوي او غوبل لپاره، يا قائمقام د غويو لکه په اوسني زمانه کي زراعتي آلات د اوسپنې د نامبرده کارو لپاره، او ابن آدم يې هم مسخر ګرځولى دى چي بني آدم سراسيمه دى د خبز، ډوډۍ، ټيکله، مړۍ په تحصيل او لاس ته راوستلو په باره کي، په روح البيان کي وايي چي دغه ډوډۍ چي انسان يې خوري دري سوه شپيته (۳۶۰) صانعان لري چي اول يې ميکائيل ؑ دى الى اخيره، شيخ سعدى قدس سره السامى چه خوش ميفرمايد دين باب:

ابر وباد مه وخورشيد وفلک در کارند
تا تونانى بکف آرى وبغفلت نخورى
همه از بهر تو سرگشته وفرمان بردار
شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبرى

فائده: پوښتنه! خداى پاک په دمخه آيت کي په بيان کي د جناتو داسي عبارت راوړى من نخيل واعناب، نو پوښتنه داده چي اعناب خو انګورو ته وايي چي خوړل کيږي، او نخيل خو د خورما درختو ته وايي چي غير مأكول دي، نو ځکه حکمت الهي دى چي په ځاى کي د نخيل يې تمور نه وويل چي ميوه د نخيل ده او خوړل کيږي لکه انګور فيتناسب المعطوفان؟

ځواب: د انګور درخته چي تاک يې بولي بېل (علحده) خواص ډېر نه لري، نو ځکه خداى ﷻ د تاکانو ميوه ذکر کړه چي انګور دي بخلاف النخيل ولي چي دا درختي د خورما خواص عجيبه کثيره لري د تعجب وړ (۱) دا درخته اوله درخته ده چي پر مځکه يې قرار درلودلى دى (۲) دا درخته زموږ انسانانو عمه ده، ولي چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دا د هغه ختې څخه جوړه سوې ده چې د آدم ابو البشر ﷺ بنیه او صورت پوره سو، یو څه فضله ختې پاته سوه، نو د خورما د درختې ماده خدای پاک وګرځول (۳) بل د انسان سره مشابهت لري په استقامت کې د قامت وطولها علی الاغلب (۴) دا درخته لکه انسان نر او ښځه لري، چې هر کال به نر مند که د ښځې درختې په ذریعه د سکنه (پیوند) ورا یړدي، نو حمل اخلي او خورما کوي (۵) که باغ والا وغواړي چې یوه زړه درخته د خورما دي له منځه ولاړه سي، نو نه دې پیوندوي، نو په باغ کې د خورما د نر درخت چې هر ځای وي دا بې پیونده درخته د نر درختې چې وقت د حمل یې راسي ور کړیږي حتی اخیر غځاره سي (۶) اول چې وابښکی د خورما راوړي چې طلع یې بولي د مني بوی یې ځي (۷) پر طلع یو نازک پوښ اوار دی لکه شیمه د د مورزاده کوچني د انسان (۸) په دې کې د انسان سره مشابهت لري چې د انسان سر چې پرې کړل سي د حیوة امکان یې قطع ګرځي، دغه رنګه د خورما د درختې سر چې پرې کړل سي بیا میوه نه کوي، او که څه هم کلونه پر تیر سي او په محکه کې ولاړه وي (۹) په باغ کې د خورما چې نر او ښځې د یري سره ولاړې وي ښه میوه کوي، لانها تستأنس بالمجاورة، او نورې خواصې هم لري.

وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ ۖ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ۝٣٥

(وما عملته آه، عطف علی ثمره) او هغه شیان چې ستاسي لاسو یې عمل کړی وي، و کلمة ما موصولة.

بوه سه: چې مراد د ما عملته څخه دوښا یا سرکه یا ماء العنب یا نبیذ التمر ونبیذ العنب ونحوها، او بعض راویان وایي چې کلمه د ما نافیه ده، والمعنی ان الثمر بخلق الله لا بفعلهم (افلا یشکرون) الهمزة للاستفهام الانکاري والفاء للعطف علی مقدر، تقدیره اینکرون انعام الله فلا یشکرون وانکار ترک الشکر یدل علی الامر بالشکر التزامًا.

سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ

پاکي ده یعني له هر نقص څخه هغه ذات بې همتا لره چې پیدا کړي یې دي اصناف انواع، تولـه د هغـه مواد و څخه چې محکه یې شنه کوي من النباتات والاشجار المثمرة وغیرها.

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

وَمِنْ أَنفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

او ستاسي د ځانو څخه يعني نر او ښځي، او هغه شيان يې پيدا کړي دي يعني په بر او بحر کي چي تاسي علم نه پر لرئ، کريمه: ولايعلم جنود ربک الاهو.

وَآيَةٌ لَّهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُم مُّظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾

او دليل دى پر قدر د خداى شپه چي موږ و کاږو او پوست کړو له دې څخه ورځ.

بوه سه: چي اصل خو ظلمت دى ورځ په طلوع د شمس پر دې يعني پر شپې داخل سي، نو ګويا شپه په پوست کي د ورځي راغله چي لمر ولوېږي ګويا له شپې څخه پوست د ورځي وختى نو بيرته شپه ښکاره سي.

بوه سه: چي دا کلام الهي استعاره ده من سلخ الجلد عن الحيوان فيظهر لحمه. (فاذا هم مظلمون) عطف دى پر نسلخ منه النهار، نو ناببره دوى داخل سي په ظلمت کي د شپې، والحاصل يذهب بالنهار ويجيئ بالليل.

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا

بوه سه: چي والشمس عطف دى على الليل، والتقدير وآية لهم الشمس وجملة تجري مستأنفة لبيان كون الشمس آية ويجوز انيكون الشمس مبتداء وتجري خبرها والجملة عطف على الليل، والتقدير وآية لهم الشمس تجري.

بوه سه: چي جريان د لمر په خپل فلک کي داسي دى لکه ماهى چي په اوبو کي روان وي يعني فلک يې ساکت دى او لمر او نور ستوري په خپلو خپلو افلاکو کي روان دي لکه ماهيان په اوبو کي. وهذا عند اهل الاسلام ويدل عليه ظاهر القرآن والاحاديث، وعند اهل الهيئة الکواکب ساکنة والحرکة لافلاکها.

بوه سه: چي لمستقرلها مستقر يا مصدر ميمي دى يا ظرف دى. والمعنى تجري لاستقرار لها على نهج مخصوص کما تراه الاعين (يعني استقرار په معنى د سکون نه دى بلکي په معنى د سير على النهج المخصوص) او لموضع استقرارها چي منتهي د يوې دورې شبانه روزي ده، او يا مستقر د شمس ماپين د اسمان دى دمخه تر زوال ولي چي په دغه وخت کي حرکت دده بطئي سي بحسب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رؤية اهل الارض حتى چي د اهل الارض دا ګمان کېږي چي لمر وقفه وکړه وليس وقفة بحسب الواقع ولابطوء حركتها في نفس الامر. او يا مستقر دده نهايت ارتفاع دده. ده په دوبي کي يعني حين كونها في المنقلب الصيفي. او نهايت کښته والى د لمر دى په ژمي کي يعني عند المنقلب الشتوي. او يا تر منتهى مقدر پوري د هري ورځي من المشارق والمغارب ولي لمر چي يوه دوره پوره کوي يعني يو کال شمسي درې سوه پنځه شپېته (٣٦٥) مشرقه سته او درې سوه پنځه شپېته (٣٦٥) مغربه سته، چي لمر هره ورځ په يوه مطلع کي د بلي ورځي جلا راخېژي، وهكذا تغرب كل يوم في مغرب علحدة، بل کال بيا دا غسي رفتار د لمر په خپلو مشارقو او مغاربو کي. او يا د مستقر د لمر قطع د جرى دده عند خراب الدنيا، كريمه: يوم نطوى السماء كطى السجل للكتب.

فائده: دا تموله بيان مبني پر دې دى چي لمر په هيڅ حال کي قرار او سکون نه لري في وقت من الاوقات، ويدل عليه قرائة ابن مسعود ﷺ وما رواه البغوي عن عمر بن دينار عن ابن عباس ﷺ (چي ابن مسعود ﷺ او ابن عباس ﷺ دا آيت داسي وايه) والشمس تجري لا مستقرلها. او روح البيان وايي چي لام په لمستقرها لام عاقبة دى (نحو لدوا للموت وابنوا للخراب) او مستقر مصدر ميمي دى والمعنى تجري (اى الشمس) بحيث يترتب على جريها (وهذا معنى اللام للعاقبة) استقرارها في كل برج من البروج (١٢) على نهج مخصوص يعني چي په هر برج کي قرار لري يوه مياشت او دا هم نهج مخصوص د لمر د جرى دى چي شپه کرار کرار د ورځي ساعات په ځان کي داخلوي لکه په مني او ژمي کي چي نيم کال سي او داغه رنګه ورځ د شپې ساعات کرار کرار په ځان کي نغاړي لکه په پسرلي او دوبي کي چي نيم کال سي. او دا هم د لمر د جرى نهج مخصوص دى چي دى ځان نهايت ارتفاع ته رسوي په دوبي يعني په منقلب صيفي چي اطول د ورځو ده او نهايت انحطاط ته رسېږي په ژمي کي. يعني په منقلب شتوي کي چي شپه يې اطول د شپو ده ويترتب على جريها اختلاف الفصول الاربعة يعني پسرلى، دوبى، مني او ژمى. فمن الاعتدال الربيعي الى المنقلب الصيفي چي درې مياشتي سي پسرلى دى ومن المنقلب الصيفي الى الاعتدال الخريفي چي هم درې مياشتي دي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دوبی دی، ومن الاعتدال الخريفي الى المنقلب الشتوي چي هم دريې مياشتي دي
منی دی، ومن المنقلب الشتوي الى ان ينتهي الاعتدال چي هم دريې مياشتي دي
ژمی دی، وحينئذ يتم دورها يعني يو كال شمسي پای ته ورسېږی ثم وثم يعود
هذه الدورات الى ماشاء الله تعالى يعني يختم هذا النظام في يوم القيام، والله
تعالى اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

وروى البغوي رح الشافعي المذهب المشهور بمحى السنة عن ابی ذر رضی الله عنه عن
النبي صلى الله عليه وسلم انه قال حين غربت الشمس اتدري اين تذهب الشمس هذه؟ قلت الله
ورسوله اعلم، قال عليه الصلوة والسلام فانها (ای الشمس، مؤنث ضمير يې
ورته راجع كړی له دې سببه چي لفظ د شمس مؤنث سماعي دی) تذهب حتى
تسجد تحت العرش فتستأذن (يعني في الطلوع من المشرق) فيؤذن لها ويوشك
(ای قريبه ده) ان تسجد ولا تقبل منها وتستأذن (ای للطلوع من المشرق) فلا
يؤذن لها ويقال لها ارجعي من حيث جئت فتطلع من مغربها (دا علامه د قرب
القيامة ده او په دې وخت كي د توبې دروازه بنده سي فلايقبل ايمان كافر لم يؤمن
من قبل ولا توبة العاصي)

سوال: مدار د شپې له وخت څخه د غروب د لمر تر وخت پوري د طلوع په
اعتبار د اقاليم د كرة الارض خو فرق ډېر بدهي او ظاهر فرق راوړی حتى چي تر
قطب شمال من وراء بلغاريا (چي د يو وطن نوم دی چي قطب شمال د دوی پر سرو
برابر دی چي لمر په رأس السرطان كي وي يعني نقطة المنقلب الصيفي يكون
الليل بحيث لايكون لها وقت العشاء ولي چي لمر پر دوی په مقدار د ميل كلي
غائبېږي، نو چي لمر ولوېږي چي شفق د مغرب د خوا غائب سي د ستي سپېدی
راچوي، نو دومره وخت له كومه دی چي لمر دي غروب وكړي بيا دي تر عرش
لاندي سجده كوي او بيا دي اذن د طلوع من جانب المشرق غواړي؟

ځواب: د دې سوال په ځواب كي مظهري رح وايي چي د حديث دا معنى نه ده
چي لمر همېشه پر سجده وي له وخته څخه د غروب تر وخته پوري د طلوع بلكې په
داسي وخت پوري مخصوص دی چي تاريكه د شپې ټولو اقاليمو ته شامله وي،
يعني هغه وخت چي د لمر رفتار پر وسط د ټولو اقاليمو وي، نو په دې وخت كي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هغه ملکي چي پر لمر مسلطي دي لمر ورسوي ما تحت العرش ته فتخر ساجدة ثم يؤذن لها بالطلوع او مقدار د شپې په اختلاف د اقاليمو با ختلاف مبدء الليل ومنتهاه انتهى قول المظهري. په پښتو ژباړه.

درويش وايي: چي دا جواب د لفظ سره د حديث برابر نه دی، ولي سوال د عليه الصلوة والسلام له ابو ذر رضي الله عنه څخه اتدري اين تذهب آه. او ابو ذر رضي الله عنه خپله لا ادري ورته ښکاره کړه او علم د دې پوښتنې يې خدای او رسول ته وسپاری. او عليه الصلوة والسلام ځواب ورکړی فانها تذهب حتى تسجد آه. دلالت پر دې کوي چي على الدوام د لمر د غروب او د طلوع دغه کار دی الا ان يقال ان لفظ الحديث يعني قوله عليه الصلوة والسلام فانها تذهب حتى تسجد تحت العرش الخ.

قضية مهملة لعدم وجود لفظ الايجاب الكلي فيه، واتفق العلماء عن اخرهم ان القضية المهملة في قوة الجزئية فافهم. ويمكن الجواب بان سوال النبي صلى الله عليه وسلم عن ابى ذر رضي الله عنه وجوابه بتفويض العلم الى الله ورسوله وجواب رسول الله صلى الله عليه وسلم وبما اجاب كان وقت يكون الاقاليهم سواسية الاقدام في شمول ظلمة الليل لها كلها فتدبر والعلم عند الله.

درويش وايي: چي پر جزئيت د جواب د عليه الصلوة والسلام يعني على ان قوله صلى الله عليه وسلم قضية جزئية يدل هغه بيان د اهل هيئت چي په عرض تستعين کي يعني هغه ځای چي د استوا څخه عرض د شمال و خوا ته (۹۰) ورځي وي نو په هغه ځای کي چي لمر په بروج شماليه وو کي وي همېشه طالع وي غروب نه لري لكون تلك البروج فوق الافق ابدًا او چي لمر و بروج جنوبيه ؤ ته نقل سي بيا طلوع نه لري لكون تلك البروج تحت الافق ابدًا. جرکت د فلک دلته رحوي دی يعني لکه په ژمي کي، نو شپږ بروج شمالي ټوله ورځ ده او شپږ بروج جنوبيه يې شپه ده، نو کل د دغه ځای يو شبانه روز دی نصفها نهار ونصفها ليل.

پوښتنه: په قرآن کريم کي به وروسته راسي (كل فى فلک يسبحون) چي په دې آيت کي نسبت د فعل جمع ته د عقلاؤ دی يعني يسبحون کړی دی، او داغه رنګه په سورت يوسف کي في قوله تعالى اني رئيت احد عشر كوكبًا والشمس والقمر رئيتهم لي ساجدين، چي په دې آيت کي هم ضمير د عقلاؤ راغلی دی، او داغه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رنګه په حدیث د ابي ذر رضي کي راغلي دي انها تسجد وتستأذن، فان الظاهران الاستیذان بلسان القال دون لسان الحال، نو حاصل د پوښتنې دادی چې لمر او سپوږمۍ او ستوري د ذوی العقول څخه دي او که له جماداتو څخه دي؟

ځواب: ددې سوال په ځواب کې علامه آلوسي رحمه الله په روح المعاني کې یو په زړه پوري ځواب راوړی دی ولفظه ان الله تعالی بقدرته خلق الادارک والتمیز فیها حالة السجود والاستیذان.

سوال: دا ادارک او تمیز وروسته تر سجود والاستیذان ددوی څخه بیرته سلبوي او که څرنګه؟

ځواب: سید آلوسي رحمه الله وایي چې بیرته یې سلب د ادراک او تمییز ددوی څخه بعید غایة البعد، ولې چې شواهد د کتاب الله او د سنت نبوي او اقوال د اهل هیئت علی کونها ذات ادراک وتمییز مما لا تکاد تحصیٰ کثرة وبعض الشواهد یدل علی علی ذالک ای الادارک والتمیز للشمس وبعضها یدل پر ثبوت د ادارک او تمییز لمر لره باعتبار دخول الشمس في عموم الادراک والتمیز په اثبات کې و تولو کواکبو ته، او یا نور ستوري پر لمر قیاس دي اذ لا قائل بالفرق بین الشمس وبین سائر الکواکب في ذالک ومتی کان کذالک فلایبعد انیکون لها ای للشمس نفس ناطقة کنفس الانسان بل صرح بعض الصوفیة رحمه الله چې لمر نفس ناطقه کاملة جدًا لري، والحکماء اثبتوا النفس للافلاک وبعضهم باثبات النفس الناطقة للکواکب جمیعًا وقالوا کل ما في العالم العلوي من الکواکب والافلاک الکلیة والجزئیة کخارج المرکز والحوامل والتداویر ناطق دي، سید محمود آلوسي رحمه الله زیاته کړې ده چې نفس انساني چې دغایة تقدس و مقام ته ورسېږي یعني د خپل بدن څخه وځي، او په صورت متمثله سي ظاهرة بصور ابدانها او بصور اخری کما یتمثل جبرئیل علیه السلام بصورة دحیة بن خلیفة رضي الله عنه ویجيء الی رسول الله صلی الله علیه وسلم ویتکلم بالوحي کما في البخاري وغیره، دا معنی نه ده چې جبرئیل علیه السلام چې شپږ سوه (۶۰۰) وزره یې په صورت اصلي کې درلودل هغه نیست او نابود سي، بلکې دا تمثیل صورت په صورت د دحیة د خپل اصلي صورت سره علاقه لري چې خپل آثار او افعال په صورت اصلي پر ځای ساتي، او بعض وخت جبرئیل علیه السلام په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

صورت د يوه اعرابي متمثل عليه الصلوٰة والسلام ته راغلی كما جاء في صحيح البخاري وكما يحكى عن بعض الاولياء قدست اسرارهم انهم يرون في وقت واحد في عدة مواضع كالغوث الاعظم قدس سره، كما هو المشهور والمثبت بالروايات الصحيحة وانما ذالک لغاية تجرد انفسهم وغاية تقدسها عن العلائق البدنية فتمثل بصورته الاصلية في عدة مواضع وبدنها الاصلي في موضع اخرى، وهذا امر مقرر عند سادة الصوفية وهو غير لقطع المسافة البعيدة في ادنى وقت وزمان، محمود آلوسي رح وايي چي انكار د دغو دواړو خبرو چي تمثيل په خپل صورت سره بل ځای او طي د مسافة بعيده في ادنى زمان يعني چي څوک انكار د دغو خبرو پر صوفية كرامو كوي مكابرة لاتصدر الا من جاهل او معاند.

او تعجب كړی دی علامه سعد الملة والدين التفتازاني رح وه بعض فقها، ته د اهل السنة لكه ابن مقاتل چي حكم د كفر يې كړی دی پر معتقد د ماروى عن ابراهيم بن ادهم قدس سره چي خلكو دی په بصره كي وليدی په ورځ د اتم د ذوالحجة او په عين داغه ورځ كي نورو دی په مكه كي وليدی، ابن مقاتل وايي چي له معجزات كبارو څخه ده ولي كرامت نسي كېدای، علامه تفتازاني رح وايي چي معتمد په نېز د اهل السنة داده ثبوت د كرامت د ولي الله ده مطلقًا الا فيما ثبت بالنص عدم امكانه من ولي، كالاتيان بمثل سورة من القرآن، كريمه: ان كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فأتوا بسورة من مثله (سورة البقرة)

درويش وايي: چي سيد محمود آلوسي علامه بغداد رح وايي قد رایٔ غير واحد تمثيل د نفس انور لنبينا ﷺ بعد الوفات وادعى انه عليه الصلوٰة والسلام في عدة مواضع في وقت واحد يقظة لا منامًا مع كونه في قبره الشريف يصلى مع ان القبر الانور مكان ضيق لايصلح للصلوة قيامًا فما ذالک التمثيل ذاته الشريف وقبره الانور، وقد صح ان النبي ﷺ رئ موسىٰ ؑ يصلي في قبره عند الكثيب الاحمر بيا عليه الصلوٰة والسلام وليدی ورئ في السماء او د عليه الصلوٰة والسلام او د موسىٰ ؑ خبري په فرضي لمونځو كي چي په شپه كي د معراج (۵۰) پنځوس لمونځونه پر عليه الصلوٰة والسلام خدای ﷻ فرض كړه، او موسىٰ ؑ ورته ووييل ان امتک لاتطبق تلک الصلوات، څو واره يې عليه الصلوٰة والسلام رد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړی د درخواست د تخفيف الحديث، کما رواه البخاري وغيره وقد رئی النبي ﷺ ليلة الاسراء جماعة من الانبياء غير موسٰی ؑ مع ان قبور هؤلاء الانبياء عليهم السلام في الارض ولم يقل احد من علماء الامة المرحومة چي دغه انبياء ؑ له قبرو څخه اسمانو ته پورته سول، نو ليدل په اسمانو تمثيل او قطور دی د خپلو ځانو په اسمانو مع ثبوت طورهم الاصلية في قبورهم في الارض، حکماء که څه هم وايي چي دا محال ده چي يو نفس دي مشغول کي اکثر تر بدن واحد لکن دا تمثيل د دوی تر عقلو لوړ دی کما لايخفی علی من نور الله تعالی بصيرته.

والحاصل في تفسير الآية المذکورة ان للشمس نفسًا مثل تلک الانفس القدسية وانها تنقل عن الجرم المعروف المشاهد للناس مع بقاء نوع التعلق بها فتعرج الی العرش فتسجد تحت العرش بلا واسطة وذالک التمثيل تستقر هناک وتستأذن في الطلوع ولاينافي ذالک الاستقرار والتأذين في الطلوع د سير سره د جرم معروف په خپل اسمان وعدم سکونه لکه اهل هيئت چي هم مدعيان دي د عدم سکون د لمر ويکون ذالک اذا غربت الشمس وجاوزت عن الافق الحقيقي او قطع سي ليدل دده من مکان المعمورة من الارض ولا يضر طلوعها اذ ذاک في عرض (۹۰) ونحوه لان ما ذکرنا من السجود وانيکون باعتبار النفس المنسلخة المتمثلة بما شاء الله تعالی لاينافي سير الجرم الاصلي للشمس المعروف، وروسته بيا الوسي رحمه الله د شيخ محی الدين ابن العربي قدس سره خبري په فتوحات مکيه (چي د ابن عربي د کتاب نوم دی) رانقل کړي دي چي زموږ تر عقولو لوړ دی.

درويش وايي: چي پر ده علامه بغداد السيد محمود آلوسي رحمه الله په روح المعاني کي د کش ماکش چي مظهري کړی ؤ او وړاندي تېر سو چي وروسته تر غروب هغه ملائکه چي خدای ﷻ پر لمر مسلطه کړي دي دوی لمر له يوه اسمان څخه بل ته له بله څخه بل ته وهکذا حتی چي عرش ته يې ورسوي او هوري لمر سجده وکړي او استيذان د طلوع وغواړي د شرق د خوا کما في حديث ابی ذر رضي الله عنه چي راغلي وه، موږ د کش ماکش څخه خلاص سوو، ولي چي دا معروف لمر خو د خپل ځايه نه ځي د سجدي لپاره او د استيذان لپاره بلکي هغه متمثل لمر هوري ځي فتدبر غاية التدبير (درويش وايي: چي دا ؤ تفسير قوله والشمس تجری لمستقرها)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ذٰلِكَ تَقْدِيْرُ الْعَزِيْزِ الْعَلِيْمِ ﴿٣٨﴾

(ذالک) اشاره ده مصدر ته د تجري ای الجری المتضمن لحکمته تعالی چي عقول عاجزه دي و پای ته د رسېدو د هغه حکمت) اندازه د هغه غالب خدای پر هر مقدور قادر دی، لایعجزه شیئ فیما قدره او چي خبر دی په هر معلوم سره.

وَالْقَمَرَ قَدَّرْنٰهُ مَنَازِلَ

ای قدرنا لمسیره منازل او قدرنا مسیره في المنازل.

پوه سه: چي القمر منصوب دی په اضمار د فعل فسره مابعده، یعني قدرنا چي دی ته منصوب علی شریطة التفسیر وایي چي فائده یې داده چي څوک چي په اول هیئت نصب د قمر وویني په ناصب کي متردد او منتظر سي، وروسته چي تفسیر وویني انتظار یې دفع سي.. جامي قدس سره وایي:

چه خوش باشد که بعد از انتظاری .... با امید رسد امیداوری

او داسي علم چي وروسته تر انتظار پیدا سي الذ او اوقع په ذهن کي وي (منازل) وهي (۲۸) منزله دي، ینزل القمر في کل واحد لیلة واحدة لایتخطاه ولایتقاصر عنه. فاذا کان في اخر منازله دق نری سی واستقوس لکه کمان په سبب د غایت قرب وده ته یعني لمر ته، ولي چي نور د قمر مستفاد له نور څخه د شمس دي، نو پر دغه قدر نور د لمر یې پر برابري مور یې وینو او نوره نوراني خوا یې لوره وي.

حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُوْنِ الْقَدِيْمِ ﴿٣٩﴾

حتی چي وګرځي لکه لرګی د خورما د ښاخ چي زوړ وي، تخمیناً یو کال پر تېر سوی سوی وي چي داسي لرګی ډېر کوږ او دقیق وي حتی تحت شعاع د لمر لاندي پټه سي چي په عربي یې محاق بولي او پښتانه وایي چي سپوږمی لمر واخستل.

لَا الشَّمْسُ يَنْۢبَغِيْ لَهَآ اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ

نه لمر لره ښایي.

پوه سه: چي عبارت چي حرف نفي یې پر شمس داخل کړی ابلغ دی تر داسي عبارت لاینبغي للشمس، کما قالوا انت لاتکذب بتقدیم المسند الیه ابلغ دی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لاتكذب انت، ولي چي په اول کي دوه اسناد سته بخلاف الثاني كما تقرر في علم النحو فالمعنى لا الشمس يصح لها ويتسهل (ان تدرک القمر) چي و دي رسېږي په سپوږمۍ پسي، قال البيضاوي وروح البيان اى في سرعة سيره، وهذا مبني على ما قال الفلاسفة ان القمر اسرع سيرًا من الشمس، ولي چي سپوږمۍ دوره په يوه مياشت کي قطع کوي، او دوره د لمر په يوه کال کي، والاولى ان لايقيد السير بالسرعة بل يقال الشمس لاتدرک القمر في سيره المخصوص يعني چي سر د دواړو پر يوه دول وي فان ذالک يخل تبکون النباتات وتعيش الحيوانات وذالک لان الباري ﷻ بحكمته جعل لكل واحد من الشمس والقمر سيرًا مخصوصًا وربط به منافع الحيوانات والنباتات، مثلاً لمر چي دی كاملة النور دی نو که لمر بطئ السير واى لدامت في بقعة واحدة زمانًا كثيرًا، نو د هر شي چي لمر مسامت وي هغه سوځي او که سريعة السير واى لما حصل لها لبث في بقعة واحدة بقدر ما يخرج النبات من الارض والاوراق والثمار من الاشجار وما ينفع الثمار والحبوب نو که لمر ورسېږي په سپوږمۍ پسي في سرعة سيره فكان في شهر واحد صيف وشتاء، فيختل احكام الفصول الاربعة وتكون النباتات وتعيش الحيوان، او دا هم احتمال سته چي معنى د آيت دي داوي چي نسته لمر لره چي و دي رسېږي درجه ته د سپوږمۍ في آثاره ومنافع چي هغه په هر يوه پوري خاص دي، وليس الآخر ان يدركه فى تلك المنافع والآثار، مثلاً د مېوو پخوالى په لمر پوري اړه لري ولونه بالقمر وطعمها بالكواكب، او دا هم روا ده چي معنى د آيت دي داوي چي نسته لمر ان تدرک القمر في مكانه ولا يجتمعان في موضع واحد، ولي سپوږمۍ په اول اسمان کي ده او لمر په څلورم اسمان کي دی، نو جمع يې ممكنه نه ده او يا معنى داده چي لمر د سپوږمۍ ادراک نسي کولای په سلطنت کي د سپوږمۍ يعني نور د سپوږمۍ چي دليل د وجود د سپوږمۍ دی، ولي چي نور د سپوږمۍ خود شپې وي نو لمر نسي کېدای چي د سپوږمۍ سره دي يو ځای سي بان تطلع الشمس ليلاً، ولي چي سلطان د قمر محو کېږي او داغه رنګه ورځ پر شپه غالبه ګرځي.

دروش وايي: چي دا ټول احتمالات چي ذکر سوه روح البيان راوړي دي، او بعضو نورو تفاسيرو هم راوړي دي، او مظهري وايي چي بعضو علماؤ چي ويلي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دي چي حديث د ابو ذر رضي الله عنه له متشابهاتو څخه دی، يا بعض وايي چي مراد له سجود څخه نفس انقيادي د سياق سره د حديث منافي دی والله اعلم.

درويش وايي: چي مظهري په حواله د بغوي رحمه الله ته وايي چي دا هم روا ده چي د شمس څخه ورځ مراد وي (بعلاقة ان الشمس تكون بالنهار) او د قمر څخه دي شپه مراد وي (اى مجازًا المذكور آنفًا) نو د دې وروسته آيت مقابله برابرېږي اذ المعنى لاينبغي للنهار ان يدرك الليل اى يسبقها.

وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ

او نه شپه د مخه کېږي تر ورځي، يعني شپه او ورځ يو په بل پسي متصل راځي او نه ورځ او شپه تر ځيل وخت د مخه راځي.

وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَّسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾

(وكل) تنوين عوض د د مضاف اليه څخه دی اى كل واحد من الشمس والقمر.

سوال: پر دې تقدير ضمير د يسبحون چي جمع دی و چا ته راجع دی، بلکې بايد يسبحان ويل سوي وای؟

ځواب: د دې سوال په ځواب کي قاضي ناصر الدين البيضاوي وايي چي ضمير د جمع راجع دی و شموس او اقمار ته.

سوال: شمس او قمر خو يو يو دي، قاضي بيضاوي وايي چي په اعتبار د تعدد د احوالو د دې دوو يا په اعتبار د مطالع او مغارب او يا په اعتبار د نورو احوالو تغاير اعتباري او تعدد په لمر او سپوږمۍ کي پيدا کېږي وهو يكفى لا رجاع ضمير الجمع اليها؟

بل ځواب قاضي بيضاوي رحمه الله داسي ورکړی دی چي ضمير د جمع راجع و کواکبو ته دی.

سوال: کواکب خو د مخه نه دی ذکر سوي نو اضمار قبل ذکر المرجع به نه وي؟

ځواب: قاضي رحمه الله وايي چي ذکر د لمر او سپوږمۍ مشعر دی په ذکر د کواکبو لانهما اشهر الكواكب وانفعهما لاهل الارض وهذا القدر من الذكر يكفى لارجاع الضمير.

بوه سه: چي مظهري وايي چي مراد له فلک څخه يو فلک دی، يعني تنوين لپاره

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د وحدت دی نو مراد ځني سماء الدنيا دی او دلیل یې دا آیت ګرځولی دی، انا زینا السماء الدنيا (ای القربی) بمصابیح (یسبحون) سبح چابک تګ ته وایي یا په اوبو کي یا په هوا کي یا استعارهٔ په سیر د ستورو في فلک کي مستعملیږي، ولهذا فسره المظهري بقوله کما یسبح السمک في الماء روح المعاني وایي ولا مانع عندنا ان یجری الکواکب بنفسه في جوف السماء او اسمانونه ساکن پر خپل ځای وي لاتدور اصلاً، او حکماء چي وایي چي جرم د اسمان صلب او سخت او خرق والتیام یې روا نه دی لم یردوا علیه دلیلاً، او یا دي داسي وي چي جوف د فلک دي ډک وي له هوا څخه یا د بل جسم لطیف څخه ستوري دي په سهولت سره په هغه کي رفتار کوي لکه ماهی په اوبو کي، او یا دي تجویف د فلک له هر قسم جسم څخه که لطیف وي او که غلیظ وي خالي وي ستوري په هغه ځای کي رفتار کوي، وما ذکره الحکماء ان الخلاء ممتنع لیس لهم دلیل علی ذالک حتی روح المعانی وایي و اقوی ما ذکروا في امتناع الخرق والالتیام او امتناع الخلأ مطلقًا اوهن من بیوت العنکبوت.

فائده: دا آیت صریح په دې کي دی چي لمر او سپوږمی په فلک کي روان دي یا په قسر د ملکو که دوی اراده ونه لري او که په خپله اراده که له ذوی العقول څخه وي کما هو التحقیق، وقد مر ذالک او د حکماؤ او د اهل هیئت مذهب دا دی چي لمر یا سپوږمی یا نور ستوري په اسمانو کي لکه مېخونه دي چي په خپله هیڅ حرکت نه لري، بلکي په حرکت د اسمانو حرکت کوي، حرکت وضعیه چي پر محٔکه شاوخوا راګرځي اصلاً ددوی د مذاهبو مبنی داده که د سباحت معنی حرکت د ستورو وي نو په اسمانو کي خرق او التیام وهو ممتنع عندهم وقد مر ذالک، نو چونکه حرکات د ستورو یا په جهت یعني شرقًا او غربًا سره مختلف یا په سرعت او بطوء، نو دوی وایي چي تعدد د حرکاتو د کواکبو مستلزم دی تعدد لره افلاکو او دوی وایي چي اسمانونه نهه (۹) دي، او دوی وایي چي اسمانونه یو په بل پوري متصل دي لکه د پیاز پوستکي او پاڼې. والا یلزم الخلاء الی غیر ذالک من خرافاتهم المذکورة في علم الریاضي.

پوه سه: چي نصوص قطعیه چونکه صراحةً دلالت کوي پر دې اسمانو چي اووه دي کما جاء في مواضع من القرآن العزیز لا مزید علیه فکیف جاحدها، او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دغه نصوص قطعیه خرق و التیام پر افلاکو روا بولي بحیث یکفر جاحدها ایضًا بل النصوص دالة علی وقوع الخرق علیها، قال الله تعالی اذا السماء انشقت. اذا السمآء انفطرت، وانشق القمر، ونحو ذالک، والاحادیث الصحیحة المتواترة المعنی دلت علی ان السموٰت غیر منطبقة بعضها علی بعض بل بین کل سمائین مسافة کثیرة بحیث یفسق جاحدها.

بوه سه: چي احمد او ترمذي د ابو هریره رضی الله عنه حدیث مرفوع روایت کړی دی چي د هر طویل دی ذکر د رسول الله ﷺ بعد مابین الارض والسماء و بعد مابین کل سمائین (۵۰۰) سنه مسافت.

بوښتنه: په بل حدیث مرفوع کي راغلي دي ذکر رسول الله ﷺ ان مابین الارض والسماء وبین کل سمائین اما اثنتان او ثلاث وسبعون (تردید شک د راوي چي کوم عبارت علیه الصلوٰة والسلام وایه) فما وجه الجمع بین ذینک الحدیثین، مظهري وایي چي وجه د جمع یې اختلاف دی په منځ کي د سیر د سائرینو سرعة وبطوء، حاصل د کلام دادی چي د علم هیئت و علم ته اعتبار نشته، او په بعض مسائلو کي بېره د کفر سته، والله اعلم.

وَاٰيَةٌ لَّهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ ﴿۴۱﴾

او دلیل د قدرت د خدای ﷻ دادی چي موږ بار کړي دي اولاد د دوی په کښتی کي چي هغه ډکه وه.

بوه سه: چي آیة لهم خبر مقدم دی او انا حملنا یې مبتداء ده.

فائده: لفظ د فلک دلته مفرد دی لان المشحون صفته وهو مفرد.

فائده: راغب اصفهاني رحمه الله وایي چي ذریة په اصل کي صغار ته د اولاد وایي وان یطلق علی الصغار والکبار في العرف ویستعمل في الواحد والجمع واصله الجمع انتهی، ویطلق علی النساء لاسیمًا مع الاختلاط مع الرجال مجازًا کما في حدیث عمر رضی الله عنه حجوا بالذریة، یعني النساء وایضًا في الحدیث الصحیح نهی النبي ﷺ عن قتل الذراری یعني النساء (في الغزوات) والمعنی ه انا حملنا اولادهم الکبار الذین الی تجاراتهم في الفلک المشحون ای المملو، وقیل حملنا صبیانهم ونسائهم چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تاسي يې د ځانو ملګري کوئ چي هغو له نفقه د سفر نه وي پر خشکي باندي.

فائده: مراد له فلک څخه کوچني او لويي کښتئ دواړي دي وتخصيص الذرية بالذکر لان استقرارهم في السفن اشق وابعد وتماسکهم فيها اعجب. بغوي رح وايي چي مراد له فلک څخه کښتۍ د نوح عليه السلام ده او پر دې تقدير مراد له ذريۀ څخه الاباء لان اسم الذرية يطلق على الاباء کما يطلق على الاولاد، قاضي بيضاوي رح وايي چي که مراد له فلک څخه سفينه د نوح عليه السلام سي، نو معنی د آيت داده ان الله تعالى حمل آبائهم وحمل ذريتهم في اصلابهم، بيضاوي وايي چي تخصيص د ذرية پر دې تقدير په ذکر سره لانه ابلغ في الامتنان (يعني اظهار المنة والاحسان عليهم) مع الايجاز في العبارة.

وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِّنْ مِّثْلِهٖ مَا يَرْكَبُوْنَ ﴿٤٢﴾

پيدا کړي دي موږ د خلکو لپاره په مثل د مطلق فلک يا مثل د فلک نوح (مايرکبون) چي په قرآن مبارک کي مراد ځني اوښان دي چي د هغې زمانې عربو به اوښان سفائن البر بلله، والتسمية لاجل ان الابل ډېر بار وړلای سي، او په تنګ کي ژر نه ستړي کېږي او خورک يې هم اسانه دی چي په صحراء کي ځوزان خوري او اوبو ته هم ضرورت ژر نه لري، ولي اوښان پر يوه ځای ډېري اوبه څښي، واطلاق السفائن على الابل شائع کما قيل الابل سفائن البر والسراب بحارها.

درويش وايي: چي دا بيان د نزول القرآن د وخت و، په اوسنی زمانه کي د سفن البحر په ځای کي آب ګوټونه په درياب کي د متعارف شيانو په ذريعه چلېږي او د اوښانو په ځای کي غټ غټ موټران بارونه وړي، لکن بيا هم د عربو په دورو درازو علاقو کي سفن البحر او سفن البر چي اوښان دي وجود لري.

وَاِنْ نَّشَاْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيْخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَذُوْنَ ﴿٤٣﴾

او که زموږ اراده وي يعني خلق په غرق په درياب کي سره د کښتيو لان الله يتصرف في ملکه کيف يشآء (فلا صريخ لهم) جزاء د شرط محذوف ده، يعني ان نغرقهم، فريادرس د دوی به نه وي چي له غرق څخه دې خلاص کړي (ولاهم ينقذون) عطف دی پر لاصريخ لهم ای لاينجون من الغرق.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

﴿إِلَّا رَحْمَةً مِّنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ﴾

پوهه سه: چې دا استثناء مفرغ ده (يعني مستثنى منه يې محذوف دی) منصوب ده على العلية اى لاينقذون لشيئ (دا مستثنى محذوف ده) الا رحمة منا (دا معنى د عليت ده) والمعنى دوی نجات له غرق څخه نسي پيدا کولای په سبب د هيڅ شي مگر په سبب د رحمت زموږ او نفع ورکول دوی ته تر يو وخت پورې چې اجل الموت پر راځي.

حکايت: شيخ سعدي قدس سره در کتاب گلستان آورده: پادشاهي با غلام عجمي در کشتي نشته بود، غلام دريا را هرگز نديده بود ومحنت کشتي نه کشيده بود، گريه وزاری آغاز نمود ولرزه بر آندامش افتاد، پادشاه هرچند ملاطفت نمود آرام نگرفت، ملک را عيش ازو منغض شد هيچ چاره نداشتند، حکيمي در آن کشتي بود، ملک را گفت اگر فرمان دهي من اورا بطريقی ساکت کنم، ملک گفت لطفی باشد، حکيم امر کرد غلام را بدريا انداختند باری چند غوته خورد حکيم مويش گرفت وسوی کشتي آوردند چون بر آمد گوشه در کشتي بآرام نشست وقرار گرفت، ملک را عجب آمد واز حکيم پرسيد درين چه حکمت بود؟ حکيم گفت ای خداوند، اول محنت غرق شدن نچيده بود، وقدر سلامت کشتي نمی دانست، همچنان قدر عافيت کشتي کسی داند که بمصيبت غرق مبتلا گردد... ابيات:

ای پسر ترا نان جوين خوش ننمايد ..... معشوق منست آنکه بنزديک تو زشتست
حوران بهشتي را دوزخ بود اعراف ..... از دوزخيان پرس که اعراف بهشتست

تفريع: فلابد من مقابلة النعمة بالشكر والعطاء بالطاعة والانفاق.

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾

هغه وخت چې وويل سي (يعني کفارو ته د مکې) چې تاسې وېرېږئ له هغه شي څخه چې په حضور کې ستاسې دی او له هغه شي څخه چې وروسته تر تاسې دی.

ابن عباس رض وايي چې د ما بين ايديهم څخه مراد آخرت دی (يعني په دې سبب چې ستاسې ورته مخ دی، گويا حاضر دی، ولهذا قيل ما ابعد ما فات وما اقرب ماهو آت) مراد له ېېرې څخه يې دا دی چې عمل د آخرت لپاره کوئ، او مراد له

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ما خلفكم څخه دنيا ده (يعني ستاسي ورته شا ده) والمراد بالتقوىٰ من الدنيا الانهماك بشهواتها والاغترار بلذائذها، وقال قتادهؒ المراد بما بين ايديكم وقائع الله تعالى فيما قبلكم من الامم (مراد له وقائعو څخه عذابونه د خدایؐ دي چي پر دوی نازل سوي وه لکه عاد، ثمود، قوم فرعون وغيرهم) او د ما خلفكم څخه عذاب د آخرت مراد دی، وقيل المراد به عذاب الدنيا وعذاب الآخرة، وقيل عكسه وقيل ما تقدم من الذنوب و ما تأخر.

درويش وايي: چي والكل صحيح والاعتماد الكلي على ما قال رئيس المفسرين ﷺ.

(لعلكم ترحمون) اى لتكونوا راجين رحمة الله، د اذا جواب محذوف تقديره اذا قيل لهم اتقوا اعرضوا بقرينة.

وَمَا تَأْتِيهِمْ مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾

پوه سه: چي من اولى زائد دی لاستغراق النفي ومن ثاني لپاره د تبعيض دی، والمعنى او نه راځي يعني نه نازليږي يو آيت د آياتو څخه د رب ددوی يعني الآيات القرآنية لکه په دې سورت کي چي بيان سوه (الا كانوا عنها معرضين) مګر دوی له هغو څخه مخ اړونکي وه يعني پر وجه د تکذيب او استهزاء.

فائده: الا مستثنى هـ مفرغ ده (يعني مستثنى منه يې محذوف دی) من اعم الاحوال، والتقدير وما تأتيهم من آية من آيات ربهم في حال من الاحوال الا حال اعراضهم عنها، او يا مراد له آياتو څخه آيات تكوينه وي يعني په عالم کون او وجود په علوياتو او سفلياتو بلکي په ټولو ذراتو دلائل د وحدانيت او د قدرت او د علم شامل د خدایﷻ دي لکن کفار مکه وغيرهم په هغو کي صحيح غور نه کوي حتى چي ايمان يې پر وحدانيت د خدایﷻ راوړی وي... شاعر مغربي وايي:

مغربى آنچه عالمش خوانند .... عكس رخسار تست در مرآت
وآنچه او آدمش همی دانند .... نسخه عالمست مظهر ذات

وقال الشيخ السعدى قدس سره:

برگ درختان سبز در نظر هوشيار ..... هر ورقى دفتريست معرفت كردگار

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ

یعني چې مؤمنانو به کفارو ته د مکې وویل (عطف علی الشرطیة السابقة) تاسې صدقه وکړئ بعض د هغو مالو څخه چې په رزق درکړي دي الله ج.

نوٹ: چې کلمه د من په مما رزقکم الله کې لپاره د تبعیض ده)

قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا

وایي هغه کسان چې کافران دي، و هغه چاته چې ایمان یې راوړی وي.

سوال: چې ضمیر یې راوړی وای یعني قالوا عبارت به اخصر نه وای؟

ځواب: ترک د اضمار وان کان فیه اختصار للتصریح بکفرهم والحکم علیهم بالکفر.

أَنُطْعِمُ مَن لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٧﴾

آیا موږ به رزق ورکوو و هغه چا ته چې که د خدای ج اراده وای هغو ته به یې طعام او رزق ورکړی وای.

حاصل د کلام د دوی دادی چې خدای ﷻ چې دوی ته رزق نه دی ورکړی، نو موږ هم موافق د مشیت سره د خدای رزق نه ورکوو، دا خبره به اغنیاؤ د قریشو کوله چې فقراؤ د مؤمنانو به له دوی څخه طلب د طعام وکړی له دوی څخه لکن دا خبره او جواب د مشرکانو د مکې بلکې هر څوک چې ورته خبرې کوي باطلې دي، ولې خدای ﷻ موافق د حکمت سره بعض اشخاص غنیان کړي او بعض یې فقراء ګرځولي امتحانًا لشکر الغني ولصبر الفقیر، یعني منع د فقیر په سبب د بخل یا د قدرت د خدای ﷻ نه ده، او امر د غنی په اتفاق سره د دې سببه نه دی چې خدای ج د ده مال ته محتاجه دی، ولا اعتراض لاحد علی مشیة الله یفعل ما یشاء ویحکم ما یرید في الدارین.

(ان انتم الا في ضلال مبین) نه یاست تاسې ای مؤمنانو چې موږ امر کوئ په مخالف سره د مشیت د خدای ج نو دا قول تتمه د قول د مشرکانو ذ مسلمانانو، او یا دا جواب د خدای ج له خوا و مشرکانو ته دی.... ابیات:

درویش را حذر بتوانگر حواله گرد .... تا کار او بسازد وفارغ کند دلش

از روی بخل اگر نشود ملتفت باو .... فردا بود ندامت واندوه حاصلش

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وجاء في الحديث الصحيح لو شاء الله لجعلكم اغنياء لافقير فيكم، ولو شاء الله لجعلكم فقراء لاغنى فيكم، ولكنه ابتلى بعضكم ببعض لينظر كيف يعطف الغنى (يعني على الفقير) وكيف يصبر الفقير.

درويش وايي: چي معنى د لينظر چي ضمير چي ضمير يې وخداى ﷻ ته راجع دى داده چي ظاهر كړي خلكو ته، فلايرد ان الله عالم الغيب والشهادة فافهم.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾

او وايي كفار مكه كله ده دا وعده چي تاسي يې موږ ته بيانوئ (اى القيامة والبعث بعد الموت، عطف دى پر شرطيه سابقه، استفهام لپاره د انكار دى) (ان كنتم صادقين) في الاخبار باتيانه وجواب الشرط محذوف دى يعني خو موږ هم خبر كړئ په وخت د راتګ وبالعربية فانبؤنا عن وقت اتيانه.

پوهسه: چي ضمير د كنتم راجع دى و عليه الصلوة والسلام او مؤمنانو ته، مولى جلال الدين الرومي رحمه الله د آخرت احوال د انسانانو داسي بيان كړى دى، مثنوي رحمه الله:

خلق در بازار يكسان ميروند .... ان يكى در ذوق ديگر درد مند

همچنان زنده ميرويم .... نم در خسران ونيمى خسرويم

مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً

(ماينظرون) دا جمله حال ده له فاعل څخه د يقولون، يعني يقولون في حال ماينتظرون (اصل د ما ينظرون ما ينتظرون ؤ تاء يې څني حذف كړه للتخفيف) الاصيحة: مګر يوې نعرې يعني د اسرافيل ؑ، ابن عباس رضي الله عنه وايي چي مراد له دې څخه صيحة اول نفخه ده چي نفخة الصعق والموت يې هم بولي.

پوښتنه: مشركان له نفخة څخه منكر دي فكيف هذا الانتظار انماهي الحيوة الدنيا نموت ونحيى، يعني دوى وايي چي ژوند دغه ژوند دى د دنيا بعض خلك مري، او بعض نوي پيدا كيږي؟

ځواب: دا آيت كنايه ده د عدم ترك المعاصي والشرك، ابدًا حتى يموتون اوتأتيهم الساعة بغتة وهم لايشعرون، يعني دوى چي له معاصيو څخه نه منع كيږي قبل ذالك فكانهم ينتظرون لاجل ترك المعاصي صيحة اى نفخة الموت.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾

(تأخذهم) صفت د صيحة دی وضمير الجمع راجع الى الناس المفهوم مما سبق وكذا جميع الضمائر الآتية (وهم يخصمون) دا جمله حال ده له ضمير منصوب څخه في تأخذهم کي، والمعنى چي ذدوی په بازارو کي سره دعوی وي او خبري اتري به سره کوي په امورو کي د دنيا او په معاملاتو د بيع او شرا لايخطر ببالهم شيئ من اتيان الصيحة.

پوه سه: چي اصل د يخصمون يختصمون و د کلمه د تأ ساکنه کړه و ادغمت في الصاد وروسته يې خاء ته کسره ورکړه لالتقاء الساكنين على غير حده.

بخاري او مسلم له ابو هريرة رضي الله عنه څخه روايت کړی دی، قال قال رسول الله ﷺ اتقوا من الساعة (ای نفخة الموت) وقد نشر الرجلان ثوبًا بينهما فلا يتبايعان ولا يطويانه (سره خلاصه کړې به وي دې دوو کسانو يوه جامه که د اغوستلو وي او که د اوارېدلو وي يعني لپاره د بيع او شراء، نه به سودا سره وکړي او نه به هغه جامه کت کړي) او عليه الصلوة والسلام زياته کړه چي يو سړی به شيدې د اوښې يا د مېږې د خوړک لپاره هغه شيدې لوېشي، نو هغه شيدې به ونه خوري چي نفخة د قيامت به پر راسي، او داغه رنګه قيامت به قائم سي چي يو سړی يوه ګوله ډوډی وغيره و خولې ته پورته کړي او به يې خوري.

فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾

دوی به طاقت ونه لري د وصيت او نه خپل کورو او عيال ته تلای سي يعني ان كانوا خارجي البيت فافهم، ولي چي هر ژوندی که انسان وي او که حيوان ځای پر ځای دفعةً واحدةً مړه کېږي.

پوه سه: چي (فلايستطيعون) عطف دی پر (تأخذهم) باندي.

سوال: تأخذهم خو صفت ؤ د صيحةٌ نو په اعتبار د عطف خو فلا يستطيعون هم صفت دی د صيحةٌ نو عائد و موصوف ته په دې جمله معطوفه کي څه شی دی؟

ځواب: عائد يې محذوف دی والتقدير فلا يستطيعون بعدها ای بعد الصيحة فكلمة ها عائد يې محذوف دی فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَنُفِخَ فِي الصُّوْرِ

درویش وایي: چي مراد له دې نفخه څخه نفخهٔ ثانیه ده لاجل احیاء الاموات لپاره د حساب او جزاء.

سوال: نفخ خو ماضي صیغه ده او نفخه ثانیه خو په مستقبل بعید کي راځي؟

ځواب: یو کار چي متیقن الوقوع وي که څه هم په مستقبل کي وي لکه ماضي وي، ومثله في القرآن قد جاء في غیر موضع.

فائده: دا جمله عطف ده پر مضمون د قوله تعالی فلا یستطیعون، یعني یموتون في ساعة وینفخ في الصور مرة ثانیة وبین النفختین اربعون سنة کذا روی ابن ابی حاتم رح عن ابن عباس رض، او له ابو هریره رض څخه حدیث مرفوع منقول دی چي په منځ کي د دوو نفختینو څلوېښت کاله دي.

پند: علماء د امت مرحومه وایي چي انسان ته مرګ ژر راځي او د انسان تول خواهشات نه پوره کېږي بلکي په ژبان حال وایي هل من مزید، فعلی العاقل ان یتدارک ویقصر الامال. صوفي باید ابو الوقت وي ابن الوقت نه وي. شیخ سعدي رح په باب کي د داسي خلکو داسي خواږه بیتونه ویلي دي:

تو غافل در اندیشه سود و مال	که سرمایهٔ عمر شد پایمال
غبار هویٰ چشم عقلت بدوخت	سموم هوس کشت عمرت بسوخت
خبرداری ای استخوان قفس	که جان تو مرغیست نامش قفس
چو مرغ از قفس رفت وبگست قید	دگو ره نگردد بسعی تو صید
نگه دار فرصت که عالم دمیست	ادمی پیش دانا به از عالمیت
سکندر که بر عالمی حکم داشت	در اندم که بگذشت عالم گذاشت

فَاِذَا هُمْ مِّنَ الْاَجْدَاثِ اِلٰى رَبِّهِمْ يَنْسِلُوْنَ ﴿٥١﴾

نو ناببره دوی له قبرو څخه و حکم ته د خدای ﷻ چابک راووځي (اجداث جمع د جدث ده په معنی د قبر)

پوهه: چي چابک تګ ددوی اجباراً دی لا اختیاراً.

پوښتنه: دنیا وال خو ټول له مرې په قبرو کي نه ښخوي، بلکي بعض کافران

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مشرکان خپل مړي په اور سوځي لکه د لوی وچې د هند هندوان وهکذا؟

ځواب: عبارت د اجداث مبني پر اصطلاح د مشرکانو د عربو دی چې هغو خپل مړي په قبرو کې ښخول. ورنه مراد ادی چې هر ځای چې د مړو اجزاء وي په قدرت د خدای ﷻ به جمع کېږي و میدان ته د حساب به حاضرېږي ولو اکلوهم الحیتان في البحر، دا د عقل موضوع نه ده بلکې د قدرت کامله د خالق مقتدر موضوع ده.

سوال: مړي چې په قبرو کې ښخ سوي هم وي، نو په دې وخت کې قبرونه به چېري وي، ولې نفخه اولی غرونه هباء (یعني لکه ګرد) وګرځوي؟

ځواب: خدای ﷻ اجزاء د هر میت د هغه ځای څخه چې هوري د هغه قبرو سره یې جمع کړي.

پوښتنه: په بل آیت کې خدای ﷻ داسې ویلي دي: فاذا هم قیام ینظرون، او دلته یې داسې وویل: فاذا هم من الاجداث الی ربهم ینسلون، او قیام خو غیر د نسلان څخه ده او په دواړه ځایه کې اذا مفاجات ویلی دی فیلزم ان یکونا ای القیام والنسلان معًا في زمان واحد؟

الجواب: من وجهین الاول القیام لاینافي المشي السریع لان الماشي ایضًا قائم ولاینافي النظر ههنا وههنا، والثاني ان الامور المتقاربة بحیث لایتخلل ههنا زمان..... کانها واقعة في زمان واحد.

قَالُوْا يٰوَيْلَنَا

وویل (ای الکفار) ای هلاک زموږ احضر فان هذا اوانک.

فائده: د ماضي صیغې د راوړلو هغه د مخه وجه ده.

درویش وایي: چې د عربو دا دستور دی چې په وخت کې د ډېرې سختۍ د یا ویلاه او یا حسرتا نعرې وهي، حقیقت یې مراد نه وي.

پوه سه: چې ویل د خپل لفظ څخه فعل نه لري، او بعض محققین وایي چې ویل د یوې شبلې نوم دی په جهنم کې لما روی احمد والترمذي وابن جریر وابن ابی سعید الخدري رضی الله عنه، وابن حبان والحاکم او نورو ګڼ شمېر راویانو، عن رسول الله ﷺ چې علیه الصلوة والسلام وویل: یو شبله ده په جهنم کې چې کافر کښته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يکښې ځي ځلو ښت کاله د مخه تر دې چې پیدا ته د شپلې دي ورسېږي، او د ابن مسعود رضي الله عنه څخه کئ شمېر روایانو روایت کړی دی چې ده ویلي دي چې "ویل" یوه شپله ده په جهنم کې چې د اهل النار صديد (نوونه) هورې جمع کېږي، دا شپله د مکذبینو لپاره ده، او ابن جریر رحمه الله له عثمان بن عفان رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چې علیه الصلوة والسلام وویل چې "ویل" یو غر دی په اور کې (یعني چې دوږخیان پورته ورخېژي او بیرته کښته راشوه کېږي ابداً)

پوښتنه: د هغه روایت چې ویل یې د شپلې نوم دی او د هغه روایت چې ویلي يې دي د غره نوم دی په جهنم کې، منافات به نه وي؟

ځواب: یا منافات نشته، ولي دواړه دي وي یو د یو قسم کافرانو لپاره بل د بل قسم لپاره، والله اعلم بالصواب.

مَنۢ بَعَثَنَا مِن مَّرۡقَدِنَاۗۜ

چا وپاځولو موږ له خوب څخه یا د خوب له ځای څخه (نو لفظ د مرقد یا مصدر میمي دی یا ظرف مکان دی)

پوه سه: چې حفص رحمه الله پر مرقدنا باندې سکته لطیفه کوي یعني چې ساه نه کاږي چې وقف ځنې جوړ سي، والوقف عند غیره احسن.

پوښتنه: غرض په دې سکته یا وقف کې څه دی؟

ځواب: د دې لپاره تا چې توهم ونه کړل سي چې وروسته اسم اشاره به صفت د مرقدنا وي، بلکې په قف سره یا سکته سره به دا معلومه سي چې وروسته اسم اشاره جمله مستقله ده، فافهم.

پوښتنه: چې معتزله په دغه آیت سره دلیل وایي چې عذاب القبر هیڅ چا لره که څه هم کافر وي نسته، ولي چې خوب خو یکلخته راحت دی؟

ځواب: ابن عباس رضي الله عنه او قتاده رحمه الله وایي چې په منځ کې د نفختینو عذاب د کافرانو څخه پورته کېږي فیرقدون حیث کانوا، نو بیا چې دوی وروسته تر نفخه ثانیه بیداره سي او عذاب ویني د یاویلنا نعرې شروع کړي، او بعض محققین وایي چې کفار چې جهنم ویني په ډېرو انواعو سره د عذاب عذاب القبر داسې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ورته معلوم سي لکه خوب، فیقولوا من بعثنا من مرقدنا.

سوال: کافران خو ډېر دي کما یدل علیه قوله تعالیٰ قالوا یاویلنا، او مرقد خو مفرد دی، نو مراقدنا به لائق نه وای؟

ځواب: مرقد که مصدر میمي وي په مصدر کي مفرد او جمع برابر دي او که ظرف مکان وي په اعتبار د اضافت و نون ته د متکلم مع الغیر پر مراقد د دلالت کوي فتدبر، روایت کړی دی الفریابي وعبد بن حمید وابن جریر وابن المنذر وابن ابی حاتم رحمه الله عن ابی بن کعب رضی الله عنه انه قال ینامون ای الکفار قبل البعث نومة.

هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُوْنَ ﴿٥٢﴾

دا هغه شی دی چي رحمن رحمه الله یې وعده کړې وه او رسولان په دې رښتیا ګویوه (البعث بعد الموت).

فائده: هذا مبتداء ما وعد الرحمن یې خبر دی او کلمه د ما مصدریه په معنی د مفعول ده (ای موعود الرحمن) او یا کلمه د ما موصوله ده عائد یې محذوف دی، والتقدیر هذا الذي وعدبه الرحمن.

درویش وایي: چي مفسرین رحمه الله وایي چي دا آیت ځواب دی له جانب څخه د ملائکو لقولهم من بعثنا من مرقدنا، او مجاهد رحمه الله وای چي دا ځواب دی د مؤمنانو له خوا څخه و دوی ته یعني الکفار.

پوښتنه: کافرانو خو سوال د دې کړی چي موږ چا د خوب څخه راویښ کړو، نو د دوی د جواب خو دا کافي وه چي خدای رحمه الله راویښ کړاست، نو دا جواب هذا ما وعد الرحمن الخ یې ولي ووایه؟

ځواب: دا جواب دی په غرض سره او په باعث سره.

سوال: د کافرانو سره دا جواب برابر دی او که څرنګه؟

ځواب: روح المعاني، روح البیان، مظهري، بیضاوي او نور مفسرین وایي چي په مذکور ځواب کي تذکیر د کفر د دوی دی او سرزنش د دوی دی، او تنبیه پر دې چي د دوی باید سوال د بعث څخه کړی وای دون الباعث، یعني خبره داسي نه ده لکه تاسي چي ګمان کوئ لکه چي بعث النائم دی چي تاسي یې سوال د باعث وکړی بل هو البعث الاکبر ذوالاهوال او المخادف الذي کفرتم به في الدنیا.

Maktaba Tul Ishaat.com   Scanned by CamScanner

إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾

كلمه د ان نافيه ده، ضمير راجع دى و بعث ته په تأول د فعلة (الاصيحة واحدة) اى النفخة الآخيرة (فاذا هم جميع) اى مجموعون (لدينا) متعلق دى په جميع پوري (محضرون) حاضر به کړل سي، خبر بعد الخبر د ضمير د هم دى.

درويش وايي: چي په دې آيت سره تنبيه پر دې ده چي بعث الخلق جميعًا و خداى ج دو مره اسانه ده چي په صحية د اسرافيل ؑ تولـه د كتم څخه د عدم و ميدان ته وجود را باسي... ابيات:

همه فيلسوفان يونان وروم .... ندانند کرد انگبين از زقوم
زوحشي نيايد که مردم شود .... بسعى اندر وتربيت گم شود
بكوشش نرويد گل از شاخ بيد .... نه زنگى بگرمابه گردد سفيد

لغات ابيات: انگبين عسلو ته وايي، زقوم: يوه ډېره ترخه درخته ده، وحشى: هغه حيوان دى چي د انسانو سره علاقه نه لري لكه ګيدړه، چغال، بيد: د ولي درختي ته وايي، زنگى: حبش ته وايي، گرمابه: حمام بولي.

فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾

دا حكايت د هغه قول د خداى ﷻ دى چي محشر والو ته يې كوي، د خپل موعود كړه وړه ورته بيانوي تاچي ددوى په زړو كي ښه تمكين پيدا كړي.

ترجمه: نن ورځ (يعني يوم القيامة والحساب) ظلم نه كړل كېږي د هيڅ نفس سره د هيڅ شي، او جزاء به نه مومي مگر د هغه شي چي تاسي يې عمل كړى وي يعني په دنيا كي، كلمه د ما موصوله ده او عائد يې محذوف دى اى الذى تعملونه. دا خطاب و كافرانو ته دى هغه وخت چي دوى عذاب معد لهم ويني، نفس چونكه په سياق كي د نفي راغلى، نو مراد ځني عام دى كه مؤمن وي او كه كافر (شيئًا) مفعول مطلق دى اى شيئًا من الظلم بنقص الثواب او بزيادة العقاب.

درويش وايي: چي له جملې څخه د خبرو چي كفارو ته كول كېږي په ورځ د قيامت احوال د اهل جنت دي چي په وروسته آيت كي خداى پاک بيان كړي دى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لپاره د زیادة د غم د کفارو او د زیاتوالي د پښېمانۍ د دوی پر خپل کفر په دنیا کي، ولي چي احوال د دښمنانو د کافرانو یعني مؤمنان دي وروسته تر دي چي بد حال د کفارو یې بیان کړی کما في الآیات السابقة د کافرانو غم نور پسي ډېرېږي.

إِنَّ أَصْحَٰبَ ٱلْجَنَّةِ ٱلْيَوْمَ فِى شُغُلٍ فَٰكِهُونَ

په تحقیق اصحاب د جنت په اشغال کي دي مسرورون متنعمون.

پوه سه: چي ابن اکثیر، نافع او ابو عمرو رحمهم الله لفظ د شغل په سکون د غین وایي او نور قاریان یې په ضمه د غین وایي. ولا فرق بینهما فی المعنی مثل السحت بسکون الحاء والسحت بضم الحاء، دواړه په معنی د حرام دي.

فائده: په ارشاد کي وایي چي شغل هغه حال ته د سړي وایي چي له ماسوی څخه سړی مشغول کړي، لکونه اهم عنده من الکل په سبب د کمال مسرت (خوشالی) او فکهون خبر آخر د ان دی مشتق له فکاهت څخه دی بفتح الفاء چي معنی یې طیب العیش والنشاط (خوشالي په نعمتو سره) والحاصل متنعمون بنعیم مقیم، فائزون بملک کبیر ابدًا وسرمدًا.

سوال: دا حالات د اهل جنت تر اوسه پوري نه دي محقق سوي، نو تعبیر په جمله اسمیه چي دال پر تحقق ده څرنګه وکړل سو؟

ځواب: لپاره د تنزیل د مترقب متوقع ضرورةً منزلة الواقع، لپاره د اعلان بغایة سرعة وقوعها لان عمر الدنیا کله بمنزلة ساعة زمانیة بالنسبة الی عمر الآخرة المؤبدة فافهم.

د اشتغال د اهل جنت بعض احوال (۱) افتضاض الابکار: یعني د باکراتو حرو سره جماع کول چي تر دوی دمخه چانه وي وطي کړي کریمه: لَمْ يَطْمِثْهُنَّ وَلَا جَآنٌّ. وفي الحدیث الصحیح ان الرجل (یعني من اهلال الجنة ورکړل کېږي قوت د سلو (۱۰۰) کسانو (یعني د دنیا) في الاکل والشرب والجماع، په حدیث شریف کي راغلي دي چي جنتي چي هر وار جماع کوي بکارت د حوري یې باقي وي بدون الوجع کما في جماع الباکرة في الدنیا، وفي الفتوحات المکیة: لذة الجماع هناک تضاعف علی لذة جماع الدنیا اضعافًا مضاعفة فیجد کل من الرجل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والمرئة لذة لايقدر قدرها لو وجدها (اى لذة جماع الجنة) في الدنيا غشی علیها (نر او ښځه به دواړه بېهوشه سي) من شدة الحلاوة.

(۲) سماع الاصوال الطيبة والنغمات اللذيذة.

پوه سه: چي په جنت کي رباب، طبله، سارنګۍ وغیرها من الآلات السماع نسته بلکې سماع القرآن سته وسماع اصوات الابكار المغنية من الحورات.

(۳) جنتیان يو د بل ملاقات او زيارت ته ورځي كه څه هم بعض جنتيان په ډېره عالي درجه کي د جنت وي او بعض په کښته درجه کي د جنت، يعني ګاهي انبياء علیهم السلام و ملاقات ته د صديقانو او علماؤ او اولياؤ ورځي، او ګاهي صديقان، علماء او اولياء و زيارت او ملاقات ته د انبياء علیهم السلام ورځي، او ګاهي دا ټولي ټوله سره جمع سي و دیدار ته حضرت رب العزة ورځي.

فقير وايي چي زما څخه دي د جنت د كيفيت پوښتنه څوک نه کوي، ولي چي د جنت د احوالو له وینا څخه ژبه عاجزه وي، وفي الحديث الصحيح اذا نظروا الى الله تعالى نسوا نعيم الجنة.

(۴) او ګاهي خدای پاک جنتیانو ته مهماني جوړه کړي.

(۵) بل دا چي جنتيان له اهل النار څخه غافل دي ولو من اقاربهم په زړو کي يې نه ورګرځي او نه باک په کوي (يعني هغه دوږخيان چي کافران وي) مثلاً نوح علیه السلام ته به کنعان په ياد نه ورځي، او ابراهيم خليل الرحمن علیه السلام ته به خپل پلار آذر په ياد نه ورځي، او عکرمه رضی الله عنه ته به خپل پلار ابو جهل په ياد نه ورځي، وعلى هذا القياس، دا ددې لپاره چي پر جنتيانو د جنت ژوند تريخ نه سي په سبب د ياد آوري د خپلو قريبانو دوږخيانو.

درويش وايي: چي ټوله حالات د جنتيانو چي په تفاسيرو کي راغلي دي څېړل او بيانول زما د قلم په توان او طاقت کي به نه وي او د اوراقو ګنجائش به هم دومره نه وي ... بيت:

تا طبع شریفت نه پذیرد ملالتی ...... آن به که بیان را بدعاء مختصر کنم

اللهم ارزقنا الجنة بنعيمها واجعلنا من اهل الجنان بحرمة شفيع اهل العصيان محمد صلی الله علیه وسلم واجعلنا من اهل شفاعته عند الرحمن.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَٰلٍ عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔونَ

دوی یعني جنتیان او ماینې ددوی په سایو کي به وي.

بوه سه: چي مراد د ازواجهم يا نساء الدنيا چي د جنتي پر نکاح وفات سوي وي يا حور العين دي، ولا مانع من الجمع بينهما لبعض اهل الجنة يعني چي په دنيا کي ازواج او منکوحات درلودلي وي، او دا هم احتمال لري چي د ازواجهم څخه دي مراد دوستان د اهل جنت مراد وي کما في قوله تعالى: احشروا الذين ظلموا و ازواجهم، ولي چي په دې آيت کي مراد له ازواج څخه دوستان د ظالمانو دي، نو پر دې تقدير وازواجهم ته اشاره د عدم الوحشة په جنت کي ده لان المنفرد (چي يوازي وي) يتوحش اذا لم يكن له جليس من معارفه ولو كان في اقصى المراتب (يعني يوازي سړي ته وحشت او ديغت وربېښيږي چي له دوستانو څخه دده څوک نه وي، سره ددې که څه هم په لوړو مراتبو کي وي)

سوال: څرنګه به اهل جنت او ازواج ددوی په سايه کي وي والظل انما يكون حيث تكون شمس وهم لايرون فيها شمسا ولا زمهريرا؟

ځواب: بان المراد من الظل ظل اشجار الجنة من نور العرش، ستړګي د اهل جنت پر نور د عرش نه برېښي وان كان نور العرش اعظم من نور الشمس، كذا في حواشي ابن الشيخ.

وقال الامام الرازي رح في تفسير سورة النساء ان بلاد العرب كانت في غاية الحرارة فكانت الظل من اعظم اسباب الراحة، نو له دې سببه دوی ظل کنایه د رحمت او راحت څخه ګرځوي، وقد ورد في الحديث الصحيح قال عليه الصلوة والسلام السلطان (اى العادل) ظل الله في الارض (اى راحة للرعية) او په صحيح حديث کي راغلي دي چي روايت يې بخاري او مسلم کړی دی انه عليه الصلوة والسلام قال ان في الجنة شجرة يسير الراكب في ظلها مأة لايقطعها (چي نه يې سي قطع کولای، عليه الصلوة والسلام ووېل اقرؤا ان شئتم وظل ممدود.

بوه سه: چي دا دوه حرف يعني في ظلال وعلى الارائك حرف جر دی، متعلق په متكئون پوري کړي وي لرعاية فواصل الآيات (اى اواخرها)، نو پر دې تقدير متكئون

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خبر دهم دی او داسي هم روا ده چي في ظلال خبر دهم وي او متكئون خپر ثاني وي.

تنبيه: د عربو قديم عادت دا ؤ چي ناوې به يې كور ته را ودول، نو يو ښه چارپايي يا په اصطلاح پلنګ په بل نامه چپر كټ د ناوي او د زوم د پرېوتو لپاره جوړ كړه چي په عربي يې سرير بلله، او هغه به يې په نوي خېمه كي يا نوې خونه كي چي هغه خېمه يې حجله بلل كېښېښوی اراٹك جمع د اريكة ده، اريكه دا مجموع حجله سرير او پلنګ دواړو ته وايي، بيهقي له ابن عباس څخه روايت كړی دی: لايكون اريكة حتی يكون السرير في الحجلة كمامر تفسيرهما، فان السرير بغير حجلة لايكون اريكة وان كان حجلة بغير سرير لايكون اريكة فتدبر.

درويش وايي: چي ورته كارونه زموږ پښتانه د زوی يا د وروړ په ودونو كي هم بلكي تر هغه بالا كارونه حسب الطاقة كما لايخفی كوي، روح المعاني وايي چي دا جمله يعني هم و ازواجهم آه استيناف مسوق لبيان كيفيت شغلهم وتفكههم وتكميلها ممايزيد هم سرورًا من شركه ازواجهم آه.

پوښتنه: هغه ښځي بالغاتي چي په دنيا كي يې مړونه نه وي كړي، په جنت كي به د چا سره نكاح وركول كېږي او كه څرنګه؟

ځواب: د هغو نكاح به خامخا كېږي ولي چي د ښځي په دنيا او جنت كي يو لوی سرور او خوشالي په جماع سره كېږي، لكن د دې نكاح تړل د خدای ﷻ په مشيت كي دي.

لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾

پوه سه: چي فاكهة مبتداء ده لهم فيها يې خبر دی، والتنوين في فاكهة د تعظيم دی ای فاكهة جليلة الشان، او خدای پاک داسي وويل لهم فيها فاكهة داسي يې نه وويل ياكلون فيها فاكهة اشارة الی ان زمان الاختيار بايديهم مالكين قادرين فان شاؤا اكلوا وان شاء امسكوا (يعني نه دي خودي)

فائده: فاكهة په پښتو كي هر هغي مېوې ته وايي چي د لوږي د سبب يې سړی نه خوري بلكي صرف خوا پر صافوي لكه مالته، نارنج، ترتېزك وغيرها، نو د جنت له مېوو څخه چي خدای پاک تعبير په فاكهة سره وكړی اشارة الی انه لاجوع في الجنة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بلکې د فاکهة پر ډول يې خوري که څه هم غوښتې وي، قوله ولهم آه، بعض مفسرين داسې ترجمه کوي چې دوی ته حاصل او موجود دي چې د خپلو ځانو لپاره يې غوښتلای سي ای کل مايطلبه احد لنفسه لا انهم يطلبون فانه حاصل. لکه يو سړی چې له تا څخه يو شی وغواړي، ته ورته ووايه: لک ذالک. غرض دي دا وي چې طلب يې ولې کوې خو ستا دی. او يا يې معنی داده ولهم مايطلبون بالفعل يعني د دوی له خوا طلب وي او د خدای ﷻ له خوا اجابت وي، توجب اللذة بالطلب. نو پر دې تقدير (يدعون) مشتق له دعاء څخه دی په معنی د طلب دی. او اصل د يدعون يرتعيون پر وزن د يفتعلون چونکه ضمه پر يا ثقيله وه، نو نقل کړه و ماقبل ته وروسته د ساکنينو راغله يعني الياء والواو، نو يې يا حذف کړه فصار يدتعون وروسته تا يې دال کړه وادغمت الدال في الدال فصار يدعون هکذا الاعلال في روح البيان وروح المعاني. او بعض مفسرين وايي چې: يدعون له باب څخه د افتعال دی کمامر الا ان الادعاء بمعنی التمنی. ابو عبيده وايي چې عرب وايي بل سړي ته ادع علي (بتشديد الياء للمتکلم) ماشئت ای تمنی علي، او دغه رنګه عرب وايي فلان في خير ما ادعی ای تمنّی. فالمعنی لهم (ای لاهل الجنة) مايتمنون. او زجاج رحمه الله وايي چې يدعون ماخوذ دی له دعا څخه، والمعنی کل مايدعونه اهل الجنة يأتيهم. او بعض مفسرين وايي چې افتعل دلته په معنی د فعل مجرد دی فيدعون په معنی د دعاء دی په معنی مشهور سره. فالمعنی لهم (ای لاهل الجنة) ماکان يدعون به من الله ﷻ في الدنيا من الجنة ودرجاتها فافهم.

سَلَٰمٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ ﴿٥٨﴾

بوه سه: چې سلام بدل بعض دی د مايدعون څخه کانه قيل ولهم سلام وتحية او قولاً مفعول مطلق د فعل محذوف دی ای يقال لهم قولاً، وجملة يعني يقال صفت د سلام ده، او من رب متعلق دی په محذوف پوري ای کائنا من جهة رب رحيم، ومعنی الآية يسلم عليهم من جهته تعالی بواسطة الملک او بلا واسطة تعظيماً لهم.

درويش وايي: چې روح المعاني، روح البيان او مظهري داسې حديث په ګډه په روايت د ابن ماجه او ابن ابی الدنيا والدار قطني وغيرهم له جابر بن عبدالله رضي الله عنه څخه روايت دی، ده وويل چې عليه الصلوة والسلام چې په هغه وخت کې چې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جنتیان په خپلو نعمتو (کما مر نبذ منها) بخت وي په دغه وخت کي يو نور پيدا سي، فرفعوا رؤسهم (دوی سرونه پورته کړي يعني چي دا نور څرنګه پيدا سو، چي تر اوسه دوی نه وي ليدلی) فاذا الرب تبارک وتعالی قد اشرف عليهم من فوقهم (يعني خدای پاک له لوړي خوا څخه ظاهر سي) فقال السلام عليکم اهل الجنة وذالک قوله تعالی سلام قولاً من رب رحيم (يعني ددې آيت تفسير دغه دی) فقال فينظر اليهم (خدای و دوی ته وګوري) وينظرون اليه (او دوی خدای ته وګوري) فلا يلتفتون الی شيئ من النعيم ما داموا ينظرون اليه (نو دوی له ټولو نعمتو څخه د جنت بې پرواه سي يعني هيڅ نعمت يې په زړه نه ورګرځي تر هغه وخته پوري چي خدای په حجاب کي د کبريا له دوی څخه پټ سي) ويبقی نوره وبرکته في ديارهم.

پوه سه: چي ددې حديث چي د اشراف او من فوقهم لفظ پکښې دی خدای لره جهت ثابتېږي، جلال الدين السيوطي وايي چي اشرافه واطلاعه عليهم منزه عن المکان والحلول انتهی.

درويش وايي: چي که مراد د سيوطي دا نه وي چي دا حديث د متشابهاتو څخه دی فهو ليس بشيئ، محی السنة البغوي ددغه سوال له د ځان ساتلو لپاره د آيت ترجمه داسي کړې ده: يسلم عليهم الملائکة من ربهم (يعني سلام په واسطه د ملکو دی انتهی) لکن دا ځواب د صريح لفظ سره د حديث مذکور منافي دی، او مقاتل وايي يدخل الملائکة علی اهل الجنة من کل باب سلام عليکم يا اهل الجنة من ربکم الرحيم، يعني يعطيهم السلامة الابدية.

درويش وايي: چي دا ترجمه هم د صريح لفظ سره د حديث مذکور سمون نه لري کما لايخفی، نو د فقير په عقيده حديث مذکور له متشابهاتو څخه د حديثو دی، او په احاديثو مبارکه وو کي متشابهات ډېر دي لکه په قرآن کريم کي، الرحمن علی العرش استوی، يدالله فوق ايديهم، نعم سلام بالواسطة من رب العزة هم نعمت بلا نهايت دی کما قال القائل:

سلام دوست شنیدن سعادتست وسلامت ... بوصل یار رسیدن فضیلت است وکرامت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وقال آخر:

سلامت من دلخستہ در سلام تو باشد ... زہی سعادت اگر دولت سلام تو یابم

درویش وايي: چي پر مؤمنانو قسم قسم سلامونه په قرآن کريم کي ذکر سوي دي، سلام عليکم ادخلوا الجنة بما کنتم تعملون، سلام عليکم طبتم فادخلوا خالدين، سلام عليکم بما صبرتم فنعم عقبى الدار، سلام قولا من رب رحيم، تحيتهم يوم يلقونه سلام، واعد لهم اجرا کريما، د جنتيانو اخيري خبره داده: واخير دعواهم ان الحمد لله رب العالمين.

وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ

مقاتل، السدي او زجاج رحمهم الله وايي چي: بېل (جلا) سئ نننه ورځ د قيامت ای کافرانو، يعني له مؤمنانو څخه، يعني چي جنتيان مؤمنان و جنت ته روانېږي او تاسي مجرمان به دوږخ ته، کما في قوله تعالى ويوم تقوم الساعة يؤمئذ يتصرفون.

پوهه: چي دا عطف د قصه ده سوء حال د هؤلاء المجرمون وکيفية اعقابهم على قصة حال المؤمنين وحسن ثوابهم.

کاشفي رح وايي: وجدا شويد آن روز ای مشرکان از موحدان وای منافقان از مخلصان که شارا بزندان دشمنان می رانند وايشان را بوستان دوستان می خوانند.. انتهى.

ضحاک رحمه الله وايي: ان لکل کافر في النار بيتا يدخل ذالک البيت، او دروازه يې پسي بنده سي، فيکون فيه ابد الآبدين، نه دی څوکويني او نه څوک دی ويني، ابن جرير او ابن ابي حاتم او ابن ابي الدنيا او بيهقي له ابن مسعود رض څخه روايت کړی دی چي کافر چي اور ته واچوي وهو مخلد فيها (يعني ابدا) دوی په صندوقانو چي په عربي يې توابيت بولي چي جمع د تابوت ده، چي دا توابيت له اوسپني څخه جوړ سوي وي او مېخونه يې هم د اوسپني وي، او دا توابيت په نورو توابيتو کي واچوي، ثم قذفوا في اسفل الحميم، د هر کافر به دا خيال وي چي تر ما به سخت عذاب د هيڅ چا نه وي، على خلاف حال المؤمنين فانهم يجتمعون مع من يحبونهم.

پوښتنه: په نورو آيتو کي راغلي دي چي کافران يو پر بل منت کوي يعني تابعان د کافرانو به پر رئيسانو بد وايي چي تاسي به موږ و دې ضلال او کفر ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رابللو، او رئيسان به جواب ورکوي کما اشير اليه بقوله تعالى واذ يتحاجون في النار الى غير ذالک. نو د ضحاک رح قول کما مر ان لکل کافر في النار بيتًا الخ د دغو آيتو سره منافي نه دی؟ روح المعاني په ځواب کي ددې سوال وايي چي د ضحاک رح حديث محمول پر دې دی چي دا کار په اخير کي وروسته تر اول دخول ددوی دوږخ ته يعني د کفارو هريوه خپل بيت ته داخلېدل، وکذالک حديث د ابن مسعود رض کما مر هم اخيري مرحله او مأوی د کافرانو دی فلاينافي ذالک عتاب بعضهم بعضًا کما ورد في آيات آخر لان ذالک في اوائل دخولهم النار فافهم هداک الله تعالى لفهم دقائق الکلام المجيد.

اَلَمۡ اَعۡهَدۡ اِلَيۡكُمۡ

آيا تاسي ته واست امر کړل سوي پر ژبه د رسولانو.

بوه سه: چي همزه لپاره د استفهام انکاري دی او نفي د نفي اثبات دی يعني امر کړي مي واست.

فائده: عهد په لغت کي وصيت ته وايي يعني پېش ګويي د هغه کار چي په هغه کي د موصٰی له خير وي، والمراد ههنا هغه اوامر او منهيات چي خدای دوی ته را استولي وه پر السنه ؤ د رسولانو من جملتها قوله تعالى يا بني آدم لايفتنکم الشيطان (تاسي دي په فتنه کي يعني الکفر والمعاصي) واقع نه کړي شيطان کما اخرج ابويکم من الجنة (لکه چي ده ستاسي پلار يعني آدم او مور بي بي حواء ع له جنت څخه راويستل د جنت په وسوسه لکه چي قصه يې په بل ځای کي د قرآن کريم مذکور مفصلاً ده، وقوله لاتتبعوا خطوات الشيطان انه لکم عدو مبين وغيرهما من الآيات الکريمة.

يٰبَنِيۡۤ اٰدَمَ اَنۡ لَّا تَعۡبُدُوا الشَّيۡطٰنَ ۚ اِنَّهٗ لَكُمۡ عَدُوٌّ مُّبِيۡنٌ ۙ﴿۶۰﴾

ای اولاد د آدم (مراد له بني آدم څخه نرؤ ښځي دواړه دي لکن اکثر خطابات د قرآن کريم د نرو سره دي او ښځي تبع لهم الا ما يختص بالرجال فافهم) چي تاسي عبادت مه کوئ د شيطان.

سوال: هيڅ څوک عبادت د شيطان نه دی بلکي عبادت د بتانو به يې کاوه؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: چونکه عبادت د بتانو دوی په اغواء د شیطان کاوه، نو ځکه یې نسبت و شیطان ته وکړی.

(اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِیْنٌ) په تحقیق شیطان ستاسي دښمن دی، ظاهر العداوة.

پوه سه: چي دا جمله علت د عدم اطاعت د شیطان، ولي چي دښمن سړی نه امر کوي الا بما فیه له ضرر، خصوصًا الشیطان لانه لایرضٰی من بنی آدم الا بالعذاب المؤبد في النار.

فائده: دا خبري و کفارو ته په ورځ د آخرت کړل کېږي له جانب څخه د رب العزت چي دوی لره سي بالامتیاز عن المؤمنین والامر بمقاسات حر جهنم لپاره د الزام ددوی او د تقریع او سرزنش ددوی، او چي دوی په دې پوه سي انه لاظلم الیوم فتدبر في فوائد القرآن، شیخ سعدی رحمه الله وایي:

دشمن چون از همه حیل درماند سلسله دوستی بجنباند

پس آنگاه بدوستی کارها کند که هیچ دشمن نتواند کرد

(چنانچه شیطان لعین چي په سبب د نه سجدې و آدم علیه السلام ته، ملعون ابلیس لارد دوستی په مخه واخستل بقوله هل ادلکم علی شجرة الخلد وملک لایبلی، وفي آیة اخری ما منعکما عن تلکما الشجرة الا ان تکونا ملکین الآیة، نتیجه د دوستی یې دا سوه فازلهما مما کانا فیه، او بل دا اهبطوا الآیة، شیخ سعدي رحمه الله وایي:

حذر کن ز آنچه گوید دشمن آن کن ..... که بر زانو نهد دست تغابن

گرت راهی نماید راست چون تیر..... ازان برگرد وراه دست چپ گیر

وَّاَنِ اعْبُدُوْنِیْ ۗ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِیْمٌ ﴿۶۱﴾

خدای جل جلاله وایي: چي زما عبادت کوئ (یعني بالتوحید دون الشرک الخفي والجلي دا جمله عطف ده پر لاتعبدوا) دا غه هغه لیار ده چي سمه ده کج او پیچ نه لري، هذا اشاره ده الی ما عهد الیهم چي مراد ځني عبادت دی د رب جل وعلا.

فائده: تنکیر د صراط مستقیم لپاره د تفخیم او تعظیم دی، وهو المراد ابلیس اللعین کما حکاه الله عنه، لاقعدن صراطک المستقیم، یعني د دین اسلام او توحید څخه بې ضلال او شرک ته به یې رابولم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي هر قول قابل د اختلاف دی بين الامة المسلمة الا قول لا اله الا الله محمد رسول الله، فانه غير قابل لا اختلاف بين جميع طوائف المسلمين يعني اهل السنة والجماعة وفرق الضلال من المعتزلة والكرامية والشيعة وغيرهم البائع عدد المجموع (۷۳) بقول الصادق المصدوق ستفرق امتي الى (۷۳) فرقة كلهم في النار الا الناجية الى اخير الحديث.. شيخ سعدی قدس سره وايي:

نه ابليس درحق ماطعنه زد ..... كز ايشان نيايد بجز كار بد

فغان از بديها كه نفس ماست ..... كه ترسم شود ظن ابليس راست

چون ملعون پسند آندش قهرما ..... خدايش بر انداخت از بهرما

كجا بر سرايم ازين عراونگ ..... كه با او به صلحم وباحق بجنگ

نظر دوست نادر كند سوی تو ..... كه درروی دشمن بود روی تو

ندانی كه كمتر نهد دوست پای ..... چو بيند كه دشمن بود درسرای

وقال سعدي رح ايضًا:

نه مارا درميان عهد وفا بود ..... جفا كردی وبد عهدی نمودی

هنوز سر صلحت باز است ..... كزان محبوب تر باشي كه بودی

وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا ۖ أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾

بتحقيق گمراه كرده شيطان، له تاسي څخه خلقًا وجماعة كثيرًا.

پوه سه: چي لام جواب د قسم محذوف دی دا رجوع و معادات ته د ابليس لعين وظهور عداوته و وضوع اضلاله لمن له ادنى عقل. ولي چي دی يأمر بالفحشاء وترك عبادة الخالق الرازق الضار النافع الى عبادة من لايضر ولاينفع وترك اتباع النبي الناصح الامين المؤيد بالمعجزات محمد ﷺ الى اتباع النفس والهوى.

(افلم تكونوا تعقلون) آيا تاسي ته په عقل كي نه درګرځېدی عداوت د ابليس مع بني آدم، الاستفهام للتوبيخ، قانون هر ځای په قرآن مبارک كي چي تر استفهام وروسته حرف عطف راسي كه واو كه فاء وي او كه ثم وي پر ماقبل ځو نسي عطف كېدای لفوات صدارة الاستفهام، نو عطف پر مقدر د وروسته تر حرف استفهام د هر مكان سره مناسب مقدر دی لكه دلته اكنتم تشاهدون اثار عقوباتهم ای اتباع الشيطان فلم تكونوا تعقلون.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: دا قانون تا ډېر واروڼه په دې تفسیر ایوبي کې راوړی دی، ښه به دا نه
وای چې یو ځای دې راوړی وای. او بل ځای چې موقع د دې قانون را غلې وای،
حواله به دې ماقبل ته کړې وای؟

ځواب: زه د خپل تفسیر متعلمین و تصفح ته د اوراقو نه محتاجه کوم شفقةً
علیهم. او بل دا چې د هر مقام سره مقدر مناسب اکثر متعلمان نه پوهېږي. نو له
تلاش څخه د مقدر مناسب یې مستغني کوم وانما الاعمال بالنیات.

درویش وایي: چې کافران اتباع الشیطان چې دوږخ ته ورنږدې کړل سي، نو
ملائکه داسي ورته و وایي:

هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّتِیْ كُنْتُمْ تُوْعَدُوْنَ ﴿٦٣﴾ اِصْلَوْهَا الْیَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ ﴿٦٤﴾

دا دی جهنم چې ستاسي سره یې وعده کړل سوې وه په دنیا کې پر ژبه د
رسولانو، داخل سئ و دوږخ ته و ذوقوا حرها نن ورځ په سبب د دې چې تاسي
انکار کاوه په دنیا کې له عذاب څخه د دوږخ.

اَلْیَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰۤی اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَاۤ اَیْدِیْهِمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ
بِمَا كَانُوْا یَكْسِبُوْنَ ﴿٦٥﴾

نن ورځ یعني په ورځ د قیامت مهر به لګوو پر خلو د دوی (مراد له مهر څخه
ظاهر مهر نه دی بلکې عدم استطاعتهم التکلم لکه ګونګی) او زموږ سره به خبري
وکړي لاسونه د دوی او شاهدي به اداء کړي په هغه کار سره چې دوی د هغه کسب
کړی وي (نو کلمه د ما موصوله ده او عائد یې په صله کې محذوف دی ای بالذی
یکسبونه بالایدي والارجل.

فائده: په دې آیت کې التفات دی له خطاب څخه چې په کنتم کې ؤ و غیبت ته
د افواههم وارجلهم، مسلم له انس رضي الله عنه څخه او هغه له رسول الله ﷺ څخه روایت
کړی دی، قال: کنا مع رسول الله ﷺ فضحک رسول الله ﷺ، فقال ﷺ هل تدرون
مما اضحک؟ (موږ د رسول الله ﷺ سره وو چې رسول الله ﷺ وخندل، نو ده
مبارک و ویل چې تاسي خبر یاست چې ما پر څه شي وخندل؟) قلنا الله ورسوله
اعلم! قال ﷺ (له خبرو څخه د بنده د خدای ﷻ سره یعني په ورځ کې د قیامت چې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بنده و خدای ﷻ ته وايي: يا رب الم تجرني من الظلم (آيا تا ماته امان نه راکړی چي زه ظلم کوم، اشارةً الى قوله تعالى لاظلم اليوم) فيقول بلى (بنده ورته ووايي) لا اجيز على نفسي الا بشاهد مني (زه نه قبلوم پر ځان هيڅ شاهد چي زما خبرونه يې ليکلي وي، يعني د کرام کاتبين شاهدي نه منم) خدای پاک ورته ووايي کفى بنفسک اليوم عليک شهيدًا، وبالکرام الکاتبين شهودًا، يعني که څه هم ته د کرام کاتبين له شاهدی څخه ځان کاږئ، فيختم على فيه ويقال لارکانه ای اعضائه انطقى (خبري وکړئ يعني په طور د شهادت په اعمالو سره دده هغه ارکان او اعضاء چي دده د ګنهو ذکر وکړي، بيرته دده ته د نطق او د خبر دروازه خلاصه سي، نو دا بنده و خپلو اعضاؤ ته ووايي بعدًا لکن وسحقًا فعنکن اناضل ستاسي څخه خلاصولو لپاره ما د خدای سره مجادله کوله.

فائده: په دې آيت کي که څه هم ايديهم وارجلهم راغلي دي لان عامة الافعال بالايدي والارجل لکن مراد ټوله اندامونه دي لان کل عضو ينطق بما صدر منه.

درويش وايي: چي بعض افاضل وايي چي ختم لازم دی د کفارو سره ابدًا، اما في الدنيا فعلى قلوبهم، کريمه: ختم الله على قلوبهم الآية واما في الآخرة فعلى افواههم کما مر اليوم نختم على افواههم فيلزم التکلم باعضائهم لان الانسان لايملک غير القلب واللسان والاعضاء فاذا لم يبق القلب واللسان تعين الجوارح والارکان انتهى.

فائده: ابن جرير او ابن ابى حاتم له ابو موسیٰ الاشعري رضي الله عنه څخه روايت کړی دی، قال يدعى المؤمن للحساب يوم القيامة، نو خدای ﷻ هغه معاصي چي دده او د خدای ﷻ تر مابين وي (يعني حقوق الناس نه وي لکه ترک الصوم وشرب الخمر وغيرها) مؤمن اقرار په ټولو سره وکړي، يعني فيقول ای رب عملت عملت فيغفر الله له ويستره (يعني په وخت کي د عرض د ګنهو خدای ﷻ په حجاب د اهل محشر څخه دی وساتي چي هيڅ څوک د اهل محشر په ده نسي خبر) او ښکاره کړي خدای پاک نيک عملونه دده چي ټوله اهل محشر يې ووينې (ويعطى کتاب حسناته کما في رواية اخرى) ويدعى الکافر والمنافق للحساب فيعرض عليه ربه عمله (ای الکفر والنفاق وسائر معاصيه) نو دی منکر سي او ووايي ای رب وعزتک کتب على هذا الملک (يعني الکرام الکاتبين) مالم اعمل نو خدای پاک

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ورته وايي عملت عمل كذا في يوم في مكان كذا فيقول لا وعزتک فاذا فعل ذالک ختم على فيه (يعني پر خوله) ابو موسىٰ ﷺ وايي اني احسب اول ماينطق (يعني اول چي شاهدي اداء کوي او خبري کوي فخذه اليمنى (يعني په زنا او لواطت سره) وفي رواية غير ابو موسىٰ فخذه وكفه.

درويش وايي: چي والله اعلم چي د كف ذكر دى اشاره واستمنا بالكف ته وي.

وَلَوْ نَشَآءُ لَطَمَسْنَا عَلٰٓى اَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَاَنّٰى يُبْصِرُوْنَ

بوه سه: چي په دې ايت کي اشاره ودې ته ده چي كفار په دې دنيا کي هم په دائره د قدرت او مستحقون د عذاب وه لكن چي په دنيا کي چي عذاب (يعني د طمس العين نه وركوي لحكمة ظاهرة والله اعلم حكمت به دا وي چي طمس العين عذاب پر يو كافر مسلط سي ايمان را وړل به يې ضروري سي، او له دائري ځخه د اختيار العبد به ووځي والمعتبر في الايمان الايمان الاختياري دى)

بوه سه: چي مفعول د نشاء محذوف دى اى لو شئنا طمس اعينهم لطمسنا على اعينهم، او د طمس معنى عند اكثر المفسرين داده چي ضوء او شق او بانوګان يې تول د مابين ولاړ شي او روح المعاني ودې معنى ته هم تجويز وركړي چي صرف ضوء دى ولاړه سي، نو رشق بانوګان دي باقي لكن.

درويش وايي: چي چي دا معنى د طمس د لغت سره منافي وه.

(فاستبقوا الصراط) عطف على طمسنا على الفرض يعني كه فرضًا طمس واقع سي والصراط په نزع ده حرف جر ده. والمعنى اى فاراد والاستباق الى الطريق الواضح چي دوى به په خوا پر تله د استباق معنى روح البيان داسي كړې ده (بريک ديگر پيش گرفتن) او زما په نېز د استباق معنى صرف تګ دى پر يوه لار (فاني يبصرون) نو څرنګه سره د طمس به دوى لار وويني والاستفهام للانكار اى لايبصرون الطريق بسبب الطمس ولو كان طريقا مالوفا فافهم.

وَلَوْ نَشَآءُ لَمَسَخْنٰهُمْ عَلٰى مَكَانَتِهِمْ

که زموږ اراده وای دوى به مو مسخ كړي وای پر خپل ځای باندي.

بوه سه: چي مسخ تبديل د صورت د انسان وصورت اقبح ته يعني مسخنا قردة وخنازير كما روى عن ابن عباس ﷺ وروى عن ابى صالح لمسخناهم حجارة.

درویش وايي: چي ددې دوو روايتو څخه دا معلومه سوه چي په مسخ کي د انسان دا شرط نه ده چي بل صورت حيواني اقبح ته وي، ولي چي د ابو صالح پر روايت دبرو ته مسخ وايي خو صورت حيواني ته دی، او بعض افاضل وايي چي تبديل د حيوان وجماد ته رسخ بولي او تبديل ونبات ته فسخ بولي، او مسخ خاص ده په تبديل و سورة حيواني اقبح تـه. فعلى هذا لايصح رواية ابو صالح الا ان يقال سماه اى التبديل وصورة الحجرى ته مسخ مجازًا وبلل سول والا فهو رسخ على قول بعض.

فائده: ابو بكر مكاناتهم په صيغه د جمع راوړی ومقابلة الجمع بالجمع يفيد توزيع الاحاد على الاحاد كما في لبثوا ثيابهم وركبوا دوابهم او نور قاريان مكانتهم په افراد سره وايي كما في جميع المصاحف المطبوعة لان لفظ المكان اسم الجنس فلا عائبة في التوزيع، والمراد بالمكانات منازلهم.

فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾

نو نه وو به طاقت نه درلودای په سبب ددې مسخ تګ و خپل مقاصدو ته، او نه به يې رجوع کولای سوای خپلو کورو ته که دباندي وتلي وای.

سوال: مقابل د مضيًا چي مفرد دی خو رجوعًا دی نو د څه حکمت لپاره يې لايرجعون جمله فعليه راوړه؟

ځواب: حکمت يې مراعات د فواصل د آياتو دی ای اواخرها، وقيل ولايرجعون عن تكذيبهم انتهى.

درویش وايي: چي په صورت کي وقوع د مسخ د رجوع د تکذيب څخه امکان او احتمال يې هم نسته والله اعلم.

وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ ۖ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾

که موږ يو چا ته دراز عمر ورکړو، موږ تغير او کم ورکوو په خلق کي يعني په اعضاء کي د بدن، يعني په ابتداء کي چي څوک پيدا سي روز افزون يې تولـه اعضاء پر تزايد او قوت روان وي، وروسته تر سن د وقوف د تزايد چي يا (۳۳) کال دی يا (۴۰) کالـه بـاختلاف الامزجة د ضعف اعضاء البدن دوره شروع سي، اولًا خو انحطاط يعني ضعف الاعضاء په خفي ډول شروع کيږي چي سن د شيبه کرار کرار

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پسې د بړېږي چې سن د شيخوخه يا هرم يې بولي، نو په دې وخت کې د سترګو ديد کم سي، عينکو ته ضرورت پيدا سي، او د غوږو اورېده يې کم سي چې په بلند اواز خبرو ته ضرورت پيدا کي، يا د غوږو و مشين ته ضرورت پيدا کي، او د پښو قوت يې کم سي حتی چې لکړي ته ضرورت پيدا سي، او حافظه يې هم کمزوري سي، چې شناخته سړی وي چې لږ موده غائب سي نه يې پېژني وهكذا اعضائه الاخر، کرار کرار تر مرګ پوري چې دې ته ارزل العمر وايي، په حديث شريف کې راغلي دي: من قرء قرآن (ای باللفظ والمعنی) د ارزل العمر دوره نه پر راځي.

درويش وايي: چې زه اوس چې دا تفسير نوشته کوم عمر مي او وه نوي (۹۷) کاله ته داخل دی، البته د ځوانی تر حال خو به تو له اعضاء کمزوري سوي وي لکن بحمد الله ﷻ بصر لږ کمزوری او غوږ هم لږ کمزوری وهكذا الاعضاء الاخر، لکن بحمد الله وحسن توفيقه قوة عاقله پر ځای دی او ادراک د زيات پر لور روان دی الحمد لله ثم الحمد لله.

فائده: له سفيان ثوري رح څخه روايت دی چې سن د تنکيس (۸۰) کاله دی. روح المعاني دا کليه رد کړې ده، دی وايي چې ابتداء د ضعف او انتقاص البنية او حافظه مختلف دی په خلکو کي لاختلاف الامزجة والعوارض كما لايخفى، يعني ككثرة الامراض والفقر والمسكنة وزيادة الاعداء والحبس والضرب وغير ذالک (افلا يعقلون) عطف دی پر مضمون د جمله شرطيه سابقه (يعني ومن نعمره الخ) والاستفهام لپاره د انکار دی يعني ينبغي لهؤلاء الكافرين ان يعقلوا (چې فکر وکړي او په دې پوه سئ چې هغه څوک (يعني رب ﷻ) چې قادر دی پر مضمون د ومن نعمره ننكسه في الخلق هغه قادر دی پر طمس او مسخ.

پوه سه: چې نافع او ابن ذکوان دا جمله په تأ الخطاب وايي يعني افلا تعقلون ولې چې د مخه خطاب راغلی دی، يعني في قوله تعالى الم اعهد اليكم، او نور قراء يې په يا د غيبت وايي يعني افلا يعقلون جريًا على قوله تعالى لو شاء لمسخناهم چې ضمير غائب پکښې موجود دی، بغوي رح وايي چې کلبي رح ويلي دي چې کفار و د مکې به ويل ان محمدًا شاعر وما تقوله (يعني القرآن شعر) فانزل الله تعالى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَا عَلَّمْنٰهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْۢبَغِيْ لَهٗ

دا جمله عطف ده على قوله تعالى انک من المرسلين، وفيه التفات من الخطاب (يعني في انک) الى الغيبة (يعني في ضمير الهافي قوله علمناه) يعني په تعليم د قرآن شعر مونږ ده ته نه دی ښوولی، ولي چي شعر خپل شرائط لري، قافيه غواړي او پر يو بحر له بحورو څخه د اشعارو برابرو الی غواړي.

پوه سه: چي بحور د شعرو په شرح کي د مختصر الشافي على متن الكافي او په محيط الدائره وغيرهما کي مذکور دي او د قرآن مبارک آيات پر هغو بحورو نه دي برابر کما لايخفى عند التقطيع، او بل دا چي اشعار و معاني صرف خيالات د عشق لپاره د رغبت يا اكاذيب لپاره د نفرت او اكثريې اقوال كاذبه دي، يو محقق و خپل زوی ته چي د شعر شوق يې درلودی داسي وويل: ... بيت:

در شعر مه پيچ ودرفن او .... زانكه احسن اوست اكذب او

(وما ينبغي له) او نه ښايي چي دی مبارک دي وخت شريف خپل په انشاء د شعر کي صرف کړي، کريمه: والشعراء يتبعوهم الغاوون.

سوال: بخاري او مسلم له براء بن عاذب ﷺ څخه روايت کړی دی چي رسول اللهﷺ وويل: (انا النبي لا كذب ... انا ابن عبد المطلب) او په حديث کي د جندب بن ابی سفيان ﷺ راغلي دي چي يو وخت په يوه غزا کي د عليه الصلوة والسلام يوه ګوته ويني سوه، ده مبارک داسي وويل:

هل انت الا اصبع دميت ..... وفي سبيل الله ما لقيت

پوښتنه: دا دوه قولونه پر وزن شعري خو برابر دي کما لايخفى على متتبع اوزان البحور؟

ځواب: دا دوې خبري هسي اتفاقي د عليه الصلوة والسلام پر خوله مبارکه ورغلې بلا تکلف ولا قصد الوزن ومثله لايعد شاعر، داسي اتفاقي شعرونه په منثور خبرو کي د عربو ډېري دي، بلکې د هر اهل اللغة واللسان، والدليل على عدم كون شعر رسول اللهﷺ طبقًا له بل وقع اتفاقًا چي عليه الصلوة والسلام دواړي باګاني په اول شعر يعني باء من كذب و عبد المطلب په زوره وويلې على قانون النشر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

من الكلام العربي مع ان قانون بحر الرجز الذي هذا الشعر منه ان يسكن البائين المذكورين كما لايخفى على ماهر علم العروض والقوافي. والدليل الاخر على ذالک ان عليه الصلوة والسلام كسر من دميت بلا اشباع مع ان القانون العروضي يقتضي الاشباع ليوجد الياء الساكنة او ساكنه يې وويل من لقيت مع ان القانون العروضي يقتضي حركتها. بغوي رح له حسن رح څخه روايت کړی دی چې يوه ورځ عليه الصلوة والسلام د بل چا شعر وايه، يعني كفى بالاسلام والشيب للمرء ناهيًا. فقال ابوبكر رضي الله عنه يا نبي الله هذا الشعر هكذا، كفى الشيب والاسلام بالمرء ناهيًا. فاعاده عليه الصلوة والسلام كما في المرة الاولى فقال ابوبكر رض اشهد انک رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول الله عزوجل وما علمناه الشعر وما ينبغي له.

درويش وايي: چې په دې دلائل مذکوره وُ د هغه چا سر خلاصيږي چې د بحر رجز عروض او قوافي په صحيح معنى ورته معلومي وي. علاوه خليل بن احمد چې واضع د علم العروض والقوافي دی بحر الرجز شعر بولي چې مشطور وي، يعني نيمی ارکان يې حذف سوي وي، شعر يې نه بولي. او بل دليل دادی چې معمر له قتاده رح څخه روايت کړی دی. وايي چې ما له سيدتنا عائشة رضي الله عنها څخه پوښتنه وکړه چې عليه الصلوة والسلام د يو چا شعر وايه؟ دې راته وويل لم يتمثل بشيئ من الشعر الا ببيت اخي بني قيس بن طرف: ستبدی لک الايام ما كنت جاهلاً. نو عليه الصلوة والسلام يې اخيري مصرع داسې وويل: ويأتيک من لم تزود بالاخبار. فقال ابوبكر رضي الله عنه ليس هكذا يا رسول الله صلى الله عليه وسلم بل هكذا ويأتيک بالاخبار من لم تزودي. فقال عليه الصلوة والسلام اني لست بشاعر وما ينبغي لي. او عائشې رضي الله عنها داهم وويل: كان الشعر ابغض الحديث اليه. وقد ورد ان الشعراء يتبعهم الغوون وهم في واد يهيمون.

پوښتنه: دا ټوله مبحث چې تا رانقل کړی، عوام الناس خو پرېږده طالبان ايله کړه، د دې زمانې ملايان الا ما شاء الله خو نه په پوهېږي لعدم علاقتهم مع العلمين العروض والقوافي، نو د بيان يې څه فائده ده؟

ځواب: مطلب د فقير تحقيق د دې آيت دی وما علمناه الشعر الآية، که څوک په پوهېږي او که نه. والجهل ليس بعذر في الاسلام.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: رسول كريم ﷺ معلم من عند الله ؤ علمه تعالى علوم الاولين والآخرين وما علمه الشعر لانه قد ورد ان الشعر قرآن ابليس.

سوال: په حديث كي د عائشي ﵂ قريبًا ذكر سوه كان الشعر ابغض الحديث اليه ﷺ، وورد في خبر آخر كان احب الحديث اليه ﷺ الشعر، فما التوفيق بين الحديثين؟

جواب: هغه شعر ابغض ؤ رسول الله ﷺ ته چي په هغه كي به كذب او قبح ؤ، او ذكر د جمال د ښځو وي يا غيبت د مسلمان پكښې وي ونحو ذالك، او احب د شعر و عليه الصلوة والسلام هغه شعر ؤ چي مشتمل به پر حكمت ؤ او په بيان كي د احكامو د اسلام به ؤ، او وصف جميل د دين د اسلام او بيان د مكارم د اخلاق وي يا ثناء د رب جل وعلا پكښې وي يا نصيحت و مسلمانانو ته پكښې وي، او بيان د كومك د اسلام پكښې وي ونحو ذالك، وقد صح چي رسول الله ﷺ به په مسجد نبوي كي و حسان بن ثابت ﵁ ته چي يو مجاهد ستر شاعر ؤ پر منبر به يې كښېنوى چي و هغو كسانو ته د شعراؤ د مشركينو چي د عليه الصلوة والسلام هجو او ذم به يې په شعرو سره كړى ؤ حسان ﵁ به د دوى د هجو جواب په شعر سره وركړى، ودې ته جهاد باللسان وايي، واليه اشير بقوله تعالى: جاهدوا باموالكم وانفسكم والسنتكم.. بيت:

شاعران شيران شدند وهجو شان ..... همچو چنگال وجود داند انست دان

درويش وايي: چي علامه آلوسي ؒ د دې آيت (يعني وما ينبغي له) معنى داسي كړې ده اى لايستقيم عقلاً ان يقول ﷺ الشعر (يعني بالقصد دون الاتفاق كما مر) لانه لو كان ممن يقول الشعر لتطرقت التهمة عند كثير من الناس (يعني لا ربه پيدا كړي تهمت ته يعني د عليه الصلوة والسلام په نيز د ډېرو خلكو) يعني دوى به ويلاى چي ما جاء به من القرآن من قبل نفسه دى وانه اى القرآن اثر تلك القوة الشعرية دى د دې سببه لكه عنقريب چي به راسي خداى پاك داسي وويل (ويحق القول على الكافرين) لانه اذا انتفت الريبة والتهمة لم يبق الا المعاندة فيحق القول عليهم انتهى بلفظه وبعضه بالترجمه.

درويش وايي: چي روح المعاني د دې آيت په بيان كي ډېر طويل بحث كړى دى ان شئت فارجع اليه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ

نه دی قرآن (الا ذکر) يعني نصيحت دی د خدای ﷻ له جانبه څخه چي پر عليه الصلوة والسلام يې نازل کړی دی، او قرآن دی بيانونکی د فرائضو د اسلام او د احکامو او د حدودو د اسلام او اخبار بالغيب د ماضي حالاتو او د مستقبل احوالو دی التي لايمکن اتيانها من شاعر بل من احد من الانس والجن.

پوښتنه: تا رجز د يو بحر نوم ياد کړی او دادي نه وويل چي ارکان يې څو دي؟

ځواب: په محيط الدائره کي وايي چي ارکان د رجز تام مستفعلن شپږ واره دي او مشطور به وزن يې مستفعلن دري واره او منهوک يې چي دوه ثلث يې تللي وي فبقي مستفعل دوه واره، نو هغه بيت چي عليه الصلوة والسلام و وايه (انا النبي لاكذب ... انا ابن عبد المطلب) او دوه واره يې با ته زور ورکړی فلايکون موزونًا لان الحرف الآخير من رکن الرجز يجب سکونه لانه مستفعلن فکونه ليس بشعر اظهر واظهر، فتدبر غاية التدبير.

لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا

پوه سه: چي (لينذر) بعض قاريان په تاء الخطاب سره وايي يعني ته وبېروې يا محمد يعني په قرآن سره، او بعض قاريان يې په يا د غيبت وايي والمعنى چي وبېروي محمد ﷺ يا قرآن (من کان حيًا) هغه څوک چي ژوندي وي، مراد له حي څخه مؤمن دی، ولي چي د مؤمن زړه ژوندی دی تعقل د اشياؤ کوي ومنه القرآن على ما عليه کولای سي چي منزل من عند الله مختلق د عليه الصلوة والسلام نه دی، وايضًا الحياة الابدية في دار السرور في الآخرة مربوط په ايمان سره دی بخلاف الکافر فانه کالميت لاينفع بالقرآن ولايميز الحسن من القبيح، ولي چي دده عقيده داده چي عبادت د احجار او اتباع د شيطان ښه کار دی وعبادة الخالق مع التوحيد او متابعت د رسول المؤيد بالمعجزات الظاهرات بد کار دی فيکون في الآخرة بحيث لايموت حتى يستريح من النار دار الاشرار ولايحيٰ يعني حيوة طيبة في دار الابرار.

تنبيه: بكون الكافر في الحقيقة ميتًا جعله مقابلاً للحي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ﴿۷۰﴾
چي لازم او ثابت وګرځي کلمه د عذاب.

بوه سه: چي جمله د ''ويحق على الكافرين'' عطف ده على قوله لينذر.

درويش وايي: چي قرائت د يحق بياء الغيبة د معطوف عليه قرائة يعني لينذر په ياء د ډېر ښايسته ښکاره کوي، والله اعلم.

بوه سه: چي له قول څخه مراد مضمون دی د دغه قول د خدای ﷻ لاملئن جهنم من الجنة والناس اجمعين.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِّمَّا عَمِلَتْ اَيْدِيْنَاۤ اَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مٰلِكُوْنَ ﴿۷۱﴾

بوه سه: چي استفهام لپاره د انکار او نفي د نفي اثبات دی والواو للعطف على المقدر كما هو القانون في حرف العطف الواقع بعد حرف الاستفهام وقدمر ذالک القانون مرارًا في التفسير الايوبي وبيان فائدة تکراره، او ضمير راجع دی و مشرکينو ته د مکې، والتقدير الم يتفکروا (دا معطوف عليه مقدر دی) ولم يعلموا (دا تفسير د يروا دی يعني چي مراد رؤية بصري نه دی بلکې رؤية علمي دی) علمًا يقينًا في حکم الرؤية البصرية (دا بيان د دې دی چي له علم څخه يې ولي تعبير په رؤيت وکړی) ای قد علموا (دا بيان د اثبات دی چي موږ وويل ونفي النفي اثبات) (انا خلقنالهم) چي موږ يک تنها پيدا کړي لپاره د نفع د دوی. (نو کلمه د لام لپاره د نفع ده) يعني دا خلق په مقتضٰى د جود او کرم زموږ دی.

بوه سه: چي ايدي جمع د يد ده چي موږ يې لاس بولو چونکه خدای ج جسم نه دی، نو ترجمه د ايت باجماع اهل التفسير دا ده چي موږ يې توتې يعني د ټولو اعضاؤ د بدن او تصرف د احداث د هغو کړي بالذات من غير مدخل لغيرنا فيه لاخلقًا ولاکسبًا، نو دا کلام استعاره تمثيليه ده په معنى مذکور کي، استعاره تمثيليه على بين في علم البيان، چي تشبيه د يو هيئت منتزعه د امور متعدده وُ څخه ده بل هيئت منتزعه له امورو متعددو څخه او په الفاظ او مفرداتو کي هيڅ مجاز نه وي، والمشهور في مثالها يو سړی چي په يو کار کي مترددو او متحير پر ځای ناست وي په ګرځو ان د فکر يې سر د ننه کړی وي بل سړی چي دده هيئت او تحير ته وګوري او دده ټوله حالات

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ملاحظه کړي داسي ورته وايي، رئيتک تقدم رجلاً وتؤخر اخرى ماته وليدلي چي يو ګام به دي دمخه کېښوولی او بل به دي وروسته، نو په وينا کي د سرې استعاره تمثيليه يعني هيئت منتزع دله حال څخه د متفکر او متحير چي ګاهي يې سر پر زنګنو کېښېنو او ګاهي يې يوه خوا او بله خوا کتل مشابه کړې ده له حال سره د هغه چا چي يو ګام پر مخ ولاړ سي بيرته بل ګام تر شا راسي، يعني ګاهي اراده دي سي ولاړ سه ګاهي ګاهي بيرته فسخ سي، نو هغه متفکر خو پر ځای ناست دی، لکن دده له شان څخه تحير او سرګرداني منتزع کېدل، نو ځکه دا دده حال يې مشابه کړی د حال سره د هغه چا چي تقدم رجلاً وتؤخر اخرى حالت مشترکه يې تحير او سرګرداني ده، په آيت کي هم خلق الانعام چي خدای ﷻ بې معاونت د غير لا خلقًا ولا کسبًا مشابه د يو سړي د کاره سره چي په خپلو لاسو يو کار کوي بدون المعاون والاجير، حسين کاشفي رحمه الله ددې آيت په ترجمه کي داسي ويلي دي: ميان مردمان مثاليست هر کاری که تنها کند گويند من اين مهم بدست ساخته ام ديگری درساختن ياری نه داده اگرچه آن مهم کار دست نباشد.

قال راغب رحمه الله الايدي جمع اليد بمعنى الجارحة المخصوصة خص اليد لفظ لقصور عقولنا عن درک خلق الله بدون المشاركة، واليد اجل الجوارح التي يتولى بها الفعل فيما بيننا فلهذا خص اليد بالذكر، او عتبي رحمه الله وايي چي: ايدي ههنا كناية عن القدرة والقوة.

درويش وايي: چي معاني مذکوره د مفسرينو تولي يو له بل سره نژدې دي. والاحسن الاستعارة التمثيلية، كما مر وان كان في فهمها انغلاق.

پوښتنه: چي (انعامًا) مفعول به د خلقنا دی.

پوښتنه: مفعول به خو بلا واسطه حرف دی نو مفعول بواسطه حرف الجر يعني لهم ومما ولي تر مقدم راوړی؟

ځواب: اعتناء بالمقدم وتشويقًا الى المتأخر.

پوښتنه: چي مراد له انعام څخه اوښ، اوښه، غويي، غوا، پسه، مېږ، اوزګری او بزه دي.

سوال: نور خوراکي حيوانات لکه چرګ، چرګه او نور، نو د تخصيص د انعامو وجه څه ده؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خواب: په انعامو کي منافع ډېري دي او عجائب ؤ قدرت د خدای ج پکښي ښکاره دی، وهذا كقوله تعالى: افلا ينظرون الى الابل كيف خلقت.

(فهم لها مالكون) نو دوی ددغو انعامو مالکان دي چي هر تصرف پکښي کوي کولای يې سي، دا ټوله په تسخير د خدای جل جلاله دي دغو انعامو لره و مالکانو ته ددوی، مثلاً کوچني طفل اوښ تر مهار نيولی وي اوښ ورسره روان وي، که يې پر ډبره چوکوي چوکېږي، وهكذا غويی چي طاقتور حيوان دی کوچني تر جلو نيولی وي غويی ورسره روان وي، وهكذا که تسخير د خدای ج نه وي نو چغال يا ګيدړه چي ضعيف دی تر اوښ او غوايي خلک يې ولي په خپل تصرف کي نسي راوستلای؟.

وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾

موږ مسخر کړځولي دي دغه انعام دوی لره (تر لوی او کوچني پوري كما ذكرنا) بعض د انعامو ددوی مرکوب دي يعني پر سپرېږي (والمراد به الابل لانه في العادة مركوب الناس بخلاف البقر فانه للحراثة دون الركوب) او د دغو انعامو له غوښو څخه دوی خوړک کوي.

فائده: کلمه د من دلته ابتدائيه ده د تبعيض لپاره نه ده، ولي چي د ټولو انعامو غوښو حلالي دي، والحرمة بعارض الموت حتف انفه و غير ذالک.

وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

او دوی لره په دغو انعامو کي نور منافع هم سته (لکه پوستکي، وړی، د پسو، يا اوبار د اوښانو يا حرث په غويو کي يا نسل يا شيدې ومستې او کوچي) مشارب جمع د مشربة ده په معنی د موضع الشرب يا مصدر دی يعني چي شيدې څښني) آيا دوی شکر د دغو نعمتو د خدای جل جلاله نه وايي.

پوه سه: چي ان الهمزة للانكار و الفاء للعطف على محذوف تقديره اينكرون فلا يشكرون وقد مر امثاله مكرراً.

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٧٤﴾

او دوی کړځولي دي يعني د ځانو لپاره ماسوی له خدای ج څخه معبودات چي اصنام دي او شرکاء د خدای جل جلاله يې بولي په عبادت کي ورو سته تر دي چي دوی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قدرت باهره او نعم متكاثره د خداى ﷻ كما مرت في الآيات السابقة د خداى ﷻ
يې وليدل او هم په پوه سوه چي په دغو نعمتو كي زموږ خدايان لاخلقًا ولاكسبًا
دخل نه لري بلكې خداى ج دى متفرد په دغو نعمتو كي.

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر مضمون د خلقنالهم يعني انعمنا عليهم وهم
اتخذوا غيرنا آلهة، په حديث شريف كي چي بيهقي يې روايت كړى دى له ابى
الدرداء رض څخه چي ده وويل قال رسول الله ﷺ قال الله ﷻ چي زه، جن او انس په
لوى موضوع كي مو سره اختلاف دى: هغه دا چي زه دوى پيدا كوم ويعبدوا
غيري، او زه دوى ته رزق وركوم او دوى شكر د غير وايي.

(لعلهم ينصرون) يعني په داسي حال كي چي دوى اميد ددې لري چي دا بتان به
ددوى سره كومك فيما يهمهم من الامور وكړي، والامر بالعكس، نو لعل لپاره د
ترجي دى، او دا جمله حال ده له فاعل څخه د اتخذوا كما اشرنا اليه في ترجمة الآية.

لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾

د بتان طاقت نه لري ددوى د كومك چي له عذابه د خداي ج دې خلاص كړي
(كما زعموا ان هؤلاء يعني الاصنام شفعائنا عند الله) او دوى كفار د خپلو
خدايانو لپاره كمر بسته لښكر دى لپاره د حفاظت ددې معبوداتو چي دوى دا
خپل خدايان په عطرياتو مالش كړه مچان پر راغونډ سوه دوى به مچان څني شړل،
كريمه: وان يسلبهم الذباب لايستنقذونه الآية، نو ددې خدايانو به دوى ته څه خير
ورسېږي او كوم شر به څني دفع كړي.

فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ ۘ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾

تا دي په غم كي نه كړي واقع (الفاء للسببية اى اذا سمعت وعيد الله لهم
فلا يحزنك) ددوى خبري د خداى ج په باره كي (بالاشراك او ستا په باره كي
بالتكذيب بقولهم لست مرسلاً) موږ په تحقيق خبر يو چي دوى په زړو كي پټ لري
عقائد باطله (او ستا سره عداوت بلانهاية) او چي دوى په ښكاره كوي من
الاقوال الشيعة د خداى ج په باره كي، چي زموږ معبودات د خداى شريكان دي او
ستا په باره كي كاهن، شاعر، مجنون او مفتر، ددې مطلب دادى چي خداى ﷻ به
كامله جزاء ودوى ته وركړي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بوه سه: چي جمله انا نعلم تعليل دی لقوله فلا يحزنک پر طور د جملة مستأنفي... بيت

باآشکار ونهان هرچه گفتی وکردی..... جزاء دهد بتو داناى آشکار ونهان

اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ

آيا نه ويني يعني علم نه لري انسان.

پوه سه: چي دا کلام مستأنف دی، راورل سوی دی لپاره د بطلان د انکار د مشرکانو د بعث بعد الموت څخه لکه چي ما سبق لپاره د بطلان د اشراک د دوی بالله بعد ما عاينوا فيما ايديهم مايوجب التوحيد والاسلام، والواو للعطف على مقدور والهمزة للانکار ونفي النفي اثبات، والرؤية علمية والنطفة الماء الصافي الابيض ويعبربها عن ماء الرجل الخارج من صلبه وقت الجماع وغيره.

روايت: يو جماعت د قريشو يوه ورځ سره راغونډ سو يعني ابی بن خلف، وهب بن حذافه، ابوجهل، عاص بن وائل او ليد بن المغيرة، نو ابی بن خلف وويل الاترون الى مايقول محمد ان الله يبعث الاموات ثم قال واللات والعزیٰ (زما دي قسم وي په لات او عزیٰ سره) زه به ورځم ورده ته او په دغه خبره کي به يې ملامت کوم، يعني البعث بعد الموت، نو يو زوړ هډوکی يې راوړی د عليه الصلوة والسلام ومخ ته يې په لاس ميده ميده کړی، او عليه الصلوة والسلام ته يې داسي ووېل يا محمد ان الله يحی هذا بعد ما رم، عليه الصلوة والسلام ورته وويل: نعم ويبعثک الله ويدخلک جهنم فنزلت هذه الآية للانکار عن البعث بعد الموت. لکن دا آيت يوازي لپاره د رد د ابی خلف نه دی بلکي دا آيت صالح دی د انکار على کل من ينکر البعث بعد الموت لان العلماء بالاجماع، قالوا ان العبرة لعموم اللفظ لا لخصوص المورد، مفسر قديم الحسيني رح ميگويد: آيا نديد وندانست ابی بن خلف وغير او آنرا که ما بياريم اورا از اب مهين در قرار مکين انتهی.

اَنَّا خَلَقْنٰهُ مِنْ نُّطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيْمٌ مُّبِيْنٌ ۝۷۷

قد مر تفسير النطفة چي مورډ دی پيدا کړی وُ له نطفې څخه (يعني دا نقشبندي د انسان سره د ټولو اعضاؤ اولا پر او بو سوي) "فاذا هو" الفاء للعطف واذا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

للمفاجاة، والمعنى خلقناه من نطفة ففاجاء وقت خصومته ومجادلته چي هغه ښكاره مجادله بالباطل ده ولايريد هو تحقيق الحق، او حق هم ظاهر دى يعني البعث بعد الموت دى، ولې په اول خلق د نطفه څخه خو انسان كافر اقراره دى وينكر ماهو اهون من ابتداء الخلق من ماء وهو الاعادة ولو كان من تراب، ولې چې د اوبو خونه چا نه ده ليدلې او نه پر اوبو داسې زيبا لكه د انسان صورت او اعضاء نقشبندي چا كړې ده، او د خاورو خونې خو ډېرې دي، مفسرين وايي: وفيه تقبيح بليغ له واهل الكفر ته حيث اختاروا الكفر في مقابلة النعمة التي لامزيد عليه وهو خلقه من اخس شيئ شريفًا مكرمًا، يعني انسان شريفًا مكرمًا بالنسبة الى سائر الحيوانات.

درويش وايي: ومقابلة النعمة العظمى لله وجل بهذا الخصام المبين يناسبه هذان البيتان:

اعلمه الرماية كل يوم ..... فلما اشتد ساعده رماني

ترجمه: ما ور زده كول يعني خپل شاګرد ته تير اندازي يعني غشي ويشتل، چې بازو يې محكمه سو يعني تير اندازي يې زما څخه زده كړه، اخير يې زه په غشي وويشتلم.

اعلمه القوافي كل حين .... فلما قال قافية هجاني

ترجمه: ما وروښوول يعني خپل شاګرد ته علم د قافيه يعني د شعر ويلو هر وخت نو چې دا علم ده زده كړى په اول شعر كې زما هجو يعني غيبت بيان كړى.

وما قيل ايضًا.

لقد ربيت جروا كل حين .... فلما كان كلبًا عض رجلي

ترجمه: په تحقيق ما تربيه كاوه چې دى كوترى ؤ هر وخت چې دى لوى سپى سو وه يې دا رله پښه زما.

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَّنَسِيَ خَلْقَهُ

او دې كافر بيان كړى (چې ابى بن خلف ؤ) زمو ږ لپاره يو امر عجيب (چې عبارت دى د نفي د قدرت پر احياء الموتى باندې) او هېر يې دى خپل خلق له اوبو څخه د مني، او سره ددې چې پيدا كول له اوبو څخه اغرب دى تر احياء العظم چې ابى بن خلف هډوكى د عليه الصلوة والسلام په حضور كې ميده ميده كړى او دا يې ورته وويل:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالَ مَنْ يُّحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيْمٌ ﴿۷۸﴾

وويل هغه څوک به ژوندي کوي هډوکي په داسي حال کي چي رميم يعني بوسيده وراسته وي.

درويش وايي: چي په ظاهر ددې آيت کريمه دليل ويلى دى هغه چا چي هډوکي ته حيات وايي او پر دې يې دا مسئله بناء کړې ده چي هډوکي د ميتة مردار دي که په لړو او بو کي ولوېږي يعني عشر في عشر نه وي هغه اوبه مرداروېږي واليه ذهب مالک والشافعي واحمد رح او زمونږ د حنيفيانو رح مذهب دادى چي هډوکى حيات نه لري فلا يقولون بنجاسته، او دوى حنيفيان وايي چي مراد له احياء العظام څخه په دې آيت کي ردها الى ما كانت عليه من الغضاضة والرطوبة في بدن حي حساس.

مسئله: اختلف العلماء في آدمي مات هل يتنجس بالموت، فقال ابو حنيفه رح يتنجس بالموت لانه دموي الا انه يطهر بالغسل كرامة له وتكره الصلوة عليه في المسجد، وقال الشافعي واحمد رح لايتنجس بالموت ولاتكره الصلوة عليه في المسجد كما هو المعتاد في الحرمين الشريفين، قلنا الصلوة في الحرمين الشريفين لاجل الضرورة فلايقاس عليهما المساجد الاخر.

قُلْ يُحْيِيْهَا الَّذِيْٓ اَنْشَاَهَآ اَوَّلَ مَرَّةٍ ؕ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيْمُ ﴿۷۹﴾

ته ورته ووايه يعني يا محمد (ﷺ) چي ژوندي به کړي دغه اموات هغه څوک يعني رب ﷻ چي دوى پيدا کړي وه اول وار يعني د امهاتو په رحمو کي. ولي چي قدرت د خداى رح كما كانت باقي دى لاستحالة العجز عليه تعالى او ماده د امواتو پر خپل قابليت پاته ده.

پوهه: چي خلق مصدر دى په معنى د مخلوق دى، دا جمله (وهو بكل آه) حال ده له فاعل څخه د يحي.

فائده: عليم صيغه د مبالغې ده يعني خداى ﷻ ښه خبر دى په تفاصيلو د مخلوقاتو وكيفيت خلقها فيعلم اجزاء الاشخاص چي په ځمکه کي غائب وي او اصول او فروع او ځايونه ددوى ټول له و خداى ﷻ ته معلوم وي، او ضم د بعض د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بل بعض ته على النمط السابق هم خدای ﷻ ته معلوم دی او اعراض او قوی چې په دې اجسامو کې وه هم خدای ﷻ ته ښه معلوم دی فکیف یمتنع اعادتها کما مر.

الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا

پوهنه: چې الذي یا بدل دی د موصول سابق څخه یا خبر دی د مبتداء محذوفې ای هو الذي آه.

درویش وایي: چې په دې آیت سره استدلال دی پر عظیم قدرت د خدای ﷻ او تنبیه ده پر احیاء الاموات بقدرته تعالی که څه هم د کفارو له عقلو څخه لیرې وه بلکې ممتنع یې بلل، نو د دې آیت په مضمون کې خدای ﷻ د خپل لوی بدیع قدرت بیان کوي چې له عقل څخه ډېر لیرې دی او کفار یې په خپلو سترګو همویني انکار نه ځني کوي فکیف ینکرون احیاء الموتٰی؟

ترجمه د دې داده ابن عباس رضي الله عنهما وایي چې دوې درختې دي چې یوې ته المرخ وایي او بلې ته العفار وایي چې سړی د هر یوې درختې یو ښاخ پرې کړي لکه دوه مسواکان چې هغه شنه وي او په وخت کې د قطع او به تر څڅېږي، او مرخ په عفار پورې کلک ومښي اور ځني راوځي.

فائده: دا دوې درختې په ډېرو غرو او شېلو کې د عربو موجودې دي چې مسافرې له ځان سره وړي هر ځای چې د اور ضرورت ورته پیدا سو د مرخ او عفار څخه استفاده کوي یعنې پر مځکه لرګې او خاشې کښېږدي او مرخ او عفار سره ومږي د اور بڅرکې په هغه لرګو او خاشو کې ومښلي هغه لرګي او خاشې اور واخلي پر هغه اور مثلاً دېګ باندي کړي غوښې یا بل شی پوخ کړي، حکماء وایي چې په هره درخته کې اور خو سته الا العناب لکن د اور بلولو خاصیت خدای ﷻ په خپل قدرت د مرخ او عفار په برخه کړی دی.

فَإِذَا أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ ۝

نو نا بېره تاسې د هغه شجر اخضر څخه اور بلوې کما مر کلمه د فاء لپاره د مفاجات ده او تاسې په دې کې فکر نه وهئ چې دا ور د دې دوو ښاخو د مرخ او عفار څرنګه راووتی چې اوبه هم تر څڅېږي چې اور او اوبه سره ضد هم دي، نو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ولي تاسي کافران احياء الاموات د خداى ﷻ له قدرت څخه پوره نه بولي.

فائده: مرخ نر دى او عفار ښځه ده، ځکه مرخ به لوړ وي او عفار به لاندي وي کما في حالة الجماع بين الذكر والانثى، كذا في روح المعاني.

اَوَلَيْسَ الَّذِىْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِقٰدِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَّخْلُقَ مِثْلَهُمْ

آيا نه دى هغه څوک چي پيدا کړي يې دي اسمانونه او مځکه.

پوه سه: چي همزه لپاره د انکار دى وانکار النفي ايجاب، او کلمه د واو لپاره د عطف ده پر مقدر چي مقام يې تقاضٰى کوي، نو همزه د انکار که څه هم ظاهرًا داخل پر حرف دى لکنها في الاصل داخل دى پر حرف نفي يعني ليس قصدًا تاچي هغه پورته اثبات چي واو دى، وحاصل الآية اليس القادر المطلق الذى خلق الاناسي اول مرة کمامر او ليس الذي جعل لكم من الشجر الاخضر نارًا اوليس الذي خلق السمٰوات اى الاحرام العلوية يعني مع مافيها من الشمس والقمر والكواكب وغيرها او مځکه اى الاجسام السفلية يعني وما عليها من الحيوانات والاشجار والانهار وغيرها مع عظم جرمها وعظم شانها.

فائده: (قادر) که څه هم لفظًا مجرور دى لکن محلاً منصوب دى لانه خبر ليس.

(على ان يخلق مثلهم) پر دې باندي چي پيدا دي کړي يعني په اخرت کي مثل د انسانانو في الصغر والحقارة يعني بالنسبة ومځکه او اسمانو ته، ويعيدهم احياء لکه چي کافران چي به ويل من يحي العظام وهي رميم، فان بداهة العقل چي خالي د تکبر او عناد څخه وي شاهد دى پر دې چي پيدا کونکى دى د اسمانو او مځکي، پر خلق د انسانانو ښه ترا قادر دى کما قال الله ﷻ لخلق السمٰوات والارض اكبر من خلق الناس او سره د دې چي مشرکان په دې اقرار کوي چي خالق د سمٰوات والارض خداى ﷻ دى وليس الاهو.

بَلٰى وَهُوَ الْخَلّٰقُ الْعَلِيْمُ ﴿٨١﴾

(بلٰى) ځواب دى له جانب څخه د خداى ﷻ او تصريح د بما افاده الاستفهام الانکاري من تقرير مابعد النفي او اعلان دد دې چي ځواب خو داغه متعين که څه هم مشرکان په خوله نطق نه په کوي مخافة الالزام) (وهو الخلاق) صيغه د مبالغې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعني يخلق خلقا بعد خلق (العليم) بجميع المخلوقات، دا دوه سره د مبتداء عطف دی پر مضمون د بلی فافهم.

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾

په تحقيق امر د هغه ای شانه تعالى (شيئًا) ای خلق شيئ من الاشياء (ان يقول له كن) ای يتعلق به قدرته، نو دا سوال نه پيدا كيږي چي خطاب و معدوم ته څو نه دی روا (فيكون) ای فيوجد (نو كلمه د يكون تامه ده)

پوه سه: چي بعض قاريان يې په نصب سره وايي عطف يې پر يقول بولي، او جمهور قراء يې په رفع سره وايي تقديره يې داسي بولي فهو يكون من عطف الجملة الاسمية (ای فهو يكون) على الاسمية المتقدمة (يعني قوله انما امره ان يقول له كن) ابو منصور الماتريدي رح وايي چي دا يو مثال دی د تاثير د قدرت د خدای جل جلاله فيما اراده فيما امر الآمر المطاع للمامور المطيع في سرعة، حصول المامور به من غير توقف على شيئ دی وايي چي لا وجه لحمل الكلام على الحقيقة اذ ليس هناك قول ولا امر ولا مامور به، ولي چي امر كه په حال كي د وجود د مكون وي فلا وجه للامر وان كان في حال عدمه اذ لا معنى لان يؤمر المعدوم بان يوجد نفسه، وهذا معنى لقول البيضاوي هذا تمثيل لتأثير قدرته تعالى في مراده تعالى بامر المطاع للمطيع في حصول المأمور به من غير توقف وامتناع وافتقار الى مراولة العمل واستعمال آلة قطعًا لمادة الشبهة وهو قياس الغائب ای قدرته تعالى على المشاهد ای قدرة الخلق (ای الامر المطاع والمأمور المطيع)

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

(فسبحن) مصدر د فعل محذوف دی سبحت سبحانًا والفاء للسببية يعني اذ اعلمتم انه تعالى خلق الانسان من نطفة وهو قادر على ان يحي العظام وانه تعالى اذا اراد شيئًا فانما يقول له كن فيكون فسبحوا ايها المؤمنون.

ترجمه: پاكي ده د هر عيب او نقصان څخه هغه چا لره چي په قدرت كي د هغه لوی سلطنت د هر شي يعني من العلويات ومافيها والسفليات وعليها او هغه خدای ج ته لا الى غيره ته تاسي راجع كړل كيږئ يعني په ورځ د قيامت.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوهه: چي ملكوت او رحموت او رهبوت او جبروت مصادر ای زيات کړل سوي په دوی کي واو او تاء لپاره د مبالغې في الملک والرحمة والرهبة والجبر يعني الكبرياء.

خواص سورة يٰسٓ: عن يسار ﷺ قال قال رسول الله ﷺ اقرؤا على موتاكم (يعني من قريب الموت يعني چي زكندن يې وي) يٰسٓ قلب القرآن لايقرئها رجل (يعني ولا امرئة لانها تبع للرجل) يريد بها الله والدار الآخرة الا غفرله اقرؤها على موتاكم ذكره الجزري رحمه الله في الحصن الحصين، وفي الحديث الطويل من قرء سورة يٰسٓ يريد بها وجه الله غفر الله له واعطى له من الاجر كانما قرء القرآن ثنتين وعشرين مرة (اى بدون يٰسٓ والا يلزم تفضيل الشئ على نفسه ۲۲ مرة فافهم، او هر مسلمان چي وويل سي سورت يٰسٓ اذا نزل ملک الموت نزل بكل حرف منها (۱۰) ملائكة يقومون بين يديه صفوفًا. دعاء ورته كوي او دعاء د بخښني د خداى ﷻ څخه ورته غواړي او دغه ملكي و ځاى ته د غسل او جنازې ته د هغه حاضريږي الى اخير الحديث.

درويش وايي: چي په فضيلت او خواصو كي د سورت يٰسٓ مظهري رحمه الله ډېر احاديث راوړي دي، وروسته يې حكم د ضعف السند پر كړى دى.

فائده: ابن الفريس د سعيد بن جبير رحمه الله څخه په روايت چي ده به پر هر پېراني سړي باندي سورت يٰسٓ و وايه هغه به جوړ سو، په مستدرک کي د ابى جعفر محمد بن علي څخه روايت نقل کړى دى چي كه په زړه كي د چا قسوة ؤ يعني غلطت، يٰسٓ دي تو له په يوه لوښي په زعفرانو وليكي او په اوبو دي هغه لوښى پرېولي و دې ځيښي زړه به يې نرم سي، او دغه رنګه د يحيٰ بن ابى كثير څخه روايت چي كه چا على الصباح يٰسٓ و وايه تر ماښامه به خوشحاله وي، او كه يې ماښام و وايه تر سهاره به خوشحاله وي.

الحمد لله على توفيقه لهذا العبد الجهول بتفسير سورة يٰسٓ والصلوة والسلام على افضل الرسل سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وذريته اجمعين.

تاريخ الفراغ وقت الظهر من يوم الاحد غرة الشهر الحرام ذى القعدة (۱۴۳۱) هـ ق، واسأل الله ﷻ لتوفيق بقية سورة القرآن المجيد الى اخيرها وما ذالک على الله بعزيز، والآن حال ان اشرع في تفسير سورة الصافات بعونه تعالى يا رب تممه بالخير.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سُورَةُ الصّٰفّٰتِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَةٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ وَثَمَانُونَ وَّاثْنَتَانِ اٰيَةً وَّخَمْسُ رُكُوْعَاتٍ

رب يسرها لي وتممها بالخير والعافية.

وَالصّٰٓفّٰتِ صَفًّا ﴿١﴾

الواو للقسم، والصافات، جمع صافة بمعنى جماعة فالصافات بمعنى جماعات الصافات.

پوهه: چي خدای ﷻ قسم واخستی بالملائكة الذين يصفون للعبادة في السماء وفي الحديث الصحيح عن جابر بن سمرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ الا تصفون كما تصف الملائكة عند ربها (لكه ملكي چي په صف درېږي و خدای ﷻ ته) فقلنا يا رسول الله كيف تصف الملائكة عند ربها؟ قال يتمون الصفوف (يعني چي په اول صف كي ځای وي ترشا نه درېږي، وهكذا الصف الثاني والثالث الى ان يتم الصفوف) ويتراصون في الصف (يعني په صف كي فرجه نه پرېږدي جوت سره درېږي) كذا قال ابن عباس والحسن وقتادة رضي الله عنهم. او بعض مفسرين وايي چي مراد هغه ملكي دي چي وزرونه يې خلاص او په صف صف ولاړي وي په هواء حتى يأمر الله مما يريد. او بعض مفسرين وايي چي مراد ځني مرغان دي كما في قوله تعالى والطير صافات.

درويش وايي: چي دا تفسير د وروسته سياق سره برابر نه دی، له عمر بن الخطاب رضي الله عنه څخه روايت دی چي: ده به اراده د افتتاح الصلوة وكړه قال: استوا (صفونه برابر كړي) تقدم يا فلان وتأخر يا فلان (يعني پس و پيش به ولاړ وه ان الله ﷻ يرى لكم بالملائكة اسوة يعني مقتدى بهم) يقول والصافات صفًّا.

فَالزّٰجِرٰتِ زَجْرًا ﴿٢﴾ فَالتّٰلِيٰتِ ذِكْرًا ﴿٣﴾

يا دي په هغو ملكو قسم وي چي وريځي شړي تر ځايه د اورښت، يا هغه ملكي چي خلگ منع كوي له گنهو څخه بالهام الخير في قلوبهم، او يا شيطان منع كوي له تعرض څخه ودوی ته، او قتاده رح وايي چي مراد ځني هغه آيات د قرآن دي چي مسلمانان زجر او نهي كوي له گنهو څخه چي په اصطلاح و دي ته زواجر القرآن وايي.

(فالتاليات ذكرًا) يا قسم دی په هغو ملكو چي ذكر د خدای ﷻ كوي، او آيات د كتبو سماويه ؤ و انبياء عليهم السلام ته راوړي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: ذکرًا منصوب دی مفعول به د التالیات دی یا مفعول مطلق له معنی ځکه د التالیات یا قسم دی په هغو علماؤ چي خلګ زجر کوي د کفر او سیئاتو ځکه بالحجج والبینات التالین آیات ربهم رفیع الدرجات او یا قسم دی په غازیانو سره في سبیل الله چي په صف ولاړ وي په مقابل کي د کفارو کانهم بنیان مرصوص ومع ذالک لایشغلهم مبارزة عن ذکر الله تعالی واقامة الصلوة.

درویش وايي: چي ابو مسلم الخراساني وايي: چي اراده د ملکو د الصافات الزاجرات التالیات ځکه ممنوع دی، ولي چي دړي سره خو جموع مؤنثه دي او ملکي خو مؤنث نه دي؟ والجواب عنه: انه ان اراد التانیث اللفظي فبرائة الملائکة عنه ممنوع، کیف والملائکة مسمون بهذا الاسم في الاحادیث الکریمة واجمع الامة علی ذالک وان اراد برائتهم عن التانیث الحقیقي فمسلم برائتهم عن ذالک لکن الصافات والزاجرات والتالیات لاتقتضی التانیث الحقیقي لان الصافات بمعنی طائفة صافة، وطائفة زاجرة وطائفة تالیة او بمعنی جماعة في الثلثة فهذه الالفاظ في المعنی والتقدیر جمع الجمع کما لایخفی فالتانیث بذالک الاعتبار بلکي تانیث د مفرد د ملکي په اعتبار د نفس یا ذات روا دی، فافهم هداک الله لفهم دقائق القرآن العزیز.

إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ ۝٤

(دا د قسم جواب دی) په تحقیق معبود بالحق ستاسي یا اهل مکه یو دی، وهذا رد لقول اهل مکة اجعل (ای محمد ﷺ) الآلهة الٰهًا واحدًا ان هذا لشیئ عجاب (دا یوه عجیبه خبره ده چي یو ازي د مکې دري سوه شپیته (۳۶۰) خدایان دي محمد (ﷺ) د ټوله عالم علوي او سفلي یو خدای بولي؟ حاصل د جواب دا دی چي صرف په نامه خدایان خو بېشکه ډېر دي او یو په حقیقت کي خدای دی هغه یو دی في الذات والصفات لیس الا.

رَّبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ۝٥

بوه سه: چي رب یا خبر ثاني دی د ان یا خبر د مبتداء محذوفي دی، والمعنی مالک دی او خالق دی د اسمانو او د ځمکي او چي په منځ کي د اسمانو او ځمکي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دي چي کائنات الجو يې بولي لکه وريځ، پيلبو، صاعقة وغيرها.

فائده: د مشارق سره يې رب را وګرځاوه لانها ليست من جنس ماقبلها.

پوه سه: چي مراد له مشارق څخه مشارق د ټولو ستورو دي يعني ځايونه د راختلو د ټولو ستورو دي، يا مشارق د شمس په کال شمسي کي چي (۳۶۵) مطلع دي چي لمر هر ورځ تر يوه يوه مطلع راخېژي وبحسبها يختلف المغارب ولهذا لم يذكر المغارب او سره ددې چي شرق ادل دی پر قدرت الهي وانفع في النعمة.

فائده: د قرآن مبارک په بل ځای کي رب المشرقين ورب المغربين راغلي دي په صيغه د تثنيه، نو مراد له هغه څخه مشارق د صيف (دوبي) او شتا (ژمي) دي ومغاربها، او په بل ځای کي رب المشرق والمغرب راغلی دی، نو هوري مراد جهت د مشرق او مغرب دی.

فائده مهمه: مظهري ويلي دي کمامر چي سنه شمسيه (۳۶۵) او روح البيان وايي (۳۶۰) مشارق ده، ولا منافات بينهما، ولي چي د رياضي په کتابو کي وايي چي شمسي کال په حقيقت کي (۳۶۰) سره د کسر چي د کسر مقدار يې تخمينًا پنځه ورځي دی، نو روح البيان هغه کسر ساقط کړی دی (۳۶۰) يې ويلي دي، او مظهري رح هغه کسر معتبر کړی دی (۳۶۵) يې ويلي دي والله الموفق.

فائده: ان الٰهکم لواحد، جواب د قسم دی.

سوال: ددې جواب و قسم ته حاجت څه ؤ، ولي چي دا خو کما عرفت خبري دي د مشرکينو سره د مکې هغه خو منکر د توحيد د معبود دي؟

ځواب: د عربو عادت دادی چي هغه خبره چي دوی اهتمام په کوي د مخه قسم پر اخلي، نو له هم دې کبله دا جواب يعني ان الٰهکم لواحد مهتم بالشان ؤ خدای ج موافق د عربو د رواج سره په درې قسمه سره مسبوق وګرځاوه.

پوه سه: چي دا قول د خدای ﷻ رب السمٰوٰت الخ اشاره و برهان ته ده پر وحدت د صانع، وحاصل البرهان ان وجودها على النمط البديع اوضح دليل على وحدة الصانع ﷻ بل في كل ذرة من ذرات العالم دليل على ذالك.. سعدي رح:

برگ درختان سبز در نظر هوشیار ..... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اِنَّا زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِزِيْنَةِ ۨالْكَوَاكِبِ ۙ﴿٦﴾

موږ ښائسته کړی دی اسمان نژدې تاسي ته، واما بالنسبة الى العرش فهي السماء البعدي، نو دنيا مؤنث د ادنى دى من الدنو بمعنى القرب.

فائده: په دې آيت کي التفات له غيبت څخه يعني في قوله تعالى ان الهكم لواحد الآية الى التكلم يعني انا زينا آه.

پوهه: چي جمهور قرا رحمهم الله په اضافت د زينة وكواكب ته وايي (يعني زينة تنوين نه ورکوي) فالاضافة بيانية اى بزينة هي الكواكب، او يعقوب، همزه او حفص رح يې په تنوين د زينت وايي وجر الكواكب على ان الكواكب بدل من الزينة اى بزينة هي الكواكب.

وَحِفْظًا مِّنْ كُلِّ شَيْطٰنٍ مَّارِدٍ ۚ﴿٧﴾

موږ محفوظ کړی دی له هر شيطان څخه چي سرکښه وي له اطاعت څخه يرمي چي ويشتل کيږي هغه شيطان په وخت کي د استراق السمع په شهب سره.

پوهه: چي حفظًا منصوب دى مفعول مطلق دى د فعل محذوف اى حفظناها حفظًا.

درويش وايي: چي دا آيت معركة الآراء دى د مفسرينو تر منځ، مظهري رح وايي چي دا آيت پر دې دلالت کوي چي ستوري ټول په اول اسمان کي دي او قاضي بيضاوي رح وايي چي ثوابت ستوري په اومه کره کي دي چي کرسي يې بولي بلسان اهل الشرع، او سپوږمۍ په اول اسمان کي ده، او دا نور ستوري په شپږو اسمانو کي دي چي په منځ کي فلک قمر او فلک الثوابة يعني عطارد په دوهم اسمان کي دي، او زهره په دريم اسمان کي ده او شمس په څلورم اسمان کي دی، او مريخ په پنځم اسمان کي دی او مشتري په شپږم اسمان کي دی، قاضي بيضاوي وايي چي که دا خبره ثابته سي د آيت سره د انا زينا الخ منافات نه لري فان اهل الارض يرونها باسرها كجواهر مشرقة على سطح سماء الدنيا الازرق باشكال مختلفة انتهى، روح المعاني وايي چي پر دې باندي داسي دليل نسته چي يقين دې فائده کوي وعلى فرض صحته لکه اهل هيئت يعني رياضيين چي وايي د آيت مذکوره سره منافات هم نه لري يكفي لصحته كون السماء الدنيا مزينة بالكواكب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كونها كذالك في رأ العين (كما قال البيضاوي) انتهى قول روح المعاني، او روح البيان وايي وكون الكواكب زينة للسماء الدنيا لايقتضي كونها مركوزة في السماء الدنيا ولاينافي كون بعضها فيما فوقها اى السماء الدنيا من السموٰات لان السموٰات اذا كانت شفافة واجرامًا صافية فالكواكب سواء كانت في السماء الدنيا او في سماوات اخرىٰ فهي لابد ان تظهر في السماء الدنيا ويلوح منها فتكون سماء الدنيا مزينة بالكواكب، والحاصل چي مراد زينت په سترګو کي د اهل الارض سواء كان اصول الزينة (يعني ستوري) په اول اسمان کي وي او که په غير کي د اول اسمان وي وهذا مبني على قول اهل الهيئة وان لم يثبت ذالک فحقيقة العلم عند الله انتهى قول روح البيان، او هغه بيان چي فاضل نسيابوري له كلبي رح څخه روايت کړی دی چي دا تول ستوري په قنديلانو کي دي چي معلق دي بين السماء والارض په ځنځيرانو سره، نور چي هغه په لاسو کي د ملائکو د دی انتهى، روح المعاني وايي هذا القول مما يكذبه الظاهر ولا اراه الاحديث خرافة، انتهى.

درویش وايي: چي مظهري په رد کي د قول د بيضاوي له ډېرو سختو الفاظو څخه کار اخستی دی، مظهري وايي چي دا قول د بيضاوي مبني دی پر تجويز د قول د فلاسفه ؤ (يعني چي بيضاوي و قول ته د فلاسفه ؤ تجويز ور کړی دی) مظهري وايي وقول الفلاسفة باطل بالكتاب، اى القرآن والسنة والاجماع فان كون السموٰات سبعًا منصوص عليه بالكتاب (يعني قوله تعالى خلق سبع سموٰات طباقًا) فلايجوز القول بالكرة الثامنة وتسميتها باسم غير السماء (يعني الكرسي) لايفيد كتسمية الخمر بغير اسمها (لکه الكول چي يې بولي) لايفيد الحل، وقوله تعالى وحفظًا من كل شيطان مارد، يرد القول بكون الكواكب في غير سماء الدنيا، والقول بان الشهاب تخرج من الكواكب الثابتة في السماء الثانية نافذة من السموٰات السبع الى سارق السمع من الشياطين مما يأباه العقل والنقل انتهى قول المظهري.

درویش وايي: چي په درياب کي چي غوټې خوري هغه آب بازان دي، زه په خپل درياب خو څه کوم! د لوی ويالې څخه ېرېږم، نو بنه داده مالره چي خپل علم په علم کي د خدای عالم الغيب والشهادة محوه وګرځوم، او داسي ووايم والعلم عند الله لکه روح البيان چي وويل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لَا يَسَّمَّعُوْنَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى وَيُقْذَفُوْنَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ ۝۸

دوی يعني شياطين غوږ نه نسي و جماعت اعلى ته.

پوه سه: چي اصل د يسمعون يتسمعون ؤ فادغمت التاء في السين.

سوال: ضمير د جمع خو راجع و شيطان ته دی هغه مفرد دی فكيف يصح الارجاع؟

ځواب: ضمير د جمع راجع دی و كل شيطان ته لانه بمعنى الشياطين بدخول لفظ كل عليه والملاء په اصل كي هغه جماعت ته وايي چي اتفاق پر يو رايي سره وكړي فيملئون العيون رؤية والنفوس جلالة، او اطلاق يې پر اشرافو مطلقاً دی يعني كه په يوه سره اتفاق وكړي او كه نه بلكې مطلق جماعت ته هم وايي، والمراد بالملاء والاعلى الملائكة عليهم السلام، كما روى عن السدي رح: اعلى يې په دې سبب بولي چي دوی په جهت كي د علو يعني اسمانو قرار لري، مقابل يې ملاء اسفل دي چي انس او جن دی، ولي چي دوی په جهت اسفل كي دي، او ابن عباس رض وايي چي مراد ځني اشراف د ملائكه عليهم السلام دي، والمراد بالعلو العلو المعنوي ده ای الرتبي.

پوه سه: چي دا كلام مبتداء دی د بيان د حال د شيطانانو وروسته تر دې چي د آسمانو د ختلو لار و دوی ته بنده سوه، والمعنى چي شيطانان كه څه هم كوشش وكړي چي غوږ ونسي و خبرو ته د ملكو چي بعض د هغو چي مطلع وي پر اسرارو د لوح محفوظ هغه خبري نورو ته بيان كوي دوی يعني شيطانان يې د اورېدلو طاقت نه لري، نو له دې سببه (ويقذفون) دوی ويشتل كېږي (القذف الرمى من بعيد له لېري ځای څخه) يعني چي دوی قصد د ورتګ وكړي او د ملكو و خبرو ته د غوږ نيولو (دا جمله عطف ده پر لايسمعون دی) (من كل جانب) د هر جانب څخه د اسمان په شهب سره (چي پښتانه وايي هغه دی ستوری را ايله سو) لكن ستوري له خپل ځای څخه نه جلا كېږي بلكې يو شعله ځني جلا سي چي شيطان ژوبل كړي يا مړ سي يا ګوډ او يا ړوند سي،

پوه سه: چي ددې آيت معنا دا نه ده چي يو ځای چي شيطان پورته سوی وي له هر جانب څخه د اسمان پر دوی ګذارونه كېږي بلكې معنى يې دا ده چي په هر جانب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کي د اسمان چي دوی د غوږ نیولو لپاره د ملکو خبرو ته پورته سوي وه هم له هغه جانبه فقط پر دوی ګزارونه د شهب کېږي.

دُحُورًا وَّلَهُمْ عَذَابٌ وَّاصِبٌ

(دحوراً) په ترتلو سره، نو د حور مصدر دی نصب يې علی انه مفعول مطلق دی د يقذفون لان القذف والدحور متقاربان في المعنی.

او دوی لره يو بل عذاب سته چي شديد او دائم وي وهو عذاب الآخرة، او مقاتل رح وايي لهم عذاب في الدنيا دائم الی نفخة الصور الاولی يحرقون مرة بعد اخری.

اِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَاَتْبَعَهٗ شِهَابٌ ثَاقِبٌ

استثناء متصل ده له واو څخه د لا يسمعون، وکلمة من بدل منه، واليه ذهب الزمخشري صاحب الکشاف ومتابعوه، وقيل استثناء منقطع بمعنی لکن والخطفة الاختلاس چي په پښتو يې حمله بولي او په اردو يې (اُچک ليجانا) بولي او په فارسي يې (ربودن) بولي، ومعنی الآية: الا من اختلس کلمة من کلام الملائکة مسارقة يعني په غلا.

پوه سه: چي مراد چونکه له خطفة څخه کلام د ملکو دی ځکه يې الخطفة معرفه راوړه (فاتبعه) اتبع په معنی د تبع دی ای المجرد ای لحقه (شهاب ثاقب) ای مهلک.

درويش وايي: چي سدي رح وايي چي د ثاقب معنی محرق للشيطان ده او الحسن او قتاده رح وايي چي د ثاقب معنی مضيء ده کانه يثقب الجو بضوئه. واخرج ابن ابی شيبة وعبد بن حميد وابن المنذر وابن ابی حاتم عن يزيد الرقاشي انه قال يثقب الشيطان (سوری کوي شيطان) حتی يخرج من جانبه الآخر.

فائده: شهاب په اصل کي يوه لمبه ده چي له اور څخه پورته سي، والمراد ههنا يوه رڼا ده چي له ستوري څخه جلا سي چي د عوامو دا خيال دی چي ستوری له اسمان څخه را ايله سو.

پوه سه: چي شهب نفس ستوري نه دي چي اسمان په ښائسته دی، ولي هغه که را ولوېږي په دومره ډېر کثرت لکه چي تجربه دلالت پر کوي نو د اسمان زينت به

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كم سي، بلكې د منځ څخه به نيست او نابود سي، او بل دليل دا دى چي كه ستوري په خپله را ايله سي يعني په اسمان كي له خپل مركزه را ووځي نو خو بايد پر مځكه ولوېږي فيحدث منه هلاك كثير من الانس والحيوانات لان جرم الكوكب ان لم يكن اعظم من الارض فلا اقل من ان ما انقض من الكواكب من حين حدث الرمى الى اليوم اعظم من الارض بكثير فيلزم انتكون الارض مغشاة باجرام الكواكب والمشاهدة تكذب ذالك بل لم تسمع بوقوع جرم الكواكب اصلاً واصغر الكواكب الثوابت عند الحكماء الاسلاميين كالجبل العظيم، وعند الفلاسفة اعظم واعظم بل صغار الكواكب الثوابت اعظم من الارض كذا في روح المعاني.

درويش وايي: چي روح المعاني په بيان كي د دې مقصد طويل طويل بيان كړى دى، والمظهري ينكر ذالك كله كما يظهر بمطابقة تفسيره، وروى عن ابن عباس رضي الله عنه ده وويل چي يو وخت يعني د شپې رسول الله ﷺ تشريف فرما ؤ سره د څو نفرو اصحابو رضي الله عنهم چي رمى بنجم فاستنار، فقال عليه الصلوة والسلام ما كنتم تقولون لمثل هذا في الجاهلية، دوى ورته وويل چي موږ به ويل چي يا يو لوى سړى مري يا يو لوى سړى زېږي، فقال عليه الصلوة والسلام لا يرمى لموت احد ولا لحياته لكن سبب دا دى چي خداى رحمه الله قضاء د يو امر وكړي، د خداى رحمه الله تسبيح ووايي حملة العرش واهل السماء السابعة (درويش وايي: چي د مخه تېره سوه چي مظهري رحمه الله وكرسى ته د سماء سابعه له ويلو څخه سخت منكر دى، نو دا حديث پر ده رد دى جواب به يې مظهري څه وايي؟) فيقولون (اى اهل السماء السابعة) لحملة العرش ما ذا قال ربكم؟ حملة العرش دوى ته بيان د ما قال الرب رحمه الله كوي خو چي خبر و سماء الدنيا ته ورسېږي فيتخطف مسترقوا السمع يعني الشياطين فيرمون به (اى الى الكهنة) فما جاؤا به على وجهه فهو من قسم ما سمع من الملائكة فهو حق وما ظهر كذبه فهو من قسم ما قالوه (اى الكهنة) علماء وايي چي د شهب قصه په وخت كي د جاهليت هم وه، ولما بعث رسول الله ﷺ دا استراق السمع ډېره سخته سوه او د شهب راتله ډېر سوه كما في تفسير سورة الجن.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله ټوله ستوري په اول اسمان كي بولي، او د فلك الثوابت څخه انكار كوي يعني اسمان يې نه بولي او له رمي څخه د ثوابتو ستررو له فلك سابع څخه په كلكه منكر دى، والله اعلم بالصواب.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وروى البخاري عن قتادة رحمه الله قال خلق الله هذه النجوم لثلاث جعلها زينة للسماء ورجومًا للشياطين وعلامات يهتدي (يعني علامات چي په بحر او بر كي له دوی څخه مسافران لار پيدا كوي) فمن تؤل فيها غير ذالک (يعني د سعادت الطالع منها في وقت ولادة المولود وشقاوته كما ذهب اليه المنجمون) اخطاء واضاع نصيبه (من العلم الصحيح في حكمة الباري تعالیٰ في خلق النجوم) وتكلف ما لم يعلمه الا الله. وروى البخاري ايضًا عن ابي هريرة رضي الله عنه اذا قضى الله الامر في السماء ضربت الملائكة باجنحتها خضعانًا لقوله (ووهي ملكي وزرونه خپل له جهته د عجز و قول ته د خدای تعالیٰ يعني څه قضاء الهي به نازله سوې وي) كانه سلسلة على صفوان (لكه ځنځير چي پر ډبره وښوېول سي) فاذا فرع عن قلوبهم (چي بيره زائله سي له زړو څخه د ملكو) قالوا ما ذا قال ربكم قالوا للذي قال اى الله تعالى الحق وهو العلي الكبير، فسمعها مسترقوا السمع (يعني الشياطين) او مسترقوا السمع يو پر بل سره ولاړ وي هغه خبره چي له ملكو څخه يې واوريدل يعني هغه اسمان ته نژدې شيطان هغه يې من تحت ته وكړي وهكذا حتى يلقيها على لسان الساحر او الكاهن (شک دی د راوي) ګاهي شهاب د مخه تر القاء وكاهن ته ور ورسيږي يعني هلاک يې كړي وربما القاها قبل ان يدركه اى الشهاب، نو كاهن سل درواغ ورسره ضم كړي، نو خلک يې هغه سل درواغ په يوه اسماني خبر سره چي رښتيا وه ومني، فيقال اليس قد قال كذا وكذا، فيصدق بتلک الكلمة التي سمعها من السماء.

درويش وايي: چي وروى مسلم قريبًا مما روى البخاري لكن اخصر مما روى البخاري.

پوښتنه: د غه شيطانان چي په شهاب ويشتل كيږي، ولي له دغه كاره يعني استراق السمع څخه نه بيزاره كيږي؟

ځواب: د مخه په حديث شريف كي عنقريب ذكر سوه، داسي راغله: ګاهي شيطانان هغه له ملكو څخه اوريدلې خبره تر كاهنانو پوري راورسوي، نو بله پلا يا په اميد د سلامت دا كار ته چمتو سي، مثال يې راكب البحر دی د تجارت لپاره فقد يصيب الموج فيغرق امواله، وقد لا يصيبه فلذا يعود الى ركوب البحر للتجارة رجاء للسلامة.

سوال: شيطان خو له اوره پيدا دی فلا يحرق بالنار؟

ځواب: شيطان خو صرف او رنه دی بلكي اوريې ماده ده، لكه انسان چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خالص خاوري نه دي، خاوري يې ماده ده.

درويش وايي: چې په وخت کې د سلطنت د انګرېزانو پر لويه وچه د بر صغير (هندوستان او پاکستان) چې يې قبضه وه، د انګرېزانو يو ملا دا سوال مطرح کړی ؤ اعتراضًا على القرآن العظيم چې په قرآن کې راغلي دي لاملئن جهنم من الجنة والناس اجمعين چې جن خو له اوره پيدا دی، نو په اور يې څه باک کېږي او په اور ده ته څه عذاب ورکول کېږي، ددې تحقيق لپاره انګرېزانو مسلمانانو ته دعوت ورکړی د مناظرې ددوی د ملا سره، مسلمانانو خپل يو ستر عالم وټاکی د مناظرې لپاره، قانون د مناظرې عمومًا دا دی چې دمخه تر شروع د مناظرې يو څو مقدمات مسلمه بين المتخاصمين به ايښوول کېږي.

نو جلسه چې جوړه سوه د مسلمانانو عالم د انګرېزانو ملا ته وويل چې ته دا منې چې يو جنس په خپل جنس سره نه معذب کېږي. د انګرېزانو ملا په نعم سره جواب ورکړی، بيا د مسلمانانو عالم ورته وويل چې ته دا منې چې انسانان له خاورو څخه پيدا دي انګرېزي ملا ورته وويل نعم! په عين حال کې حکومت سخت پهره درولې وه چې د مسلمانانو او د انګرېزانو تر منځ جنګ جوړ نه سي، مسلمان عالم په خپل بغل کې پټه يوه کوچنۍ اوومه خښته يعني له خاورو څخه جوړه سوې را اخستې وه، د انګرېزانو ملا چې خپل بيان وکړی لکه دمخه چې عنقريب تېر سو د مسلمانانو عالم بيله سوال و جوابه په هغه اومه خښته د انګرېزانو ملا پر سر وويشتی سر يې مات سو او دی بېهوش سو، انګرېزانو غوښته چې د مسلمانانو عالم ګرفتار کړي هغه ورته وويل چې تاسي صبر وکړئ چې دی په هوش کې راسي زه يوه پوښتنه څني کوم بيا ما تاسي ګرفتار کړئ هر څه چې زما جرم ؤ هغو مره جزاء راکړئ: خير يو ګړی وروسته چې د انګرېزانو ملا په هوش کې راغلی د مسلمانانو عالم پوښتنه څني وکړه چې ولې بېهوشه سوې؟ انګرېز ملا ورته وويل چې ته څرنګه ضربه پر سر راکړه! عالم ورته وويل چې ما خو ته د خاورو په خښته وويشتلې، تا خو ويل چې جنس په جنس نه په عذابېږي، او تا په مقدمات مسلمه ؤ کې دا وويل چې انسان له خاورو څخه پيدا دی؟ نو د انګرېزانو ملا تسليم سو او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

له خپلې خبرې څخه بېزار سو، ناړې سوې چې (مسلمان عالم جيت گيا اور انگريزوں کے ملاّ ہار گیا) (جيت: معنى برى، گټل، او هار: معنى ناکامي، بايلل)

داوړ يو مختصر حکايت ددې ځاى سره مناسب.

فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَّنْ خَلَقْنَا

ته پوښتنه وکړه يا محمد (ﷺ) له مشرکينو څخه د مکې (ضمير مرفوع راجع وعليه الصلوة والسلام ته دى او ضمير منصوب راجع و کفارو ته د مکې دى) دوى سخت دي من حيث الخلق (خلقًا تميز دى له نسبت څخه د اشد وهم ته) او يا هغه څه چې موږ پيدا کړي دي (ام من خلقنا) مفعول محذوف دى اى هم چې راجع و من ته دى (لفظ د من که څه هم مفرد دى من حيث المعنى جمع دى) والمراد بمن خلقنا هم ما سبق ذکره من السمٰوات والارض وما بينهما من الخلائق والمشارق والمغارب والکواکب و الشهب الثواقب للشياطين السارقين للسمع وکلمة من التي هي لذوى العقول خاصةً باعتبار والتغليب، او بعض مفسرين وايي چې مراد د من خلقنا نور امتونه دي لکه عاد او ثمود و قوم لوط و غيرهم هغه موږ هلاک کړه تاسي کفار مکه ولې په امن کې ياست له عذاب څخه د خداى ﷻ.

إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِّنْ طِينٍ لَّازِبٍ ⑪

موږ پيدا کړي دي کفار مکه (په اعتبار د اصل ددوى چې آدم ﷺ) له خټو څخه چې په لاس پورې مښلې يعنې سرېښناکې خټې، او مجاهد او الضحاک وايي چې لازب معنى منتن ده يعنې بدبويه، والحاصل چې اسمانو او د مځکې خلق بې له سبق د ماده دى او د انسانانو خو د طين لازب له ماده څخه دى.

پوه سه: چې غرض له دې کلام څخه رد دى پر منکرانو د بعث بعد الموت باندې په دې معنى چې دې آيت شاهدي ادا کړه پر دوى په ضعف سره، ولې هغه شى چې خټو څخه جوړ وي هغه شى خو چنداني صلابت يعنې کلک والى او قوت نه لري لکه اسمانونه فمن خلق السمٰوات وغيرها قادر بالطريق الاولى على ما لايعتد به اى المخلوق من الطين نسبت واسمانو ته او په هم دې آيت کې احتجاج دى پر مشرکانو د مکې او نورو، په دې معنى چې ستاسي اول خلق له طين لازب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

څخه دی، نو تاسي ولي انکار کوئ چي له خاورو څخه مو بېرته څرنګه پيدا کړي کما قالوا. اذا کنا ترابًا اءنا لفي خلق جديد او سره ددې چي طين لازب خو اوبه او خاوري دي، او خاوري او اوبه خوسته اوس هم، او قابل د انضمام دي او قدرت د خدای ج باقي پر خپل ځای دي، نو ستاسي د انکار د بعث بعد الموت دليل څه دی ومالکم کيف تنکرون... شيخ سعدي قدس سره داسي وايي:

بامرش وجود از عدم نقش بست.... که داند جز او کردن از نیست هست

دگر ره بکتم عدم دربرد.... وزآنجا بصحرای محشر برد

بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُوْنَ ﴿١٢﴾

مظهري رح وايي چي کلمه د بل لپاره د ابتداء د کلام ده والانتقال من غرض الی غرض وهو الاخبار عن حاله ﷺ وهو التعجب وحالهم ای مشرکی مکة من الاستهزاء والسخرية وليست لاضراب انتهی، او روح المعاني ذالک بالبحر الطامي وايي وکلمة بل للاضراب من تلک الدلائل لانها لاتنفع او عن الامر بالاستفتاء فانهم معاندون لاينفع فيهم الاستفتاء ولا يتعجبون من تلک الدلائل بل مثلک يتعجب منها انتهی، او روح البيان وايي قال سعدي المفتي اضراب عن الامر بالاستفتاء ای لا يستفتهم فانهم معاندون مثل ما قال روح المعاني لفظًا بلفظ.

درويش وايي: چي فتدبر وخذ ما صفا ودع ما کدر.

پوه سه: چي عجب هغه حالت ته وايي چي انسان ته پېښ سي من رؤية امر لم يعهد مثله (يعني چي ده نه وي ليدلی مثل د هغه امر) (ويسخرون) ای هم يسخرون (بحذف المبتداء) او دوی مسخري کوي، والمختار في معنی الآية داده چي ته يا محمد تعجب کوي من قدرة الله تعالی علی هذه الخلائق العظيمة من خلق السموٰات من قوله رب السموٰات الی قوله تعالی من طين لازب، او دغه رنګه ته تعجب کوي له انکار څخه د دوی له بعث بعد الموت څخه مع اقامة الدلائل الواضحة علی صحته او دوی پسخند وهي ستا په تعجب سره او تقرير د بعث بعد الموت.

درويش وايي: چي حمزه، کسائي، ابن سعدان او ابن مقسم عجبت بتاء المتکلم وايي او دا روايت د علي او ابن عباس او ابن مسعود رضي الله عنهم او د نخعي،

طلحة، شقيق او اعمش رحمهم الله دي. شريح القاضي له دې قرائت څخه منکر دي، وقال ان الله لا يعجب من شيئ وانما يعجب من لم يعلم آه، لكن انكار القاضي ليس في محله بل جاء في الحديث الصحيح مثله عجب ربک من قوم يساقون الى الجنة في السلاسل. فلا بد من تصححه هذه القراءة وتوجيه امثالها من الاحاديث، فقال البيضاوي العجب من الله اما على الفرض والتخييل او على الاستعظام اللازم يعني اللازم د تعجب سره، او بعض مفسرين وايي ان هذه القرائة مقدر بالقول يعني قل يا محمد بل عجبت، وقال البغوي رحمه الله والتعجب من الله انكاره وتعظيمه والعجب من الله تعالى قد يكون بمعنى الانكار والذم كما في هذه الآية وقد يكون بمعنى الاستحسان كما في الحديث عجب ربكم من شاب ليست له جلوة.

درويش وايي: چي ددې آيت پر تقدير د عجبت بتاء الخطاب قتاده رحمه الله ډېر ښايسته او په زړه پوري ترجمه کړې ده وايي چي: تعجب وکړی نبي الله ﷺ من هذا القرآن حي نزل (يعني بعض السور منه، ولي چي قرآن مبارک په تدريج نازل سوی دی) وضلال بني آدم (ای مشرکي مكة) سبب دا ؤ چي د عليه الصلوة والسلام دا خيال ؤ چي دا قرآن معجز چي هر څوک واوري ايمان به پر راوړي، نو مشرکانو د مکې چي دا قرآن واورېدی استهزاء يې پر کول او ايمان يې نه راوړی، وعجب النبي ﷺ من صنيع المشركين مع القرآن يعني الاستهزاء به فقال الله عزوجل بل عجبت ويسخرون.

وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ۝ وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ۝

او چي دوی ته وعظ وکړل سي په قرآن سره دوی قبول د وعظ قرآني من النبي العربي ﷺ څخه نه کوي مع انهم يسمون النبي ﷺ قبل دعوى النبوة (امين مكة) (واذا راو آية) چي دوی ووېني يوه معجزه (چي پر صدق د دعوی د نبوت د عليه الصلوة والسلام دلالت کوي، قال ابن عباس رضي الله عنهما ومقاتل رحمه الله چي مراد دلته معجزه د انشقاق القمر ده) دوی ډېره مبالغه په پسخند کي کوي.

وَقَالُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝

او دوی وايي (قالوا: ماضي په معنی د مضارع ده بقرينة ماقبله) نه دی دغه چي موږ يې وينو (هذا اشاره و آيت ته ده او تذكيره په اعتبار د معنی دی يعني انشقاق القمر فافهم) الا: مګر سحر دی چي ښکاره دی سحر والی يې.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ءَاِذَا مِتۡنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبۡعُوۡثُوۡنَ ﴿۱۶﴾

آيا چي موږ مړه سو او وګرځو موږ خاوري او هډوکي، آيا موږ بعث کېږو؟ همزه د (انا لمبعثون) لپاره د انکار دی اصل کلام داسي وُ: انبعث اذا متنا، په بدل الجملة الفعلية اى انبعث بالاسمية يعني ءانا لمبعوثون، وقدم الظرف چي اذا دی او دوه ځايه يې همزه مکرر راوړی مبالغة في الانکار اشعارًا واشعارًا بان البعث في نفسه مستنکر وفي هذا الحال اى کنا ترابًا وعظامًا اولی بان الانکار، تراب يې دمخه کړی له دې سببه چي اول غوښي خاوري کېږي وروسته عظام پاتېږي.

اَوَ اٰبَآؤُنَا الۡاَوَّلُوۡنَ ﴿۱۷﴾

او يا زموږ پلرونه (پلرونه نيکه ګانو ته هم شامل دي) آيا بعث کېږي به زموږ ابا چي اول مړه دي، وزيادة لزيادة استبعاد بعثهم لبعد زمانهم.

قُلۡ نَعَمۡ وَاَنۡتُمۡ دَاخِرُوۡنَ ﴿۱۸﴾

ورته ووايه ته (يا محمد ﷺ) هو! تاسي او ابا ستاسي به بعث کېږئ او حال به دا وي چي تاسي به نهايت ذليل ياست.

فَاِنَّمَا هِىَ زَجۡرَةٌ وَّاحِدَةٌ فَاِذَا هُمۡ يَنۡظُرُوۡنَ ﴿۱۹﴾

(جواب د شرط محذوف دی يعني اذا کانت البعثة فانما هي اى البعثة زجرة اى صيحة واحدة اى النفخة الثانية لاسرافيل)

پوه سه: چي زجر طرد او منع ته وايي په صوت سره کما يقال زجر الراعي غنمه اذا صاع عليها، والحاصل چي امر د اعاده لکه امر د ابدا دی په سهولت وقدرت ته د خدای ﷻ، او کلمه د اذا للمفاجات (چي په پښتو وايي: ناببره) او ضمير د هم راجع دی و منکرين ته بعث بعد الموت يعني المشرکين، وفي بعض التفاسير للخلائق کلهم انتهی.

درويش وايي: چي دا تفسير وروسته يعني د يا ويلنا سره سمون نه لري، لان يا ويلنا شعار في ذالک اليوم للمشرکين دون المؤمنين، د ينظرون معنی يا داده يبصرون کما في الدنيا او يا دا چي ينتظرون ما يفعل بهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَقَالُوا يَٰوَيْلَنَا هَٰذَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿٢٠﴾

او دوی وايي يعني المشركين.

سوال: دا خبره خو تر اوسه پورې نه ده متحقق سوې، نو صيغه د ماضي څرنګه راوړل سوه؟

ځواب: مستقبل چې يقيني الوقوع وي لکه ماضي داسي دی.

سوال: د ويل معنی هلاک ده. نو د ويل د نداء وجه او معنی څه ده؟

ځواب: د عربو د عادت سره سم چې دوی چې څه وخت د سخت مشکل سره مخامخ سوه د غسي نداء کوي، يا ويلنا يا داسي يا حسرتنا. نو معنی يې دا ده چې دوی وايي چې ای هلاکه زموږ چېري يې احضر فهذا اوانک، او حسين کاشفي داسي ترجمه کړې ده: (ای وای برما).

فائده: ويل مصدر دی لا فعل له من لفظه او جمله د قالوا عطف ده على ينظرون.

(هذا يوم الدين) دا ورځ د جزاء ده پر اعمالو زموږ.

هَٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾

دا ورځ ده د جلا کولو د محسن او مسئ والمؤمن والکافر ده.

فائده: کلام د مشرکانو پر هذا يوم الدين ختم سو، وقوله هذا يوم الفصل له کلام څخه د ملکو دی. توبيخًا و تقريعًا، وقيل هذا ايضًا من قول بعضهم لبعض.

درويش وايي: وليس بذاک فافهم. نو بيا په هم دغه وخت کي خدای ﷻ و ملکو ته وايي:

احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ

جمع کړئ هغه کسان چې په دنيا کي يې ظلم يعني الشرک کاوه فان الشرک ظلم عظيم. ولي چې ظلم وضع د شي ده بې ځايه، مشرکانو هم عبادت چې حق د خدای ﷻ ولانه المعبود بالحق بې ځايه استعمال کړی وُ يعني د بتانو عبادت يې کاوه.

بوه سه: چې حشر بعث بعد الموت ته هم وايي او جمع او سوق ته وايي اول معنی دلته مراد نه ده لان البعث قد تحقق حينئذ. بلکي معنی دا ده چې جمع کړي دوی موقف ته د حساب او جزاء.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(وازواجهم) او امثال ددوی او اتباع ددوی، بغوي رح وايي قال قتادة والكلبي رح يعني مثل من عمل عملهم فشاربی الخمر مع اهل الخمر واهل الربوا مع اهل الربوا وهكذا اهل المعاصي الاخر مع امثالهم في تلک المعاصي، او ضحاک رح وايي: قرنائهم من الشياطين يعني كل كافر مع شيطانه په يوه ځنځير كي، او حسن رح وايي چي ازواج معهوده مراد دي من المشركات كذا روى البيهقي من طريق النعمان بن بشير قال سمعت عمر بن الخطاب رضي الله عنه وزاد فيه واصحاب الزنی مع اصحاب الزنی.

درويش وايي: چي روح البيان د مذکور حديث پر خلاف ويلي دي، چي مراد د الظالمين څخه مشرکان دي، الا ان يقال ان المراد في الحديث المذكور والله اعلم كي هم د فشاربوا الخمر آه مشرکان دي چي په مذکوره افعالو كي به سره شريکان وه.

وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِن دُونِ اللَّهِ

او هغه شيان چي دوی به يې عبادت کاوه بيله خدايه يعني في الدنيا. يعني الاوثان والطواغيت، وقال مقاتل رح چي مراد له ما يعبدون څخه ابليس دی قرينه دا ويلې ده ان لاتعبدوا الشيطان، مظهري رح وايي چي دا آيت مخصوص دی په هغه آيت سره ان الذين سبقت لهم منا الحسنى اولئک عنها مبعدون.

درويش وايي: چي تخصيص او اخراج د الذين سبقت آه ته څه ضرورت سته، ولي چي مظهري په خپل تفسير كي د الذين ظلموا په اشرکوا سره کړی دی، او روح البيان هم ويلي دي په تفسير كي د ازواجهم واشباههم من اهل الشرک والكفر والنفاق وعبدة الاصنام الخ.

فَاهْدُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾

قال ابن عباس رضي الله عنه دلوهم الى طريق النار، او ابن كيسان وايي قدموهم الى النار.

وَقِفُوهُمْ ۖ إِنَّهُم مَّسْئُولُونَ ﴿٢٤﴾

(وقفوهم) مفسرين وايي لما سيقوا الى النار حبسوا عند جسر الصراط وذالک هو المراد من وقفوهم (انهم مسئولون) تعليل لما سبق، قال ابن عباس رضي الله عنه يعني مسؤلون عن جميع افعالهم واقوالهم، وروى عنه ايضًا عن لا اله الا الله.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي كه چيرې مراد له ظالمانو څخه مطلق ظالمان سي يعني كه مؤمن وي او كه كافر، نو هغه حديث شريف چي مسلم يې له ابى برزة الاسلمي ؓ څخه روايت كړى دى قال قال رسول الله ﷺ لايزول قدما عبد عن الصراط حتى يسئل عن اربع (۱) عن عمره فيما افناه (چي عمر دي څه په كارو كي پاى ته ورساوه) (۲) وعن جسده فيما ابلاه (۳) وعن علمه ما عمل فيه (۴) وعن اين اكتسبه وفيما نفقه، او هغه حديث چي ابن المبارك يې له ابى درداء ؓ څخه روايت كړى دى چي دى وايي ان اخوف ما اخاف اذا وقعت الحساب ان يقال قد علمت، ته عالم وي څه عمل دي كړى دى يعني په علم سره، او هغه حديث چي ابن ابى حاتم له ابقع بن عبد الله الكلاعي څخه روايت كړى دى چي جهنم لره اووه قناطير دي او صراط عليها، نو بند كړل سي خلک پر اول قنطره فيقولون (اى الملائكة لخزنة جهنم) قفوهم انهم مسؤلون فيحاسبون عن الصلوة (يعني سوال د لمانځه ځني كيږي چي كاوه دي كه يا) فهلک فيها من هلک وينجو من نجاه (يعني چي نه يې كاوه هغه هلاک سي يعني دوږخ ته ولوېږي او نجات پيدا كړي هغه چي كاوه يې يعني د شرائطو او اركانو سره) بيا دويمي قنطرې ته ورسيږي سوال د امانت ځني كيږي: كيف ادوها وكيف خانوها فيهلک من هلک وينجو من نجى. واذا بلغوا القنطرة الثالثة سئلوا عن الرحم (اى صلة الرحم) كيف وصلوها وكيف قطعوها فيهلک من هلک وينجو من نجى.

درويش وايي: ونحو ذالک من الاحاديث واقوال العلماء كثيرة، دا ټول له والله اعلم پر عموم د ظالمانو بناء دى.

مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ۝

څه سبب دى چي تاسي يو د بل مرسته (كومک) نه كوئ، والخطاب بعض وايي وكفارو او د دوى خدايانو ته دى او يا يوازې د دوى ته دى لكه تاسي په دنيا كي به يو د بل مرسته كول. لكه ابو جهل چي په ورځ د بدر وويل نحن جميع منتصر نو په اتفاق يو خامخا به غالب كيږو پر جماعت د مسلمانانو، په دې آيت باعثه كول دي د دوى پر مرسته باندې يو د بل سره، والغرض من السوال التهكم والتعجيز دى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: چي دا سوال تر دې وخته پوري ولي وځنډېدی یعني تر وخته د دخول د دوږخ ته؟

ځواب: په دې وخت کي سخت ضرورت و کومک ته سته، انقطاع د امید دی د خلاصون له عذاب څخه، په یو روایت کي راغلي دي چي عمل نامې د کافرانو چي دوی ته ورکړل سي، دوی چي خپلي عمل نامې ووایي نو ملکي ورته ووایي چي جزاء د دغسي عمل والا څه ده؟ دوی ورته وایي النار، نو ملکي ورته ووایي ادخلوا النار بحکمکم په حدیث شریف کي راغلي دي چي عالم یعني معلم الناس الدین او عابد چي به عبادتونه د تهجد لمونځونه الی غیر ذالک یې کړي وي پر پل صراط سره یو ځای ملکي و عابد ته ووایي چي ځه جنت ته خپل د عبادت مېوې خوره عالم معلم ته ووایي قف ههنا فاشفع لمن شئت فانک لاتشفع لاحد الا شفعت یعني ستا شفاعت قبلېږي. فقام مقام الانبیاء یعني شفاعت اصالةً د انبیاء ﷺ کار و تبعًا ده ته وسپارل سي.

بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُوْنَ ﴿۲۶﴾ وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَّتَسَآءَلُوْنَ ﴿۲۷﴾

بلکي دوی په دې ورځ کي عاجزون وي قاله ابن عباس رضی الله عنه وقال الحسن منقادون (واقبل آه) او مخ راواړوي بعض د کافرانو یعني اتباع او رئیسان یو پر بل منت کوي او ملامتیا پر وایي او ورسره دعوه یې وي.

قَالُوْٓا اِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَاْتُوْنَنَا عَنِ الْيَمِيْنِ ﴿۲۸﴾

(قالوا) ماضي په معنی مستقبل ده لان هذا القول في القيامة وعبر بالماضي لتيقن وقوع هذا القول في القيامة.

درویش وایي: ومثل هذا كثير في القرآن المجيد، دا قول دی د اتباع دی و رئیسانو ته چي دوی به اتباع باعث کول پر شرک او کفر.

ترجمه: تاسي په تحقق واست چي راتلاست موږ ته د یمین له خوا څخه.

پوه سه: چي بعض مفسرین وایي عن اقوی الوجوه او عن الدین او عن الخير كذا قال الضحاک ومجاهد، نو دا لفظ مستعار دی له یمین څخه د انسان چي اقوی د جانبینو د انسان دی واشرفهما وانفعهما ولذالک سمی یمینًا، او بعض وایي چي یمین په مراد قسم دی یعني تاسي رئیسانو به موږ ته قسم اخستی چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دغه دين چي موږ تاسي ورته رابولو يعني الشرک هو الدين الحق. او بعض مفسرين وايي چي يمين په معنى د قوت دى يعني موږ په زور او طاقت پر شرک مجبوره کولو، يعني په ضرب او کوب سره دعوت د شرک را کاوه.

پوه سه: چي دا جمله او وروسته جمله بيان د تسائل په معنى د تخاصم ده.

قَالُوا بَل لَّمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿۲۹﴾

(قالوا) اى يقول (على قياس مامر) وه به وايي رئيسان يا شيطانان (که تخاصم د شيطانانو سره وي) يعني موږ تاسي نه ياست ګمراهان کړي بلکې تاسي په اختيار د کفر ليار غوره کړې وه.

وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ ۖ بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ ﴿۳۰﴾

نه ؤ موږ لره پر تاسي قهر او غلبه چي په زوره مو شرک ته نه را جلبولاى تاسي (تقرير لماقبله) بلکې تاسي واست په خپل اختيار چي طغيان او شرک مو کاوه زموږ څه ګناه ده.

فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا ۖ إِنَّا لَذَائِقُونَ ﴿۳۱﴾ فَأَغْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ﴿۳۲﴾

نو واجب سو پر موږ او تاسي قول د خداى ؒ يعني لاملئن جهنم من الجنة والناس اجمعين. موږ او تاسي به برداشتوو عذاب د خداى ﷻ (وليس من ذوق الغم) يعني تاسي مو ګمراهان کړاست د هدايت د لاري څخه ودعوناکم الى ماکنا عليه من الکفر و الشرک (عطف على قوله فحق علينا) يعني موږ په خپله ګمراهان ؤ د حق له لاري څخه، مقصد دادى چي زموږ او ستاسي ضلال او وقوع په عذاب کي د هغه زموږ او ستاسي په قسمت ازلي کي نوشته وه غاية ما فعلنابکم (چي موږ د تاسي سره وکړه) انا دعوناکم الى الغي لانا کنا على الغي، نو زموږ دا خوښه وه چي تاسي لکه موږ داسي سئ. ولي چي زموږ په دنيا کي دا ګمان چي پر حق دين يو، نو د قوميت او دوستۍ له لاري مو تاسي و هغه دين ته چي په واقع کي ضلال و دعوت کړاست. او تاسي هم په لبيک زموږ دعوت بدرګه کړئ، نو تاسي پر موږ د ملامتيا حق نه لري فافهم هداک الله.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَاِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُوْنَ ﴿۳۳﴾

(فانهم) کلمه د فاء لپاره د سببیت ده یعني لما کان کلهم من الرؤساء والاتباع والکفرة علی الغی والضلال، نو دوی ننه ورځ یعني په عذاب کي سره شریک دي، ولي چي په سبب کي د عذاب سره شریکان دي.

اِنَّا كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِيْنَ ﴿۳۴﴾

انا مبتداء ده وروسته جمله یې خبر ده او کذالک منصوب دی محلاً مفعول مطلق دی ای فعلاً مثل ما نفعل بهولاء (نفعل بالمجرمین) والمراد بالمجرم المجرم الکامل وهو المشرک.

اِنَّهُمْ كَانُوْٓا اِذَا قِيْلَ لَهُمْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿۳۵﴾

الجملة تعلیل لماقبله ولي چي دوی وه په دنیا کي چي دوی ته به وویل لا اله الا الله دوی به له توحید څخه د معبود بالحق کبر کونکی وه.

وَيَقُوْلُوْنَ اَئِنَّا لَتَارِكُوْٓا اٰلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُوْنٍ ﴿۳۶﴾

او دوی به ویل (عطف علی یستکبرون) آیا موږ به پرېږدو خپل خدایان چي اصنام دي. والاستفهام للانکار یعني داسي نه کوو په قول د شاعر چي لېونی دی. مراد یې ځني رسول الله ﷺ وو.

تنبیه: دوی د غایت عناد سره د رسول الله ﷺ په دي قول کي خپل یعني شاعر، مجنون جمع بین الضب والنون وکړه. قال الله تعالی ردًا علی هؤلاء الضالین.

بَلْ جَآءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۳۷﴾

(کلمه د بل لپاره د اضراب ده له قول څخه د دوی. ضمیر د جاء راجع دی و علیه الصلوة والسلام ته) بلکي دی راتګ کړی دی په حق سره چي توحید د معبود دی، او ده تصدیق کړی دی د نورو رسولانو چي تر ده دمخه تېر سوي وه یعني د هغو دعوه هم توحید وه یعني توحید یو نوی کار او خبره نه ده چي رسول الله ﷺ یکښي یوازي دی بلکي ټوله رسولان دده مسماه په دعوی کي د توحید شریکان دي فکلمة کل الرسل واحدة یعني لآ اله الا الله.

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

اِنَّكُمْ لَذَآئِقُوا الْعَذَابِ الْاَلِيْمِ ۝

په تحقيق تاسي ايها المشركون (التفات دی له غيبت څخه و خطاب ته) تاسي به ورې يعني په قيامت کي عذاب چي درد ورکونکی دی، فعيل په معنی د مفعل دی او يا مبالغه ده مثل ليل لئيل، وداهية دهيا. دا عذاب په سبب د اشراک او د تکذيب د رسولانو دی.

وَمَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝

تاسي ته جزاء نه درکول کيږي مگر جزا د هغه عمل چي په دنيا کي تاسي کاوه يعني الشرک.

درويش وايي: چي له علي رضي الله عنه څخه چا پوښتنه وکړه د مؤمن (ای الکامل) د علامې په اړه، ده ورته ووېل: څلور شيان دي (١) ان يطهر قلبه من الکبر والعداوة (ای لاهل الاسلام) (٢) ان يطهر لسانه من الکذب والغيبة (درويش وايي چي بهتان يعني ناحقه عيب پر چا ويل داخل دی په کذب کي) (٣) و ان يطهر قلبه (يعني ايضًا) من الرياء والسمعة (۴) وان يطهر جوفه من الحرام والشبهة (يعني شبهه چي د حرام پکښې وي وان لم يکن حرامًا قطعيًا) وفي الحديث: دع مايريبک الی ما لايريبک. واعظم الکبر ان يتکبر عن قول لا اله الا الله.

اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِيْنَ ۝

مگر نه بندگان د خدای جل جلاله چي مخلصون وي.

پوه سه: چي مخلص بفتح اللام پر صيغه د اسم مفعول چي خدای جل جلاله دي خالص گرځولي دی د عبادت خپل يعني اختاره لجناب حضرته. او مخلص بالکسر يعني پر صيغه د اسم فاعل من اخلص عبادته لله تعالی ولم يشرک بعبادته احدًا.

پوه سه: چي دا استثناء منقطع ده من ضمير ذائقوا العذاب څخه له دې سببه چي استثناء منقطع ده نو الاّ په معنی د لکن دی، په کشف الاسرار کي وايي تم الکلام ههنا عند قوله تعالی الا ماکنتم تعملون، وهذا ما ذهب اليه روح البيان وکشف الاسرار، او په روح المعاني کي وايي استثنا، منقطع عن ضمير ذائقوا وما بينهما اعتراض يعني معترضة جمله.

درويش وايي: چي ما ذکره المظهري من احتمال الاستثنا، المتصل فتکلف.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤١﴾

پوښتنه: چي دا جمله مستأنفه ده ګویا سایل به پوښتنه کول مالهؤلاء المخلصین من الاجر والثواب.

درویش وایي: چي دې ته استیناف بیاني وایي.

ترجمة الآیة: دغو مخلصینو لره رزق دی معلوم، یعني خواصي یې معلومي دي من کتاب الله وسنة رسوله من الدوام وتمخض اللذة وغیر ذالک وفسره بقوله.

فَوَاكِهُ ۖ وَهُم مُّكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾

(فواکه) جمع د فاکهة ده، عطف بیان یا بدل دی د رزق.

فائده: فاکهة په اصطلاح د عربو هغه مېوې وغیره ته وایي چي مقصود ځني تلذذ وي نه غذاء او قوت، لکه په اوسني زماني کي نارنج، مالټه، شلیل، شفتالو وغیرها، او رزق دواړو ته وایي یعني که غذاء ځني مقصد وي او که صرف تلذذ.

پوښتنه: په جنت کي هر قسم مېوې سته لکه انګور، انار، مڼه او خورما چي کامل غذاء پکښي سته، نو ټولي مېوې د جنت څرنګه فواکهه وبلل سولې؟

ځواب: چونکه بدنونه د جنتیانو محفوظ دي له فناء ځکه نو غذاء ته ضرورت نه لري، نو ټوله ارزاق دوی فواکه دي.

(وهم مکرمون) دوی ته عزت ورکړه کېږي، یعني یصل تلک الفواکه الیهم من غیر تعب وسوال بخلاف ارزاق الدیا، دا جمله عطف ده پر دمخه جمله یعني لهم رزق معلوم.

فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿٤٤﴾

(في جنات النعیم) جار او مجرور متعلق دی په مکرمون پوري یا بل خبر دی د اولئک. والمعنی جنات لیس فیها الا النعیم (علی سرور) جمع د سریر ده وهو ما یجلس علیه للسرور. دا لفظ یا حال دی ای جالسین علی السرور او یا خبر لاؤلئک (متقابلین) مخامخ یعني جنتیان چي یو د بل ملاقات ته ورسي یو د بل قفا یعني شا نه ویني بلکې سرور یې سره ګرځي، دا جمله حال ده من الضمیر المستکن في الجار والمجرور ای علی سرر.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿٤٥﴾

طواف کړه کېږي يعني غلمان د جنت د شراب لوښي په لاس کي پر دوی طواف کوي.

پوه سه: چي کأس هغه صراحي ته وايي چي شراب پکښې وي، او خودي شرابو ته هم کأس وايي کما في قول الشاعر:... وكأسا شربت على لذة

له اخفش رح څخه روايت دی چي دی وايي كل كأس في القرآن فهي الخمر. وروی ذالک عن ابن عباس رض واخرج ابن ابی شيبة وابن جرير عن الضحاک قال كل كأس في القرآن فهي الخمر لكن روح المعاني وايي چي اطلاق د كأس پر خمر مجاز دی يعني اصل معنی يې هغه صراحي يا ګلاس ده چي شراب پکښې وي.

(من معين) يعني چي د جنت په وياله کي بهېږي چي په سترګو ليدل کېږي نو د معين معنی جارية في الانهار.

بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِّلشَّارِبِينَ ﴿٤٦﴾

پوه سه: چي بيضاء او لذة دواړه صفت دي د كأس (يعني په معنی د شرابو کمامر) الحسن رح وايي چي خمر د جنت اشد دی بياضًا تر شيدو بخلاف خمر الدنيا لانها كثيف اللون په سبب د دې چي په خيرون لاسو انګور مثلاً چغتا نيږي او په خيرنو منګيو کي جوړېږي غالبًا. او داغه رنګه شراب د دنيا فانها كريهة عند الشرب.

پوښتنه: لذة خو مصدر دی، نو حمل يې پر کأس څرنګه صحيح دی؟

ځواب: حمل يې يا مبالغةً دی نحو زيد عدل يا لذة مؤنث د الذ په معنی د لذيذ دی. و وزنه فعل لان الذال مشدد لکه طب بمعنى الطيب.

لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ ﴿٤٧﴾

نشته په خمر (شراب) کي د جنت فساد، نه دوی يعني جنتيان د خمرو په سبب بېهوشه او بې فهمه کېږي لکه په شرابو د دنيا.

پوه سه: چي خمر مؤنث سماعي دی، اصل معنی د غول فساد دی يعني نشته په خمر کي د جنت هيڅ فساد لکه په خمر کي د دنيا چي مفاسد شتی پکښې دي (١) عقل د سړي مغلوبه سي چتي چتي خبري کوي (٢) نهايت د سر درد لري تر يو وخت پوري (٣) د نس درد لري (۴) استفراق يعني قی وهي (۵) بولي بې اختياره ګاهي په پرتاګه کي ځني وسي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: سپين شراب لکه شيدې نه په دنيا کي چا ليدلي دي او نه به يې تر قيامته پوري ووينې، او دا له جملې څخه د هغه شيانو دي چي په صفاتو کي د جنت راغلي دي فيها ما لا عين رئت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر يعني تفصيلاً وقد ورد في خمور الدنيا قوله تعالى (رجس من عمل الشيطان)

فائده: په تاريخ کي راغلي دي چي يو وخت يو شراب خور شراب چښل بولو وئيوی. نو ده غبرګه ورته نيولې وه پر مخ يې مښلې او دا يې ووېل چي الحمد لله الذي جعل الماء طهورًا. د امير المؤمنين رض روايت دی که شراب پر يوه مځکه توی سي او پر هغه ځای مناره د آذان لپاره جوړه سي اذان پکښې مکروه دی (يعني تنزيهًا)

وَعِنْدَهُمْ قٰصِرٰتُ الطَّرْفِ عِيْنٌ ﴿۴۸﴾

په نېز د دوی يعني د جنتيانو للجماع دا جمله عطف ده پر ماقبل، يعني حورات چي قصر به وي سترګي د هغو پر خپل ازواجو چي بل چا ته اصلاً نظر نه کوي لحسنهم عندهن من جميع اهل الجنة في اعينهن بخلاف نساء الدنيا، ولي هغه تر خپل مېړه ښائسته ووينې د سترګو په کونج و هغه ته ګوري (عين) خبر د مبتدا محذوف دی ای هن حسان الاعين يقال رجل اعين وامرئة عينًا.

بوه سه: چي ښوالی د سترګو دادی چي اوږدې وي او غټې غټې بانو ګان يې وي او تور يې په تک تور او سپين يې تک سپين وي.

كَاَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُوْنٌ ﴿۴۹﴾

لکه دوی چي هګۍ د شتر مرغ وي. بيض که څه هم جمع دی لکن صفت په مذکر راوړی اعتبار اللفظ بيض.

بوه سه: چي د شتر مرغ هګۍ تکه سپينه نه ده لکه د نورو مرغانو هګۍ، بلکې لږ ژړوالي ته مائل ده په ښځو کي تکه سپينه هم خوند نه کوي بلکې سپين والی لږ ژړوالی ګډ وي دا د ښځو ډېر زيبا رنګ دی (مكنون) په وزرو کي د شتر مرغ پټې وي ګرځ او غبار يې نه وي ور رسېدلی.

بوه سه: چي بيض جمع د بيض ده يعني هګۍ، حسن رح وايي چي حورات د جنت خدای ج مشابه کړي ده په هګۍ سره د شتر مرغ. ولي دی هغه خپل هګۍ په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خپلو بڼو کي ساتي، لايصل اليه غبار ولا هواء ويكون ابيض في صفرة وهذا احسن الوان النساء عند العرب بل عند جميع الرجال.

فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَّتَسَآءَلُوْنَ

نو مخ را واړوي بعض له اهل جنت پر نورو يو له بل څخه پوښتنه کوي، د ما مضٰى عليهم من حيوة الدنيا وهذه الجملة معطوفة على يطاف عليهم. يعني شراب چي نوش جان کړي، بيا مجلسونه سره شروع کړي د يوې او بلي خوا، يو شاعر وايي: وما لقيت من اللذات الا احاديث الكرام على المدام (مدام شراب ته وايي)

قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ اِنِّيْ كَانَ لِيْ قَرِيْنٌ

وايي يو ويونکی ددوی يعني په جريان کي د خبرو ددوی تر منځ، زه چي يم ما يو انډيوال درلو دی چي د بعث بعد الموت څخه منکر ؤ، مجاهدؒ وايي چي دده سره ملګری شيطان مراد دی، او بعض مفسرين وايي چي د انسان له جنس څخه وي، او مقاتلؒ وايي سره ورونه وه او جمهور مفسرين دوه کسه شريکان وه يو کافر ؤ چي نوم يې مطروس ؤ او هغه بل مؤمن ؤ چي نوم يې يهودا ؤ چي په سورة کهف خدایؒ په دوی سره مثال ويلی دی.

يَّقُوْلُ اَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِيْنَ

هغه به ما ته ويل د توبيخ او سرزنش په لهجه، آيا ته يې له تصديق کونکو څخه چي بعث بعد الموت سته.

ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَدِيْنُوْنَ

آيا هغه وخت چي موږ مړه سو او خاوري او هډوکي وګرځي ابا موږ ته به جزاء راکول کېږي، يعني وروسته تر بعث.

قَالَ هَلْ اَنْتُمْ مُّطَّلِعُوْنَ

(قال) اى ذالک القائل وه انډيوالانو ته چي تاسي نه ګورئ و دوږخ ته چي خپل قرين دريه ګوته کړم يعني دروه وښيم، او بعض وايي چي قائل د انتم آه. خدای پاک او يا بعض ملائکه دي چي قائل مذکور او ملګرو ته دده چي ستاسي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خوښه ده چي تا مطلع پر اهل النار وکړ خو چي تاسي هغه قرين ووينئ، (فاطلع) نو دا مؤمن وګوري يعني تريو سوري و دوږخ ته.

پوښتنه: جنتونه خو په اسمانو کي دي او دوږخونه د مځکي په کښته حصه کي دي. نو تر کوم ځايه به دوی هغه قرين ووينئ؟

ځواب: په جنتو کي سوري سته چي تر هغو سوريو جنتيان دوږخيان ليدلای سي په قدرت د خدای جل جلاله.

فَاطَّلَعَ فَرَاٰهُ فِیْ سَوَآءِ الْجَحِیْمِ ﴿۵۵﴾

نو دی ووينئ هغه خپل انډيوال چي منکر د ثواب او عذاب ؤ لانکاره البعث بعد الموت، په منځ کي د اور.

سوال: مابين ته ولي سواء وايي؟

ځواب: لاستواء الجوانب اليه يعني اطراف ومابين ته سوی الجوانب دی. بيا دي سري خلګو ته چي دده سره ملګري وه وويل چي ما وليدل ډېري د سر کوپړی چي د اور له سببه ايشېدلې يعني ماغزه به يې په سر کي ايشېدل.

قَالَ تَاللّٰهِ اِنْ کِدْتَّ لَتُرْدِیْنِ ﴿۵۶﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّیْ لَکُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِیْنَ ﴿۵۷﴾

هغه جنتي و خپل قرين دوږخي ته ووايي (کلمه د ان مخفف د مثقل اسم يې ضمير شان محذوف دی) والمعنی شان دادی چي ته قريب وې چي زه هلاک کړې وای باغوائک (ان البعث بعد الموت دروغ دي) که نه وای هدايت، عصمت او توفيق د خدای ج للايمان زه به وای د حاضر کړل سوو د تا سره په اور کي.

اَفَمَا نَحْنُ بِمَیِّتِیْنَ ﴿۵۸﴾ اِلَّا مَوْتَتَنَا الْاُوْلٰی وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِیْنَ ﴿۵۹﴾

جنتي و دوږخي ته ووايي: آيا موږ نه يو مړه سوي.

درويش وايي: چي مظهري رح قوله تعالی افما نحن بميتين الخ پر دې حمل کړی دی چي دا هم کلام د جنتي دی د دوږخي قرين سره، او په بيان کي د معنی يې ډېرو ګړاوونو سره مخامخ سوی دی چي که څوک مصداق زما د خبري غواړي تفسير مظهري دي مطالعه کړي، لکن الحق ما قال العلامة البغدادي رح في روح المعاني حيث قال في تفسير قوله افما نحن بميتين الخ. رجوع الى محاورة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جلسائه (يعني في الجنة) بعد اتمام الكلام مع قرينة ببجهًا وابتهاجًا (لپاره د اظهار د خوشالی) بما اتاح الله له (چي مهرباني وكړه خدای ‌ دده سره) من الفضل العظيم (چي په دنيا كي يې د قرين دوږخي په خوله ونه كړه) والنعيم المقيم (او نعيم دائم يې راكړی چي جنت دی) او روح البيان هم ورته تفسير مختار كړی دی، حيث قال في تفسير الآية المذكورة رجوع الى محاورة جلسائه بعد اتمام الكلام مع قرينة سرورًا بفضل الله العظيم والنعيم المقيم فان تذكر الخلود في الجنة لذة عظيمة، والهمزة للتقرير وفيها معنى التعجب.

والمعنى: آيا موږ چي جنت ته داخل سو بيا به نه مرو، والفاء للعطف على مقدور يقتضيه نظم الكلام كما هو القانون في حروف العطف الواقعة بعد حروف الاستفهام كما مر مرارًا، والتقدير: انحن مخلدون في الجنة فما نحن بميتين اى من شاتنا الموت الا الموت التي كانت في الدنيا تصديقًا لقوله تعالى لايذوقون فيها الا لموتة الاولى، يعني لا يموت في الجنة ابدًا سوى الموتة التي في الدنيا ومعنى التقرير في الاستفهام انه كك انتهى كلام روح البيان فتامل.

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾

په تحقيق دا (يعني الخلود في النعيم المقيم) كاميابي ده لويه كما لايخفى.

(لمثل هذا) د مثل ددې كاميابی. (وتقديم الجار والمجرور على عامله اعني فليعمل آه لپاره د حصر دی يعني لحظوظ الدنيا المشوبة بالآلام والمصائب مع سرعة زوالها لان هذه المقدمة من المسلمات من جميع ذوى العقول ان الباقي خير من الفاني (فليعمل العاملون) عمل دي كوي په دنيا كي عمل كونكی، حسين كاشفي ميگويد:

گر بار کشی باری بار نگاری باری .... ور کار کنی برائ یاری باری

در روئ بخاک راہی خواہی مالید .... بر راہ رہ طرفہ سواری باری

جلال الدين الرومي قدس سره وايي:

حفت الجنة بمكروهاتنا ..... حفت النيران من شهواتنا

ترجمه د هغه حديث صحيح ده قد حفت الجنة بالمكاره وحفت النار بالشهوات.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾

آیا دغه نعمتونه چي د جنت والو لپاره بیان سوه ښه دي لپاره د مهمانۍ کډ درخته د زقوم چي نزل او مهماني د اهل النار ده.

پوه سه: چي زقوم درخته ده ډېره ترخه بد بویه خبیثه چي ډېره بد خونده هم ده چي اهل النار مجبوره کړه کېږي پر خوړلو د هغې دوی یې خوري علی اشد کراهیة.

محاوره: تزقم الطعام اذا تناوله علی کره، په پښتو د جنتیانو د خورک په باره کي: یو د بله سره وایي نوشي جان دي سه، یا وایي: دارو درمان دي سه، او د بد خورک مثال داسي وایي: زهر دي سه یا داسي: زقوم دي سه.

پوه سه: چي نزلاً منصوب علی التمییز دی، په صحیح حدیث کي چي روایت یې ترمذي کړی او حکم په صحت یې هم کړی دی او دغه رنګه نسائي و ابن ماجه و ابن ابي حاتم و ابن حبان او الحاکم او بیهقي رحمهم الله عن ابن عباس رضي الله عنه کړی دی ان رسول الله ﷺ قال که یو څاڅکی د زقوم (د دوږخیانو) په دریابو کي د دنیا ولوېږي لافسدت علی اهل الارض معاشهم فکیف من یکون طعامه نو به یې څه حال وي د دوږخیانو چي د خورک شی یې زقوم دی؟!.

إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾

موږ ګرځولې ده درخته د زقوم فتنه او عذاب د کافرانو لپاره په آخرت کي، یا امتحان په دنیا کي (للظالمین) ای للکافرین.

درویش وایي: چي عذاب د زقوم په آخرت کي خو دمخه بیان سو عنقریب، واما الامتحان في الدنیا کافرانو به ویل چي درخته خو اور سوځي فکیف یکون شجرة في النار؟ او ابن الزبعري و رئیسانو ته د قریشو ویله ان محمداً یخوفنا بالزقوم، والزقوم بلسان بربر (چي د یو قوم نوم دی) الزبد والتمر (پیروي او خورما ته وایي، یا کوچي او خورما ته وایي) ابو جهل ورته وویل چي راځی زما کور چي زه دستي مصداق ددې دروښیم، کور ته چي ورغله ابوجهل دستي د مینځي ته وویل زقمینا هغې زبد او تمر ورته راوړل، فقال ابو جهل تزقموا خوري یاست زقوم، هذا ما یوعد کم محمد (ﷺ) فرد الله علیهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِىٓ أَصْلِ ٱلْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُۥ رُءُوسُ ٱلشَّيَٰطِينِ ﴿٦٥﴾

زقوم يوه درخته ده په بېخ کې د دوږخ، الحسن رح وايي چې تنه خو يې په بېخ کې د اور ده. لکن ښاخونه يې تولو منازلو ته د کافرانو رسېدلي دي.

(طلعها) يعني ثمرها سمى طلعًا لخروجها من تلك الشجرة) لکه سرونه د شيطانانو. ابن عباس رض وايي چې مراد له شيطانانو څخه معروف او مشهور شيطانان دي.

سوال: شيطان چا ليدلی دی چې خدای پاک د مېوې د زقوم ښوونه موږ ته په رؤس الشياطين سره وکړه؟

ځواب: هو! شيطان خو چا نه دی ليدلی، لکن قبح د صورت دده په زړو کې د خلګو قرار لري، حتی چې يو سړی بل بدرنګه سړي ته وايي څه د شيطان مخ دي دی، يا څه د شيطان خوله دي ده الی غير ذالک، نو مبتلی ددې آيت پر عرف ده فافهم. او بعض مفسرين وايي چې د عربو په صحراؤ کې يوه درخته سته چې ډېره بد بويه او مېوه يې ډېره ترخه ده. هغې درختي ته عرب رؤس الشياطين وايي چې په ډېرو لېرې صحراؤ کې د تهامه ليدل کېږي. او د هغې درختي څخه چې زخمي يې کړې د شيدو په رنګ يو شی راوزي چې د انسان پر هر ځای چې ولوېږي هغه پرسېږي او درد هم کوي.

فَإِنَّهُمْ لَءَاكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا ٱلْبُطُونَ ﴿٦٦﴾

نو دوی خورک کوي له هغې درختي څخه يا له مېوې څخه د هغې درختي، نو دوی ډکوي له هغې څخه نسونه.

يوه سه: چې ملأ دونه خورک ته وايي چې بالا يې په نس کې نه ځايېږي، له دې محاورې څخه مأخوذ دی ملأ الاناء يعني لا يحتمل المزيد عليه.

ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾

وروسته په تحقيق سره دوی لره پر اکل د هغې درختي وروسته تر دې چې نسونه په ډک کړي او تنده پر غالبه سي او د استسقاء مرض ورپېښ سي (شوبًا) بالضم مخلوط شي ته وايي يعني وينې او نوونه سره ګډ سي (من حميم) له هغو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

گرمو اوبو څخه چي غايت حرارت ته يې گرمي رسېدلې وي، دا د اوبو څښېنګ له غايت تندي څخه ددوی وي، بعض مفسرين وايي چي شرابو ته غساق وايي. اى ما يقطر من جراح اهل النار وجلودهم، او بعض وايي چي دې اوبو ته صديد وايي. او غساق يوه چينه ده په اور کي چي په هغه کي د مارانو او لړمانو زهر جمع کېږي وشربهم ذالک لغلبة عطشهم من اكل الشجرة اى الزقوم. فاذا شربوا تقطعت امعائهم (چي وه يې څښېني کلمې يې قطعه قطعه سي)

ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾

وروسته رجوع ددوی بېرته و دوږخ ته يعني و اور ته ده، بغوي رح وايي چي له دې عبارت قرآني څخه دا معلومه سوه چي حميم خارج له اور څخه دی، لکه خلک چي اوښان اوبو ته وروليږي، وروسته يې خپل مېرک ته رد کړي، ويدل قوله تعالى يطوفون بينها (اى بين النار) وبين حميم آن (چي تودې اوبه دي)

إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلَىٰ آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾

دوی پيدا کړي وه خپل پلرونه ګمراهان يعني مشرکان، دا جمله تعليل ده د مذکوره سختو عذابو ددوی، نو دوی پر آثارو د پلرو چي په شرک کي چابک روان وه يعني تقليد د آباؤ يې په ضلال کي پيله فکره کاوه دوی به ويل چي څه دي کول چي پلار او نيکه دي کول.

وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ ﴿٧٢﴾

او په تحقيق ګمراهان سوي وه يعني په تقليد د پلار او نيکه (لقد ضل. عطف دی پر انهم الفوا) دمخه ددوی يعني د مشرکين مکه، ډېر امتونه له اولو امتو څخه، (ولقد ارسلنا آه) (لام موطئه د قسم) موږ استولي په هغو امتو کي قبل تر مشرکين د مکې بېرونکی له عذاب څخه د خدای ج يعني انبياء عليهم السلام

فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾

وګوره ته (المخاطب اما سيد المخاطبين ﷺ واما کل واحد ممن يتأتى منه مشاهدة اثارهم) څرنګه سو اخير ده چي بېرول کړه سوي وه يعني هولناک او فظع حال يې چي دوی په اندازه د منذرينو عمل نه وکړی او سر يې هم هغه ته راپورته نه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړی، نو عاقبت د دوی اهلاک سو د خدای ؒ له خوا څخه. اهلاکًا قطیعًا . واستثنی عنهم المخلصین بقوله ﷻ (الا عباد الله المخلصین) که صیغه د اسم مفعول وي یعني په فتح د لام . فالمعنی اخلصهم الله من العذاب والاهلاک القطیع بتوفیقهم للایمان والعمل بموجب الانذار.

بوه سه: چي په یو بل قرائت المخلصین په کسره د لام راغلی دی. فالمعنی الذین اخلصوا دینهم لله ﷻ بدون الاشراک.

فائده: استثناء پر دواړو قرائتو یا منقطع ده که له منذرین څخه مراد یوازي کفار سي، او که منذرین عام سي یعني کافران او مسلمانان دواړه پکښي داخل سي، ولي چي مؤمنان خو هم د بد اعمالو خلاف الشریعة پړول کېدل. فالاستثناء متصل. فافهم وهذا غایة تحقیق هذا المقام والعلم عند الله العزیز العلام.

درویش وايي: چي هم دا اوس خدای پاک شروع کوي تفصیل د قصص بعد اجمالها فیما سبق، نو ګویا دا نوع د حسن حال د منذرینو بالکسر او د سوء عاقبة د منذرینو بالفتح.

وَلَقَدْ نَادٰىنَا نُوْحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيْبُوْنَ ﴿۷۵﴾

بوه سه: چي نداء دلته په معنی د دعاء ده بقرینة قوله فلنعم المجیبون. لام موطئه د قسم دی. والمعنی وبالله په تحقیق ماته خواست وکړی نوح ؑ. نوح ؑ اول د رسولانو دی چي له ایمان څخه د قوم نا امید سو وروسته تر دې چي ده دعوت د ایمان و قوم ته وړکړی مدة مدیدة و دهورًا کثیرة فلم یزدهم دعوته الا فرارًا ونفورًا، نو خدای ؒ ده د خواست ښه قبلونه وکړه چي دی یې و خپل مرام ته ورساوه چي نصرت وپر اعداء د دین او انتقام یې ده له اعداء څخه واخستی بابلغ وجه کما سیأتي.

(فلنعم المجیبون) ای فوالله ښه خواست قبلونکی یوازي نحن موږیو.

فائده: ولقد آه عطف دی پر ولقد ارسلنا فیه آه من عطف الخاص علی العام. والمعنی ولقد ضل قبلهم (ای کفار مکة) قوم نوح ؑ فارسلنا فیهم نوحًا منذرًا فدعاهم الی الاسلام فلم یؤمنوا حتی چي دی نا امید سو له ایمان څخه د دوی و اوحی الله الیه انه لن تؤمن قومک الا من قد آمن. نو فنادانا آه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَنَجَّيْنٰهُ وَاَهْلَهٗ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيْمِ ﴿۷۶﴾

مونږ ده ته نجات او خلاصون ورکړی او اهل ته دده (چي په هغو کي مؤمن هم داخل دي) د لويه غمه څخه.

وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهٗ هُمُ الْبٰقِيْنَ ﴿۷۷﴾

او مونږ وګرځول اولاد دده باقين يعني هغه کسان چي پر ده يې ايمان راوړی ؤ او په کښتئ کي دده يې نجات پيدا کړی د هغو اولادو نه سوه پاته صرف ذرية د نوح ؑ پاته سوه الی يومنا بل الی يوم القيامة، نو ځکه تاريخ پوهان نوح ؑ آدم ثاني بولي، تاريخ قديم وايي: داغه رنګه ترمذي له سمرة بن جندب ؓ او هغه له نبي کريم ﷺ په تفسير کي ددې آيت (وجعلنا ذريته هم الباقين) قال اولاده حام، سام، و يافث آه. قال اهل التواريخ فسام ابو العرب وفارس و الروم واليهود والنصارى، وحام ابو السودان من المشرق الى المغرب والسند والهند والنوبة والزنج والحبشة والقبط والبربر وغيرهم، ويافث ابو الترک والخزر ويأجوج ومأجوج وما هنالک.

درويش وايي: چي مظهري ؒ ويلي دي: قلت وعندي (يعني زما په نيز که څه هم د مشهوره قصه د نوح څخه خلاف ده) چي نوح ؑ خو مبعوث ؤ و ټولو نړيوالو ته فان الارسال الى الناس كافة كان من خصائصه يعني رسول الله ﷺ بل كان مبعوثًا الى قومه خاصةً فلم يؤمنوا فدعا عليهم فاهلكوا بالطوفان، دی وايي چي مراد په هغه آيت کي رب لاتذر على الارض من الكافرين ديارًا، ارضه المعهود يعني چي دده د قوم مځکه وه، انتهى.

فقير وايي: دا عنديه د مظهري ؒ د مشهور بلکې د متواتري قصې سره د نوح او د غرق بالطوفان او هغه تأويل د آيت چي يې وکړی تأويل بالرأی دی، او مظهري دا خبره هم غلطه بولي چي نوح ؑ آدم ثاني دی، او د هغه بيان چي مظهري دمخه تر قلت راوړی دی وهو قوله الظاهر من قصة نوح في القرآن انه غرق في الطوفان كل ما من كان في الارض الا من آمن بنوح وركب السفينة وروسته حديث د سعيد بن المسيب ؓ كان ولد نوح ؑ ثلاثة سام و حام و يافث، فسام ابو العرب والروم والفارس، و حام ابو السودان ويافث ابو الترک والخزر ويأجوج و ماجوج

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ما في بلاد المشرق من الهند وغير ذالک انتهی، دا بيان د قلت سره مناقض دی.
نو د فقير په عقيده قلت د مظهري مردودة عليه. والله اعلم بالصواب وعنده علم ما في الکتاب ... بيت:

په تقسيم د خدای ج راضي يم..... چي نه قاضي يم او نه مفتي يم

درويش وايي: چي په دې مناسبت بيان د روح البيان د اورېدو وړ دی، دی په صفحه (۴۶۷) د سورة الصافات عربي عبارت يې دادی، وروی انه مات کل من کان معه ای نوح ع في السفينة (يعني هغه نور مؤمنان چي د نوح ع په کېښتی کي سپاره وه ټوله مړه سوه او هيڅ اولاد د هيڅ چا د هغو څخه نه دی پاته سوی) غير ابنائهم وازواجهم وهم الذين بقوا متناسلين (ديو پاته نسل پر نسل الی يوم القيامة) قال قتاده رح انهم من ذرية نوح ع (يعني ټوله انسانان له ذرية څخه د نوح ع دي تر ورځي د قيامت پوري) وکان ثلثة اولاد (يعني في السفينة، ولي کنعان که څه هم دده زوی ؤ لکن کافر ؤ پلار ورته وويل چي راسره پکښتی کي راسره سپور سه يعني بشرط الايمان هغه ورته وويل کما حکی الله عنه في موضع آخر من القرآن. کريمه: سأوی الی جبل يعصمونی من الماء، پلار يې ورته وويل. کريمه: لا عاصم اليوم من امر الله (يعني من عذابه بالغرق) فسام ابو العرب وفارس والروم واليهود والنصاری، وحام ابو السودان من المشرق الی المغرب، والسند والهند والنوبة والزنج والحبشة والقبط والبربر وغيرهم، ويافث ابو الترک والخزر ويأجوج و مأجوج وما هنالک انتهی عبارته العربية، وروسته روح البيان د کشف الاسرار څخه داسي عبارت په فارسي ژبه نقل کړی دی: اصحاب التواريخ گفته اند: فرزندان يافث هفت بودند. نامهای ايشان (۱) ترک (۲) خزر (۳) وصقلاب (۴) تاريس (۵) منسلک (۶) کماري (۷) صين. ومسکن ايشان ميان مشرق ومهب شمال وهرچه ازين مردم است از فرزندان اين هفت برادرانند، وهمچنين فرزندان حام بن نوح ع هفت بودند نامهای ايشان (۱) سند (۲) هند (۳) زنج (۴) قبط (۵) حبش (۶) نوب (۷) کنعان.

پوښتنه: تا د مخه وويل چي کنعان کافر ؤ د پلار سره په کېښتی کي نه سو سپور او آيت قرآنيه دي دليل پر وايه، نو دلته څرنګه کنعان راورل سو؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: کنعان که څه هم په کښتۍ کي نه وو سپور، د هغه زوی چي د نوح ؑ لمسی سي مسلمان ؤ په کښتۍ کي د ځپل نیکه سره سپور سو، نو ځکه اوس هم قبیله د حام په اولاد کي په نامه د کنعان یاده سوه، اما فرزندان سام میگویند پنج بودند وقومی میگویند که هفت بودند (۱) ارم (۲) دارفخشد (۳) وعالم (۴) ویفر (۵) واسود (۶) تارخ (۷) تورخ، ارم پدر عاد و ثمود بود، دار فخشد پدر عرب بود، از ایشان فانع و قحطان بودند، فانع جد اعلی ابراهیم ؑ وقحطان ابو الیمن بود، وعالم پدر خراسان بود، واسود پدر فارس ویفر پدر روم بود، وتورخ ارمین صاحب ارمنیه، و تارخ پدر کرمان بود واین دیار همه بنام ایشان باز میخوانند، وبعد از وفات نوح ؑ خلیفه وی سام بود بر سر فرزندان نوح ؑ ده بود، وکار ساز ایشان بود ومسکن وی زمین عراق وایران شهر، انتهی عبارت کشف الاسرار که روح البیان نقل کرده بود.

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِيْنَ ۝ سَلٰمٌ عَلٰى نُوْحٍ فِي الْعٰلَمِيْنَ ۝

او موږ پرېښي ده پر نوح ؑ په راتلونکو امتو کي دا کلام بعينه يعني سلام الخ.

پوښتنه: چي سلام مبتدا، ده على نوح يې خبر دی.

سوال: سلام خو نکره ده تخصيص هم نه لري، نو مبتدا، څرنګه واقع سوه؟

ځواب: محقق جامي رح په شرح کي د کافية ابن الحاجب وايي چي تنكير د مبتدا، په دعا، کي روا دی لان المراد سلام من قبلي عليک، نو تخصيص يې په من قبلي سره وکړه سو.

پوښتنه: سلام على نوح خو مفعول د ترکنا ده دی، نو مرفوع ولي دی؟

ځواب: دا کلام واقع دی پر حکايت د قوم د امم آتيه ؤ لکه يو سړی چي قرائت سورةُ انزلناها په رفع سره د سورت على الحكاية مع انه مفعول قرئت دی فافهم، وهذا ما قاله الفراء وغيره من الكوفيين، وقال آخرون چي دلته قول ورسره مقدر دی ای ترکنا في الآخرين قولهم سلام على نوح في العالمين، والمراد على كل تقدير اي ابقينا له دعاء الناس وتسليمهم عليه امة بعد امة الى اخير الدهر ونسب هذا الى ابن عباس رض ومجاهد وقتادة والسدي، او بعض مفسرين وايي تقدير: ترکنا عليه الثناء والذكر في العالمين.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٠﴾

يعني نجزي كل محسن جزاء كذالک الجزاء ، اتيناه نوحًا ، يعني نوح ته موږ جزاء كامله وركړه ، اول: اجابة الدعاء ، كما مر . دوهم: ابقا ذريته الى يوم القيامة ، دريم: والذكر الجميل ، څلورم: تسليم العالمين ابدًا داغسي جزاء موږ وركوو كاملانو ته په احسان كي لا جزاء ادنى منه ، كريمه: هل جزاء الاحسان الا الاحسان احسان د نوح؈ مجاهده ده چه وه د اعداء سره د خداى ﷻ بالدعوة الى دينه والصبر الطويل على اذاهم ونحو ما ذكر .

إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾

تعليل لكون نوح محسنًا يعني عبوديته وكمال ايمانه ، وفيه اشارة واظهار لجلالة قدر الايمان واصالة امره وترغيب في تحصيله والثبات عليه كه څه هم د ډيرو كړاوونو سره مخامخ سي لكه نوح؈ .

سوال: نبوت خو اشرف دى تر ايمان لان كل نبي مؤمن كامل وليس كل مؤمن نبيًا ؟

ځواب: په دې آيت كي اظهار د شرف د ايمان او مؤمنينو دى لا لشرف نوح من قبيل قول الشاعر في مدح النبي ﷺ :

ما ان مدحت محمدًا بمقالتى ...... ولكن مدحت مقالتى بمحمد

پوهنه: چي په دې آيت كي زيرى دى و محسنين ته د امت د عليه الصلوة والسلام .

ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ ﴿٨٢﴾

وروسته غرق كړه موږ په طوفان سره هغه نور له قوم څخه د نوح؈ چي مؤمنين او محسنين نه وه . دا جمله عطف ده پر انجينا .

پوښتنه: چي اغراق د كافرانو او انجاء د مؤمنانو خو په يوه زمانه كي ؤ ، او ثم په حروفو كي د عطف لپاره د تراخي في الزمان دى كما تقرر في النحو ؟

ځواب: ثم لپاره د تفاوت د اغراق او انجا دى يعني التراخي الرتبي مجازًا وهو كثير في كلام العرب .

وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَإِبْرَاهِيمَ ﴿٨٣﴾

په تحقيق له ډلي څخه د نوح؈ يعني شايعه في الايمان ودعوة الناس اليه او ...

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اصول کي د دين بلکې په فروع کي د دين كلها او اكثرها.

بوه سه: چي په مابين كي د نوح او ابراهيم (۲۶۴۰) کاله وه، او په منځ کي ددوی دوو هود او صالح نبيان تیر سوي وه.

فائده: د ابراهیم علیه السلام د قصې ذکر د نوح علیه السلام تر قصې وروسته په دې مناسبت دی چي ابراهیم علیه السلام لکه آدم ثالث دی نسبت و انبياء او مرسلينو ته چي تر ابراهيم وروسته وه، ولي چي ټوله دغه وروستني رسولان او انبياء له اولاد څخه د ابراهيم علیه السلام وه، خو يو لوط علیه السلام دده له اولاد څخه نه ؤ، لكن لوط لكه د ابراهيم ولد ؤ. ولي چي د ورور زوی یې ؤ، او بله وجه د اتصال د ابراهیم علیه السلام د قصې د نوح علیه السلام په قصې پوري دا هم ده چي نوح ته خدای جل جلاله له غرق څخه په طوفان نجات ورکړی، او ابراهيم ته خدای جل جلاله نجات ورکړی له حرق (سوځېدلو) څخه في نار نمرود، او بل مناسبت د اتصال یې دا هم دی چي دواړو تصلب في الدين ود دعوت الناس اليه درلودی، او دواړو پر ازار د کافرانو په اکمله وجه صبر درلودی، حتى انتهى سلسلة نبوتها وذريتها الى سيد المرسلين شفيع المذنبين حامل لواء الحمد يوم الدين محمد المصطفى والمجتبى صلى الله عليه وسلم وعلى آله واصحابه اجمعين.

إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾

(اذ جاء ربه) یعني توجه الى ربه والمشهور ان اذ منصوب محلاً باذ المقدر، او داسي هم روا ده چي منصوب دې وي په فعل مقدر سره چي د (من شيعته) څخه مفهوم سو کانه قيل متى شايعه فقيل شايعه اذ جاء ربه آه (بقلب سليم) په داسي زړه سره چي سالم ؤ له ټولو آفاتو دينيه ؤ څخه لكه فساد العقائد والسيئات السيئة والصفات القبيحة كالحسد وغيره، وايضاً ابراهيم كان سليم من لاشتغال بغير الله كما يدل عليه قصة ذبيح ابنه بامر الله جل جلاله، يعني ذبح ته يې پيش کړی که څه هم ذبح نه سو فافهم.

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾

چي وويل ابراهيم (اذ بدل دی د دمخه اذ څخه، يا ظرف دی د جاء يا د سليم) و خپل پلار ته او قوم ته دده چي څه شی تاسي عبادت کوئ يعني الاصنام.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: ابراهيم عليه السلام ته خو دا معلومه وه چي دوی د بتانو عبادت کاوه، نو استفهام ته څه حاجت وُ؟

ځواب: دا استفهام لپاره د طلب د علم نه دی بلکي لپاره د توبيخ او سرزنش دی او د انکار دی.

فائده: د ابراهيم⁴ پلا آذر بن باعر بن ناخور بن فالغ بن سالح بن ارفخشد بن سام بن نوح کما ذکره روح البيان، لکن مظهري په يو ځای کي د خپل تفسير وايي چي آذر د ابراهيم⁴ اکا وُ، وقد مر دليله والرد عليه فتذکر.

اَىِٕفۡکًا اٰلِهَةً دُوۡنَ اللّٰهِ تُرِيۡدُوۡنَ ﴿۸۶﴾

پوه سه: چي دا استفهام لپاره د توبيخ بعد توبيخ دی، او آلهة مفعول له دی د تريدون ای لاجل الافک (يعني دروغ)

فائده: افکا چي مفعول له وُ مقدم يې کړی پر فعل لپاره د اثبات دد چي مبني د امر د دوی چي عبادت د بتانو دی پر دروغو او باطل ده.

ترجمه: آيا اشد او سخت دروغو سره (د افکاً معنی سخت دروغ ده) د خدايانو چي بتان دي ماسوی له خدای ﷻ څخه تاسي اراده لرئ.

فَمَا ظَنُّکُمۡ بِرَبِّ الۡعٰلَمِيۡنَ ﴿۸۷﴾

ستاسي څه خيال دی يعني هغه ذات چي رب د ټولو عالميانو دی او په هم دې سبب مستحق د عبادت خو دی دی، او تاسي د هغه عبادت پرېښو او بتان مو ورسره شريکان کړه يعني تاسي د هغه رب العالمين له عذاب څخه په امن کي ياست، والمعنی انکار مايوجب الظن فضلاً عن موجب القطع چي څوک دي له عبادت څخه منع کړي او يا شريک دي ورده ته روا کړي او له عذاب څخه د هغه دي په امن کي وي يعني ستاسي خو يقين دی چي زموږ خدايان بتان د خدای شريکان او مستحق د عبادت دي او عذاب مو ږ لره نسته، ولي زموږ خدايان زموږ له عذاب څخه د يوم القيامة خلاصونکي دي.

پښتانه يو متل وايي: زه دي پر ايمان شک لرم ته مريدان نسي

يعني ابراهيم⁴ ورته وويل چي ظن د دغو امورو هم منتفي دی تاسي يې دعوی د يقين کوئ کمامر آنفًا.

درویش وايي: چې پلار د ابراهیم^ع^ او قوم يوه ورځ درلوده په کال کې چې ددوی د اختر ورځ وه، دوی يوه لويه بت خانه درلوده چې په هغه کې لوی او کوچني خدايان ولاړ وه او دوی په دغه ورځ به بتان ښه صافه کړه او ورجې ږ غوړي او نور خوراکي مواد به يې ددوی و مخ ته کښېښول تبرګا بالاصنام دوی به ځني ولاړه په صحرا. کې به يې خوشالي کوله سات بې تېراوه چې ځانونه به يې د ر ستړي کړه، نو به راغله هغه متبرک خواړه ددوی په خيال کې بې وخوړل کورو ته به سره ولاړه، دا ؤ ددوی رسم او رواج، په کشف الاسرار کې وايي: تا ایشان بحجت او دليل الزام دهد وآشکارا نمايد که ايشان (يعنی بتان) معبودی را نشايند به همان روز عيد پدر ابراهيم وياران وی گفتند ای ابراهيم بيا تا بصحرا رويم ودرعيد ما شرکت نمايند وشان وشوکت معبودان ما را (يعني چي په بت خانه کې دی) بچشم خود ببيند تاکه تو باز نه گوئيد لآ اله الا الله.

فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾

نو ابراهيم نظر وکړی په ستورو کې (يعني په علم د ستورو کې او د دوی په احوالو کې من الاتصالات.

فائده: فقير د نظرة في النجوم ترجمه په دې وکړه ای في علم النجوم. له دې سببه که کاته و نفس ستورو ته مراد وای بايد داسې ويل سوي وای فنظر نظرة الى النجوم په عوض کې د في النجوم. دا خبره ابراهيم^ع^ له دې سببه وکړه چې قوم دده منجمين وه يعني د ستورو په احوالو سره من الاتصال بينها والافتراق بينها وطلوع الکواکب من الجهة الشرقية والغارب في جهة الغرب او نورو ورته احوالو سره به يې دليل پر حوادثو زمانيه او يوميه وايه، نو ابراهيم عليه السلام ددوی سره ددوی معتاده معامله اختيار کړه. والا فلم يکن ابراهيم منجما تاچې دوی پر ده انکار ونه کړي په تخلف کې د وتلو بلکې عذر د تخلف ددوی له اختر څخه يې داسې وويل (اني سقيم) زه ناجوړی يم.

پوښتنه: ابراهيم^ع^ خو ناجوړی نه ؤ، نو دا خبره به دروا غ نه وي؟

ځواب: ابن عطاء رح وايي چې مراد د ابراهيم ناجوړي د بدن نه وه کما هو المتبادر بلکې ناجوړي د روح يې وه په سبب د مخالفت د قوم او د عبادت د بتانو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وهو صدق بلا ريبة په اصطلاح داسي خبري ته تعريض وايي اى ميل الكلام الى جانب آخر، او بل جواب دادى چي عز الدين بن عبد السلام وايي چي خبري واسطه دي و مقاصدو ته نو هر مقصود چي محمود وي يعني ښه کار وي او توصل وهغه مقصود ته په صدق او کذب دواړو کېداسي، نو کذب پکښې حرام دى، مثلاً: يو سړى وړى وي که بل چاته ووايي چي زه وږى يم لږ ډوډى ماته راکړه! هغه يې ورکړي، دا صدق دى، او که دى ووايي چي ما ماښام لا ډوډى نه ده خوړلې، او دروغ وي، نو دا کذب حرام دى، او که هغه مقصد ته رسېدل په دروغو کېداى سواى او په صدق رسيدګي نه سواى ورته کېداى فالكذب فيه مباح ان كان تحصيل ذالک المقصود مباحًا والكذب واجب اذا كان المقصود واجبًا، وكلام ابراهيم عليه السلام من القسم الآخير انتهى.

پوښتنه: پر اول جواب دا سوال واردېږي چي په حديث کي د بخاري او مسلم راغلي دي، عن ابى هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يكذب ابراهيم الا ثلاث كذبات (دوه يې لپاره د رضاد خداى ج وه) (١) قوله اني سقيم (٢) بل فعله كبيرهم كما سيئاتي بيانها (٣) قوله لسارة هذه اختي، وقد مر الحديث مع بيانه في تفسير سورة الانبياء، نو حاصل د سوال دادى چي عليه الصلوة والسلام پر درو سره ؤ اطلاق د کذب کړى دى؟

ځواب: د عليه الصلوة والسلام مراد، الكذب من حيث الظاهر المتبادر دى. او الضحاک رح تأويل د قول د ابراهيم ع دا کړى دى اى ساء سقم وهو ايضًا تعريض والا فهذ التأويل غير مناسب، او بعض علماء يې تأويل داسي کوي چي د چا په غاړي کي چي د مرګ وړغندى وي هغه ناجوړى دى.

ښتانه وايي: مرګ را پسې دى خوشالي له کومه ده، له هم دې قسمه څخه دى چي يو سړى جوړ تيار وي ناببره مړسي، خلک د تعجب په لهجه وايي مات وهو الصحيح، يو صحرائي وويل اصحيح من الموت في عنقه.

پوښتنه: چي مظهري رح وايي دا آيت يعني فنظر آه دلالت پر دې کوي چي نظر په علم النجوم کي او تعليم او تعلم يې روا ؤ په شريعت کي د ابراهيم ع لكن صار منسوخًا في شريعتنا حيث قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من اقتبس شعبة من علم النجوم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اقتبس شعبة من السحر زاد مازاد، رواه احمد و ابو داؤد و ابن ماجه من حديث ابن عباس ﷺ، ورواه رزين وزاد المنجم كاهن والكاهن ساحر والساحر كافر، والمعنى ان ثلثتهم في الكفر بمنزلة واحدة انتهى قول المظهري رح.

درويش وايي: چي ابراهيم ؑ خو منجم نه ؤ كما مر حتى يدل عليه هذه الآية على جواز علم النجوم وتعليمه في شريعة ابراهيم، بلكې ابراهيم ؑ دا خبره له دې سببه وكړه چي قوم دده منجمين وه هغه خو كافران وه، د هغو كړه وړه ته خو اعتبار نشته فافهم، او په حديث كي د زيد بن خالد الجهني ؓ راغلي دي چي عليه الصلوٰة والسلام مونږ ته د سهار لمونځ راكړى په حديبيه كي وروسته تر دې چي د شپې باران سوى ؤ، فلما انصرف اقبل على الناس، خلكو ته يې مخ راواړاوه، وقال هل تدرون ما ذا قال ربكم؟ قالوا الله ورسوله اعلم! قال عليه الصلوة والسلام قال يعني ربكم اصبح من عبادي مؤمن وكافر بي، نو كه چا وويل چي پر موږ باران وسو په فضل د خداى ورحمته فذالك مؤمن وكافر بالكواكب، واما من قال مطرنا بنوع كذا (يعني فلاني ستوري) فذالك كافر بي ومؤمن بالكواكب، دا حديث مظهري رح هم رانقل كړى دى، او متفق عليه يې هم بللى دى، او بل حديث د ابى هريره ؓ چي مسلم ته يې حواله كړې ده عن رسول الله ﷺ قال ما انزل الله من السماء من بركة الا اصبح فريق من الناس بها كافرين ينزل (اى الله) فيقولون بكوكب كذا وكذا.

درويش وايي: چي زما مطلب دا دى چي مظهري رح كوشش ددې كړى دى چي په اسلام كي هم و علم نجوم ته يوه نرى لاره پيدا كړي وهيهات د بعض احاديثو تأويل يې كړى دى.

درويش وايي: چي علامه بغدادي محمود آلوسي رح د روح المعاني (۲۰) صفحه د دغه مبحث په څېړلو بنائسته كړې ده، مظهري رح دا قول د امام ابو حامد محمد الغزالي قدس سره د خپلي نرى لاري وعلم النجوم ته راوړى دى چي امام غزالي رح وايي په خپل كتاب المنقذ من الضلال چي علم الطب والنجوم انزلها الله تعالى على بعض الانبياء عليهم السلام ثم بقى العلمان بأيدى الكفرة آه.

درويش وايي: چي دا خبره د امام غزالي رح و علم نجوم ته لاره نه پرانېزي، ولي كفارو علم الطب ته رواج وركړى الى يومنا هذا، يا په يوناني طبابت سره يا د ډاكټرى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په مسلک سره چې هغه اغلب الاوقات علم ظني فائده کوي او علم نجوم کفارو هم خوښي کړي، مظهري رح دا خبره هم کړې ده چې منجمانو فرعون ته خبر ورکړې چې په بني اسرائیلو کې یو مولود پیدا کېږي چې زوال د سلطنت د فرعون به کړي، آه.

درویش وايي: چې هغو د نجوم له لارې فرعون ته خبر نه دی ورکړی، بلکې د کهانت له لارې کما هو المصرح في کتب التفاسیر، کهانت خو په استراق السمع سره د شیطانانو خبره د ملکو په اسمانو کې ده، ولې چې د شیطانانو لاره اووه اسمانو ته ایله وه چې عیسیٰ علیه السلام نبي سو د دوی لارې له درو اسمانو څخه بندي سوې، او چې خاتم الانبیاء محمد ﷺ نبي سو له ګردو اسمانو څخه یې لارې بندي سوې، صرف استراق السمع ورپاته سوه.

پوښتنه: ته ولې و علم النجوم ته یوه نرۍ لاره نه پرېږدې؟

ځواب: که نرۍ لاره پاته سي، نو بیا دغه نرۍ لار پراخه ګرځي، بیا به خلک د ټولو حوادثو او واقعاتو نسبت و ستورو ته کوي، له دې سببه حضرت النبوة ﷺ منع وکړه له دې لارې څخه کمامر.

په خپله مظهري رح وايي په توجیه کې د منع د رسول الله ﷺ لکن لما کان الاشتغال به ای علم النجوم موجبًا للمفسدة وهي اسناد الحوادث الی الکواکب وکان الاشتغال به ای بعلم النجوم اضاعة للاوقات لکونها غیر نافعة في الدین نهی النبي ﷺ عن الاشتغال به انتهی.

پوښتنه: چې نو څه ضرورت دی چې دې علم ته لار پرېښول کېږي، او دا لوی مفسده چې مظهري رح ذکر کړه ورسره ده، مظهري رح په اخیر کې وايي والظاهر ان الاشتغال بعلم النجوم کان جائزًا في دین عیسیٰ علیه السلام والا لم یشتغل به علماء النصاری انتهی؟

ځواب: که دا خبره صحیح هم سي په اسلام کې، حجة نسي کېدای لانه یحتمل النسخ کما یدل علیه الاحادیث المرویة المذکورة عن رسول الله ﷺ.

فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾

نو دوی څنې راهي سول د خپل اختر د مراسمو پر خوا، (مدبرین) حال دی له ضمیر څخه د تولوا.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي روح البیان او روح المعاني د مدبرین ترجمه په هاربین سره کړې ده، د هر ب سبب یې دا بیان کړی دی چي ابراهیم ﷺ چي دوی ته وویل "اني سقیم" دوی وبېرېدل چي نبایده داسي ناجوړي د ابراهیم موږ ته سریان او تجاوز ونه کړي لکه طاعون. لکه ابن عباس رضی الله عنه چي د سقیم ترجمه یې په مطعون سره کړې ده.

فَرَاغَ إِلَىٰ آلِهَتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾

نو ابراهیم پټ داخل سو پر خدایانو د قوم (بغوي وایي چي (راغ) هغه ځای استعمالېږي چي فاعل د راغ مخفیًا وي په ور تګ کي) ابراهیم ﷺ بتانو ته وویل یعني استهزاءً، ولي خوړک نه کوئ له هغه طعام څخه چي ستاسي په حضور کي پروت دی. کمامر من ان قوم ابراهیم یأتون بالاطعمة الشهیة ویضعونها بین ایدي الآلهته للتبرک ثم یترکون الالهة والاطعمة ویذهبون الى اللعب في الصحراء.

مَا لَكُمْ لَا تَنطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾

څه سبب دی خبري نه کوئ (یا یو د بل سره یا زما د سوال جواب ولي نه راکوئ) نو یې حمله وکړه پر دوی په پټه (ضربًا) منصوب دی په فعل محذوف سره ای فضرب ضربًا یعني مفعول مطلق دی د راغ لان في راغ معنی ضرب. (بالیمین) په راسته لاس سره لانه اقوی من الیسار غالبًا، او بعض مفسرین وایي چي له یمین څخه مراد قسم دی چي ابراهیم د مخه دا قسم کړی ؤ، تا الله لاکیدن اصنامکم بعد ان تولوا مدبرین، په قصه کي راغلي دي چي ابراهیم د ځان سره یو تبر یا سندان راخستی ؤ، ټول له کوچني کوچني بتان یې په ټوک ټوک کړه، یو هغه تر ټولو لوی بت یې پرېښو او تبر یا سندان یې د هغه مخ ته کېښېښو او ابراهیم له بت خانې څخه ووتی.

فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾

(فاقبلوا الیه) په قصه کي راغلي دي چي قوم ابراهیم چي د خپل لهو او لعب څخه فارغ سوه بتخانې ته راغله بتان ټول له ریز مریز دي، نو مخ یې پر ابراهیم راواړوی او دوی پوښتنه له ابراهیم څخه وکړه بقولهم: من هذا بالهتنا انه من الظالمین، او دوی په دې پوه سوه چي دا کار به ابراهیم کړی وي، ولي چي د بتانو دښمن او له عبادت څخه یې منکر ؤ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي ابراهیم ؑ خو وروسته تر ماتولو د بتانو ځان پټ کړی ؤ، نو څرنګه صحیح کیږي ترجمه د آیت په دې سره (نو مخ یې راواړوی)؟

ځواب: د دې سوال د دفع لپاره روح البیان وایي ای توجه المأمورون باحضاره یعني یو څو کسه دوی امر کړه چي ابراهیم ؑ حاضر کړي، نو هغه مأمورین و ابراهیم ؑ ته ورغله، دی چي یې حاضر کړی دوی ورته وویل من فعل هذا الخ؟ یعني تا دا کار کړی دی، په بل ځای کي د قرآن مبارک راغلي دي چي ابراهیم ؑ ورته وویل بل فعله کبیرهم الآیة.

(یزفون) یعني یسرعون په ډېر تلوار پسي ولاړه، دا جمله حال ده له فاعل څخه د فاقبلوا.

قَالَ اَتَعْبُدُوْنَ مَا تَنْحِتُوْنَ ﴿۹۵﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۹۶﴾

ابراهیم ؑ ورته وویل (په استفهام توبیخي او انکاري، آیا تاسي عبادت کوئ د داسي شیانو چي تاسي په خپله تراشلي دي یا له ډبرو څخه یا له لرګو څخه) او خدای تاسي پیدا کړي یاست او ستاسي اعمال.

درویش وایي: چي عمل په معنی د مصدر دی چي په فارسي یې کردن بولي، او په پښتو یې کول (یعني کار کول) بولي، د اهل السنة والجماعة په نېز عمل په معنی مذکور مخلوق د خدای ﷻ دی یعني بنده ته خدای اقتدار ورکړی دی پر عمل مصدري وهو ظاهر، نو مظهري ؒ د دې غرض لپاره وایي والظاهر ان ما مصدریة او دا جمله حال ده له فاعل څخه د تعبدون، فالمعنی والحال ان الله خلقکم وخلق اعمالکم بالمعنی المذکور فما لکم تترکون عبادة الخالق المطلق وتؤثرون عبادة المحتاج الیکم چي هغه بتان دي چي ستاو نحت ته محتاج دي کما مر، وتعبدون ما تنحتون. او دا جمله لپاره د تاکید د انکار او د توبیخ بعد توبیخ ده، والاحتجاج من جانب ابراهیم علی قومه یعین لاینبغي تلک العبادة، او روح المعاني او روح البیان وایي چي ما موصوله دی عائد یې محذوف دی ای تعملونه (ضمیر د عائد محذوف دی) له ما تعملون څخه مراد بتان دي کما هو الظاهر.

سوال: کلمه د ما موصوله ګرځول خو عین مذهب د معتزله ؤ دی، کما قال الزمخشري المعتزلي في الکشاف، ولي چي مذهب د دوی دا دی چي عمل په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مصدري مخلوق د بنده دی او عمل په معنی د معمول چي بتان دي مخلوق د خدای دي. نو مظهري له دې سببه ما مصدريه ګرځولی دی تاچي د عمل په معنی مصدري خالق يې خدای سي، کما هو مذهب اهل السنة والجماعة او ما موصوله يې مذهب د معتزله وُ ګرځولی دی، ولکن درويش وايي چي روح المعاني او روح البيان له دې سواله غافله نه دي حيث قال صاحب روح المعاني وروح البيان چي که ما موصوله سي او مراد ځني بتان سي چي مواد د هغوله جواهرو څخه دي او صورت يې په نحت د دوی حاصل سو يعني المشركين وكون المواد المذكورة مخلوقة لله ﷻ ظاهر. ويقول المعتزلة ايضاً ذالک وكون الصور والاشكال ککـ ای مخلوقة لله ايضاً ظاهر مع كونها بفعلهم ای النحت باعتبار ان الاقدار على الفعل (وهو العمل بالمعنى المصدري) وخلق مايتوقف عليه ذالک الاقدار من الدواعي والاسباب (لکه کولنګ او تېشه وغيرهما منه تعالى ای مخلوقة له تعالى وكون الاصنام معمولة باعتبار الاقدار الذي هو المصدري يعني قدرت دادن اشكال انتهى عبارة روح المعاني) وقال الشيخ ابراهيم الكوراني في المتعة للمسألة المهمة (چي تصنيف د علامه کوراني دی) صريح الكلام (ای الآية) دال على ان الله تعالى خالق للاصنام واجزائها (چي مواد د بتانو دي او اشكال د بتانو دي) ومعلوم ان الاشكال انما حصلت بتشكيل المشركين فيكون التشكيل ای شکل داون (الذی هو المعنى المصدري) عين خلق الله انتهى كلام الكوراني بقدر الضرورة في هذه المسئلة.

درويش وايي: چي دا وُ تطبيق د آيت قرآني د مذهب سره د اهل السنة والجماعة. والله اعلم.

قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾

وويل (يعني مشركانو د قوم ابراهيم چي له دليل څخه عاجزه سوه) جوړ کړئ تاسي د ابراهيم لپاره يعني دده د عذاب لپاره يوه ابادي، نو ابراهيم واچوئ په اور کي چي سخت بلېږي كذا في القاموس.

درويش وايي: چي دا قانون دی چي تر اوسه پاته دی چي سرسخت دښمن چي له دليل څخه عاجزه سي، نو جنګ ته اماده سي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: لام په الجحیم کي بدل دی له مضاف الیه څخه ای جحیم ذالک البنیان

چي اور پکښي بل وي، مقاتل وايي چي قوم د ابراهیم په امر د نمرود په ډبرو یې

دېوال جوړ کړی چي جګوالی یې دېرش (۳۰) ګزه، او پسور یې شل (۲۰) ګزه ؤ، د

لرګیو یې ډک کړی او اور یې ورواچاوه. له ابراهیم ﷺ څخه یې قمیص و کښی

لاسونه او پښې یې ور وتړلې.

درویش وايي: چي دا قصه ډېره اوږده ده چي تفصیل یې په تفسیر کي د سورة

الانبیاء تېر سوی دی، لکن ما لایدرک کله لایترک کله. روایان د قصې وايي چي دا

واقعه د بابل په مځکه کي د نمرود الجبار په امر واقع سوې ده. لکن نمرودیانو چي

بتو خرې ته اول اور ورواچاوه چي وروسته به ابراهیم و غورځوو، نو د اور لمبې چي

پورته سوې نژدې ځوک نسوای ورتلای، نو ابراهیم به یې څرنګه ورغورځولای، که

د بتو خرې ته دوی اور نه وای اچولی اول به یې د ابراهیم لاسونه او پښې تړلي وای

پر بتو به یې ایښی وای بیا به یې اور وراچولی وای، خیر دوی حیران وه چي اوس به

څه په کوو، نو په دې وخت کي شیطان د سړي په صورت کي ورته راغلی له نژدې غره

څخه او دوی ته یې وویل چي د منجنیق په ذریعه یې ور و غورځوئ چنانچه دوی هم

همسي وکړه. اور ته نارسیده جبرائیل و ابراهیم ته راغلی او ورته وه یې ویل هل

لک من حاجة؟ ابراهیم ورته وویل: اما الیک فلا. تا ته خو حاجت نه لرم، جبرئیل

ورته وویل چي خدای ته سوال وکړه چي له اوره نجات درکړي، ابراهیم ورته وویل

حسبي من سؤالي علمه بحالي. کافي دی ما لره له سوال څخه علم د خدای زما په حال

سره وعند ذالک قال الله تعالی: وقلنا یا نار کوني بردًا وسلامًا علی ابراهیم. راویان

د قصې وايي چي اور صرف د ابراهیم د لاسو او پښو تناؤ (مرانده) وسو وبس په امر

د خدای ﷻ جبرئیل دستي په منځ کي د اور ځای خالي کړی او ابراهیم ته یې د جنت

قمیص راوړی په ده یې واغوستی.

درویش وايي: چي دا هغه قمیص دی چي یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم علیهم السلام

ته په مرور د زمانې ورسېدی او یعقوب هغه جنتي قمیص د خپل زوی یوسف په

غاړه کېت کړی تعویذ یې ګرځولی ؤ، او هغه وخت چي ورونو دده قمیص و کښی

چي پلار ته یې په وینو رنګ وروړی چي یوسف لېوانو وخوړی جبرئیل ورته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

راغلي هغه تعویذ یې ور خلاص کړې او هغه قمیص یې په یوسف واغوستی، راویان د قصص وایي چي نمرود الجبار چي دا حال ولیدی، نو ابراهیم ته یې وویل ان ربک لعظیم ستا د خدای خو لوی شان او قدرت لري زه به ډېر غوایي او پسونه ذبح کړم لپاره د تقرب ستا و خدای ته او داغسي یې هم وکړه چي په زرو حیوانات یې ذبح کړه لکن فائده یې و نه کړه، ولي دی پر خپل اعتقاد یعني د خدایي دادو او خپل پر سوء عمل باقي ؤ.

فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾

د دوی نمرودیانو و ابراهیم ته د شر اراده وه (یعني په اور یې و سوځي تا چي خپل عجز له عوامو څخه پټ وساتي) موږ وګرځول دوی کښته یعني ذلیل چي د دوی کید زائل سو او سره د هغه د ابراهیم علو شان او صدق د دعوی د نبوت یې اظهر من الشمس دوی ته ښکاره سو، حیث جعل النار علیه بردًا وسلامًا کما مر بیانه.

وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٩٩﴾

او وویل ابراهیم (چي له اوره راووتی سالم، او دا معجزه د ده نمرود او نمرودیانو هم ولیدل بیا یې هم ایمان را نه وړی) زه هجرت کوم له دار الکفر څخه او ځم هغه ځای ته چي زه خدای امر کړی یم چي هورې د خدای عبادت په بېغمي سره وکړم، ژر دی چي خدای به ماته هدایت د هغه ځای وکړي چي زما صلاح د دین پکښې وي، وهو الشام.

مسئله: دا آیت دلیل دی د دې چي سړی دې هجرت کوي له دیار الکفر څخه چي دین او اسلام خپل په خطره کې بولي و داسي مځکي ته چي وظائف د خپل دین او طاعت د خدای بېله چون و چرا کولای سي هجرت وکړي، اول چي هجرت یې کړی دی ابراهیم ؑ ؤ، راوي وایي چي ابراهیم له بابل څخه ووتی د شام پر خوا سره د کور والا چي ساره یې نوم ؤ و کانت من اجمل نساء عصرها، نو په روایت د احمد په مسند کي او د بخاري او مسلم په روایت عن ابی هریرة ؓ چي هغه د نبي کریم ﷺ څخه روایت کړی دی: بینا هو (یعني ابراهیم) وسارة اذا اتی (چي تېر بدل) علی جبار من الجبابرة، چي نوم یې په شرح کي د بخاري سنان بن علوان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او بعض وايي چي نوم يې عمرو بن امرء القيس ؤ، يو چا له عسكر و څخه د جبار مذكور راپور ورورى چي هورې يو سړى دى چي د هغه سره يوه ښځه ده من احسن النساء، نو هغه جبار ابراهيم ؑ ورو غوښتى چي دا ستا سره ښځه ستا څه ده. ابراهيم ؑ ورته وويل چي زما خور ده.

پوښتنه: ولي ابراهيم ؑ ورته ويل چي زما خور ده؟

ځواب: ابراهيم ؑ په مذهب د جبار خبر ؤ چي ښځه چي ميړه کوي اول به بادشاه يعني جبار ته ورځي، که د هغه خوښه سوه هغه به يې مايته کړي او که يې نه وه خوښه د ميړه سره به د نکاح اجازه ورکړي. او چي ميړه يې نه کولاى کار يې نه په درلودى. نو جبار ورته وويل چي ورسه ښځه راواستوه چي زه له هغې څخه پوښتنه وکړم. ابراهيم ؑ چي راغلى ساره ؓ ته يې وويل يا سارة ليس على وجه الارض مؤمن غيري وغيرك.

درويش وايي: چي له دې قول څخه دا معلومه سوه چي جبار ته چي ده وويل چي دا ښځه زما خور ده اخوة في الدين دى. دده دا مراد ؤ. دې ته په فارسي كي (صدق دروغ نما) وايي كمامر هذا التأويل في حديث لم يكذب ابراهيم الا ثلاثة كذبات.

ابراهيم ؑ ساره ؓ ته وويل حي دې جبار چي ماته وويل چي دا ښځه دي څه؟ ما ورته وويل چي دا مي خور ده چي ته زما تكذيب ونه كړې يعني داسي ورته ووايې چي هغه سړى زما ميړه دى. نو يې د عسكر سره راهي كړه و دربار ته د جبار (او ابراهيم ؑ پر لمانځه و درېدى) جبار چي د ساره حسن او جمال وليدى لاس يې وروغځاوه (يعني بېله پوښتنې چي غېږې ته يې راكش كړي) فأخذ و في رواية فغط (يعني خپه كړل سو لكه تر ستوني چي يې څوك ونسي پښې يې غور ځولې) نو يې ساره ته وويل: ادعى الله لي ولا اضرك (ته زما لپاره خواست وكړه چي زه جوړ سم تا ته ضرر نه رسوم، يعني زنا نه در سره كوم) ساره چي خداى ﷻ ته خواست وكړى جبار جوړ سو، بيا يې له طاقته وتل لاس يې وروغځاوه. فأخذ و في رواية فغط مثل الاول او اشد. بيا يې ساره ؓ ته وويل چي ته دعاء راته وكړه چي زه جوړ سم ضرر نه در رسوم فدعت الله فاطلق، ثم ثالثا فاخذ اشد من الاولين. بيا يې ساره ؓ ته وويل يعني مثل الاولين. اخير جبار بعض ساتندويه عسكر راوغوښتل. فقال الجبار: انكم لم تأتيني بانسان انما اتيتني بشيطان يعني جن دى. نو د جبار يوه مينځه وه چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هاجره یې نوم وُ جبار و ساره ته ورو بخښل. نو ساره سره د مینځې هاجره راغله. ابراهیم ﷺ پر لمانځه ولاړ وُ په عین حال کې یې اشاره ورته وکړه، چې د اشارې مطلب دا وُ په عربي مهیم چې معامله د جبار او ستا تر منځ پر څه تمامه سوه، ساره ورته وویل: رد الله کید الفاجر و اخدمني هاجر (خدای پاک رد کړی مکر د فاجر یعني الجبار او ماته یې د خدمت لپاره هاجرٌ راوبخښل)

درویش وايي: چې وروسته یې تفصیل واره قصه ورته وکړه.

فائده: هاجره د اسماعیل ﷺ مور ده، وروسته ساره چونکه عیال نه درلودی یعني عقیم وه ددې په خیال هاجریې ابراهیم ﷺ ته وبخښل وقالت لابراهیم ان هاجر امرئة مرغوبة ماتاتـه دربخښلې ده (په امید ددې چې ګوندي خدای ابراهیمٌ ته یو زوی ورکړي) نو ابراهیمٌ چې جماع ورسره وکړه (یعني وروسته تر دې چې ابراهیمٌ هاجره ازاده کړه او په نکاح یې کړه) څو زمانه وروسته خدای ﷻ و هاجرې ته زوی ورکړی. چې ابراهیم ﷺ نوم اسماعیل پر کښېښو. دا هغه دعاء د ابراهیمٌ خدای قبوله کړه:

رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنٰهُ بِغُلٰمٍ حَلِيْمٍ ﴿١٠١﴾

ای هب ولدًا کائنًا من الصالحین (مقاتلٌ وايي چې دی ارض مقدس ته د شام ورسېدی سوال د ولد یې وکړی) مونږ زېری وکړی ده ته یعني ابراهیمٌ ته یعني ملکې مو وروا ستولې د زېري لپاره، له غلام څخه مراد زوی دی، د حلیم معنی صاحب قاموس داسې کړې ده: ذا اناتة (یعني صبر او حلم به لري) وعقل (یعني عقل کامل به لري) یعني اسماعیل ﷺ وهو الصحیح.

درویش وايي: چې له من الصالحین څخه چې جمع مذکر ده دا معلومېږي چې د ابراهیمٌ په نیت کې نر وُ یعني زوی وُ.

درویش وايي: چې په دې مسئله کې لوی اختلاف دی چې له غلام حلیم څخه مراد څوک دی یعني اسماعیلٌ دی او که اسحاقٌ دی، او ذبیح الله کوم یو له دوی څخه دی. مفسرین لکه روح المعاني، روح البیان، مظهري او نور وايي چې صحیح دا ده چې اسماعیل دی والیه ذهب ابن عمر ﷺ وهو قول سعید بن المسیب والشعبي والحسن البصري ومجاهد والربیع بن انس ومحمد بن کعب القرظي والکلبي وهو روایة عن عطاء بن ابی رباح ویوسف بن مالک رحمهم الله عن ابن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عباس رضي الله عنه واخرج الواقدي وابن عساكر عن طريق عامر بن سعيد عن ابيه انه كانت سارة تحت ابراهيم يعني دده زوجه وه او ډېره زمانه يې د ابراهيم علیه السلام سره تېره کړې وه عيال يې نه وُ، ساره چې دا بې اولادې د ابراهيم علیه السلام وليدل هاجره قبطيه يې ورته وبخښل كما مر عنقريب فولدت له اسماعيل علیه السلام فغارت من ذالک سارة (يعني کسَت يې په وسو) او دا قصه موږ په سورة ابراهيم کې ذکر کړې ده، نو ابراهيم علیه السلام په امر د خدای هاجره او زوی يې چې رضيع وُ شېلې ته د مکې يې راوړه هورې يې پرېښول كما في حديث البخاري وقد مر في سورة ابراهيم علیه السلام، غرض دادی چې اول زوی د ابراهيم علیه السلام اسماعيل علیه السلام وُ، حتی په تورات کې راغلي دي چې اسماعيل علیه السلام چې زوکېدی ابراهيم علیه السلام د شپږاتيا (۸۶) کالو وُ، او اسحاق علیه السلام چې زوکېدی ابراهيم علیه السلام د سلو (۱۰۰) کالو وُ، نو په منځ کې د اسماعيل علیه السلام او اسحاق علیه السلام څورلس (۱۴) کاله فاصله وُ، او هم په تورات کې راغلي دي چې په ابراهيم علیه السلام خدای امتحان کاوه، نو يې ورته وويل يا ابراهيم! ده ورته وويل لبيک، قال الله تعالى خذ ابنک وحيدک الذي تحبه هغه قرباني کړه الخ، دا معنی د وحيدک چې معنی يې داده چې ته بل زوی نه لرې لايصدق على اسحاق حين الامر بالذبح لان اسماعيل كان موجودًا، او داغه رنګه الذي تحبه اليق دی په اسماعيل سره دی لانه اول ولد له د اول زوی سره د سړي محبت زيات وي غالبًا تر وروسته اولاد.

فائده: درويش و تورات ته حواله ورکړه لانه کتاب لليهود ومع ذالک يهودان ددې دعوی کوي چې ذبيح اسحٰق علیه السلام دی بغضًا للعرب چې اسماعيل علیه السلام يې نيکه دی، بغوي رحمه الله وايي چې محمد بن كعب القرظي رحمه الله وايي چې عمر بن عبد العزيز د يو سړي د علماؤ څخه د يهودو چې ايمان يې راوړی وُ (وحسن اسلامه) پوښتنه وکړه چې اى ابني ابراهيم علیه السلام امر بذبحه؟ قال (يعني هغه سړي چې اسلام يې راوړی وُ وويل) اسماعيل علیه السلام، ثم قال يا امير المؤمنين ان اليهود يعلم ذالک (يعني چې ذبيح اسماعيل دی) ولكنهم يحسدونكم يا معشر العرب على انيكون اباكم يعني اسماعيل علیه السلام كان من امر الله ابراهيم علیه السلام فذبحه، او دوی وايي چې ذبيح اسحٰق علیه السلام دی، فقولهم ذالک كذب بحت سببه الحسد مع العرب كما لايخفى.

درويش وايي: چې قائلان د ذبح د اسحٰق علیه السلام هم بېخي ډېر دي ونسبه القرطبي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

للاكثرين واختاره فقيه ابو جعفر ابن جرير الطبري ؒ وجزم به القاضي عياض في الشفاء والسهيلي في التعريف والاعلام او دوی دلائل هم ويلي دي او د هغو جواب روح المعاني ورکړی دی او په بعض احاديثو کي نسبت د ذبح د اسحاق ؑ و عليه الصلوة والسلام ته کړل سوی دی. هغه احاديث روح المعاني په سبب د ضعف اسنادو رد کړي دي.

فقير وايي: چي مسئله د ذبح د اسماعيل ؑ يا د اسحٰق ؑ روح المعاني په ډېر تفصيل او په سوال او جواب وبيان د مذاهب العلماء بنه ځېړلي ده چي نقل د ټوله مبحث د روح المعاني څخه پر متعلمينو د تفسير ايوبي به ډېر بوج سي، فلهذا ترکناه، قال الاصمعي ؒ سئلت ابا عمر بن العلاء عن الذبيح اهو اسماعيل او اسحٰق؟ قال يا اصمع اين ذهب عقلک متی کان اسحٰق بمکة انما کان اسماعيل ؑ وهو الذي بنى البيت الشريف مع ابيه. او مظهري ؒ دا دليل پر ذبح د اسماعيل ؑ راوړی دی چي هغه دوه ښکره د جنتي پسه چي اسماعيل ؑ يې له ذبح څخه د ابراهيم ؑ خلاص کړی هغه پر کعبه شريفه معلقين وه په تصرف کي د اولاد د اسماعيل تر هغو پوري چي کعبه شريفه د حجاج بن يوسف چي د يزيد پليد له خوا مأمور ؤ پر نيولو د عبدالله بن الزبير ؓ چي مکې والو د هغه سره بيعت د خلافت کړی ؤ. او عبدالله بن الزبير ؓ په حرم محترم کي پناه اخستې وه، نو حجاج بن يوسف د منجنيق په ويشتلو سره کعبه شريفه د مځکي سره برابره کړه. او هغه دوه ښکرونه هم وسول. او عبدالله بن الزبير ؓ يې د زمزم پر غاړه ذبح کړی. او مور يې اسماء بنت ابی بکر ؓ چي د ام المؤمنين عائشي ؓ خور وه ژوندۍ وه او دده په ذبح کي دا حاضره سوه چي تخمينًا د نيوي (٩٠) کالو په عمر کي وه، کله چي دې وليدل چي ددې د زوی عبدالله پر غاړه چاړه کش سوه او وينه د هغه وبهېدل دې ته هم حيض ورغلی او هم تر تيو يې شيدې وبهېدلې، نو دې داسي وويل چي زويه هغه ځای چي ته قبل الولادة پکښي خوندي وې او هغه دو تيو زما چي تا شيدې څښي رودلې دوی درپسي وژړل زه نو نه درپسي ژاړم، انا لله وانا اليه راجعون يې وو ايه راهي سول. او مظهري ؒ د بغوي ؒ پر خلاف هيڅ وخت داسي رد نه ؤ کړی لکه په دې مسئله کي، عبارة البغوي ؒ ذهب الى ان الذبيح هو اسحاق من

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الصحابة عمر و علي وابن مسعود وعكرمة ﷺ ومن التابعين واتباعهم كعب الاحبار وسعيد بن جبير وقتادة ومسروق وعطاء ومقاتل والزهري والسدي آه مظهري وايي فلعل من قال منهم هذا القول يعني چي ذبيح اسحاق ؑ دی اعتمد على اخبار اليهود من التورات فيما بين الناس، قال المظهري ؒ والدليل على كون اسماعيل ؑ مذبوحًا انه هو المولود اولاً بعد هجرت ابراهيم ؑ الى الشام اجماعًا وقد عطف الله قوله فبشرناه بغلام حليم، وقال اني ذاهب الى ربي سيهدين بالفاء الموضوع للتعقيب بلا فصل باجماع النحات، واما اسحق ؑ فقد ولد بعد ذالك بتراخ والمأمور بذبحه هو المبشر به فلما بلغ معه السعي كما سيئاتي الخ.

درویش وايي: نه قاضي یم نه مفتي یم .... خوشه جمع ایوبي یم
د حاسد ژبه دي پرې سي چي بهتان پر فقیر وايي

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر مقدر باندي تقديره فولد الغلام فلما بلغ السعي معه يعني دا سن ته ورسېدی چي د ابراهيم ؑ سره دي سعي په اعمال کي دده کومک ورسره وکړي، قيل كان له سنه (١٣) كاله وقيل (٧)

پوه سه: چي معه چي ظرف دی په قول د مظهري ؒ متعلق دی په محذوف پوري لا بالسعي المذكور لانه مصدر او نحات وايي چي مصدر ضعيف العمل دی معمول تر ده نسي دمخه کېدای، لکن روح المعاني وايي چي معمول خو دلته ظرف دی وقد اشتهر ان الظرف يكفيه رائحة الفعل معرفًا كان او منكرًا د معرف مثال خو دا موجوده آیت دی او د نکره مثال قوله تعالى ولا تأخذكم بهما رافة ولي چي جار او مجرور په دې آيت چي حکم د ظرف دی معمول د رافة متاخر دی چي مصدر هم دی والى هذا ذهب الرضي في شرح الكافية، نو د مظهري ؒ قول ممنوع دی.

درویش وايي: چي مزيد تفصيل په روح المعاني کي دي مطالعه کړل سي او روح البيان هم دا غه مختاره کړې ده چي معه متعلق او معمول د السعي او علت يې هم داغه ويلى دی لانه ظرف يكفيه رائحة الفعل انتهى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالَ يٰبُنَيَّ اِنِّيْ اَرٰى فِي الْمَنَامِ اَنِّيْ اَذْبَحُكَ

وویل ابراهیم ؑ خپل زوی ته چي اسماعیل ؑ ؤ ای زویکه زه وینم په خوب کي چي زه تا ذبح کوم، مفسرین وایي چي یا دغه عبارت مذکور یې په خوب لیدلی ؤ، یا خوب نور الفاظ وه چي دا یې تعبیر ؤ.

پوښتنه: چي ما تفسیر په زویکه سره وکړ، اشاره ودې ته ده چي بني د تصغیر لفظ دی په عربي کي تصغیر ګاهي د تحقیر لپاره وي او ګاهي د شفقت د اظهار لپاره راځي. دلته په دې آیت کي لپاره د اشفاق دی لکه پښتانه ګاهي و زوی ته وایي زویه او ګاهي ورته وایي زویکه چي پښتو تصغیر دی لپاره د اشفاق ای اظهار الشفقة.

پوښتنه: ابراهیم ؑ خو په شام کي او اسماعیل ؑ خو په مکه کي ؤ، نو ده څرنګه اسماعیل ؑ ته دا وینا وکړه او سره ددې چي د شام او د مکې تر منځ ډېر مسافت ؤ؟

ځواب: تاریخ صحیح دا وایي چي د ابراهیم ؑ چي به د هاجر او اسماعیل ؑ د لیدو شوق وسو پر خپل آس چي د براق په نامه یادېدی په سبب د تېز رفتاری سهار وختي به پر براق سپور سو غرمه به مکې ته راورسېدی قیلوله به یې په مکه کي وکړه، تر زوال وروسته به له مکې څخه روان سو ماښام ته به شام ته ورسېدی.

مصرع: .... باکریمان کارها دشوار نیست

درویش وایي: چي اوس هم په یوه ناحیه کي د مکې نوشته دي (طریق ابراهیم) نو چي اسماعیل ؑ ودې سن ته ورسېدی یعني فلما بلغ معه السعي کمامر او ابراهیم ؑ په ده کي عبادات د خدای ؑ او ترک د محرماتو ولیدی امید د سعادت یې ورته پیدا سو، امر في المنام ان یذبحه. قصه دا وه چي ابراهیم ؑ په شپه د ترویه یعني اته (۸) د ذوالحجه دا خوب ولیدی. سهار چي راویښ سو ګرده ورځ یې په دې کي فکر واهه یعني متردد ؤ چي دا خوب به د خدای ﷻ د خوا وي او که د شیطان (ځکه دا ورځ ترویه بولي چي معنی تردد او فکر وهل دي) ماښام یعني نهه د هغې میاشتي یې بیا دا خوب ولیدی، ابراهیم ؑ چي پوه سو چي د خدای ؑ د خوا دی ځکه تر اوسه نهه د ذی الحجه ته عرفه وایي، نو کله چي شپه د لس د دغي میاشتي سوه او خوب یې ولیدی چي یو پسه ذبح کړه، ابراهیم ؑ پوه سو چي دغه ورځ به د زوی د ذبح ورځ دي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي تر اوسه پورې يې يوم النحر بولي، قتادهؒ وايي چي درې ورځي پر له پسې يې دا خوب وليدی نو اسماعيلؑ ته يې د خوب اظهار وکړی.

فائده: د آيت له هغه ځای څخه چي ابراهيمؑ خدای ﷻ ته خواست وکړی (رب هب لي من الصالحين فبشرناه بغلام حليم) دا معلومه سوه چي مبشر به اسماعيلؑ وي او دا اتفاقي خبره ده چي مبشر به هو المذبوح، نو څرنګه به مبشر به او مذبوح اسحاقؑ سي لکه يهودان چي وايي او سره ددې چي زېرې د اسحاقؑ په هغه آيت کي راغلی فبشرناها (اى سارة) باسحاقؑ ومن وراء اسحاقؑ يعقوبؑ يعني چي د اسحاقؑ زوی دی، نو څرنګه ابراهيمؑ په ذبح د اسحاقؑ امر سوی دی چي صرف مراهق ؤ چي يعقوب بن اسحق په کتم العدم کي ؤ. فافهم هذه الفائدة السنية.

درويش وايي: چي بعض کسان وايي چي ابراهيمؑ چي هغه خواست وکړی رب هب لي من الصالحين او خدایؑ يې اجابت د خواست وکړی وبشر به، ابراهيمؑ وويل هو اذا ذبيح الله (زه به يې ذبح کوم لپاره د رضا د خدایؑ، نو چي اسماعيلؑ پيدا سو وبلغ معه السعي نو ابراهيمؑ ته وويل سول يعني د خدای ﷻ له خوا (اوف بنذرک) په نذر دي وفا وکړه يعني اسماعيلؑ ذبح کړه.

فقير وايي: چي دا قول له نقل او عقل څخه خلاف دی کما لا يخفى.

فائده: دا خبره ابراهيمؑ و اسماعيلؑ ته چيري وکړه! په دې کي اختلاف دی بعض وايي ده اسماعيلؑ ته وويل چي دا رسۍ او چاړه در واخله چي دغي شعب يعني درې (چي مابين الجبلين ته وايي) شايد بوټي به راوړو، چي په شعب ثبير کي سره دوه په دوه سوه، نو يې دا خبره ورته وکړه انى ارىٰ في المنام آه. او بعض مفسرين وايي چي ابراهيمؑ اسماعيلؑ ته وويل چي دا چاړه او رسۍ در واخله چي يو ځای به خيرات وکړو (چي په عربي قربان ورته وايي) اسماعيلؑ هم داغسي وکړه. نو ابراهيمؑ په منځ کي د غرو د منٰی روان ؤ چي يو محفوظ ځای يې پيدا کړی چي هورې اسماعيلؑ ذبح کړي، نو اسماعيلؑ ورته وويل يا ابت اين قربانک، وويل ابراهيمؑ (يابني اني ارىٰ آه)

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى ؕ قَالَ يٰۤاَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ ۫

ته د ځان سره فکر وکړه چي ستا څرنګه رايه يې ده (يعني په ذبح راضي يې يا نه، اسماعيل ته خدای صبر جميل په اميد د اجر جزيل ورکړی او داسي يې خپل پلار ابراهيم ته ووېل بلا تأمل وتوقف) ای بابا زما ته وکړه هغه کار چي ته په امر سوی يې.

فائده: چونکه نداء و پلار ته کثير الوقوع وه نو ځکه الفاظ د نداء يې هم ډېر دي يا ابی يا اباه يا ابت يا ابتی يا ابتاه.

فائده: کلمه د ما موصوله ده عائد يې محذوف دی، والتقدير ما تؤمر به او يا ما مصدريه دی يعني امرک بمعنی مأمورک.

فائده: له دې قصې څخه دا معلومه سوه چي رؤيا يعني خوبونه د انبياء عليهم السلام وحي دي واجب الامتثال دي، وقد روی عبد بن حميد عن قتادة رضي الله عنه ان رؤيا يعني خوبونه د انبياء وحي دي، وروی البخاري في الصحيح عن ابی سعيد الخدري رضي الله عنه و مسلم عن ابن عمر رضي الله عنه وابی هريرة رضي الله عنه ان الرؤيا الصالحة جزء من (۴۶) جزء من النبوة.

درويش وايي: وجه ذالک چي آنحضرت صلی الله عليه وسلم قبل النبوة شپږ مياشتي صحيح خوبونه ليدل او درويشت (۲۳) کاله دده د نبوت زمانه وه، نو شپږ مياشتي د (۲۳) کالو چي زمانه د نبوت وه يوه حصه کېږي، ولاشک ان رؤيا الانبياء کلها صالحة لايحتمل الفسادۇ واما رؤيا د غير الانبياء فبعضها صحيحة وبعضها کاذبة.

سَتَجِدُنِيْۤ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ مِنَ الصّٰبِرِيْنَ ۝

نژدې ده چي ته به ما ووينې که د خدای رضا وه له صبر کونکو څخه پر ذبح باندي، اسماعيل چي تفويض د امر و خدای ته وکړی تبرکًا و اظهارًا لعجزه علی مقتضی البشرية علی الذبح بدون مشية الله، وايضًا هذه الجملة عند الوعد بالامور المستقبلة من عادة عباد الله الصالحين.

نکته: سوال دا پيدا کېږي چي اغلب وحي د انبياء عليهم السلام خو په ويښه وي، نو څه حکمت د خدای جل جلاله دی چي ابراهيم يې په خوب کي په ذبح د زوی امر کړی؟

ځواب: حکمت الهی دا ؤ چي خدای مبادرة د ابراهيم او دده د زوی او کمال انقياد ددوی او اخلاص ددوی وعالم الملائکة او عالم الانس ته وښيي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَلَمَّآ أَسۡلَمَا وَتَلَّهُۥ لِلۡجَبِينِ ﴿۱۰۳﴾

نو هغه وخت چي تسليم سوه ابراهيمؑ او زوی دده او منقاد سوه و امر ته د خدای (د سلم او استسلم معنی يوه ده) ''وتله للجبين) يعني غخاريې کړی پر مخکه. ابن عباسؓ وايي پرې يې ايستی على جنبه.

بوه سه: چي تندی په مابين کي د جنبين دی عن يمين الجبهة ويسارها.

فائده: دغه پرې ايستل دده عند الصخرة بمنى او في الموضع المشرف (چي لوړ دی) على مسجد منى او في المنحر الذي ينحر فيه اليوم. په صحيح حديث کي راغلي دي چي ابليس و ابراهيمؑ ته وراندي سو په نېز د جمره عقبه چي ستا خوب ليدل د اضغاث احلام له قسمه څخه ؤ. فرماه ابراهيمؑ سبعة حصيات يعني شيګو سره چي ابليس له دغه ځايه ولاړی بيا د هغه بل ځلي سره ورته ودرېدی ثم مع الثالث ومن ثم شرع رمي الجمرات في الحج فهو من واجبات الحج يجب بتركه الفدية بالاتفاق كما في كتب الفقه.

واقعه دل خراش: راويان د قصې وايي چي بغويؒ روايت کړی دی چي ابراهيمؑ ته خپل زوی وويل: يا ابتی ما ټينګ په رسۍ وتړه حتی چي زه لغتي ونه وهم. او خپل کالي دي ښه د رټول کړه چي زما په وينو رنګ نه سي زما ثواب به کم سي او زما مور چي ستا کالي زما په وينو رنګ ووينې غمجنه به سي او چاره ښه تېره کړه او ژر ژر يې زما پر حلق تېروه چي پر ما زکندن اسان سي فان الموت شديد خصوصًا عند الذبح. او چي زما مور ته ورغلې زما سلامونه پر ورايه او که ستا خوښه وه زما په وينو رنګ قميص زما مور ته وروړه چي ددې تسلي په وسي. قال ابراهيمؑ نعم العون انت يا بنيّ على اجراء امر الله يعني الذبح. ففعل ابراهيم ما قال ابنه. وروسته يې پر مخ مچ کړی وهو يبکی. راوي وايي چي ملائکه د اوو اسمانو په درياب کي د تعجب او تحير غرقي وې ودې زوی او پلار ته. بيا ابراهيمؑ د زوی پر حلق چاړه کښېښول او چابک چابک يې پر تېرول چړې کار نه کاوه يعني د اسماعيلؑ پوست يې لا نه کړی پرې. اسماعيلؑ به ورته وويل چي پلار جانه زه نه يم ذبح سوی چاړه ښه تېره کړه. راوي وايي چي دوه درې واره يې چاړه ښه تېره کړه خو هيڅ کار يې نه کاوه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي ابن جرير وابن ابی حاتم له سدي ؒ څخه روايت کړی دی چي ابراهيم ؑ په ټوله قوت خپل چاړه څو واره پر حلق د اسماعيل ؑ تيره کړه خدای ؑ دده حلق لکه د ميسو ټوټه کړ ځولی ؤ. اسماعيل ؑ پلار ته وويل چي پلار جانه ما پر مخي واړوه يعني څټ مي لوړ کړه ولي چي ته زما مخ ته وګوري زړه دي رابانديسوځي، وادرکت الرقة او ضعف درته پيغمبري چي ستا او د امر الله حائل ګرځي، او زه به هم چړې ته نه ګورم چي جزع را څخه ونه سي. ابراهيم ؑ پر مخي واړاوه او چاړه يې پر څټ ور کښېښول خو هم يې فائده ونه کړه يعني اسماعيل ؑ ذبح نه سو.

فائده: ابو هريره ؓ له کعب الاحبار څخه روايت کړی دی چي څه وخت چي ابراهيم ؑ و ذبح ته د زوی اماده سو. ابليس د ځان سره فکر وواهه ان لم افتن عند هذا آل ابراهيم (که زه په فتنه کي واقع نه کړم آل ابراهيم په دې وخت کي د ذبح د ولد لا افتن منهم احدًا ابدًا) مراد د آل ابراهيم څه د ابليس لعين د اسماعيل ؑ مور وه او په خپله اسماعيل ؑ ؤ. نو شيطان ځان د سړي په بڼه کړی نو هاجرې ته ورغلی او ورته وه يې ويل چي ته خبره يې چي ابراهيم ستا زوی چېرې بوتلی. هاجرې ورته وويل چي دغه د غرو منځ ته ولاړه بوتي راوړي. شيطان ورته وويل لا والله ماذهب به الا ليذبحنه (ده نه دی بېولی مګر د ذبح لپاره) قالت لا هو ارحم به واشد حبًا من ذالک (دې ورته وويل يا پلار يې ډېر مهربانه پر خپل زوی ؤ او ډېر سخت محبت يې ورسره لري) شيطان ورته وويل چي ابراهيم دا وايي چي زه خدای امر کړی يم په ذبح د دغه زوی. هاجرې ورته وويل چي که چېري خدای ؑ امر کړی وي، نو خو ښه کار دی چي ابراهيم ؑ د خدای ؑ د امر اطاعت وکړي. نو شيطان چي له دې څخه نا اميده سو. نو په رنګ د سړي يې اسماعيل ؑ ته ځان ورساوه چي هغه د قضا حاجت لپاره له پلار څخه يو څه مسافت وروسته ورپسي روان ؤ. شيطان ورته وويل يا غلام هل تدري اين يذهب بک ابوک (ته خبر يې ای ځوانه چي ستا پلار تا چېري بيا يي) اسماعيل ؑ ورته وويل چي موږ په دغه دره کي بتهي ټولوو د کور لپاره. شيطان ورته وويل لا والله ما يريد الا ان يذبحک (داغسي نه ده بلکې پلار دي اراده نه لري مګر دا چي تا ذبح کړي) اسماعيل ؑ ورته وويل چي ولي ما ذبح کوي؟ شيطان ورته وويل چي د پلار د خوب ليدلو په سبب دا ګمان دی چي تا ذبح کړي،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اسماعيل ورته وويل فليفعل ما امر به ربه سمعًا و طاعةً (زما پلار دې هغه کار وکړي چې خدای په امر کړی وي) زه يې خبره اورم او فرمانبرداري يې کوم فلما امتنع عنه الغلام، په ابراهيم پسې يې ځان راورساوه، ده ته يې وويل اين تذهب ايها الشيخ. قال الى هذا الشعب لحاجة لنا فيه (زما يو کار دی په دغه شبله، شعب يا دره کې) شيطان ورته وويل والله زما دا خيال دی چې شيطان په خوب کې تا ته درغلی دی هغه امر کړی يې زوی ذبح کړه او اوس هم روان يې زوی ذبح کوې د شيطاني خوب ليدلو په سبب، ابراهيم په نور د نبوت دی وپېژندی چې شيطان دی، نو يې ورته وويل اليک عني يا عدو الله (کو ښه سه زما څخه ای دښمنه د خدای) زه به حتمًا پر ځای کوم ما امر ربي يعني في المنام چې ذبح د زوی ده، فرجع ابليس په خپل غم کې ډوب چې له ابراهيم او آل څخه مې څه لاس ته را نغله من اضلالهم لانهم کلهم امتنعوا من اطاعته بعون الله ﷻ.

وَنَادَيْنَٰهُ أَن يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ ۝ قَدْ صَدَّقْتَ ٱلرُّءْيَآ

او موږ ور ناره کړه.

پوهه: چې نداء کونکی که څه هم ملکه وه يعني جبرئيل غالبًا لکن چونکه نداء د ملکي په امر د خدای وه، نو ځکه خدای نسبت د نداء و ځان ته وکړی، بغوي وايي چې واو زائد دی نادیناه جواب د لما دی في قوله تعالى: فلما تله للجبين آه، او مظهري وايي چې واو لپاره د عطف دی پر جواب د لما چې محذوف دی، والتقدير فلما اسلما وتله للجبين منعنا عنه الذبح (دا جواب محذوف د لما دی) وناديناآه، او قاضي ناصر الدين البيضاوي وايي چې جواب د لما محذوف دی تقديره فلما اسلماه آه کان ماکان (يعني تاسي يې قصه واورېدل) چې فما ينطق به الحال ولايحيط به المقال، آه، اشاره هغه د مخه حالاتو ته د ابراهيم او د زوی چې تاسي مفصلاً واورېدل.

(ان يا ابراهيم) دا جمله بيان او تفسير دی د نادينا (قد صدقت الرؤيا) تا رښتيا کړی خپل خوب يعني ته په خوب کې امر سوی وې يعني په ذبح اسماعيل.

سوال: اسماعيل خو ذبح نه سو؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: د ابراهيمؑ په قدرت چې پوره وه هغه کارونه خو يې ټول وکړه کما مر تفصيله، والمقصود من التكليف اى بذبح الولد هو الابتلاء والامتحان حسب المقدور لاغيره يعني نه حقيقة الذبح واراقة الدم، كريمه: لايكلف الله نفسا الا وسعها، او بعض مفسرين وايي چې ابراهيمؑ په خوب کې صرف دا ليدلي وه چې زه چاړه پر حلق د اسماعيل لپاره د ذبح کښوم. وقد اتى به (هغه ده وکړه) ولم ير في المنام اراقة الدم و جريانه، وعلى هذا قد صدقت محمول على الحقيقة ولاحاجة الى حمل الآية على ترتيب المقدمات الذبح فافهم.

سوال: پر درېيم تقدير باندې خو حقيقت ذبح د ولد چې معنى يې اراقة الدم ده پر ابراهيمؑ نه ؤ واجب بل امرار السكين على حلق اسماعيلؑ حسب ما راه في المنام. فما معنى قوله تعالى وفديناه كما سيأتي لان الفداء بالذبح كما سيأتي لايكون الا بعد وجوب الذبح حقيقة على ابراهيمؑ ولم يكن كذالک كما هو معنى التقدير الثالث؟

ځواب: معالجة الذبح چې تېرول د چړې پر حلق د اسماعيلؑ كما مارئ في المنام خو پر ده واجب وه اصالة يعني بصريح النص على التقدير الثالث، نو خودي ذبح هم واجب وه بدلالة النص ولې د تېرولو سره د تېرې چاړې پر حلق د بشر اراقة د دم لازم دی عادةً وان لم يقع لمانع القدرة الالهية. فصح اطلاق د نداء عليه گويا حقيقة ذبح منسوخ قبل القدرة على اتيانه سوه لکه چې په بخاري وغيره کې راغلي چې پر عليه الصلوة والسلام او پر امت ده په شپه د معراج پنځوس لمونځونه خدایؐ په شبانه روز کې فرض کړه لکن په هدايت د موسیٰؑ چې ده مبارک ته يې وويل چې پنځوس لمونځونه په شبانه روز کې ډېر دي ورسه د خدایؐ څخه طلب او سوال د تخفيف وکړه ثم وثم وثم حتى اخيري پنځو لمونځو ته راورسېدل او پنځه ځلوېښت منسوخ سوه قبل الاتيان بها.

اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۱۰﴾

موږ دا غسې جزاء ورکوو و محسنين او مخلصينو ته، په عمل کې دا دا آيت بيان د علت دی د دفع د شدت في التكليف له ابراهيمؑ او زوی څخه په سبب د اخلاص کامل ده او صبر جميل د ذوی پر اتيان د مامور به، يعني عفوه د حقيقت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ذبح د ولد ابراهیمؑ ته په سبب د اقدام دده پر حقیقت ذبح چي تهیه د اسبابو یې وکړه په لوی زړه سره، او ثواب د حقیقت ذبح وده ته منظور سو په لوی دربار کي زما وفضلناه بذالک علی العالمین. او په بعضو روایاتو کي راغلي دي چي د خلیل الرحمن لقب یې هم په دغه موضوع کي ورکړه سو.

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾

دغه امر په ذبح سره د ولد اختبار او امتحان ؤ ظاهر چي مخلص د غیره سره په معلوم سو او یا صعوبة او محنت ښکاره ؤ چي تر دې لوی صعوبت تصور یې نه کېږي، او بعض مفسرین وایي چي مراد له بلا څخه نعمت دی لان لفظ البلاء من الاضداد، مراد له نعمت څخه فدی ابنه بالکبش انتهی لیس بشيئ لان الفداء المذکور غیر مذکور قبل هذا بل بعده فکیف یصح الاشارة بهذا وکیف یصح ارجاع الضمیر الیه فافهم.

وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾

دا جمله عطف ده پر نادینا، په روایت کي راغلي دي چي ابراهیمؑ چي هغه نداء واورېدل د اسمان و خوا ته یې وکتل جبرئیلؑ سره د یو نر مړ اقرن یعني ښکرور بور رنګه پسه، وقال جبرئیلؑ هذا فداء ابنک فاذبحه په حضور کي د اسماعیلؑ فکبر جبرئیلؑ الله اکبر وکبر الکبش وکبر ابراهیمؑ وکبر ابنه، فاخذ ابراهیمؑ الکبش واتی المنحر من منی فذبحه.

درویش وایي: چي حقیقت د (فدیناه بذبح عظیم) داغه دی چي موږ بیان کړی لکن ددې قصې کونکي اماماندا سي وایي چي ابراهیمؑ چي دوه واره چاړه پر د اسماعیلؑ پر حلق تېره کړه دی نسو ذبح اخیر یې پر مخي پرې ایستی کمامر، نو یې چاړه بنه نوره پسي تېره کړه او چاړه یې په دواړو لاسو ونیول او سترګي یې پټي کړې په خپل قوت یې د اسماعیلؑ پر غاړه چاړه کښول، نو په دې وخت چي جبرئیلؑ پسه راوستی اسماعیلؑ یې ګوښه کړی پسه یې تر چړې لاندي کړی، امامان وایي چي ابراهیمؑ خو سترګي پټي کړي وې او چاړه چي یې په دواړو لاسو د پسه پر غاړه کش کړه د وینو بهاریې تر غوږ سو، دده ګمان دا ؤ چي دا وینه د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اسماعيل څخه روانه ده، نو يې چاړه وغوړځول او ابراهيم لويه ناره وکړه پر مځکه غځار سو بيهوشه سو، اسماعيل ورته راولاړ سو د پلار سريې راپورته کړی پر خپل ورانه يې کښېښنو او پيوسته يې دا ناري پر وهلې چې پلار جانه زه نه يم ذبح سوی بلکې يو پسه ذبح سو، يو کړی وروسته چې ابراهيم په هوش کي راغلی چي وه يې کتل زوی يې ورته ناست دی پسه يې ذبح وليدی، نو حمد د خدای يې ووايه، دا قصه ټوله درواغ ده.

پوښتنه: فديه خو ابراهيم ذبح کړه او په قرآن کي وفديناه نسبت يې خدای و ځان ته وکړی يعني وفديناه؟

ځواب: نسبت په دې خدای ﷻ ځان ته وکړی لان الله المعطي له والآمر به يعني دا اسناد مجازي دی. قاله المظهري، ذبح په معنی د مذبوح ده.

(عظيم) يعني په بدل کي غټ ؤ او ډېر چاغ ؤ، يا عظيم القدر ؤ په ثواب کي، او حسين بن فضل وايي چي عظيم يې په دې سبب وباله چي من عند الله ؤ، او مجاهد وايي چي متقبل عند الله ؤ، بغوي وايي چي مفسرين وايي چي دا مېږه جنت کي څلوېښت کاله تېر کړي وه، او مظهري او روح البيان وايي چي سعيد بن جبير له ابن عباس ؓ څخه داسي روايت کړی دی چي دا مېږ چي ابراهيم ذبح کړی هغه پسه ؤ چي ابن آدم هابيل ذبح کړی ؤ انتهى.

درويش وايي: چي هابيل په مقابل کي د قابيل چي دده ورور ؤ هغه د اسمانه اور راغلی او د هابيل قرباني يې وسوځل او د قابيل دا يې ونه سوځل چي په هغه زمانه کي د خيرات د قبوليت علامه وه، نو هغه پسه بيا څرنګه راوړل سو چي ابراهيم ذبح کړی؟ روح البيان د دې سوال په ځواب کي يوه توجيه کړې ده تاسي يې وګورئ. ہماری سمجھ میں تو نہیں آتا ہے۔

مسئله: حنيفيه په دغه آيت سره دليل وايي چي که چا پر ځان نذر کړی چي زه به زوی ذبح کوم، وذبح شاة. قياس خو د دې تقاضا کوي چي هيڅ شی نه پر لازمېږي لانه نذر بالمعصية. قاله المظهري، او قياس ته امام ابو يوسف چي شاګرد د امام اعظم دی تګ کړی دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: دا روايت چي دا پسه هغه پسه ؤ چي هابيل د آدم عليه السلام زوی ذبح کړی ؤ روح المعاني هم راوړی دی، لکن سوال او جواب ته يې اشاره نه ده کړې، والله اعلم.

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿۱۰۸﴾

عطف دی پر صدر د قصې د ابراهيم يعني جاء ربه بقلب سليم، او ضمير د عليه و ابراهيم ته راجع دی، يعني موږ پرې ايښې ده پر ابراهيم (في الآخرين) يعني ثناء او صفت او ذکر حسن دده په وروسته امتو کي.

سوال: معفول يعني ثناء او ذکر حسن يې ولې حذف کړی؟

ځواب: سياق د کلام دلالت پر کوي.

سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿۱۰۹﴾ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۱۰﴾

سلام دي وي پر ابراهيم ای سلام من الله تعالى، داغسي ثواب او جزاء موږ ورکوو محسنينو ته وقد مر معناه.

إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۱۱﴾

دی زموږ د بندګانو مؤمنانو څخه دی ای بالايمان الکامل خص الايمان بالذکر لانه رأس الحسنات.

وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿۱۱۲﴾

موږ ده ته يعني ابراهيم ته زيرى وکړی (يعني ملکو زيرى پر وکړی په امر زما ولهذا نسب الله البشارة الى نفسه) په اسحاق سره يعني زوی به وي او نوم به يې اسحاق وي.

بوه سه: اسحاق د ابراهيم زوی دی د ساره له بطن څخه، چي تر دغه وخته ساره پر خان د (عقيم) وچي خيال کاوه، دا زيرى داسي وخت وسو چي ابراهيم د يوسل او شلو (۱۲۰) کالو په شاوخوا کي ؤ او ساره د نيوي (۹۰) کالو په شاوخوا کي وه.

درويش وايي: چي د دې بشارت تو له قصه په اوږد تفصيل سره ده، خو بيا هم علماء وايي ما لا يدرک کله لا يترک کله، نو د متعلمينو لپاره يې اجمالي قصه دا ده چي خدای په مشری د جبرئيل څو ملکي (والله اعلم بعدده) لپاره د اهلاک د قوم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لوط را استولي وې او ضمنًا یې بشارت د اسحاق بن ابراهیم ورته سپارلی ؤ. نو ملکي په بڼه د رجالو وې چي د ابراهیم کور ته ورغلي (نو ابراهیم ورته وویل) انکم قوم منکرون یعني تاسي څرنګه نابلده مهمانان یاست چي د سفر هیڅ نخښي نښاني نه دي درپکښې او نه دد دیار خلک یاست (یعني د ابراهیم ګمان د غلو پر راغلی) ملکو ورته وویل انا رسل ربک چي تا ته زیری د زوی وکړو، وروسته څو قوم لوط ته چي پر هغو عذاب استیصال نازل کړو، ساره رض په دروازه کي ولاړه وه وه یې خندل یعني د تعجب د لاري پر بشارت د زوی او وه یې ویل ابشرتموني علی ما مسنی الکبر (تاسي زیری راته کوئ وروسته تر دې چي د سپین سرتوب زماني ته ورسېدم) وهذا بعلي شیخًا دامي خاوند دی یعني چي دېر عمر رسیده دی فبم تبشروني (تاسي دا څه عادت خلاف زیری راته وکړی) ملکو وویل هو علی الله هینٌ (د اولادت خلاف العادة خدای ته اسانه دی الی اخیر القصة.

سوال: اسحاق خو په وخت د ولادت نبي نه ؤ؟

ځواب: نعم! دې ته حال مقدره په اصطلاح وايي والمعنی مقضیًا ومقدرًا نبوته کما في آیة اخری لبیان حال الکفار وقت دخولهم جهنم فادخلوها خالدین، نو دلته خو هم خلود په وخت د ابتدائي دخول نسته بلکي وروسته دی، نو مفسرین هورې هم داسي ترجمه کوي مقدرین خلودکم فیها.

(من الصالحین) ای مقضیًا ومقدرًا کونه من الصالحین، نو په دې اعتبار نبیًا او من الصالحین چي دواړه حال دي له اسحقٰ څخه صحیح دی.

سوال: مبشر به چي اسحقٰ دی په وخت کي د زیري خو موجود نه ؤ او سره ددې چي په نحو کي وايي زمانه د حال او د عامل د ذی الحال به یوه وي (یعني ذوالحال چي اسحقٰ دی چي تر اوسه موجود نه دی او عامل یې بشرناه دی چي هغه بالفعل موجود دی فاین المقارنة)؟

ځواب: حاصل د جواب دادی چي د اسحقٰ سره مقارنت د تقدیر د نبوت دده او د تقدیر د کونه من الصالحین کافي دی په صحت کي د حالیت فتدبر لیکون ذوقًا لک ولاتکون من المنکرین لذالک.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي بعض مفسران چي تېر سوي جواب ته يې فکر سوي نه وه، نو د دفع د سوال مذکور يې مضاف مقدر عامل په دواړو کي ګرځولي دي يعني وبشرناه بوجود اسحاق (لفظ د وجود مضاف عامل مقدر دی) وبين ذالک المفسر ای بان يوجد اسحٰق ونبيًا من الصالحين.

وَبٰرَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلٰٓى اِسْحٰقَ

ای علی ابراهيم ای قضينا علی ابراهيم برکات الدين والدنيا او برکت مو ورکړی دی و اسحٰق ته چي زر انبياء دده له نسل څخه خدای ﷻ پيدا کړه چي اول يې يعقوب ؑ ؤ چي اسرائيل يې لقب ؤ يعني عبدالله چي د ټولو انبياؤ د بني اسرائيلو منتهی د نسب يې يعقوب دی، او اخيري نبي يې عيسٰی ؑ دی.

وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَّظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ مُبِيْنٌ ﴿۱۱۳﴾

او بعض د اولاد د ابراهيم او اسحاق نېک عمله دي (او يا معنی داده چي د خپل ځان سره ښه کوي بالايمان والطاعة) او بعض يې ظالمان دي پر خپلو ځانو بالکفر والمعاصي. د مبين معنی داده چي ظاهر ظلمه، له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي نسب لره تاثير په هدايت کي نسته ... بيت:

پسر نوح ؑ بابدان بنشت .... خانه نبوتش گم شد

او نه په ضلال کي نسب لره دخل سته.

مصرع: .... گل از خارست ابراهيم ؑ ز آذر

فائده: په ضلال او کفر کي د نسل ضرر نسته و اصل ته، کريمه: ولاتذر وازرة وزر اخرٰی، نو د يهودانو د عصر نبوي ؐ چي فخر به يې کاوه چي موږ چي موږ اولاد د انبياء يو موږ چي هرڅه معاصي وکړو دوی زموږ شفاعت کوي، نو ځکه رسول الله ﷺ بني هاشمو ته دا وينا وکړه: يا بني هاشم لايأتيني الناس باعمالهم (ای الحسنة) وتأتوني بانسابکم.... يو شاعر وايي:

اتفخر باتصالک بعلي ...... واصل البولة الماء القراع
وليس بنافع نسب زکي ..... تدنسه صنائعک القباح

او بل شاعر په فارسي ژبه وايي:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اصل را اعتبار چندان نیست ..... روی همچو ورد خندان نیست

می زغوره شود شکر از نی ..... عسل از نحل حالت بقیٔ

درويش وايي: چي قصه د ابراهيم على نبينا و عليه الصلوة والسلام پای ته ورسېدل، ورځ دوشنبه اتلس د ذوی القعدة الحرام سنه (١٤٣١) هجري قمري.

وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلٰى مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ

په تحقيق مونږ احسان وکړی (بالنبوة وغيرها من المنافع الدينية والدنيوية. دا جمله عطف ده پر ولقد نادانا نوح) پر موسیٰ او هارونؑ چي دواړه سکه ورونه وه هارونؑ پر موسیٰؑ مشر ؤ.

وَنَجَّيْنٰهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيْمِ

او مونږ نجات ورکړی دوی دوو ته او ددوی قوم ته (چي بني اسرائيل وه) له غم څخه چي لوی يعني د فرعون او د قوم له خوا څخه چي قبط وه پر دوی تپل سوی ؤ كما مر يسومهم سوء العذاب يذبحون ابنائهم الخ.

وَنَصَرْنٰهُمْ فَكَانُوْا هُمُ الْغٰلِبِيْنَ

مونږ کومک ورکړی موسیٰؑ او قوم ته دده، نو سوه موسیٰؑ او قوم دده په نصرت د خدایؐ پر فرعون او قوم دده يعني فرعون او قوم دده ټوله په درياب کي غرق سوه.

وَاٰتَيْنٰهُمَا الْكِتٰبَ الْمُسْتَبِيْنَ ۝ وَهَدَيْنٰهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ

او ورکړی مونږ دوی دوو ته کتاب چي تورات ؤ چي ښه بيانونکی د احکامو او د شرائعو د خدایؐ ؤ، او هدايت وکړی مونږ دوی دوو ته د هغې لاري چي موصل د خدایؐ ته او صواب ته ده في كل باب.

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْاٰخِرِيْنَ ۝ سَلٰمٌ عَلٰى مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ

مونږ پرېښو د دوی ذکر حسن په وروسته امتو کي كما مر مثل ذالک، سلام دي وي د ملکو او مؤمنانو، وقيل من الله پر موسیٰ او هارونؑ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

موږ دغسې ثواب ورکوو محسنانو بندګانو ته (وقد مر مثله فتذکر) په دې آیت کې اشاره ودې ته ده چې طریقه د احسان هو الایمان، نو ایمان مرتبة الغیب ده او احسان مرتبة المشاهدة ده.

وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾

عطف دی علی قدمنا، مظهري وايي چې د عبدالله بن مسعود رض روایت دی ان الیاس هو ادریس وفي مصحفه یعني د ابن مسعود رض ان ادریس لمن المرسلین، وقال الآخرون هو نبي من انبیاء بني اسرائیل قال ابن عباس رض هو ابن عم الیسع محمد بن اسحٰق نسب داسې بیان کړی دی هو الیاس بن بشر بن فنحاس بن عیزار بن هارون بن عمران وهو من سبط هارون اخی موسیٰ ع وهذا هو المشهور وعلیه الجمهور، او روح البیان ویلي دي چې په بعض معتبرو تاریخو کې راغلي دي چې موجود له انبیاؤ علیهم السلام ځخه په خپلو ابدانو عنصریه سره څلور کسه دي دوه په اسمان کې دي چې ادریس او عیسیٰ ع دي، او دوه په مځکه کې دي چې خضر او الیاس ع دي، نو بناء علی هذا ادریس او الیاس دوه کسه دي من حیث التشخص. او بعض علماء وايي چې یو له هغو څخه احمد بن حنبل رح دی صاحب المذهب چې ادریس یعني اخلوخ بن متوشلخ بن لمک کان قبل نوح ع، نو هغه خبره چې دی له انبیاؤ څخه د بني اسرائیلو او سلسله د نسب یې و هارون علیه السلام ته رسولې ده، د احمد بن حنبل رح په نیز نه ده صحیح، والله اعلم.

درویش وايي: چې دا یوه مجمع علیه خبره ده، یعني مظهري، روح المعاني، روح البیان او نورو تفسیرو راوړې ده چې بعل د یو بت نوم ؤ چې طول یې شل ګزه ؤ او څلور مخه یې درلوده، او روح المعاني ویلي دي چې د سرو زرو ؤ، رواه عن الضحاک وابن زید والحسن، او دې بت ته دوی څلور سوه (۴۰۰) خادمان مقرر وه او دا څلور سوه کسه د بعل چې دوی خدای باله انبیاء یې بولل او شیطان په بعل ننوتی او د ضلالت خبرې به یې کولې او خادمانو چې څلور سوه کسه وه و خلګو ته بې هغه د ضلالت لار بیانول.

درویش وايي: چې مظهري رح دا قصه په اتم مخ کې د خپل تفسیر راوړې ده، او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حیرت انګیزه خبري یې پکښې راوړي دي. یوې واقعې ته یې تاسي غوږ ونسئ، دی وایي چي الیاسؑ د غوبت فرستانو ته نبي استول سوی ؤ، د هغه وخت د باچا نوم آجب ؤ او د هغه ماینه ازبیل نومېده، کانت قاتلة الانبیاء، یحیٰی او زکریاؑ هم دې وژلي دي، او دا په نفس کي محصنه نه ده یعني زانیه وه، او دې د اوو باداشاهانو سره نکاح کړي وه یعني د بني اسرائیلو باداشاهان او هغه ټول دې ازبیل وژلي وه بالاغتیال یعني یا په زهرو یا به یې نابېره چي هغه به بیده وه پر سر به یې په لوډبره ووېشتی الی غیر ذالک، او په دغه وخت کي دا د آجب ماینه ښځه وه او دا ازبیل اوویا (۷۰) واره لنګه سوې وه.

درویش وایي: چي نوري ورته واقعې مظهريؒ په طول کي د دې قصې راوړي دي چي هیڅ کتاب ته یې حواله هم نه ده کړې، پښتانه وایي: د مرچو د کراره یې اټکل کړه، او فارسي زبان خلګ وایي: مشت نمونه خروار، د فقیر مطلب دا دی چي هغه نوادري چي مظهري کړي دي پر مذکوره نادره یې قیاس کړئ، والله اعلم بصحتها وعدمها.

یوه سه: چي طبري وایي چي الیاس له سبط څخه د هارون دی او بیهقي وایي چي له سبط څخه د یوشع بن نون دی. وهب بن منبهؒ وایي چي الیاسؑ ته خدایﷻ ډېر دراز عمر ورکړی دی لکه د خضرؑ تر فناء پوري د دنیا، واخرج ابن عساکر عن الحسن چي الیاس پر بیابانو او ښارو او قریو مقرر دی تر قیامته، او خضرؑ پر دریابو او جزیرو کارفرما دی، او دوی دوه په موسم کي د حج سره جمع کېږي، او حدیث د اجتماع دوی دوو مع النبي ﷺ في بعض الاسفار واکل معهما من مائدة نزلت علیهما علیهما الصلوة والسلام من السماء هي ای المائدة خبز وحوت وصلاتهما العصر معًا ای مع النبي ﷺ، رواه الحاکم عن انس ؓ، دا حدیث بیهقيؒ ضعیف ګڼلی دی، او امام الذهبيؒ چي امام د جرح او تعدیل دی وایي چي دا حدیث موضوعي دی قبح الله من وضعه.

سوال: حاکمؒ دغه حدیث صحیح بللی دی، نو څرنګه ذهبيؒ یې موضوع بولي؟

ځواب: ذهبيؒ وایي ما کنت احسب ان الجهل یبلغ بالحاکم الی ان یصح هذا الحدیث. انتهی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ

روح المعاني وايي چې مشهور روايت په الياس کې دادی چې دی د بني اسرائيلو له سبط څخه ؤ، څه وخت چې يوشع بن نون چې شام فتح کړی، نو دغه سبط يې د بعلبک په ښار کې ځای پر ځای کړ (د اذ عامل اذکر دی چې مقدر دی).

أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ

آيا تاسي عبادت کوئ (همزه لپاره د استفهام انکاري دی) د بعل (چې د يو غټ بت نوم دی چې بيان يې د مخه تېر سو) او تاسي پرېږ ایښی دی عبادت د احسن الخالقين.

بوه سه: چې په عبارت کې مضاف محذوف دی يعني لفظ د عبادت کما اشرنا اليه في ترجمة الآية، يا مضاف دادی طلب جميع حاجاتكم منه ﷻ.

سوال: خالق خو يوازي خدای ﷻ دی، د جمعيت د خالقين څه معنی ده؟

ځواب: روح المعاني وايي چې مراد له خالق څخه من ما يطلق عليه الخالق يعني سواء كان مجازًا او كسبًا وله الاعتبار افراد كثيرة، لان الخلق يستعمل بمعنى التقدير اى الاراد والتصوير، او مخصوص په خدای ﷻ پوري خلق په معنی د ايجاد او اختراع دی فافهم.

اللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ

او خاص الله ستاسي پالونکی دی او پالونکی دی ستاسي د پلرو چې د مخه تېر سوي دي، دوی د تکذيب د الياس ؑ وکړی، نو دوی به حاضر کړل سي يعني په عذاب کې په ورځ د قيامت.

بوه سه: چې نصب د لفظ د الله او د رب مبنی پر دې دی چې بدل دی له احسن څخه.

فائده: د عذاب لفظ يې نه دی وايه په قرينه د مقام چې د کفارو بيان دی. او بعض علماء وايي چې احضار په عرف کې احضار ته د شر وايي.

إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ

استثناء له فاعل څخه د كذبوه، يعني تکذيب د ده يې و نه کړی بندګانو د خدای ﷻ چې ځانونه يې خالص لپاره د عبادت د خدای ﷻ کړځولي وه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: استثنا، یې د لمحضرون څخه نه سي صحیح کېدای، ولي چي معنی یې فاسد یږي، ولي چي عباد مخلصین خو محضرون في العذاب نه دي.

سَلٰمٌ عَلٰۤى اِلْ یَاسِیْنَ ﴿۱۳۰﴾

پوه سه: چي د نبي نوم که څه هم الیاس دی، لکن بل لغت دی په الیاس کي لکه سیناء و سینین و اسماعیل و سمعین و میکائیل و میکائین، او فراء وایي ی مراد له الیاسین څخه الیاس او اتباع دده دي من المؤمنین، نو لکه اشعریین چي امام اشعري او دده و اتباع ته د مذهب وایي.

اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِی الْمُحْسِنِیْنَ ﴿۱۳۱﴾ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِیْنَ ﴿۱۳۲﴾

قد مر مثل هذه العبارة مع الترجمة مرارًا.

درویش وایي: چي مظهري پر هغه توجیه چي د الیاسین څخه الیاس او دده اتباع مراد وي رد کړی دی، چي علم چي جمع سي تعریف باللام غواړي لکه الاشعریین عوضًا عما فاته من العلمیة.

درویش وایي: چي که څه هم ابن حاجب دا خبره په شرح کي د مفصل کړې ده لکن دا خبره اتفاقي نه ده، ولي چي ابن یعیش په شرح کي د مفصل وایي یجوز استعماله نکرة بعد التثنیة والجمع نحو زیدان کریمان وزیدون کریمون وهو مختار الشیخ عبد القاهر کذا في روح المعاني.

فائده: د څو آیاتو په اخیر کي خدای ﷻ د انبیاء علیهم السلام په اخیر کي د وصف دغه عبارت ویلی دی انه من عبادنا المؤمنین، په دې عبارت کي اضافت د عباد و ځان ته ډېر لوی نعمت دی کما قال الشاعر:

اگر بنده خویش خوانی مرا ...... به از مملکت جاودانی مرا

شهانی که با بخت فرخنده اند ...... همه بندگان ترا بنده اند

د عارف بالله بایزید بسطامي قدس سره وایي چي زه د حساب څخه د ورځي د حساب نه بېرېږم، ولي که د حساب په جریان کي یو وار خدای ﷻ ماته وویل: یا عبدي د بایزید دغه عبارت او اضافت کافي دی.. بیت:

آنان که زره وار بصورت محقر اند ...... فرداز خیال وناز بفردوس ننگرند

یعني د خدای څخه خدای غواړي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: اخير کار د قوم د الياس ﷺ په دنيا کي څرنګه سو او کم عذاب پر نازل سو او که څرنګه؟

ځواب: په دې باره کي روح المعاني او بيضاوي خو مفصل بيان نه دی کړی او روح البيان او مظهري ډېر اوږد بيان کړی دی چي د فهم سره د متعلمينو د تفسير مناسب نه دی يعني تر فهم د هغو لوړ دی ددې سببه درويش يې نقل نه وکړی. والله اعلم وعلمه اتم واحكم.

وَإِنَّ لُوطًا لَّمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٣﴾

پوه سه: چي لوط زوی د هاران دی چي هغه ورور د ابراهيم خليل الرحمن ﷺ ؤ نو لوط د ابراهيم وراره ؤ، دی را استول سوی ؤ د خدای له خوا څخه وخپل قوم ته چي اهل سدوم وه چي يو ښار د قوم لوط ؤ، او دوی يې تكذيب وكړی او اراده دده د قتل يې هم وكړه.

إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٣٤﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٣٥﴾

موږ ده او دده اهل ته نجات ورکړی يعني له هغه عذابه چي پر قوم يې نازل سو، مګر يوه عمر رسيده سپين سرې (چي د لوط ماينه وه او کافره وه، او د لوط د قوم پر لواطت د مهمانانو سره د لوط دا همکاره وه)

ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ﴿١٣٦﴾

او بيا يعني وروسته تر وتلو د لوط او دده د اهل د سدوم څخه نور قوم دده چي کافران وه موږ هلاک کړل.

درويش وايي: چي د لوط او د اهلاک د قوم دده قصه ډېره اوږده وه چي په بېل ځای کي د قرآن مفصل راغلي وه.

وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِاللَّيْلِ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾

يعني ای اهل مکة تاسي ددوی پر کنډوالو چي تاسي په سفر شام ته ځئ فان سدوم واقع في طريق الشام، يعني په سهار کي داخلېږي، دا لفظ حال دی له ضمير څخه د تمرون (وباالليل) يعني ګاه د شپې تېرېږئ.

فائده: د سدوم خرابه ښار و ځای ته د نزول د مسافرانو د شام ذهابًا و ايابًا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نژدې دی. نو بعض مسافر چې له شام څخه راځي سوې وي، صباحًا دوی ته را رسېږي وبالعکس (افلا تعقلون) آیات تاسې اهل مکه عقل نه لرئ چې له کنډوالو څخه د قوم عبرت واخلئ... بیت:

پند گیر از مصائب دیگران..... تا نگیرند دیگران ز تو پند

وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾

پوه سه: چې یونس د متی بتشدید الیاء، څوک وایي د پلار نوم یې ؤ وهو الاصح او څوک وایي د مور نوم یې ؤ، مور اول اصح وباله ولې چې نبي مور ته نه دی منسوب سوی الا عیسیٰ بن مریم ؑ، او یونس ؑ له اولاد څخه د هود ؑ ؤ، ذوالنون او صاحب الحوت هم دی دی چې ماهي تېر کړی ؤ (لمن المرسلین) الی بقیة ثمود چې د نینوی (بکسر النون الاول وفتح الثاني) په وطن کې استوګنه کول، راوي وایي چې یونس ؑ چې یې نبي را واستاوه ده قوم ته دعوت د توحید ورکړی څلوېښت (۴۰) کاله، وکانوا یعبدون الاصنام، نو قوم یې تکذیب وکړی او خپل بت پرستی ته یې دوام ورکړی، نو یونس ؑ د دوی څخه ووتی او قوم ته یې وعده د نزول عذاب ورکړه درې ورځې وروسته، او بعض رواة وایي چې څلوېښت ورځې وروسته، والاول هو الاشهر، نو قوم ته دده چې علامې د عذاب ښکاره سوې یعنې پر اسمان توره وریځ پیدا سوه سره د دخان شدید، کرار کرار وریځ سره د دوده راکښته کېدل تاچې دوی په لېښت کې راولي (یعنې دوی را ونغاړي) فقط یو میل مسافت پاته ؤ، نو دوی شروع په دعا، او تضرع او د شرک څخه یې توبه وکښل او دوی و صحرا ته ووتل ښځې او شیرخواره لولاد یې سره جلا کړه تاچې مورې یې هم ژاړي او طفل یې هم او دغه رانګه د نورو حیواناتو ښځې او اولاد یې سره جلا کړه حتی چې د انسانانو او حیواناتو بغاري تر اسمانه پورې تقریبًا ورسېدې او دوی په خپله ژبه کالي اغوستي وه او د لآ اله الا الله یونس نبي الله خدای ﷻ ته یې توبه وکړه او عذاب پورته سو، نو وریځ او دود له منځه ولاړه..... بیت:

چون فرود آید بلای دافعی..... جز تضرع نبود دیگر مانعی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او یونس په یو غره کي پټ ؤ او انتظار د دوی د هلاک یې کاوه چي ما ښام له
یو سړي څخه چي په غره کي یې بیا تولول پو ښتنه وکړه کیف کان حال قومي؟
هغه ورته وویل چي سالمون وبخیر وعافیة سره وه، نو یونس د ځان سره فکر
وکړه چي زه به څرنګه وهغو ته یعني قوم ته ورځم، دوی به وایي چي تا ولي
دروغ موږ ته وویل چي پر تاسي عذاب نازلیږي، نو ده انتظار د وحي ونه کړی او
مخ یې ونیوی د دریاب پر خوا، وذالک قوله تعالی:

اِذْ اَبَقَ اِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ ﴿۱۴۰﴾

چي دی وتښتېدی

سوال: تښتېده ودې ته وایي په عرف کي چي مریی له باداره وتښتي، نو دلته د
دغه اسناد د اباق و یونس ته به څرنګه وي؟

خواب: یونس له قوم څخه ولاړی کمامر، لکن چونکه دا تګ دده بیله اجازې د
رب د یونس ؤ، حسن اطلاق هذا اللفظ علیه.

ترجمه: یونس وتښتېدی د کښتي پر لور چي ډکه وه د خلګو څخه او د دوی د
مالو څخه، راوي وایي چي کښتي چي حرکت وکړی ودرېده، نو کښتي چلونکو
آب بازانو وویل چي زموږ د کښتي دا عادت دی چي عبد آبق من المولی چي
پکښي سپور وي حرکت نه کوي هیڅ چا دِغ نه وکړی چي زه عبد آبق یم من المولی.
اتفاق یې پر دې وکړی چي قرعه اندازي به سره وکړو، نو قرعه پر یونس وختل.
بعض روات وایي چي درې واره یې قرعه استعمال کړه هر وار به قرعه پر یونس تپه
سوه، فقال یونس ان العبد الآبق من المولی، ورمی نفسه سره د کالوا الی البحر،
وهذا معنی قوله تعالی:

فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِيْنَ ﴿۱۴۱﴾

قرعه اندازي یې وکړه (کمامر) ای المغلوبین في القرعة.

درویش وایي: چي بغوي یو روایت راوړی دی چي مظهري رانقل کړی دی،
وایي چي یونس چي له قوم څخه د فرار نیت وکړی دده سر د وه زامن او ماینه هم
ورسره وه، نو یو کښتي راغله د یونس دا اراده وه چي پکښي سپور سي ماینې یې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تلوار وکړی چي په کښتۍ کي سپرو سي، د بلي خوا د درياب څپه ووهل ماينه يې په درياب کي غرقه سوه، چونکه دوی د درياب پر غاړه ناست وه بله څپه د درياب راغله هغه مشر زوی يې څني يووړی د بلي خوا لپوه راغلی هغه کشر زوی يې څني پورته کړی فبقی يعني يونس ؑ فريدًا تنها. انتهی کلام البغوي الذي نقله المظهري.

فقير وايي: چي دا قصه په هيڅ تفسير کي او په يو روايت د راويانو نه ده راغلي د پر تلاش مي وکړی، انا لله وانا اليه راجعون، والعلم عند الله العظيم.

فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ

نو يونس ؑ تېر کړی ماهي.

په روايت کي د قصې راغلي دي چي وروسته تر قرعه کشی يونس ؑ د کښتۍ پر طرف ودرېدی چي ځان درياب ته وغورځوي يو ماهی يې وليدی (چي ددې ماهي نوم ابن ابی حاتم ؒ او نورو راويانو ويلي دي نوم يې نجم ؒ) دې ماهي تر اوبو درې ګزه سر دباندي را ايستلی ؒ او خوله يې وازه نيولې وه يعني په انتظار د يونس ؒ ؒ. يونس ؑ څني وبېرېدی يعني په دې چي د ماهی خو نو ژما غوښې او هډوکي تبوله غذا ده. نو دی بل طرف ته د کښتۍ ولاړی ماهی هغه طرف ته پسي ورغلی. پر دې هيئت يونس ؑ بل طرفته وهكذا شاوخوا يونس ؑ پر کښتۍ ګرځېدی ماهی هم ورسره ګرځېدی، اخير يونس ؑ په دې پوه سو چي دا ماهی په حکم د خدای ﷻ را روان دی، نو ده ځان اوبو ته وغورځاوه ماهي دمخه تر اوبو ګوله کړی او تېر يې کړی ماهی د درياب پای ته ولاړی، ماهي ته الهام د خدای ﷻ وسو چي دا يونس ستا غذا نه ده بلکې ستا نس دده لپاره بندي خانه ده.

(وهو مليم) ای داخل في الملامة علی ان بناء افعل چي مليم د هغه باب څخه دی للدخول في الشئ، نحو احرم اذا دخل في الحرم او يا معنی دا د آت بما يلام عليه يعني چي فرار يې له قوم څخه بيله اجازې د خدای ﷻ وکړی.

سوال: مجاهد ؒ له ابن عباس رضي الله عنهما څخه داسي ترجمه د مليم نقل کړې ده ای مسئ و مذنب. نو دا معنی صحيح ده؟

ځواب: دا بيان د حاصل د معنی د مليم ده لان حسنات الابرار سيئات المقربين.

فائده: جمله د وهو مليم د مفعول څخه د التقمه چي ارجع و يونس ؑ ته دی حال ده.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَلَوْلَآ اَنَّهٗ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِيْنَ ۝

که نه وای یونس، دی ؤ د مسبحین څخه.

درویش وایي: چي روح المعاني یې ترجمه داسي کړې ده ای من الذاکرین الله تعالی کثیرًا بالتسبیح یعني سبحان الله.

درویش وایي: چي مشهور او صحیح تفسیر یې هغه دی چي په قرآن مبارک کي راغلی دی فنادی في الظلمات ان لا اله الا انت سبحانک اني کنت من الظالمین، له ابن عباس رضي الله عنهما څخه منقول ده ای من المصلین، وقال وهب من العابدین، وقال الحسن ما کانت له صلوة في بطن الحوت لکن وقد عمل عملاً صالحًا (ای التسبیح والذکر الکثیر) مظهري وایي په رد کي د قول د حسن، قلت ویمکن انیکون هو مصلیًا بالاشارة لکونه حیًا مضیقًا انتهی قول المظهري، دده خیال دادی چي حسن چي نفي د صلوة کړي دي له دې وجهه څخه چي د ماهي په نس کي خو په ولاړه لمونځ نسي کېدای، نو مظهري رد وکړی چي په اشاره به یې کاوه، ولیس المراد الحسن ذالک، ولي چي دومره لوی ماهی ؤ چي یونس یې سره د کالو په ستوني کي تېر کړی، نو نس د دغه ماهي به څومره فراخه ؤ یقینًا په ولاړي لمونځ پکښې کېدای سوای، بلکې الحسن له دې وجهي د صلوة نفي وکړې چي لمونځ کول یې نه دي ثابت او قول د ابن عباس رضي الله عنهما الحسن پر معنی لغوي حمل کړی دی ای الدعاء والتضرع الی الله عزوجل فافهم.

په یوه روایت کي راغلي دي چي یونس علیه السلام په نس کي د ماهي د شګو او ډبرو د دریاب تسبیح واورېدې، نو ده هم تسبیح شروع کړې.

لَلَبِثَ فِيْ بَطْنِهٖۤ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ۝

دا جواب دی د لولا، ترجمه: نو ده درنګ کړی وای په نس کي د ماهي تر هغه ورځي پوري چي خلک په نفخه ثانیه سره ژوندي کېدای.

بوه سه: چي دې آیت قرآني معنی دا نه ده چي یونس تر یوم یبعثون پوري ژوندی د ماهي په نس کي وای بلکې معنی یې دا ده چي یونس چي پر خپل اجل مر سوی وای نس د ماهي دده لکه قبر د نورو خلکو وای، او اجزاء دده به د اجزاء سره

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د ماهي يعني كه هغه هم مړ سوى واى گډ سوي به واى حيث ما كان في علم الله تعالىٰ الى يوم القيامة لكه د قبرو د انسانانو هډوكي چي خاوري سي او د خاورو سره د مځكي گډ سي الى يوم يبعثون.

درويش وايي: چي په حديث كي راغلي دي چي روايت يې عبد الرزاق او ابن جرير او ابن ابى حاتم او ابن مردويه له انس ﷺ څخه مرفوعًا كړى دى چي يونس ﷺ چي ماهي تېر كړى او كښته ماهي ولاړى سره د يونس الى ما انتهى من الارض فنادى في الظلمات لا اله الا انت سبحانك اني كنت من الظالمين. دا دده دعاء تر عرشه پوري ورسېدل، نو ملكو د عرش وويل يا ربنا نسمع صوتًا ضعيفًا (مونږ اورو يو اواز چي ضعيف دى من بلاد غربة د نابلده ښارو څخه) خداى پاك ورته وويل چي پوهېږئ چي دا د چا اواز دى؟ ملكو ورته وويل لا يا ربنا! خداى پاك ورته وويل عبدي يونس، ملكو ورته وويل هغه سړى دى چي همېشه به مونږ پورته كول دده مقبول عملونه او دده قبول خواستونه؟ خداى پاك ورته وويل نعم! هو هغه سړى دى. ملكو ورته وويل يا ربنا الا ترحم ما كان يصنع في الرخاء وتنجيه في البلاء. قال الله تعالى بلى فامر عزوجل الحوت فلفظه. كما قال الله تعالى:

فَنَبَذْنٰهُ بِالْعَرَآءِ وَهُوَ سَقِيْمٌ ﴿۱۴۵﴾

نو وغورځاوه ماهي په امر زمونږ پر يوه خالي مځكه چي نه ځنگل ؤ او نه درختي پر وې. او دى ناجوړى ؤ غوښې يې سره تنوى سوي وې او د ولاړي قوت يې نه درلودى.

اختلاف: په مدت كي د لبث د يونس په نس كي د ماهي: البغوي وايي چي مقاتل بن خبان وايي چي درې ورځي يې د ماهي په نس كي تېري كړي وې. وقال البغوي چي عطاء وايي چي اووه ورځي وې. وقال البغوي چي الضحاك وايي چي شل ورځي د ماهي په نس كي ؤ. او السدي، الكلبي او مقاتل بن سليمان وايي چي څلوېښت ورځي د ماهي په نس كي ؤ. او بغوي له شعبي څخه روايت كړى دى چي د څاښت په وخت كي ماهي تېر كړى او ماز ديگر يې وغورځاوه.

لكن درويش وايي چي په معتبراتو كي د تفاسيرو وايي چي يونس پر داسي

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

حال کړځېدلی ؤ لکه کوچنی چې د مور له نسه پیدا سي، قاله ابن عباس رضي الله عنه والسدي، او ابن جبیر وايي چې یونس علیه السلام چې ماهي وغورځاوه نه یې وېښتان پر بدن وه او نه یې نوکان وه.

درویش وايي: چې له دې څخه دا معلومېږي چې مده د لبث د یونس علیه السلام ډېره وه. نو بناءً علی هذا دا لنډې لنډې مدې چې په بعض روایاتو کې راغلې قابل د اعتبار نه دي، والله اعلم.

وَأَنۢبَتۡنَا عَلَيۡهِ شَجَرَةً مِّن يَقۡطِينٖ

موږ شنه کړه پر ده (یعني فوقه) درخته د یقطین.

فائده: یقطین وضع دی لپاره د مفهوم کلي هر هغه نبات ته وايي چې پر مځکه باندې پروت وي لکه هغه درخته چې تنه نه لري لکه خټکی، هندوانه، ژړ کدو، بادرنګ، مرغونې، چمبرخیال وغیرها، یقطین اسم جنس دی او یقطینة یې واحدة ته وايي، دلته مستعمل په عرف عام کې په قرع کې چې کدو ته وايي استعمالاً للعام في فرد خاص.

سوال: شجره په لغت کې درختې ته وايي چې تنه نه کوي، نو پر یقطین اطلاق څرنګه وسو؟

ځواب: بعض مفسرین وايي چې خرق العادة یقطین لکه درخته پورته سو او پرده لوړ وغوړېدی، فائده یې داده چې پرده سایه وکړي ولې دده بدن نازل ؤ ګرمي به پر پرېوتل، او بله فائده یې داده چې یقطین پر بلګو مچ نه کښېني.

درویش وايي: چې دا فضل د خدای جل جلاله دی پر خپل دوست، او د یونس علیه السلام معجزه ده، او بعض مفسرین وايي چې خدای د یقطین بغل ته درخته چې ساق او تنه یې درلوده پیدا کړه، او یقطین د هغې درختې ته پورته سو او مجموع لکه درخته د یقطین وګرځېدل، او دا هم معجزه د یونس کښل کېږي، په یو روایت کې راغلي دي چې یو چا و رسول الله صلی الله علیه وسلم ته وویل چې ستا قرع یعني کدو ډېر خوښ دی؟ ده ورته وویل اجل هي شجرة اخي یونس، په حدیث کې راغلي دي چې (وعل) په بل روایت (اروية) چې د غیره مېږه ده یا بزه چې سهار او ماښام به یونس

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ته راتله ده به يې شيدې څښلې حتى چې بدن يې قوي سو او غوښې د بدن يې کلکې سوې او وېښتان يې پر سر او ږيره پيدا سوه او قوة برجا سو.

درويش وايي: چې يونس عليه السلام وروسته تر دې چې روغ رمټ سو يوه ورځ تر درختې لاندې بيده سو چې راويښ سو درخته وچه سوې وه، نو ډېر غمجن سو او لمر هم په تکليف کړی فجعل يبکی فجائه جبرئيل، فقال اتحزن على شجرة ولا تحزن على مأة الف او يزيدون من امتک قد اسلموا وتابوا.

درويش وايي: چې دا قصه مقاتل بن حبان" راوړې ده او مظهري" يې نقل کړې دی او روح المعاني او روح البيان يې هم نقل کړی دی بالفاظ متفاوتة لکن متحدة المآل، نورو مفسرينو خو وروسته هيڅ نه دي ويلي لکن مظهري وروسته په دې عنوان سره بيان کړی دی.

مسئله: لايجوز ذكر ذلة الانبياء فان ذلتهم توجب كمال الانابة الى الله ﷻ ورفع درجاتهم؟

سوال: مظهري" په خپله بيان د ټولو حالاتو د يونس عليه السلام چې په قرآن کريم کې راغلي وه وکړی کمامر آنفًا، نو دا به ذکر د ذلت د يونس عليه السلام نه وي او که څرنګه؟

ځواب: د مظهري" مراد دادی چې پر طريقه د اعتراض دې ذکر نه کوي کمايدل عليه عبارته فيما بعد يعني قوله ومن اعترض على احد من الانبياء عليهم السلام فقد كفر، كريمه: لانفرق بين احد من رسله.

وَاَرْسَلْنٰهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ اَوْ يَزِيْدُوْنَ ﴿۱۴۷﴾

او موږ واستاوه يونس" ويو لک کسانو ته او يزيدون، قال مقاتل والكلبي" بل يزيدون يعني کلمة د او په معنی د بل ده، او سيد المفسرين عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي ويزيدون يعني کلمة د او په معنی د واو ده، واختلفوا في مبلغ تلك الزيادة فقال ابن عباس رضي الله عنهما ومقاتل" عشرين الف، رواه الترمذي، او الحسن" وايي ډېرش زره يو څه بالا او سعيد بن جبير وايي اوويا زره لکن د عشرين الفًا روايه قابل د اعتماد دی لمامر من قول ابن عباس رضي الله عنهما ولما روى ابى بن كعب رضي الله عنه عن رسول الله ﷺ يزيدون عشرين الفًا.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: یونس علیه السلام د مخه خدای ﷻ رسول استولی ؤ نو ددې ارسال معنی څه ده؟

جواب: روح المعاني وايي والارسال على ما اخرج غير واحد من مجاهد والحسن وقتادة هو الارسال الاول الذي كان قبله قصة الحوت، نو دا جمله عطف ده على قوله تعالى وان يونس آه على سبيل بيان لابتداء حال يونس وانتهائه او بل داوجه ده چي په دې ارسال کي تصريح بما هو المقصود من الارسال وهو الايمان كما ستسمع صرف په منځ کي د ارسال اول او ثاني قصه د التقام په طور د جمله معترضه راوړه لغرابتها.

سوال: حمل ددې ارسال پر ارسال اول باندې مانع يې فاء في قوله:

فَـَٔامَنُوا۟ فَمَتَّعْنَٰهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ۝

(فآمنوا) فان قوم يونس خو ايمان نه ؤ راوړی د ارسال اول په وخت کي بلکې چي يونس علیه السلام ځني ولاړی او قوم ته دده علامات د عذاب ښکاره سوه، نو دوی توبه وکښل او ايمان يې راوړی کما مر في تفصيل القصة، نو که دا ارسال عين ارسال اول وي نو تفريع د آمنوا بالفاء څرنګه صحيح کېږي؟

ځواب: روح المعاني په دفع کي ددې سوال داسي ويلي دي: اجيب بانه تعقيب عرفي (اى بعد الارسال الاول) كما في قولهم تزوج فلان فولد له، مع ان التولد متراخ بزمان كثير من التزوج كما لايخفى، وقيل الاقرب ان الفاء للتفصيل والسببية ولاريب ان الاول من الارسال سبب لايمانهم ولو بعد زمان طويل.

(فَمَتَّعْنَٰهُمْ إِلَىٰ حِينٍ) نو موږ د دوی ژوندانه ته نفع ورکړه تر يو وخت پوري يعني الى انقضاء اجلهم المعلوم عند الله.

فائده: ذکرها روح البيان وروح المعاني چي په يو حديث طويل کي چي له ابن مسعود رضی الله عنه څخه روايت دی راغلي دي چي يونس علیه السلام بعد نبذ بالعراء وانبت عليه الشجرة وصح جسده وحسن حاله کما مر خرج (را ووتی د خپل ځايه من موضع الشجرة) نو ده يو شپانه وليدی چي پسونه يې پوول، نو يونس علیه السلام ورته وويل ممن انت يا غلام (ته د چا له قوم څخه يې يا غلام) هغه ورته وويل من قوم يونس يونس علیه السلام ورته وويل چي ته چي ورسې قوم يونس ته زما سلام پر ووايه او دا ورته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وو ایه چي ما یونس ولیدی، غلام ورته وویل چي که ته یونس یې خو په دې به خبر یې چي د یونس په قوم کي دا قانون ؤ چي چا به دروا غ وویل او شاهدان به یې نه درلوده هغه سړی دوی قتل کاوه، فمن یشهد لي اذ قلت رئیت یونس، نو یونس ورته وویل چي دغه درخته او دغه مځکه دي شاهدان زما د رؤیت دي. شپانه ورته وویل چي ته یې زما په مخ کي تجربه کړه یعني دا درخته او مځکه، یونس علیه السلام و هغې درختي او مځکي ته وویل چي دا غلام چي هر وخت تاسي ته راسي فاشهدوا له، مځکي او درختي ورته وویل نعم! شپانه ولاړی پسونه یې بوتله قوم ته ورغلی او دا قصه د لیدلو د یونس علیه السلام یې ورته وکړه، دې شپانه تکړه وړونه درلوده چي د ملک په دربار کي یې آمد و رفت درلودی، نو شپانه یې ملک ته ورواستاوه، شپانه ملک ته وویل چي ما یونس علیه السلام ولیدی سلام یې هم وایه، ملک امر وکړی چي دا غلام قتل کړئ، د ملک په خیال کي دا ؤ چي دروا غ یې وویل، غلام ورته وویل چي زه شاهدان لرم، ملک خلک ورسره واستول فانتهوا الی الشجرة والبقعة. غلام ورته وویل چي زه تاسي ته قسم په خدای جل جلاله درکوم چي یونس علیه السلام تاسي زما شاهدان ونه ګرځولاست؟ قالتا نعم! فرجع القوم مذعورین یقولون تشهد لک الشجرة والبقعة، نو دوی ملک ته ورغله قصه یې ټوله ورته وکړه ملک غلام تر لاس ونیوی پر خپل تخت یې کښیناوه و ورته وه یې ویل انت احق بهذا المقام مني. غلام پر تخت کښېنستی څلوېښت کاله یې ښه حکمراني پر وکړه.

درویش وایي: چي دا حدیث چي په اصطلاح یې خبر بولي امام احمد یې په زهد کي راوړی دی، او بل جماعت هم راوړی دی، روح المعاني وایي چي له دې قصې څخه دا معلومېږي یعني ظاهراً چي یونس علیه السلام لم یرجع الی قومه بعد ان اصابة ما اصابه منهم انتهی قول روح المعاني.

درویش وایي: چي د انبیاء علیهم السلام زړونه خدای جل جلاله له بغض او عداوت څخه پاک ساتلي دي، نو د یونس علیه السلام مانع له ورتګ څخه دا ؤ چي یونس علیه السلام له خدایه دا غه غوښتل چي قوم ایمان راوړي، او بله خبره داده چي ملک که څه هم سلطنت و غلام ته وسپاری او هغه څلوېښت کاله ښه حکمراني کوله لکن ابتدائي حالت د تبلیغ د یونس علیه السلام خو صرف توحید ؤ، وروسته چي دوی ایمان راوړی د اسلامي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

احکامو چي په هر دین کي سته یونس علیه السلام ته د نبوونی ضرورت سته.

سوال: چي داسي ده نو ولي یونس علیه السلام سلام د شپانه په لاس ورکاوه؟

ځواب: هغه صرف د قوم د بشارت لپاره ؤ چي یونس علیه السلام ژوندی دی، قوم به یې د راتلو د خوشحالی شیپې او ورځي تیرولې..... بیت:

چه خوش باشد که بعد از انتظاری ...... باامید رسد امید اوری

او بله فائده د سلام قبل الکلام داده چي قوم د یونس چي د غلام سره راغله او شاهدي د درختي او د بقعة یې واوریل، او نور قوم ته یې بیان وکړی دا یوه معجزه وه چي ایمان د قوم یې پر رسالت د یونس تر پخوا چي دوی په غیاب کي د یونس ایمان راوړی ؤ نور مستحکم سو، الی غیر ذالک من الفوائد.

پوښتنه: د نورو انبیاء کرامو علیهم السلام قصه چي به خلاصه سوه په پای کي به یې سلام علی الیاسین انا کذالک نجزي المحسنین انه من عبادنا المؤمنین وکذالک قصة موسیٰ و هارون وغیر ذالک، لکن قصه د لوط او د یونس یې په عبارت نه کړه بدرګه، سریې څه دی؟

ځواب: لپاره د فرق بینهما ای بین لوط و یونس وبین اصحاب الشرائع الکبری و اولی العزم من الرسل او اکتفاء بما في اخیر السورة یعني وسلام علی المرسلین، لانه شامل لکل الرسل، او په عین حال ددې دوو یعني لوط و یونس او نور فرق سره وسو بالتصریح په نورو رسولانو کي مع دخولهم في الآخیر او ددوی دوو په باره کي یې هغه اجمالي سلام کافي وګرځاول سو.

فَاسْتَفْتِهِمْ أَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾

هذه الجملة عطف علی قوله تعالی فاستفتهم اهم اشد خلقًا ام من خلقنا.

بوه سه: چي رسول الله صلی الله علیه وسلم امر سو اولاً عن انکارهم البعث په داسي دول چي دوی و اقرار ته مجبور کړي یعني ای المخلوقین اشد خلقهم ام خلق غیرهم من السماء والارض والملائکة، دوی مجبور دي چي وایي به چي خلق د سماء والارض والملائکة اشد من خلقهم نو هغه خدای قادر دی پر بعث بعد الموت بانديي ستاسي، وروسته خدای یو څو قصي د انبیاء سره د قومو ددوی وکړې چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مناسب د دې سره وې چې انکار البعث باطل دی، په دې او سني آياتو کې خدای علیه الصلوة والسلام امر کړی چې پوښتنه د دې قسمت د دوی ځني وکړه چې دوی خدای ته بنات وايي او خپلو ځانو ته زامن وايي چې دوی وايي چې ملائکه د خدای لوڼې دي او خپلو ځانو ته ته زامن نو دې کفارو پر کفر بل شی هم بالا کړی چې خدای جسم دی فان الولادة مخصوصة بالاجسام وتجويز البنات على الله او ځانونه يې تر خدای ﷻ بالا کړه، ولې و خدای ته يې هغه بېکاره له دوو صفتو څخه د اولاد چې لوڼې منسوب کړې واشرفهم لانفسهم يعني البنين او سپکاوی د ملکو يې هم وکړی چې د انوثت نسبت يې ورته وکړی، ځکه خدای د اصنيع شنيع دوی مکرره په قرآن کې ذکر کړې د: کريمه: انکم الذکر وله الانثى تلک اذا قسمة ضيزى وغير ذالک في القرآن.

أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَٰٓئِكَةَ إِنَٰثًا وَهُمْ شَٰهِدُونَ ۝

انتقال من کفرهم الى کفرهم الآخر آيا پيدا کړي مونږ ملکې ښځې لکه بنو مدلج او بنو خزيمه به ويل چې خدای د جناتو لوڼې په نکاح کړې دي ملکې يې لوڼې راوړې دي، ولهذا عبدو الملائکة دوی وايي چې ملکې ځانونه مستور ګرځوي چې څوک يې نه ويني لکه ښځې د انسانانو (وهم شاهدون) حال دی من فاعل خلقنا دا حال د استهزاء او د تجهيل د دوی سبب دی يعني دوی حاضر وه چې ملکې زېږېدلې، ولې چې د نر او ښځې زېږېدل په حضور پورې اړه لري نه په بداهت سره معلومېږي او نه په دليل سره.

أَلَآ إِنَّهُم مِّنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ۝ وَلَدَ اللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ۝

پوه سه! (الا حرف تنبيه دی يعني بدانکه) دوی له خپلو عظيمو درواغو څخه (چې معنی د افک ده) دوی وايي چې خدای وزېږولې لوڼې، او په تحقيق دوی درواغ وايي:

أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ۝

اصل د اصطفی استفی ؤ اول همزه د استفهام انکاري او استبعاد چې مفتوح دی او دوهم الف د باب د افتعال دی چې مکسور دی، نو الف د افتعال يې حذف کړی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ولي دا الف د وصل دی په وخت د ..... کي د کلمې د وصل حذف کېږي، او همزه د استفهام انکاري پاته سو، والمعنى اتقولون انه تعالى اخص اى اختار لنفسه اخس الصنفين من الرجال والاناث. تفسير حسيني وايي: آيا برگزيد خداى تعالى دختران را كه مكروه طبع طباع شما اند بر پسران كه مادهٔ افتخار شما ايشانند.

مَا لَكُمۡ كَيۡفَ تَحۡكُمُونَ ۝ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ۝ أَمۡ لَكُمۡ سُلۡطَٰنٌ مُّبِينٌ ۝

څه شی دی تاسي لره دليل په دې قسمت تاسي څرنګه حکم کوئ (يعني بر غني من العالمين بهذا الحكم الفاسد الباطل بالبداهة العقلية) آيا تاسي پند نه اخلئ چي خدای ﷻ منزه دی له ولد څخه مطلقاً.

فائده: حسب القانون النحوي وروسته تر همزه د استفهام چي حرف عطف راسي هغه معطوف پر محذوف دی، والتقدير ههنا الا تستفكرون فتذكرون.

(ام لكم سلطان مبين) آيا تاسي لره حجت واضحه سته د خدای ﷻ چي ملائکه بنات الله دي؟ ومعنى الآيات چي اسباب د علم حصر دي په درو کي العقل، والحس، والخبر الصادق، او دا معلومه خبره ده نفس خبر مفيد د علم نه دی چي يا پر حس بنا نه وي لکه سړی چي ووايي: زيد رجل او على الاعلام من الله العالم الغيب كالاحكام الالهية المذكورة في القرآن المنزل من عند الله، نو په دې آيتو کي خدای پاک انکار وکړی پر دلالة العقل على ان الملائكة بنات الله بقوله الربك البنات ولهم البنون، ولي سره دد دې چي برهان قوي سته مطلق الولد پر خدای ممتنع دی. نو دوی څرنګه ادراک دد دې کولای سي چي ملائکه انثى دي په عقل صرف سره، ولا يجوز العقل ان يثبت اخس الفريقين للخالق اى الانثى واشرفها للمخلوق اى البنون، وروسته بيا خدای پاک انکار وکړی د دليل حسي څخه ددوی يعني المشركين بقوله ام خلقنا الملائكة وهم شاهدون يعني تاسي خو نه واست حاضر وخلق ته د ملکو چي د انوثيت دعوه يې کوئ، وروسته خدای پاک انکار وکړی چي په دې دعوی کي تاسي يو خبر صادق من الله العليم الخبير په لاس کي نه لرئ (ام لكم سلطان مبين؟)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَأْتُوا بِكِتَٰبِكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ

راوړئ ستاسي كتاب چي منزل من عند الله دى چي ملكي د خداى لوڼي دي.
كه رښتيا ويونكي ياست په دې دعوىٰ كي چي ملائكه بنات الله دي.
پوه سه: چي پر جزاء د ان شرطيه ماقبل دلالت پر كوي.

وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا

ددې آيت په ترجمه كي لوى اختلاف دى.

قال الكلبي "قالوا يعني كفار قريش (لعنهم الله) ان الله سبحانه وتعالى تزوج من الجن (د پيرانانو يعني ددوى د لوڼو يا خويندو سره) فخرج منها الملائكة.
وقال بعض قريش لكه ابن عباس رضي الله عنهما چي روايت كړى دى نزلت هذه الآية په درو قبيلو كي د قريشو سلمة، خزاعة و جهنية چي دوى به ويل ملائكه بنات الله دي، نو ابوبكر الصديق رضي الله عنه ورته وويل فمن امهاتهم؟ قالوا سروات الجن (هغه سردارني ښځي دي د پيرانانو) كذا اخرجه البيهقي في شعب الايمان عن مجاهد.
درويش وايي: چي دا دواړه روايتونه نسبًا په معنى د مصاهرة دي، "قتاده" وايي چي مراد له جن څخه ملائكة دي سموها جنة لاستتارهم عن الابصار (ولي د جن لفظ د پټ معنى وركوي، له دې وجهي د مور په نس كي كوچني ته جنين وايي، او قيامت ته جنت وايي لاستتار ارضها باغصان اشجارها المثمرة).
مظهري" وايي: چي ملكي چي په دې نامه يادي كړل سوي تحقيرًا لشانهم عن مرتبة النبوة لله سبحانه تعالى انتهى. يعني په عرف كي ظاهرًا پيريان حقير ګڼل كيږي.

وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ

دا جمله معترضه ده، لام موطئه د قسم محذوف دى، او پوهيږي جن انهم اى قائلي هذا القول او الانس مطلقًا او الجنة بمعنى د امهات الملائكة حاضره كړه كيږي ونار ته.

سُبْحَٰنَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ

پاكي ده و خداى لره د هغه شي څخه چي دوى توصيف په كوي من النسب. دا جمله معترضه اخرى ده.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿۱۶۰﴾

مګر نه بندګان د خدای چي ځان یې د کفر او معاصي څخه ساتلی وي چي
مؤمنان دي.

بوه سه: چي دا استثناء له ضمیر څخه د انهم نو له هغه ضمیر څخه مراد قائلین
دي د ولد د خدای نو استثناء منقطع ده ولي چي مؤمنان یا ملکي خو قائلین دد
قول نه دي. او که مراد له ضمیر څخه عام سي ای الکافر والمؤمن من الانس
والجن والملائکة، نو دا استثناء متصل ده لپاره د اخراج د مؤمنانو من الجن
والانس والملائکة لان هؤلاء غیر محضرون الی النار.

فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿۱۶۱﴾ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ﴿۱۶۲﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿۱۶۳﴾

په تحقیق تاسي (یعني یا اهل مکه. التفات دی له غیبت څخه و خطاب ته او
کلمه د فاء جزائیه ده او شرط محذوف دی، والتقدیر اذا جعلتم بینه تعالی وبین
الجنة نسبا فانکم) او چي تاسي یې عبادت کوئ چي بتان دي، نه یاست تاسي پر
خدای په فتنه کي اچونکي یعني په ضلال کي اچونکي پر خدای ﷻ، مګر نه هغه
څوک چي داخل اور ته ګرځي ای کان في علمه القدیم، انه شقي کافر.

بوه سه: چي جار و مجرور یعني علیه متعلق دي بقوله (بفاتنین).

وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ ﴿۱۶۴﴾

درویش وایي: چي دا حکایت دی د اقرار د ملکو په عبودیت سره لپاره د هغو
کسانو چي د دوی عبادت یې کاوه بناءً علی انهم بنات الله کمامر.

فائده: مقام معلوم څخه مراد یا عبودیت لکل واحد منهم یا مقام معلوم دی په
اسمانو کي یعبد الله فیه، او یا مقام معلوم دی و قرب الی الله ته. لایتجاوز منه.
ابوبکر الوراق وایي چي له مقام معلوم څخه مراد هغه مقامات د خوف او د رجاء
او محبت او رضاء دي.

حاصل دا دی چي هره ملکه خپله وظیفه لري او خپله نوع د عبادت لري او خپل
ځای په آسمانو کي لري. مثلاً د جبرئیل وظیفه عمومي وه چي راوړل دي وحي و
انبیاء کرامو علیهم السلام ته او د یو قوم د اهلاک لپاره لویه نعره کول دي. لکن اصلي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مقام دده صدرة المنتهى دى، يعني تر هغه مقام لور نسي تېرېدای، د نبي اکرمﷺ د معراج په شپه چي په ټولو اسمانو کي د علیه الصلوۃ والسلام همراه و؛ صدرة المنتهى ته ورسېدی و علیه الصلوة والسلام ته يې وويل: ستا يې په مخه بنه زه دلته پاتېږم. چي سعدي شيرازيؒ دا موضوع داسي بيان کړې ده:

چنان گرم در تیه قربت بماند ...... که در سدره جبرئیل ازو باز ماند

بدو گفت سالار بیت الحرام ...... که ای حامل وحی برتر خرام

بگفتا فراتر مجالم نماند ...... بماند که نیروی بالم نماند

اگر یک سر موی برتر پرم ...... فروغ تجلی بسوزد پرم

تر هغه وروسته علیه الصلوة والسلام د نور په پردو کي روان ؤ حتى لامکان ته ورسېدی. ع: مه پرسید از ما کیفیت که چون بود.

درويش وايي: چي د معراج تفصيل واره بيان ما په تفسير کي د سورة بني اسرائيل کړی دی.

وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّآفُّونَ ﴿١٦٥﴾

او موږ يعني د ملکو ډله (لام د تاکيد لپاره دی) موږ په صف درېږو په عبادت کي د خدای ﷻ. ابن ابي حاتم له زيد بن مالکؓ څخه روايت کړی دی چي صحابه کرامؓ به په جماعت کي پس او پېش درېدل، ځو دغه آيت نازل سو. رسول اللهﷺ دوی امر کړه په برابر صف درېدو سره. تر اوسه دا مر د امام المسجد پر ذمه پاته دی چي خلګو ته به په عربي وايي: استووا پر راسته طرف، او پر چپه طرف دي وايي اعتدلوا، او پښتانه ملايان به وايي: صفونه برابر کړئ پښو او وږو ته سره وګورئ، وامثال ذالک. له جابر بن سمرهؓ څخه روايت دی چي رسول اللهﷺ خلګو ته وويل الا تصفون کما تصف الملائکة عند ربها (يعني تاسي په صفو کي داسي نه درېږئ لکه چي ملکي په صف کي درېږي په نېز د رب ددوی) فقلنا يا رسول الله کيف تصف الملائکة عند ربها (يعني ملکي څرنګه د خدایؐ ته په صف کي درېږي) قالﷺ يتمون الصفوف الاولى (يعني اول صفونه پوره کوي يعني که په اول صف کي ځای وي تر شا نه درېږي، وهکذا الصف

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الثاني والثالث، فقهاء" وايي كه په اول صف كي ځاى وُ تر شا دريدل مكروه دى) ديتر اصون في الصف (او جوت سره دريږئ يعني فرجه په مابين كي نه پريږدي)

وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾

او موږ د خداى" پاكي وايو د هغه شي چي دده د ذات سره لائق نه وي كاتخاذ الولد ونحو ذالك.

فائده: په دې آيت كي اول تاكيد په ان سره راغلى بيا په لام سره بيا ضمير فصل چي نحن دى راغلى، دا ټوله لپاره د رد دي چي دوى به ويل چي ملائكه بنات الله دي.

سوال: ملكو ولي حصر پر ځان وكړى، مؤمنان خو هم نه وايي چي ملائكه بنات الله دي؟

ځواب: دا حصر حقيقي نه دى بلكي حصر اضافي دى، يعني موږ داسي نه وايو لكه كفار مشركين چي وايي چي ملائكه بنات الله دي.

وَإِنْ كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾

پوه سه: چي كلمه د ان مخفف ده له مثقل څخه اسم يې ضمير شان محذوف دى، والمعنى شان دادى او كانوا خبر دى د ان ليقولون ضمير مرفوع يې راجع دى و كفارو ته د مكې او دا خبره دوى هغه وخت كوله چي عليه الصلوة والسلام نه وُ مبعوث سوى.

فائده: كلمه د لام فارق ده په منځ د ان نافيه او د ان مخفف من المثقل.

لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾

مراد له ذكر څخه كتاب دى، يعني كه موږ ته كتاب راكړل سوى واى لكه د مخه امتو ته چي وركړل سوى وُ، موږ به بندګان د الله ﷻ واى په ښه اخلاص سره، يعني موږ به خالص عبادت د الله پاك كولاى مخالفت به مو نه كولاى له حكم څخه د خپل كتاب.

فَكَفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾

كلمة الفاء فصيحية يعني پر محذوف بنا ده يعني چي دوى ته راغلى اشرف الاذكار چي قرآن مجيد دى، دوى كفر او انكار له هغه څخه وكړى (فسوف

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعلمون) كلمة الفاء سببية لان الكفر سبب للوعيد چي دوی په پوه سي په عاقبت د خپل كفر او هغه شی چي پر دوی راځي من الانتقام والعذاب كما في يوم بدر او يا عذاب الجوع والقحط.

وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنصُورُونَ ﴿١٧٢﴾

لام موطئه د قسم محذوف دی ای بالله چي د مخه تېره سوې ده په ازل كي يا په لوح محفوظ كي كلمتنا وعده زموږ مع قدرتنا على ايفاء الوعد زما د بندګانو سره اضافة لپاره د تشريف د مضاف دی ای الذين اخلصوا العبادة لنا في كل وقت وفي الحركة والسكون، المرسلين چي زما له خوا خلګو ته استول سوي دي يعني پر شرف د اخلاص يې شرف د رسالت زما د خوا څخه هم ور كړل سوی وي، ثم فسر الله ذالک بطريق الاستيناف چي دوی يعني خاصة كما يدل عليه ضمير الفصل بين اسم ان چي هم اول او بين خبر ان چي المنصورون دی.

وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾

په تحقيق زموږ لښكر يعني چي في سبيل الله د كافرانو سره جنګېږي، خامخا دوی دي غالبه پر اعداء الله.

پوښتنه: په احد كي خو هم مسلمانان في سبيل الله د كفارو سره د قريشو جنګېدل او سره دده ې لوی هزيمت يې په برخه سو، حتی چي د عليه الصلوة والسلام غاښ مبارک مات سو او سر مبارک يې مات سو او نورو ډېر شهيدان يې د لاسه ور كړه؟

ځواب: د احد هزيمت په سبب د شوم د عصيان د بعضي كسانو چي د عليه الصلوة والسلام د امر مخالفت يې وكړی چي هغه د عبد الله بن جبير رضي الله عنه په مشری په يوه دره كي پنځوس كسان كښېنولي وه، اولاً كفارو ته شكست وركړل سو، چي جنګ پای ته ورسېدی د عبد الله رضي الله عنه ملګرو ده ته وويل چي نور نو موږ دلته د څه لپاره ناست يو هغه دی كفارو شكست وكړی او په عين حال كي يې دا هم وويل يا قوم الغنيمة، هرڅو چي عبد الله رضي الله عنه په قرار د وصيت د عليه الصلوة والسلام دوی منع كول خو دوی نه سوه منع، صرف ۱۴ كسه د عبد الله رضي الله عنه سره پاته سوه، خالد بن الوليد چي په هغه وخت كي لا مسلمان نه ؤ، د دوو سو كسو په مشری له هغې درې څخه پر راووت هغه څورلس يې سره د مشر شهيدان كړل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي وقد مر الفصيل لغزوة احد فيما قبل فتذكر.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى حِيْنٍ ﴿١٧٤﴾

(فتول) جواب د شرط محذوف دی ای اذا علمت ان النصرة والغلبة لک ولاتباعک فاعرض عن كفار مكة واصبر على آذاهم (حتى حين) اى مدة يسيرة اى مدة الكف عن القتال (يعني چي د جهاد امر در کړل کېږي) نو دا آيت محكمه دی په آية القتال منسوخ نه دی، ولي چي په قتال سره مقيد دی. نو څوک چي وايي چي دا آيت منسوخ دی په آيت القتال سره لم يأت بشئ فافهم

وَّاَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُوْنَ ﴿١٧٥﴾

ته ګوري دوی ته مغلوبين مقتولين معذبين (په دې اشاره ودوی ته چي دا مغلوبيت ددوی كائن لامحالة لكه دده په مخ کي چي وي، واقرب مثاله مغلوبية المشركين يوم بدر وهكذا سائر غزواته او فتح مكة) ژر دی چي دوی به هم ويني ستا نصرت والتائيد في الدنيا والثواب في الآخرة آه، او يا د دارين جزاء به ويني لان عذاب الآخرة وان كان بعيدًا لكنه قريب لانه آتٍ لا محالة، حتى که څوک قسم واخلي چي قيامت نژدې دی تر پرون ورځي حانث نه دی، قالوا ما اقرب ما هو آتٍ وما ابعد ما هو فات.

پوه سه: چي ابن جرير له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی چي انه لما نزل فسوف يبصرون مشركان د مكې وويل متى هذا العذاب فنزل.

اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُوْنَ ﴿١٧٦﴾

آيا زموږ د عذاب تلوار کوي استفهام لپاره د انكار او توبيخ دی. والفاء للعطف على محذوف كما هو القانون النحوي وقد مر مرارًا تقديره ههنا ايجهلون شاننا (زموږ د قدرت حال دوی ته نه دی معلوم اذا اراد شيئًا فيقول له كن فيكون) فبعذابنا يستعجلون، يعني بايد دوی د عذاب غوښتنه ژر تر ژره نه وي کړي.

فَاِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَآءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِيْنَ ﴿١٧٧﴾

چي نازل سو عذاب يعني پر غولې ددوی، الفراء وايي چي عرب يكتفى بذكر الساحة من القوم، فالمراد بالساحة القوم او بعض مفسرينو يو له مقام څخه بعيد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

احتمال راوړي دی یعني ضمیر د نزل یې و علیه الصلوة والسلام ته راجع کړی دی، حيث قال اذا نزل الرسول ﷺ مع جيشه بساحة الكفار انتهى وجه د بعد يې ظاهره ده (فساء صباح المنذرين) نو بد دی سهار د منذرينو له عذاب څخه، نو ساء په معنی قبح دی او لام المنذرين لپاره د عهد دی ای صباحهم.

پوه سه: چي په عربي کي مستعار دی لپاره د وخت د نزول د عذاب اي وقت كان، يعني كه ما ښام وي او که ماپښين وي او که بل وخت وي، ولما كانت الهجوم والغارة عادةً في وقت الصباح يعني حين الغفلة سموا الغارة صباحًا وان وقعت في وقت آخر كما ورد في الحديث المروي عن انس بن مالك رضي الله عنه چي رسول الله ﷺ چي اراده د جنګ او غزاء د خیبر وکړه اتاها ليلاً (د شپې خیبر ته ورسېدی. او عادت د علیه الصلوة والسلام دا ؤ چي د شپې به يو ځای د کافرانو د جنګ لپاره ورغلی تر سهاره یې حمله نه کول (سربې دا ؤ چي د شپې د ښځو او د کوچنيانو تميز د لويانو څخه نه کېږي، او د ښځي او صبيانو وژل ممنوع دی په شرع کي) نو چي سهار سو يهودان د خيبر ناخبره د باغو د کارو لپاره راووتل او يومان او بيلچي ورسره وې. او تبر کړی او سودې هم ورسره وې، عليه الصلوة والسلام وويل: الله اكبر خربت خيبر (يعني په آلاتو د خراب چي د دوی سره ورسره وه نېک فالي يې وکړه) او دا خبره يې وکړه انا اذا انزلنا بساحت قوم فساء صباح المنذرين يعني و مضمون ته د آيت فاذا انزلنا بساحتهم فساء صباح المنذرين ته يې اشاره وکړه، په وروسته آيت کي خدای پاک مکرر کړی تاکيدًا لوعيد العذاب، وقال:

وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى حِيْنٍ ﴿۱۷۸﴾ وَّاَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُوْنَ ﴿۱۷۹﴾

مخ واړوه له وی څخه تر يو وخت پوري ته ووينه عذاب چي پر دوی واقع سي، دوی به هم ووينې.

درويش وايي: چي معنی يې هغه ده چي قبلاً قريبًا ذکر سوه.

سُبْحٰنَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴿۱۸۰﴾

پاکي ده رب لره ستا يعني مما لايليق بشانه وسلطانه چي رب د قوت او غلبې دی.
فائده: رب چي يې و العزة ته مضاف کړی لپاره د دې چي عزة او قوة او غلبه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خاص په خدای ﷻ پوري ده یا په هغه چا پوري ده چې خدای ﷻ ته منسوب وي لکه رسول دده او مؤمنان (عما یصفون) له هغه څه څخه چې مشرکان او کافران یې ده ته نسبت کوي چې په دې سورت کې تېره سوه چې صفات ...... او سلبیه ټولو ته شامل دي، او دا آیت اجمالاً و هغو صفاتو ته شامل دی.

وَسَلٰمٌ عَلَى الْمُرْسَلِيْنَ ۝

او سلام دی د خدای ﷻ له خوا څخه پر رسولانو چې د خدای ټوله اوامر او منهیات او شیون او صفات یې په اکمله وجه سره خلګو ته بیان کړه.

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝

او حمد کامل یا جنس د حمد یا ټوله محامد خدای لره دي چې رب د ټولو عالمیانو دی، د امیر المؤمنین علي رضي الله عنه څخه روایت دی چې ده وویل چې که چا ته په ډکه پیمانه (یعني عظیم ثواب) خدای ورکړي په ورځ د قیامت، نو باید آخیر کلام دده چې له مجلسه ولاړیږي دغه آیت وي سُبْحٰنَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ۝ وَسَلٰمٌ عَلَى الْمُرْسَلِيْنَ ۝ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝ رواه البغوي في تفسيره.

وقد اخرج الخطیب البغدادي عن ابی سعید الخدري رضي الله عنه چې رسول الله ﷺ به د لمانځه څخه سلام وګرځاوه دغه آیت به یې وایه، واخرج الطبراني عن زید بن ارقم رضي الله عنه عن رسول الله ﷺ من قال دبر کل صلوة (که چا وویه په وروسته کې د هر لمانځه) سبحان ربک تر اخیره پوري درې واره) فقد اکتال بالمکیال الاوفی من الاجر (نو ده ځان ته پیمانه کړه په ډکه پیمانه د ثواب) واخرج ابن ابی حاتم عن الشعبي قال قال رسول الله ﷺ من سره ان یکتال بالمکیال الاوفی من الاخیر یوم القیامة فلیقل اخیر مجلسه حین یرید ان یقوم سبحان ربک الی اخیر الآیة.

درویش وایي: چې زه هم ددې سورت د تفسیر له ختم کولو څخه فارغ سوم د ماز دیګر لمانځه ته ولاړیږم: ۲ شهر ذی الحجة سنه ۱۴۳۱ھ ، فاقول:

سُبْحٰنَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ۝ وَسَلٰمٌ عَلَى الْمُرْسَلِيْنَ ۝ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سورة ص مكية وهي ثمان وثمانون آية وخمس ركوعات بسم الله الرحمن الرحيم

درویش وایي: چي شروع په تفسیر د سورة ص په تاریخ ۲ شهر ذی الحجة سنه ۱۴۳۱ هـ د ماښام پر شپږ بجې شروع سو.

الحمد لله رب العلمين، مالك يوم الدين جل جلاله وعم رحمته واحسانه والصلوة والسلام على سيد المرسلين رحمة للعالمين شفيع المذنبين وعلى آله واصحبه المختارين الطيبين وبك نستعين واشهد ان لآ اله الا الله وان محمدًا رسول الله.

اللهم سهل على عبدك الظلوم الجهول تفسير هذه السورة بالخير والعافية والصحة والسلامة انك على كل شيئ قدير وبالاجابة جدير.

صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِي الذِّكْرِ ①

روایت کړی دی ترمذي، احمد، نسائي او الحاکم رحمهم الله چي ابو طالب چي د علیه الصلوة والسلام مهربان اکا ؤ ناجوړی سو، نو اشراف د قریشو پوښتني ته راغله ولي چي ابو طالب د بني هاشم مشر سړی ؤ، او نبي کریم ﷺ یې هم پوښتني ته راغلی، نو د مشرکانو رئیسانو د علیه الصلوة والسلام شکایت وکړی چي دی زموږ خدایان په بد نامه یادوي، نو ابو طالب و علیه الصلوة والسلام ته وویل: یا ابن اخي (ای د ورور زویه!) ما ترید من قومک، علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي له دوی څخه یوه خبره غواړم چي هغه خبره که دوی وکړي عرب به ټوله د دوی منقاد سي، وتؤدی الیهم العجم (او عجم به دوی ته جزیه ورکوي) ابو طالب ورته وویل یوه کلمه؟ علیه الصلوة والسلام ورته وویل نعم! ابو طالب ورته وویل چي هغه کلمه کومه خبره ده علیه الصلوة والسلام ورته وویل لا اله الا الله، حاضرینو مشرکانو ناري کړي اجعل الآلهة الٰهًا واحدًا. ان هذا لشیئ عجاب (دا ټول خدایان یې پر یو ودرول) دا عجیبه خبره ده، فنزل صٓ الی قوله تعالی بل ما یذوقوا العذاب.

یوه سه: چي که څه هم په صٓ کي اختلاف دی، بعض وایي چي نوم د دغه صورت دی لکه په نورو حروف تهجي ؤ کي یعني (قٓ، نٓ حٰمٓ) وغیرها، محمد بن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كعب وايي چې ص مفتاح د نوم د خداى ده چې صمد او صادق الوعد دى،
ضحاک وايي چې معنى يې ده صدق الله، او له ابن عباس څخه داسي روايت
منقول دى چې معنى يې صدق محمد رسول الله ﷺ ده. لكن مظهري وايي
والحق انه من المتشابهات (يعني كسائر المقطعاتت القرآنية)

درويش وايي: چې آنفًا ذكر سو كلمة د واو د عطف لپاره نه ده بلكې د قسم لپاره ده، د ذى الذكر ترجمه ابن عباس داسي كړى ذى البيان لما يحتاج اليه في الدين من العقائد والشرائع والمواعيد. او مجمل معنى يې داسي بيان كړې ده ذى عظة خاوند د نصيحت دى، فيشمل كل مامر وغيرها فافهم، وقال الضحاک معناه ذى الشرف.

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ②

بل لپاره د انتقال دى بلكې هغه كسان چې مشركان په استكبار كې دي د منلو د قرآن بناء على حمية الجاهلية (وشقاق) په خلاف كې د قرآن او په عداوت لمحمد ﷺ، او يا معنى د شقاق دا ده چې په اختلاف كې دي د مايقتضيه العقل والنقل.

فائده: تنكير د عزة او شقاق للدلالة على شدتهما.

سوال: كلمه د واو چې والقرآن ده كه د قسم لپاره سي نو جواب د قسم څه شى دى؟

ځواب: د قسم جواب محذوف دى دل عليه مابعده، والتقدير المشركون لايؤمنوا به اى بالقرآن، نو كلمه د بل لپاره د انتقال ده له جواب څخه و اغلظ تر جواب كما لا يخفى فتدبر، او روح البيان خو جواب د قسم محذوف بولي، او جواب يې داسي مقدر كړى دى ان محمدًا لصادق في دعوى رسالته وحق نبوته وليس في حقيته شک ولا فيما انزل عليه ريب.

درويش وايي: وهذا الجواب ايضًا صحيح فتأمل.

كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ فَنَادَوا وَّلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ ③

بوه سه: چې كم خبريه مفيد د كثرت دى يعني څو مره ډېر هلاک كړي دي موږ تر كفارو د مخه من قرن.

فائده: قرن سل (۱۰۰) كاله ته وايي، مراد د لته ځني اهل د قرن دي، او روح البيان يې تفسير په دې سره كړى دى والقرن القوم المقترنون في زمن واحد.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي كم منصوب محلاً دي په اهلكنا سره، يعني مفعول به دي، فالمعنى قرنا كثيرًا اهلكنا من القرون المتقدمة اى امة من الامم بسبب الاستكبار والانكار على رسلهم.

درويش وايي: چي دا آيت وعيد دي و كفار و ته د مكې على استكبارهم وشقاقهم مع رسول الله ﷺ.

(فنادوا) نو ناري كړې دوى يعني كفار و د امم ماضيه ؤ حين نزول العذاب بهم، يا استغاثةً يا توبةً واستغفارًا.

درويش وايي: چي په وخت كې د نزول د عذاب نه استغاثه او نه توبه او استغفار فائده كوي، كما قال الشيخ السعدي قدس سره.

تو پيش از عقوبت در عفو كوب ..... كه سودى ندارد فغان زير چوب

(ولات حين مناص) نه دى وخت د خلاصون ستاسي له عذاب څخه، دا جمله حال ده له ضمير څخه د نادوا، والعائد محذوف.

پوه سه: چي جمله د كم اهلكنا آه بيان د مآل ده د دوى وروسته تر بيان د حال د دوى يعني په قوله تعالى بل الذين كفروا في عزة الخ، والحاصل انهم يهلكون كما هلک من قبلهم يعني هلاک د دوى حتمًا مقضيًا دى.

فائده: كلمه لا مشبه بليس ده تا د تانيث پر زياته سوه لتاكيد معناها وهو النفي لان زيادة البنا تدل على زيادة المعنى، او يا د دې لپاره چي تاء كاهي د مبالغې لپاره راځي كما في علامة، يا تا يې د دې لپاره زياده كړه چي مشابهت د لا د ليس سره محكم سي، ولي چي ليس درې حرف ساكن الاوسط ؤ او لات وروسته تر زيادة تا هم درې حرف ساكن الاوسط ګرځي.

فائده: لات چي مشبه بليس دى نو اسم يا خبر يې محذوف دى والغالبة حذف المرفوع اى الاسم پر قرائت د جمهورو قراؤ اى ليس الحين (وهو الاسم المحذوف المرفوع) حين مناص دا يې خبر منصوب مذكور دى، هذا مذهب الخليل وسيبويه، او مذهب د اخفش دا دى چي كلمه د لا نافيه للجنس ده تا يې پر زياته كړه لتاكيد النفي كما مر عنقريب، نو د اخفش پر مذهب لا عمل د ان كوي فحين مناص اسمها والخبر محذوف يعني لفظ لهم اى كائنا لهم، او بعض مفسرين وايي چي كلمه د لا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نافيه للفعل ده والفعل محذوف، تقديره لاترى حين مناص حاصلاً لهم.

فائده: وقف پر لات په نيز د الزجاج په تا سره دی وعند الكسائي وقف په لاه تا سره نه دی.

فائده: مناص مصدر ميمي دی مشتق دی د ناسه ينوسه اذا فاته، او قاموس والا وايي چي د نوص معنی تاخر ده او مناص منجًا يعني ځای د نجات، او رضي په شرح کي د کافيه وايي چي تا د لات لپاره د تانيث ده په تأويل د لا په کلمه سره د تكون لتاكيد التانيث واختص بلزوم لآه والله اعلم بالصواب.

وَعَجِبُوٓا۟ أَن جَآءَهُم مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ

او کفار مکه تعجب کوي (دا جمله عطف ده پر عامل د في عزة وشقاق تقديره كانوا في عزة وشقاق وعجبوا) چي دوی ته بیرونکی راغلی دی له دوی څخه ای بشر مثلهم لاملک، چي رسول الله ﷺ دی چي دوی وبیروي د خدای ﷻ له عذاب څخه يعني في يوم القيامة.

وَقَالَ ٱلْكَٰفِرُونَ هَٰذَا سَٰحِرٌ كَذَّابٌ

او وويل کافرانو (هذا ساحر) يعني دا معجزې چي دی يې دليل د رسالت خپل بولي سحر او جادو دی، نو دوی جادوګر او سخت درواغ ويونکی دی.

پوښتنه: ځای خو د ضمير ؤ ای قالوا لسبق المرجع، نو د اسم ظاهر د راوړلو څه حکمت دی؟

ځواب: لپاره د دلالت پر دې چي کفر دوی دلاوره کړه چي دا وروسته خبره يې وکړه، او بل پاره د ذم ددوی او د اظهار د غضب الهي.

(كذاب) صيغه د مبالغې ده يعني دعوه رسالت يې درواغ ده، چه خوش گفته شاعری که میگوید:

گشتهٔ طالع آفتاب اينچنين عـالم فروز... ديدهٔ خفاش رايکذره ازوی تورنه
ازشعاع روز روشن روی گيتی مستنير... تيرگی شب هنوز ازديده وی دورنه

أَجَعَلَ ٱلْـَٔالِهَةَ إِلَٰهًا وَٰحِدًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ عُجَابٌ

استفهام لپاره د تعجب دی يعني څرنګه، دا توحيد د محمد (ﷺ) يو لوی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عجب کار او کردار دی چي زمونږ د نیکه ګانو دین په اجماع سره باطل دی. او بل د تعجب وړ خبره داده چي دا دومره لوی عالم من العلويات والسفليات والحيوانات والنباتات وغيرها څرنګه د یوه خدای تر قدرت لاندي راتلای سي او یا تر علم لاندي کېدای سي، قال البغوي" چي عمر بن الخطاب رضي الله عنه چي مسلمان سو چي په ټوله مکه کي د زړه ډک سړی و (حتی چي رسول کريم صلی الله علیه وسلم د عمر یا د عمرو بن هشام چي د ابو جهل په نامه یې مسلمانان پېژني) د ایمان راوړلو خدای ته خواست کړی و، نو دا اسلام د عمر رضي الله عنه پر قريشو ډېر سخت اثر د غم وکړی. او په عین حال کي مؤمنان دده په ایمان سره ډېر خوشاله سوه.

درويش وايي: چي عمر رضي الله عنه د اسلام قصه تخمیناً څو صفحي بیان غواړي. نو وليد بن المغيرة و جماعت ته د قريشو چي پنځه ویشت تنو ته بالغ و او دا ټوله د قريشو اشراف او رئیسان وه چي په عمر کي تر ټولو دغه وليد بن المغيرة مشر شخصيت و، دده داسي وینا ودوی ته وکړه چي درځئ ابو طالب ته ورسو (ابو طالب د بني هاشم مشر او سردار و) نو دوی ټوله ورغله ابو طالب ته یې داسي وینا وکړه: انت كبيرنا وشيخنا، وقد علمت ما فعل هؤلاء السفهاء (یعني چي ته خبر یې چي دغه بېوقوفان چي مراد یې مسلمانان وه چي یو په بل پرله پسي ستا د وراره د سحر په دام کي داخلېږي) وانا اتيناک لتقضى بيننا وبين ابن اخيک، فارسل ابو طالب الى النبي صلی الله علیه وسلم چي ته راسه، علیه الصلوة والسلام چي راغلی ابو طالب ورته وویل یا ابن اخی هؤلاء اشراف قومک یسئلونک. فلا تمل کل المیل علی قومک (ته هم ډېر میل ددوی له خبرو څخه مه کوه) قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ماذا یسئلون؟ قالوا یعني (۲۵) ورته وویل چي پرېږده ذکر زمونږ د معبودانو په بد نامه (یعني چي دا جمادات دي لاتنفع ولاتضر شيئًا) مونږ به تا او ستا خدای سره پرېږدو، علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي تاسي زما یوه خبره ومنئ، تملکون بها العرب او ستاسي اطاعت به کوي عجم، ابو جهل ورته وویل چي ته یوه یا دوي خبري یادوي مونږ به ستا لس خبري ومنو قال رسول الله صلی الله علیه وسلم چي زما یوه خبره داده چي: قولوا لآ اله الا الله، فتفرقوا دوی سره متفرق سوه وقالوا اجعل الالهة الهًا واحدًا الى اخير الآية، چي ودې قصې ته خدای پاک په دې آیتو کي اشاره کړې ده،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَانْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَىٰ آلِهَتِكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ۝٦

ولاړه هغه اشراف چي پنځه ويشت کسه وه له مجلس څخه د ابو طالب يعني ناکام ولاړه (منهم) اى من قريش.

بوه سه: چي جمله د انطلق عطف ده على قالوا اجعل الالهة الها واحدا (ان امشوا) دا جمله حال ده په تقدير د قول اى قائلين ان امشوا. د رځئ چي ځو له دي ځايه څخه (واصبروا) صبر وکړئ يعني ثابت او محکم اوسئ (على الهتكم) په حذف د مضاف اى على عبادة الهتكم پر عبادت د خپل خدايانو يعني خبري او عذر فائده نه کوي (ان هذا) اى توحيد المعبود (لشيئ يراد) دا جمله تعليل ده لامر بالثبات يعني دغه چي موږ واورېدى له محمد (ﷺ) څخه من امر التوحيد ونفي الهتنا بالمرة هر آئينه يو شى دى چي له جهت څخه د محمد (ﷺ) امضاء او تنفيذ پر موږ مراد دى يعني دى له دې خپلي خبري څخه نه اوړي چي د خپل اکا ابو طالب شفاعت يې زموږ په حق کي هم نه ومانه، او بعض مفسرين يې ترجمه داسي کوي ان هذا الذي نرى من زيادة اصحاب رسول الله ﷺ لشيئ من الله يراد بنا فلا مرد له.

درويش وايي: چي دا توجيه نهايته ضعيفه ده، ولي چي که دوى دا منلاى چي داد خداى له جانبه څخه ده رد يې څوک نسي کولاى، بيا يې ولي ويل واصبروا الخ كما لا يخفى، او بعض مفسرين وايي ان هذا ما يراد محمد اى يتمناه من الرياسة على العرب والعجم الى غير ذالک من تفاسير المفسرين.

مَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَٰذَا إِلَّا اخْتِلَاقٌ ۝٧

موږ نه ده اورېدلې دا دده دعوى د توحيد د معبود په مخکي ملتو کي.

ابن عباس رضي الله عنهما، او کلبي او مقاتل رحمهما الله هم چي مراد د دوى له ملة الآخرة څخه نصرانيه دي چي اخير د ملتو دي، يعني هغه هم د توحيد المعبود قائله نه دي بل يقولون ثالث ثلاثة، او مجاهد رحمه الله وايي چي مراد د دوى خپل د قريشو دين شرک دى يعني اخيري اجداد او نيکه ګانو د توحيد د معبود خبره نه ده کړې.

(ان هذا الا اختلاق) نه دى دغه دين چي دى دعوه کوي يعني التوحيد مګر دروغ دي چي له ځانه جوړ کړي دي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ءَاُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْۢ بَيْنِنَا ۭ بَلْ هُمْ فِيْ شَكٍّ مِّنْ ذِكْرِيْ ۚ

(الذكر) اى القرآن

پوه سه: چي همزه لپاره د استفهام انکاري دی په معنی د نفي فهو تاكيد لمضمون قولهم ان هذا الا اختلاق (من بيننا) زموږ په منځ کي يعني موږ موجود يو، د دوی غرض دا ؤ چي نه خو دی پر موږ مشر دی او نه دده دومره مال، جاه او جلال سته لکه موږ چي يې لرو.

فائده: له دې خبري څخه دا معلومه سوه چي تکذيب د دوی مبني صرف پر حسد ؤ، او نظريې پر اموال، جاه او جلال ؤ د دنيا ؤ.

بَلْ لَّمَّا يَذُوْقُوْا عَذَابِ ۝

بلکې دوی په شک کي دي زما د ذکر يعني القرآن الكريم چي الله تعالى پر ما نازل کړی دی چي قرآن کريم مملو او ډک دی له توحيد څخه، نو ځکه دوی په باره کي د قرآن يوه قطعي فيصله نه کوي، ګاهي وايي چي مختلق من عند محمد ﷺ دی، ګاهي وايي کهانت دی، ګاهي وايي يعلمه البشر، ګاهي وايي چي يوه معجزه ووينې دا سحر دی (بل ما يذوقوا العذاب) دا بل اضراب دی له مجموع څخه د کلامينو سابقينو چي يو حديث يعني خبره د حسد وه في قوله انزل عليه الذكر من بيننا، او بل حديث ؤ في قوله بل هم في شک، يعني لم يذوقوا دوی ته نه دی رسېدلی عذاب زما، يعني اذا ذاقوا العذاب زال مابهم من الحسد والشک ويضطروا دوی په هغه وخت چي عذاب زما ووينې يعني مجبور به سي و تصديق ته، لکن لاينفعهم التصديق حين نزول العذاب، لکه فرعون چي د غرق عذاب وليدی چي او بو راپورته کړی، نو دده وويل: لا اله الا الذي آمنت به بنوا اسرائيل، لکن دې کلمې فرعون له غرق څخه خلاص نه کړی.

اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَآئِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيْزِ الْوَهَّابِ ۝

آيا د دوی سره کلي د خزانو د رحمت د رب ستا يعني النبوة چي دوی هغه چا ته ورکوي چي هغه د دوی خوښ وي، يعني ليس الامر كذالک فان النبوة موهبة عطية من الله ﷻ يتفضل بها على ما يشاء من عباده ولا مانع لما اعطاه الله لانه عليم حكيم يفعل مايشاء لامعقب لحكمه، او نبوت په کبر سن يا ثروت مالي يا په رياست پوري

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دچا ارو نه لري (العزيز) چي دی غالب دی هيڅ شی يې نه سي مغلوبولای (الوهاب) صيغه د مبالغې ده يعني ماشاء لمن يشاء، نو ام منقطعه دی په معنی د بل، نو بل لپاره د دعوی څخه د مشرکانو چي نبوت بايد په اختيار کي وای وبل دعوی ته چي نبوت هبه الهي ده. انکار د دوی پر خبره وکذالک ام في قوله تعالی:

اَمۡ لَهُمۡ مُّلۡكُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَا ۟ فَلۡيَرۡتَقُوۡا فِى الۡاَسۡبَابِ ۝

آيا دوی لره سلطنت او تصرف د هغو شيانو چي په اسمانو کي دي من الملائکة والشمس والقمر والکواکب وغيرها او د ځمکي من الحيوانات والنباتات والجبال وخزائن الارض.

فائده: اولاً خدای ﷻ انکار پر دوی وکړی د تصرف په نبوت کي بان ليس عندهم خزائن رحمته التي لانهايت لها، په دې آيت کي رد دی چي دوی لره په امر کي د عالم علوي او سفلي مدخل نسته چي دا عالم جسماني يو کوچنی جزء دی د قدرت الهي.

(فليرتقوا في الاسباب) دوی دي پورته سي په لارو کي د اسمانو او تر عرش دي ځانونه ورسوي نو پر چا چي يې د نبوت پېرزوينه وي هغه ته دي وحي ورواستوي او نبي دې وګرځوي، قتاده او مجاهدؒ وايي چي مراد له اسبابو څخه دروازې د اسمانو دي، او بعض وايي چي مراد طرق د اسمانو، اهل لغت وايي چي هر شي چي تا و يو شي ته وصل کوي من باب او طريق فهو سببه (پوه سه! چي دا امر د توبيخ او تعجيز دی).

جُنۡدٌ مَّا هُنَالِكَ مَهۡزُوۡمٌ مِّنَ الۡاَحۡزَابِ ۝

پوه سه: چي تنوين لپاره د تحقير او تقليل دی، او هنالک بيان د ما دی، او خبر د جند خبر د مبتداء محذوف دی، والتقدير ای هؤلاء الذين يقولون هذا القول جند قليل حقير (مهزوم) يعني شکست به وخوري عنقريب، دا صفت د جند دی (من الاحزاب) قال قتادهؒ اخبر الله تعالی نبيه ﷺ انه سيهزم جند المشرکين کما قال سيهزم الجمع ويولون الدبر فجاء تأويلها يوم بدر، دی وايي اشاره و بدر ته ده، لکن اکثره مفسرين يې دا سي معنی کوي چي دا کافران ستا د زمانې يا رسول الله، له جملې څخه د هغو کفارو دي چي دوی د رسولانو د خپلو زمانو سره سوي وه في

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

القرون الماضية چې د رسولانو سره مقابله وکړي او د رسولانو دين پر شا وتمبوي، هغه مغلوب او هلاک سوه، نو ستا قوم چې په تدابير الهيه کې لاس وهنه کوي او تصرف په امور ربانيه وکي کوي چې نبوت ستا دی دوی به هم مقهور او مغلوب سي.

درويش وايي: قد تحقق هذا الموعود بفتح مكة وقبل ذالک بفتح بدر.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ ﴿۱۲﴾

تکذيب کړی وُ تر مخه د اهل مکه د نوح[ع] قوم او قوم د عاديانو (نبيهم هود[ع]) او قوم د فرعوه چې ذو الاوتاد وه (نبيهم موسیٰ[ع]) ابن عباس[رض] او محمد بن كعب[رح] تفسير په ذو البناء المحكم سره کړی دی، او بعض مفسرين وايي محكمه مملكت، او ضحاک[رح] وايي ذو القوة والبطش الشديد، او عطيه وايي ذو الجنود والجموع الكثير يعني ډېر درونډ فوج يې درلودی او اتباع كثير يې درلوده.

سوال: قوم خو لفظ مذکر دی، نو فعل مسند وده ته يعني كذبت يې ولي مؤنث راوړی؟

ځواب: قوم په اعتبار د معنی مؤنث دی ای الجماعة.

درويش وايي: چې اوتاد جمع د وتد ده چې موږی يا مختيبله يې بولي په پښتو، نو چنانچه خېمه په موږيو او مختيبلو محكمه کېږي، دغه رنګه خېمه د مملكت د فرعون د لوی لښکر په موږيو او د ډېرو اتباعو په درولو سره چې لکه مختيبلې وي محکم او مضبوطه وه. او بعض تاريخ پوهان وايي چې فرعون به وچاته ډېر په غضب سو، نو ده په خپل دربار کې څلور متفرق موږي ټکوهلي وه، نو هغه سړی به يې دربار ته حاضر کړی او قميص به يې ځني وکښی، يو لاس به يې په يوه موږي پوري وروتړی، بل لاس به يې په بل موږی پوري وروتړی، داغه رنګه يوه پښه په يوه موږي پوري بله په دوهم موږي پوري او ستوني سټنغ به يې پرې ايستی، نو لرمان چې ده ساتلي وه ور ايله به يې کړه پر ځيګر او نس باندې تر څو چې مړ کېدای. او بعض تاريخ پوهان وايي چې د فرعون په دربار کې څلور ځګې مختيبلې ده ټکوهلي وې چاته چې به په غضب سو د هغو مختيبلو په سر پوري به يې وتاړه يعني يو ځای يو لاس بل لاس بل ځای وهكذا دواړې پښې، نو تر مرګه به

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په هغه ځلورو مختيبلو پر هواءؤ.

فائده: د فرعون د لښکرو او د اتباعو اندازه له دې څخه معلومېږي چي بني اسرائيل په امر د خداي ﷻ د موسٰى او هارون عليهما السلام چي د شپې ووتل، فرعون چي سهار خبر سو، خپل جند او اتباعو ته يې داسي وويل: ان هؤلاء (يعني بني اسرائيل) شرذمة قليلون، نو ده بني اسرائيل لږ دله وبلل، او سره دد دې چي بني اسرائيل شپږ لکه په څه بالا وه.

وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ ۚ أُولَٰٓئِكَ ٱلْأَحْزَابُ ﴿١٣﴾

(ثمود نبيهم صالح ؑ، قوم لوط نبيهم لوط ؑ) او اوسېدونكي د لوى ځنګله چي قوم د شعيب ؑ وه، اللام في الاحزاب للعهد الذكري يعني دغه مذكوره احزاب په دې آيت كي هغه احزاب وه چي د مخه يې ذكر تېر سو، يعني مهزوم من الاحزاب.

إِن كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ ٱلرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾

نه دي دغه احزاب (كلمه د ان نافيه ده او د كل تنوين عوض د مضاف اليه دى اى الاحزاب، الا استثناء ده د محذوف څخه، والتقدير ماكل حزب فعل شيئًا الا كذب الرسل، (فحق عقاب) اى وجب عليهم او انزل بهم عذاب زما (كسره د عقاب عوض د مضاف اليه ده محذوف اى عقابي، يعني عذاب د كفر ددوى مناسب لحال كفرهم.

بوه سه: چي په كل كذب الرسل مقابلة د جمع ده د بلي جمعي سره لان كل جمع معنى.

وَمَا يَنظُرُ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً مَّا لَهَا مِن فَوَاقٍ ﴿١٥﴾

انتظار نه كوي دغه كسان يعني كفار د قريشو، عطف على قوله وقال الكافرون (الا صيحة واحدة) اى نفخة الصور يعني دوى ايمان نه راوړي تر هغو چي عذاب اليم ونه ويني چي هغه ايمان هيڅ فائده نه كوي.

درويش وايي: چي په يو كتاب كي ما وليدل چي د ابدي دوږخ لپاره نه داخلېږي و دوږخ ته الا المؤمنون، په درياب كي د تعجب او د تحير غرق سوم چي كلمې د حصر يې راوړي او د خلود په قيد يې هم مقيد كړي يا يې هم حكم پر مؤمنون كړى دى، فالهمني الله ﷻ او رئيته في كتاب انا اشک في ذالک ي مراد په دې مقوله مؤمنان د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هغه ورځې د قيامت دي فقط يعني چې په دنيا کې يې ايمان نه وي راوړی، نو زه پوهد سوم چې مؤمنان د هغې ورځې د قيامت فقط خو ټوله کافران دي وهم خالدون فيها.

پوهسه: چې (مالها من فواق) صفت بعد الصفة دی لصيحة، ابن عباس رض وايي معناه من رجوع، او مجاهد رح وايي انتظار کول، او الضحاک رح وايي صرف يې نسته.

درويش وايي: چې نوري متحدة المآل ترجمې هم کړل سوي دي، کلبي رح وايي چې څه وخت چې په سورة الحاقة کې دا آيت نازل سو فاما من اوتی کتابه بيمينه آه واما من اوتی کتابه بشماله آه کفارو د مکې استهزاءً داسې وويل ربنا عجل لنا قطنا، نو خدای ددې قول حکايت وکړی او رد يې پر وکړی.

وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾

(وقالوا) عطف على قال الكافرون، سعيد بن جبير رح له ابن عباس رض څخه روايت کړی دی چې ددوی مراد دا ؤ يا ربنا موږ ته راکړې کتاب يعني عمل نامه په دې دنيا کې کې چې د عجل ترجمه ده (قبل يوم الحساب) د مخه تر ورځې د حساب.

سوال: د يوم الحساب څخه مشرکان منکر وه نو څرنګه دوی قبل يوم الحساب ووايې؟

ځواب: دا خبره ددوی استهزاءً وه يعني لکه محمد (ﷺ) چې وايي او دده کتاب هم دا غه خبره کوي، او الحسن، قتادة مجاهد او سدي رحمهم الله وايي ددوی قصد دا ؤ چې زموږ برخه د عقوبت او د عذاب اوس په دنيا کې راکړی لکه النضر بن الحارث چې به ويل اللهم ان کان هذا (ای ما يقوله محمد ﷺ) هو الحق من عندک فامطر علينا حجارة من السماء آه، يعني موږ خو يې حق نه بولو، نو موږ ته په دې دنيا عذاب راکړې، او له مجاهد رح څخه دا هم روايت راغلی دی قطنا ای حسابنا، او له سعيد بن جبير رح څخه دا هم روايت راغلی دی چې معنی د قطنا خطنا ونصيبنا من الجنة في الدنيا التي يقول محمد، وهذا المعنى بعيد جداً الا انيکون استهزاءً.

اصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ ۖ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾

صبر وکړه يا محمد هغه څه چې دوی يعني اهل مکه استهزاءً وتکذيباً وعطف عليه قوله واذکر آه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: د (واذکر عبدنا داوٗد) د ماقبل یعني معطوف علیه سره چي اصبر ؤ ځه مناسبت سته؟

ځواب: ذکر د قصو د انبیاء علیهم السلام د صبر فائده کوي پر مکروهاتو د طبع بشري او حبس پر طاعت (ذا الاید) چي خاوند د قوت ؤ پر طاعت او د بطش شدید ؤ پر کافرانوا.

پوه سه: چي اوب رجوع ته وایي، اواب صیغه د مبالغې وه ای رجاع الی الله عما سواه او الی الطاعة عن المعصیة، وقال ابن عباس رض مطیع ای لله او سعید بن جبیر وایي چي د اواب معنی په لغت کي د حبشو مسبح ده یعني تسبیح سبحان الله په ډېره ویل.

سوال: قرآن کریم خو عربي دی نو د حبشي لغت راوړل پکښي ځرنګه صحیح دی؟

ځواب: په قرآن کریم کي لغات مشترکه بین الالسنة ډېر دي لکه لفظ د تنور چي د ټولو ژبو مشترک لفظ یا قرطاس چي د رومي او عربي مشترک لفظ دی الی غیر ذالک، په صحیح حدیث کي چي روایت یې بخاري، مسلم، احمد، ابن ماجه، او نسائي کړی دی عن ابن عمر رضی الله عنه عن النبي صلی الله علیه وسلم قال احب الصیام الی الله صیام داوٗد کان یصوم یومًا ویفطر یومًا، واحب الصلوة الی الله صلوة داوٗد ؑ (ای صلوة اللیل) کان ینام نصف اللیل ویقوم ثلث اللیل (ای التهجد) وینام السدس الآخیر من اللیل.

درویش وایي: چي دا حدیث تائید د ټولو معناوٗ د اواب چي ذکر سوي کوي والله اعلم.

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ ﴿۱۸﴾

پوه سه: چي له دې ځایه ځخه الی قوله فصل الخطاب بیان د کرامت د داوٗد ؑ عند الله تعالی، نو بعید نه ده چي بدل اشتمال وي د ای اذکر کرامة داوٗد عند الله حیث سخرنا له الجبال آه.

فائده: داوٗد ؑ بن ایشا من سبط یهودا بن یعقوب ؑ ؤ. او د ده او د موسیٰ ؑ ترمنځ (۵۶۹) کاله وه او پر شریعت د موسیٰ ؑ ؤ او عمر یې سل (۱۰۰) کاله ؤ.

(یسبحن) چي دوی به تسبیح ویلې (یسبحن، حال دی له سخرنا ځخه)

پوښتنه: یسبحن چي حال ده نو مضارع یې د ځه حکمت لپاره راوړه مُسَبِّحَاتٍ یې ولي نه وو ایه؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: هو ! لکن جمله فعلیه لپاره د احضار د حالت ماضیه یې راوړه او بل لپاره د تجدد د تسبیح منه حالاً بعد حال ویدل علی کلا الفائدتین الفعل المضارع (بالعشي والاشراق) الکبي" وایي ای غدوة وعشیًا والاشراق هغه وخت دی چې لمر راوخېژي او رڼا بنه پر مځکه پیل سي. فسره ابن عباس رضي الله عنه بصلوة الضحیٰ یعنې د څاښت لمونځ.

فائده: د څاښت د لمانځه اد ٹی څلور رکعته دی په یوه تحریمه، اګرچه تعین د سورتو کوم شرط نه دی، لکن اهل تجربه علماء وایي چې په اول رکعت کې دې سورة والشمس والضحٰها الخ ووایي، په دوهم رکعت کي واللیل ذا یغشی وو ایي بیا دي قعده وکړي یعنې د مابین ناسته، اللهم صل دي پوره ووایي کما هو قانون الفقه في النوافل الرباعیة چې درېیم رکعت ته ولاړ سي بیا دي سبحانک اللهم پوره ووایي کما هو قانون النوافل الرباعیة او په درېیم رکعت کي دي والضحی ووایي او په څلورم رکعت کي دي الم نشرح ووایي، او له عشی څخه مراد اخیر د ورځي دی، روح البیان او بغوي" په خپل سند سره له ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چې ما به دغه آیت د قرآن عظیم الشان تلاوت کاوه، لکن په دې نه پوهېدم چې صلوة الاشراق د څه وخت لمونځ دی حتی چې ماته ام هاني بنت ابی طالب وویل چې رسول الله ﷺ په کال د فتح د مکې زما کور ته راغلی او اوبه یې زما څخه طلب کړې، ما چې اوبه وروړلې ده او دس تازه کړی ثم صلی الضحیٰ فقال یا ام هاني هذا صلوة الاشراق، ای نهایة سورة الاشراق، والله اعلم.

وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً ۖ كُلٌّ لَّهُ أَوَّابٌ ⑲

مور مسخر کړي وه ده ته مرغان (والطیر عطف دی پر جبال یعنې سخرنا الطیر) چې راجمع کېدلې به په وخت کي د تسبیح د هر جانبه څخه.

پوه سه: چې طیر جمع د طائر ده ځکه یې محشورة مؤنث راوړی (کل) ای کل واحد من الجبال والطیر (له اواب) یعنې رجوع یې و تسبیح ته کوله په تسبیح د داؤد، یعنې په تسبیح ویلو کي به یې د داؤد سره ګډون کاوه.

پوښتنه: په تېر سوي حدیث کي صلوة الاشراق د صلوة ضحیٰ نوم سو، او په بل حدیث کي راغلي دي من صلی صلوة الفجر بجماعة ثم قعد یذکر الله تعالی حتی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تطلع الشمس (يعني رمح او رمحين) ثم صلى ركعتين كان له كاجر عمرة تامة تامة وهي صلوة الاشراق، نو ددې دوو حديثو تر منځ به تدافع نه وي؟

ځواب: جمع يې ممكنه ده په دوو وجهو سره، اول چې اشراق دی په معنی د اشرق القوم في وقت مشروع يعني لمر يوه يا دوې نېزې را پورته سي، اى الصلوة بالقدر المذكور فلا يدل على الضحى الذي هو الوقت بين طلوع الشمس وزوالها والوجه الثاني ان اول وقت الاشراق هو اذا طلع بقدر رمح او رمحين واخير وقتها هو اول الضحى، وحاصل الجوابين ان الاشراق لفظ مشترک بين الاول وبين الثاني، لكن په اوسنۍ زمانه كي صلوة الاشراق اول ته وايي او ثاني ته صلوة الضحى وايي د اشراق په نامه سره نه دی مشهور.

درويش وايي: چي دا يو سر خفي ؤ چي اميان خو څه كوې بعض علماء يې په دقيقه نه دي پوهه فافهم.

وَشَدَدْنَا مُلْكَهٗ

مو ږ قوي كړه بادشاهي دده، يا په دې چې د خلكو په زړو كي خدای ﷻ دده هيبت ورواچاوه يا په ډېر والي د جنود دده، ابن عباس رضی الله عنه وايي كان داوٗد اشد ملک الارض سلطانًا حتى چي محراب دده (له محراب څخه يا محراب متعارفه مراد دی، يا قلعه دده چي قلعې ته هم په عربي وايي چي ځای د جنگ د دښمن دی لكه محراب متعارف چي ځای د جنگ دی د شيطان سره) نو هره شپه (۳۶۰۰۰) عسكرو پهره پر كول، مفسر قديم للقرآن الكريم حسين كاشفي الهروي رحمه الله وايي: ومحكم كرديم بادشاهى وى را بدعاى مظلومان يا به رايۀ نصيحت كنندگان يا بكوتاه كردن دست ظلم از رعيت يا بالقاى رعب وى در دلهاى دشمنان يا به بافتن زره (زغره چي جنگي قميص ؤ په پخوا زمانه كي) وساختن آلات الحرب يا به بسيارى لشكر او يا بكثرت پاسبانان وى (يعني پهره كونكي) كه هر شب (۳۶۰۰۰) مرد پاس خانه او ميداشتند، انتهى كلامه.

فائده: په بخاري او نورو كتابو كي د حديث چي عليه الصلوة والسلام چي اول مديني ته راغلی چونكه دښمنانو د دين اسلام او د عليه الصلوة والسلام ډېر وه من اليهود وغيرهم، نو هره شپه به له انصارو او مهاجرينو څخه څلوېښت (۴۰) كسانو تر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سهاره پهره پر کول تا چي دا آيت نازل سو: والله يعصمک من الناس، تا ساتي خدای ﷻ له خلکو يعني اعداؤ څخه، چي سهار سو عليه الصلوة والسلام خلکو ته يعني پهره کونکو ته وويل فقد رضی عنکم نبي الله وعصمني الله، وروسته تر دې عصمت الهي رسول الله ﷺ به د شپې يوازي په کوڅو کي د مديني ګرځېدی.

درويش وايي: چي هم دا قانون د پهره داری هم تر اوسه پوري پاته دی چي د هر باچا سره ساتندويان د شپې او د ورځي په حضر او په سفر کي ورسره وي او د دوی تنخوا ورکول کېږي.

روی البغوي عن عکرمة عن ابن عباس رضي الله عنه چي په دوره د حکومت د داؤد عليه السلام يوه سړي د بني اسرائيلو د دوی پر مشر سړي دعوی دائره کړه په نېز د داؤد ؑ چي ده زما څخه غويی په زوره بېولی دی، له مدعي عليه څخه چي داؤد ؑ پوښتنه وکړه هغه له غصب څخه د غوايي منکر سو، داؤد ؑ له مدعي وغوښتل چي شاهدان لري؟ هغه ورته وويل يا! داؤد ؑ دوی ته وويل چي تاسي اوس ولاړ سئ زه به ستاسي په دعوی کي غور وکړم، نو خدای پاک په خوب کي داؤد ؑ ته وويل يعني خوب يې وليدی چي دغه مدعي عليه قتل کړه، چي راويښ سو د ځان سره يې وويل چي دا خو يو خوب ؤ او زه تلوار بايد ونه کړم، چي بنه راته ثابته نه سي، دوهمه شپه يې بيا هغسي خوب وليدی، بيا داؤد ؑ مدعی عليه قتل نه کړی، دريمه شپه يې بيا خوب وليدی او ورته وويل سول چي يا به دغه سړی قتل کوې يا به پر تا عقوبت نازل سي، نو داؤد ؑ هغه مدعی عليه ته سړی ورواستاوه، هغه چي راغلی داؤد عليه السلام ورته وويل: ان الله قد اوحی الي ان اقتلک! هغه ورته وويل: اتقتلني بغير بينة يعني چي مدعي ګواهان نه لري، داؤد ؑ ورته وويل نعم والله لانفذن امر الله فيک هغه سړی چي پوهه سو چي وژني دي، نو يې وويل چي ته تلوار زما په قتل کي مه کوه چي زه صورت حال درته ووايم، داؤد ؑ اجازه ورکړه چي ووايه: هغه وويل والله ما حکم الله علي بالقتل يعني تا ته يا داؤد بهذا الذنب يعني د غوايي د غصب په سبب، بلکي ما د دغه مدعی عليه پلار په پټه په چم وژلی ؤ، نو ځکه خدای ؑ تا ته زما د قتل امر وکړی، نو داؤد عليه السلام د قتل امر صادر کړی هغه سړی قتل سو، د دې قصې په اورېدلو سره په بني اسرائيلو کي غم او شدت پيدا سو په دې معنی چي داؤد ؑ په ناحقه دعوه کي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خدای پاک وحي کوي فاشتد ملکه او پر ټولو بني اسرائیلو د رعب کمبله وغوړول
شول، دا قصه روح البیان مختصراً بدون السند بیان کړې ده، او مظهري له بغوي
څخه کما مرت مطولاً سره د سنده نقل کړې ده.

وَاٰتَيْنٰهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿۲۰﴾

موږ داوُد ته ورکړې وُ حکمت.

پوهه: د حکمت معنی دلته نبوة او کمال علم او محکم عمل دی (وفصل الخطاب) په شرح کي د فصوص للمولی الجامي راغلي دي چي مراد له فصل الخطاب بیان د خپل حکمت دی علی الوجه المفهم چي څوک په ده پوهېږي، نو حاصل د معنی یې دادی چي خطاب الفاصل الممیز بین الحق والباطل، نو په دې تقدیر فصل په معنی د فاصل دی او یا فصل په معنی د مفصول دی یعني الخطاب المخلص الذي ینبه علی المرام. روح المعاني د فصل الخطاب تعبیر داسي کړی دی الکلام الذي یفصل (چي جلا والی کوي) بین الصحیح والفاسد، والحق والباطل والصواب والخطاء وهو کلامه علیه السلام في القضایا والحکومات وتدابیر الملک، او دا ترجمه هم جواز لري چي مراد له فصل الخطاب څخه دي کلام متوسط مراد وي چي نه دومره مختصر وي چي مخاطب یې فهم نسي کولای، او نه دومره طویل وي چي مخاطب په ملال کي واچوي چي کلام د نبینا ﷺ داغسي وُ، او د حضرت علي رضی الله عنه روایت دی چي فصل الخطاب دا دی چي "البینة علی المدعي والیمین علی من انکر، لان کلام الخصوم ینقطع ینفصل به" ویروی ذالک عن ابی بن کعب، حیث قال فصل الخطاب الشهود والایمان وهو قول مجاهد وعطاء بن ابی رباح، او مشهوره دا ده چي فصل الخطاب قول الانسان بعد الحمد لله والثناء علیه اما بعد، یعني چي شروع په مقصود کوي. بیضاوي وایي انما سمي به لانه یفصل المقصود عما سبق من الحمد لله والصلوة علی رسوله.

وَهَلْ اَتٰىكَ نَبَؤُا الْخَصْمِ ۘ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ﴿۲۱﴾

پوهه: چي دا استفهام دی معنی یې تعجب د سامع دی، والتشویق الی استماع القصة والجملة معطوفة علی اذکر، او خصم په اصل کي مصدر دی، نو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اطلاق يې پر تثنيه او جمع دواړو روا دی، مراد په دې ځای کې دوه کسه دي چې خصومت يې سره ؤ.

(اذا تسوروا) چې دوی د قلعې پر دېواله را ووابښتل.

سوال: متخاصمان خو دوه وه، نو صيغه د جمع يې څرنګه راوړه؟

ځواب: د جمع راوړل مجاز دی كما في قوله تعالى فقد صغت قلوبكما مكان قلباكما لان المخاطب في الآية المتلوة اثنان.

(المحراب) المحراب كمامر دلته په معنى د كلا دی، او بعض وايي محراب د مسجد دی.

درويش وايي: چې وجه تسميه د دواړو په محراب سره وړاندې تېره سوه.

درويش وايي: چې د داؤد عليه السلام قصه په مختلف ډول قصه کوونکي بيانوي، چې په بعضو کې د کذب آثار ښکاره معلومېږي او په بعضو کې توهين د داؤد ؑ ناړي وهي، نو فقير لپاره د بيان صحيح د قصې د داؤد ؑ څو فوائد بيانوم، بيا به د قصې بيان وکړم (۱) د تسوروا معنى اى علوا سوره ونزلوا اليه يعني د کلا د لوړې خوا څخه و داؤد ؑ ته دوه خصم راښوه سوه، نو باب د تفعل لپاره د علو دی نحو تسنم الجمل اى علا سنامه يعني پر بوک يې سپور سو وقذری الجبل يعني سر ته د غره ورسېدی.

تفريع علي هذه الفائدة: هغه قصه خوانان چې وايي چې داؤد ؑ ته دوه کسان راغله په حقيقت کې انسانان وه غلطه خبره ده، ولې حقيقت انسانان ده ده د کلا د لوړې خوا څخه څرنګه راښوه سوه؟ ولې چې ده د کلا (قلعې) دېوال ډېر لوړ ؤ او بل (۳۵۰۰۰) نفر پهره پر ولاړ وه فافهم، ابن عباس رض وايي چې داؤد ؑ د ژوند شپې او ورځې څلور حصې کړې (۱) يومًا للعبادة (۲) للقضاء بين الناس (۳) د ځان په خصوصي مشغوليت به بوخت ؤ (۴) لعامة بني اسرائيل چې دوی ته به يې نصيحت کاوه او دوی به ژړل.

إِذْ دَخَلُوا عَلَىٰ دَاوُودَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ

دی ځني وبېرېدی، ولې خدای ؑ دوې ملکې ورته را استولې وې په صورت د انسان چې جبرئيل او ميکائيل ؑ وه، سبب د فزع هم داؤ چې دوی يعني دا دوو ملکو د پهره کوونکو څخه وغوښتل چې موږ ور پرېږده چې موږ د داؤد سره ملاقات

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړي، هغوی منع ورته وکړه، نو ملکي د کلا پر دېوال د لوړې خوا ورغلې چې دده د عبادت ورځ وه. او بعض وايي چې شپه وه او (۳۵۰۰۰) پهره داران پر کلا چار چاپېره موجود هم وه، دی وبېرېدی چې دا دوه خلک تا ته يو ازار پېښ نه کړي من القتل وغيره، بعض علماؤ يې سبب د نورو شيانو بيان کړی دی.

قال روح المعاني والظاهر ان سبب فزعه (يعني د بيرې) ليس الا لتوقع الاذی بمخالفة المعتاد يعني چې سره د دېوال د کلا د جګوالي او سره د (۳۵۰۰۰) پهره دارانو دوی څرنګه راغله؟ دې ملکو چې د داؤد خوف محسوس کړی، نو يې ورته وويل:

قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَىٰ بَعْضُنَا عَلَىٰ بَعْضٍ

هغو وويل بېرېږه مه چې موږ به تا ته ازار د رورسوو (خصمان) خبر د مبتداء محذوفې دی ای نحن خصمان.

تېری او ظلم کړی دی بعض زموږ پر بعض آخر.

سوال: دوی خو ملکي وو، نو دا خبره ددوی به دروغ نه وي، او ملکي خو له کذب څخه پاکي دي؟

ځواب: دا کلام ددوی مبني پر فرض دی يا غرض يې تعريض پر داؤد دی کذب به هلته وای که د دوی مراد اخبار حقيقت وای.

فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَىٰ سَوَاءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾

نو ته حکم وکړه زموږ تر منځ په حق سره يعني ملامت به ملامت ووايه، او ظلم او تجاوز تر حق مه کوه.

بوه سه: چې سواء مصدر دی په معنی د فاعل او اضافت د سواء بالمعنی المراد اضافت د موصوف و صفت ته دی ای الطريق المستوي چې مراد ځني عدل دی، دا وروسته جمله مستانفه ده لپاره د بيان د مافيه اختلافها.

إِنَّ هَٰذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ

بېشکه دا زما ورور دی (ای في الدين والطريق) دده نهه نيوي (۹۹) ماينې دي.

او زما يوه ماينه ده.

بوه سه: چې نعجة په اصل لغت کې مېږې ته وايي لکن عرب د ماينې کنايه په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نعجه سره کوي، دا هم تعریض دی پر داؤد کما سیئاتي او دی پوهه کوي.

فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾

نو ده وویل دا ستا یوه نعجه ماته را کړه کذا قال ابن عباس رض، مجاهد" وایي چې ته یې طلاقه کړه چې زه نکاح ورسره وکړم، وحقیقة الکفالة الضم، فالمعنی ضمها الي والمآل واحد.

(وعزني في الخطاب) او پر ما غالب سو په دلائلو کي، عطف دی پر قال، الضحاک" وایي که زه دلیل ورسره وایم دی تر ما افصح دی، او که جنګ ورسره کوم دی تر ما قوي دی.

درویش وایي: چې صورت حال د داؤد" څه ؤ چې خدای ﷻ جبرئیل او میکائیل ورته را واستول، او څه تنبیه یې داؤد" ته ورکوله، بعض مفسرین وایي چې داؤد" ماینه د یو سړي چې نوم یې اوریاؤ (چې د مؤمنانو څخه د قوم داؤد" ؤ او په بعض روایاتو کي راغلي دي چې دده وزیر ؤ) ولیدل او میل طبعي یې ورته وسو. یعني داسي نه وه چې په اختیار وه بلکې طبع انساني ددې تقاضا کوي چې ښائسته ښځه ووینې د انسان میل ورته کېږي، نو یې اوریا ته وویل چې دا ماینه دې طلاقه کړه چې زه یې په نکاح کړم اوریا څني وشرمېدی ماینه یې طلاقه کړه او داؤد" په نکاح کړه، داؤد" دغه وخت نهه نیوي (۹۹) ماینې وې او د اوریا دا غه یوه ماینه وه.

تنبیه: د داؤد" په شریعت کي دا کار روا ؤ او په امت کي رواج ؤ، مخل په مروة او غیرت سره هم نه ؤ چې د سړي به د بل ماینه خوښه سوه د هغې مېړه ته به یې وویل چې ته ستا ماینه را طلاقه کړه یا به سره اشنایان وه یا به یې ورته وویل چې زه ستا پر ماینه عاشق یم، دا دی تر پر خپل طبعیت ماینه پیدا کړه ولو ربه زه در کړم. یا به طالب د قوم مشر سړی ؤ چې ماینه والا به یې خوانسوای بدولای الی غیر ذالک.

سوال: دا کار چې د داؤد" په زمانه کي روا ؤ، نو د اوریا د ماینې د طلاق چې ده طلب وکړی نو پر ده څه ملامتیا وه چې خدای" ده ته تنبیه ورکول؟

ځواب: د داؤد ﷺ منزله په دربار کي د خدای" لوړه وه تر افرادو د امت دده، نو باید داؤد" چې نهه نیوي ماینې یې هم درلودې د اوریا د یوې ماینې طالب باید ګرځېدلی وای، بلکي مناسبه دا وه چې ده خپل محبت قلبي مهار کړی وای او خپل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نفس یې مغلوب کړی وای او د امت پر دول رفتار یې نه وای کړی، لما قیل ان حسنات الابرار سیئات المقربین، او بعض مفسرین وایي چې داؤد ﷺ له اوریا څخه د ماینې د طلاق طلب نه دی کړی، بلکې په زړه کې یې دا وه چې اوریا چې همیشه به د داؤدؑ له طرفه قومندان د لښکرؤ چې که دی قتل کړل سو ماینه به یې زه په نکاح کړم، والی هذا مال الحافظ ابن حجرؒ في التحفة (چې دده تصنیف دی) او بعض علماء وایي چې اوریا دا ښځه نه وه په نکاح کړې صرف مرکه یې ورته کړې وه، وروسته داؤد ﷺ مرکه ورته وکړه، او د ښځې قریبانو داؤدؑ ته په نکاح ورکړه، نو دی لعلو شانه عند الله په دې ملامت سو چې خطبه پر خطبه د اخیه المسلم ولي کوله (یعني ورور د داؤدؑ یعني في الدین چې مرکه ورته کړې وه، نو ده ولي مرکه ورته کول، او بعض علماء وایي چې په شریعت کې د داؤدؑ حکم داسې ؤ چې یو سړی چې به مړ سو او ماینه به یې پاته سوه اول هغه اولیاء د میت لکه ورور، اکا و غیره حق دار د نکاح ؤ (لکه په پښتنو کې چې هم دا رواج سته) نو که هغو اولیاء د میت نه په نکاح کولای بیا د بل مېړه اجازه ورته وه، نو اوریا چې قتل سو داؤدؑ مرکه ورته وکړه په ګمان د دې چې د قریبانو د اوریا نه ده په کار، نو چې داؤدؑ مرکه ورته وکړه نو اولیا د میت یعني اوریا جلالت شان او هیبت د داؤدؑ منع کړه له اظهار څخه د خپل ارادت، نو ملامتیا د داؤدؑ چې ده به اولاً د اوریا له اولیاؤ څخه پوښتنه کړې وای، چې په تاسې کې څوک راغب د اوریا د ماینې سته او که نه. او بعض علماء وایي چې داؤدؑ په عبادت بوخت ؤ، چې یو نر او یوه ښځه په یو خصومت کې چې ددوی تر منځ ؤ ورته راغله، داؤدؑ و ښځې ته صرف د تعین لپاره وکتل چې دا کتل مباح دي و قاضي ته وروسته یې میل د طبع پیدا سو، نو بعض نوافل عبادات څنې پاته سول، د عتاب سبب یې دا ؤ.

درویش وایي: وقیل غیر ذالک لکن علامه بغدادي السید محمود آلوسي په روح المعاني کې وایي چې المقبول من هذه الاقوال وامثالها مایبعد من الخلال بمنصبة النبوة لداؤد ﷺ وللقصاص کلام مشهور لایکاد یصح لما فیه من مزید الخلال بمنصه علیه الصلوة والسلام انتهی کلام آلوسيؒ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي شايد په کلام کي د آلوسي اشاره وهغو قصو ته وي چي مظهري ذکر کړي، يا البغوي" ويلي دي چي تاسي له (۱۶۲) څخه تر (۱۶۷) صفحي پوري مطالعه کړئ عجائبي قصې به پکښې ووينې والله اعلم بالصواب، واقول سبحان ربک رب العزة عما يصفون وسلام على المرسلين والحمد لله رب العالمين.

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَى نِعَاجِهِ

داؤد ﷺ وويل، لام موطئه د قسم دی قصد له راوړلو څخه يې انکار دی له قول څخه د ذی النعجات الکثيرة او عيب د صنع د هغه دی.

پوښتنه: لقد ظلمک خو يکطرفه حکم دی يعني د هغه بل سړي څخه چي ذی نعجة واحدةٌ معلومات يې نه وکړی او يکطرفه حکم خو نه دی روا؟

ځواب: په کلام کي د داؤد" قيد محذوف دی يعني لقد ظلمک کلام محذوف دی ای فاقر المدعی عليه فقال لقد ظلمک آه.

سوال: په قرآن کريم کي يې ولي اعتراف د مدعی عليه نه راوړی؟

ځواب: لانهٔ معلوم من الشرائع کلها انه لايحکم الحاکم الا بعد جواب المدعی عليه يعني بلفظ نعم، او له دې سببه بعض مفسرين داسي وايي بعد اعتراف صاحبه به آه.

يوه سه: سوال مصدر دی مضاف ومفعول او متعدي والی يې و بل مفعول ته په الی سره په سبب د تضمن دی معنی لره د اضافت، والتقدير ظلمک بسوال ان يضيف نعجتک الی نعاجه يعني چي سل پوره سي.

فائده: بعض جاهلان وايي چي د داؤد" حکم داغه وه چي د مدعی تصديق يې وکړی او حکم د ظلم يې صادر کړی دمخه تر سوال د مدعی عليه څخه.

درويش وايي: چي هذا کذب ينافي ما سيأتي في القرآن.

وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ

په تحقيق ډېر د شريکانو چي مالونه يې سره ګډ وي، خلطا جمع د خليط ده.

درويش وايي: چي شراکت که څه هم عام دی لکن شائع د ماشيه په شراکت کي دی ظلم کوي يو پر بل يعني مراعات د حق د شرکت او صحبت نه کوي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ ۗ

مګر نه هغه کسان چي ایمان یې راوړی وي او عمل د خصلات صالحات کوي، ولي چي دغه کسان ظلم پر هيڅ چا نه کوي، يعني دغه کسان لږ دي.

پوه سه: چي جمله د ان کثيرًا عطف ده علی قوله لقد ظلمک.

پوه سه: چي قليل خبر مقدم دی او هم مبتداء او کلمه د ما زائده ده لپاره د ابهام والتعجب ولقلتهم، او په روح المعاني او مظهري کي وايي چي داؤد ؑ چي دا فتوی صادر کړې دی دوو کسانو يعني په صورت کي د انسانانو وه او په حقيقت کي جبرئيل او ميکائيل وه يو و بل ته يې وکتل وه يې خندل او اسمان ته ولاړل.

درويش وايي: چي هغه احتمالات چي بعض مفسرين ورته تللي وه او فقير دمخه هغه احتمالات چي په بعضو کي يو نر او يوه ښځه راغلي وه، او په بل روايت کي راغلي دي وه چي دواړه حقيقةً انسانان وه، تړوله د مابين ښځه ولاړل او دا يقيني سوه چي دا دوه کسه ملکي وې چي د اسمان و خوا ته ولاړې.

وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّٰهُ فَٱسْتَغْفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ۩ ﴿٢٤﴾

(وظن داؤد) عطف دی پر لقد ظلمک.

پوه سه: چي ظن دلته په معنی د علم او يقين دی، په تفسير بحر العلوم کي وايي چي ظن چونکه طرف راجع ته وايي نو علم ته نژدې دی، ځکه په دې ځای کي يې مجازًا په علم او يقين کي استعمال کړی.

(انما فتناه) يعني خدای ؑ له ده ښځه امتحان واخست په دغه قضاوت سره چي دی به وپوهېږي چي د نهه نيوي (٩٩) نعجة درلوونکو ښځه ته مراد يې او د نعجة واحدة درلوونکي ښځه اوريا مراد دی (فاستغفر ربه) طلب د مغفرت يې وکړی له خدای ؑ ښځه، يعني ما ذکر من قصته وقصة اوريا (وخر راکعًا) او پرې وتی پر سجده، نو رکوع دلته مجازًا په معنی د سجدې ده، وجه د مجاز يې داده چي چونکه سړی ورکوع ته ځي نو ګويا رکوع سبب د سجدې ده، فاستعمل السبب في المسبب، يا دا اطلاق استعاره ده يعني مبني پر مشابهت د رکوع او سجدې په انحناء او خضوع کي، عرب وايي نخلة راکعة ونخلة ساجدة.

(واناب) يعني رجوع يې و خدای ؑ ته وکړه بالتوبة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَغَفَرْنَا لَهٗ ذٰلِكَ ۗ وَاِنَّ لَهٗ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٢٥﴾

موږ بخښنه ورته وکړه د ماجرئ، اخرج احمد وعبد بن حميد عن يونس بن حبان ان داؤد عليه السلام بكى اربعين ليلة حتى چي ده د سجده ګاه پر شا وخوا وابنه راشنه سوه چي ده او ښکي به بهېدلې (ثم قال يارب قرح الجبين) تپي سو تندى مي (ورقاء الدمع) او ښکي مي ودرېدلې، يعني سترګي مي وچي سوې (وخيئتي كما هو) يعني ګناه مي پاته ده، راويان وايي چي داؤد به په هغه اوږده سجده کي څلوېښت شپې داسي به يې ويل: يا رب ذل داؤد ذلة ابعد مما بين المشرق والمغرب، رب ان لم ترحم ضعف داؤد ولم تغفر له ذنبه جعلت ذنبه حديثًا في المخلوق يعني که ته نه وبخښې ګناه دده، نو تا دده ګناه قصه وګرځولې په وروسته زمانو کي، فجائه جبرئيل بعد اربعين ليلة، فقال يا داؤد ان الله غفر لك الهم الذي هممت به (اشاره ده و قصې ته د اوريا كمامر) فقال داؤد الرب قادر على ان يغفر لي الهم الذي هممت به واخرج احمد وغيره عن ثابت عن صفوان وعبد بن حميد من طريق عطاء بن ثابت عن ابى عبد الله الجدلي، ما رفع داؤد رأسه الى السماء بعد الخطيئة حتى مات.

(وان له عندنا) او په تحقيق زما په نېز يعني بعد المغفرة (لزلفى) اى قربًا بلا كيف او مكانة حصلت له بكمال الندم والاستغفار، بحيث لو لا تلك الخطيئة لما حصلت له تلك المنزلة (وحسن مآب) او ښه مرجع په آخرت کي.

درويش وايي: چي ما تاسي ته وړاندي وويل چي تاسي د تفسير مظهري فلانى او فلانى صفحه مطالعه کړئ عجيبه قصې به ووينئ، يوه له هغو څخه دا قصه ده چي ده په دې ځاى کي يعني حسن ماب ته چي را رسېدلى دى، نو يې داسي ليکلي دي قلت والظاهر ان من روى ان داؤد بعث اوريا مرة بعد اخرى الى المغازي واراد ان يقتل ليتزوج زوجته فهو كذب مفترى حاشاه عن ذالك انتهى بعبارته، نو درويش و مظهري ته تعجب کوي چي دا قصه خو تا په خپله کړې وه په صفحه (۱۶۳) کي نو چي ظاهر په نېز ستا دا واى چي دا قصه دروا غ ده، اول خو دي ولي راوړه؟ يا چي رادي وړل په دېر شد وُ مد او تفصيل سره، نو خو هم هورې يعني په (۱۶۳) کي به دي ويلي واى چي دا قصه درواغ ده، لکن نه دي وويل دلته چي ورسېدې ودي ويل چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دا قصه د رواغ ده، د ځان تکذیب دي په خپله وکړي، نو ستا د تفسیر مطالعه کوونکي
چې هغه ځای یعني (۱۶۳) صفحې ته ورسېږي خو دوی په مزه مزه دا قصه کوي،
دوی ته خبر دي چې مفسر مظهري" په اخیر کي د دې قصې تکذیب کوي یعني په
(۱۷۱) صفحه کي یعني تخمینًا دوولس صفحې وروسته.

پوښتنه: انبیاء علیهم السلام خو له ګناه څخه معصوم دي قبل النبوة و بعدها، نو له
داؤد علیه السلام څخه دا ګناه څرنګه صادره سوه هم د عین نبوت په حال کي؟

ځواب: روح المعاني په خپل تفسیر د (۲۳) جزء صفحه (۱۸۶) کي لیکلي دي
انه لم یکن منه" الا ترک ماهو الاولی بعالي شانه والاستغفار منه (لکه اقرب الی
الله انبیاء علیهم السلام یا اولیاء کرام رحمهم الله پر ترک الادنٰی دومره بخښنه د خدای جل جلاله
څخه غواړي چې عمومي خلک پر کبائرو ګنهو دومره استغفار او خدای" ته ژړل
لکه دمخه د داؤد" د استغفار بیانولو په تفصیل کي چې تېر سو) په پای کي روح
المعاني ویلي دي وهو لا یخل بالعصمة انتهی.

فائده: درویش په عصمت کي د انبیاء علیهم السلام (۳۵) کال تخمینًا دمخه یوه
رساله تصنیف کړې وه چې پر هغه رساله د علماؤ تولو د قندهار او د هرات د
حضراتو امضاوي او دستخطونه درج دي، او چهاپ ته هم په هغه وخت کي سپارل
سوې وه او په زرو نسخې چهاپ او خرځي سوې، اوس نه پوهېږم چې په کتب
فروشانو کي د کوټې د ښار یا د قندهار د ښار به دستیاب سي او که نه، د رسالې
نوم "کشف الغطاء عن عصمة الانبیاء" دی.

يٰدَاوٗدُ اِنَّا جَعَلْنٰكَ خَلِيْفَةً فِي الْاَرْضِ

الیاء للنداء دا جمله په تقدیر د قلنا عطف ده علی قوله فغفرنا له، والتقدیر
فغفرنا له وقلنا له یا داؤد. موږ ګرځولی یې ته مسلط پر ملک د ځمکي، او یا معنی
دا ده چې جای نشین یې په ځمکه کي د من قبلک من الانبیاء العالمین بالحق.

په حدیث کي راغلي دي چې عمر بن الخطاب رضي الله عنه چې د امیر المؤمنین پر وظیفه
مقرر سو، نو پوښتنه یې وکړه د طلحة، عبدالله بن الزبیر، کعب او سلمان فارسي رضي الله عنه
څخه چې (ما الخلیفة؟) یعني څه فرق دی د خلیفه او د ملک تر مابین؟ نو طلحه رض او
زبیر رض خو وویل (ماندري) او سلمان الفارسي رضي الله عنه ورته وویل چې خیفه هغه چا ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وايي چي په رعايتو کي عدل کوي او تقسيم د غنيمت يا د بيت المال په برابري سره کوي يعني مراعات د قوميت وغيره نه کوي او د ومره شفقت پر رعيتو لري لکه سړی چي يې پر اهل کوي، ويكفي بكتاب الله وسنة رسوله ﷺ. فقال كعب ما كنت احسبه زما ګمان نه ؤ چي په دې مجلس کي دي څوک خبر وي په فرق د خليفه او ملک بيله ما. له سلمان رضي الله عنه څخه روايت دی چي عمر رضي الله عنه ده ته وويل انا ملک او خليفة؟ سلمان رضي الله عنه ورته وويل چي که تا ته راغلی د مځکي د مسلمانانو څخه يعني د بيت المال لپاره يو درهم يا اقل يا اكثرهم وصنعته في غير حقه فانت ملک لا خليفة. عمر رضي الله عنه وژړل، او روح المعاني کي وايي چي ابوبکر رضي الله عنه خليفه سو صحابه کرامو رضي الله عنهم به ده ته وويل يا خليفة رسول الله (وبذالک يدعى الى ان توفى) وروسته تر ده چي عمر رضي الله عنه دا وظيفه سنبال کړه يا خليفة خليفة رسول الله ﷺ، وروسته صحابه کرامو رضي الله عنهم اتفاق پر دې وکړی لپاره د اختصار په عبارت کي پر لفظ د امير المؤمنين هر څوک چي وي. نو دا لفظ متعارف سو

فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ

کلمه د فاء لپاره د سببيت ده يعني ستا خلافت له جانبه څخه د خدای سبب د دې دی چي ته به حکم کوې په منځ د خلکو په حق سره يعني په حکم د خدای ﷻ، (ولا تتبع الهوى) عطف دی پر فاحكم عطف الانشاء على الانشاء ته به متابعت نه کوې د هوی يعني چي ستا د نفس خوښه وي يعني که د حکم الله سره مخالفه وي. (فيضلک) منصوب دی په جواب کي د نهي يعني هغوی به تا ګمراه کړي د لاري څخه د خدای يعني د هغو دلائلو څخه چي پر حق باندي قائم دي.

فائده: له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي څوک متابعت د هوا نفساني کوي د هغه قوت عاقله ګډوډ کېږي او اجتهاد يې ناکامه کېږي لکه د دو شپيته ډلو د اهل الهوى چي دعوه د اسلام هم کوي، ناکام سوه يوازي اهل السنة والجماعة پاته سوه.

اِنَّ الَّذِيْنَ يَضِلُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌۢ بِمَا نَسُوْا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿۲۶﴾

په تحقيق هغه کسان چي ګمراه سي د لاري څخه د خدای دوی لره عذاب دی سخت چي عبارت له جهنم څخه دی، کلمه د ما مصدريه ده او کلمه د با سببيه ده، والمعنى بسبب نسيانهم چي دوی هېره کړې وه ورځ د حساب چي قيامت دی، ولي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځوک چي په حقه سره معتقد د حساب وي په ورځ کي د قیامت هغه به حتمًا ملازم د سبیل الله وي او معاند د سبیل الهوی وي.

درویش وایي: چي په سلسلة الذهب (چي د خواږه کتاب نوم دی په فارسي ژبه) کي داسي راغلي دي:

نص قرآن شنو که حق فرمود .... در مقام خطاب به داؤد
که ترا از آن خلیفگی دادیم .... سوی خلقان فرستادیم
تا دهی ملک را از عدل اساس .... حکم رانی بعدل بین الناس
هر کرا نه ز عدل دستور است .... از مقام خلیفگی دور است
آنکه گیرد ستم ز دیو سبق .... عدل چون خواندش خلیفة حق
پیشه کرده خلاف فرمان را .... گشته تائب متاب شیطان را
حق ز شاهان بغیر عدل نخواست .... آسمان و زمین بعدل بناست
شمان باشد شبان خلق همه .... رمه و گرگ آن رمه ظلمه
بهر آن های و هوی شبان .... تا بیابد رمه ز گرگ امان
چون شبان سازگاری گرگ بود .... رمه را افت بزرگ بود
هر کرا دل بعدل شد مائل .... طمع از مال خلق گو بگسل
طمع و عدل آتش و آبند .... هر دو را یکجا قرار کی یابند
هر که را از خلیفگی خدای .... نشود اسیر نفس بد فرمای

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَآءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا

او نه دي پیدا کړي ما اسمانونه او ځمکه او په مابین کي د اسمان او د ځمکي من کرة الهوی باطل، یعني عبث چي هیڅ حکمت دي نه وي پکښي، بلکي د حق لپاره مي پیدا کړي دي چي دلیل پر وجود د صانع وګرځي بلا مشارک. او د دي لپاره چي خلک د خدای شکر ووایي یعني او امر یې پر ځای کړي او له منهیاتو څخه یې پرهېز وکړي، دا جمله معترضه ده وکذالک قوله.

ذَٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ﴿٢٧﴾

دا د هغو خلګو ګمان (یعني چي آسمانونه، ځمکي او ما بینهما عبث دي) د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هغو کسانو چي کفر يې اختيار کړی وي يعني المشرکين چي نه بعث بعد الموت مني، نه ثواب د مؤمن مطيع مني او نه عذاب د کافر عاصي مني.

پوښتنه: چي "فويل" کي تنکير د تعظيم لپاره دی ای ويل عظيم (کلمه د فاء لپاره د سببيت ده يعني ددوی کفر او انکار سبب د ويل عظيم وګرځيدی)

پوښتنه: چي ويل لهم ويل سوی وای اخصر به نه وای، ولي دد ې سببه چي الذين کفروا خو قبلاً قريبًا ذکر سو، نو په اسم ظاهر راوړلو کي څه حکمت الهي دی؟

ځواب: حکمت يې ذم او تقبيح د شان ددوی ده.

اَمْ نَجْعَلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ كَالْمُفْسِدِيْنَ فِي الْاَرْضِ

پوښتنه: چي کلمه د ام منقطعه ده په معنی د بل او همزه لپاره د انکار د برابری دی ددې دوو ډلو چي مؤمنان او عمل صالح والا دي، او هغه کسان چي په مځکه کي فساد کوي بالکفر والمعاصي او کلمه د بل لپاره د اضراب ده عما سبق چي کافرانو به خلق السموٰات والارض باطل باله.

اَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِيْنَ كَالْفُجَّارِ ﴿۲۸﴾

دا (ام) هم منقطعه دی په معنی د بل او همزه لپاره د انکار دی پر ظن الذين کفروا، او بل پاره د انتقال دی، په حديث شريف کي راغلي دي چي کافرانو د قريشو به مؤمنانو ته ويل چي بعث بعد الموت لکه تاسي چي وايا ست واقع سي، موږ ته به خدای هغه نعمتونه او جنتونه راکوي لکه تاسي ته بلکي تر تاسي بالا، او دا به يې هم ويل: نحن اکثر اموالاً و اولادًا ومانحن بمعذبين، فنزل هذه الآية.

كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ مُبٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوْٓا اٰيٰتِهٖ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿۲۹﴾

دا کتاب (کتاب) خبر د مبتدا ء محذوفي دی ای هذا القرآن کتاب من الله تعالی موږ نازل کړی دی تاته يا محمد (ﷺ) چي مبارک او کثير الخير دی چي خير د دنيا او آخرت پکښي بيان سوی دی، چي غور او فکر وکړئ ته او ستا د امت علماء، نو به دوی ته تأويلات او معاني صحيحه د قرآن معلومي سي يا په دې پوهيدو وروسته له غور او فکر څخه چي دا قرآن بلا شک وشبه من الله ﷻ دی او د بشر په طاقت کي ممتنع ده چي مثل ددې کتاب دي جوړ کړي بلکي مثل د لسو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سورتو بلکې مثل د يوه سورت، کريمه: ان کنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فأتوا بسورة من مثله، تفصيل يې د سورة بقره په تفسير کې تېر سو.

(وليتذکر اولوا الالباب) او ددې لپاره قرآن نازل سو چې پند او نصيحت څنې واخلي لرونکي د عقولو سليمهٔ چې د وهم ګډون نه وي پکښې.

يوه سه: چې لب په لغت کې مغز ته وايي يعني لکه د بادام مغز يا د جوز مغز، نو اصلي مغز د انسان عقل سليم دی او بدن يې قشر دی (يعني پوست) او کالي يې قشر القشر دي.

فائده: تدبر يې عام کړی لعموم العقلاء والعلماء او تذکير يې خاص کړی په خاص د علماؤ لکه مجتهدين د امت يا روات د احاديثو مبارکه ؤ.

حکايت: شبلي رحمه الله وايي: چې ما څلور زره احاديث زده کړه يعني له استاذانو څخه، چې په ګردو کې ما فکر وواهه يو حديث مې مختار کړی چې علم د اولينو او د اخيرينو په هغه ورځ وي، او دنياوي او اخروي کار آمد احکام په هغه کې موجود وه چې هغه دا دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم و اصحابو رضي الله عنهم ته وويل: اعمل لدنياک بقدر مقامک فيها واعمل لآخرتک بقدر بقائک فيها واعمل لله بقدر احتياجک اليه واعمل للنار بقدر صبرک عليها، انتهى کلام الشبلي النعماني رحمه الله، او اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم به بعض سور قرآنيه پياد کړه ويسئلون العمل بها، فان المقصود من القرآن العمل به، په بل صحيح حديث کې راغلي دي چې يو سړي (يعني چې قرآن يې نه ؤ زده) و عليه الصلوة والسلام ته راغلی او ورته وه يې ويل: علمني مما علمک الله (مقصود يې قرآن مبارک ؤ) عليه الصلوة والسلام هغه سائل يوه صحابي ته وسپاری چې د قرآن بعض سورتونه په زده کړه، هغه صحابي رضي الله عنه سورة اذا زلزلت الارض الخ ورته شروع کړی، ودې آيت ته چې راورسېدی فمن يعمل مثقال ذرة خيراً يره (يعني ثوابه) ومن يعمل مثقال ذرةٍ شراً يره (يعني عقابه) هغه سائل و صحابي رضي الله عنه ته وويل: حسبي زما بس دی نور سبق زه نه وايم، هغه صحابي و عليه الصلوة والسلام ته دا موضوع بيان کړه، عليه الصلوة والسلام ورته وويل دعوه فقد فقه الرجل (سړی فقيه سو) يعني د اعمال د خير او د شر جامع آيت يې زده کړی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمٰنَ ۚ نِعْمَ الْعَبْدُ ۖ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾

او مونږ هبه کړی (دا جمله عطف ده په قوله تعالی: فغفرنا له، او د مابین جملې يې تولي معترضه جملې وي) و داوُد ته سليمان عليه السلام، ښه بنده وُ سليمان (انه اواب) دا جمله تعليل د ماسبق ده، يعني دی رجوع کونکی وُ خدای ؒ ته بالتوبة.

إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصّٰفِنٰتُ الْجِيَادُ ﴿٣١﴾

(اذ عرض عليه) ظرف دی يا د اواب يا د نعم العبد) چي پېش کړل سو پر ده يعني پر سليمان ؒ باندي، په (بالعشي) کي باء په معنی د فاء ده ای في العشي يعني بعد الظهر.

پوهنه: چي صافن چي جمع يې صافنات ده په آسانو کي هغه آس ته وايي چي درې پښې پر مځکه اېږدي او د څلورمي پښې صرف نوک يې پر مځکه تکيه کړی وي، چي دا ډول ولاړه د صفات محموده څخه د آسانو ده، کما هو المتعارف في اصحاب الخيل، او جياد جمع د جيد ده، هغه آس ته وايي چي ببله تکليف ورکولو و راکب ته تېز رفتاره وي.

فائده: دوه وصفه د صفوف او جودة يې سره جمع کړه، اشاره ودې ته ده چي دا اسان په وخت کي د ولاړي او د تګ دوه صفته محموده درلوده، کلبي ؒ وايي چي سليمان ؒ چي د دمشق او نصيبين غزا وکړه دغه (۱۰۰۰) آسان يې په غنيمت راوستل.

پوښتنه: په دې اسانو کي نر اسان او ماديانې دواړې وې، نو جمع مؤنث يعني بالالف والتاء يې څرنګه ورته راوړه؟

ځواب: بعض مفسرينو په جواب کي داسي ويلي دي چي جمع بالالف والتاء کي يې تغليب د مؤنث پر مذکر کړی دی، لکن روح المعاني وايي چي دغه دواړه وصفه په مذکر او مؤنث دواړو کي د اسانو مستعملېږي، والجمع بالالف والتاء لايختص بالمؤنث انتهی، او مقاتل ؒ وايي چي اسان و سليمان ؒ ته د خپل پلار داوُد ؒ څخه په ميراث پاته سوي وه.

ورده المظهري ؒ بان النبي ﷺ قال نحن معشر الانبياء لانورث ماتركناه صدقة؟ واجاب عنه روح البيان و روح المعاني بان المراد في الحديث الملک، يعني زموږ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

انبيا ځکه چي پاته سي هغه د چا ملک نه ګرځي بلکې د بيت المال دی، او مقاتل چي وويل دا اسان ورث لسليمان من ابيه داؤد دا يې مراد نه دی چي د سليمان ملک وګرځېدل بلکې په تصرف کي د سليمان وه او په بيت المال کي حق د تصرف هر امير المؤمنين لري، فافهم، او عکرمه وايي: چي دا آسان شل زره وه (۲۰۰۰۰).

فائده: مظهري په څو سنده روايت کړی دی چي دې اسانو وزر درلوده، او په بعض رواياتو کي دا هم راغلي دي چي مظهري ذکر کړي دي چي دا زر اسان چي وزريې هم درلوده له درياب ځخه خدای پاک د سليمان لپاره را ايستلي وه وزاد لم يکن لاحد قبله ولابعده انتهی عبارة المظهري، روح المعاني وايي ماسوی له استبعاد ځخه بل مانع خو نسته لکن قدرة الله عامة (يعني المستبعد وغيرها) چي سړی و اخبار ته نظر ونه کړي، اذ ليس فيها خبر صحيح مرفوع او ما فيه حکمه چي سړی اعتماد پر وکړي، روح المعاني زياته کړې ده قلنا ان تقول هي خيل كانت له (ای سليمان) کالخليل التي تكون عند الملوک (يعني عادي اسان وه نه يې وزر درلوده او نه له دريابه راوتلي وه) وصلت الی سليمان باي سبب کان انتهی قول روح المعاني، په هر صورت سليمان چي اراده د لوی غزاء يې درلوده د ماپښين لمونځ چي يې وکړی په خپله کرسی ورته کښېنستی آسان يې تېرولـه او سليمان عليه السلام په سبب د حسن ددې آسانو په درياب کي د تعجب غرق ؤ نهه سوه (۹۰۰) آسان چي تېر سوه فکر يې سو د مازديګر لمانځه ته چي لمر لوېدلی ؤ او د مازديګر لمونځ قضا سوی ؤ، فافهم لذالک.

سوال: خلک خو د سليمان سره ډېر ناست وه بل چا ولي ده ته تر قضا کېدو دمخه خبر نه ورکاوه؟

ځواب: له جهته ځخه د غايت هيبت دده، په کشف الاسرار کي وايي چي د مازديګر لمونځ پر ده فرض ؤ، او بعض مفسرين وايي چي سليمان د مازديګر په وخت کي يو ورد درلودی هغه ځني قضا سو.

فَقَالَ إِنِّيٓ أَحۡبَبۡتُ حُبَّ ٱلۡخَيۡرِ عَن ذِكۡرِ رَبِّي

(فقال آه) دا جمله عطف ده پر محذوف باندي والتقدير فاشتغل بها وفاتته صلوة العصر فقال، ما محبت وکړی محبت د مال کثير له ذکر الله ځخه، يعني

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اشتغلت بحب المال الكثير چي اسان وه چي يا د مازديګر لمونځ ؤ او يا دده ورد ؤ په دغه وخت کي.

فائده: اسان يې ولي خير وبلل؟ يا له دې سببه چي نهايت د پروه يعني زر (۱۰۰۰) داني وه، يا له دې سبب چي په حديث کي د بخاري او مسلم وغيرهما کي راغلي دي: الخيل معقود في نواصيها الخير الى يوم القيامة الاجر و المغنم.

درويش وايي: چي مظهري ويلي دي: اطلق الخير على الخيل لان العرب تعاقب بين اللام والراء فيقول ختلت الرجل واخترته اى خدعتها انتهى، زه وايم چي دا وجه د مناسبت د خير او د خيل تر منځ بعيد ده جدًا لانه يفهم منه انه القرائة في القرآن، د خير په ځای کي په خيل سره هم روا دی، وليس كذالك فافهم.

پوهه: چي سليمان عليه السلام چي دا خبره وکړه يعني اني اجبت آه اعتراضًا بما صدر عنه من الاشتغال وندمًا چي پر هغه پښېمانه ؤ.

حَتّٰى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿۳۲﴾

چي لمر پټ سو په پرده کي د غروب يعني د مغرب تر افق لاندي سو.

فائده: اطلاق د حجاب استعارةً دی لکه يوه حسنا ښځه چي پوړنی پر مخ واچوي مخ په پټ کړي.

سوال: لمر خو دمخه نه دی ذکر سوی، نو ارجاع د ضمير څرنګه ورته صحيح دی؟

ځواب: د عشي د لفظ څخه فهمېږي، ولي چي د عشي لفظ مابعد زوال الشمس ته وايي.

رُدُّوهَا عَلَيَّ ۖ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ ﴿۳۳﴾

(ردوها علي) په تقدير د قول علي قال اني، والتقدير قال ردوا آه والمعنى راوګرځوئ دغه صافنات جياد پر ما باندي (فطفق) نو شروع يې وکړه.

فائده: طفق د افعال متقاربة څخه دی چي دلالت کوي پر شروع د فاعل په مضمون کي د خبر يعني (مسحًا بالسوق والاعناق) يعني وهل په توره پر پښو د اسانو، د پښو وهل يې ددې لپاره وه چي ذبح يې اسانه سي، او پر غاړه د خيل مذكور، وجاء في الحديث الصحيح عن ابی بن كعب رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال قطع

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوقها واعناقها بالسيف وكان ذالك باذن الله تعالى توبة عما غفل عن ذكره وتقربًا اليه تعالى وطلبًا لمرضاته، راوي وايي چي سليمان عليه السلام چي زر (۱۰۰۰) سره اسان ذبح کړه او غوښې يې خيرات کړې، خدای جل جلاله د اسانو په عوض کي تر اسانو ښه شی ورکړی يعني باد چي دده تخت به يې په هواء وړی، ښه په دې ؤ چي تر آسانو ډېر چابک ؤ او علف او خوراک ته يې هم ضرورت نه درلودی لکه اسان، او دده په اراده به يې رفتار کاوه حيث يشاء سرعة وبطوءا او ټوله کابينه به يې هم ور سره ناست وه پر تخت باندي وهذا فضل من الله على من ترک الهواء بطلب مرضات الله تعالى.

مسئله: ددې خيرات څخه د آسانو چي سليمان وکړی، دا معلومه سوه چي د آس غوښې حلالي دي لکه زموږ په شريعت کي عند الجمهور خلافًا لابی حنيفة چي هغه يې مکروه بولي، دی وايي چي اسان آله د جهاد دي، او بعض مفسرين وايي چي ذبح کړي يې نه دي بلکې في سبيل الله يې وقف کړه، او دغه مفسر مسح بالسوق والاعناق معنی دا کوي چي پر پښو او غاړه يې داغ د صدقة ولګاوه.

درویش وايي: چي بعض ضعيف روايتونه نور هم سته لا فائدة في ايرادها، روح المعاني ددې آيت په معنی کي ډېري اوږدي خبري کړي دي کما هو ديدنه او نقض او ابرام يې راوړی دی، او روح البيان هم ددې ايت تفسير و اوج ته د طول رسولی دی، نو چونکه د درویش د تفسير ميدان ډېر تنګ دی او پر متعلمينو د تفسير ډېر لوی بوج دی، له دې سببه هغه طويل ابحاث چي په ان قيل وقلنا سره بدرګه کېدل هغه مي صرف نظر کړه.

وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيِّهٖ جَسَدًا ثُمَّ اَنَابَ ۝

(جواب د قسم محذوف دی، او عطف دی پر وهبنا) والمعنى اختبرناه وابتليناه يعني امتحان دده مو وکړی.

له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وويل: چي سليمان عليه السلام وويل چي زه به طواف کوم (مراد له طواف څخه جماع دي) پر نهه نيوي (۹۹) مائنو، او په بل روايت کي پر سلو (۱۰۰) مائنو چي ټوله به نر اولادونه راوړي چي پر اسانو به سپاره في سبيل الله جنګ کوي، ملکي ورته وويل (او په روح البيان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کي وايي چي دده وزير آصف بن برخيا ورته وويل، وهذا اقرب الى الصواب) قل ان شاء الله تعالى، فلم يقل ونسي، نو ده طواف وکړی په معنی مذکور سره پر نهه نيوي يا سل ماينو باندي فلم تحمل منهن غير واحدة (يوه ماينه يې حامله سوه) وجائت بشق رجل (هغې هم غير تام الاعضاء زوی راوړی) قال رسول الله ﷺ والذي نفس محمد بيده لو قال ان شاء الله تعالى فجاهدوا في سبيل الله فرسانًا اجمعون، بخاري و مسلم يعني متفق عليه حديث دی.

نو دايي چي قابله يې بولي هغه نيم بدن زوی دده پر کرسۍ ورته کښېښوی، فذالک قول الله تعالى ولقد فتنا آه.

(ثم اناب) بيا ده رجوع وکړه له ترک څخه د ان شاء الله په مستقبل کي، كذا قال طاؤس، مظهري وايي چي دا تأويل او ترجمه ددې آيت پر دغه ډول اقرب الاقاويل في تفسيرها لصحة حديث الصحيحين، اى البخاري ومسلم.

او دا تأويل پاک دی له نسبت څخه د سوء د انبياء علیهم السلام لان الجسد جسم لاروح فيه فيصدق على هذا التأويل بلا تكلف، قاضي عياض رح په خپل کتاب شفاء کي وايي چي که څوک پوښتنه وکړي چي سليمان ؑ ولي ان شاء الله ونه ويل:

(۱) اول جواب مافي الحديث الصحيح انه نسي ان يقول ذالک (۲) سليمان ؑ د صاحب دده يعني آصف خبره نه واورېدل انتهى (۳) دغه قصه چي حديث متفق عليه کي راغلې ده، روح البيان، روح المعاني او مظهري کړدو راوړې ده، وروى الطبراني في الاوسط وابن مردوية چي د سليمان ؑ يو زوی پيدا سو، نو شيطانانو او پېرانانو پر دې اتفاق وکړی پر دې باندي چي د سليمان ؑ زوی به مړ کړو يا به يې ژوبل کړو يعني دماغ به يې ورخراب کړو، دا ددې لپاره چي دوی په خپلو دماغو کي دا سنجولې وه چي سليمان ؑ به يو وخت مري او موږ به ددوی د تسخير څخه ازاد سو، او که يې زوی ژوندی پاته سي، نو بيا به يې د زوی تر تسخير لاندي ژوند کوو ثم وثم، سليمان ؑ چي په دې خبر سو، نو يې وريځي ته امر وکړی چي ته دا زما زوی وساته يعني پټ يې کړه له شيطانانو څخه، راوي وايي چي غذاء دده به باد ورته راوړل، په دې کي د سليمان ؑ دا پره که څه هم گناه خو نه وه، ولي په عالم اسباب کي خلگ خپل د سرای دېوالو نه هر جنگ کړي چي غل را نسي يا د حفاظت لپاره ځان ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پهره دار ودروي الی غیر ذالک، په شرح المقاصد کي وايي وفيه خطاء سلیمانؑ في ترک التوکل علی الله، والقی ابنه کرسیه میتًا فهو المراد من الجسد الملقی علی کرسیه فاستغفر ربه واناب وغایته ان هذا الفعل ترک الاولی ؤ.

درويش وايي: چي محدثين وايي چي ددې روايت سند ډېر ضعيف دی، والله اعلم، کاشفيؒ په تفسير حسيني کي وايي: ومشهور آنست که بواسطهٔ انگشتری مملکت سلیمان که بر آن اسم اعظم نوشته هم بود، عادت سلیمانؑ همین بود که به قضاء حاجت میرفت انگشتری خود بزن خود میداد چون بر می آید انگشتری خود ازو میگرفت، روزی بنام صخر از جن بشکل سلیمانؑ درآمد قبل خروج سلیمانؑ از زن وی انگشتری گرفت وبرخت سلیمانؑ نشست چهل روز فیکون المعنی ولقد ابتلیناه بسبب ملکه والقینا علی کرسیه جسدًا وهو صخر صاحب البحر وسماه جسدًا لانه تمثل بصورة سلیمانؑ ولم یکن هو فیکون جسدًا محضًا بلا معنی ثم اناب ای رجع الی ملکه بعد (۴۰) یومًا.

درويش وايي: چي دا وه ترجمه د کاشفيؒ د قول په عربي ژبه لکن هذا ليس بشيئ اول په دې سبب چي په دې کي معنا د القاء نسته، ولي چي جن خو پر کنبښتی را غورځول خو نسته، دوهم دا چوله انبياء له دې څخه معصوم دي چي شيطان دي ددوی په صورت سي نومًا کان او يقظة ووقع عليه اجماع الامة المرحومة.

درويش وايي: چي دا قصه پر دغه ډول مشهوره ده په عربو او عجمو کي لکن قطعًا ويقينًا کذب محض دی، او روح المعاني وايي چي ابو حيان وغيره وايي چي دا قصه يهوديانو او زنديقانو وضع کړې ده، کذا في روح البيان او روح البيان په دې باره کي ډېر دلائل راوړي دي.

درويش وايي: چي مظهريؒ ډېر روايتونه راوړي دي په دې باره کي په نقل د وهب بن منبهؒ څخه چي عقل ورته حيرانېږي، تاسي يې مطالعه کړئ، والعلم عند الله تعالی.

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَّا يَنبَغِي لِأَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِيٓ

وويل سليمانؑ ای زما ربه ماته بخښنه وکړې او ماته راکړې داسي سلطنت چي نه ښايي لاحد يعني هيڅ چا ته وروسته تر ما، او بعض مفسرين وايي چي معنی د من

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بعدي من سوائي، مظهري، روح المعاني او روح البيان وايي چي استغفار يې د مخه کړی پر طلب د هبه د ملک لاینبغی لاحد مبني دی پر عادت د انبیاء علیهم السلام او د صالحانو چي استغفار د مخه تر طلب د حاجت او سوال وايي له دې آيت څخه دا فهمېږي چي فتنه د سليمان انما كانت ابتلاء من الله اياه لرفع درجاته في الدنيا والآخرة. كفتنة ايوب عليه السلام ولم يكن معصية بل غايته خلاف الادبی ولي که معصيت وايي نو سليمان به ډېره مبالغه په ندم او استغفار کي کړې وای ولم يسئل غير المغفرة، او که هغه معصيت وای خدای پاک به ويلي وای فغفرنا له ذالک کما في قصة داؤد عليه السلام، مقاتل وايي چي سليمان خو ملک ؤ نو مراد د لاينبغي لاحد من بعدي داؤد چي انس او جن والشياطين والرياح والطير يې تولـه مسخروه بدليل مابعده.

اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ ۝

په تحقيق ته ای خدايه کثير الهبة يې (لفظ د وهاب صيغه د مبالغي ده)

پوه سه: چي دا جمله تعليل ده لسؤاله بقوله وهب لي ملكًا الخ، د بعض جاهلانو دا خيال دی چي سليمان چي دا خواست وکړی "وهب لي ملكًا آه" غرض يې بخل د مملکت عامه پر انس او جن و الشياطين وغير ذالک او حسد ؤ د بني نوع انبياء عليهم السلام سره، او بل حرص پر دنيا جاه و جلال باندي.

دروش وايي: چي دا خيال غلط دی او د سليمان توهين دی بلکي اصل سبب ددې سوال دا دی چي چونکه سليمان د مذکور سلطنت عامه ؤ بالمعنى المذكور، لهذا الهم اليه هذا السؤال، واما سلطان الانبياء صلى الله عليه وسلم فاختار لنفسه الجوع يومًا والشفع يومًا، وقال الفقر فخري واختار تجلى الذات في مرتبة الذات لم ينلها احد من افراد الخلق سابقًا ولا حقًا واكتضى صلى الله عليه وسلم على الرياسة المعنوية ولواء الحمد الذي تحته آدم ومن دونه واكتفى بما بشره الله من المقام المحمود في يوم الموعود للشفاعة اكبري في ذالک اليوم.

فائده: با اين همه وسعت مملکت سليمان لم يکن له نظر الى الدنيا ونعيمها بلکي د وسعت ملک خدا داده سره سره ده له کسب څخه د خپلو لاسو ډوډی پيدا کوله يو مسکين به يې بل را وباله هغه ډوډی به يې د هغه مسکين سره خوړل، او دا به يې ويل مسکين يأکل مع مسکين.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ

موږ مسخر وګرځاوه دده لپاره باد، دا جمله عطف ده پر محذوف يعني فاستجبنا دعائه فسخرنا له الريح، د کلمه څخه د فا چي لپاره د تعقيب بلا فصل ده دا معلومه سوه چي سوال د سليمان عقيب دعائه بلا فصل زمان مقبول سو.

سوال: سليمان خو د دوو شيانو خواست کړی ؤ اول رب اغفرلي، دوهم وهب لي آه، نو داسي د څه حکمت لپاره نه وويل سول فغفرنا له وسخرنا له؟

ځواب: د مخه موږ وويل چي سوال د مغفرت تمهيد ؤ لپاره د سوال د وهب لي آه على عادة الانبياء عليهم السلام وعباد الله الصالحين، نو ځکه هغه نه کړی ذکر او بل جواب دادی چي اول سوال د اجابت و ذکر ته ضرورت لانه من ضروريات الدين ان الانبياء عليهم السلام معصومون مغفرون، ومعنى تسخير الريح اطاعت دی بالامر سليمان حيث شاء ليلاً ونهاراً ورخاءً وسرعةً.

پوهنه: (لتجري بامر) صفت د ريح ده.

سوال: الريح خو معرفه دی باللام او جمله چي تجري ده په حکم کي د نکرې دی کما تقرر في النحو، نو څرنګه تجري صفت د الريح کېدای سي؟

ځواب: دا صفتيت د قسم د هغه قول د يو شاعر دی:

لقد امر على اللئيم يسبني .... معنى داده چي په اللئيم کي لام لپاره د عهد ذهني دی ای لئيم من اللئام لا لئيم معين فهو حکم النکرة فصح وقوع جملة يسبني صفت له وکذا اللام في الريح لپاره د عهد ذهني دی ای ريح من الرياح غير معين فهو نکرة فيصح جعل جملة تجری صفت له والتفصيل لهذا الجواب في شرح المولى عبد الرحمن الجامي قدس سره في شرح الکافيه.

رُخَآءً حَيْثُ اَصَابَ ۝

(رخاء) يعني جالس ته اضطراب نه ورکوي ولا تخالف ارادة سليمان (حيث شاء) چېري چي به د سليمان اراده وه ظرف لتجري.

پوښتنه: په بل ځای کي د قرآن کريم راغلي دي (ولسليمان الريح عاصفة) عاصف خو تند باد ته وايي يعني ضد د رخاء فکيف التوفيق بين الآيتين؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: دا ریخ رخاء خو له جنس ځنې د ریح عاصفة وُ لکن چونکه په امر د سلیمان ؑ وُ نو رخاءً یې رفتار کاوه، او بعض مفسرین وايي چي د سلیمان ؑ چي به یو ځای تلوار وُ نو باد به عاصف روان وُ یعني بلا اضطراب جالسه کما هو طبعه، او چي سلیمان ؑ به معاینه د مصنوعاتو د خدای ؑ کوله نو باد به رخاءً روان وُ.

(حیث اصاب) ظرف دی د تجري او اصاب په معنی د قصد او ارادې دی کما روی عن ابن عباس ؓ وقتادة والضحاک ؒ، او جاج ؒ له عربو ځنې حکایت کړی دی چي دوی وايي اصاب الصواب فاخطاء الجواب یعني دده قصد او اراده د حق وه په جواب کي خطاوتی.

وَالشَّيٰطِيْنَ كُلَّ بَنَّآءٍ وَّغَوَّاصٍ ۙ

او شیطانان مو ده ته مسخر کړي وه (کل بناء) یعني بنایان به وه چي کوټیاني او کلاوي به یې جوړولې (وغواص) چي په دریاب کي به یې غوټې وهلې او له دریاب ځنې به یې ملغلري او مرجان سلیمان ؑ ته را ایستل، مفسرین وايي چي سلیمان ؑ اول سړی وُ چي له دریاب ځنې یې ملغلري را ایستلي دي.

فائده: لفظ د کل بدل دی د شیاطین ځنې کماهو ظاهر.

وَّاٰخَرِيْنَ مُقَرَّنِيْنَ فِي الْاَصْفَادِ ۝

عطف دی پر "علی کل" او نور شیطانان چي تړلي یې وې په زولنو پښې د دوی او لاسونه یې اولچک وه، دا هغه ډله وه چي مردهٔ یعني سرکښه ډله وه چي د سلیمان ؑ حکمراني یې نه منل، نو یو د بله سره به یې تړلي وه په ځنځیرانو چي شر پیښ نه کړي.

سوال: شیطان یعني ابلیس یې ولي نه تاړه؟

ځواب: ابلیس خو له خدای ﷻ ځنې مهلت اخستی وُ: بانک من المنظرین الی یوم الوقت المعلوم.

هٰذَا عَطَآؤُنَا فَامْنُنْ اَوْ اَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝

په تقدیر د قول ای قلنا له هذا الذي اعطیناک من الملک والبسط (فراخي د مملکت) والتسلط علی مالم یسلط غیرک (لکه بیان چي یې تاسي واورېدی)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عطا ژمونږ ده (فامنن) ته احسان کوه يعني د من شئت سره، (او امسک) يا منع کوه د من شئت سره (بغير حساب) حال دی د مستکن ضمیر في الامر، والمعنی چي ستا سره به حساب نه کړل کېږي علی منه وامساکه يعني خدای ﷻ تفويض وتاته کړی دی، او مقاتل وايي هذا ای تسخير الشياطين عطائنا اعطيناکه فامنن يعني خل منهم من شئت وامسک منهم في وثاقک من شئت لاتبعه عليک (يعني خدای به ستا څخه بازخواست نه کوي) لا في الاطلاق ولا في الامساک.

وَإِنَّ لَهُ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ

په تحقيق سليمان لره قرب سته (يعني په آخرت کي سره د ملک عظيم في الدنيا) او ښه ځای د رجوع سته يعني الجنة.

درويش وايي: چي قصه د سليمان ؑ پای ته ورسېده.

وَاذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ

ته ذکر کړه قصه د ايوب ؑ.

پوه سه: چي ايوب عطف بيان دی لعبدنا او دا جمله عطف ده پر واذکر عبدنا داوٗد.

فائده: نسب د ايوب ؑ دا دی: ايوب ؑ بن اموص بن رازخ بن روم بن عيص بن اسحاق بن ابراهيم عليه السلام، او دده مور د لوط ؑ له اولاد څخه وه، او زوجه دده رحمة بن افرايم بن يوسف ؑ، قرطبي په خپل تفسير کي وايي چي پر ايوب ؑ ايمان نه دی راوړی مگر دري نفرو، او دده عمر درونيوي (۹۳) کاله وٗ، وهذا عجيب والله اعلم بالصواب.

درويش وايي: چي تمامه قصه د ايوب صابر ؑ سره د لوی تفصيل د سورة انبياء په تفسير کي فقير ذکر کړې ده، په دې ځای کي حسب ضرورت فهم المقام بعض بيانات به وکړل سي ان شاء الله تعالی.

درويش وايي: چي بناء پر تفصيل مذکوره له سببه ايوب ؑ تر موسیٰ ؑ دمخه وٗ، وقال ابن جرير کان بعد شعيب ؑ، وقال ابن ابی خيثمة کان بعد سليمان.

نکته: په قصه کي د سليمان ؑ يې دا عنوان نه راوړی "واذکر عبدنا سليمان" لکمال الاتصال بين سليمان وبين داوٗد عليه السلام.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥٓ أَنِّى مَسَّنِىَ ٱلشَّيْطَٰنُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ ﴿٤١﴾

چي ده خواست وکړی خدای ته (دا بدل اشتمال دی له ایوب څخه) اني بتقدير الباای باني، ماته ورساوه شیطان (یعني د مس معنی ممس باليد نه ده) مشقت او ستړیا (تنوین لپاره د تعظیم دی یعني لوی مشقت) او عذاب، بعض مفسرین وایي چي مراد له عذاب څخه الم او درد دی وهو المراد بالضر وقيل النصب والضر في الجسد والعذاب في الاهل والمال.

فائده: په دې آیت کي خدای ﷻ حکایت د قول د ایوب ﷺ وکړی الذي نادى به ربه والا لقيل انه مسه په ضمير او صيغه د غائب، بعض مفسرين وایي چي اسناد د مس و شیطان ته پر ظاهر دی، ولي ابليس عليه اللعنة به وارېده ثنا او صفت د ایوب ﷺ له ملکو څخه حسد یې ورسره پیدا سو، نو ده عليه اللعنة و خدای ﷻ ته خواست وکړی چي دده پر جسد او مال او اولاد آفت مسلط کړې، خدای هم دغسې وکړه ترغيمًا للشيطان وابتلاءً لايوب ﷺ، او په بعضو روايتو کي راغلي دي چي دا رسوونکی د نصب او ضر او عذاب و ایوب ﷺ ته یو شیطان ؤ چي نوم یې مسوط ؤ، لکن علامه زمخشري په کشاف کي چي دده د تفسیر نوم دی دا خبره په کلکه رد کړې ده، دی وایي لايجوز ان يسلط الله تعالى الشيطان على انبيائه عليهم السلام چي دوی دې په اتعاب (یعني تکلیف) او تعذيب کي واچوي دی وایي چي که شیطان پر دې قادر سي لم يدع صالحًا ولا نبيًا الا قد اهلكه وقد تكرر في القرآن چي شیطان لره بله لار پر مؤمنانو نسته الا الوسوسة فحسب، او صاحب کشاف اسناد د مس و شیطان ته مجاز بولي، فقال لما كانت وسوسته الى ايوب ؑ وطاعته له (چي ایوب ؑ هغه د شیطان) په وسوسه عمل وکړی، سببٌ فيما مسه الله تعالى من النصب والعذاب نو ځکه ایوب ﷺ نسبت و شیطان ته وکړی (یعني دا اسناد و شیطان ته مجاز دی له اسناد څخه و سبب و موسوس ته) مګر مع انه تعالى فاله ولايقر عليه الا هو انتهى كلام صاحب الكشاف.

بوه سه: چي بعض علماء وایي هغه وسوسه دا وه چي ایوب ﷺ په خپله خواست د بلا وکړی تا چي امتحان د صبر ورکړي او دوی تجربه د خبل صبر وکړي على ماتصيبه من البلاء في جسده وماله وعياله كما قال ابن الفارض ؒ وبما شئت في هواک (ای في

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مجتنک) اختبر لي فاختاري ما فيه رضاکا، لکن سؤال د بلا بدون العافية ذنب بالنسبة لمقامه لا حقيقة والمقصود بنداته بذالک المذکور الاعتراف بالذنب لان حسنات الابرار سيئات المقربين، او نور غير مناسبة اقوال بمنصب الانبياء عليهم السلام يعني وقيل ان رجلاً استغاثه على ظالم فوسوس اليه الشيطان بترک استغاثته فلم يغثه فمسه بسبب ذالک بما مسه، وقيل کانت مواشيه في ناحية ملک کافر نو د هغه سره يې مداهنه کوله (ده به د هغه کافر سره غوره مالي کوله او غزاء يې نه ور سره کوله) بوسوسة الشيطان بذالک العمل فعاقبة الله بما اصحابه، روح المعاني وايي وکل هذه الاقوال عندي متضمنة ما لايليق بمنصب الانبياء عليهم السلام، او بعض علماء وايي چې وسوسه و ايوب عليه السلام ته نه وه بلکې بل چا ته وه (۱) قيل ان الشيطان تعرض لامرئته بصورة طبيب ومعه من الشياطين، نور مريضان وه ده به دوا ورکول، نو دا ورته ودريده چې زه هم يو مريض لرم تداوي به يې نه راوکړې؟ شيطان ورته وويل چې تداوي يې مفته درکوم په دې شرط چې دی چې جوړ سي دا خبره به کوي چې تا ماته شفا راکړه، نو دده د ماينې دې ته رغبت وسو په دې معنی چې په دې خبره کې نو څه بدي سته؟ دا د شيطان خبره يې و ايوب عليه السلام ته وکړه، نو ايوب [۴] پوه سو چې شيطان دی تر خپلې ناجوړې دا خبره بده پر پرېوته، په دې سبب چې د شيطان زما و ارتداد ته طمع پيدا سوه، فنادی آه.

او بعض وايي چې ده درې کسه مؤمنان درلوده يو مرتد سو، ايوب عليه السلام پوښتنه ځني وکړه چې ته ولې مرتد سې؟ هغه ورته وويل چې زما په زړه کې دا راوګرځېدل چې خدای پاک لا يبتلي الانبياء والصالحين (دا وسوسه شيطان و دغه سړي ته په زړه کې ور اچولې وه) نو ايوب عليه السلام دې سړي د پر خوږ کړی، فقال بعضهم لبعض ما اصاب هذا الا بذنب اصاب (دې نفرو ته دا وسوسه شيطان په زړو کې ورپيدا کړې وه) وقيل غير ذالک، والله اعلم.

درويش وايي: چې له قتاده [۳] څخه روايت دی چې ايوب عليه السلام مريض وُ يعني ابتلی وُ اووه کاله او څو مياشتې، نو خلکو دی و غورځاوه پر تپ (ډېران) يعني چې خلک مرداري وغيره پر هغه ځای غورځوي چې دا کناسه او تپ د بني اسرائيلو وُ، نو بدن يې چينجيان وکړه، فصبر ففرح الله عنه واعظم له الاجر، واحسن يعني ښه اجر يې ورکړی، او له ابن عباس [۵] څخه روايت دی چې ايوب عليه السلام د مابين القدمين څخه نيولې تر قرن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الرأس پوري يوه دانه سوه چي توري وينې تر بهېدلې، نو خلګو پر امبارو وغورځاوه حتى چي حجاب القلب يې ښکاره سو يعني غوښه يې ټوله توی سوه، ماينې يې خدمت کاوه ولاړه په سوال به يې څه پيدا کړه ده ته به يې راوړه، يوه ورځ يې ماينې ورته وويل: اما ترى يا ايوب قد نزل الله بي واله من الجهد والفاتحة چي ما خپلي څو کوڅې خرڅي کړې پر يوه پتيره چي تا ته مې راوړه، فادع الله ان يشفيك ويرحمك. نو څه وخت چي امتحان د ايوب عليه السلام پای ته ورسېدی قال الله تعالى:

ارْكُضْ بِرِجْلِكَ ۖ هَٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾

ووهه په پښه سره خپل، يعني مځکه وواهه (دا جمله مستأنفه ده په تقدير د قول يعني قلنا له اركض آه) دا اوبه د غسل لپاره دي "بارد" (فاغتسل منه فذهب كل مرض بظاهر جسده) "وشراب" يعني اوبه و څښنه، چي د باطن ټوله امراض يې دفع سوه.

درويش وايي: چي ظاهر د قرآن خو دا دی چي مغتسل او شراب دواړه يوه چينه وه، بعض مفسرين وايي چي دوې چينې وې په دوه واره د مځکي وهلو په پښه سره، يوه د ګرمو اوبو چي په هغه کي غسل وکړی او يوه د يخو اوبو چي هغه يې و څښلې، راويان د قصې وايي چي ايوب عليه السلام نوی ځوان غوندي وګرځېدی او د حسن او جمال خاوند سو، په دغه وخت کي يې ماينه په هغه وده پسي تللې وه او ايوب ع پر لوړ ځای کښېنستی، او جبرئيل ع جنتي کالي ورته راوړه، دده ماينه چي راغله نو هغه ناجوړی مېړه يې پر ډېران د ايرو ونه ليدی، او ايوب عليه السلام چي په بل لباس کي ؤ هم يې ونه پېژندی، نو دې ور ناري کړې يا عبد الله ابن المبتلى الذى كان ههنا، بغاري يې کړې چي سپو خوړلی دی که نورو ځناورو خوړلی دی. ايوب عليه السلام يو ګړی خبري ور سره وکړې وروسته يې ورته وويل ويحك انا ايوب قد رد الله علي جسدي وشفاني من كل مرض.

وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٤٣﴾

(ووهبنا له اهله) دا جمله عطف ده پر مضمون د کلام سابق ای فشفيناه ووهبنا له (ومثلهم آه) او يو مثل د هغو سره هغو چي مضاعف سي، دا رحمت ؤ زموږ له خوا، منصوب دی مفعول له دی د وهبنا او دا پند دی لپاره د عبرت د خاوندانو د عقلو.

درويش وايي: چي د مثلهم په معنى کي اختلاف دی، طبرسي د ابی عبد الله ع

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځنځه روايت کړی دی چي خدای ﷻ ژوندي کړه ده ته اهل الذين ماتوا قبل البلية واهله الذين ماتوا وهو في البلية.

پوه سه: چي ظاهره داده چي دا هبه په دنيا کي وه.

سوال: د ابی عبد الله رحمه الله په روايت چي دغه زامن دده چي ايوب عليه السلام په بليه کي وُ نو دمځه تېره سوه چي په بليه کي د ايوب عليه السلام يې ماينې خدمت کاوه، نو دې زامنو يې ولي خدمت نه کاوه؟

ځواب: دغه زامن خو دده بليه قربانيان سوه هغه دمځه چي مړه وه هغه د بليه قربانيان وه، او د امام اعظم رحمه الله ځنځه روايت دی چي د مړو زامنو يعني د بليه قربانيان خدای ﷻ په اخرت کي اجر جزيل ورکوي او هغو مړه زامن خدای پاک نور ورکړه يعني د هغې ماينې ځنځه برد قوتها، مطلب دا چي مړي يې نه دي ژوندي سوي.

درويش وايي: چي يوه ورځ چي رحمة د ايوب عليه السلام ماينې هغه د شيطان خبره و ايوب عليه السلام ته وکړه، نو ده قسم واخستی که زه جوړ سوم زه به تا سل لرګي وهم، نو ايوب عليه السلام چي جوړ سو د قسم په باره کي خدای ﷻ ورته وويل:

وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا

فائده: دا جمله عطف ده پر (اركض) يا پر (وهبنا) بتقدير وقلنا خذ بيدک تا چي عطف د انشاء چي خذ دی پر اخبار چي وهبنا دی رانه سي، والاول اقرب لفظا ولي تقدير ته د قلنا حاجت نه لري لانهما انشاءان، والثاني اقرب معنًى فان الحاجة الى هذا الامر يعني خذ بيدک لاتمس الا بعد تمام الصحة واعتدال الوقت.

پوه سه: چي ضغث يو لړ وښو، شپيشتو وغيره ته وايي چي تار ونه يې سل وي او سري په خوډېږي نه. او ريحان او قضبان لکه جارو، وقيل غير ذالک.

فَاضْرِبْ بِهٖ وَلَا تَحْنَثْ

په هغه سره وواهه، يعني خپل ماينه رحمة (فالمفعول محذوف) ځان مه حانث کوه بترک الضرب بالکلية.

پوښتنه: خدای پاک د دې ښځي په وهلو کي پر ايوب عليه السلام ډېره اساني نه وکړه؟

ځواب: دا د خدای ﷻ رحمت وُ پر هم پر ايوب عليه السلام او هم پر رحمة لحسن خدمتها اياه ورضاه عنها هغه قسم دده ځنځه د غضب په وخت کي اخستل سوی وُ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسئله: ورته حيله رخصت باقيه دی زموږ په شريعت کې په حدودو کې هم باقي دی چې حدود مبني پر تخفيف دي مهما امكن.

إِنَّا وَجَدْنَٰهُ صَابِرًا ۚ نِّعْمَ ٱلْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾

موږ دی پیدا کړی دی صابر بنده فيما اصابه في النفس والمال والعيال (دا علت دی د وهبنا) ښه بنده ؤ يعني ايوب ؑ، مقبل پر خدای ج ؤ په ټولو حالاتو من الصحة والبلية.

سوال: د شکایت و خدای ﷻ ته ونه کړی د شیطان څخه، نو دا شکایت د صبر سره منافي نه دی؟

ځواب: دې ته خو جزع نه وایي چې مقابل د صبر ده، کتمنی العافية وطلب الشفاء اما بالدعاء او بالدواء.

وَٱذْكُرْ عِبَٰدَنَآ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ أُو۟لِى ٱلْأَيْدِى وَٱلْأَبْصَٰرِ ﴿٤٥﴾

او ته ذکر کړه یا محمد (ﷺ) زما بندګان (الاضافة لتشريف المضاف) چې دا يې عطف بیان دی، وروسته ابراهيم وابنه اسحاق وابنه يعقوب ﷩ الايدي جمع د يد ده معنی یې دلته قوة في العبادة ده والابصار جمع د بصر ده مراد ځنې بصيرت د زړه دی او معرفت د خدای ج دی بصفات الجمال والجلال كذا قال ابن عباس ؓ ومجاهد و قتادة ؒ، تعبير يې وکړی د قوت في العبادة کې په ايدي ولي اکثر اعمال شاقه په لاسو کېږي، او تعبير يې وکړی د معارف الهيئة ؤ څخه په ابصار سره، ولې چې سترګي د اقوی اسبابو څخه د معارفو دي.

إِنَّآ أَخْلَصْنَٰهُم بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى ٱلدَّارِ ﴿٤٦﴾

موږ دوی ګرځولي دي خالصين لنا، بخصلة خالصة فيهم.

پوهه: چې دا جمله تعليل او دليل دی د ما وصفو به يعني اولی الايدي آه، والباء للسببية او خالصة اسم فاعل دی تنوين يې لپاره د تعظيم دی.

(ذکری الدار) په يادول د دار آخرت دائمًا او تذکير يعني نصيحت کول دي د خلګو ته کما هو عادة الانبياء ﷩.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: ذکری مصدر دی مضاف دی و مفعول ته او ذکری الدار بیان دی د خصلة چي د مخه یې مبهم راوړی په دې کي هم تعظیم د خصلة دی قال العارف الجامي قدس سره:

چه خوش باشد که بعد از انتظاری .... به امید رسد امیدواری

فائده: ذکری الدار یا مرفوع محلاً دی خبر د مبتداء محذوفي دی یا منصوب محلاً دی مفعول د اعني محذوف دی، یا مجرور محلاً دی بدل د خالصة دی.

فائده: تعریف د الدار د عهد دی یعني الدار المعهود وهي الآخرة په دې کي اشاره و دې ته ده چي دار په حقیقت کي اخرت دی او دار دنیا مجازًا دار بولي لفنائها، او بعض مفسرین وایي چي په ذکری الدار کي مضاف محذوف دی ای ذکری صاحب الدار وهو الله سبحانه و تعالی.

فائده: مالک بن دینار رح وایي چي ترجمه د آیت داده ونزعنا عن قلوبهم حب الدنیا وذکرها واخلصناهم لحب الاخرة وذکرها.

وَإِنَّهُمْ عِندَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٧﴾

او په تحقیق دوی زموږ په نیز یعني په الهی دربار کي غوره کړه سوی دی تر نورو ابنا جنس ددوی، اخیار جمع د خیر ده چي په اصل کي افعل تفضیل دی.

سوال: قیاس صرفي خو دادی چي افعل تفضیل پر افعال نه جمع کېږي، نو اخیار څرنګه جمع راغله؟

ځواب: دا قانون په هغه افعل تفضیل کي دی چي پر خپل اصل باندي پاته وي او د خیر سره خو تخفیف لازم دی فافهم.

وَاذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ

او ته ذکر کړه یعني خلګو ته اسماعیل ؑ یعني ابن ابراهیم ؑ، او الیسع چي زوی د اخطوب ؤ.

بوه سه: چي الیسع یعني الیاس ؑ پر بني اسرائیلو په طور د یو مقتداء تیا کل سوی ؤ، او بیا وروسته نبوت ور کړل سو.

بوبستنه: د اسماعیل ؑ ذکر یې د پلا یعني ابراهیم ؑ او ورور اسحاق ؑ له ذکره جلا وکړی، نکته یې څه ده؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: لپاره د اشعار پر دې چې دده ربنبې په صبر كې على الذبح ډېري محكمې وې، او بله وجه يې داده چې عرب په اسماعيل ﷺ كې څوك له ځانه سره نه ګڼوي.

فائده: د اليسع الف لام زائد دى لازم دى لمقارنتهما الوضع.

سوال: اليسع خو لفظ عجمي دى او الف لام په عربي الفاظو پوري خاص دى؟

ځواب: روح المعاني وايي چې دا منافات نه سره لري، ولې چې په نورو اسماؤ عجميه ؤ كې هم الف لام لازم سته، نحو الاسكندر، لكن تحقيق دادى چې الف ولام چې د اسم اعجمي سره په اول وضع كې راغلى بيا حكم په زيادت سره خطا دى.

پوه سه: چې ذ الكفل د اليسع د اكا زوى ؤ، او نوم يې بشر بن ايوب ؤ او ذوالكفل يې لقب ؤ، اختلف في نبوته ولقبه ذو الكفل، ذوالكفل يې په دې بولي چې بعض علماء وايي چې ده ته فراره سوي وه سل (۱۰۰) نبيان چې ده پناه وركړې وه او دى به يې ضامن ؤ چې زه يې ستاسي په لاس دركوم ده به خوشي كړه، او بعض علماء وايي چې ذوالكفل د ايوب ﷺ زوى ؤ، له وهب بن منبه رح څخه رواي دى چې خداى پاك وروسته تر موت د ايوب ﷺ شرف بن ايوب نبي كړى و سماه ذوالكفل او امر يې كړى چې خلكو ته دعوت د توحيد وركوه، وكان مقيمًا بالشام عمره حين مات (۷۵)، او نور غير تائيد شده اقوال هم سته.

وَكُلٌّ مِّنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٨﴾

دوى ټوله د ښو بندګانو څخه د خداى ج وه، دا جمله حال ده له مفعول څخه د اذكر، يعني اسماعيل ع آه.

هَٰذَا ذِكْرٌ ۚ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٤٩﴾

اشارة الى ما تقدم من امور، ذكر اى شرف لهم يا معنى داده چې دغه آيتونه د قرآن كريم څخه پر تاسي يې تلاوت وكړل سو ذكر جميل دى ددوى، وروسته خداى پاك احوال د ما اعد الله لهم ولامثالهم في دار الآخرة، ن وايي: په تحقيق تقوا دارانو لره مثل هؤلاء المذكورين وامثالهم هر آئينه ښه مرجع سته يعني په آخرت كې.

جَنَّاتِ عَدْنٍ مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الْأَبْوَابُ ﴿٥٠﴾

جنتونه دي د اوسېدو (جنات عدن، عطف بيان دى يا بدل دى د حسن مآب)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي خلاصي به وي و دوي ته دروازې د هغو جنتو تا چي الم د انتظار پر راته سي.

درويش وايي: چي عدن اقامت ته وايي، نو له جنات څخه ټولو جنتو نه مراد دي، ولي چي هر جنت ځای د اقامت دی، دا معنی په دې ځای کي انسب ده، ولي متقين عام دی شامل و انبيا عليهم السلام او اوليا الله رح ته او عوامو مؤمنانو ټولو ته شامل دی، او په دې کي شک نسته چي جنتونه د مذکوره کسانو علی حسب تفاوت درجاتهم من القرب الی الله متفاوت دي، نو جنات عدن په معنی مذکور سره هم ټولو جنتيانو ته شامل دی، او جنت عدن يوه معنی علمي هم لري چي د يو خاص جنت نوم دی يعني علم بالغلبة دی. لکه مظهري رح چي ويلي دي هي من الاعلام الغالبة چي په هغه کي روح البيان يو طويل حديث هم را نقل کړی دی، او دده له حديث څخه دا فهمېږي چي جنت مذکور ځای د خواصو د مؤمنانو دی، او لکل متقي فالانسب لعموم المتقين المعنی العام ده که څه هم معنی عام جنت عدن بالمعنی العلمي سره هم شامل دی، والله اعلم بالصواب.

فائده: مفتحة منصوب دی والعائد في الحال هغه فعل دی چي د متقين څخه فهمېږي ای الحصول والکون، او لهم الابواب مرفوع محلاً دی چي د مفتحة اسناد ورته سوی دی، والعائد الی ذی الحال محذوف، والتقدير مفتحة لهم منها الابواب او يا الف ولام عوض دی دی د مضاف اليه څخه ای ابوابها.

مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾

(متکئين فيها) حال دی له متقين څخه يعني دوی به تکي وهلي وي پر بالښتانو کما في موضع آخر ونمارق مصفوفة، دوی به راغواړي يعني د غلمانو څخه په مېوو ډېرو سره لکه انګور، سېب، مالټې، انار وغيرها او شراب.

پوهېسه: چي د شراب سره يې کثير نه راوړی اکتفاءً بالاول.

فائده: ښه داده چي يدعون جمله مستأنفه ده لپاره د حال ددوی، او متکئين حال دی له ضمير څخه د هغو يعني له ضمير څخه د يدعون وانما قدم الحال لکونه نکرة، ولي چي په نکره کي واجب دی تقديم د عامل ذی الحال.

فائده: د جنت ټولو مېوو ته يې فاکهة وويل که څه هم مېوې د جنت غذائي شيان دي لکن دوی يې د تفکهه لپاره خوري لعدم ضرورة ابدانهم الی التغذی، او بعض

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مفسرين وايي چي د فاكهة سره يې كثيرة راوړې لكثرة انواعها بخلاف الخمر، وفيه نظر لان الخمر ايضا يتعدد ويتكثر بتعدد انواع الاثمار وكثرتها فتامل، الا ان يقال ان التعدد في الثمار باعتبار اسمائها ومسمياتها والتعدد في الخمر بالاضافة الى الثمار دون الاسم وهذا القدر كاف في توصيف الفاكهة بالكثرة دون الخمر فافهم.

وَعِنْدَهُمْ قٰصِرٰتُ الطَّرْفِ اَتْرَابٌ ﴿۵۲﴾

او ددوی سره (نساء) هغه مايني وي يعني الحور چي قصر او حصر وي طرف كتل ددوی پر خپلو مړو باندي، چي په بل پسي د ستر ګو تر كنج نه ګوري، لكه په دنيا كي چي يوه ښځه تر خپل مېړه ښائسته نر وويني د ستر ګو تر كنج ورته ګوري الا ما شاء الله، يعني وهري حوري مايني ته خپل مېړه تر ټولو رجالو ښائسته ايسي، يا معنى داده چي ازاوج ددوی يعني حورات قاصرات الطرف به وي پر خپلو زوجاتو من الحور يعني په بله حوره پسي بې ستر ګي نه وي كړې، ولي جنتي ته خپله ماينه تر ټولو حورانو ښائسته ايسي، وهذا الاحتمال ذكره روح المعاني.

(اتراب) هم سنه به وي مېړه او ماينه چي د درو دېرش (۳۳) كالو په عمر كي به وي ابدا لايهرمون، اى الازواج والزوجات لان الجنة ليس محل التغير بمرور السنين كما في الدنيا، او مجاهد رح وايي چي زوجات يعني حوراني د جنت يو د بل سره بغض او نفرت نه لري، يعني لكه ضرات (بوني) د دنيا.

يوه سه: چي جمله ظرفيه يعني عندهم حال ده، وقد جاء في الحديث الصحيح يدخل اهل الجنة الجنة جردا (چي پر بدن به يې وېښتان نه وي، ماسيوا له هغو ځايو څخه چي وېښتان يې زينت وي لكه ورځي او باڼو ګان) مردا (جمع د امرد ده يعني بې ږېري) مكحلين (ستر ګي به يې بيله استعماله د رنجو لكه په رنجو داسي توري وي) ابناء (۳۳) سنه به وي، الى اخير الحديث.

هٰذَا مَا تُوْعَدُوْنَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿۵۳﴾

"هذا" اى المذكور من احوال الجنة "ماتوعدون" على صيغة الخطاب چي ستاسي سره يې وعده كړې ده يعني په دنيا كي په واسطه د رسولانو، وقرء مايوعدون بياء الغيبة فالضمير راجع الى المتقين (ليوم الحساب) د ورځي د حساب لپاره، ولي چي حساب علت وكرځېدى الى الوصول الى تلك النعم الاخروية.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّ هَٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِن نَّفَادٍ ﴿٥٤﴾

په تحقيق دغه مذكوره اشياء من قوله تعالى وان للمتقين الى ههنا زموږ رزق دی چي نسته دې رزق لره انقطاع او نيستي والی.

پوه سه: چي جمله ماله من نفاد له رزقنا څخه يا خبر بعد الخبر دی، ان هذا يا مرفوع محلاً دی ای الامر هذا (يعني حال د اهل الجنة هم دغه دی) يا هذا كما ذكره يا منصوب محلاً دی ای خذ هذا و هو الاشهر في امثال ذالک.

هَٰذَا ۚ وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ ﴿٥٥﴾

(وان للطاغين) عطف دی پر و ان للمتقين آ مراد له طاغين څخه كافران دي من الطغيان (سركښي كول) لشر مآب، بد مرجع دی وهو النار.

جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٥٦﴾

"جهنم" بدل يا عطف بيان دی د شر مآب "يصلونها" چي ذوی داخلېږي (جهنم مؤنث سماعي دی، دا جمله حال ده له جهنم څخه) "فبئس المهاد" بد فراش دی جهنم، مستعار دی له فراشه څخه، فافهم، په دنيا كي.

هَٰذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ ﴿٥٧﴾

"هذا" دغه عذاب منصوب محلاً دی په فعل محذوف سره چي وروسته فعل دلالت پر كوي (ودې ته په نحو كي منصوب على شريطة التفسير وايي) "فليذوقوه" ای ليذقوا هذا فليذقون، وفائدة الحذف والتفسير تاكيد العذاب، يا خبر د مبتداء محذوفي دی ای العذاب هذا "حميم" ای هو حميم، نهايته تودې اوبه دي "وغساق" عطف على حميم.

درويش وايي: چي په معنى كي د غساق اختلاف دی، ابن عباس رضي الله عنه وايي چي غساق بلا نهاية يخي اوبه دي چي زمهرير يې بولي چي په سبب د ډېر يخوالي د بدن غوښې سوځي لكه اور چي په گرمی سره سوځي، او بعض وايي چي نهايت بد بويه اوبه دي، په لغت كي د ترک، او قتادة رحمه الله وايي چي غساق هغه نوونه او زوي دي چي له غوښو څخه د اهل النار بهېږي، او ابن جرير رحمه الله روايت كړی دی له كعب رضي الله عنه څخه چي غساق يو حوض دی په جهنم كي هغه حوض ته وربهېږي زهر د هر خاوند

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د زهرو لکه لړم، مار، لنډۍ او غونډک چې کافر په حوض کې غوټه کړي، نو پوستکي او غوښې يې ټولې توی سي.

وَّاٰخَرُ مِنْ شَكْلِهٖۤ اَزْوَاجٌ

"واخر" ای عذاب آخر "من سکله" صفت دی د آخر، یعني ای مثل الحميم والغساق "ازواج" يعني تور انواع د عذاب.

سوال: ضمير د شکله خو مفرد دی، نو دوو ته څرنګه راجع کېدای سي؟

ځواب: په تأويل مشهور ای ماذکر، او يا راجع دی و شراب ته چې د ماقبل څخه و فهمېدی چې هغه حميم او غساق دواړو ته شامل دی يا ضمير د مفرد راجع دی و عذاب ته چې هم غساق او حميم دواړو ته شامل دی.

پوه سه: چې ازواج خبر دی د آخر او يا صفت د هغه دی يا د درو سره صفت دی. او يا مرفوع دی په جار او مجرور يعني من شکله والخبر محذوف ای لهم.

هٰذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ

ابن عباس رضي الله عنه وايي چې دا کلام دی د خزنة النار و مشرانو او رئيسانو ته د اهل النار يعني چې رئيسان د کافرانو چې دوږخ ته ورسي، او وروسته اتباع د دوی پسې ورسي، نو خزنه ورته ووايي چې هذا (ای الاتباع) يو فوج او ډله ده چې داخل سوه و دوږخ ته ستاسې سره (يعني ای رئيسانو د کفر) او بعض مفسران وايي چې دا قول د رئيسانو دی بعضهم الی بعض (يعني چې دا اتباع يو جماعت دی) خو داخل سوه اور ته يعني دوی ای الاتباع خو هم هغه دي راغله اور ته ستاسې سره.

پوه سه: چې د اقتحام معنی داده چې يو سړی په خپله ځان و غور ځوي و يوې کندې ته.

سوال: له کندې څخه دوږخ مراد دی، نو دوی څرنګه خپل ځانونه دوږخ ته ور غور ځوي؟

ځواب: کلبي وايي چې ملکې دوی په غمچينو د اور وهي حتی چې دوی د ېېرې د وهلو ځانونه دوږخ ته و غور ځوي، والله اعلم بمراده في کتابه.

لَا مَرْحَبًۢا بِهِمْ

پوه سه: چې مرحبًا مصدر دی په معنی د رحب چې وسعت او فراخي ته وايي و لفظ بهم بيان دی د هغه چا چې لا مرحبًا ورته وويل او نصب د مرحبًا په دې سبب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دی چي مفعول به د فعل مقدر دی ای لایصادفون رحبًا وسعة دوی دي نه کړي پیدا پراخي، دا د عربو بنېرا ده چي یو چا ته یې کوي وحاصله لا کرامة لهم.

فائده: دا قول د رئیسانو د کافرانو دی، د بهم ضمیر راجع دی و تابعانو ته، حسین کاشفي" وایي: مرحبا کلمه ایست برائ اکرام مهمان می گویند وبرائ اظهار خوشنودی بآمدن مهمان چون کلمه لا برو داخل شود برائ دعای سوء است انتهی بزیادة، وفي بعض شروح الحدیث التکلم بکلمة مرحبًا سنته یعني للضیف النازل اقتداءً بالنبي ﷺ حیث قال مرحبًا یا ام هاني، چي دا راغله و علیه الصلوة والسلام ته په کال د فتح د مکې واسلمت ایمان یې راوړی وهي بنت ابی طالب عم رسول اللهﷺ، او علیه الصلوة والسلام چي معراج ته تللی وُ دديې له خوني څخه ولاړی کما قال المولی الجامي قدس سره:

چو دولت شد بد خواهان نهائي ...... سوی دولت سرائ ام هانی

فائده: جمله د لا مرحبًا بهم په تقدیر د قول ای قالوا متصله ده په ماقبل پورې.

إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ۝

دا جمله علت ده لقوله لا مرحبًا بهم، یعني دوی یعني الاتباع داخل سوه اور ته په اعمالو سره خپل لکه موږ چي داخل یو په اور کي باعمالنا.

قَالُوا بَلْ أَنتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ

("قالوا" جمله مستأنفه ده یعني جواب د سوال ده چي اتباعو و متبوعینو ته څه ورېل فاجیب قالوا ای التابعین للمتبوعین) بلکې تاسي متبوعین د لا مرحبا لائق یاست ترموږ، او علت یې دا بیان کړی چي تاسي هم ضال او مضل یاست، دیل یې دا وو ایه.

أَنتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا ۖ فَبِئْسَ الْقَرَارُ ۝

تاسي موږ اتباع ته پیش کړی دا کفر او ضلال او عذاب "لنا" موږ ته، یعني تاسي موږ ته دعوت راکاوه د کفر، نو بد ځای دی موږ او تاسي لره د قرار یعني جهنم.

قَالُوا رَبَّنَا مَن قَدَّمَ لَنَا هَٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ۝

بل استیناف بیاني دی یعني دوی ووېل ای زموږ خدایه هر چا چي راپېش کړی دغه کفر موږ ته و هغه ته زیات کړې عذاب دوه چنده په اور کي یعني یو عذاب د خپل کفر او ضلال او بل زموږ د رابللو و کفر ته چي اضلال یې بولي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَىٰ رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُم مِّنَ الْأَشْرَارِ ﴿٦٢﴾

"وقالوا" دا جمله عطف ده على قالوا ربنا من قدم لنا آه. او مقاتل وايي چي ددې قول قائلين كفار د قريشو دي په دوږخ كي، نو دوى وايي څه سبب دى موږ لره چي موږ نه وينو يعني په دوږخ كي هغه كسان چي موږ به په دنيا كي دوى اشرار بلل، ددوى غرض فقراء د مؤمنانو دي لكه عمار بن ياسر و خبيب وبلال و صهيب او ابن مسعود ﷺ.

پوه سه: چي جمله د لانرى له ضمير څخه د متكلم په لنا كي حال ده، والاشرار جمع د شرير ده، والشر ضد الخير والخير ما يرغب فيها الكل والشر ما يكرهه، يعني زموږ ددوى څخه كراهت كېدى او په نظر د تحقير مو ورته كتل په دنيا كي دوى ته، يعني كفارو د قريشو به ويل د دغو فقراؤ په باره كي اهؤلاء من الله عليهم من بيننا.

أَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا

په قطع د همزه، ولي چي دا همزه د وصل نه دى بلكې همزه د استفهام دى اصل يې أ اتخذتم او همزه د وصل يې حذف كړى استغناءً عنه بهمزة الاستفهام، روح المعاني وايي چي دا قرائت دى د حجازيانو قاريانو او د ابن عامر او عاصم او د ابو جعفر او د اعرج او د حسن او د قتاده رحمهم الله انتهى او دا جمله مستأنفه ده محل د اعراب نه لري، دا خبره دوى هلته وكړه چي دوى فقراء المسلمين په دوږخ كي ونه ليدل چي دوى په دنيا كي اشرار بلل انكارًا على انفسهم، مظهري وايي چي اهل بصرة او الكسائي يې په همزه د وصل وايي يعني په كسره د همزه چي يا صفت اخرى دى د رجالًا يا حال دى په تقدير د قد كما هو القانون النحوي، او سخريًا بضم السين وكسرها مصدر ده سخره يعني پسخند يې په وواهه، والاسم السخرية زياته كړه ياء النسبة مبالغة كما في احمري، والغرض من الاستفهام الانكار والتوبيخ وللتوم دوى پر خپلو ځانو.

أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ ﴿٦٣﴾

يا كږې سوې له دوى څخه زموږ ستركي يعني په دوږخ كي به وي لكن زموږ ابصار به يې نه ويني، الفراء النحوي وايي چي دا استفهام د توبيخ او تعجب دى، وكلمة ام معادلة د هغه همزه ده چي و فهميده من قوله مالنا، والتقدير مالنا لانرى هؤلاء الذين اتخذناهم يعني اليسوا ههنا يعني في النار او زاغت عنهم الابصار.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ اَهْلِ النَّارِ ﴿۶۴﴾

په تحقيق دغه چي مونږ حکايت وکړی (لحق) وقوعه وتکلهم به، د ذالک بيان يې په دې قول سره وکړی، مخاصمه يو د بل سره د اهل النار، مراد له مخاصمه څخه هغه خبره ده چي مشرانو او رئيسانو د کافرانو و خپل اتباع ته وکړه لا مرحبًا بهم آه، او اتباع دوی ته وويل بل انتم لا مرحبًا بکم آه.

درويش وايي: چي اغنياء بايد فقراؤ ته په نظر د حقارت ونه ګوري، حافظ شيرازيؒ وايي:

نظر کردن بدرويشان منافی بزرگی نيست
سليمان با چنان حشمت نظرها بود با مورش

يعني د مېږيانو خيال يې ساتی کما في سورة النمل.

قُلْ اِنَّمَآ اَنَا مُنْذِرٌ ﴿۶۵﴾

ته ورته ووايه يا محمد (ﷺ) و قريشو ته د مکې.

پوه سه: چي کلمه د انما لپاره د قصر قلب ده متصل بقوله تعالى قال الکافرون هذا ساحر کذاب، د قصر قلب معنى داده چي د مدعی د خبرو رد وکړی بل خبريه په ځای کي وکړی يعني زه ساحر نه يم لکه تاسي چي واياست بلکې زه بېرونکی يم ستاسي له عذاب څخه د خدای جل جلاله.

پوه سه: چي قل سه د مقولې جمله مستأنفه ده.

وَّ مَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿۶۵﴾

نسته معبود بالحق بې يوه خدای جل جلاله، دا جمله عطف ده پر انما انا الخ رد دی د هغه قول د کافرانو اجعل آلهة الهًا واحدًا (الواحد) چي يو دی او نه په ذات کي او نه په صفاتو جماليه او جلاليه ؤ کي شريک لري (القهار) چي غالب دی هر کار چي اراده ورته وکړي هغه کولای سي بلا امکان مانع عنه ومن جملتها الاحياء بعد الموت ده.

فائده: په دې عبارت سره بشارت دی للمؤمنين بالجنة و وعيد للکافرين بالنار.

رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ وَ مَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيْزُ الْغَفَّارُ ﴿۶۶﴾

چي خالق او مالک دی د اسمانو او ځمکي او د هغه شيانو چي په مابين کي د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اسمانو او مځکي دی چي کائنات الجو یې بولي لکه وریځ، پیلبو، تنا، تکه وغیر ذالک مما یعلمه الله (العزیز) چي غالب دی که چاته عذاب ورکوي څوک یې نسي مغلوبه کولای (الغفار) چي بخښونکي دی د مایشاء من الذنوب صغائرها وکبارها لمن شاء ما عدا الکفر والشرک.

فائده: ددې اوصافو په راوړلو کي تاکید د توحید و وعد للمؤمنین و وعید لکافرین.

قُلْ هُوَ نَبَؤٌا عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾

ووایه ته یا محمد (ﷺ) چي قرآن مبارک یو خبر عظیم دی، دا معنی ابن عباس، مجاهد او قتادة کړې ده، او بعض مفسرین وایي چي ضمیر د هو راجع دی و یوم القیامة ته المفهوم من الآیات کما في قوله جل ذکره عم یتساءلون عن النباء العظیم.

أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾

چي تاسي له هغه څخه اعراض کوونکي یاست یعني القرآن، او یوم القیامة چي نه قرآن منئ او نه یوم القیامة منئ او سره ددې چي پر حقیت د قرآن عزیز دلائل واضحه ستة من المعجزات الظاهرة علی ید رسول الله ﷺ بل القرآن في نفسه معجزة او دلیل د حقیت دی کریمه: ان کنتم في ریب مما نزلنا علی عبدنا فأتوا بسورة من مثله الآیة، وقد مر بیانه في تفسیر سورة البقرة، او د قیامت هم دلائل عقلیه او نقلیه موجود دي، فما لکم ایها الکفار عنهما معرضون.

فائده: في خواص الاسماء الآلهیة في الآیات السابقة (۱) خاصیة اسم الله الواحد چي څوک هره ورځ زر (۱۰۰۰) واره وایي خلک به یې له زړه څخه ووځي او یوازي محبت د خدای ﷻ بې په زړه کي قرار پیدا کړي، وهذا البیت یدل علی هذا المعنی ..... بیت:

اذا کان ما تهواه في الحسن واحداً ..... فکن واحداً في الحب ان کنت تهواه

(۲) د اسم القهار مبارک خاصیت دا دی، وتل د حب د دنیا دی له زړه څخه او تعظیم د ماسوی الله له زړه څخه، څوک چي دا اسم مبارک ډېر وایي اثار د غلبه پر دښمن به ورته ښکاره سي، او بل خاصیت یې دا دی چي څوک چي په رښتیا کو ظالم وي، نو په وخت کي د لمر د راختلو او د تهجد په وخت پر دې دول، یا جبار یا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قهار يا ذا البطش الشديد يو وار وروسته داسې ووايي خذ حقي ممن ظلمني وعدا علي، هغه ظالم به خدای هلاک کړي ان شاء الله تعالى.

درويش وايي: چې دا بيتونه د خدای ﷻ د قهاريت بيان دی.

غيرتش غير در جهان نگذاشت .... وحدتش اسم اين وآن برداشت

گم شود ظلمت پندار .... نزد انوار واحد قهار

(۳) خاصيت اسم العزيز: شيخ السهروردي قدس سره وايي که څوک دا اسم مبارک اووه ورځې پرله پسې هره ورځ زر (۱۰۰۰) واره ووايي اهلک الله خصمه ان كان مستحقا للهلاک، او بل خاصيت يې دادی که په مقابل کې د صف د کافرانو يعني په وخت کې د جنګ اوويا (۷۰) واره ووايي او هر وار و لښکرو ته د کفارو اشاره کوي د کافرانو لښکر به ماتې وخوري، ان شاء الله تعالى.

(۴) خاصيت اسم الغفار وجود المغفرة: که يې څوک وروسته د جمعې تر لمانځه سل (۱۰۰) واره ووايي ظهر اثار المغفرة، وقد قال رسول الله ﷺ من لزم الاستغفار جعل الله له من كل هم فرجا ومن كل ضيق مخرجا ويرزقه من حيث لايحتسب، په صحيح حديث کې راغلي دي اذا قال العبد يا رب اغفرلي قال الله تعالى اذنب عبدي ذنبا فعلم ان له ربا يغفر الذنب ويأخذ به اشهد كم اني قد غفرت، يعني دا خطاب ملکو ته وکړي.

مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍۭ بِالْمَلَإِ الْأَعْلَىٰٓ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾

(اى علم بوجه ما كان دل كلمة من الاستغراقية بعد حرف النفي) ما لره نه ؤ هيڅ علم په جماعت بلند سره چې مراد ځنې ملائکه دي، هغه وخت چې ملکو بحث کاوه په دېو امر کې د امورو د دنيا او الآخرة، ولې چې اخبار د تقاول او بحث څخه د ملکو وما جرى بينهم موافق د مافي الكتب المتقدمة من التورات والانجيل وغيرهما من غير سماع ومطالعة الكتب كما هو حال وشان النبي ﷺ لكونه نبيا اميا لا يتصور الا بالوحي.

فائده: په دې آيت کې اثبات د نبوت او رسالت دده دی، او بعض مفسرين وايي لکه روح البيان مراد له اختصام څخه د ملکو اختصام ددوی دی چې خدای پاک مشورة ورسره وکړه دوی ته وويل اني جاعل في الارض خليفة، ملکو ورته وويل (لا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

على وجه الاعتراض على الله حاشاهم الله عن ذالک بل لان يزيل شبههم الذي كان في قلوبهم وطلب الحكمة الالهية في استخلاف آدم⁴) قالوا اتجعل فيها من يفسد فيها (اى بالمعاصي والظلم ويسفک الدماء)

پوه سه: چي نسبت د فساد في الارض وسفک الدماء وآدم⁴ ته په اعتبار د اولاد د آدم⁴ دى لما طالعه من اللوح المحفوظ او لقياس اولاد آدم على الجن الذي كانوا ههنا قبل آدم وذريته كما مر في تفسير سورة البقرة.

إِن يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٠﴾

ان نافيه دى يعني من حال الملاء الاعلى وغيره من المغيبات (الا انما آه) والمعنى ماته نه دي وحي سوي د حالاتو د ملاء الاعلى او نورو غيبو شانو لكه احوال د آدم عليه السلام د سجدې و ملكو ته او احوال د امم ماضيه الى غير ذالک، مگر لانما (بحذف لام التعليل) چي زه بېرونكى يم د كافرانو له عذاب اليم څخه په ورځ د قيامت، والحاصل چي دا معلومات چي تاسي واورېدل دليل ددې دى چي نبي مرسل يم د خداى جل جلاله له خوا څخه، فافهم... اعتذار لازم الاظهار.

درويش وايي: چي د مذكوره آيتونو په تفصيل كي روح المعاني ډېر طويل بحث كړى دى او نقل او رد د بعض تفسيرو يې راوړى دى، او لوى حديث كه څه هم صحيح خو دى لكن د متشابهاتو څخه دى چي طالبان خو څه كوې كاشكي د متوسطي درجې علماء د هغو په تأويل پوهېدلاى، او مظهري″ هم ورته كار كړى دى يعني متشابه حديثونه يې راوړي دي، نو ما په خپل تفسير كي د هغو حديثو له راوړلو څخه ډډه وكړه تاچي زما د تفسير مطالعه كونكي چي اكثره يې د كښتني درجې يا د اوسطي درجې ملايان دي په سبب د نه پوهېدو په تأويل د هغو احاديثو صحيحه ؤ په لويه فتنه كي واقع نه سي.

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن طِينٍ ﴿٧١﴾

څه وخت چي وويل ستا رب و ملكو ته چي زه پيدا كونكى يم د يو بشر له خټو څخه. دا جمله بدل ده له اذ تختصمون څخه او د هغې جملې بيانونكې ده، ولې چي هغه سابقه جمله چي اذ پر داخل ؤ مشتمل ده اجمالاً چي په دې آيتو كي بې تفصيل بيان سي،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿۷۲﴾

نو چي ما د هغه خلق تمام ته ورساوه، ما پکښي پوه کړی یعني داخل مي کړی خپل روح، تاسي په واقع کي سولاست و هغه ته پر سجده.

پوه سه: چي اضافت د روح و ځان ته لپاره د تشریف د آدم علیه السلام دی یا لپاره د تشریف د روح انساني دی چي اشرف د روحانو دی.

درویش وایي: چي تفصیلي بیان د سجدې د ملکو و آدم علیه السلام ته د سورة البقرة په تفسیر کي مطالعه کړئ.

فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿۷۳﴾

نو سجده وکړه ملکو (دا جمله عطف ده پر قال ربک، باندي) کلهم اجمعون: ددې دوو لفظو معنا جلا ده یعني کلهم تاکید افرادي دی یعني ټولو افرادو د ملکو سجده وکړه، او اجمعون تاکید د اجتماع د ملکو دی په سجده کي یعني په یوه وار پس او پیش په سجده کي د ملکو نه ؤ.

إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿۷۴﴾

مګر ابلیس چي طلب د کبریا، خپل یې وکړی تر آدم.

پوه سه: چي استکبر علت دی د استثناء د ابلیس د سجده کونکو څخه.

پوښتنه: ابلیس خو په ماضي کي د کافرانو څخه نه ؤ بلکې لوی عابد ؤ چي په نامه د عزازیل یادېدی یعني عزت من بنده د خدای جل جلاله، نو د ماضي د صیغې د راوړلو به څرنګه توجیه کوو؟

ځواب: بعض مفسرین وایي چي کان په معنی د صار دی یعني اوس و ګرځېدی له کافرانو څخه، او بعض مفسرین وایي کان في علم الله القدیم من الکافرین... بیت:

تکبر عزازیل را خوار کرد ..... بزندان لعنت گرفتار کرد

تکبر مکن زینها ای پسر ..... که روزی زدستش بر آیی بسر

پوښتنه: د پر مسلمانان سجده یعني لمونځ نه کوي نو هغه کافران دي؟

ځواب: کفر د ابلیس په سبب د صرف نه سجده کولو نه دی، بلکې ده انکار

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وکړی له حکم څخه د خدای ﷻ او امر د سجدې د خدای له خوا څخه و آدم ته یې بد وباله. کما يفهم مما سيأتي.

قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ

خدای پاک ورته وویل چې ای ابلیسه ته څه شي منع کړې له سجدې کولو څخه و هغه چاته چې په خپل قدرت مې پیدا کړی ؤ.

پوه سه: چې لفظ د يدي له متشابهاتو څخه د قرآن دی ولې چې خدای[۳] جسم او اعضاء نه لري نو سلف علماء یې تأویل نه کوي او ایمان یې پر دې دی چې څه چې د خدای ﷻ مراد وي هغه حق دی او تفصيلي علم یې و خدای ﷻ ته سپارلی دی، لکن متأخرین علماء یې تأويل کوي، د دې آيت معنی دا کوي خلقته بقدرتي خلقته بقدرتي من غير توسط الاب والام.

سوال: نو چې معنی یې قدرت دی نو يدي تثنيه ولې راوړه؟

ځواب: لپاره د مزيد قدرت د خدای ﷻ په خلق کې د آدم من طين يعني خميرول د ختو دده څلوېښت ورځې او خلقت د آدم مخالف ؤ، د نورو انبیاء جنس څخه دده لکه نور حیوانات.

أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ ﴿٧٥﴾

همزه د استفهام د توبيخ او د انکار داخل سو پر همزه د وصل نو اصل یې أاستکبرت ؤ همزه د وصل یې حذف کړی استغناءً عنه بهمزة الاستفهام.

پوه سه: چې ام په معنی د بل دی، بل لپاره د توبيخ پر شق اول دی يعني تا طلب د کبرياء وکړی او همزه یې لپاره د انکار دی پر شق ثاني چې ته دې په واقع عالي یې تر آدم[۴].

قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿٧٦﴾

ابلیس وویل چې زه تر ده اعلی رتبةً یم يعني شق ثاني یې مختار کړی او ابلیس د خپل خيروالی تر آدم داسې بیان کړی، يعني زما خلقت د اور دی چې جوهر مضئ دی، او دده ماده د ختې ده چې جوهر کثيف دی.

پوښتنه: د بعض شیطان پرستانو په زړو کې به دا شک وي چې د ابلیس جواب خو ډېر معقول ؤ، نو د لعنت ابدي ولې مستحق وګرځېدی؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: (۱) معقول به هغه وای که د خالق خپل د امر بالسجود لآدم تقبیح یې نه وای کړې او له انا خیر منه څخه دا واضح من الشمس ده چې د ابلیس تقبیح د امر د خالق خپل وکړه (۲) طبیعت د اور فساد او اتلاف دی د هغه شي چې د اور سره تماس وکړي، بخلاف التراب ولې د خاورو چې شی په تماس کې سي لکه غنم، جوار، وریجې او نور خوراکي مواد چې په مځکه کې یې وپاشي اضعاف مضاعفه د پاشلي تخم راباسي کما هو المشاهد (۳) طبیعت د اور بې کاري او تېزي او سپک والی دی بخلاف التراب طبع د خاورو او ثبات ده (۴) په مځکه کې ارزاق د انسانانو بلکې د ټولو حیواناتو او لباس د انسانانو چې له پنبه یا وړیو څخه وي لکه شړۍ، تلتکان، قالین وغیرها هم پکښې سته، ولې د حیواناتو وړۍ لکه د اوښ وړۍ چې په عربي یې وبر بولي او د پسو وړۍ چې په عربي یې صفوف بولي او د بزو وجغوني چې په عربي یې شعر بولي ټول د مځکې د نباتاتو د خوړلو نتیجه ده او د غه رنګه په مځکه کې خلک کورونه او کلاوي جوړوي.

(۵) خاوره ضروري ده د هر حیوان لپاره ولې چې علف او هر خواړه د دوی د مځکې څخه دي، او اور ته خو هر حیوان ضرورت نه لري بلکې بعض وخت انسانان ای بعض د دوی و اورته په شبانه روزو او وختو کې بلکې په میاشتو کې لکه په حدیث شریف کې د سیدتنا عائشة ﷺ څخه روایت دی چې موږ په وخت کې د حیات اکرم د نبي ﷺ چې موږ به په دوو میاشتو کې درې سپوږمۍ ولیدلې چې د علیه الصلوة والسلام د ازواجو مطهراتو رضی الله عنهن په ټولو حجرو کې اصلاً به اور نه سو بل، راوي پوښتنه ځني وکړه چې تاسې په څه شي دا دوې میاشتې ګزاره کول؟ دې جواب ورکړی "الاسودان" په دوو تورو شیانو مو ګزاره کول الماء والتمر.

(۷) اور محتاج دی و خاورو ته، ولې په هوا کې خو اور نه بلېږي، او مځکه و اور ته نه ده محتاجه (۷) اور محتاج دی و محل حامل ته او مځکه محل حامل نه غواړي، نو د محتاج درجه کښته ده تر مستغني (۸) الله تعالی د مځکې ذکر په قرآن مجید کې ډېر کړی دی او اخبار یې کړی دی د منافعو د مځکې، او ویلي یې دي چې مځکه فراش او بساط ده د انسانانو الاحیاء والاموات، او خلک یې امر کړي په تفکر په آیاتو او عجائبو ولم یذکر النار الا في معرض العقوبة ذکرها تذکرة لنا الآخرة ومتاع للمقوین (مسافرو لره)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي الى غير ذالک من دلائل فضيلة الارض على النار.

قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٧﴾

وويل الله ﷻ نو ووځه له دي جنت څخه (وقيل من السموات) نو بېشکه ته ترټلى يې. لانک لست فيک خير اصلاً.

وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٧٨﴾

او په تحقيق پر تا لعنت دى زما تر ورځي پوري د جزاء.

پوښتنه: آيا پر يوم الجزاء لعنت د خداى ﷻ ختم کېږي پر شيطان او که څرنګه؟

ځواب: د لعنت سره په يوم الدين عذاب د جهنم ور کول کېږي.

قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾

ووايي شيطان اى زما ربه ماته مهلت را کړه يعني فوراً مي دوږخ ته مه استوه تر هغه ورځي پوري چي انسانان يعني اولاد د آدم ژوندي کېږي يعني النفخة الثانية.

قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿٨٠﴾ إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٨١﴾

خداى پاک ده ته وويل: ته د منظرينو له ډلي څخه يې يعني تاته مهلت دى الى يوم يبعثون، تر ورځي پوري د وقت معلوم چي نفخه اولى ده.

پوښتنه: شيطان خو مهلت غوښتى ؤ تر الى يوم يبعثون پوري چي ورځ د قيامت ده؟

ځواب: خداى ﷻ هغه سوال مسترد کړى بلکي په ځاى کي يې د هغه مهلت ورکړى تر نفخه اولى يعني په نفخه اولى سره به شيطان او دده اولاد ټوله مري.

پوښتنه: څه حکمت د خداى ﷻ دى چي شيطان ته يې مهلت ورکړى تر نفخه اولى پوري او سمدستي يې و دوږخ ته نه و استاوه؟

ځواب: حکمت د خداى ﷻ امتحان دى د انسانانو چي څوک زما د رسولانو متابعت کوي او څوک د شيطان وړغندى و غاري ته اچوي. کريمه: لئلا يکون على الناس حجة بعد الرسل.

سوال: خداى ﷻ ته خو په علم ازلي سره کافران منکران او مؤمنان ټوله معلوم وه نو امتحان ته څه ضرورت ؤ؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: علم ازلي د خدای ﷻ مناط د ثواب او عقاب نه دی کریمه: هلا ارسلت الينا رسولا.

قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۸۲﴾

شیطان وویل ستا په عزت او سلطان دي زما قسم وي چي زه به ګمراه کوم یا په کفر یا په عصیان سره ټوله اولاد د آدم چي د "اني جاعل في الارض خليفة" ځخه و فهمېدی لان الخلافة ليست مقصورة على آدم بل الخلافة له ولاولاده الى يوم النفخة الاولى.

پوښته: چي کلمه د فا. سببيه ده ولي مهلت د خدای ﷻ سبب سو د عزم دده پر اغوا. د بني آدم.

إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿۸۳﴾

مګر ستا هغه بندګان له ذریت ځخه د آدم چي تا خالص کړي دي لپاره د طاعت او دوی دي له ضلالته ځخه پاک، دا ترجمه پر تقدیر د قرائت د مخلصين په فتح د لام ده چي صیغه د اسم مفعول ده، او پر هغه قرائت چي په کسره د لام دی ترجمه يې داده چي دوی خالص ګرځولي دي خپل زړونه د خدای ﷻ لپاره.

قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ ﴿۸۴﴾

بالرفع خبر د مبتدا. محذوفي دی ای انا الحق، او یا مبتدا. ده خبر يې محذوف دی تقديره الحق يميني. فالحق من اسماء الله تعالى اقسم به (والحق اقول) زه حق خبره کوم چي هغه داده.

لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۸۵﴾

زه به ډکوم جهنم "منک" ای من جنسک لتناول جميع الشياطين، او د هغه کسانو ځخه چي ستا متابعت کوي له بني آدم ځخه يعني لا اترک من بني آدم المذکورين (اجمعين) تاکید دی. والمراد بمن تبعک هٰهنا الکفار.

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿۸۶﴾

ته ووایه کفارو ته د قریشو یا محمد (ﷺ) چي زه ستاسي ځخه نه غوارم پر قرآن یا پر تبلیغ او انذار مزدوري، چي په عربي جُعل ورته وايي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي کلمه د من لپاره د استغراق د نفي ده يعني هيڅ مزدوري او تنخوا مثل ما من رجل في الدار يعني يو نر نسته په سراى کي.

(وما انا من المتكلفين) او نه يم زه له تکلف کونکو څخه چي قرآن دي په دېر تکليف د ځانه جوړوم او خداى ﷻ ته يې نسبت کوم، ولي څلوېښت کاله ما ستاسي سره تېر کړه چي تاسي هم خبر ياست چي امي وم، حتى چي يوه کلمه مي نسواى نوشته کولاى، نه تاريخ دان وم چي تاسي به دا توهم وکړئ چي دا قصې د انبياؤ او د ماضيه چي دى کوي تاريخونه پسې ګوري يعني لا ادعى النبوة بلا حقيقة کريمه: ان هو الا وحي يوحى الآية.

اخرج البخاري عن عمر ﷺ نهينا عن التكلف يعني في ترجمة القرآن، البغوي روايت کړى دى له ابن مسعود ﷺ څخه چي مسروق وايي دخلنا على ابن مسعود ﷺ فقال يا ايها الناس من علم شيئًا فليقل به (که څوک علم پر يو امر ديني لري خو هغه دي وخلکو ته بيان کړي) ومن يم يعلم فليقل الله (او که څوک په مسئله ديني نه وي خبر نو د ښتي حکم دي نه ورکوي) بلکې داسي دي سائل ته ووايي والله اعلم، ابن مسعود ﷺ دا آيت دليل وګرځاوه، قال الله تعالى لنبيه: قل ما استلكم من اجر وما انا من المتكلفين، ولي هغه څوک چي اجر او تنخواه نه غواړي نو څه ضرورت لري چي په خبرو تکلف کوي، لکه بعض جاهلان ملايان چي له مقتديانو څخه اجر او تنخوا غواړي، نو که مقتديان له ده څخه د يوې مسئلې پوښتنه وکړي که څه هم دى نه وي په خبر تکلفًا د ښتي يو حکم ورته بيان کړي، والله اعلم نه وايي دفعًا للعار.

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ ۝٨٧

نه دى قرآن مګر پند او نصيحت دى د ټوله اهل عالم لپاره يعني من الانس والجن. ماته يې وحي سوې دي او زه يې تاسي ته رسوم.

وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهُ بَعْدَ حِيْنٍ ۝٨٨

تاسي به پوه سئ يا کفار مکة (لام جواب د قسم محذوف دى) په خبرو د قرآن من الوعد والوعيد وروسته تر يو وخت تېر بدو، قتادة وايي اى بعد الموت، عکرمه وايي يوم القيامة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي بحمد الله وحسن توفيقه پای ته ورسېدی تفسير د سورة صٓ من التفسير الايوبي (۲۰) د ذی الحجة الحرام د يکشنبې په ورځ پر نهه بجې سنه (۱۴۳۱ هـ ق) وروسته به تفسير د سورة الزمر ان شاء الله تعالى هم په دغه تاريخ شروع سي.

درويش وايي: چي تفسير د سورة چي تمام ته ورسېږي يو عالم بار مي له زړه ځخه پورته کېږي او يو عالم خوشحالي راته پيدا کېږي.

فائده: په اتصال کي د اخير د سورة صٓ په اول پوري د سورة الزمر داده چي په اخير د سورة صٓ خدای ﷻ وويل: ان هو الا ذكر للعالمين، او د سورة الزمر په اول کي يې وويل: تنزيل الكتاب من الله العزيز الحكيم نو که بسم الله الرحمن الرحمن په منځ کي نه وای لم يتنافر الكلام ويتلاهم كل الالتيام. وايضاً ذكر الله سبحانه په اخير کي د سورة صٓ قصة خلق آدم[*] آه، او ذكر في صدر سورة الزمر قصة خلق زوجه منه وخلق الناس منه ای آدم الى اخيره.

لا إله إلا الله محمد رسول الله

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا
سکين او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ
۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سورة الزمر مكية وهي خمس وسبعون آية وثمانی رکوعات

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

تَنزِيلُ ٱلۡكِتَٰبِ مِنَ ٱللَّهِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَكِيمِ ﴿١﴾

(تنزيل الكتاب) خبر د مبتداء محذوفي دی ای هذا، یا مبتداء ده خبريي دا قول د خدای ﷻ دی (من الله العزيز الحكيم) د خدای ج له خوا دی چي هغه غالب دی یعني مانع د ماشاء څوک نسي کېدای، او په هر کار او صنع کي حکمت لري، یعني عبث دده په صنع کي نسته.

تنبيه: که هذا مبتداء سي نو ظاهره داده چي مراد له کتاب څخه قرآن دی او که خبر د مبتداء سي نو ظاهره داده چي مراد له کتاب څخه دا سورت دی.

إِنَّآ أَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّ فَٱعۡبُدِ ٱللَّهَ مُخۡلِصٗا لَّهُ ٱلدِّينَ ﴿٢﴾

په تحقیق موږ تاته نازل کړی دی کتاب یعني القرآن متلبسًا بالحق (او یا کلمه د با سببیه ده ای بسبب اثبات الحق واظهاره چي مراد ځني توحید دی) ته عبادت کوه د خدای (ظاهر که څه هم خطاب دی و علیه الصلوة والسلام ته لکن مراد ځني ټوله خلک دي) په داسي حال کي چي خالص به وي عبادت ستا له شرک څخه او داغه رنګه له ریاء څخه چي شرک خفي دی.

پوښتنه: انا انزلنا به تکرار د تنزیل نه وي؟

ځواب: لا! ولي چي اول لکه عنوان د کتاب دی او دوهم تفصیل د ما في القرآن دی.

پوه سه: چي مراد له دین څخه عبادت دی کما في الجلالین وغیره ... مصرع:

گر نباشد نیت خالص چه حاصل از عمل؟

أَلَا لِلَّهِ ٱلدِّينُ ٱلۡخَالِصُۚ

خبردار سه چي الله لره دی هغه عبادت چي له شرک جلي او خفي څخه خلاص وي، له ابو هریره رضی الله عنه څخه روایت دی، ده وویل چي ما له علیه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه چي زه یو شی خیرات کوم یا یو عمل کوم مراد مي وجه الله وي او ثناء د خلکو، فقال علیه الصلوة والسلام والذي نفس محمد بیده لایقبل الله شیئًا (که صدقه وي که بل عمل وي) شورک فیه (چي شریک کړل سوی وي یعني د خدای ج سره بل شی) ثم قرء رسول الله ﷺ الا لله الدين الخالص، وقال علیه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الصلوٰة والسلام قال الله سبحانه وتعالى من عمل عملاً اشرک فيه معي غيري (كه چا يو عمل وكړي او شريک يې كړي په هغه عمل كې د ما سره بل څوک، نو هغه عمل ټول د هغه غير دی) وانا بريئ منه وانا اغنى الشركاء عن الشرک.

بيت: ... ز عمرو ای پسر چشم اجرت مدار .... چو در خانهٔ زيد باشي به كار

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ

بعض مفسرين وايي چې مراد له موصول څخه مشركان د مكې دي چې د بتانو عبادت يې كاوه لكن ظاهره داده چې مراد مطلق مشركان دي كه د بتانو عبادت كوي، يا ملائكه بنات الله بولي د هغه عبادت كوي او يا عيسىٰ ابن الله بولي د هغه عبادت كوي لكه نصارىٰ، يا عزير ابن الله بولي د هغه عبادت كوي لكه يهودان وغير ذالک (من دونه) ماسوىٰ له خداى ﷻ څخه.

پوهه: چې من دونه حال دى اى حال كونهم متجاوزين الله وعبادته (اولياء) دوستان او معبودان.

مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ

(ما نعبدهم) په تقدير د قول يعني قالوا ما نعبدهم (الا ليقربنا) استثناء مفرغ ده اى ما نعبدهم لشيئ من الاشياء الا ليقربنا يعني دغه معبودان موږ نژدې كړي ؤ خداى ته (زلفى) مصدر دى په معنى د قرب دى، نو محلاً منصوب دى مفعول مطلق دى د يقربنا نحو قعدت جلوساً، او البغوي وايي چې اسم دى قائم مقام المصدر چې په نحو كې يې اسم مصدر بولي، نحو سبحت بتشديد الباء سبحانًا ولې چې د سبحت اصل مصدر خو تسبيحًا دى او سبحانًا چې مصدر د مجرد دى د هغه مصدر په ځاى كې دريدلى دى، حسين كاشفي وايي: درخواست كنند تابه شفاعت ايشان منزلت يابم آه.

إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

په تحقيق خداى (ﷻ) به فيصله وكړي يعني په ورځ د قيامت په منځ كې د دوى يعني المخلصين والكافرين العابدين لغير الله، دا جمله خبر ده د موصول يعني والذين آه او فيصله د خداى ﷻ داده چې محق به جنت ته داخل كړي او مبطل به دوږخ ته (فيما فيه يختلفون) اى الدين الذي اختلفوا فيه من التوحيد والاشراک.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ۝

په تحقيق خدای (ﷻ) توفيق د هدايت نه ور کوي (لان امور الدين اختيارية لا اجبارية) وهغه چاته چي دروغ ګويه وي په نسبت د ولد و خدای ﷻ ته و بقوله الاصنام تشفع عند الله (کفار) صيغه د مبالغي ده چي ناشکره وي د نعمتو د خدای حتی معطي د نعمتو خدای ﷻ دی، او دوی يې نسبت و اصنامو ته کوي.

لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ

که چېرې اراده د خدای ﷻ وي چي ځان ته ولد پيدا کړي لکه دوی چي ګمان باطل کوي چي ملائکه بنات الله دي يا عيسیٰ ابن الله دي يا عزير ابن الله دی، ده به مختاره کړی وای له ما يخلق څخه چي د خدای ﷻ اراده وای.

پوهه: چي عائد و موصول ته محذوف دی ای ما يشائه، او موصول سره د صله مفعول دی د اصطفیٰ.

فائده: لو اراد الله الی اخيره استيناف دی لپاره د تحقيق د حق او ابطال القول بان الملائکة بنات الله، و عيسیٰ ابنه، تعالی الله عن ذالک علوا کبيرا، په بيان سره د اتخاذ الولد في حقه سبحانه وتعالی يعني مطلقا ليندرج فيه ما يقولون اندراجا اوليا، حاصل د معنی د آيت دادی لو اراد الله سبحانه وتعالی اتخاذ الولد لامتنعت تلک الارادة لتعلقها بالممتنع اعنی الاتخاذ لکن لايجوز للباري تعالی ارادة ممتنعة، ولي چي اراده د هغه په هغه شي پوري تعلق نسي چي هغه ممکن وي وجود او عدم يې برابر وي تاچي په تعلق د ارادة الهيه يوه ترجيح پيدا کړي اصل الکلام داسي ؤ، لو اتخذ الله الولد لامتنع ذالک لاستلزامه ماينافي الالوهية. ولي ولد چي څوک غواړي ددې لپاره يې غواړي چي زما به معاون سي عند ضعفي و کبر سني، او يا به زما قائمقام او وارث وي عند موتي او دا دواړه شق محال دي په خدای ﷻ کي لعدم العجز والموت في حقه تعالی لانه الواجب الوجود الغني عن الاحتياج، وروسته يې اصل جواب چي لامتنع ذالک ؤ حذف کړی او پر ځای يې دليل د هغه راوړی فافهم غاية الفهم.

سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ۝

پاک دی خدای (ﷻ) له اتخاذ الولد څخه، خدای (ﷻ) يو دی په ذات او په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

صفاتو کي لعدم وجوب الوجود لغيره کما ثبت في محله، کريمه: لو کان فيهما (اى السماء والارض) آلهة الا الله لفسدتا، پوه سه! چي دې ته برهان تمانع وايي چي تفصيل يې په کتابو کي د عقائدو دی، او معبوديت چي تابع د وجوب الوجود دی مستلزم دی امتناع المماثلة والمشارکة فاني يکون له ولد اذ الولد لايکون الا من جنس الوالد چي د بعض اجزاؤ څخه د والد به جلا سوی وي وذالک ممتنع على الله عزوجل (القهار) او قهاريت مطلقه منافي دی له مشارکت څخه او د زوال څخه چي ولد ته حاجت پيدا سي، دا دليل دی د سابق بيان د نفي د ولد له خدای ﷻ څخه.

خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى الَّيْلِ

پيدا کړي دي خدای ﷻ اسمانونه او ځمکه متلبس په حق سره يعني عبث نه دي بل ليکون دليلاً على الصانع المطلق، پيچي يعني پټوي خدای ؒ شپه په ورځ کي يعني شپه چي راسي ورځ پټه سي، او پيچي ورځ په شپه يعني ورځ چي راسي شپه ورکه سي لکه په لباس سره چي ملبوس پټېږي، يا لکه ولونه د لنګوټې چي يو پر اچول کېږي هغه بل پټوي، او الحسن وکلبي ؒ وايي چي معنی د آيت داده چي ساعتونه د شپې پر ورځ وراچوي يعني شپه لنډه سي ورځ اوږده سي لکه په دوبي کي او ساعتونه د ورځې په شپه کي بالا کي چي ورځ لنډه او شپه اوږده سي لکه په ژمي کي.

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَّجْرِيْ لِاَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ

او مسخر يې ګرځولي دي لمر او سپوږمۍ تر يو وخت معين پوري چي ورځ د قيامت ده يعني تر هغه وخته پوري لمر او سپوږمۍ په خپل فلک کي روان يې ګرځولي دي.

پوښتنه: ټول ستوري خو داسي دي لکه لمر او سپوږمۍ د هغو بيان خدای پاک نه وکړی؟

ځواب: د لمر او سپوږمۍ رفتار په خپل فلک کي ځمکي والو ته معلوم او محسوس دی بخلاف سائر الکواکب، او بل جواب دا دی چي ځمکي وال لمر او سپوږمۍ ته دنيوي او ديني احتياجات لري بخلاف سائر الکواکب کما لايخفى.

اَلَا هُوَ الْعَزِيْزُ الْغَفَّارُ ۝

آګاه اوسئ چي خدای ؒ غالب دی او قادر دی پر هر شي، لامانع لخلقه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وارادته، او ډېر بخښونکی دی، ولي چي دروازه د رزق يې پر هر چا نه ده تړلې.

بيت: ... اديم زمين سفرهٔ عام اوست .... بدين خوان يغما چه ظالم چه دوست

او کافرانو ته يې مهلت ورکړی دی، او عاجل عذاب يې نه دی پر مسلط کړی او د رزق دروازه يې نه ده پر بنده کړې.

خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا

تاسي يې پيدا کړي ياست له يوه سړي څخه (چي ابو البشر آدم ﷺ دی، چي دې نفس نه مور درلوده او نه يې پلار، بلکې له خټو څخه يې جوړ کړی او روح يې پکښې داخل کړی، فصار انسانًا بعد ما کان جمادًا) وروسته يې پيدا کړه دده څخه نفس کور ودانه دده، يعني حوا ؑ.

يوه سه: چي دا بل دليل دی په عالم سفلي کي پر قدرت د خدای ﷻ، او عطف يې په ثم سره وکړی له دې سببه چي په مابين کي د معطوف او معطوف عليه يعني خلقکم او د معطوف يعني جعل منها آه ډېر فرق سته، ولي چي معطوف عليه خو عادت مستمره دی بخلاف المعطوف اعني خلق الانثى من الرجل الذي هو زوج لها، هغه خلق د حوا ؑ داسي وُ چي پر آدم ﷺ خدای پاک خوب غالب کړی او د چپه طرف د آدم يعني د پای يوه پوښتی يې څني وکښله ماده د خلق د حوا ؑ يې وګرځول، لهذا عليه الصلوة والسلام د مايني په باره کي داسي ارشاد فرمايلی دی: د مايني سره بنه کوئ ددوی بد اخلاق زهمت برداشتوئ، ولي دوی له پوښتی څخه پيدا کړل سوي دي، نو که څوک غواړي چي زه به پوښتی سيده کړمه که يې زور ورسره وکړی پوښتی ختمًا ماتېږي يعني که مېړه غواړي چي زما ماينه من کل الوجوه پر خپل طبعيت را اړوم، نو اخير نتيجه به يې دا وي چي طلاق به ورکوي، قال ﷺ الا فاستوصوا بالنساء خيرًا.

وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِّنَ الْاَنْعَامِ ثَمٰنِيَةَ اَزْوَاجٍ

او نازل کړي يې دي ستاسي لپاره له انعامو څخه، د انعام اته جوړته يعني ذکر وانثى من الابل، و ذکر و انثى من البقر، وذکر و انثى د پسو او ذکر و انثى د بزو.

پوښتنه: انعام خو له اسمانه نه دي نازل سوي؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: د نزول معنی دلته داده قضی وقسم لکم، ولې قضايا او تقسيمات د خدای ﷻ په نزول د اسمان له خوا موصوف کېدای سي کما کتب في اللوح المحفوظ الذي هو في السماء، او يا معنی داده چي اسباب د انعام د اسمان له خوا ځخه دي لکه باران نو يا شعاع د ستورو لکه په هغه آيت کي قد نزلنا عليکم لباسًا الخ او سره ددې کالي خو له اسمانو ځخه نه دي نازل سوي بلکې د اسمانه باران نه نازل سوه چي سبب د پنبه ؤ او د وړيو د پسو وګرځېدل واللباس منهما.

يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّن بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ

(يخلقکم) دا جمله مبينه ده د ماقبل ای يخلق الانس والانعام په نسو يعني په رحمو کي د ميندو يو خلق وروسته تر بل خلق (يعني نطفه بيا علقه بيا مضغه بيا هډوکي بيا غوښي پر هوارول بيا روح پکښي اچول) په درو تارکيو کي چي يو ظلمت د نس دی بل ظلمت د رحم دی بل ظلمت د بچه داني دی.

سوال: ضمير د کم خو په ذوی العقول کي استعمالېږي، انعام خو ذوی العقول نه دی؟

ځواب: په دې کي تغليب دی د ذوی العقول لپاره علی غيرهم.

ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ۖ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ۝٦

دغه افعال چي کړي دي الله تبارک وتعالی چي ستاسي تربيه کوونکی دی، ده لره دي ملک او سلطنت، نسته معبود بالحق بېله ده، ولې چي په صانعيت او خالقيت کي ځوک ده ده شريک نه دی، نو په استحقاق کي د عبادت هم شريک ځوک نه لري (فانی تصرفون) يعني پر کومه خوا تاسي مصروف سواست و عبادت ته د غير الله او د حق لار مو پرېښول وروسته تر بيانا تو شافيه ؤ چي دال پر وحدت د خدای ﷻ دي.

پوه سه: چي ذالکم مبتداء ده لفظ الله يې خبر دی "ربکم" خبر ثاني دی "الملک" خبر ثالث دی "الاهو" يې خبر رابع دی.

پوه سه: چي کلمه د استفهام يعني انا لپاره د استبعاد ده او د تعجب ده.

إِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنكُمْ

که تاسي کفر او شرک مختاره کړی نو خدای غني دی ستاسي له ايمان ځخه (بحذف المضاف) ولې چي ستاسي په ايمان کي د خدای ﷻ کومه نفع نسته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بلکې نفع د ايمان و تاسي ته راجع ده او ضرر د کفر ستاسي هم و تاسي ته راجع دی د خدای ﷻ کوم ضرر نشته.

فائده: ان تکفروا شرط دی جزاء يې محذوفه ده او دليل د جزاء يې په ځای کې د جزاء درولی دی، والتقدير ان تکفروا فان وبال کفرکم راجع اليکم لا الی الله تعالی (دا جزاء محذوفه ده) فان الله غني عن ايمانکم، دا دليل د جزاء محذوفي دی. ودليل ذالک انکم تحتاجون اليه تعالی لتضررکم بالکفر وانتفاعکم بالايمان.

وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ

او راضي نه دی د بندګانو لپاره په کفر سره که څه هم اراده د خدای ﷻ تعلق پوري لري ای عدم الرضاء بکفر عباده، لپاره د منفعت ددوی ده، او لپاره د دفع د ضرر له دوی څخه رحمةً عليهم لا لتضرره تعالی.

پوه سه: چې لا يرضٰی آه. عطف دی پر شرطيه يعني ان تکفروا آه.

فائده: ددې آيت مفهوم دادی چې کفر مبغوض د خدای ﷻ دی وان کان بارادته وهو قول السلف وعليه اجماع اهل السنة والجماعة خلافًا للمعتزلة. دوی وايي چې کفر د کافر او کذا عصيان د عاصي په اراده د خدای ﷻ نه ده لان الکفر والعصيان قبيح، دوی وايي د قبيح اراده قبيح ده ولاينسب اليه تعالی القبح اهل السنة والجماعة وايي قبيح خو کفر او عصيان دی لا ارادته، وهذا معنی قولنا والقدر خيره وشره من الله تعالی... بيت:

تول اندازه د خير او شر بوله له خدايه څخه
کله پيښېږي نېک او بد له خپلي رايه څخه

درويش وايي: چې د مبغوضيت د يو کار او اراده د هغه کار ژوندی مثال يې په افعالو کې د عبادو هم سته مثلاً: د يو غني سړي زوی پلار ته ووايي چې ماته پاسپورټ راوکړه زه امريکا ته ځم، پلار يې ورته ووايي چې زما د امريکا لپاره ستا سفر نه دی خوښ چې د کفر او ازادی ملک دی په ناروا به مبتلا سې، خو بيا هم زوی يې اصرار پر وکړي، نو پلار يې د امريکا پاسپورټ ور جوړ کړي، نو دغه د پاسورټ جوړېدل په اراده د پلار دي اما خوښه يې نه ده.

درويش وايي: ويدل عليه مذهب اهل السنة والجماعة قوله تعالی: ومن يرد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الله ان يهديه يشرح صدره للاسلام اى يوفقه ومن يرد الله ان يضله اى باختيار الضلال يجعل صدره ضيقًا حرجًا (يعني لايخلق فيه الايمان بالامر التكويني)

درويش وايي: چي دا مسئله د قدر روح المعاني په ورقو ورقو صفحې په ډکي کړي دي لکه دده چي عادت دى، لکن د تفسير ايوبي سره دومره تفصيل مناسب نه دى لحال المستفيدين منه فافهم.

وَاِنْ تَشْكُرُوْا يَرْضَهُ لَكُمْ

که تاسي شکر د خداى (ﷻ) وواياست يعني بالايمان والطاعة (يرضه لكم) ومعناه يثيبكم به فان الرضٰى يستلزم الاثابة خصوصًا من رب كريم.

فائده: الف د يرضٰى په سبب د جزم د ان شرطيه يې حذف کړى.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى

نه سي اخستلاى يو نفس ګناه د بل نفس، نو نفس چونکه مؤنث سماعي ؤ ځکه نو فقير نفس ورسره مقدر کړى.

پوښتنه: په حديث شريف کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام وايي: لاتقتل نفس ظلمًا، مګر قاتل د هابيل د قابيل له خوا ځکه چي دواړه د آدم عليه السلام زامن وه ورسره شريک دي، نو دا پر قابل د نورو خلکو قتل ظلمًا ګناه نه وارد يږي؟

ځواب: په هغه حديث کي دد ې سوال دفع راغلې ده بقوله عليه الصلوة والسلام لانه اول (يعني قابيل) اول من سن القتل ظلمًا يعني دا ګناه د نورو قتلو ظلمًا چي پر قابيل په سبب دد ې چي قابيل اول سړى ؤ چي طريقه د قتل ظلمًا يې وضع کړه كما جاء في الحديث الصحيح عليه الصلوة والسلام فرمايي: من سن في الاسلام سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها الى يوم القيامة من غير ان ينقص من اجورهم شيئًا ومن وضع في الاسلام سنة سيئة (كالروافض والمعتزلة والجبرية وغيرهم من اهل الاهواء) فله وزرها و وزر من عمل بها من غير ان ينقص من اوزارهم شيئًا.

درويش وايي: چي دد ې په رڼا کي هغه سوال هم دفع سو چي بعض د کفارو د مکې خلک منع کول له ايمان ځکه پر عليه الصلوة والسلام او پر قرآن باندي چي هغه بل سړي به ددوى په دفع او منع سره عمل هم وکړى و هغو مانعانو ته جزاء

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مضاعف ورکول کبري، وجه الدفع چي يو عذاب او جزاء د مانع د ضلال او کفر جزاء ده او بل جزاء د اضلال يعني ده په منع سره د هغه ايمان نه راوړي.

فائده: په دې آيت کي اشاره و دې ته ده وبال د کفر ستاسي يا اهل مكة وتاسي ته راجع دی لا الى غيركم فلا يتضرر به النبي ﷺ لان ما عليه انما هو الانذار وقد فعل نو دی چي پر ايمان ستاسي حرص لري لنفعكم شفقة عليكم.

ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾

بيا ستاسي و خدای ﷻ ته رجوع ده يعني په ورځ د قيامت (نو مرجع مصدر ميمي دی) نو خدای ﷻ به تاسي خبر کړي په عملو ستاسي (نو کلمه د ما مصدريه ده) او يا په هغو عملو چي تاسي يې عمل کاوه (نو کلمه د ما موصوله ده والعائد الى الموصول محذوف اى ما تعملونه فافهم)

(انه عليم بذات الصدور) خدای ﷻ بنه ترا عالم دی بذات الصدور اى بما في الصدور فضلاً عن الاعمال الظارية. مطلب ددې آيت دادی چي خدای ﷻ به تاسي ته جزاء درکړي که ظاهري عملونه وه که باطني.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ

او کله چي ورسېږي و انسان ته يو ادنى ضرر په نفس کي يا په مال کي، موږ ادنى وو ايه چي لفظ مس پر دې دلالت کوي (له دې انسان څخه مراد کافر دی بقرينة مابعدها) دی خواست کوي و رب ته دده، چي ضمير راجع و خدای ج ته دی او استغاثه پر خدای ﷻ کوي.

ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِّنْهُ

وروسته چي خدای ج و ده ته ورکړي دده مطلوب، او دفع د ضرر ځني وکړي، او بعض مفسرين يې ترجمه داسي کوي جعله ذا حشم و اتباع يعني د دفع د ضرر علاوه لوی نعمتونه ورکړي دي.

بوه سه: چي پر تقدير ثاني تنکير د نعمة لپاره د تعظيم دی، او نعمت که خوّله په معنی د اعطاء سي مفعول ثاني د خوّله دی چي اول مفعول يې ضمير د لهٔ و او که په دوهمه معنی سي نو نعمة منه مفعول له دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُوا إِلَيْهِ

پوهه: چي د اليه ضمير راجع دی و خدای ﷻ ته يعني هېر به يې سي هغه څوک چي ده خواست ورته کاوه، نو پر دې تقدير کلمه د ما په معنی د من ده على المشهور وانما قلنا ذالک لان بعض من النحات وايي چي کلمه د من د ذوی العلم لپاره د او کلمه د ما عامه ده کما في قوله تعالى وما خلق الذكر والانثى وغير ذالک.

مِن قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَندَادًا

ای قبل النعمة او خدای ﷻ لره وګرځوي شريکان کما کان قبل مس الضر.

درويش وايي: چي دا قرينه پر دې ده چي مراد له انسان څخه کافر دی، ولي چي مسلمان خو داسي نه دی چي خدای ﷻ لره انداد او شريکان وايي بلکې شكر د دفع الضر او د نعمت د خدای ﷻ وايي.

مثنوي معنوي مولانا جلال الدين الرومي قدس سره داسي بنه خواږه ابيات په باره کي د کافر مبتلى بالبلاء ويلي دي:

آن ندامت از نتيجه رنج بود ..... نى زعقل روشن چون گنج بود

چونکه شد رنج آن ندامت شد عدم ..... مى نيرزد خاک آن توبه ندم

ميکند او توبه وپير خرد ..... بانگ لو ردو العادو اميزند

لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِهِ

د دې لپاره چي خلک ګمراهان کړي له لاري څخه د خدای ﷻ چي توحيد دی.

سوال: د دغه کافر خو دده په قصه کي دا غرض نه ؤ چي خلک ګمراهان کړي بل غاية امره الرجوع الى الشرک، نو د لام په دې آيت کي معنی څه ده ولي چي لام في امثاله خو لپاره د غاية والغرض وي؟

ځواب: چونکه پر فعل د کافر چي رجوع يې و کفر ته وره اضلال مرتب کېدی كما كان في الابتداء که څه هم دلته خو غرض دده نه ؤ نو دا اضلال يې مشابه وګرځاوه د علت غايي سره کما في قوله تعالى: فالتقطه (ای موسیٰ ؑ) آل فرعون ليكن (ای موسیٰ ؑ) لهم عدوًا و حزنًا، نو فرعون خو يې د دې غرض لپاره ژوندی نه پرېښوده يعني موسیٰ ؑ چي زموږ دی دښمن وګرځېدی، د دې لام ته لام غرض نه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وايي بلکې لام عاقبت وايي و کما في المقولة المشهورة لدوا للموت وابنوا للخراب، چي ددې مقولې بعض کتابو ددې نسبت و حضرت علي ﷺ ته کړی دی، وان لم يثبت في حديث صحيح.

قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا ۖ إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ⑧

ووایه یا محمد ودغه کافر ته، ته فائده اخله پر خپل کفر سره لږ وخت د دنیا. یعني الی اجلک، په تحقیق ته له اصحابو څخه د اور یې یعني دوږخ دا جمله استیناف د علت ده د تمتع قلیل لپاره.

فائده: دا امر ته امر تهدید وايي او په دې کي نا اميدي د کافرانو لپاره ده تمتع في الآخرة کي.

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا

آيا هغه څوک چي قائم وي په وظائفو سره د طاعاتو، د ابن عمر ﷺ څخه روايت دی چي قنوت قرائت دی د قرآن، يعني په لمانځه کي وطول القيام وتقدير الکلام امّمن هو قانت الله کمن جعل له اندادًا (اناء الليل) په ساعاتو کي د شپې (ساجدًا وقائمًا) دواړه لفظه حال دي له ضمير څخه د قانت، يعني پر لمانځه ولاړ وي سجده او قيام تعبير دی له کل څخه چي لمونځ دی په دوه اهم جزء سره.

پوهه: چي اناء جمع د انی بکسر الهمزة وفتحها مع فتح النون بمعنی الساعة.

يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ

او بيا هم له آخرت څخه بېربري يعني من عذابه تعالی په دې سبب چي زما لمونځ له جانب څخه د خدای ﷻ قاصر وي... بيت:

بنده همان به که ز تقصير خويش .... عذر بدرگاه خدا آورد
ورنه سزاوار خداوندیش .... کس نتواند که بجا آورد

(ويرجو رحمة ربه) او اميد و رحمت ته د خدای ﷻ هم لري، حاصل دا چي پوره اعتماد پر خپل عمل نه لري، بلکې په مابين کي د خوف او رجاء وي کما هو شان الصلحاء او په خوف کي تر حد تجاوز نه کوي چي اياس ته مفضي نه سي، کريمه: لايئس من روح الله (ای رحمته) الا القوم الکافرون، او داسي هم بايد نه وي چي له

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عذابه بېغمه وي، کريمه: لايأمن مکر الله (اى عذابه) الا القوم الخاسرون..... دو بيت:

گرچه داری طاعتی از هیبتش ایمن مباش
ورگنه داری زفیض رحمتش دل بر مدار
نیک ترسان شو که قهر اوست بیرون از قیاس
باش پس خوشدل که لطف اوست افزون از شمار

فائده: دا دوې جملې واقع دي په ځاى کې د حال.

پوهه: چې په دې آيت کې تحريض يعني باعثه کول دي پر قيام الليل يعني التهجد، له ابن عباس ؓ څخه روايت دى: من احب ان يهون الله عليه الموقف يوم القيامة فليزه الله في سواد الليل ساجدًا وقائمًا.

ترجمه: که د چا خوښه وي چې اسان کړي خداى ﷻ پر ده دريدل خداى ج ته په ورځ د قيامت نو دى دې خداى ج و ويني په تاريکه کې د شپې په سجده او قيام کې يعني د شپې دې د تهجد لمونځ کوي.

فائده: علماء د امت مرحومه پر دې متفق دي چې افضل د نوافلو د تهجد لمونځ دى دوى دا هم وايي چې که يو سړى د تهجد لپاره وخت تاکلى وي مثلاً چې زه به د شپې نيم ساعت لمونځ کوم، نو په رکعتو کې دې اوږده سورتونه وايي تاچې طول القيام راسي.

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

و وايه ته (يا محمد ﷺ) خلکو ته چې آيا برابر دي (الاستفهام للانکار يعني نه دي سره برابر) هغه کسان چې خداى ﷻ پېژني متصف په صفاتو سره د جلال، نو يې له عذاب څخه بېرېږي، او په صفاتو سره د جمال نو اميد يې ورحمت ته د خداى ﷻ وي، نتيجه دا سي چې طاعات د خداى ﷻ کوي او د معاصيو څخه پرهيز کوي، او هغه کسان چې خداى ﷻ نه پېژني لکه چې ذکر سول نو نه طاعت د خداى ﷻ کوي او نه له عصيان څخه پرهيز کوي.

إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ ۝٩

پند اخلي په مواعظو د قرآن هغه څوک چې لرونکي د عقلو وي يعني عقول سليمه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي الالباب جمع د لب ده چي مغز ته د مېوې وايي لکه مغز د بادام مغز د جوزو وهکذا، نو د انسان پوستکي او کالي يې قشر القشر دي لکه بادام چي د وه پوستکي لري او يو مغز، کما هو المعلوم بالتجربة.

په صحيح حديث کي راغلي دي يشفع يوم القيامة ثلاث (١) الانبياء (٢) العلماء (مراد ځني هغه علماء دي چي په خپل علم يې عمل کړی وي) والله اعلم.

مصرع:..... وگرنه چه آيد زمغز پوست

(٣) الشهداء اى لاعلاء كلمة الله تعالى فقط.

فائده: شرف د علم لوړ دی تر شرف د نسب، ولذا قيل، ان عائشة رضي الله عنها افضل من فاطمة الزهراء رضي الله عنها لان النبي ﷺ قال خذوا ثلثى دينكم من عائشة رضي الله عنها، واليه اشار صاحب الامالي ...... بيت:

و صديقة الرجحان فاعلم ..... على الزهراء في بعض الخصال

اى العلم واما في كثرة الخصال المحمودة فالرجحان للزهراء رضي الله عنها لقوله عليه الصلوة والسلام كمل من الرجال كثير (يعني في غير النبوة ولم يكمل من النساء الا مريم بنت عمران وآسية امرئة فرعون و خديجة بنت خويلد يعني زوج النبي ﷺ يعني الزوج الاولى، ومنها اولاد النبي ﷺ الذكور والاناث غير فانه من مارية القبطية.

(٤) وفاطمة بنت محمد ﷺ ورضى الله تعالى عنهن، وفي الحديث قال رسول الله ﷺ اعوذ بالله من علم لاينفع (اى لايعمل به)

قُلْ يٰعِبَادِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوْا رَبَّكُمْ لِلَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا

ته ووايه يا محمد (ﷺ) اى زما بندګانو (د انداء لپاره د اظهار د شرف د مؤمنانو ده. کسره د دال قائمقام د يا اضافت ده) چي ايمان مو راوړی دی، وېرېږئ له رب څخه خپل يعني له عذاب څخه د هغه يعني په امر او نهي د خدای ج عمل کوئ.

پوه سه: چي که څه هم ايمان مانع د خلود في النار دی لکن په صورت کي د عدم تقوى يعني په ترک د مأمور به يا په کولو د منهي عنه احتمال د دخول د دوزخ سته، نو د دغه احتمال د دفع لپاره خدای ﷻ امر په تقوی وکړی، او هغو کسانو لره چي عمل يې د احسان پر طريقه کړی وي يعني په خشوع او خضوع کما جاء في الحديث الذي رواه البخاري ومسلم عن عمر رضي الله عنه چي عليه الصلوة والسلام په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جواب کې د سائل "ما الاحسان" داسې وويل: الاحسان ان تعبد ربک کانک تراه فان لم تکن تراه فانه يراک (يعني يعلم بحالک ظاهرًا وباطنًا)

فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ

په دغه ناقص ژوند کې، الظرف متعلق بقوله احسنوا (حسنة) ښه ځای ستّه په آخرت کې يعني الجنة.

پوهه: چې حسنة مبتداء ده خبر يې الذين امنوا دی.

فائده: په سبب د تقديم د خبر ابتدائيه د نکرة صحيح دی نحو في الدار رجل کما في کتب النحو، او مجموع جمله تعليل ده د اتقوا ربکم.

وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ

د خدای ﷻ ځمکه فراخه ده يعني که يو ای دې د خدای ﷻ طاعت نه سوای کولای په سبب د مزاحمت د کافرانو نو ځمکه د خدای ﷻ فراخه ده بل ای ته هجرت وکړهٔ ولهذا قال ابن عباس رضي الله عنه في تفسير هذه الآية ارتحلوا من مكة، لکه مؤمنانو چې په مکه مکرمه کې د خدای ﷻ طاعت په ازاده توګه نسوای کولای عليه الصلوة والسلام دوی ته د خدای ﷻ په امر د هجرت اجازه ورکړه چې بعض مؤمنان مدينې منورې ته ولاړل چې هورې يې د انصارو په برکت خپل ازاد عبادت کولای سوای، او بعض مؤمنان حبشې ته ولاړل، اخير الامر انحضرت ﷺ چې سيدنا ابوبکر رضي الله عنه هم ورسره ملګری ؤ مدينې منورې ته يې هجرت وکړی، مطلب دا چې د جار سوء ځخه چې تا له عبادت ځخه منع کوي هجرت لازم دی.

إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١٠﴾

په تحقيق ورکول کېږي صبر کونکو ته ثواب د دوی بيله حسابه.

پوهه: چې مراد له صابرانو ځخه په دې آيت کې هغه کسان دي چې صبر يې کړی وي پر خپل دين او دين د لاسه ورنه کړي په سبب د ازار د کافرانو، او يا معنی دا ده چې صبر يې کړی پر هجرت د خپل محبوب وطن ځخه او پر مفارقت د قريبانو په وطن کې، بعض مفسرين وايي چې دا آيت په شان کې د جعفر بن ابی طالب رضي الله عنه او دده د ملګرو مسلمانانو چې تعداد يې تخمينًا اتيا (۸۰) کسو ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رسېدې نازل سوې دې چې هجرت يې حبشې ته وکړی، چې د هغه ملک بادشاه اصحمة النجاشي چې په هغه وخت کې دې د نصارلی ؤ په دين ؤ، لکن په سلطنت کې دده د هر دين ازادي وه چې هغه اصحمة النجاشي بيا مسلمان سو په دعوت د جعفر بن ابی طالب رضي الله عنه خو د عليه الصلوة والسلام سره يې ملاقات په برخه نه سو، لکن اصحمة چې وفات سو عليه الصلوة والسلام له مدينې منورې څخه غائبانه د جنازې لمونځ ورکړی، کما جاء في الاحاديث الصحيحة في مقامه.

درویش وايي: چې شان د نزول د آيت که څه هم جعفر بن ابی طالب او دده ملگري رضي الله عنهم دي، لکن لفظ د آيت عام دی چې دوی ته هم او نورو کسانو ته هم شامل دی چې پر بلا او مشقت د طاعت يې صبر کړی وي او ځان يې له معصيت څخه ساتلی وي، له انس بن مالک رضي الله عنه څخه روايت دی چې عليه الصلوة والسلام وويل چې ترازو کان په ورځ د قيامت ودرول سي، لمونځ کونکو کسانو ته د دوی ثوابونه ورکړل سي، او اهل صدقه والاؤ ته هم خپل د صدقاتو ثواب او اجر ورکړل سي وهکذا اهل الحج ته هم خپل ثوابونه ورکړل سي، نو اهل بلاء في الدين چې راسي هغو ته ترازو نه اېښوول کېږي او عمل نامه هم نه ورکول کېږي، بلکې پر هغو ثوابونه توېږي بغير حساب حتی چې هغه کسان چې ژوند د دنيا يې په عافيت کې تېر کړی وي او بلاء في الدين يې نه وي ليدلي تمنٰی دې به وکړي چې کاشکې زموږ په دنيا کې داسې حال وای چې غوښې په غچيو خلکو راڅخه پرې کولای، يعني چې د اهل البلاء حال ووينې غبطه يې وسي، وذالک قوله تعالی: انما يؤتى الصابرون اجرهم بغير حساب، وفي حديث صحيح عليه الصلوة والسلام وايي: من فر بدينه وجبت له الجنة.

فائده: فر بدينه يې وروايه دې لپاره چې بل غرض نه پکښې لري لکه مهاجر د ام قيس، بخاري روايت کړی دی چې عليه الصلوة والسلام وويل: انما الاعمال بالنيات وانما لامرء مانوی فمن كان هجرته الى الله ورسوله فهجرته الى الله والى رسوله ومن كان هجرته الى دنيا يصيبها او الى امرئة ينكحها فهجرته الى ماهاجر اليه انتهى (صحيح بخاري ص ۱)

قُلْ إِنِّىٓ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ ٱلدِّينَ ۝ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ ٱلْمُسْلِمِينَ ۝

ته کفارو ته د مکې وغيرهم ته ووايه چې زه امر کړل سوی يم يعني له جانبه څخه د خدای ﷻ په دې سره چې زه به عبادت کوم د خدای ﷻ په داسې حال کې چې خالص به

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وي زما عبادت د واحد لاشريک لپاره، او زه په دې سره امر سوی يم چې زه اول د مؤمنانو مخلصانو به يم، دا د دې لپاره چې په دنيا او اخرت کې پيشوا وګرځم، يا يې معنی داده چې زه اول مسلمان د قريشو څخه وګرځم ومن على ملة قريش اى الشرک.

فائده: مراد له اول المسلمين څخه مسلمانان د دې امت دي، والا فدين الاسلام دين قديم من لدن آدم عليه السلام الى بعثة محمد الامي ﷺ.

فائده: ظاهره داده چې کلمه د لام زائده ده کما في آيت اخرى (وامرت ان اکون اول من اسلم)

تنبيه: مسبوق د سابق درجې ته نسي رسېدلای لکه تابعين يا تبع تابعين هلم جرا د اصحابو کرامو رضي الله عنهم و درجې ته نسي رسېدلای بالاجماع.

قُلْ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣﴾

ته ورته ووايه چې زه بېرېږم که زه عصيان وکړم د رب څخه زما (بترک الاخلاص يا ميل وکړم ستاسي مذهب ته چې شرک او عصيان دی) له عذابه څخه دلوی ورځې چې قيامت دی، په دې آيت سره بېرول دي له عصيان څخه او هڅول دي د دوی و اسلام ته بالاخلاص کما في الآية السابقة.

بغوي" وايي چې دا ايت هلته نازل سو چې کفارو د قريشو و عليه الصلوة والسلام ته دعوت ورکړی چې دين ته د اباؤ را اوره، موږ به ستا سره داسي او داسي وکړو کما فصل في موضع آخر.

قُلِ ٱللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَّهُۥ دِينِي ﴿١٤﴾

ته ورته ووايه چې زه عبادت کوم د خدای جل جلاله چې خالص به وي خدای [14] لره زما عبادت يعني شرک به نه وي ورسره ګډ، نو په دې سره درخته د طمع د قريشو چې ده مبارک ته يې دعوت د رجوع الى دين الاباء ورکاوه له بېخه وکښل سوه.

فَٱعْبُدُوا۟ مَا شِئْتُم مِّن دُونِهِۦ

نو تاسي هر شی چې ستاسي ورته اراده سي د هغه عبادت کوئ.

بوه سه: چې دا امر لپاره د تهديد دی.

فائده: دا عبارت جواب د شرط محذوف دی تقديره ان لم توافقني في العبادة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لله خالصًا فاعبدوا ما شئتم يعني تاسي به و وينئ اخيره نتيجه د اصرار پر كفر من العذاب في الدنيا كما في يوم بدر وفي الآخرة اى النار.

قُلْ إِنَّ الْخٰسِرِيْنَ الَّذِيْنَ خَسِرُوْا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

ته ورته ووايه چي په كامل خسران كي دي هغه كسان چي په تاوان كي يې اچولي وي خپل ځانونه يعني بالضلال والكفر، او خپل اتباع من الاولاد والازواج والخدم، يعني بالاضلال ودعوتهم الى الضلال، په ورځ د قيامت يعني په هغه وخت كي چي دوږخ ته داخل كړل سي، نو تابعان به جزاء د ضلال و ويني او متبوعان به د ضلال او د اضلال دواړو جزاوي و ويني. له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دى و ذالک (اى خسران الاهل) دا دى ان الله خلق لكل انسان منزلاً في الجنة واهلاً (من الحور العين والخدم والغلمان) فمن عمل بطاعة الله كان ذالک المنزل والاهل له ومن عمل بمعصية كان ذالک المنزل والاهل لغيره فمن عمل بالطاعة (اى من شاء الله عزوجل)

أَلَا ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِيْنُ

خبردار دغه (يعني خسران يوم القيامة) تاوان دى لوى (چي ضمير فصل دلالت پر كوي) او ښكاره (بخلاف خسران الدنيا فانه سهل عسى ان يبدل)

فائده: په دې آيت كي ډيري مبالغې دي په خسران كي د دغو كسانو (۱) جمله مستأنفه يې راوړه (۲) مصدريه په حرف تنبيه چي الا دى وګرځول (۳) په مابين كي يې ضمير فصل راوړى چي دلالت پر حصر كوي (۴) خسران يې معرفه راوړى (۵) موصوف يې په مبين سره وګرځاوه. كذا قال المظهري رحمه الله.

لَهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ

دوى لره دي د لوړي خوا ددوى.

پوهنه: چي ظلل مبتدا دى او لهم يې خبر دى، والضمير راجع الى الخاسرين والظلل جمع ظلة ده لكه غرف جمع د غرفة ده، سحابة تظلل الشيئ (بالفارسية سائبان) والمعنى الخاسرين ظلل من النار كثيرة، يو پر بل سرپېره حال كون تلک الظلل من فوقهم (نو من فوقهم) حال دى له ظلل څخه، والمراد طبقات النار ودخانها.

سوال: او ريې ولي ظلل وباله؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: په سبب د غلظ او كثافت، او بل ددې سببه چي دا اور غليظ مانع ددې دی چي لوړو ګوري يعني اطلاق مجازي دی قوله تعالى: ومن تحتهم آه. مظهري ؒ دا ترجمه كړې ده فرش ومهاد من النار آه فرش خو د ظلال د لفظ سره سمون نه خوري، وروسته مظهري ؒ رد كړې ده په دې سره چي دا خو په اخيره طبقه كي نه جوړيږي ولي چي اخيره طبقه خو من تحتهم نه لري چي د هغو لپاره ظلل سي، او په خپله روح المعاني وايي چي اطلاق د ظلل پر من تحتهم له بابه څخه د مشاكلة دی د من وفوقهم.

سوال: ظلل چي په معنى د سائبان ده ځرنګه يې ظلل وبولي، ولي چي ظلل خو لپاره د تبرد وي خصوصًا في الارض الحارة كارض الحجاز يعني مكة المكرمة واطرافها، نو چي دا ظلل د اور وي كانت اشد حرارة؟

ځواب: اطلاق د ظلل د اور پر سائبان تهكم بهم، واصل المراد احاطة النار بهم من جميع الجوانب كما في قوله تعالى: احاط بهم سرادقها، وهو الخيمة شبه مايحيط بهم من النار بالخيمة ونظير هذه الآية قوله تعالى (يوم يغشاهم العذاب من فوقهم ومن تحت ارجلهم)

ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ ۚ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ ﴿١٦﴾

"ذالك" اى المذكور من العذاب (دا مبتدا ده) "او يخوف الله آه" يې خبر دی تا چي دوی پرهيز وكړي د ما يوجب ذالك العذاب، اى زما بندګانو د ما څخه وبيريږئ يعني له عذاب څخه زما معنى دا چي تعرض و داسي كار ته مه كوئ چي موجب زما د سخط او عذاب ګرځي.

فائده: په روح المعاني كي وايي چي بعض مفسرين وايي چي مراد په يخوف الله به عباده او په يا عبادي فاتقون كي مراد مؤمنان دي لانهم هم المنتفعون بالتخويف، او بعض مفسرين وايي چي مؤمنان او كافران دواړه مراد دي.

درويش وايي: چي پر تقدير د عموم مسلمانان بيرول د عصيان او له ارتكاب څخه د منهياتو، او كافران بيرول دي چي كفر پريږدي ايمان راوړي.

فائده: په دې آيت كي خداى ﷻ له غايت لطف او رحمت په لهجه بندګانو ته هدايت كړى دى، او په وسيط كي وايي ددې آيت په تفسير كي يخوف به عباده

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

المؤمنين يعني ان ما ذكر من العذاب معدة للكفار وهو تخويف للمؤمنين ليخافوه بالطاعة والتوحيد انتهى.

درویش وايي: چي د تفسير سره د وسيط هغه قانون چي علماء وايي چي اضافت په يا عبادي سره لپاره د تشريف د مضاف سره پوره سمون لري. والله اعلم بمراده في كتابه.

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ ۚ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾

هغه كسان چي اجتناب كوي (دا مبتداء ده) چي عبادت به وكړي (بدل اشتمال دی له طاغوت څخه) او رجوع يې وي خدای ته و اقبلوا اليه جميع اعضائه الى الله تعالى كمامر، دوی ته زيری دی پر ژبه د رسولانو او پر ژبو د ملكو وقت الموت يعني دوی مستحق د زيري دي ولهذا امر رسوله، نو ته زيری وكړه يا محمد ﷺ زما بندګانو ته.

درویش وايي: چي د طاغوت ترجمه مظهري په بتانو سره كړې ده، دی وايي چي په ان يعبدوها كي چي بدل اشتمال دی تانيث د ضميريې دلالت كوي چي مراد ځني اوثان دي، وفيه ان الطاغوت لفظ مفرد فكيف يراد به الاوثان بصيغة الجمع، او نور مفسرين لكه روح المعاني روح البيان وايي چي طاغوت وزن فعلوت دی بتقديم اللام على الغين لپاره د مبالغې په مصدر كي اى الطغيان كالرحموت للمبالغة في الرحمة والجبروت للمبالغة في الجبر. ولهذا اختص بالشيطان و وصف به مبالغة لا بالغ نهاية الطغيان الا الشيطان. لكن تشبيهًا يې پر غير د شيطان هم اطلاق كېږي څكه صاحب الصحاح وايي چي طاغوت شيطان او كاهن او ساحر ته هم وايي وكل رأس في الضلال، او ورته خبره راغب الاصفهاني هم كړې ده، او كشاف وايي چي په دې سورة لايطلق على غير الشيطان وباقي التفصيل في روح المعاني.

شان نزول: عطاء الخراساني له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت كړی دی چي كله حضرت ابو بكر صديق رضي الله عنه ايمان راوړی نو عثمان بن عفان، عبد الرحمن بن عوف، طلحة بن عبيد الله، زبير بن عوام، سعد بن ابى وقاص او سعيد بن زيد رضي الله عنهم دوی ټولو له ابو بكر رضي الله عنه څخه د ده د ايمان راوړلو په باره كي پوښتنه وكړه، نو ابو بكر رضي الله عنه خپل د ايمان دا ډول بيان ورته وكړی، نو هغو ټولو ايمان راوړی، فنزلت هذه الآية.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الَّذِيْنَ يَسْتَمِعُوْنَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُوْنَ اَحْسَنَهٗ

نو پر دې تقدير احسن په معنی د حسن دی په معنی د تفضيل نه دی اذ لا حسن في قول الكفار اصلاً، نو مراد له احسن قول د ابی بکر په معنی کي د ايمان د فضائل دا قول د کفارو چي اشراک بالله ؤ، او ابن زيد وايي چي دا آيت په درو کسانو کي د جاهليت نازل سوی دی چي هغو به لآ اله الا الله وايه (۱) زيد بن عمرو بن نفيل (۲) ابی ذر غفاري (۳) سلمان الفارسي، وزيد عليهم رابعًا في بعض الروايات، وهو سعيد بن زيد، نو مراد له احسن څخه لآ اله الا الله دی، او سدي وايي چي څه وخت چي دا آيت نازل سو يعني لها (اى لجهنم سبعة ابواب) د دوږخ اووه دروازې دي، جابر بن عبدالله وايي چي عليه الصلوة والسلام ته يو سړی ورغلی چي د انصارو له قبيلې ؤ، فقال يا رسول الله زه شپږ مريان لرم او زه د هري دروازې لپاره يو مريی ازادوم، فنزلت هذه الآية، او بعض روات وايي چي مراد په دې آيت کي احسن د ما يؤمرون به متابعت کول دي مثلاً خدای پاک په قرآن کي له ظالم څخه کسات اخستل ذکر کړي دي او عفو هم راغلي ده، عفو يې احسن ده او خدای پاک په قرآن کي عزائم ذکر کړي دي لکه د مثال په توګه روژه نيول په سفر کي او رخصت يې هم بيان کړی دی لکه روژه خوړل په سفر کي. نو عزائم يې احسن دی، يا لکه قصاص ول د قاتل او عفوه ورته کول عفوه يې احسن ده، يا د نفلي صدقه ابداً هم روا ده يعني په ښکاره ور کول، او اخفاء يې اولی او احسن ده او په فرضي زکوة کي بالعکس.

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ هَدٰىهُمُ اللّٰهُ وَاُولٰٓئِكَ هُمْ اُولُوا الْاَلْبَابِ ۝

دا هغه کسان دي چي خدای پاک هدايت کړی دی دوی ته، او هم دغه کسان خاوندان د عقولو يعني سليمه ؤ دي.

اَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ ۭ اَفَاَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ۝

"افمن حق عليه" اى في علم الله القديم كذا قال ابن عباس (كلمة العذاب) يعني هؤلاء في النار ولا ابالي، آيا ته يا محمد (ﷺ) خلاصولای سې له عذابه هغه څوک چي په ازل کي دوږخي وي؟ الاستفهام للانكار يعني لا تقدر عليه ابن عباس وايي چي مراد په دې آيت کي ابو لهب و ولده چي عليه الصلوة والسلام د ابو لهب او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د هغه د زوی پر ايمان ډېر حريص وُ، والحاصل انت نذير الكفار من عذاب الله يوم القيامة وقد اديت الامانة واما الانقاذ من النار فامر آخر مفوض الى الله ﷻ.

لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ

حسين كاشفي رحمه الله وايي: ليكن آنانكه بترسيدند از عذاب پروردگار خويش وبايمان وطاعت متصف شدند آه، روح المعاني وايي چي دا آيت استدراک دی بين ما يشبه الضدين وهم المؤمنون والكافرون واحوالهما، والمراد بالموصول المتصفون بما عدد من الصفات الفاضلة الباطنة والظاهرة.

لَهُمْ غُرَفٌ مِّن فَوْقِهَا غُرَفٌ مَّبْنِيَّةٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

ددوی لپاره لوړ ځايونه سته په جنت کي، نور تر هغو ذکر سوو لوړ ځايونه سته حسب مراتبهم في التقوىٰ والطاعة في الدنيا، جوړ سوي دي، بهيږي به لاندي تر دوارو غرفو ويالي يعني ځلور ويالي اوبه، شيدې، شراب او عسل.

(لهم غرف) مبتداء ده خبر يې متقدم دی.

پوه سه: چي له دوارو غرفو څخه فوقاني او تحتاني غرف مراد دي.

وَعْدَ اللَّهِ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ

پوه سه: چي وعد الله مفعول مطلق دی د فعل محذوف، والتقدير وعدهم الله الغرف. په علم نحو کي دې مصدر ته مصدر مؤكد لنفسه وايي لان قوله تعالى: لهم غرف په معنى د وعد دی.

ترجمه: او وعده کړې ده خدای ج. او خلاف نه کوي خدای ج د خپلي وعدې څخه (ميعاد مصدر ميمي دی، لان خلف الوعد نقض وهو محال على الله تعالى عن ذالک له ابى سعيد الخدري رضي الله عنه څخه روايت دی عن النبي ﷺ ان اهل الجنة (يعني عمومي اهل الجنة) يتراؤن اهل الغرف من فوقهم (دوی ګوري اهل الغرف ته چي تر دوی لوړ وي) كما تتراؤن الكوكب الغابر في الافق من المشرق والمغرب (لكه تاسي چي ګورئ ويو ستوري ته په كناره کي د اسمان يا د مشرق څخه و مغرب ته يا بالعكس لتفاضل ما بينهم) چي اهل الجنة او اهل الغرف والوتر ما بين يالا بود سته) خلګو يعني اصحاب كرامو رضي الله عنهم ورته وويل چي دا غرف به نو منازل د انبيا عليهم السلام

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وي بل څوک به نسي ور رسېدلای؟ قال رسول الله ﷺ بلی جواب د نفي اثبات دی
یعني ور رسېدلای سئ، والذي نفسي بیده قسم په هغه خدای دی چې زما روح دده
په قدرت کي دی، رجال آمنوا بالله ورسوله وصدقوا المرسلین، یعني والله اعلم
بعض هؤلاء فافهم یدفع عنک التردد في ذالک.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَسَلَكَهٗ يَنَابِيْعَ فِي الْاَرْضِ

ته علم نه لرې ای مخاطب غیر معین (نو رؤیت علمي دی چې دوه مفعوله
غواړي، نو ان الله انزل آه یې قائم مقام د مفعولینو دی) چې خدای ﷻ نازلې کړې
له اسمان څخه یا له وریځې څخه فان ما علاک یسمٰی سماء او به یعني باران، نو
یې داخلې کړې دې دغه اوبه په مځکه کې.

فائده: همزه لپاره د استفهام انکاري دی او نفي د نفي اثبات دی، یعني ته پر
دې نزول علم لرې.

فائده: في الارض متعلق دی په سلکه پورې کما في قوله تعالی کذالک
سلکناه في قلوب المجرمین. او ینابیع حال دی له مفعول څخه د سلکه. قال
الشعبي "کل ماء في الارض (یعني که د چینو اوبه وي او که د څاګانو او که د
کاریزو وي) فمن السماء دا هغه د اسمان اوبه دي.

درویش وایي: چې ددې مطلب دادی چې څو کاله چې پر له پسې بارانونه نه وسي،
څاګان، چینې او کاریزونه وچ سي. یا یې اوبه پر مخ ورکې سي او یا نقصان پذیره سي.

پوه سه: چې ینابیع جمع د ینبوع ده په معنی د چینې.

ثُمَّ يُخْرِجُ بِهٖ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا اَلْوَانُهٗ

وروسته راباسي په هغو اوبو سره (پس بیرون می ارد به ان آب) او مظهري"
داسې ترجمه کړې ده ای اخرج بالماء (یعني مضارع په معنی د ماضي ده)
"مختلفا الوانه" ای اصنافه وانواعه، لکه غنم، جوار، اوربشې وغیرها.

ثُمَّ يَهِيْجُ فَتَرٰىهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهٗ حُطَامًا

بیا څه زمانه وروسته وچ سي هغه زرع چې په اول کې بڼه سرسبزه او شاداب وُ
یعني چې وړې یې پاخه سي نو وچ سي (فتراه) ته وینې ای مخاطبه هغه کښت چې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په ابتداء کي شين او زرغون ؤ (مصفرًا) ژړ رنګ، نو بيا خدای پاک وګرځوي هغه ژړ وړي ټوک ټوک سره، چي کښته ګر غوبل پر وکړي يا د غويو څپر پر وګرځوي لکه په پخوا زمانو کي، يا په آلات جديده ؤ سره يې ميده کړي کما في هذه الايام.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ

په تحقيق په دغه تغيراتو کي د کښتو پند او وعظ سته پر وجود د صانع مقتدر القديم الحکيم (نو بايد عاقل سړی خپل ځان پر کښت قياس کړي نو په حيوة الدنيا دي نه غولېږي) خاوندان د عقل، تخصيص د اولی الالباب چي يې وکړی هغه په دغو شيانو کي د قدرت فکر و وهي او خالق مقتدر او صانع حکيم به وپېژني وير اولو الالباب که څه هم په صورت خو د انسان دي لکن په حقيقت کي لکه انعام دي بل هم اضل سبيلاً، شيخ سعدي قدس سره وايي:

برگ درختان سبز در نظر هوشيار ..... هر ورقی دفتريست معرفت کردگار

بود حال دنيا چو آن سبزه زار ..... که بس تازه بينی بفضل بهار

چو بر وی خزه تند باد خزان ..... يکی سبز برگی نيابی ازان

ورځ دي تېره په خندا کړه شپه له خابه .... خدای په کله يادوې خانه خرابه

درويش وايي: چي ځواني بېهوشي وه چي تېره سوه.

أَفَمَن شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ

آيا هغه څوک چي سينه (يعني زړه يې)

پوه سه: چي همزه لپاره د استفهام انکاري دی و کلمة من شرطية او موصولة، وخبرها محذوف و على الشق الاول جزائها محذوف دل عليه مابعده.

فائده: اصل معنی د شرح بسط اللحم و نحوه يقال شرحت اللحم (په پښتو وايي سره وېېروئ لکه د لاندي غوښي) و منه شرح الصدر بنور الهي وسکينته من جهته تعالى وروح منه کما في المفردات حتی چي په نور سره پېژني حق حقًا والباطل باطلاً، نو په دې نو سره يقين جازم به وي پر ټوله ماجاء به النبي ﷺ بلاشک ولاشبهة، نو په دې آيت کي تعبير د هغه نور الهي څخه په شرح الصدر سره وکړی لان الصدر محل القلب والروح القابل للاسلام فاذا کان قبله قابلاً لاحکام الاسلام صار کظرف انشرح حتی حال فيه المظروف.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَهُوَ عَلٰى نُوْرٍ مِّنْ رَّبِّهٖ

نو دغه سړی پر نور (يعني البصيرة وي) له جانبه څخه د خدای ج دده.

فائده: خبر محذوف دادی چې د مخه فقير اشاره ورته وکړه كمن طبع على قلبه فعصٰى، وروى البغوي" والحاكم" والبيهقي" في شعب الايمان عن ابن مسعود رض قال تلى رسول الله ﷺ افمن شرح الله الاسلام فهو على نور من ربه فآمن واهتدى قلنا يا رسول الله كيف انشرح صدره قال اذا دخل النور القلب انشرح صدره وانفسخ (فراخه سي) موږ ورته وويل يا رسول الله علامه د هغه څه ده؟ قال ﷺ الانابة الى دار الخلود (يعني بالطاعة والذكر وغير ذالك والتجاء في عن دار الغرور (او ځان ګوښه ساتي له دار الغرور څخه چې دنيا ده) والتاهب للموت قبل نزوله (او ځان يې اراسته ګرځولی وي مرګ ته د مخه تر نزول د مرګ)

فَوَيْلٌ لِّلْقٰسِيَةِ قُلُوْبُهُمْ مِّنْ ذِكْرِ اللّٰهِ ؕ اُولٰٓئِكَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۲۲﴾

نو هلاک دي وي چې زړونه يې سخت وي د الله تعالى له ياده څخه (من ذكر الله) متعلق دی بالقاسية، والمعنى من اجل ذكر الله يعني چې ذكر د نامه د خدای ج يعني په توحيد سره و دوی ته وسي يا تلاوت د قران پاک د آياتو دوی ته وسي، سخت سي د دوی د زړو غلظت او نفرت له ايمانه څخه، نو دغه کسان په ګمراهی کي دي يعني الكفر والشرک چې ښکاره ګمراهي ده، له ابن عباس رض څخه روايت دی چې يو قوم و عليه الصلوة والسلام ته وويل يا رسول الله ﷺ حدثنا باحاديث حسان واخبار الدهر (يعني د امم ماضيه ؤ قصې) فنزلت (اى الآية الآتية) وعن ابن مسعود رض ان اصحاب رسول الله ﷺ ته ملال او دغت پر راغلی ؤ فقالوا لرسول الله ﷺ حدثنا، ته موږ ته يو څو خبري وکړه چې زموږ ملال په دفع سي، فنزلت يعني په دې آيت کي خدای ج ارشاد و دوی ته وکړی چې دفع کونکی د ملال تلاوت القرآن دی واستماعه منه ﷺ غضًا طريًا (نوی تازه)

اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَدِيْثِ كِتٰبًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ

خدای ج نازل کړي دي هغه ښه د خبرو، وهو القرآن الكريم.

سوال: د علم الكلام په کتابو کي راغلي دي چې قرآن قديم دی، نو د حديث اطلاق يې څرنګه پر وکړی؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: اولاً، مراد له حدیث څخه ضد د قدیم نه دی بلکې مراد دادی چې تاسي ته تازه په تازه تلاوت کېږي، وثانیًا اطلاق د حدیث پر قرآن مشاکلة دی لما قال الصحابة ﷺ حدثنا یا رسول الله.

بوه سه: چې لفظ الله یې مبتداء وګرځول او احسن الحدیث یې خبر وګرځاوه، تفخیم او تعظیم دی د احسن الحدیث واستشهاد علی احسنیة، اما الاستشهاد علی احسنیته فلانه مکنون القرآن لا یتصور اکمل منه بل لا کمال شیئ ما في جنب القرآن، ولهذا قیل کلام السادات سادت الکلام، واما لتنفیخه فلانه من باب قولهم الخلیفة عند فلان واما توکید الاسناد الیه تعالی فتکرر الاسناد الیه تعالی کما قال النحات ان زید ضرب او کد من ضرب زید، فتدبر، روح البیان وایي ان القرآن الکریم لانهایة لحسنه ولا غایة لجمال نظمه وملاحة معانیه والقرآن احسن مما نزل علی جمیع الانبیاء والمرسلین، واکثره احکامًا ولیس کتابًا من الله عزوجل یکون معجزة في ذاته الا القرآن.

بوه سه: چې (کتابًا) بدل دی من احسن الحدیث (متشابهًا) صفت دی لکتابًا یعني یو د بل سره په صحت کې د معنی او په دلالت کې پر منافع عامه او په حسن الاعجاز سره متشابه دی، ویصدق بعضه بعضًا.

درویش وایي: چې دلته د متشابه معنی هغه نه ده چې په اصول الفقه کې یې راوړي دي ای الخفي والمشکل والمتشابه (مثاني) دوهم صفت د کتابًا دی.

بوه سه: چې مثاني جمع د مثنات ده صیغه د ظرف ده، والمعنی چې مکرر راوړل سوي دي په قرآن کې وعد او وعید او امر او نهي و اخبار الامم والانبیاء ؑ وغیر ذالک، نو دا وصف د کتاب دی په تفاصیل دا جزاؤ دده کما في قولک للقرآن سور و آیات طویلات وقصیرات، یا سړی ووایي الانسان عروق وعظام واعصاب.

تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُوْدُ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ

یعني خوفًا مما فیه من الوعید علی العصیان، دا جمله صفت ثالث دی د قرآن.

ثُمَّ تَلِيْنُ جُلُوْدُهُمْ وَقُلُوْبُهُمْ اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ

ای لذکر عموم الرحمة والمغفرة لله الغفور الرحیم.

فائده: دا دوې جملې په اعتبار د عطف استیناف دی لپاره د بیان د آثار ظاهره ؤ د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قرآن په سامعينو كي بعد بيان اوصافه في نفسه، نو دا جملې تقرير دي لكون القرآن احسن الحديث، په قاموس كي وايي: اقشعر جلده اخذته قشعريرة اى رعدة يعني ورږيږي لكه په ژمي كي چي يخي اوبه سرى پر ځان توى كړي، او بعض مفسرين وايي چي اقشعرار تغير يحدث في جلد الانسان عند الوجل والخوف، په پښتو وايي: وېښتان مي پر بدن جګ جګ ودرېدل، يا مجملاً داسي وايي بدن مي بړبړكى سو.

فائده: په دې دوو آيتو كي اشاره ده وخوف او رجاء ته د مؤمنانو والقبض والبسط (اى الروحيات) والهيبة والانس وتجلى الانوار واستتارها.

ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِىْ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ هَادٍ ۝

"ذالک" اى الكتاب الذي بين احواله، راهنمايي د رب العزت ده مؤمنانو ته، چي راهنمايي په كوي يعني الدلالة الموصلة الى المطلوب اى الايمان وهغه چاته چي د خداى ﷻ اراده ورته وسي، او په چا كي ضلالت پيدا كړي خداى ﷻ په سبب د صرف د بنده خپل اختيار و اسبابو ته د ضلال، نو نسته هغه لره هدايت كونكي لانه لا اكراه في الدين ولا اجبار بدون الاختيار.

حكايت: له ابو علي النسفي ؒ څخه روايت دى چي د يو مسلمان خر ورک ؤ دى يې په طلب پسي وتلى ؤ، نو يو مجوسي په مخه ورغلى، نو صاحب طلب الحمار بيرته راوګرځېدى يعني طلب د خره يې پرېښو او داسي يې وويل انا فقدت الدابة فخرجت في طلبها، وهذا (اى المجوسي) فقد الدين الحق ولم يطلبه فمعصيته (اى المجوسي) اعظم من معصيتي.

وعن حذيفة ؓ قال سمعت رسول اللّٰه ﷺ قال: يو سړى مړ سو له قوم څخه د موسىٰ ؑ نو د قيامت په ورځ به خداى ﷻ و ملكو ته ووايي چي تاسي وګورئ چي دغه سړى چي زما بنده دى يو شى له اعمالو څخه د خير لري (يعني بيله ايمانه) نو ملكي ووايي چي هيڅ عمل د خير يې نسته بيله دې چي په ګوتمې كي يې لا اله الا اللّٰه نوشته وه، فيقول اللّٰه تعالىٰ لملائكته ادخلوا عبدي الجنة قد غفرت له.

درويش وايي: چي ولنعم ما قيل: به بها نمى بخشد وبه بهانه مى بخشد

بيت:.. عبيد را خاتمه بالخير گردان .... بحق مصطفى وچهار ياران
بضاعت نه ياوردم الا اميد .... مكن از درت اين گدا نا اميد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أَفَمَن يَتَّقِي بِوَجْهِهِۦ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ

"افمن يتقى" الهمزة للاستفهام الانكاري والفاء للعطف على مقدر تقديره ايستوى الفريقان اى المؤمنين والكافرين فمن يتقى آه "بوجهه" يعني مخ وقايه د ځان وګرځوي يعني لاسونه پر مخ ونسي، ولي چي د انسان طبعي دا قانون دى چي د يو خوفناكه شي سره مواجهه سي د خوفناكه شي ځخه د خلاصون لپاره لاسونه د هغه خوفناكه شي و خواته وګرځوي تاچي مخ يې وساتي، ولي په مخ كي اعضاء شريفه سته، نو كافر چي دوږخ ته اچول كېږي لاسونه يې په غاړه كي تړلي وي، نو ځان نسي ساتلاى مګر نه په مخ سره.

پوه سه: چي اضافت د سوء و عذاب ته اضافت د صفت دى و موصوف ته اى العذاب السوء او سوء مصدر دى او توصيف د عذاب په ده سره مبالغة دى، يا په معنى د مشتق دى اى السيئ.

فائده: خبر د من محذوف دى اى كمن هو امن من العذاب كما في نظائره.

وَقِيلَ لِلظَّٰلِمِينَ ذُوقُواْ مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾

او وويل سي و ظالمانو ته، برداشتوئ (يعني ليس من ذوق الفم) ما كنتم چي تاسي واست كسب مو كاوه يعني الكفر والمعاصي، والمضاف محذوف اى جزاء ما كنتم آه، وكلمة ما مصدرية اى جزاء كسبكم او يا موصوله ده والعائد محذوف تقديره ما كنتم تكسبونه.

پوه سه: چي لهم يې نه وو ايه بلكې اسم ظاهر يې راوړى لپاره د تسجيل پر دوى د ظلم چي هغه سبب د وروسته ايت دى يعني ذو قوة آه.

فائده: جمله د "وقيل آه" يا حال ده په تقدير د قد "كما هو القانون النحوي في الماضي الذي وقع حالاً" له فاعل ځخه د يتقى آه.

كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَىٰهُمُ ٱلْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾

تكذيب كړى دى د رسولانو هغو كسانو چي دمخه تر كفارو د مكې وه په عذاب راتلونكي كي پر دوى، نو دوى له راغلى عذاب له داسي خوا ځخه چي د دوى په زړو كي هم نه وو ګرځېدى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَأَذَاقَهُمُ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَوةِ الدُّنْيَا

دوی ته ورسول خدای رسوايي او ذلت د دنيا په ژوند کي، لکه مسخ پر بعض کافرانو لکه د داؤد ﷺ په زمانه کي، یا خسف په مځکه کي لکه د قارون د موسیٰ ﷺ په زمانه کي، یا يې پر قتل باد مسلط سو لکه د نمرود په زمانه کي، یا رمي بالحجارة د لوط ﷺ په زمانه کي.

وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿۲۶﴾

او هر آئينه عذاب د آخرت چي د دوی لپاره تياکل سوی دی لوی دی تر عذاب د دنيا، ولي چي هم سخت دی چي عذاب د اور دی او هم ابدي دی، نو که وای دوی له پوهېدونکو څخه، يعني لو کان اهل مكة من اهل العلم.

فائده: جزاء د لو محذوف ده تقديره لاعتبروا دوی به عبرت اخستی وای له من قبلهم څخه او ايمان به يې راوړی وای، يا معنی د آيت عامه ده يعني لو كان المكذبون يعلمون مآل التكذيب للرسل ما كذبوهم.

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿۲۷﴾

په تحقيق مونږ بيان کړي دي لپاره د نفع د بندګانو (فاللام للانتفاع) په دې قرآن کي هره غريبه خبره چي په غرابت لکه مثل دائر على الانسنة (چي په پښتو يې مثل بولي) يعني چي په امورو کي د دين ورته ضرورت وي، صاحب د تفسير وسيط وايي چي مراد له ناس څخه اهل مكة دي (لكن العموم اولى واحرى لان القرآن الكريم بيان للناس الى يوم القيامة)

(لعلهم يتذكرون) شايد دوی به پند او عبرت واخلي، ولي چي په قرآن کي قصص د پېشو امتو او د رسولانو موجودي دي، او د مکذبينو د هلاک قصې هم راوړه سوي دي دا تول له عبرت دي د سيد المرسلين ﷺ د امة الدعوة او امة الاجابة لپاره... بيت:

پند گیر از مصائب دیگران ..... تا نگیرند دیگران ز تو پند
نرود مرغ سوئ دانه فراز ..... چو بیند مرغ دیگر اندر بند

قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿۲۸﴾

قرآن دی په عربي لغت چي افصح الالسنة ده، هيڅ کږوالی نسته په قرآن کي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بوجه ما لا من حيث الفصاحة والبلاغة باعتبار اللفظ ولا باعتبار المعنى.

پوه سه: چي قرانًا منصوب دی په حذف د اعني چي فعل او فاعل دی، ابن عباس رض د غير ذی عوج ترجمه په مختلف کړې ده، او مجاهد وايي: غير ذی لبس ای اشتباه.

پوه سه: چي لعل په معنی د لام کی دی، یعني د دې لپاره چي انسانان په مواعظو سره د قرآن عمل وکړي او کفر او معاصي به پرېږدي.

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيْهِ شُرَكَآءُ مُتَشٰكِسُوْنَ

بیانوي خدای ﷻ يو مثل د مشرک او موحد لپاره "رجلًا" بدل دی من مثل بتقدير المضاف ای مثل رجل.

پوه سه: چي د متشاکسون معنی مختلفون ده، صفت دی د شرکاء او شرکاء فاعل د ظرف مستقر دی، یعني فيه او داسي اعراب هم روا دی چي شرکاء دي مبتداء وي فيه دي خبر مقدم وي، قدم الخبر لان المبتداء نكرة وتقديم الخبر مصحح، كما في قولهم في الدار رجل كما تقرر في النحو، والجملة صفت لرجل یعني مثال د اهل الشرک چي دی د الهه متعددو عبادت کوي داسي دی لکه يو مريی چي د ډېرو کسانو تر منځ شريک وي، او هغه کسان بد خوی او بد اخلاقه وي، نو پر مريي د ټولو شرکاؤ مراعات ډېر ګران تمامېږي یعني که يو مراعات کوي هغه بل شريک ناراضه کېږي وهكذا.

سوال: د مشرکانو بتان خو جمادات دي يو د بل په خدمت يې خوا نه بدېږي؟

ځواب: په تمثيل کي مطابقت من كل الوجوه شرط نه دی، او بل جواب دادی چي مثال مبني دی پر زعم د مشرکانو چي دوی خپل معبودات ذا علم او شعور بلل ولهذا قالوا: ما نعبدهم الا ليقربونا الى الله زلفى، وايضًا قالوا هؤلاء شفعائنا الى الله.

وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ

او يو سړی چي خالص د يوه سړي مريی وي، دا مثال د مؤمن دی چي موحد دی چي عبد الله الواحد الغفور الرحيم دی.

هَلْ يَسْتَوِيٰنِ مَثَلًا ۚ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ۚ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۲۹﴾

نو آيا سره برابر دي دغه دوه مريان په مثل او په صفت کي او په حال کي، والاستفهام للتقرير ای لحمل المخاطب چي مشرکان دي پر اقرار په دې سره چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دوی هم وو ایي چي نه دي سره برابر حالاً فان العبد للواحد احسن حالاً من المشترک، او په بل عبارت همزه لپاره د انکار دی یعني لایستویان في الواقع که مشرک اقرار کوي او د شرمه اقرار نه کوي.

"الحمد لله، بل اکثرهم لایعلمون" او ټوله حمد خدای ﷻ لره دی لایشارکه فیه احد في الحقیقیة بلکې اکثره د مشرکانو په دې حقیقت نه پوهېږي فیشرکون به غیره لغایة جهلهم.

پوښتنه: بعض کسان د یو چا صفت په علم او یا حلم وغیرهما سره کوي، نو هم حمد خدای ﷻ لره دی که څرنګه؟

ځواب: داغه هم حمد د خدای ﷻ دی لان معطي العلم والحلم وغیرهما من الصفات المحمودة الله ﷻ.

سوال: اکثره یې ولي وو ایه او سره د دې چي ټوله مشرکان خو داغسي دي؟

ځواب: بعض مشرکان په مذکوره حقیقت پوهېږي لکن لایؤمنون عناداً، او داسي معنی هم روا ده الحمد لله علی نعمة التوحید والاسلام واختصاص التوحید بالمولی الواحد الحمید بصفات الجلال والجمال.

فائده: کلمه د بل پر دې تقدیر لپاره د اضراب نه ده بلکې ابتدائیه ده حکایةً عن حال المشرکین الجاهلین.

شان نزول: کفارو د مکې به ویل پر پرېږدئ محمد (ﷺ) هر څه چي وایي یو وخت به مړ سي موږ به ځني خلاص سو، فنزلت هذه الآیة.

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ﴿٣٠﴾

المعنی ستموت یعني کفار مکة کما مر من شان النزول، او یا معنی داده چي ټوله خلګ د مرګ د کندي پر غاره ولاړ دي.

سوال: صیغه د صفت مشبه یې ولي راوړه چي دلالت پر ثبوت حالاً کوي مثل زید ضارب عمرو دا معنا حالاً ده وان ارید الاستقبال کان مجازاً علی المذهب الصحیح؟

ځواب: لکون الموت متیقن الوقوع وان لم یقع حالاً، جلال الدین المحلي ؒ وایي: چي کفارو د مکې چي ولیدل چي علیه الصلوة والسلام نه مري، نو دا آیت نازل سو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ثُمَّ اِنَّكُمۡ يَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ عِنۡدَ رَبِّكُمۡ تَخۡتَصِمُوۡنَ ﴿٣١﴾

"ثم انكم" يعني انت يا محمد (ﷺ) و كفار مكة بل جميع الناس، د قيامت په ورځ يو د بل خصم به ګرځي، نو عليه الصلوة والسلام به ستاسي په الزام کي وايي رب ان قومي اتخذوا هذا القرآن مهجورا، وانهم كذبوني وكنت على الحق في دعوى التوحيد وكانوا على الباطل في التشريک واجتهدت في الارشاد والتبليغ ولجوا في العناد والتكذيب، او كفار پر خپل وار په اكاذيبو سره خبري كوي، مثل والله ربنا ما كنا مشركين وقولهم ماجاءنا من نذير وقولهم انا اطعنا سادتنا وكبرائنا الى غير ذالک من معاذيرهم الباطلة الكاذبة غير النافعة في يوم القيامة.

درويش وايي: چي كه څه هم په آيت شريف كي مراد اختصام ؤ په مابين كي د عليه الصلوة والسلام او د كفارو د مكي لكن په مناسبت د لفظ د اختصام عمومي اختصامات الواقعة بين الناس يوم القيامة بيان به يې بې ځايه نه وي، نو واوره چي اول چي قضاوت كړل كيږي وينه به وي، بخاري او مسلم له ابن مسعود ﷺ څخه روايت كړى دى ده وويل قال رسول الله ﷺ او ما يقضى بين الناس يوم القيامة الدماء الدماء، او په دې پرو روايتو له ابن عباس ﷺ څخه قال سمعت رسول الله ﷺ يقول يأتى المقتول متعلق (نيولي وي) رأسه باحدى يديه متكيًا (نيولى به وي قاتل په لاس سره) شخب اوداجه دمًا (بهيږي تر بنا ركو ويني) حتى يأتى العرش فيقول المقتول لرب العالمين هذا قتلني (يعني حق شرعي كالقصاص) فيقول الله تعالى للقاتل: تعسب (هلاک سې) ويذهب به الى النار.

واخرج البخاري عن ابى هريرة ﷺ عن النبي ﷺ من كان عنده مظلمة لاخيه (كه څوک وي چي د ده سره ظلم وي د ده د وروريعني مؤمن كه څه هم حقيقي ورور نه وي) فليحلله (ځان دي ځني خلاص كړي په دنيا كي يعني يا دي بخښنه ځني وغواړي يا دې حق ور كړي) ولي چي نسته په قيامت كي نه دينار او نه درهم، يعني چي ظالم له مظلومه ځان په خلاص كړي، كه دا ظلم عمل صالح ؤ هغه عمل صالح يې و مظلوم ته ور كو كيږي په اندازه د ظلم د ده وان لكن يكن (او كه نه وي ظالم لره حسنات د مظلوم له سيئاتو څخه پر ظالم حمل سي)

او مسلم او ترمذي له ابو هريره ﷺ څخه روايت كړى دى قال رسول الله ﷺ آيا تاسي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خبر یاست چي مفلس څوک دی؟ صحابه کرامو ﷺ وويل چي مفلس په مونږ کي هغه څوک دی چي لا درهم له ولا متاع. قال رسول الله ﷺ المفلس من امتي من يأتي بصلوة وصيام وزكوة وقد شتم هذا وقذف هذا يعني په دروا غويږ د زنی نسبت ورته کړی وي، واكل مال هذا وسفک دم (بهيولې يې وي وينې د بل سړي) وضرب هذا (نو دغه مدعيان ورته راجع سي په ورځ د قيامت هر يو خپل حق غواړي) نو ځني قبض کړي له حسناتو څخه د هغه ظالم که د ظالم حسنات خلاص سوه د مخه د مظلومانو د پور ور کولو. اخذ من خطاياهم فيطرح عليه، ثم طرح في النار، وروسته ظالم اورته وغورځوي.

فائده: مراد له حسناتو څخه د ظالم چي مظلوم ته يې ور کوي ماسوی له ايمان څخه دی.

معجزة نبوية: يوه ورځ عليه الصلوة والسلام وويل: انا خصم عثمان رضی الله عنه يعني دده له خوا وظالم ته عند الرب تعالى، ابراهيم النخعي رحمه الله وايي چي صحابه کرامو ﷺ وويل مونږ خو سره وروڼه يو، ما خصومتنا فلما قتل عثمان رضی الله عنه قالوا هذه خصومتنا يعني د صادق مصدوق رحمه الله پيشگويي رښتيا سوه، وعن ابی سعيد الخدري رضی الله عنه كنا نقول ربنا واحد وديننا واحد وكتابنا واحد فما هذه الخصومة، فلما كان يوم صفين او مونږ يو بل په تورو سره ووهل قلنا هو هذا، وعن الزبير بن العوام رضی الله عنه قال لما نزلت على رسول الله ﷺ: ثم انكم يوم القيامة الآية قلت اى رسول الله ايكرر علينا ما كان بيننا في الدنيا (يعني من الخصومات مع خواص الذنوب، اى الذنوب المخصوصة بيننا) سوى الخصومات، قال عليه السلام نعم حتى تؤدون الى كل ذی حق حقه، قال الزبير رضی الله عنه ان الامر اذاً لشديد، قال ابن مسعود رضی الله عنه چي فراق د عليه الصلوة والسلام نژدې سو (يعني چي دی مريض وُ او د زكندن وخت يې نژدې سو، جمعنا في بيت امنا عائشة ﷺ ثم نظر الينا فدمعت عيناه (مونږ ته چي يې وکتل ترستر گو مبارکو يې اوښکي راغلې) فقال مرحبًا بكم حياكم الله رحمكم الله اوصيكم بتقوى الله عزوجل وطاعته قد دنا الفراق (نژدې سو جلا والی زمونږ او ستاسي ترمنځ) وحان المنقلب الى الله والى سدرة المنتهى وجنة المأوى، ماته دي غسل راکړي هغه کسان چي له اهل بيت څخه زما وي لکه جعفر بن ابی طالب رضی الله عنه واخيد علي کرم الله وجهه ويكفوني في ثيابي هذه ان شاؤا، او في حلة يمانية چي (چي له يمن څخه راغي) نو چي ماته مو غسل او کفن راکړل ضعوني على سريري في بيتي على شفير لحدي ثم اخرجوا عني ساعةً فاول من يصلي علي حبيبي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جبرئيل ثم ميكائيل ثم اسرافيل ثم ملك الموت ثم ادخلوا علي فوجًا فوجًا فصلوا علي، صحابة كرامو ﷺ بغاري كړې (يعني لا على الوجه الممنوع في الشرع) او وه يې ژړل وقالوا يا رسول الله ﷺ انت رسول ربنا وشمع جمعنا (ځراغ زمونږ د جمعيت يې) وبرهان ربنا فاذا ذهبت عنا فالى من نرجع (چاته به په ديني امورو کي رجوع کوو) قال ﷺ تركتكم على المحجة البيضاء (ما تاسي پرې ايښي ياست پر واضح طريقه چي روښانه ده) ليلها كنهارها (شپه يې لکه ورځ داسي ده) يعني في الوضوح، وتركت لكم واعظين ناطقًا وصامتًا (چي يو خبري کوي او په خبرو سره خلکو ته وعظ کوي، او بل په پټه خوله خلکو ته تبليغ کوي) فالناطق هو القرآن والصامت هو الموت، فاذا اشكل عليكم فارجعوا الى القرآن والسنة (کله تاسي ته يو مشکل پيښ سو يعني په امورو کي د دين نو رجوع وکړئ و قرآن ته چي يا به په عبارة النص يا په اشارة النص واقتضاء النص به هغه مشکل حل سي، او که يې په قرآن کي نه کړئ پيدا يا سنت يعني احاديث قوليه يا فعليه ته رجوع وکړئ، او که مو زړونو غلظت او قسوة پيدا کړی نو نرم يې کړئ بالاعتبار في حال الاموات، نو اول خو رسول الله ﷺ د سر له درده په تکليف ؤ وكان اخيرًا مريضًا (۱۸) يوم، خلک به په جماعت پوښتني ته ورتله ثم مات صلى الله عليه وسلم د دوشنبې په ورځ پر دوولسمه (۱۲) د ربيع الاول، ودفنوه ليلة الاربعاء (چهارشنبې په شپه في حجرة عائشة ﷺ، او بعض رواتو وايي چي په شپه د سه شنبې دفن کړل سو.

په صحيح حديث کي راغلي دي چي که چا ته يو مصيبت پيښ سو (يا يې پلار مړ سو يا يې ورور يا يې زوی وغيره) نو دي په ياد کړي مصيبت زما د وفات فانها افظع المصائب، ولنعم ما قال الشاعر:

اصبر لكل مصيبة وتجلد ...... واعلم ان المرء غير مخلد
واذا اعترتك وساوس بمصيبة ...... فاذكر مصابك بالنبي محمد ﷺ

درويش وايي: چي لله الحمد والمنة ومنه التوفيق والرحمة وعلى سيد رسله الصلوة والتحية وعلى آله وصحبه الكملة النجيبة، تفسير د جزء ۲۳ په شپه د چهارشنبې پای ته ورسېدی، او ان شاء الله تعالى تفسير د جزء ۲۴ به د چهارشنبې په ورځ شروع سي.

اللهم منك واليك تباركت ربنا وتعاليت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

الجزء الرابع والعشرون

فَمَنْ اَظْلَمُ ٢٤

تفسير ايوبي حنفي

حضرت مولانا محمد عبيد الله الايوبي

الحنفي النقشبندي القندهاري

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا

سكين او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ

مكتبة القراة والتجويد

٠٧٤٩٨٤٩٥٦٩

كاسي روډ كوټه بلوچستان

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

درويش وايي: چي تفسير د جزء (۲۴) من اجزاء القرآن الكريم تخميناً پر اته بجې د ورځي د چهار شنبې اخيري د مياشتي د محرم الحرام سنه (۱۴۳۲ هـ) شروع کيږي.

اللهم وفقني لاتمام تفسير هذا الجزء بالخير والصحة والسلامة واجعله لوجهک الكريم انک على كل شيئ قدير وبالاجابة جدير.

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ

څوک دی ډېر ظالم (کلمه د فاء د سببيت ده فان اختصام الكفار مع النبي ﷺ سبب لكونهم اظلم الناس والاستفهام للانكار يعني لا احد اظلم منهم) له هغه چا څخه چي پر خدای ﷻ دروغ وايي، يعني چي يا وايي خدای لره ولد سته يعني عيسىٰ ابن الله وعزير ابن الله والملائكة بنات الله بولي، يا وايي خدای لره شركاء په عبادت کي سته چي بتان دي د مشرکانو.

وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ اِذْ جَآءَهٗ

او تكذيب کوي د صدق چي مراد څني قرآن کريم دی وغيره من المعجزات الواضحات، هغه وخت چي صدق دوی ته ورسېدی يعني من غير توقف وتأمل في شانه بلکي سره د دلائل قطعيه پر صدق د هغه تكذيب وکړي او پر قرآن مبارک يې حکم د اساطير الاولين وکړی، يا د کهانت يا د شعر نوم يې پر کښېښو، او پر معجزاتو يې نوم د سحر کښېښو، او عليه الصلوة والسلام ته يې نسبت د کاهن، شاعر، متقول او ساحر په نومانو سره وکړی.

اَلَيْسَ فِيْ جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكٰفِرِيْنَ ﴿۳۲﴾

آيا نسته په دوږخ کي منزل او مقام د کافرانو لپاره؟

پوه سه: چي همزه لپاره د استفهام انکاري دی داخل دی پر حرف نفي، وقد تقرر ان النفي النفي اثبات، يعني سته منزل او ځای د کفارو لپاره.

پوه سه: چي په هغه آيت کي "انک ميت وانهم ميتون" بيا تر دې ځايه پوري تسلي ده ونبي کريم ﷺ ته على تكذيب القوم اياه والقرآن حتى چي عليه الصلوة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والسلام په انتقام کي د کفارو په فکر غمجن نه سي، تسلي په دې معنی ده چي جهنم کافي دی په انتقام کي د دوی.

وَالَّذِیْ جَآءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهٖۤ اُولٰٓئِکَ هُمُ الْمُتَّقُوْنَ ۝

پوهسه: چي مراد له ''الذي آه'' څخه عام مصدق دی تا چي عليه الصلوة والسلام او مؤمنانو ته شامل سي.

ترجمه: هغه څوک چي راتګ يې کړی دی په صدق سره (له صدق څخه مراد قرآن او راوړونکی يې عليه الصلوة والسلام دی) او د هغه کسانو تصديق يې کړی وي، مراد مؤمنان دي، دغه کسان له خدای ﷻ څخه بېرېږي (هم ضمير فصل لپاره د حصر دی)

تنبيه: له دې سببه چي په دې آيت کي ''اولئک، هم او متقون'' په صيغه د جمع راغلي دي، نو له هم دې سببه مونږ وويل چي مراد له الذي جاء آه، څخه عام دی تاچي په الذي کي چي مراد عليه الصلوة والسلام او مؤمنان دي د عليه الصلوة والسلام او مؤمنانو هم يو لوی جماعت دی جمع پيدا سي.

فائده: د دې آيت په رڼا کي دا هم معلومه سوه چي په خپله عليه الصلوة والسلام هم د متصدقينو په ډله کي دی په جاء به سره، بل هو اول المصدقين بما جاء به کما في قوله تعالی آمن الرسول بما انزل اليه من ربه والمؤمنون الآية.

روايات: قال السدي'' الذي جاء بالصدق هو جبرئيل'' وصدق به محمد ﷺ تلقاه بالقول، وقال الکلبي'' و ابو العالية'' الذي جاء بالصدق هو رسول الله ﷺ وصدق به ابوبکر ﷺ، لکن التعميم انسب، ولهذا قال مقاتل'' وقتاده'' الذي جاء بالصدق هو رسول الله ﷺ وصدق به الاتباع، قال ابن عباس ؓ يعني رسول الله ﷺ جاء بلا اله الا الله وهو المراد بالصدق وصدق به انتهی.

پوښتنه: خبر يې ولي جمع راوړی؟

ځواب: علی ان المراد هو ومن تبعه کما في قوله تعالی: ولقد آتينا موسی الکتاب لعلهم يهتدون (يعني کتاب خو يوازي موسیٰ ته ورکړل سوی وُ، نو د يهتدون ضمير و چاته راجع دی؟ نو مراد دی او دده اتباع دي، کذا في هذه الآية)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ جَزَآءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿۳۴﴾

دوی لره يعني متقين لره هغه شی دی چي د دوی اراده ورته وسي او خوښ يې وي، سته په نيز د رب د دوی يعني په جنت کي (كذا قال المظهري) دغه مذكور في الآية ثواب دی د مخلصينو په اعمالو کي.

درويش وايي: چي مظهري يوازي جنت ذكر كړی دی لكه چي فقير تبعًا له وويل يعني في الجنة، لكن روح المعاني وايي لا في الجنة فقط، ولي چي بعض مايشاؤن لكه بخښنه د گنهو و الامن من الفزع الاكبر وسائر اهوال القيامة انما يقع لهم قبل دخول الجنة.

پوښتنه: متقين خو د مخه ذكر سوي وه، نو څه حكمت د رب العزة دی چي ضمير د لهم يې نه راوړی، بلكې اسم ظاهر چي لفظ د محسنين دی را يې وړی؟

ځواب: لپاره د تنبيه پر علت د لهم ما يشاؤن فافهم، او روح البيان هم لا في الجنة فقط عبارت ويلی دی على خلاف المظهري والله اعلم.

لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا

چي پټ كړي (يعني خدای ﷻ په مغفرت سره هغه د پر بد عمل د دوی تخصيص د اسوأ يې وكړی په ذكر سره للمبالغة في المغفرة لانه اذا كفر الاسوء فغيره اول.

فائده: په دې آيت سره رد دی پر معتزله وُ چي دوی وايي چي مرتكب د كبيره گناه كه بې توبې مړ سي ابدي ځای يې دوږخ دی بخښنه يا شفاعت يې څوك نسي كولای، وجه الرد: اسوأ گناه كبيره ته وايي او په دې آيت كي د مغفرت وعده خدای پاک كړې ده، او بله نكته په راوړلو كي د اسوأ اشاره ودې ته ده چي دغه متقون چي ذكر سوه د دوی د غايت خوف من الله هر گناه چي د دوی څخه صادره سي دوی يې اسوأ الذنوب بولي، او بعض مفسرين وايي چي صيغه د افعل چي اسم تفضيل ده لپاره د نفس زيادت ده لا على ما اضيف اليه ای الذي عملوا، والتفصيل في روح المعاني بكلام طويل.

وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۳۵﴾

او دوی ته وركوي ثواب د اعمالو د دوی، يعني چي خدای دوی ته وركوي پر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عادي اعمالو حسنه د دوی پر اندازه د احسن د عملو د دوی ورکوي في زيادة الاجر وعظمه وذالک لفرط اخلاصهم في جميع الاعمال، او بعض مفسرين وايي چې احسن دلته لپاره د زيادت مطلق دی کما مر في الاسوء يعني لا باضافة الى المضاف اليه کما مر فافهم، او مقاتل وايي يجزيهم المحاسن اعمالهم ولا يجزيهم بالمساوي.

اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهٗ ۭ وَيُخَوِّفُوْنَكَ بِالَّذِيْنَ مِنْ دُوْنِهٖ ۭ

استفهام لپاره د انکار دی پر حرف نفي چې ليس دی داخل سو، نو نفي د نفي مبالغه په اثبات کې ده يعني الله کاف ضرورة (عبده) المراد به محمد ﷺ دی چې فرد اکمل د عباد الله دی (ويخفونک) دا جمله عطف ده پر مضمون اليس الله بکاف تقديره الله کاف عبده، او کفار مکه بيروي تا په هغه بتانو سره چې دوی يې عبادت کاوه، يعني عليه الصلوة والسلام ته به دوی ويل چې زموږ د خدايانو څخه خوله ونسه. او دا مه وايه چې دوی نه و عابدون ته د دوی نفع رسولای سي او نه دفع د ضرر څني کولای سي، ولي که زموږ آله در ته په غضب سوه يا به دې لېونی کړي يا به دې دماغ درخراب کړي، کذا اخرج عبد الرزاق، په دې آيت کې تسلي ده و عليه الصلوة والسلام ته، ځکه چې په حديث شريف کې راغلي دي "من اصبح وهمو مه هم واحد کفاه الله هموم الدنيا والاخرة" ترجمه: که چا سهار کړی غمونه يې ټوله يو غم ؤ (لکه د عليه الصلوة والسلام چې يو غم ؤ يعني ايمان د قريشو د مکې) نو خدای ﷻ به يې کفايت او کفالت وکړي د هغه شخص د غمو د دنيا او آخرت، او د غسې خدای پاک هم وکړه چې د دنيا د ده غم چې اعلاء د کلمة التوحيد لا اله الا الله په ټوله اهل مکه بلکې د ټولو عربو رفته رفته خدای پاک پای ته ورسول او په آخرت کې چې د عليه الصلوة والسلام غم د امت ورسره ؤ په دې قول د رب عزوجل وعده ورکړه سوه "ولسوف يعطيک ربک فترضى" او د هم محمود زيری پر وسو.

درويش وايي: چې په کشف الاسرار کې (چې د يو تفسير نوم دی په فارسي ژبه) وايي که اين ايت يعنى "ويخوفونک آه" نازل شده درحق مصطفى ﷺ (لکه چې موږ يې د مخه بيان وکړی) وديگر بار درحق خالد بن الوليد رضي الله عنه نازل شده چنانچه اهل تفسير ميگويند که سورة الفاتحة دو بار نازل شده يکبار در مکه ويک بار در مدينه عند تحول القبلة الى الكعبة، ونزولش درحق خالد بن الوليد رضي الله عنه آنست که قومى از

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مشركان عرب درختي رابمعبودي گرفته بودند ورب العزة ان را سبب ضلالت ايشان گردانيده بود، او دربيخ ان درخت ديوى قرار گرفته بود ونام آن ديو عزى بود وان ديو كسى كه عبادت آن درخت ميكرد سخن ميگفت ومردم درضلالت افتاده بودند. مصطفى ﷺ خالد بن وليد رضي الله عنه را امر فرمود تا آن درخت را از بيخ بر آورد وزير آن درخت ديو است آنرا بكشد، مشركان آنجا گرد آمدند وخالد رضي الله عنه را بترسانيدند كه اين كار نكند كه عزى ترا يا هلاک يا ديوانه كند، خالد رضي الله عنه خبر ايشان بمصطفى ﷺ رسانيد ورب العزة درحق خالد رضي الله عنه اين ايت فرستاده ويخفونک آه، خالد رضي الله عنه پس به پيش ان درخت رفت آن درخت را از بيخ بكند وزير آن درخت يک شخصي يافت عظيم سياه گريه ميكرد خالد رضي الله عنه ان را كشت پس خبر كه خالد رضي الله عنه بمصطفى ﷺ آورد عليه الصلوة والسلام گفت تلک عزى ولن تعبد ابداً انتهى، والله اعلم بالصواب، بنده ميگويد من نه انكار ميكنم ونه اين كار ميكنم، والعلم عند الله العظيم.

وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ هَادٍ ۝

څوک چي خداى ج گمراه كړي، يعني له كفايت څخه د خداى ج يعني لرسول الله ﷺ او بېرول دده بما لايضر ولا ينفع، نسته هغه لره و حق ته د رسېدلو لار.

وَمَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ مُّضِلٍّ ؕ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِعَزِيْزٍ ذِي انْتِقَامٍ ۝

او چاته چي هدايت وكړي خداى ج نو نسته هغه لره گمراه كونكى، ولي چي د خداى جل جلاله د فضل رد كونكى نسته، الاستفهام للانكار و نفي النفي اثبات (يعني الله غالب ينفع ويثبت من شاء لامرد لحكمه) وهذا لاوليائه اى المؤمنون او مالک د انتقام دى لاعدائه ولا ناصر لهم يخلطهم من عقابه.

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُوْلُنَّ اللّٰهُ ؕ

او كه ته يا محمد (ﷺ) سوال وكړي له كفارو څخه د مكې، چي چا پيدا كړي دي اسمانونه او مځكه، دوى به وايي حتمًا چي خداى ج پيدا كړي دي ولي چي بدهي اولي خبره ده چي بتان د دوى صالح د دې خلقيت نه دي او اهل مكه هم په دې اعتراف كاوه چي دا خالقيت خالصةً لله دى.

پوه سه: چي يو سبب د جمع راوړلو د اسمانو او مفرد راوړه د مځكي دادى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي اسمانونه چي اووه طبقې دي يو له بله سره مختلف الماهية دي او ځمکه که څه هم اووه طبقې ده لکن حقيقت يې يو دی په عوارضو سره اختلاف ده، نو اسمانونه لکه انواع د حيوان يعني مختلف الماهية دي او د ځمکي طبقات لکه نوع د انسان مختلف بالعوارض ده، ولا تنس هذه الدقيقة في جميع القرآن.

قُلْ اَفَرَءَيْتُمْ مَّا تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ

ته ووايه يا محمد (ﷺ) وروسته تر اعتراف ددوی لپاره د الزام ددوی (افرأيتم) مجموع په معنی د اخبروني دی بعد ما اعترفتم بان خالق العالم هو الله وحده لاشريک له في خالقيته تعالى ذالک، تاسي د څه شي عبادت کوئ يعني الاوثان بېله خدايه (پوه سه! چي عائد و ماته محذوف دی ای تدعونه)

اِنْ اَرَادَنِيَ اللّٰهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كٰشِفٰتُ ضُرِّهٖٓ

که اراده وکړي ماته خدای په يو ضرر سره لکه شدت او مرض، آيا هغه يعني ستاسي بتان دفع کونکي دي د ضرر د خدای ﷻ زما څخه؟

اَوْ اَرَادَنِيْ بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكٰتُ رَحْمَتِهٖ

يا اراده وکړه خدای ماته په رحمت سره لکه صحت او عافيت آيا کولای سي ستاسي بتان منع د رحمت د خدای ﷻ له ما څخه؟ يعني ستاسي د اعتراف سابق چي خالق العالم خدای فقط دی بايد تاسي انکار وکړئ له دې څخه چي زموږ خدايان قادر دي پر کشف الضر او امساک الرحمة، مقاتل وايي چي داغه پوښتنه عليه الصلوة والسلام ددوی څخه وکړه ددوی سکوت مختاره کړی لان القول بذالک يرد عليهم ابناء خالتهم.

درويش وايي: چي دا يوه کنايه ده، ولي چي زامن د خاله ددوی خو پخپله ددوی دي يعني ځانونه په خپله ملامت وبولي.

قُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ ؕ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُوْنَ ۝

ته ورته ووايه کافي دی خدای ما لره په رسولو کي د خير او په دفع کي د ضرر، بتان ددوی په دې کفايت کي پوچ دي، خاص پر خدای باندي تکيه کوئ (نو جار او مجرور د تقديم لپاره د حصر دي)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي له متوکلون څخه مراد مؤمنان دي ولي چي مؤمنان په دې پوهېږي چي ضار او نافع یوازي خدای ﷻ دی وبس، وجه د تعبیر د مؤمنانو څخه په متوکلون سره اشاره ورته ده چي شان د مؤمن باید توکل وي.

فائده: توکل د اسبابو سره منافي نه دی مثلاً یو سړی مریض وي دوا کوي، یو سړی مسکین وي مزدوري کوي الی غیر ذالک یعني د اسبابو سره سره تکیه او توکل پر خدای ﷻ، چنانچه گفته اند..... ع: کشت کن په تکیه بر جبار کن.

په حدیث شریف کي راغلي دي چي یو له صحرائي مؤمنانو د علیه الصلوة والسلام د زیارت او ملاقات لپاره راغلی ؤ، نو له ډېر محبت او له عشقه د اوښ څخه کښته سو او اوښ یې پرېښو و مسجد نبوي ته ورغلی، خیر وروسته علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي پر څه شي راغلی یې یعني پرپښو راغلی یې که پر دابه؟ هغه سړي ورته وویل چي پر اوښ راغلی یم، علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي نو اوښ دي څه په وکړه، هغه ورته وویل چي د خدای پر توکل مي هسي پرېښو، علیه الصلوة والسلام ورته وویل ورسه غنګنونه یې وتړه بیا توکل پر خدای ﷻ وکړه، او کما قال علیه الصلوة والسلام، فارسي مثل دی:

چو شیر راببینی و ازو بترسی پیش او، درزمین بغلط وتواضع کن تا بر شما شیر اگرچه عظیم بود اماده کریم بود.

حکایت: ان سفینة مولی رسول اللهﷺ اخطاء الجیش بارض الروم واسر (بند کړه سو یعني د رومیانو په لاس) دی وایي: فهربت یلتمس الجیش فاذا باسد (ناګاه د شپې په دوران کي د یوه غره په لمن کي زمری راباندي پېښ سو، ما ورته وویل) یا ابا الحارث (چي د زمري مشهور کنیت دی عند العرب) انا سفینة مولی رسول اللهﷺ فکان امري کیت وکیت (زما حال داسي او داسي ؤ یعني خپل حال مي زمري ته ووایه) فاقبل الاسد یتبصبص (زمری زما خواته راهي سو او لکۍ یې ښوروله چي علامه د صلح د حیوان ده) حتی قام الی جنبي (چي ما داسي وفهمول دده له ډېرو څخه چي راباندي سپور سه، نو زمری راهي ؤ داغه رنګه حتی سمع صوت الجیش فقام (اشاره یې داوه چي کښته سه لښکر ته راورسېدو، نو زه کښته سوم زمری راهي سو ولاړی)

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

فوائد: (۱) حیوان مفترس لایقدر علی الاضرار اذا کان المرء في عصمة الله فکیف یضر الجمادات یعني بتان.

(۲) ان طاعة الله والتوکل علیه سبب النجات من المهالک.

(۳) ان الاستشفاع برسول الله ﷺ والتقرب الیه بالایمان والتوحید والعمل بسنته یهدي الی سواء الصراط کما هدی سفینة رضی الله عنه.

درویش وایي: چي سعدي شیرازي رحمه الله په بوستان کي وایي چي یوه ورځ د ځنګله له خوا څخه یو سړی راووتی چي پر پړانګ سپور و، چنان حول ازان حال بر من نشست که پای گریختن به بست، سعدي رحمه الله وایي چي هغه سړی یعني د پړانګ سپور په ما وفهمېدی چي سعدي وارخطاء سو، نو زما و برابر ته چي راغلی تبسم کنان دست بر لب گرفت که سعدی مدار آنچه دیدی شگفت:

تو از حکم داور گردن مپیچ .... که از حکم تو گردن نه پیچند هیچ

قُلْ يٰقَوْمِ اعْمَلُوْا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّیْ عَامِلٌ ۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۙ﴿۳۹﴾

ته ووایه ای قومه زما (نو کسره د میم عوض د مضاف الیه ده یعني قومي) تاسي عمل کوئ پر حالت چي شرک او معاصي دي، ژر دی چي تاسي به پوه سئ.

فائده: اصل مکانت خو اسم مکان دی استعیر ههنا للحال کما ان حیث اسم زمان دی استعور للمکان في بعض المواضع.

پوه سه: چي په آیت کي امر بالشرک نه دی بلکې تهدید دی کما یدل مابعده (اني عامل) ای مکانتي ای علی حالي من التوحید والتبلیغ فحذف علی مکاني للاختصار والاشعار علی ان حاله لاتقف علی حد بل الله سبحانه یزیده کر الدهور ومر الازمان قوة ونصرة فلذا توعدهم بکونه منصوراً علیهم في الدارین بقوله تعالی.

مَنْ يَّاْتِيْهِ عَذَابٌ يُّخْزِيْهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ﴿۴۰﴾

چاته به راځي هغه عذاب چي دی پر ذلیل سي کما في یوم بدر (مقیم) ای دائم وهو عذاب النار في یوم القیامة)

اِنَّاۤ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ ۚ

موږ نازل کړی دی پر تا باندي چي قرآن جلیل الشان دی لپاره د خلګو (کلمه د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لام لپاره د نفع دی چې دوی نفع پر واخلي او راهنمايي د دوی وکړي و مصالحو ته د دوی په دنيا او اخرت کي (بالحق) ای متلبسا ببيان الحق.

فَمَنِ اهْتَدٰى فَلِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ

که څوک په هدايت د قرآن عمل وکړي هغه د خپلي نفع لپاره دی يعني يعود نفعه من الامن من عذاب النار، او که څوک ګمراه سي يعني په قرآن کريم سره يعني په نسوونه د قرآن کريم عمل ونه کړي نو نه دی عذاب او ضرر د هغه ضلال مګر پر دده يعني دده ضلال و بل چاته سرايت نه کوي، کريمه: ولاتذر وازرة وزر اخرٰی.

وَمَآ اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيْلٍ ۝۴۱

او نه يې ته يا محمد (ﷺ) پر دوی باندي ګمارل سوی چي ته به يې حتمًا مسلمانانوې، يعني ما ته امر کړی يې په رسولو سره د آيات الهيهؤ سره و دوی ته و قد فعلت، نو د دوی ضلال تاته تاوان نه رسوي، په صحيح حديث کي راغلي دي: ان مثل ما بعثني الله به من الهدٰى والعلم (ای بامور الدنيا والآخرة) کغيث لکه باران چي مځکي ته ورسېږي يوه يوه مځکه ښه خوړه او پسته مځکه وي چي اوبه د باران جذب کړي او هغه تخمونه چي په دې مځکه کي موجود وي ښه وانبه راشنه کړي او که انسانانو تخم پکښي پاشلی ؤ لکه غنم وغيره هغه هم ښه شان پکښي راشنه سي، ومنها اجادب يعني کلکه مځکه وي چي اوبه خو نه جذبوي لکن په عين حال کي ذب مځکه وي چي اوبه پکښي درېږي، نو ددې اجادب مځکي پر اوبو که څه هم وانبه خو نه راشنه کېږي لکن پر ولاړو اوبو يې خلګ نفع اخلي يعني څښني يې او بوده ګان پر اوبوي، او که باران بل ځای وه اوريږي چي ښوی ډبري وي چي نه وانبه راشنه کوي او نه اوبه خوندي کوي لکه دويم قسم مځکه، نو عليه الصلوة والسلام وويل چي دا مثال دی د فقه في دين الله (چي علم نافع حاصل کړي په دين کي د خدای ﷻ ونفعه الله بما بعثني به يعني پخپله هم عمل په وکړي او نورو خلګو ته يې هم تعليم کوي، د اول قسم مثال دی، او مثال دی د هغه عالم چي په علم عمل نه کوي لکن نورو خلګو ته ښوونه کوي چي هغه دده په تعليم عمل کوي: داد اجاذب مځکي مثال دی، ومثل من لم يرفع اليه ای القرآن راسًا ای لم يلتفت اليه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بالعمل ولم يقبل هدى الله الذي ارسلت به، دا مثال دى د دريم قسم مخکي چي قيعان يې نوم وُ انتهى الحديث مع الترجمة او كما قال رسول اللهﷺ.

درويش وايي: چي د ملايانو د اوسني زماني همدغه دري حالة دي فتدبر فيه.

اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِيْ لَمْ تَمُتْ فِيْ مَنَامِهَا ۚ

مور قبض کوو روحان د انسانانو د ابدانو څخه د دوى يا پر داسي ډول چي تعلق د روحانو له ابدانو سره بالكلية ظاهرًا و باطنًا دا په وخت د مرګ د انفسو، او يا داسي قبض کوو چي روحانو لره بعض تصرفات نسي پاته ظاهرًا لکه ليدل اوريدل او حركت ارادي، دا پر داسي ډول قبض چي روحان متوجه وګرځول سي و عالم مثال ته چي په پښتو يې خوبونه بولي د عالم الشهادة لپاره د استراحت په خواب د غفلت د عالم الشهادة څخه.

بوه سه: چي په معنى اول حقيقت دى د قبض او توفى بالمعنى الثاني مجاز دى.

سوال: علماء په يوه خوله وايي چي جمع په منع کي د حقيقت او د مجاز في اطلاق واحد نه ده روا؟

ځواب: دا جمع د حقيقت بخصوصه او د مجاز بخصوصه نه ده بلکي په اصول الفقه کي دي ته عموم مجاز وايي يعني مراد معنى ثالث وي چي حقيقت او مجاز دواړه پکښې داخل وي وهو ههنا مطلق القبض چي قبض ظاهرًا وباطنًا هم پکښې داخل وي كما في حالة الموت او قبض ظاهرًا فقط هم ترلاندي دى لکه د خوب په حالت کي.

درويش وايي: چي عموم مجاز په ډېرو ځايو کي په عربي ژبه کي ستّه كما لايخفى على من يعرف اللغة العربية، او بل جواب دا دى چي انسان لره يو نفس او بل روح ستّه، نو د خوب په دوران تخرج النفس ويبقى الروح، حاصل دا دى چي نفس چي په هغه سره تعقل د شيانو او تميز د خره او غوايي او زيد او عمرو مثلًا په کېږي هغه باقي وي او په وخت کي د مرګ دواړه چي نفس او روح دي بدن ته خير باد وايي، ددې جواب بنا خو پر دې ده چي نفس لره ددې حقيقي معناوي ستّه چي يوه معنى نفس دراكه دى او بله معنى يې نفس تنفس ده، نو پر دې تقدير خو عموم د مشترک لازمېږي وهو غير جائز ايضًا لکه جميع بين الحقيقة والمجاز. والجواب بالتقدير بان يقال الانفس التي لم تمت آه فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَيُمْسِكُ الَّتِىْ قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰٓى اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى

نو خدای ﷻ خوندي کوي يعني بدن ته يې نه ايله کوي تر نفخه ثاني پورې چې نفخة البعث يې بولي يعني پس له مرګه ژوند، او هغه نفس وقت النوم بيرته را اله کوي للتصرف في الابدان يعني چې نائم د نوم ويښ سي (الى اجل مسمى) اى الوقت المعلوم لموته.

سنت طريقه د خوب او د ويښې: په حديث شريف کې د بخاري راغلي له براء بن عاذب رضي الله عنه څخه چې نبي ﷺ به بيدېدی او پر ځای به پرېوتی، نو راسته لاس به يې تر بارخو مبارک لاندې کښېښو، وروسته به يې داسي وويل: اللهم بک اموت واحياء (ستا په قدرت زه بيدېږم او را ويښېږم) او چې له خوب څخه به راويښ سو داسي به يې وويل: الحمد لله الذي احيانا بعد ما امتنا واليه النشور (اى البعث بعد الموت) وعن ابى هريرة رضي الله عنه برواية البخاري قال قال رسول الله ﷺ اذا آوى احدکم الى فراشه (چې ورسي يو ستاسي څخه خپل فرش ته د بيدېدو لپاره يعني کمبله، ټاټ، بوريا وغيرها) فلنيض فراشه بداخلة ازاره (نو دي پاک کړي فرش لکه سرې چې يو شی جارو کوي يا دي وڅنډي په داخل سره د لنګ) فانه لايدري من خلفه عليه (ولي چې دی نه دی خبر چې دده تر ويښېدو وروسته به پر فراش څه شی دده په عوض کې به راغلی وي يعني يا لړم يا مېږی يا خاشې مثلاً) ثم يقول باسمک ربي وضعت جنبي وبک ارفعه ان امسکت نفسي فارحمها وان ارسلتها فاحفظها بما تحفظ به عباد ک الصالحين.

پوښتنه: په د مخه حديث کې د بيدېدو لپاره بل قسم دعاء نه سوه تېره، نو جمع د دواړو به څرنګه کېږي؟

ځواب: وجه الجمع ګاهي چنين و ګاهي چنان ده، يا ګاهي دي هغه د مخه دعا کوي او ګاهي اوسنی دعاء کوي.

اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ۝٤٢

په تحقيق په دغه يکباره توفی او په امساک ګاهي او ارسال کې ګاهي (په تأويل د مذکوره تأمل) دلائل د قدرت تامه د خدای او پر حکمت د رب حکيم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مطلق او پر شمول د قدرت او رحمت دده، د هغو خلکو لپاره چي دوی په دغو کيفياتو کي د تعلق د نفوسو په ابدانو پوري او توفی د هغو بالکلية عند الموت او په بقا کي د نفسو يعني چي فنا د ابدانو د دوی نفوس نه فنا کېږي او د بعض نفوسو په سعادت کي او د بعض په شقاوت کي او په دې کي هم فکر وهي چي توفی احيانًا و ارسال احيانًا الى انقضاء الاجل المعلوم، نو چي په دې اشياؤ کي دوی فکر وهلی وای، نو دا به يې يقين سوی وای چي قادر پر دغو تحولات قادر پر بعث الابدان بعد الموت هم دی.

اَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ شُفَعَآءَ ؕ

دا آيت په کفارو کي د مکې نازل سوی دی چي دوی به ويل چي دا بتان شفاعت کونکي دي عند الله، نو الله تعالى پر دوی انکار وکړی په ام اتخذوا سره.

پوه سه: چي کلمه د ام منقطعه ده په معنى د بل او همزه د انکار ده.

ترجمه: بلکې دوی ګرځولي دي بتان شفعاء خپل من دون الله ای من غير اجازة الله، کريمه: من يشفع عنده الا باذنه.

قُلْ اَوَلَوْ كَانُوْا لَا يَمْلِكُوْنَ شَيْـًٔا وَّلَا يَعْقِلُوْنَ ﴿۴۳﴾

همزه لپاره د انکار دی او واو د عطف دی پر مقدر کما هو القانون النحوي وقد مر مرارًا، والتقدير يشفعون لكم ولو كانوا على هذه الصفة چي دوی مالکان د هيڅ شي نه دي او نه هم په هيڅ شي پوهېږي ولي چي تول جمادات دي.

درويش وايي: چي که فرضًا دوی يعني کفار مکه ووايي چي مورد عبادت کوو دا بتان د هغو مقربينو بند ګانو د خدای تماثيل يعني تصويرونه دي، خدای هغه رد کړه.

قُلْ لِّلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيْعًا ؕ

ته ورته ووايي چي شفاعت د خدای ﷻ په اذن پوري اړه لري، په دې آيت کي خدای ﷻ د هغه رد په دې قول سره وکړی او تقرير يعني تائيد يې وکړی د مخه آيت يعني قل الله الخ، آيت دا دی.

لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۴۴﴾

خاص خدای لره ده بادشاهي او تصرف او خلق د اسمانو او د ځمکي يعني هيڅ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

څوک په هیڅ شي کي خبره نسي کولای مګر نه په اراده او رضا دده فهو مالک الشفاعة دون الاصنام ولو کانت تلک الاصنام تماثیل المقربین الی الله فرضًا (ثم الیه ترجعون) وروسته یعني تر نفخة الثانیة تاسي و خدای ﷻ ته راجع کړه کیږئ یوم القیامة نو هوري ملک حقیقةً د خدای ﷻ دی لا ملک مجازي لغیره تعالی کما في الدنیا حتی چي په هغه ورځ به اعلان وکړل سي، لمن الملک الیوم؟ فلا یجیبه احد فیقول الله الواحد القهار، اوس خدای ﷻ بیان کوي د کافرانو د مکې د حال.

وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ

او چي ذکر کړل سي نوم د خدای ﷻ یوازي یعني لا اله الا الله نفرت کوي او قبض سي زړونه د هغو کسانو چي ایمان نه لري پر آخرت، والمراد بهم المشرکون.

وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِن دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ۝

او هغه وخت چي ذکر کړل سي هغه شیان چي ماسوا د خدای ﷻ څخه دي یعني بتان، نو په دغه وخت کي دوی یعني کفار مکه خوشاله سي.

درویش وايي: چي مظهري" په نقل د بغوي" په دې آیت کي وايي چي مقاتل او مجاهد" وايي چي یوه ورځ علیه الصلوة والسلام د کعبې پر مقابل سورة والنجم تلاوت کاوه چي په هغه سورت کي واللات والعزی راغلي دی، شیطان دده د قرائت په دوران کي داسي وویل چي کافرانو هم واوریدل تلک الغرانیق العلی وان شفاعتهم لترتجی، نو کفار خوشاله سوه او ناري یې کړې لقد صالحنا محمد.

درویش وايي: چي دا قصه په ډېر تفصیل سره په بل ځای کي تېره سوې ده.

درویش وايي: چي البیضاوي" بالغ في الامرین حتی بلغ الغایة فان الاستبشار ان یمتلی قلبه سرورًا حتی ینبسط له بشرة وجهه (یعني اثر د خوشالی یې پر مخ ښکاره سي) والاشمیزاز ان یمتلی غمًا وعضبًا حتی ینقبض ادیم وجهه انتهی.

قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۝

ته ووایه یا محمد یا الله پیدا کونکی یې د اسمانو او د مځکي، علم لرونکی پر غیب او پر ښکاره.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي اصل د اللهم یا الله وُ حرف نداء یې څني حذف کړی لکثرة نداء الله بهذه الكلمة عوض یې میم مشددة راوړی په اخیر کي اللهم سو، لکن دا حذف او ابدال له خواصو څخه د لفظ جليل دی یعني په نورو نومانو کي د خدای ﷻ داسي نه ده روا. کذا قال العلماء ای خدایه چي خالق د اسمانو او مځکي یې او په غیب یعني عن الناس او په حاضرو خلکو ته عالم یې.

بوه سه: چي خدای ﷻ خپل رسول ﷺ امر کړی چي التجاء او زاری کوه خدای ته چي علیه الصلوة والسلام حیران وُ په امر کي د کفارو د مکې، وعجزه عن عنادهم واذیتهم له ﷺ او ډېر سخت طبعیت یې دده سره پر کار اچولی وُ .. بيت:

چون فرود آید بلا بی دافعی .... چون تضرع نبود دیگر شافعی

ترجمه: ته حکم کوې په منځ کي د بنده ګانو خپل ای بين المحق والمبطل، نو مرسته کوي د محق سره او رسوا کوي مبطل په هغه شي کي چي ددوی پکښي اختلاف دی یعني التوحید والشرک، له ابی سلمة ﷺ څخه روایت دی چي ما سوال وکړی له عائشة ﷺ څخه چي په څه شي سره رسول الله ﷺ د شپې لمونځ یعني تهجد شروع کاوه؟ دې ﷺ راته وویل كان يقول اللهم رب جبرئیل ومیکائیل واسرافیل فاطر السموات والارض عالم الغيب والشهادة انت تحكم بين عبادک فيما كانوا يختلفون اهدني لما اختلف فيه من الحق باذنک انک تهدي من تشاء الى صراط مستقیم.

درویش وايي: چي مقصود له امر څخه بقوله تعالی "قل اللهم آه" بیان د حال د کافرانو دی او وعید ددوی دی، و تسلية نبيه الاکرم ﷺ او دا ورته ویل دي چي ستا سعي معلومه ده او مقبوله ده عند الله عزوجل، او تعلیم دی مؤمنانو ته چي په وخت کي د سختی التجاء او زاری، و خدای ﷻ ته کوئ باسمائه العظمی، ولله در ای الخير الكثير الربيع بن خیثم" چي له ده څخه چا پوښتنه وکړه په باره کي د قتل د حمزة ﷺ، نو ده سره ساه وکښل وتلا هذه الآية "قل اللهم آه".

وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا

فائده: چونکه لو حرف شرط دی د دخول یې پر ان نه دی روا، نو له دې کبله بعض مفسرینو یې تقدیر داسي بیان کړی دی لو ثبت ان الخ، ترجمه: که چیرې وای هغه کسانو لره چي ظلم یې کړی دی هغه شیان چي په مځکه کي دي ټول.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بوه سه: چي كلمه د لو امتناعيه ده مثل لو كان زيد حمارًا لكان ناهقًا يعني سره د فرض ددې محال چي ما في الارض ومثله معه د كافرانو ظالمانو هم ملك سي لابه هم دوى له عذابه د ورځي د قيامت په فرضي فديه سره به نه واى خلاص سوي وهذا وعيد شديد او اقناط بليغ لهم من الخلاص بهذه الفدية.

وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

او مثل د هغه سره د ما في الامور دوى به د ځانو فديه ګرځولې واى د شديد عذاب په ورځ د قيامت كي.

وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ

او ښكاره به سي دوى ته هغه عذاب چي دوى يې په دنيا كي ګمان نه كاوه بلكې منكر وه، ولي چي دوى خو بعث بعد الموت نه مانه او نه يې هم ثواب بالجنة منى او نه يې هم عذاب بالنار مانه.

فائده: په دې آيت كي مبالغه شديده ده په وعيد كي د ظالمانو كما في قوله تعالى للمؤمنين بالوعد والثواب، قال عزوجل فلا تعلم نفس (اى مؤمنة) ما اخفى له من قرة اعين، مقاتل ؒ وايي ظهر للظالمين حين بعثوا ما لم يحتسبوا في الدنيا انه نازل بهم في الآخرة، او بعض وايي چي مراد دادى چي ددوى خيال داؤ چي بتان به زموږ شفاعت وكړي او هغسي نه وسوه، او يا به دوى ويل كه بعث بعد الموت ؤ، او ثواب او عقاب ؤ، نو موږ به احسن حالاً يو تر مؤمنانو كما في الدنيا لكن هغسي هم و نه سوه بلكې د عذاب شديد في النار سره مخامخ سوه.

وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ

او ښكاره به سي دوى ته هغه بد عملونه ددوى من الشرك والظلم على اولياء الله تعالى هغه وخت چي ددوى عملنامې په چپه لاس يا وراء ظهر هم دوى ته توزيع سي، او احاطه به وكړي پر دوى هغه عذاب النار چي دوى به په دنيا كي په هغه پسخند واهه، يعني چي مسلمانانو به دوى ته بيان كړى دوى به پر خندل او استهزاء په يې په كوله.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي کلمه د ما یا موصوله ده او عائد یې محذوف دی ای الذي یستهزءون به (هذا هو العائد المحذوف) یا ما مصدریه ده فافهم.

فَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا

چي ورسیږي انسان ته (مراد له انسان ځخه جنس انسان دی په اعتبار د اغلب افرادو دده) یو ضرر لکه فقر یا مرض وغیر ذالک مونږ ته خواست کوي په دفع کي د هغه ضر، یعني له بتانو ځخه دفع نه غواړي، ولي دافع الضر خو فقط خدای ﷻ دی لیس الا هو.

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر هغه جمله واذا ذکر الله وحده الی اخیره.

پوښتنه: عطف بالفاء یې د ځه حکمت لپاره وکړی؟

ځواب: لپاره د بیان د تناقض د دوی په دې جمله او ددوی د دمخه حال تر منځ چي د مخه حال خو د دوی دا ؤ چي ذکر الله وحده اشمأزت قلوبهم او چي ذکر د بتانو به مخ ته راغلی اذاهم یستبشرون، او س چي ضر دوی ته ورسیږي معامله یې بالعکس کړه چي من اشمأزوا به (یعني خدای ﷻ ته خواست کوي) دون من استبشروا به ته (یعني چي بتان دي)

پوه سه: چي د معطوف او د معطوف علیه تر منځ جملې جمل معترضه دي.

ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِّنَّا

وروسته چي مونږ ورکوو هغه کافر ته چي زمونږ ځخه یې غوښتل او خواست د کشف الضر یې کاوه، یو نعمت زمونږ له خوا ځخه پر مبنی د تفضل بالعبادة.

پوه سه: چي تخویل خاص په نعمت پوري دی، کذا في کتب اللغة.

قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ

دغه کافر وایي چي ماته چي دا نعمت یعني مال وغیره چي ورسیږي په سبب ددې چي زه د تجارت او د کسب په لارو چارو ښه پوهیدم یعني دا نه وایي چي خدای راکړی، او د خدای ﷻ احسان یې منلی وای او د شرک قید د هغه نعمت یې وپښو ته اچولی وای کما قیل: النعمة صید وشکرها قید، او یا یې ترجمه داده چي زما علم ؤ پر دې چي ژر دی چي زه به نعمت پیدا کرم ولي چي زه یې مستحق یم، وبالفارسیة: خدا دانست که من مستحق این نعمت هستم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي والانسب بحال الکافر المعنی الاول کما لایخفی.

بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۴۹﴾

بلکې دا نعمت (فتنة) یعني امتحان دی د خدای له خوا څخه چي ته یې شکر نه وایې سبب د عذاب ستا به وګرځي، لکن ډېر خلک چي کفار دي په حکمت الهي نه پوهېږي.

قَدْ قَالَهَا الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ

ویلې ده دغه کلمه (یعني انما اوتیته علی علم) هغه کسانو چي تر دوی د مخه وه، یعني تر کفارو د مکې یا نور کافران د زماني د علیه الصلوة والسلام، قال مقاتل یعني قارون حیث قال انما اوتیته علی علم مني.

سوال: قارون خو یو سړی و، نو ضمائر د جمع څرنګه ورته راجع سوه؟

ځواب: ضمائر د جمع راجع دي و قارون او و من رضی بقول قارون.

درویش وايي: چي فقیر قریبًا وویل چي توجیه اول انسب ده، دا آیت د هغې خبري تائید کوي کما لایخفی.

فَمَآ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿۵۰﴾

پس فائده ونه کړه یعني قارون او اتباعو ته دده هغه اموالو چي دوی کسب کړي وه، قال الله تعالی في بیان حال اموال قارون: من الکنوز ما ان مفاتحه لتنوء بالعصبة اولی القوة.

فَاَصَابَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا كَسَبُوْا ؕ

نو ورسېده دوی ته جزاء د ما کسبوا.

پوښتنه: جزاء د بد عمل خو سیئه نه ده، نو سیئات کلمه څرنګه استعمال سوه؟

ځواب: دا استعمال لپاره د مقابلې راغلی دی نحو جزاء سیئة سیئة بمثلها.

وَالَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْ هٰٓؤُلَآءِ سَيُصِيْبُهُمْ سَيِّاٰتُ مَا كَسَبُوْا ۙ وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِيْنَ ﴿۵۱﴾

او هغه کسان چي ظالمان دي یعني کافران دي د دغو کسانو څخه چي اهل مکه دي، ژر دی چي وبه رسېږي دوی ته جزاء د سیئاتو د ما کسبوا لکه د مخه کفارو ته چي رسېدلي وه، او دوی خدای نسي عاجزه کولای له ما اراد څخه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي كفارو د مكې اووه كاله قحط ورسېدى په سبب د ښېرا د عليه الصلوة والسلام، اللهم اعني بسبع كسبع يوسف، او رئيسان د دوى اوويا كسه وو په شمول د فرعون الامة ابو جهل په بدر كي ووژل سول، و ادخلوا النار الا من تاب وآمن منهم اى كفار مكة.

اَوَلَمْ يَعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ؕ

آيا نه پوهېږي كفار د مكې چي خداى ﷻ فراخه كوي رزق و هغه چا ته چي اراده د فراخۍ د رزق ورته وسي امتحاناً لشكره او تنګوي رزق ومن يشاء ته ابتلاء لصبره.

پوهسه: چي استفهام انكاري دى و العطف بالواو على مقدر مناسب تقديره ايقولون هذا القول يعني انما او تيته على علم ولم يعلموا ان توسعة الرزق وتزيقه من الله قد يوسع الرزق لمن لايعلم وجوه الكسب وليس له استحقاق الكرامة اصلاً وقد يضيق على ذالک كما هو ثابت بالتجربة المتواترة.

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ۝

په تحقيق په دغه قبض او بسط كي د رزق دلائل دي پر دې چي حوادث ټول په قدرت كي د خداى ﷻ دي او اسباب بناء پر عادت ظاهري دي .... بيت:

كليد نيست دردست كس ..... توانايى مطلق خدايست وبس
كم عاقل عاقل اعيت مذاهبه ..... وجاهل جاهل تلقاه مرزوقاً
هذا الذى ترک الاوهام حائرة ..... وصير العالم النحرير زنديقاً
هرچه بايد بهر كه ميشايد ..... تو دهى انكه مى ايد
تو شناسى صلاح صلاح كار همه ..... كه تويى آفريد گار همه

پوهسه: چي عاقل ته په كار ده چي خداى ﷻ ته په شدت او رخا كي متوجه وي اضطراري عجز او محبت او التجاء و خداى ﷻ ته په درد نه خوري لكه د كافرانو عجز چي په مخني آيتو كي تېره سوه، وفي الحديث تعرف الله في الرخاء ليعرفنک في الشدة، بخاري او مسلم رحمهما الله تعالى روايت كړى دى چي بعض اهل الشرک نا حق مړي كړي وه او ډېري زناوي يې كړي وې، نو عليه الصلوة والسلام ته راغله او وه يې ويل چي دغه دين چي ته مونږ ور بولې دا خو ښه دين دى كه مونږ ته دا خبر راكړې چي زمونږ كړي كارو لره يوه كفاره سته او كه څرنګه، نو دا آيت نازل سو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قُلْ يٰعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اَسْرَفُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ

ته ووایه یا محمد (ﷺ) ای زما بندګانو.

پوهه: چي دا قرائت دی د لاري د ابو عمرو او یعقوب، او همزه او کسائي رحمهما الله یې په سکون د یاء وایي، او چي د الذين سره وصل وکړي یا حذف کوي لاجتماع الساکنین. او نور قراء یې په فتح د یاء وایي کما هو المتعارف في المصاحف المطبوعة.

پوهه: چي ابن ابی حاتم په صحیح سند د ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي دا آیت په شان کي د مشرکینو د مکې نازل سوی دی لکه په حدیث کي د بخاري او مسلم چي تېره سوه، او بعض مفسرینو په سند ضعیف سره راوړی دی چي دا آیت په شان کي د وحشي قاتل همزه رضي الله عنه نازل سوی دی فلا حاجة الی نقله لانه یثور منه الفتنة في شان القرآن العزیز ان شئت فطالع تفسیر المظهري وروح البیان. او بغوي رحمه الله وایي انه روی عن ابن عمر رضي الله عنه چي دا آیت په شان کي د عیاش بن ربیعة والولید بن الولید ونفر من المؤمنین چي دوی اسلام راوړی وُ بیا کفارو د مکې دوی ته قسم قسم عذابونه ورکول یعني چي بیرته خپل قدیم دین یعني الشرک ته راواوړئ او هغو هغسي هم وکړه یعني شرک یې مختاره کړی، نو مور مسلمانانو به ویل چي د دې کسانو به هیڅ عبادت خدای ﷻ قبول نه کړي، نو عمر رضي الله عنه په خپل لاس دا آیت نوشته کړی او و عیاش بن ربیعه، ولید بن ولید او هغه نورو کسانو ته یې ورواستاوه، هغو بیرته اسلام راوړی او هجرت یې و مدینې ته وکړی، والله اعلم.

پوهه: چي راغب اصفهاني وایي چي سرف تجاوز دی تر حد في کل ما یفعله الانسان چي کفر او معاصي دي، او بغوي رحمه الله له ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي مراد له اسراف څخه کبائر ګڼهونه دي، راغب رحمه الله وایي چي که څه هم دا لفظ د اسراف په انفاق مالي کي متعارف دی لکن دا آیت عام دی که اسراف في الاموال وي او که غیروي لکه کفر او معاصي کبیره لکه زنی والسرقة وغیرهما انتهی قول الراغب رحمه الله مع زیادة.

لَا تَقْنَطُوْا مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ

مه نا امیده کېږئ له رحمت او مغفرت څخه یعني اذا آمنتم وتبتم من الشرک، دا قید په دې ایت ثابت دی ان الله لا یغفر ان یشرک به الآیة، او اجماع د امة مرحومه هم پر دغه ده، او بل د هغو روایاتو څخه چي په شان نزول کي د دې آیت تېره سوه هم دا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ښکاره خبره ده چي د شرک په باره کي توبه له شرک څخه شرط د مغفرت ده، نو حاصل د آيت دا دی چي تاسي ايمان راوړل په دې سبب مه پرېږدئ چي نا اميدي کوئ د خدای ﷻ د رحمت او د مغفرت د تېرو ګنهو يعني په وخت کي د شرک.

إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

يعني صغائرها وكبائرها، اذا تبتم من الشرک وامنتم بالله وحده فان الاسلام يهدم ما قبله كما في حديث، رواه مسلم عن عمرو بن العاص رضي الله عنه عن النبي ﷺ.

فائده: شان نزول د دې آيت که څه هم خاص دی کما مر يعني من ارتكب الكبائر حال الشرک ثم اسلم لكن اعتبار عموم لره د لفظ دی يعني بنده چي اسلام راوړي که څه هم کبائرو ګنهونه وکړي بعد الايمان اميد د مغفرت د خدای د دې دلاسه نه ورکوي يعني قنوط دې نه کوي کما جاء في الآية، که يې څه هم له هغو ګنهو څخه توبه نه وي کښلي، کريمه: ان الله لا يغفر ان يشرک به ويغفر ما دون ذالک لمن يشاء، او له وروسته آيت څخه هم دا فهمېږي يعني (انه هو الغفور الرحيم) ولي چي په دې آيت کي تاکيدات دي (۱) کلمة ان (۲) ضمير فصل چي پر حصر دلالت کوي (۳) وعده په رحمت سره بعد المغفرة.

درويش وايي: چي علامه بغدادي اوولس (۱۷) دليلونه د عموم د مغفرت بعد التوبة عن الشرک راوړي دي فارجع الى تفسيره، او تفسير مظهري هم يو څو دليلونه راوړي دي فارجع اليه... ابيات:

ندارم هيچ گونه توشهٔ راه ..... بجز لا تقنطوا من رحمة الله
تو فرمودی که نوميدی مياريد ...... ببخشا زانکه بس اميدواريم
ايمد دردمندان را دوا کن ..... دل اميدواران را رها کن

عبد الرحمن الجامي قدس سره ويلي دي:

بلی نبود درين ره نا اميدی ...... سياهی را بود رو در سفيدی
زصد دردی گر اميدت نيابد ...... بنوميدی جگر خوردن نه شايد
در ديگر بيايد زد که ناگاه...... ازان در سوی مقصود آوری راه

روی في الحديث الصحيح ان الله يقول يوم القيامة لبعض المؤمنين (يعني اراده د مغفرت ورته لري) سترتها عليک في الدنيا (ما پټ ساتلي وه ستا ګنهونه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په دنیا کي) و انا اغفرها لک الیوم (نن يې زه دربخښم) داسي نور احادیث هم سته چي پر مغفرت بلا توبه دلالت کوي.

پوښتنه: د شرک او نورو ګناهو څه فرق دی چي شرک بلا توبه عنه نه بخښل کېږي، او نور کبائر بلا توبه بخښل کېږي په اراده د خدای ﷻ؟

ځواب: فرق يې دادی چي کافر خو خپل دین حق بولي که شرک وي او که یهودیت وي او که نصرانیت وي، بلکې دین د اسلام نعوذ بالله حق نه بولي، نو طلب د عفو او مغفرت نه کوي.

درویش وايي: چي معالم التنزیل چي يو تفسیر دی په فارسي ژبه او لغت، او په تفسیر مظهري کي چي عبارت يې عربي دی د دواړو د پښتو ژباړه داده چي ابن مسعود رض يو مسجد ته ورغلی يو واعظ وعظ کاوه او د دوزخ سلاسل او اغلال يې بیانول، ابن مسعود رض ورته وويل چي ولي خلک د خدای ﷻ له رحمت څخه نا امیده کوې، تا په قرآن کي دا آیت نه دی ویلی: قل لعبادي الذین اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله آه، په صحیح حدیث کي راغلي دي: ان الله یغفر الذنوب جمیعًا ولا یبالي انه هو الغفور الرحیم.

درویش وايي: چي ورته احادیث مقید په ان شاء سره دي (یعني که اراده وکړي) رواه احمد والترمذي.

مسئله: په اجماع سره دا ثابته ده چي توبه د کافر او توبه د مؤمن عاصي تر وخته پوري د غرغرې د روح قبلېږي، او په حال د غرغرې نه قبلېږي، ولي چي فرعون او قوم دده چي په بحر کي خدای ﷻ غرق کړه، نو فرعون چي د اوبو څپې راپورته کړی داسي يې وویل: لا اله الا الله الذی آمنت به بنوا اسرائیل، لکن جبرئیل ؑ په خوله کي خټې ور تخته کړې، یحیٰ بن معاذ رح وايي چي په کتاب الله کي خزانې دي چي سبب به ان شاء الله تعالی د عفو د ټولو مؤمنانو وګرځي چي يو يې دا آیت دی: یا عبادي الذین اسرفوا الآیة، او بل علماء وايي چي د اهل التوحید لپاره ډېر د امید ایت په قرآن کریم کي دا ایت دی ان الله لا یغفر ان یشرک به ویغفر مادون ذالک لمن یشاء، او بل دا آیت دی ولسوف یعطیک ربک فترضیٰ.

شیخ سعدي قدس سره وايي:

عطای شفاعت چنانش دهند ...... که امت تمامی ز دوزخ رهند

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وتفصيل قوله تعالى ولسوف يعطيک ربک فترضى دادی چي هر نبي مرسل مظهر دی د بعض احکامو د رحمت د خدای ﷻ، نو له دې کبله رسالت د هغو مقيد او حصر ؤ پر يوه طائفه باندې، لکه د موسٰى او عيسٰى عليهما السلام مقصود پر بني اسرائيلو ؤ، لکن چونکه نبينا ﷺ مظهر د حقيقت رحمت الهي ؤ نو ځکه دده رسالت عام ؤ عرب او عجم، انس او جن، ترک و تاجک ټولو پکښې شامل وه. قال الله تبارک وتعالى خطابًا لنبيه ﷺ وما ارسلناک الا رحمةً للعالمين وتم ظهور حکم رحمانيته تعالى بالشفاعة التي بها تظهر سيادته على جميع الناس حتى چي چاته چي درجه د شفاعت او اذن د شفاعت ورکړل کېږي من الملائکة والانبياء والاولياء وغيرهم من المؤمنين شفاعت نسي کولای چي اول عليه الصلوة والسلام شفاعت ونه کړي، کريمه: عسٰى ان يبعثک ربک مقامًا محمودًا چي مراد ځني مقام د شفاعت کبرٰى دی فلا تقنطوا ايتها المرحومة من رحمته تعالى المطلقة ان يغفر الله الذنوب جميعًا.

درويش وايي: چي د لوی اميد د مغفرت د خدای ارحم الراحمين بعض احاديث صحيحه واورئ (۱) د عبد الله بن عمر رضي الله عنه څخه روايت دی، دده وويل چي موږ په بعض غزاؤ کي د عليه الصلوة والسلام سره ملګري وو فمر بقوم، فقال عليه الصلوة والسلام من القوم (تاسي څوک ياست يعني مسلمانان ياست که کافران) قالوا نحن مسلمون، نو په دغه قوم کي يوه ښځه وه کټو يې باندي کړې وه او اور پسي بل ؤ، ددې ښځي سره يو کوچنی زوی ورسره ؤ، نو چي د اور لمبې به لوړي سوې دې به دا کوچنی را لېري کړی، نو له اور څخه دا ښځه و عليه الصلوة والسلام ته راغله او داسي يې ورته وويل: انت رسول الله؟ قال: نعم. قال بابی انت وامي (زما پلار او مور دي تر تا قربان سي)

درويش وايي: چي دا يو داسي کلمات دي چي عرب يې په غايت تعظيم کي د چا استعمالوي) قالت: اليس الله بارحم الراحمين؟ (آيا خدای ﷻ تر هر مهربان مهربان نه دی؟) قال ﷺ بلى، بيا دې ښځي وويل چي خدای ارحم پر خپلو بندګانو نه دی تر مور پر خپل خيال؟ قال ﷺ بلى، دې ښځي وويل چي مور خو خپل زوی و اور ته نه اچوي، فاکبّ رسول الله ﷺ يبکى (سر يې کښته وځړل يې)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ثم رفع رأسه اليها، فقال ان الله لايعذب من عباده الا المارد التمرد (يعني سر كښه) او عالي الذي يتمرد على الله وابى ان يقول لآ اله الا الله، رواه ابن ماجه.

(۲) عن ابي ذر رضي الله عنه ده وويل قال رسول الله ﷺ ما من عبد قال لآ اله الا الله ثم مات على ذالک الا دخل الجنة، قلت وان زنى وان سرق؟ قال ﷺ وان زنى وان سرق، قلت وان زنى وان سرق، قال ﷺ وان زنى وان سرق، قلت وان زنى وان سرق، قال ﷺ وان زنى وان سرق على رغم انف ابى الذر (كه څه هم ستا پزه په خاورو سي)

درويش وايي: چي دا يوه محاوره ده چي په وخت كي د منت پر چا يې عرب استعمالوي.

(۳) ابو داؤد له عامر الرام رضي الله عنه څخه داسي حديث رانقل كړى دى چي مور يوه ورځ د نبي كريم ﷺ سره ناست ؤ چي يو سړى راغلى چي كسا (پټو) يې پر ځان پېچلى ؤ او په لاس كي يې يو شى ؤ چي پټو يې پر اچولى ؤ، فقال يا رسول الله ﷺ زه پر يو ځنګله د درختو تېرېدم نو ما د يو مرغه د بچيانو اواز واورېدى، نو ما د هغه مرغه بچيان له ځالګى څخه را واخستل په پټو كي مي كښېښول مور يې راغله شا وخوا زما پر سر ګرځېدله ما له پټو څخه د دوى بچيان ورښكاره كړه مور يې پر بچاينو را غوځاره سوه، نو ما يې مور د بچيانو سره په پټو كي وپېچل، دغه دى مور او بچيان يې ټول زما په پټو كي دي، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ته يې كښېږده، هغه چي كښېښول مور يې كه څه هم له قيده څخه خلاصه سول خو بيا هم له عيال څخه نه تله، فقال رسول الله ﷺ، وګورئ و رحم ته د ام الفراخ (چيچيان) د خپل فراخ سره فو الذي بعثني بالحق (زما دي په هغه خداى سره قسم وي چي زه يې په حقه سره نبي را استولى يم) الله ارحم بعباده من ام الفراخ بفراخها، وروسته عليه الصلوة والسلام وويل هغه سړي ته چي يو سه دغه چيچيان په هغه ځاى كي يې كښېږده چي تا را اخستي دي، مور يې په هوا ورسره روانه وه.

(۴) بغوي رحمه الله له ضمضم بن حوش رحمه الله څخه روايت كړى دى چي ده وويل چي زه چي داخل سوم و مسجد نبوي ته په مدينه منوره كي، نو يو شيخ چي ماته پېژندى را ناري كړې يا يماني تعالي (دلته راسه) زه چي ورغلم ده راته وويل چي ته به هيڅ مسلمان ته (يعني كه هر ګناه كار وي) داسي نه وايي والله لا يغفر لک ولا يد خلک

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الجنة (يعني چي په يوه سخته ګناه مبتلى وي) دی وايي چي ما ورته وويل چي ته ځوک يې يرحمک الله؟ ده راته وويل ابو هريره يم. ما ورته وويل چي دا کلمه خو وايي احدنا لبعض اهله اذا غضب (چي درد ورسي) يا يې ماينې ته وايي يا خادم ته) ابو هريره ﷺ راته وويل سمعت رسول الله ﷺ يقول ان رجلين من بني اسرائيل متحابين (سره اشنايان وه) يو يې مجتهد في العبادة ؤ او هغه بل ګناه کارۇ، نو دې مجتهد في العبادة به هغه مذنب ته ويل چي توبه وکاږه دا ګناه مه کوه. مذنب به ورته ويل چي ما ؤ خدای سره پرېږده. حتى چي مجتهد في العبادة مذنب پر يوه سخته ګناه وليدی، بيا مجتهد ورته وويل چي دا ګناه پرېږده. مذنب ورته وويل خلني وربي (ما و خدای سره پرېږده) ته خو پر ما رقيب نه يې استول سوی يعني د خدای له خوا، نو مجتهد ته درد ورغلی او وه يې ويل والله لا يغفر لک الله ابداً ولا يدخلک الله الجنة ابداً. نو خدای ﷻ ملکه ورته را واستول د دواړو روحان يې قبض کړه يعني دواړه مړه سوه. نو د خدای ﷻ په حضور کي دواړه حاضر کړل سوه، فقال للمذنب ادخل الجنة برحمتي، او هغه مجتهد في العبادة ته يې وويل چي ستا په طاقت دا پوره ده چي ته منع کړې زما له بندګانو څخه زما رحمت؟ هغه ورته وويل لا يا رب. فقال اذهبوا الى النار. الى اخير الحديث.

(۵) عن ابي سعيد الخدري ﷺ عن رسول الله ﷺ چي په بني اسرائيلو کي يو سړی ؤ چي نهه نيوي (۹۹) کسان يې بغير حق وژلي وه. ثم خرج الى راهب (راهب ته د پوښتني لپاره ورغلی ځکه چي په زړه کي يې پښېماني ورګرځېدلې وه لکن په دې فکر جن ؤ چي نهه نيوي مړي به په توبه بخښل کېږي که يا) فسأله راهب. نو د راهب څخه يې پوښتنه وکړه. راهب ورته وويل ليس لک توبة (پښتانه وايي: سر څه په لوټه سپيره څه په ډبره) نو هغه راهب يې هم قتل کړی: سل پوره سوه. بيا يې هم په زړه کي پښېماني کوله. نو د ښه عالم پوښتنه يې کوله يو چا ورته وويل چي فلاني ته ورسه له هغه څخه پوښتنه وکړه چي هغه ډېر برجسته عالم دی. نو اجل ورسېدی لکن په حال کي د ژکندن يې ځيګر د هغې قريې و خوا ته کړی چي کوم عالم ته دی ورتلی. نو چي مړ سو د ملکو د رحمت او د ملکو د عذاب پکښې اختلاف ؤ چي کوم قسم به يې روح وړي يا اسمانو ته يا اسفل السافلين ته. نو د خدای ﷻ امر ورته وکړل سو چي تاسي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دا مځکه دده د مړيني له ځای ځخه تر کوره پوري يعني چي ده په هغه کلي کي سل مړي کړي وه او د مرګ له ځای ځخه د هغې بلي قريې چي دی د توبې لپاره ورتلی، حقيقةً خو دی د خپل کلي و خوا ته نژدې وُ. لکن خدای ﷻ وحي وکړې و هغه مځکي ته چي دی د عالم و خوا ته وه چي يو څه سره کش سه، او د هغه بلي قريې و مځکي ته يې حکم وکړی چي يو څه سره نژدې سه، نو وروسته چي ملکو د رحمت او ملکو د عذاب مځکه سره ګچه کړه نو هغه د عالم قريې ته يوه لوېشت نژدې وُ فغفرله، او ملکو د رحمت يې روح يو وړی.

درويش وايي: چي دده محکمې سر دادی چي په حديث نبوي کي راغلي دي الندم هو التوبة، لقوله تعالى ان الله هو التواب الرحيم.

(۶) وعن ابی هريرة ﷺ قال قال رسول الله ﷺ ان الله عزوجل ليرفع الدرجة للعبد الصالح في الجنة فيقول، دا بنده وايي چي زما درجه له کوم سببه څخه پورته ده؟ خدای پاک ورته وايي باستغفار ولدک، رواه احمد.

(۷) وعن ابن عباس ﷺ ده وويل قال رسول الله ﷺ مړي په قبر کي داسي دي لکه يو سړی چي په اوبو کي غرق سي او مدد غواړي انتظار کوي د يوې دعاء يعني الاستغفار من اب او ام او اخ او صديق چي دعاء ور ورسېږي کان احب اليه من الدنيا ومافيها، او خدای ﷻ داخلوي پر اهل قبور باندي په سبب د اهل الارض (يعني په سبب د مځکي ولو من الاقارب وغيرهم) امثال الجبال او هديه د ژوندو مړو ته الاستغفار لهم، رواه البيهقي في شعب الايمان.

(۸) وعن ابی ذر ﷺ قال قال رسول الله ﷺ ان الله ليغفر لعبده مالم يقع الحجاب، قالوا يا رسول الله وما الحجاب؟ قال ان تموت النفس وهي مشركة، رواه احمد والبيهقي.

(۹) روايت کړی دی بخاري او مسلم عن ابی هريرة ﷺ قال سمعت رسول الله ﷺ چي ده مبارک وويل: چي خدای ﷻ خپل رحمت سل (۱۰۰) جزء کړی دی نهه نيوي (۹۹) جزئ يې له ځان سره ساتلي دي يعني د رحمت پر بند ګانو په ورځ د قيامت، او يو جزء يې په مځکه کي نازل کړی دی، نو له يوه جزء څخه خلائق د مځکي يو پر بل رحم سره کوي (يعني که ذوی العقول دي که نور حيوانات دي)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حتی ترفع الدابة حافرها عن ولدها وهو يمص ان تصيبه، يعني تر دې پورې چې دابه يعني غوا، مېږ وغيرهما پورته کوي خپل نوک يعني پښه د خپل بچي څخه هغه وخت چې دا بچی د مورتی روي، ان تصيبه (يعني کراهة ان تصيبه) ای الولد.

درويش وايي: چې علماء وايي چې په دې حديث کامله کې رجاء او زيری دی د مؤمنانو لپاره لانه قد حصل من رحمة واحدة هغه چې تېر سو آنفًا په حديث شريف کې فما ظنک په نهه نيوي (۹۹) کې.

درويش وايي: چې د اميد په باره کې د مغفرت د رب العزة په ورځ د قيامت نور احاديث صحيحه هم سته، که د تطويل بېره نه وای هغه به هم رانقل کړل سوي وای، لکن با اين همه سعدي شيرازي قدس سره وايي:

بنده همان به که ز تقصير خويش عذر بدرگاه خدا آورد
ورنه سـزا وار خداونديش کس نتواند که بجا آورد

وَأَنِيبُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّكُمْ

او رجوع وکړئ و رب ته ستاسي. مظهري وايي بالتوبة من الشرک، او روح البيان وايي ارجعوا بالتوبة من المعاصي انتهى، يعني مطلق معاصي يې ويلي دي په شرک سره يې نه دي مقيد کړي، والاولى ما ذکره المظهري بقرينة قوله تعالى ثم لاتنصرون ولي د مؤمن عاصي خو په شفاعت د عليه الصلوة والسلام وغيره من اتباعه نصرت کېږي.

وَأَسْلِمُوا۟ لَهُۥ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ۝

(واسلموا له) ای انقادوا او اخلصوا العمل لوجه الله فمعنى السالم الخالص من الرياء والنفاق) دمخه تر دې چې عذاب تاسي ته راځي يا په قبر کې يا بالبعث، ولي چې په هغه وخت کې ايمان فائده نه کوي، بيا ستاسي سره کومک نه کړل کېږي. دا جمله عطف ده پر محذوف، والتقدير تعذبون ثم لاتنصرون ... بيت:

تو پيش از عقوبت درعفو کوب .... که سودی ندرد فغان زير چوب

وَٱتَّبِعُوٓا۟ أَحْسَنَ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُم

او تاسي متابعت وکړئ يعني په حلال او حرام د هغه شي چې نازل کړه سوی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دی تاسي ته، یا مراد ځني قرآن کریم دی لانه احسن من کل کلام، کریمه: الله نزل احسن الحدیث، الآیة، یا مراد عزیمت او رخصت دی یعني په عزیمت عمل کوه لکه روژه په سفر کي چي مستریح سفر وي که څه هم خوړل د روژې رخصت دی.

مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ۝

د مخه تر دې چي تاسي ته راځي عذاب یعني د خدای ﷻ له خوا څخه او حال به داوي چي علم په وخت د مجئ نه لري، په پښتو وایي: ناببره، په فارسي وایي ناګاه، په اردو وایي اچانک.

پوه سه: چي عذاب یې مقید کړی په بغتة سره، له دې سببه چي بغتة عذاب پر سړي ډېر بد تاثیر کوي.

درویش وایي: چي بعض مفسرین وایي چي مراد له عذاب بغتة څخه مرګ دی لانه مفتاح العذاب الاخروي کما ورد من مات فقد قامت قیامته یعني د مړي قیامت له قبر څخه دده شروع کېږي که څه هم لوی قیامت نه دی ولهذا قید، بالضمیر الراجع الی من یعني في قوله من مات ویدل علیه قوله ﷺ القبر روضة من ریاض الجنان او حفرة من حفرات النیران.

أَن تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَىٰ

درویش وایي: چي روح البیان وایي چي ان تقول مفعول له دی د افعالو سابقه؛ یعني الانابة والاخلاص واتباع القرآن یعني افعلوا ما ذکر من المأمورات کراهة ان تقول آه. او مظهري" هم ورته خبره کړې ده ای کراهة ان تقول، لکن زمخشري صاحب الکشاف چي معتزلي دی هم یې دا تقدیر راوړی دی ای کراهة ان تقول او زیاته کړې یې ده وهو منصوب بفعل محذوف یدل ما قبله ای انذرکم وامرکم باحسن ما انزل الیکم کراهة ان تقول آه، لکن دا دي ستا په یاد وي چي مراد له کراهت څخه د خدای ﷻ چي په دې آیت کي ذکر دی خلاف د رضا دی یعني خدای ﷻ وایي چي په دې راضي نه یم ان تقول، دا معنی نه ده چي ان تقول زما د ارادې خلاف دی لکه معتزله او صاحب کشاف چي وایي چي خلاف د اراده د خدای" روا دی، دوی وایي چي خدای" له کافر څخه اراده د ایمان لري او له عاصي څخه اراده د طاعت لري،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لکن شیطان یې و اسلام او اطاعت ته نه پرېږدي، نو کافر یا یې عاصي وګرځوي،
وتفصيل هذه المسئلة وايراد دلائل المعتزلة والجواب عنها من جانب اهل السنة
والجماعة في شرح العقائد النسفي وشرح المقاصد كلاهما للعلامة الثاني سعد
الملة والدين التفتازاني، وكذا في المواقف للقاضي عضد الملة والدين وشرحه
للسيد الجرجاني وغيرها من كتب علم الكلام.

پوه سه: چې نفس یې نکره راوړی ددې سببه چې قائل د وروستنۍ خبرې خو
بعض نفس دی یعنی الکفرة، او تا د تنکیر لپاره د تکثیر ده، ولې کافران په اکثرو
زمانو کې ډېر دي تر مؤمنانو وهم القائلون لهذا القول.

پوه سه: چې حسرت په لغت کې غم ته وایي، اصل یې یا حسرتي ؤ یا یې په
الف بدله کړه لکن په وخت کې د استغاثة تخفیفًا لکثرة وقوع الاستغاثة او لمد
الصوت المقصور في الاستغاثة، او بعض اوقات وروسته تر الف یا د متکلم هم
راوړي یعني یا حسرتای چې ابو جعفر دلته هم داغسې قرائت کړی دی.

درویش وایي: چې چې دا کلمه عرب په وخت کې د شدة غم وایي او نداء و
حسرت مجاز ده، والمعنى چېرې یې غمه راځه چې وخت دې دی، ونحوه واویلاه
یا نداماتاه یا اسفا.

عَلٰى مَا فَرَّطْتُّ فِيْ جَنْۢبِ اللّٰهِ وَاِنْ كُنْتُ لَمِنَ السّٰخِرِيْنَۙ

کلمه د ما مصدریه ده ای علی تفریطي وتقصیري، د جنب الله معنی الحسن په
طاعت الله سره کړې ده او مجاهد وایي في امر الله سعید بن جبیر وایي في حق الله.

درویش وایي: چې مآل د ټولو معناؤ چې مفسرینو کړی دی یو دی.

پوه سه: چې ان مخفف دی ان په تشدید د نون اسم د ان ضمیر شان دی
محذوف (یعني انه شان دادی) کنت لمن الساخرین یې خبر ده.

پوه سه: چې فرق په منځ کې د ان شرطیه او مخففه لام دی یعني په لمن
الساخرین کې.

ترجمه: شان دادی چې زه وم یعني په دنیا کې پسخند وهونکی او تکذیب کونکی
په دین د خدای او په کتاب د خدای او په رسول د خدای او په مؤمنانو او دا جمله
منصوب محلاً ده حال ده له ضمیر څخه د فرطت یعني فرطت حال کوني کنت الخ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَىٰنِي لَكُنتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿۵۷﴾

یا به وايي دا نفس که ما ته خدای په نصیب کړی وای هدایت زه به له شرک او معاصیو څخه له پرهېز کوونکو څخه وای.

أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿۵۸﴾

او یا به وای دا نفس چي وويني عذاب يعني دوږخ په سترګو کاشکي ما لره رجوع وای و دنيا ته (فاکون) منصوب دی بعد الفاء جواب د تمنّی دی زه به وای له احسان کوونکو څخه په عقيده کي د توحيد او عمل په مقتضٰی د توحيد سره.

فائده: پوه سه! چي راوړل د کلمه د "او" څو ځایه دپاره دي چي کافران دغه خبري کوي يا د حيرت له کبله يا د بهانو لپاره لکن دا خبري دوی ته هيڅ فائده نه کوي. په صحيح حديث کي راغلي "ما من احد يدخل النار حتى يرى مقعده من الجنة" يعني که چېري مؤمن وای نو دي دغه خبره وکړي او ان الله هداني لكنت من المتقين.

بَلَىٰ قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿۵۹﴾

درويش وايي: چي اول د دې سوال جواب ضروري دی چي بلٰی خو خاص ده په ايجاب پوري د نفي يعني نفي سابق مثبت ګرځوي كما في قوله تعالى الست بربكم (زه ستاسي خدای نه يم؟ دا نفي دی) قالوا بلٰی (هو ته زموږ خدای یې، دا اثبات دی) نو سوال دا دی چي پوه د مقالاتو د کفارو خو نفي نه وې، نو څرنګه خدای ﷻ رد پر دوی په بلٰی سره وکړی؟

خواب: په نفي سابق تر بلٰی نفي صريح شرط نه دی باتفاق النحات بلکي نفي ضمني هم کافي دی، نفي ضمني په اول قول کي د دوی سته يعني لو ان الله هداني لكنت من المتقين، لان كلمة لو لامتناع الثاني لامتناع الاول كما تقرر في النحو، نو د دوی د قول حاصل دا دی لكن ما هداني الله (دا نفي ضمني چي له کلمې څخه د لو وفهمېدی) نو حاصل د جواب د خدای ﷻ او رد پر دوی چي هو ما هدايت ورکړی ؤ، ولي مراد له هدايت څخه د دوی څه شی دی، که مراد د دوی ارائة الطريق وي يعني (يعني چي موږ ته د حق لاربښوونکي نه وه) نو معنی د بلٰی دا ده چي هو ما لار د حق در ښوولې وه، ولي چي ما رسول در استولی ؤ او زما کتاب هم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د رغلي ؤ فكذبت بها (په هدايت زما تاسي تكذيب وكړي) او كه مراد دا وي بها (اى بالهداية چي نفي وكړي) خلق د هدايت په دوى كي او ايصال الى المطلوب وي (يعني جبرًا) نو دا خو دوى بناء كړه پر جبر يعني موږ به دي پر ايمان راوړلو مجبور كړي واى، نو د دې معنى خو داده چي موږ قدرت نه د رلودى پر كسب د ايمان او طاعت، نو حاصل د جواب او رد د خداى ﷻ په بلى دادى چي هو ما په تاسي كي قدرت د كسب د ايمان پيدا كړى ؤ (يعني بالغ وي يا عاقل وي) نو بايد تا په خپل خدا داده عقل سره په معجزاتو كي د رسول غور كړى واى. ولي مبنى د ثواب او عقاب پر قدرت كاسبه ده. فكذبت باختيارك لما جائت ايايى.

فائده: دا قدرت كاسبه د بنده منافي د دې سره نه دى، چي خالق د افعالو د بندګانو خداى ﷻ دى كما هو مذهب اهل السنة والجماعة خلافًا للمعتزلة چي دوى خالق د افعالو د بندګانو بندګان بولي.

درويش وايي: چي فرق په منځ كي د قدرت كاسبه او خالقه دقيق دى كامل بيان يې خو په كتابو كي د علم كلام لكه شرح العقائد و شرح المقاصد للعلامة التفتازاني وغيرهما من كتب علم الكلام لكن ما لايدرك كله لايترك كله، فرق داسي دى لكه يو سړى چي د بل لاسونه او پښې وروتړي له يوه ځايه څخه يې بل ځاى يوسي چي په اوسنى زمانه كي يې اغواء (سړي تېښتونه) بولي دا مثال دى د قدرت خالصه، يا استاذ و شاګرد ته يا شيخ و مريد ته ووايي چي ولاړ سه له بازاره فلانى شى راوړه، نو كه څه هم د شاګرد يا مريد د لاسه نه كېږي لكن په مراعات د استاذ يا د شيخ هغه كار يعني شى له بازاره په خپل اختيار راوړي، دا مثال دى د قدرت كاسبه. وعلى هذا فقس وعليك بالتدبر التمام في هذه المثال.

درويش وايي: چي دلته يو دقيق سوال پيدا كېږي چي دا قول د خداى ﷻ بلى قد جائتك آياتى الخ خو جواب د هغه قول د قائل دى "لو ان الله هدانى لكنت آه" نو دا دوه قوله د كافرانو يعني يا حسرتى على ما فرطت آه چي د مخه تر لو ان الله هدانى آه دي، او دا قول د كافرانو لو ان لي كرة آه چي تر لو ان الله هدانى لكنت آه. چي دا آيت جواب دى ولي يې سره جلا كړه په لو ان لي كرة يعني چي جواب د لو ان الله هدانى آه جواب يې وروسته كړى تر لو ان لي كرة آه د څه حكمت له مخه په جواب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د لو هداني ان الله يعني بلى قد جاءتك آياتي آه يې متصل په هغه پورې نه راوړې.
او يا يې ولې جمله د لو ان هداني الله آه وروسته تر ان لي كرة نه راوړه تا چې جواب
اورد د هغې جملې چې دا آيت د بلى قد جاءتك اياتي آه پورې متصل سوی وای؟

ځواب: دا درې جملې هره يوه په خپل ځای کې ده يعني له جهته ځخه د معنى
يعني چې تحسر پر تفريط چې د هغې جملې مدلول دی يا حسرتا على ما فرطت آه په
وخت کې د ورکولو د صحائف الاعمال دی کما يدل عليه مواضع من القرآن العظيم،
او دليل د کافرانو په طور د بهانې چې موږ ته که خدای هدايت کړی وای چې مدلول
د هغه آيت دی لو ان الله هداني آه دا هغه وخت دی چې کافران وويني په سترګو حال د
متقيانو چې جنتو ته روان دي. نو يې غبطه په وسي، نو وايي لو ان الله هداني لكنت
من المتقين، او تمنی د رجوع و دنيا ته هغه وخت دوی کوي چې د دوږخ پر غاړه و
درول سي ليياره د وقوع په دوږخ کې، نو دوی وايي لو ان لي كرة آه كما يدل عليه قوله
تعالى (اذ وقفوا على النار فقالوا يا ليتنا نرد (يعني الى الدنيا) ولا نكذب آه.
حاصل د جواب دا دی چې تناسب معنوي او تقديم او تأخير په اعتبار د وقوع د
مضامينو د دو درو آيتو په ازمنه مرتبو کې كما بينا اولى او افضل دی تر مراعات د
لفظي تناسب چې په اتصال کې د جواب اورده د کفار د قول چې قول د دوی دا ؤ. لو
ان الله هداني لكنت آه او جواب يې دا ؤ بلى قد جاءتك آه.

دروېش وايي: چې دې جواب ته مظهري، روح البيان او بيضاوي په مجمله
توګه اشاره کړې ده، اما روح المعاني ډېر ښه تحقيق پکښې کړی دی.

ترجمه د آيت: هو راغلي وه په تحقيق تاسي ته آيات زما، نو تا تكذيب وکړی
په هغو سره. يعني دروغ دي وبلل او کبر دي وکړی د هغو له قبول ځخه، او ته وې
د کافرانو ځخه يعني په آياتو سره زما.

وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذِيْنَ كَذَبُوْا عَلَى اللّٰهِ

په هغه ورځ د قيامت ته به وويني يا محمد (ﷺ) او يا مخاطب غير معين هغه
چې دروغ يې وويل پر خدای باندې يعني نسبت د هغه شي يې ورته کاوه چې پر
خدای ﷻ محال وه، لکه نسبت د ولد يې ورته کاوه كالنصارى يقولون عيسى ابن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الله، يا يهودان چي وايي عزير ابن الله يا نسبت د شريک يې ورته کاوه لکه مشرکان يا نسبت د لونو يې ورته کاوه لکه بني مخزوم چي وايي الملائکة بنات الله.

وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ

مخان د دوی به تور وي

پوه سه: چي وجوههم يې مبتداء ده او مسودة يې خبر دی، او جمله حال دی له مفعول څخه د ترٰی چي الذين کذبوا دی، مظهري وايي لانه من رؤية البصر دی يعني دوه مفعوله نه غواړي، او روح البيان وايي چي دا جمله حال ده و اکتفی بالضمير عن الواو پر دې چي رؤية بصري سي يا مفعول ثاني د ترٰی دی چي اول الذکر دی، که رؤية علمي يعني چي دوه مفعوله غواړي، او تفسير حسيني وايي: روئ هاى ايشان سياه کرده شده پيش از دخول دوزخ وآن علامه او خيال است از جهت سختی حال ايشان، کريمه: يعرف المجرمون بسيماهم.

أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٦٠﴾

آيا نسته په دوږخ کي ځای د اوسېدو د متکبرانو يعني عن الايمان.

پوه سه: چي همزه لپاره د انکار دی او نفي د نفي اثبات دی يعني سته، دا جمله دليل دی د هغه جمله: ترٰی وجوههم مسودة.

وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ

او نجات ورکوي خدای ﷻ وهغو کسانو ته چي ځان يې له شرکه ساتلی وي.

پوه سه: چي مفازة مصدر ميمي دی په معنی د فلاح او کاميابي دی بالمطلوب.

درويش وايي: چي که چېري مراد له اتقوا څخه ځان ساتنه له شرک څخه وي لکه مظهري" چي ويلي دي، نو مراد فلاح له ابدي دوږخ څخه ده، او عصات د مؤمنانو و مشيت ته د خدای ﷻ موکول دي، او که مراد له تقوٰی څخه شرک او معاصي وي لکه روح البيان چي ويلي دي، نو مراد له فلاح څخه فرد کامل دی والله اعلم.

لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾

دوی ته رسېږي مساس د عذاب، او نه به دوی ته غم رسېږي، دا دوې جملې يا حال دي يا استيناف دي لپاره د بيان د مفازة د دوی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ۖ وَّهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَّكِيْلٌ ﴿٦٢﴾

خدای پیدا کونکی د هر شي دی (من العلويات والسفليات والعاملين واعمالهم كما هو مذهب اهل السنة والجماعة) او خدای ﷻ پر هر شي وكيل يعني موكول اليه دی، معنی چي د هر شي محافظ دی يعني حفاظت د هر شي په رب ﷻ پوري مربوط دی، نو دا جمله عطف ده پر ما قبل جملې باندي.

لَهٗ مَقَالِيْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ

پوهه: چي مقالید سره د مضاف الیه مبتدا ده او لهٗ یې خبر مقدم دی، تقدیم لپاره د حصر دی.

فائده: مقالید جمع د مقلاد ده لکه مفاتیح جمع د مفتاح ده، یا جمع د مقلید ده لکه منادیل چي جمع د مندیل ده، د مقلاد او مقلید معنیٰ یوه ده چي په پښتو یې کیلي بولي، ومعنی الآیة: کیلی د خزانو د اسمانو او د ځمکي په لاس کي د قدرت د خدای دي چي امکان د تصرف د غیر یې منع دی بلکي محال دی، قتاده او مقاتل وایي چي مراد له خزانو څخه چي کیلی یې د خدای ﷻ سره دي بخښنه او رحمت دی، او کلبي وایي چي خزائن د باران په اسمانو کي او خزائن د نباتاتو په ځمکه کي، له عثمان بن عفان ﷛ څخه روایت دی چي ده سوال وکړی له نبي ﷺ څخه چي له مقالید څخه مراد څه شی دی؟ علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل لآ اله الا هو، الله اکبر و سبحان الله وبحمده واستغفر الله ولاحول ولاقوة الا بالله هو الاول والآخر والظاهر والباطن بيده الخير، يحيى ويميت وهو على كل شيئ قدير، دا حدیث ابو یعلی په خپل مسند کي راوړی دی او ابن ابی حاتم په خپل تفسیر کي راوړی دی.

درویش وایي: چي سبط ابن الجوزي چي په موضوعي احادیثو کي راوړی دی هغه ته اعتبار نشته، ولي دا حدیث ډېر شواهد لري، ولي چي له ابو هریره ﷛ څخه هم مثل د دغه حدیث مروي دی او له ابن عباس ﷞ څخه هم مثل د دي حدیث مروي دی.

درویش وایي: چي حدیث د عثمان ﷛ روح البیان هم راوړی دی لکن مختصر تر ما ذکرنا، او داغه رنګه روح المعاني هم راوړی دی تر دي ځایه پوري لکن وروسته یې الحدیث ویلی دی. چي معنی یې داده چي تر پایه د حدیث لکه آه یا الخ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي په کتابو کي راځي، او په روايه کي د ابن مردويه له ابن عباس رضي الله عنه څخه هم راغلی دی چي په هغه روايت کي خواص د دغه الفاظو هم ذکر کړي دي، او روح المعاني د ابن الجوزي د موضوع والي د دې حديث په باره کي هم راوړی دی او داسي يې ويلي دي چي دا خبره د ابن الجوزي چا نه ده منلې، والله اعلم بحقيقة الحال.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٣﴾

او هغه کسان چي تکذيب کوي (يعني نسبت د کذب کوي، مراد له آياتو څخه آيات قرآنيه دي يا کلمات د توحيد او تمجيد د خدای ﷻ دي يا دلائل د قدرت د خدای ﷻ دي يا استقلال د خدای ﷻ په امورو کي د اسمانو او ځمکي) داغه کسان لوی تاوان والا دي.

پوهنه: چي هم ضمير فصل دی په منځ کي د مبتداء او خبر چي دواړه معرفه دي چي علماء د معاني وايي لپاره د حصر بولي، يعني چي خسران حصر پر دغو کسانو دی، دليل د حصر يې دا دی چي مؤمنان که څه هم بعض د دوی فقراء او مساکين دي په دنيا کي لکن په ثواب او رحمت کي لويه برخه لري يعني الجنة چي په هغه کي خيرات بلا نهايت دی ای مالا عين رئت ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر يعني په ورځ د قيامت کي، او کافران که څه هم لويه برخه ولري په خزانو کي د رزق د خدای ﷻ او د بارانو د خدای ﷻ لکن لا حظ لهم من الرحمة والثواب في الآخرة والحظوظ الدنيوية فانية عنقريب، نو دا حظوظ دنيويه فقط به د دوی لپاره حسرت او ندامت وي، يقولون رب ارجعنا يعني الى الدنيا نعمل صالحًا، مظهري وايي چي طبراني او ابن ابی حاتم له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي قريشو رسول الله ﷺ ته دعوت ورکړی چي موږ به تا ته مالونه درکړو خپلي ښځي يعني خوېندي يا لوڼي چي ستا اراده وي، فقالوا هذا لک يا محمد (دا خوبي زموږ د خواستا يا محمد) لکن ته په عوض کي د دې زموږ خدايانو ته د ښکنځلو څخه لاس واخله، ولا تذکرها بسوء، او که داسي نه کوې داسي خو نو وکړه زموږ د خدايانو عبادت کوه يو کال (يعني بالشرک لها في العبودية) موږ به ستا د خدای عبادت کوو يو کال (يعني بالتوحيد) نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي زه ګورم چي خدای ﷻ ما ته څه امر راکوي په دې باره کي، فنزل من الله تعالی: قل يا ايها الکافرون الى اخير السورة، وانزل هذه الآية.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُوٓنِّيٓ أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَٰهِلُونَ ﴿٦٤﴾

ته ورته ووايه يا محمد (ﷺ) آيا په غير د خدای تاسي امر کوئ چي زه يې عبادت وکړم ای جاهلانو. الاستفهام للانکار.

درويش وايي: چي روح المعاني فاء لپاره د تعقيب بولي او داسي وايي ای بعد الآيات المقتفية لعبادته تعالى وحده غير الله اعبد، نو استفهام لپاره د انکار دی، او د غير لفظ مفعول مقدم د اعبد او د تقديم وجه يې داده چي محل د انکار غير الله دی، وقوله تأمروني جمله معترضه ده او ردها للدلالة على انهم امروه بذالک کما مر في شان نزول الآية المذکورة لفرط غباوتهم، له دې سببه يې دوی ته نداء په عنوان د جهل وکړه.

فائده: ابن عامر "تأمرنني په دوه نونه سره وايي على الاصل، او نافع" يې په نون وايي او ياء ته فتح ورکوي، او نور قراء يې په سکون د ياء وايي والکل جائز.

وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكَ

الواو للحال واللام جواب القسم المحذوف، او په تحقيق وحي کړه سوي دي وتاته يا محمد" او هغو کسانو ته چي تر تا دمخه وه، ای الانبياء".

لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَٰسِرِينَ ﴿٦٥﴾

که ته شرک وکړې هر آئينه لغو به سي، يعني بېکاره به سي ستا عمل سابق تر شرک.

پوه سه: چي دا کلام مبنی دی پر فرض محض، مطلب دا دی چي د کافرانو ناميدي کلي راسي له ثواب څخه د بعض اعمالو، او په عين حال کي د تنبيه و امت مسلمه ته ده چي شرک بايد څنې ونه سي چي اعمال حسنه سابقه له منځه څخه ځي، د دې په رڼا کي مونږ وايو چي شرک بلکې مطلق ارتداد له دين څخه د اسلام مهبط د ټولو حسناتو دی، لکه اسلام چي هادم د ټولو سيئاتو دی چي په وخت کي د شرک يې کړي وي.

مسئله: که يو چا لمونځ وکړی وروسته مرتد سو العياذ بالله او وخت د هغه لمانځه باقي ؤ، نو هغه لمونځ به بيرته راگرځوي، تا چي اول لمونځ ده کړی ؤ په سبب د ارتداد له منځه څخه ولاړی، وکذا يجب الحج ثانيًا بعد الارتداد لان وقت الحج جميع العمر نو وروسته تر ارتداد وخت د حج باقي دی کذا قال ابن الهمام في شرح الهداية.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: په آيت کي خو ''اليک والى الذين من قبلک'' دواړه وروسته يوازي لئن اشرکت يوازي خطاب و عليه الصلوة والسلام ته راوړی تر پايه پوري د آيت.

ځواب: په لئن اشرکت کي مراد ټوله انبياء دي يعني و هرنبي ته دا خطاب کړل سوی ؤ ''لئن اشرکت آه'' وقال العلامة التفتازاني ''فالمخاطب هو النبي ﷺ مع ان عدم اشراکه مقطوع به وجيئ بلفظ الماضي يعني لئن اشرکت لپاره د ابراز د اشراک په معرض کي ده، حاصل على سبيل الفرض والتقدير لپاره د تعريض لمن صدر منه الاشراک بعد الاسلام بان عمله قبل الارتداد من الحسنات قد قبط، او په کشف الاسرار کي وايي هذا خطاب مع الرسول ﷺ، والمراد به غيره انتهى.

درويش وايي: لاحاجة الى ارادة الغير لان الکلام مبني على الفرائض المحض کما قلنا سابقًا، نعم هذا الخطاب تعريض على غيره ممن صدر عنه ذالک وفرق عظيم بين الارتداد والتعريض فافهم، او حسين کاشفي'' په تفسير حسيني کي وايي: واصح آنست که مخاطب بسبب ظاهر پيغمبر انند و از روی حقيقت افراد مسلمانان ايشان اند آه، درويش ميگويد اگر مراد کاشفي'' آن باشد معنای تعريضی مقصود بالحقيقة ميباشد فهو صحيح واگر مراد او آن باشد که مراد از لفظ ايت ايشانند فهو ليس بشيئ فتدبر.

فائده: صاحب المواقف القاضي عضد الدين'' دا آيت دليل ګرځولی دی پر دې خبره چي صدور د کبائرو له انبياء عليهم السلام څخه روا دی، لکن روح المعاني وايي ليس بشيئ ولي دا آيت خو محمول پر فرض محض دی فافهم.

بَلِ اللَّهَ فَاعْبُدْ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٦﴾

بلکي خاص يعني په توحيد سره د خدای ﷻ عبادت کوه ولهذا قدم المفعول به، هذا رد لما امروه'' به کما مر في شان نزول الآية.

فائده: اسم جليل منصوب دی په اعبد سره والفاء زائدة، شان نزول الآية: ترمذي له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي يو يهودي تېر شوی د عليه الصلوة والسلام په حضور کي نو يې وويل کيف تقول يا ابا القاسم اذا وضع الله السموات على ذه (پر دې ګوته) والارضين على ذه والماء على ذه والجبال على ذه.

درويش وايي: چي اشاره و ذه د لاس و څلورو ګوتو ته ده، فانزل الله تعالى هذه الآية.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ

درويش وايي: چي مذکوره شان نزول روح البيان او مظهري بيان کړی دی، او وايي: ای ما عظموه جل جلاله حق عظمته اذ عبدوا غيره تعالى وطلبوا من نبيه عبادة غيره، قال الحسن والسدي، ترجمة الآية عبارة روح المعاني: دوی (يعني مشرکانو د مکې) تعظيم د خدای ﷻ نه دی کړی په حق عظمت سره، ولې چې دوی عبادت د غير د خدای (يعني بتانو) کاوه، او دوی طلب د نبي د عبادت د غير الله کاوه کمامر في شان نزول قوله تعالى "قل افغير الله الآية" وقال المبرد اصله من قولهم فلان عظيم القدر يريدون بذالک جلالته انتهی، او هغه تفسير چې راغب اصفهاني راوړی دی ددې آيت په اړه بقوله "لايعرف کنهه غيره انتهی" پر هغه دا سوال وارديږي چې پيژندل د خدای ﷻ په حقيقت او په ماهيت سره په دغو کسانو سره چې په آيت کې راوړه سول يعني د ما قدروا الله آه خاص نه دی، بلکې هيڅوک يې نسي کولای، چنانچه په شرح کې د سلم العلوم للقاضي محمد مبارک دلائل قطعيه راوړه سوي دي چې تصور د خدای بالکنه يعني ذاتيات د خدای او پيژندل ته د خدای مرئه کې ممتنع دی لعدم الذاتيات له تعالى ذهنا وخارجا ولا بکنهه لاستحالة الاحاطة على حقيقته تعالى: ولنعم ما قيل:

العجز عن درک الادراک .... والبحث عن کنه ذات الله اشراک

فائده: بعض علماء په دې سبب چې د فقير حواشي پر درسي کتابو ډېر شهرت او مقبوليت لري د خپل شهرت او مقبوليت لپاره دی څه ناڅه حاشيه پر هغه کتاب وکړي، کتاب فروشانو ته يې ورکړي هغه يې چهاپ کړي ضمنا دده شهرت هم پکښې راسي، او چاته حواله هم نه کوي ..... مصرع:

نه هر که سر بتراشد قلندری داند

ولا يخفى ان هذا فعل غير مقبول او س هغه عالم د قرآن عظيم تفسير په عربي ژبه شروع کړی دی تاسي به يې وو ينئ چې تفسير ايوبي ورسره ګوري، او عبارت به يې عربي ته نقل کوي، البته عنوان به بدلوي مثلاً يقول بلاغة القرآن يا هذا فوائد هذه الآية وامثال ذالک. فلا يجز الفقير لنقل تفسيره الى العربية بدون اجازة الفقير او الحوالة الى تفسيره.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چې په څومره عرق ریزي او جګر خوني د مختلفو تفاسیرو څخه په مطالعه ما دا تفسیر و عالم دنیا ته په پښتو ژبه تصنیف کړی دی، دا ملا صاحب و دې تفسیر ته ګوري او عربي ته یې نقل کوي.

برادرانو: نیت د شهرت د دنیا مقبول عند الله نه دی، اعبدوا الله مخلصین له الدین.... بیت:

عبادت باخلاص نیت نیکو ست...... وگرنه چه آید ز مغز پوست

فائده: درویش د هغه عالم د نوم اخستلو څخه ډډه وکړه، ولې هر مدرس عالم ده په سوء صنیع پوهیږي.

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

یعني ترا وو مځکو پورې سره د ټولو اجزاؤ، که پټ وي او که لڅ وي، د هغه په قبضه کې دي په ورځ د قیامت.

پوهسه: چې "قبضته" یو وار قبض (یعني په موټه سره نیولو ته وایي) مراد ځني المقبوض دی بالکف من قبیل تسیمة المفعول بالمصدر وهو کثیر في لسان العرب.

پوهسه: چې مظهري" وایي هذه الآیة من المتشابهات عن الظاهر (ولې چې ظاهري معنی خو یې دا ده چې مځکه ټوله یو موټ د خدای" ده په ورځ د قیامت او دا اسمانونه پیچل سوي دي په راسته لاس کې د خدای"، نو دا معنی خو مقتضی د جسمیت د خدای" ده او د اعضاء درلودل د خدای" ده وهذا مال) لایعلم تأویله الا الله، انتهی قول المظهري"، وروسته مظهري ویلي دي چې علماء د بیان (والله اعلم من اراد بعلماء البیان) چې دا آیت وارد دی پر طریقه د تمثیل او تخییل من اعتبار القبضة والیمین حقیقة ولا مجازًا انتهی.

درویش وایي: چې په ورته آیتو کې لکه "ید الله فوق ایدیهم، الرحمن علی العرش استوی، اینما تولوا فثم وجه الله، وامثالها" او دا غه رنګه په ورته احادیث شریفه ؤ کې درې مذهبه دي.

(۱) مذهب د سلف الصالحین دی چې په نقل له مظهري څخه تاسي واورېدی.

(۲) مذهب د ډېرو متأخرینو دی چې دا تمثیل د حال د عظمت د خدای ﷻ دی ونفاذ قدرته" وحقارة الافعال العظام التي یتحر فیه الاوهام نسبت و قدرت ته د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خدای ﷻ بحال من يكون له قبضة فيها الارض جميعًا ويمين بها يطوى السموٰات من غير اعتبار يمين ولا قبضة حقيقة ولا مجازًا، لكه مظهري" چي په عبارت د علماء البيان راوړه، او بعض متأخرين وايي چي په دې آيت كي اشاره و دې ته ده چي هغه شيان چي مشركان يې د خدای ﷻ سره تنزه ذاته عن الشركة، شريكان بولي ارضيًا كان ام سماويًا لكه بتان يا ملائكه تحت سلطانه ﷻ.

(۳) مذهب د بعض متأخرينو دی، دوی وايي چي قبضه مجاز دی عن الملک واليمين مجاز من القدرة التامة وامثال ذالک من المجازات.

فائده: په ورته احاديثو شريفه ؤكي هم دغه مذهب سته، چنانچه بخاري، مسلم، ترمذي، نسائي وغيرهم له ابن مسعود ﷺ څخه روايت كړی دی قال: جاء حبر من الاحبار (له ملايانو څخه د يهودانو) الى رسول الله ﷺ فقال يا محمد انا نجد الله (يعني في التورات) انه تعالى يحمل الله السموٰات يوم القيامة على اصبع والارضين على اصبع والشجر (يعني جنسه) على اصبع والماء والثرى على اصبع وسائر الخلق على اصبع فيقول انا الملک. فضحک رسول الله ﷺ حتى بدت نواجذه تصديقًا لقول الحبر، ثم قرء رسول الله ﷺ وما قدروا الله حق قدره.

درويش وايي: چي مظهري او روح المعاني دواړو دا حديث راوړی دی، او روح المعاني نور احاديث هم راوړي دي، كه گفته اند، مشت نمونه خروار است.

وَالسَّمٰوٰتُ مَطْوِيّٰتٌۢ بِيَمِيْنِهٖ ؕ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ۝

پوه سه: چي سبحانه لپاره د تعجيب دی يعني ما ابعد عمن هذه قدرته وعظمته تعالى عن اشراكهم (كه كلمه د ما مصدريه وي، او عما يشركونه به، كه كلمه د ما موصوله وي، نو عائد يې محذوف دی كما اشرنا اليه) سعدي" وايي:

ای برتر از قياس و گمان و وهم .. وزهر چه گفته اند شنيديم وخوانده ايم
مجلس تمام گشت وبپايان رسيد عمر .. ما همچنان در اول وصف تو مانده ايم

روی الرزوقي" اذا اردت استعمال حزب البحر لپاره د سلامتيا د هلاک څخه د درياب فقدم عند ركوبه بسم الله مجريها ومرساها ان ربي لغفور رحيم، وما قدروا الله حق قدره الى قوله عما يشركون، ولي چي په حديث صحيح كي راغلي دي انه امان من الغرق ومن الله الخلاص.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي مراد له حزب البحر څخه دعاء د سپرتیا په کښتئ کي هغه چي اوس مشهور په حزب البحر سره دی هغه نه دی مراد.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ

او پوهـ به کړل سي په شپیلي کي چي قرن یې هم بولي، دا نفخة اولی ده، المشهور ان النافخ واحد وهو اسرافیل" بل حکی القرطبي" الاجماع علیه في تفسیره، او په بعض آثارو کي راغلي دي ي نافخ دوې ملکي دي چي هغه آثار روح المعاني روارې دي.

پوه سه: چي صور قرن عظیم دی چي په ده کي سوري سته په عدد د ټولو ارواحو، او ابو الشیخ له وهب بن منبه" څخه روایت کړی دی چي صور د سپیني ملغلري څخه جوړ دی صفایي یې لکه د ښیښې ده.

فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ

نو مړه به سي هغه احیاء که په اسمانو کي وي او که په مځکه کي وي یعني من الملائکة والانس والجن وغیرهم من الحیوانات، مګر نه هغه څوک چي د خدای ورته اراده وي، مشهوره داده چي مستغنی جبرئیل، اسرافیل، میکائیل او ملک الموت دی، او بعض مفسرین وایي چي اته ملکي حملة العرش هم مستغنی دي چي مجموع دوولس سي، او اخیري چي مري ملک الموت عزرائیل" دی، او النقاش" وایي چي اخیري چي مري جبرئیل" دی والله اعلم، او بعض مفسرین وایي چي رضوان د جنتو مشر، او حوري د جنتو او مالک خازن النار او زبانیه ملي د دوږخ هم په استثنیاتو کي داخل دي.

فائده: په ترتیب کي ددوی اختلاف دی چي په درمنثور کي ذکر سوی دی.

ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ۝

بیا به پوهـ کړل سي، دویمه نفخه د احیاء، نو ناببره به اموات ټول یعني من لدن آدم علیه السلام تر نفخة ثانیه، من المؤمنین والکافرین والجن والشیاطین له قبرو وغیرها څخه راوتلي وي، سترګي به لغړوي شاوخوا به ګوري، لکه یو حیران سړی، او یا معنی د ینظرون داده چي انتظار کوي چي په دوی به څه کړه کیږي.

درویش وایي: چي په قول د مظهري په مابین کي د نفختینو څلوښت ورځي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دي، او په سورة والنازعات کي يعني په تفسير کي د دغه سورت مظهري ډېر احاديث راوړي دي دليل پر فصل مذکور باندي يعني ځلوېښت ورځي، وفي الحديث: انا اول من يشق عنه الارض (۱) و اول من يحى من الملائكة اسرافيل لينفخ في الصور (۲) و اول من يحى من الدواب براق النبي ﷺ (۳) و اول من يستظل في ظل العرش رجل انظر معسرًا او محًا عنه (چي مسكين پور وړي ته يې مهلت ورکړی وي او يا يې پور ور بخښلی وي) (۴) و اول من يرد الحوض (اى حوض الكوثر النبي ﷺ فقراء الامة) (۵) و اول من يكسى ابراهيم خليل الله عليه السلام لانه القى في النار عريانًا. (۶) و اول من يكسى (چي کالي د اور په اغوستل کېږي ابليس عليه اللعنة دی) (۷) و اول من يحاسب جبرئيل لانه كان امين الله على رسله (۸) و اول ما يقضى في الدماء قابيل چي هابيل يې مړ کړی كما جاء في القرآن الكريم في موضع آخر (چي د چا وينې يې توی کړي وي يعني بغير حق) (۹) و اول ما يحاسب الرجل على صلوة .... بيت:

روز محشر كه جان گداز بود .... اولين پرسش ز نماز بود

(۱۰) و اول من تسأل المرئة عن صلاتها (۱۱) ثم من حق بعلها (اى زوجها) (۱۲) و اول العبد مايسأل العبد على نعمته (يعني چي شکر يې وايه که نه) (۱۳) و اول من يحاسب المرء المتوضي من الماء البار (۱۴) و اول من يوضع في الميزان الخلق الحسن (۱۵) و اول ما يوضع في الميزان ما يسأل العبد على عياله (۱۶) و اول من يدخل من الاغنياء يوم القيامة عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه و اول من يعلم عليه الحق سبحانه اى غير الاولين عبد الرحمن بن عوف (۱۷) و اول من سلم الحق او خوش آمديد عمر رضي الله عنه.

وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا

مراد له ارض څخه ځمکه د عرصات د قيامت ده، او مراد له نور څخه هغه دی چي خدای يې خالق دی، او بغوي وايي چي خدای په هغه نور سره تجلی کوي د فصل د قضا لپاره بين العباد آه.

درويش وايي: چي دا د رؤيت الهي بلا كيف نور نه دی، ولي هغه ديدار د رب جل وعلا خو په جنت کي دی، او د جنت دخول خو وروسته تر فصل القضاء دی وقد بعد المظهري حيث قال فما يتضارون في نوره كما لايتضارون بالشمس في

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اليوم الضحو (چي وريځ نه وي) دليل د بعد يې دادی چي دغه الفاظ چي ده
راوړي دي فيما يتضارون دا جزء د هغه حديث دی چي بخاري راوړی دی په رؤيت
كي د خدای ﷻ في الجنة و دخول الجنة بعد فصل القضاء كما مر عنقريب، فخلط
المظهري احدهما بالآخر، او السدي او الحسنؒ وايي چي مراد له نور ربها عدل
ربها دی، سماه نورًا لانه يظهر به الحقوق كما سمى الظلم ظلمة، قال رسول الله ﷺ
الظلم ظلمات يوم القيامة، متفق عليه، او روح المعاني وايي چي دا نور على ما
روی عن ابن عباس ؓ نور يخلقه الله تعالى بلا واسطة اجسام مضيئة كالشمس
والقمر واختاره الامام الهمام الرازيؒ (نو د دغه نور اضافت و خدای ﷻ ته داسي
دی لكه اضافت د ناقة الله في قصة صالح ؑ ای ناقة مخلوقة لله تعالى) بيا روح
المعاني د محي السنة يعني البغويؒ څخه تفسير په تجلی د رب جل وعلا لفصل
القضاء راوړی دی، وروسته روح المعاني د الحسن او السديؒ تفسير كما مر
راوړی دی وجعله من باب الاستعارة.

فائده: استعاره د نور و قرآن او برهان ته په څو ځايه كي د قرآن راغلي ده،
واختار هذا التفسير الزمخشري في الكشاف، وروسته روح المعاني ډېر طويل
بيان كړی دی فارجع اليه، او روح البيان هم تفسير د نور په عدل سره استعارةً
مختاره كړی دی او نور طويل بيان يې هم كړی دی فارجع اليه.

وَوُضِعَ الْكِتٰبُ

وربه كړل سي عمل نامې په لاس كي عمال.

سوال: عمل نامې پر اندازه د عمال بيخي ډېري دي كما لا يخفى او لفظ د
كتاب خو مفرد دی، نو څرنګه د عمل نامو اراده ځني صحيح ده؟

ځواب: الف و لام په الكتاب كي لپاره د جنس دی والجنس يطلق على الكثير
والقليل فيصح ارادة الكثير منه فافهم، البيهقي له انس ؓ څخه روايت كړی دی عن
النبي ﷺ قال الكتب كلها (عمل نامې ټولې) تحت العرش دي فاذا كان الموقف (چي
خلګ د عرصات پر ميدان و دريږي) بعث الله ريحًا فتطيرها (خدای جلت قدرته يو باد
پيدا كړي هغه ټوله باد راوړي) بالايمان والشمائل (په راسته او په چپه لاس كي يې د
خلګو وركړي په اول كي د هري عمل نامې دا آيت نوشته وي) اقرأ كتابك كفى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بنفسک اليوم عليک حسيبًا (وو ايه عمل نامه دي كافي ده ستا نفس والباء زائدة كام في كفى بالله، نن ورځ پر تا باندي يعني پر عملو باندي د حساب لپاره)

وَجِاْىٓءَ بِالنَّبِيّٖنَ وَالشُّهَدَآءِ

راتګ وکړل سي په انبياؤ عليهم السلام سره، جلال الدين السيوطي وايي قال العلماء يكون الحساب بمشهد من النبيين وغيرهم انتهى قول السيوطي (والشهداء) او حاضر به کړل سي شاهدان چي مراد څني شاهدان دي چي رسولانو تبليغ د رسالت کړی وُ، وهم امة محمد ﷺ كما مر آنفًا، او عطاء وايي چي مراد له شهداء څخه کرام كاتبين حفظه دي استدلالًا بقوله تعالى "وجائت كل نفس معها سائق و شهيد"

پوه سه: چي ابن المبارک له سعيد بن المسيب څخه روايت کړی دی چي هيڅ ورځ نسته مګر داسي چي و عليه الصلوة والسلام ته امتيان ده ده پيشبري سهار او مابنام ته نژدې، نو عليه الصلوة والسلام خپل امتيان پېژني په علامو (علامه يې په بل حديث کي داسي راغلې ده چي مخان او لاسونه به يې سپين وي من اثار الوضوء) او اعمال يې هم ورته معلوم وي (يعني د ملائکه په ذريعه) فلذالک يشهد عليهم، نو دی ﷺ پر دوی يعني امتيانو شاهدي د عدالت ادا کوي، کريمه "لتكونوا شهداء على الناس" چي بعض كافران د خپل نبي له تبليغ څخه انکار وکړي، نو امتيان د هغه نبي پر تبليغ وقوم ته شاهدي اداء کړي، څه وخت چي د هغه نبي امت جرح د فسق وکړي پر شاهدانو د امت د عليه الصلوة والسلام ويكون الرسول عليكم شهيدًا (و به ګرځي رسول چي نبي ﷺ دی پر تاسي يعني ستاسي پر عدالت شاهد)

وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ۝

او فيصله به وکړل سي په منځ کي د بندګانو په عدالت سره او پر دوی به ظلم نه کړل کېږي چي يا سيئات وربالا کړي يا د حسناتو څخه څه کم کړي.

وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُوْنَ ۝

او کافي به ورکړل سي هر نفس ته جزاء د ما عملت من حسن و سوء في عملها.

پوه سه: چي اسم تفضيل پر خپل معنا نه دی بلکې په معنی د عليم دی ولي چي بل څوک خو د بندګانو په عملو نه دی خبر.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: خداى ﷻ د هر سړي په ټولو احوالو خبر دى، نو كاتب چي حفظه دي او شاهدي، ته څه ضرورت دى؟

ځواب: د دې پوښتني په جواب كي عطاء وايي چي ضرورت له دې كبله دى چي عادت الهي دغسي دى، او بل دا چي پر كافرانو منكرانو الزام راسي (چي تفصيل يې فقير بيان كړى)

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا

و به شړل سي هغه كسان چي كافران وي (يعني كفر يې اختيار كړى وُ په دنيا كي و) دوږخ ته "زمر" جمع د زمرة ده يعني جماعت جماعت، ډله ډله يوه د مخه بله په پسې يعني چي په ضلالت او كفر كي اول لمبر وي هغه به اول دوږخ ته ځي وهكذا دوهم لمبر دريم لمبر.

تنبيه: په لفظ د سيق سره اشاره و توهين ته د دوى ده، ولي چي لفظ د سوق عمومًا په حيواناتو كي استعمالېږي ومثل ساق فلان غنمه او ابله، او بقرة الى غير ذالك.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا

حتى چي دوى ورسي (ها ضمير جهنم ته راجع دى مؤنث سماعي دى) يعني د دخول لپاره خلاصي كړل سي ټولي اووه دروازې چي د دوى تر ورتلو د مخه بندي وي.

سوال: د ټولو دروازو د دوږخ و خلاصولو ته څه ضرورت دى؟

ځواب: بعض كفار د يوې طبقې مستحق وي بعض د بلې، بعض د اسفل السافلين وړ وي، نو د دې لپاره چي هر كافر و هغه مستحق ځاى ته ورسول سي ټولي دروازې خلاصي كړل سي.

پوښتنه: د مخه تر رسېدو د كافرانو يې ولي دروازې نه خلاصولې؟

ځواب: تا چي تو د وخى د دوږخ في الجملة كمه نه سي.

وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ

و وايي دوى ته ساتندويان د دوږخ، لپاره د سرزنش او توبيخ او تقريع، آيا نه وه درغلي تاسي ته رسولان چي ستاسي د جنسه به وه يعني انسانان، دا مقوله يعني مفعول به دى، قال د استفهام د تقرير دى يعني باعثه د دوى پر اقرار كما يدل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جوابهم بقوله بلی، په دې آیت کې مقابله د جمع چې ضمیر د کم ده په جمع سره چې رسل دی چې مفاد یې توزیع د احاد پر احاد ده یعني هرې فرقې ته خپل رسول.

﴿يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ﴾

چې تلاوت کړی وای هغو رسولانو پر تاسي باندې د آیات د رب ستاسي او تاسي یې بېرولې وای د راتلو څخهددې ورځې یعني د قیامت چې مشتمل پر عذاب د دوږخ دی، او یا مراد د "یومکم هذا" څخه وقت دخولهم النار (نو یوم په معنی د مطلق وخت ده چې تعیین یې په هذا سره وسو) بیضاوي وایي چې ددې آیت څخه دا معلومه سوه چې تکلیف قبل الشرع نسته، دلیل یې دا ویلی دی چې خزنه ؤ د دوږخ توبیخ و دوی ته مربوط په ارسال الرسل او په انذار د کتابو پورې وګرځاوه. مظهري، روح المعاني او تفسیر کبیر دا خبره رد کړې ده چې دا آیت دلیل ددې نه دی چې پر اشراک بالله باندې به هم عذاب نه ورکوي چې رسل نه وي او انذار الکتب هم نه وي، ولې خزنة النار چې توبیخ مربوط کړی په ارسال الرسل او انزال الکتب سره هغه درجه کامل د توبیخ ده یعني با این همه تاسي کفر اختیار کړی، دلیل دا دی چې عقل که څه هم کافي نه دی په ادراک کې د ټولو شرائعو د دین لکه لمونځ، روژه، زکوة وغیرها لکن پر وحدانیت د خدای ﷻ کافي دی لحکم العقل بلزوم التوحید لصانع العالم بدون ورود الشرع والرسل والکتب، حتی چې د عقائدو په کتابو کې وایي چې یو سړی په شواهق الجبال کې وي ایمان پر وحدانیت د صانع العالم پر لازم دی او که چېرې دغه سړي شرک مختاره کړی په ورځ د قیامت به معذب بالنار وي او عذر نه لري، سعدي شیرازي وایي:

برگ درختان سبز در نظر هوشیار ..... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

یو بل شاعر مسئله مذکوره په خپل دغه بیت کې راوړې ده:

گر انبیاء هم نآمدی نی شرع بودی درجهان
واجب شدی بر دمان ایمان بخالق مقتدر

لکن خدای ﷻ چې رسولان را واستول او کتابونه یې نازل کړه او احکام د دین یې روښانه کړه لم یبق للمکلفین عذر من الاعذار په هیڅ حکم کې د دین.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ۝

دوی وویل، یعني دوږخیانو و خزنة النار ته چي هو موږ ته رسولان راغلي وه او کتابونه د خدای له جانبه هم نازل سوي وه لکن استدراک په جواب کي د سوال چي نو ولي و دوږخ ته وارد سوي واست، پر موږ ثابته سوې وه کلمه د عذاب یعني کلمة الله بالعذاب حکمه في الازل بانهم من الاشقیاء باختیار هم پر کافرانو.

پوښتنه: قائلین ددې قول خو کافران دي نو ځای خو د ضمیرؤ یعني علینا نو ولي دوی کافرین وو ایه؟

ځواب: لپاره د دلالت پر دې چي دا عذاب پر موږ ثابت سو په سبب د کفر زموږ.

قِيْلَ ادْخُلُوْٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۝

و به ویل سي، یعني د خزنة النار له خوا په قرینه ددې چي خبري ددوی سره وي، او یا من جانب الله عزوجل چي داخل سئ و دروازې ته د دوږخ چي همېشه به یاست په دوږخ کي ابداً ابداً.

پوښتنه: په وخت کي د دخول خو خلود نسته، نو حالیت د خالدین څرنګه دی او سره ددې په نحو کي وایي چي زمانه د حال او د عامل د ذی الحال به یوه وي؟

ځواب: په علم النحو کي داسي حال ته حال مقدره وایي چي معنی یې داده چي داخل سئ دوږخ ته چي مقدر دی خلود ستاسي په اور کي، نو زمانه د دخول او د تقدیر د خلود خو یوه ده، وعلی هذا فقس جمیع الاحوال المقدرة وهي في القرآن العزیز کثیرة فافهم.

فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِيْنَ ۝

بد دی قرارګاه د متکبرانو (یعني چي د خدای ﷻ او د رسول او د کتاب د منلو څخه یې تکبر کاوه)

یوه سه: چي مخصوص بالذم یې محذوف دی لذکره فیما سبق ای جهنم، او کلمه د فاء لپاره د سببیت ده فان السابق من الکلام سبب للاحق.... بیت:

تکبر عزازیل را خوار کرد .... بزندان لعنت گرفتار کرد

نو له دې آیت څخه دا معلوه سوه چي وروسته تر کفر لویه ګناه کبیره ده، بلکې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کفر له تکبر څخه پیدا کیږي کما قال الله تعالی في شان ابلیس "ابی واستکبر" منع یې وکړه له سجدې څخه د آدم ﷺ او تکبر یې وکړی له امر څخه د خدای ﷻ بالسجود لآدم، وقال انا خیر منه "فکان من الکافرین" ای صار من الکافرین.

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا

درویش وایي: چې د سیق معنی دلته هغه د اهانت معنی نه ده لکه د کافرانو په حال کې چې یې ذکر کړه، بلکې معنی یې داده چې چابک چابک روان سئ و دار الکرامة ته، وقیل سیق مراکبهم (ولایذهب بهم الا راکبین) "زمرًا" ډلې ډلې، علی تفاوت مراتبهم في الشرف وعلو الطبقة یعني الافضل فالافضل.

حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا

بوه سه: چې جمله د فتحت د کوفې قراء په تخفیف د حا وایي، او نور قراءﷺ په تشدید وایي، او کلمه د فتحت حال ده قد ورسره محذوف دی کما هو القانون النحوي في الماضي الواقع حالاً، والمعنی وقد فتحت، دروازې د جنت خلاصې ولاړې وي د مخه تر ورتګ ددوی تعظیمًا لهم واکرامًا لهم تا چې د انتظار تکلیف هم دوی ته ورنه کړي.

وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾

او وایي ساتندویان د جنتو سلامتي دې وي پر تاسي، تاسي پاک یاست له خیرو څخه د ګنهو یا مو ګناه هرګز نه ده کړې، او لطهارتهم منها بالشفاعة اویا بالمغفرة بالرحمة العامة لرب المغفرة او بعد طهارتهم بالعقوبة في جهنم مدةً.

بوه سه: چې سلام اخبار دی د ملکو له خوا، والمعنی لا یعتریکم مکروه ابدًا.

درویش وایي: چې دروازې د جنتو اته دي بالاجماع وقد دلت علیه الاحادیث الشریفة علی ذالک.

"فادخلوها خالدین" حال مقدرة کما مر، له امیر المؤمنین علي کرم الله وجهه څخه روایت دی چې جنتیان چې سوق سي و جنت ته، نو جنت ته چې ورسیږي دوی پیدا کړي په دروازه کې د جنت یوه درخته چې لاندې تر تنې یې دوې چینې روانې وي، نو هر مؤمن یعني په بنو ونه د ملکو په یوه چینه کې غسل وکړي چې ظاهر بدن یې پاک او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بناشسته سي او د هغه بلي چيني ځخه او به ځيښي چي باطن ده پسي پاک سي، نو ملكي په دروازه کي د جنت تيار سي ولاړي وي، و ويقولون سلام عليكم الى اخيره.

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ

او ووايي (جنتيان چي و جنت ته داخل سي او دوی ووېني په جنت کي ما لا عين رئت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر ولا سمع بيانه المقال، نو دوی وايي شكرًا لما انعم الله عليهم) ټوله ثناء او صفت خدای ﷻ لره دی چي زموږ سره يې رښتيا کړه هغه وعده چي زموږ سره يې کړې وه، يعني په دنيا کي پر ژبه د رسولانو، او په كتب منزله ؤ کي.

وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٧٤﴾

"و اورثنا الارض" يعني ارض الجنة، والمراد بايراثها دخولهم اياها، موږ ګرځو په جنتو کي هر چېري چي مو اراده وي، اولًا لان ارض الجنة وسيعة جدًا، دويم چي موږ ته خدای اسانه کړې ده "فنعم اجر العاملين" د پر ښه دی اجر د عاملينو ای الجنة، طبراني او ابو نعيم د سيدتنا عائشة ﷺ ځخه داسي روايت نقل کړی دی چي دې وويل يو سړی (د سړي نوم يې نه دی ښوولی) نبي كريم ﷺ ته راغلی "فقال يا رسول الله ﷺ انک لاحب الى من نفسي ومن اهلي و ولدي" او چي زه کور ناست يم ته مي را پياد سې طاقت مي نه کېږي چي تا ته در نه سم او و دي نه وينم او ستا مبارک مخ ته و نه ګورم "واذا ذكرت موتي و موتک" او زه چي خپل مرګ او ستا مرګ را پياد کړم، نو په زړه کي مي دا يقين سي چي ته که مړ سوې يا رسول الله نو د انبياؤ عليهم السلام په لويو درجو کي به يې، او که زه مړ سم په ډېرو ښکتنو درجو کي به يم، نو زه پر دې بېرېږم چي زه به تا نه وينم، عليه الصلوة والسلام دې سړي ته هيڅ جواب ور نه کړی حتی چي نازل سو هغه آيت چي په بل ځای کي ذکر کړل سوی دی "ومن يطع الله والرسول فاؤلئك مع الذين انعم الله عليهم من النبين والصديقين والشهداء والصالحين وحسن اؤلئک رفيقًا".

درويش وايي: چي بشارة عظيم لمن كان يحب رسول الله ﷺ محبة شديدة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَآفِّيْنَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُوْنَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ۚ

ته به وينې، اى مخاطب غير معين، ملائكه چي احاطه يې كړې وي (حافين، حال دى له ملكو څخه) پر شاوخوا د عرش چي تسبيح وايي، متلبسين بحمد ربهم يعني سبحان الله وبحمده.

فائده: دا تسبيح صرف او صرف لپاره د عبوديت او لذت دي لا تسبيح عبادة التكليف، لان التكليف ساقط في الوقت المذكور اى يوم القيامة.

وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيْلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۟

او قضاوت د رب العزة وكړل سي، يعني په منځ كي د ټولو خلكو، په عدل سره، چي مؤمنان جنت ته داخل كړي او كافران و اور ته، او وايي يعني اهل الجنة شكرًا لما انعم الله عليهم هغه وخت چي خپله وعده خداىؒ د دوى سره پوره كړي، او بعض مفسرين وايي چي ملكي شكر او حمد وايي پر ادخال د اولياء الله و جنت ته او د اعداء الله دوږخ ته، د عائشه رضي الله عنها څخه روايت دى چي عليه الصلوة والسلام هره شپه سورة الزمر او سورة بني اسرائيل وايه، رواه الترمذي والنسائي والحاكم (رواه المظهري في تفسيره)

درويش وايي: بعونه تعالى وحسن توفيقه تفسير د سورة الزمر په وخت كي د ماښت (۱۹) تخمينًا د محرم الحرام سنه (۱۴۳۲) هـ پاى ته ورسېدى.

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا سكين او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سورة المؤمن مكية وهي خمس وثمانون آية وتسع ركوعات

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

د سورة المؤمن بل نوم سورة غافر دی، او بل نوم يې سورة الطول دی، له ابن عباس، ابن الزبير او سمرة بن جندب ﷺ څخه روايت دی چې دا سورت مکي دی، او ابو حيان نقل د اجماع پر دغه کړې ده، وقيل غير ذالک.

قال البغوي عن ابن مسعود چې ده وويل چې زه واقع سم په هغه سورتو کې چې په سر کې يې حٰمٓ وي زه ځان داسې ګڼم لکه باغونه چې ورسم استريح فيهن، دا غه رنګه بغوي په خپل سند سره ويلي دي له ابن عباس څخه "لكل شيئ لباب (خلاصه سته) ولباب القرآن الحواميم" (چې په سر کې يې حم وي) او حاکم له ابن مسعود څخه روايت کړی دی چې "الحواميم ديباج القرآن" حم د قرآن لکه وربښم دي.

حٰمٓ ﴿۱﴾ تَنۡزِیۡلُ الۡکِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الۡعَزِیۡزِ الۡعَلِیۡمِ ﴿۲﴾

درويش وايي: چې حٰمٓ له مقطعات قرآنيه څخه دي على الاصح، وقد مر الاختلاف واقوال العلماء فيها في اول سورة البقرة، او تنزيل خبر د مبتداء محذوف دی، ای هذا تنزيل الکتاب له جانبه څخه د خدای چې غالب دی په خپل ملک او تصرف کې يعني څوک يې مانع نه سي کېدای او په هر شي د خپل مخلوق بنه خبر دی.

درويش وايي: چې روح المعاني، روح البيان، بيضاوي او مظهري چې تخصيص د دې دوو اوصافو وکړی لما في القرآن من الاعجاز (يعني چې سړی په مثل سره د ده د کوچني سورت راتګ نسي کولای) او نور علوم متنوعه پکښې سته چې دا دال دی پر دې چې منزل يې خاوند د قدرت کامله دی او د علم بالغ دی، وقد نسب الى الامام الاعظم جميع العلم في القرآن لكن تقاصرت عنه افهام الرجال.

غَافِرِ الذَّنۡۢبِ وَقَابِلِ التَّوۡبِ شَدِیۡدِ الۡعِقَابِ

چې بخښونکی د ګناه دی و مؤمنانو عصيانو ته او قبلونکی د توبې دی و کافرانو ته چې له کفره توبه وکاږي. سخت دی عذاب د ده، يعني هغه چاته چې لا اله الا الله نه وايي.

پوه سه: چي "توب" مصدر دی د تاب يتوب توبة، او بعض مفسرين وايي چي توب جمع د توبة ده، او له ابن عباس څخه روايت دی "غافر الذنب لمن قال لا اله الا الله، وقابل التوب لمن قال محمد رسول الله".

فائده: دواړه لفظه صفتان دي د لفظ الله.

سوال: په نحو کي وايي اضافت د صفت و خپل معمول ته اضافت لفظي د اضافت لفظي خو تعريف نه فائده کوي، نو څرنګه صفت د لفظ الله کېدای سي چي معرف دی؟

ځواب: په علم نحو کي وايي چي اضافت و معمول ته هلته لفظي دی چي صفت په معنی د حال يا استقبال وي دلته اضافت معنوي دی لعدم ارادة الزمان المخصوص بل هي للاستمرار.

فائده: ددې وصفين تر منځ چي واو راوړی دی لافادة الجمع بين الوصفين يعني محو الذنب وقبول التوبة كذا قال المظهري.

پوه سه: چي توبه ترک د ګناه دی، او هغه درې قسمه ده (۱) تائب و وايي چي ما دا ګناه نه ده کړې (۲) يا و وايي چي دا ګناه ما د فلاني سببه کړې ده، مثلاً زما مشر د قوم راته وويل چي دا فلاني بد کار وکړه (۳) يا داسي چي دا ګناه ما کړې ده بد کار مي وکړی بيا يې نه کوم، وهذا ابلغ الوجوه للتوبة. همدغه ته توبه په شرع کي وايي. او په شرع شريف کي توبه هغه ده چي يو ګناه پرېږدي په سبب د بدوالي يعني داسي نه وي چي يو سړی غلاوي کوي د خلګو کورونه لوټوي اخير په سترګو ړوند سي يا شل سي مثلاً نو غلا پرېږدي، دا توبه نه ده، او بل رکن د توبې دا دی چي پر ما مضیٰ ګناه به پښېمانه وي، او دريم دا دی چي ټينګ قصد به کوي چي آئينده به زه دا کار نه کوم او هغه ګناهونه چي امکان د تدارک يې وي د هغه به تدارک کوي، مثلاً لمونځونه يې نه وي کړي، روژې يې بې عذره خوړلي وي الى غير ذالک، نو د هغو به قضاء راوړي، يا يې د چا حق خوړلی وي د هغه حق به ورکوي يا به عفو ځني غواړي، فمن اجتمعت فيه هذه الاربعة فقد كملت شرائط التوبة. وفي هذه الصورة ورد "التائب من الذنب كمن لا ذنب له" دا خو د توبې معنا وه، او استغفار طلب المغفرة من الله تعالى لپاره د ګناه چي ده کوله، نو توبه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ته استغفار د مخه ده او صرف استغفار بلا توبة لايكون توبة بالاجماع، نو داسي به وايي تبت واسأت ولا اعود اليه فاغفرلي يا رب.

فائده: په منځ كي د غافر الذنب او قابل التوب يې واو راوړی دی، مظهري خو لكه د مخه چي تېره سوه وايي لافادة الجمع بين الوصفين، ددې توضيح داده چي په يوه موصوف كي دوه وصفه سره جمع كېدای سي نظر ويوې طائفې ته د مذنبينو تائبينو. فالمغفرة محو الذنوب بالتوبة و القبول يجعل تلك التوبة طاعة مقبولة يثاب عليها، حتى چي په عمل نامه كي دده سيئات چي محو سي په ځای كي يې حسنات نوشته كېږي، او يا يې واو ددې لپاره راوړی دی چي كه واو نه وای خلګو به توهم ددې كاوه چي قابل التوب لپاره د مجرد توضيح د غافر الذنب راوړل سو.

بوه سه: چي "شديد العقاب" بل صفت دی د اسم جليل.

سوال: شديد خو صفت مشبه دی، او د صفت مشبه معنى خو د استمرار لپاره نه سي كېدای، نو اضافت يې لفظي دی، نو څرنګه صفت د معرفې چي اسم جليل دی ګرځېدای سي؟

ځواب: شديد په دې آيت كي په معنى د اسم فاعل دی ای مشدد العقاب لكه د مخه صفات لكه (اذين) په معنى د مؤذن دی.

ذِى الطَّوْلِ

مجاهد وايي ذی السعة والغنى، او قتادة وايي ذی النعيم، او بعض وايي صفات القدرة الكاملة، او الحسن وايي ذی الفضل.

فائده: بعض مفسرين وايي چي اضافت د دراول صفات اضافت لفظيه د تعريف نه فائده كوي يعني په معنى د استمرار نه دی، نو صفت د اسم جليل نه دی بلكې درې سره بدل د اسم جليل دی، نو ذی الذول هم بدل دی صفت نه دی، ولي چي په علم نحو كي وايي چي تقدم د بدل پر صفت روا نه دی كذا قال صاحب المدارك.

لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۭ اِلَيْهِ الْمَصِيْرُ ۝

نشته معبود بالحق مګر الله (فيجب الاقبال على عبادته يعني قلبا و قالبا، صاحب المدارك وايي دا صفت اخرنی دی د اسم جليل لكه ذی الطول) ودده ته مرجع د ټولو عبادو دی يعني فيجازي المطيع والعاصي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مَا يُجَادِلُ فِيٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ اِلَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

جدال يعني ناحقه بحث نه کوي په آياتو کي د خداى، مګر نه هغه کسان چي کافران وي او مؤمنان ددوى په زړو کي يو شائبه د شک نه پيدا کيږي. فضلاً عن الطعن في الآيات القرآنية. دا آيت په قول د روح المعاني نازل سوى دى په شان کي د حارث بن قيس السلمي. احد المستزئين ونقل ذالک عن ابى العالية. والمعنى مايخاصم في آيات الله بالطعن فيها بان يقول في حقها سحر او شعر او اساطير الاولين او نحو ذالک. او يا په آيات کي تأويل کوي يعني په متشابه آيتو کي لکه "الرحمن على العرش استوى، يدالله فوق ايديهم، اينما تولوا فثم وجه الله" او نحو ذالک مخالف له هغه څخه چي په تواتر د عليه الصلوة والسلام ثابت وي.

فائده: يو بحث دى په آياتو کي د قرآن لپاره د حل د مشکلاتو د قرآن او اثبات د حقائقو د قرآن او ابطال د شبهاتو د اهل الزيغ و الضلال کالروافض والخوارج وغيرهما فمن اعظم الطاعات کجهاد رسول اللهﷺ. روى البغوي ؒ عن عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده ؓ هغه وايي چي يوه ورځ عليه الصلوة والسلام واوريدله د يو قوم څخه چي په قرآن يې مجادله کوله (يعني يوه به ويل چي فلانى آيت د فلاني ايت څخه مخالف دى) فقال ﷺ انما هلک من کان قبلکم بهذا اضربوا کتاب الله بعضه ببعض چي دوى آيات د يو په بل سره جنګول (يعني دا فلان آيت د فلاني آيت څخه يې حکم مخالف دى) وانما نزل کتاب يصدق بعضاً فلا تکذبوا بعضه ببعض (تاسي تکذيب د بعضو آياتو په بل سره مه کوئ) فما علمتم فقولوه (هغه چي په پوهيږئ هغه وايئ) وما جهلتم فکلوه الى عالمه (چي نه په پوهيږئ هغه وسپارئ و عالم ته. يعني د عالم څخه پوښتنه وکړه) لانه قد ورد ان من العلم ان تقول لما لا تعلم لا اعلم (د علم لويه حصه ده په هغه آيت يا يو مسئله کي چي ته نه په پوهيږې نو ته ووايې چه زه نه په پوهيږم. لکن د دور حاضر ملايان نسبت د جهل و ځان ته نه کوي يعني چي زه نه په پوهيږم د فلاني عالم څخه پوښتنه وکړئ، نه پوهيدل دى د ځان عار بولي خصوصاً که د غټ مقتدي په مخ کي څوک پوښتنه ځني وکړي)

حکايت: قاضي القضات امام ابو يوسف ؒ چي هارون الرشيد پر دي رتبه مقرر کړى په عوض کي د امام اعظم ؒ چي امام اعظم ؒ له قبول څخه د هغي رتبي منع وکړه او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هارون الرشید دی بندي کړي، امام اعظمؒ په بندي خانې کې ناجوړې سو ... بیت:

بو حنیفه قضا نکرد وبمرد ...... تو بمیری اگر قضا نه کنی

نو امام ابو یوسفؒ چې د امام اعظمؒ ستر شاګرد ؤ، هارون الرشید ته ورغلی چې امام اعظمؒ په بندي خانې کې ناجوړې دی زه به دا عهد د قاضي القضات پر غاړه واخلم، خو امام له بنده څخه ازاد کړه، هارون الرشید دا خبره ومنل او امام اعظم یې له بندي خانې څخه ازاد کړې امام ابو یوسفؒ هغه عهده سنبال کړه لکن د مخالف المذهب په دې تقرر کې د قاضي ابو یوسف پر دې لویه رتبه حسد پیدا سو او دا یې عزم وکړې چې په اوله جمعه چې ابو یوسف وعظ او تبلیغ کوي او هارون الرشید هم حاضر وي خجالت او رسوا کوو به یې، نو لس (۱۰) دقیقي مسئلې یې له کتابو څخه راجمع کړې او یو عالم ته چې په دوی کې ؤ وسپارلې چې ته د یوې یوې مسئلې پوښتنه ځني کوه چې دی څه جواب در ته وایي، خیر د جمعې ورځ چې راغله عمومًا اهل بغداد او هارون الرشید په خپله هم حاضر ؤ، نو قاضي ابو یوسفؒ چې څو خبرې وکړې هغه په خزه کې د ښکار حاسد د یوې مسئلې د هغو لسو څخه پوښتنه ځني وکړه، امام ورته وویل لا اعرف، زه نه یم په خبر ثم و ثم الی اخیر عشرة مسائل امامؒ تر لا اعرم بالا جواب نه ورکاوه، حاسد مذکور ورته وویل چې ته چې دومره جاهل یې، نو ولي درې ځینې د منبر تر موږ لوړ ناست یې؟ امام المسلمین ابو یوسفؒ ورته وویل: چې زما جهل زما تر علم دومره ډېر دی که زه په اندازه د جهل خپل لوړ کښېنستلای زه به پر اسمان وای تاسي به پر مځکه وای.

دروېش وایي: چې حقاني عالم او عالم زموږ د زمانې باید له دې قصې څخه عبرت حاصل کړي لکن هیهات، دا جمله معترضه وه اوس بیرته د جدال في آیات القرآن پر لور، نژدې د البغويؒ و روایت ته مسلم هم روایت کړی دی "عن ابی هریرةؓ عن النبي ﷺ انه قال ان جدلاً في القرآن کفر" رواه البغويؒ، وفي حدیث آخر رواه ائمة الحدیث من حدیث عبد الله بن عمرو و عن ابی هریرةؓ ایضًا بلفظ المرأ في القرآن کفر، قاضي بیضاويؒ وایي: لما حقق الله سبحانه امر التنزیل (ای القرآن المنزل) سجل بالکفر علی المجادلین فیه بالکفر، یعني بحیث الطعن وابطال الحق، روح المعاني وایي چې په حدیث کې د ابی هریرةؓ چې جدالاً نکره

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

راغلی دی اشاره ورته ده چې جدال في القرآن کي څو قسمه دي یو قسم یې کفر او ضلال دی وهو ما کان من قبيل الطعن و ادحاض الحق، ونوع آخر منه محمود بل طاعة وجهاد کما مر عنقریب فتدبر.

فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ ۝

الفاء لجزاء الشرط المحذوف یعني اذا علمت یا محمد ﷺ ان هؤلاء (یعني کفار مکة) شدید في الکفر قد خسروا الدنیا والآخرة (یعني چي دوی مجادله په آیتو کي د العزیز العلیم اختیاره کړه او په کفر هم ټینګ سوه) نو ته مه ختاوزه په استدراج سره د خدای ؒ دوی لره په فراخي د رزق وامهالهم چي خدای ؒ دوی ته مهلت ورکړی دی او دوی سفرونه کوي و بلادو ته د یمن او شام د ګټورو تجاراتو لپاره ای رحلة الشتاء والصيف کما جاء في القرآن لان الآية في کفار قريش چي دوی به په ژمي کي یمن ته تله د تجارت لپاره او په دوبي به شام ته تله، ووجه النهي عن التغرر آه، دا اهمال د خدای ؒ دی اهمال نه دی. فان عاقبتم الهلاک عنقریب، په تفسیر عین المعاني کي وایي فلا يغرنک ایها المغرور، والمراد غیره ﷺ یعني خطاب للمقلدین من المسلمین، انتهی کما فعل الله بامثالهم حیث قال:

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ

تکذیب کړی دی تر کفار مکه دمخه یعني د رسول قوم د نوح، او نورو ډلو او قومو وروسته تر قوم نوح چي هغو هم د رسولانو تکذیب کړی ؤ، کعاد وثمود.

فائده: تانیث د کذبت په اعتبار د تأویل د قوم دی په قبیله سره.

وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ

او قصد کړی ؤ هر قوم و خپل رسول ته، ابن عباس ؓ د "یأخذوه" معنی دا کړې ده: لیقتلوه ویهلکوه، او بعض مفسرین وایي چي بندي یې کړی، او هغو هم جدال کاوه د خپل رسول سره په باطل سره، یعني قول اهل مکة ما انتم الا بشر مثلنا، او یا لولا انزل علینا بالملائکة او نری ربنا ونحو ذالک.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ۝

چي دوی باطل او زائل کړي په خپله حق چي توحيد دی، ما دوی ونيول په اهلاک (جزاء دا جمله عطف ده پر جادلوا)

يوه سه: چي په عقاب کي يا، عوض دی له مضاف اليه څخه ای عقابي الذي عاقبتم يعني اخير د امم ماضيه، استفهام لپاره د تقرير او تعجب دی د اهل مکه. ولي چي دوی پر اثار د امم ماضيهؤ د اهلاک تېرېږي په اسفار کي، نو بايد ددوی لپاره دا اثار عبرت وګرځي ورنه دوی به هم د دغه عذاب سره مخامخ سي لاتحادهم في الطريقة واشتراکهم في الجريمة کما ينبئ عنه قوله تعالى.

وَكَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ۝

يعني کما ثبت و وجب حکمه تعالى و قضائه تعالى (د حقت معنی ثبت ده، له کلمة ربک څخه مراد قضاء الهي ده په تعذيب سره پر امم ماضيهؤ چي تکذيب د رسولانو يې کاوه المتحزبة المجادلة، د الذين کفروا څخه مراد قوم د عليه الصلوة والسلام دی چي دوی تاته په ډليېزه توګه ولاړ دي او ستاد قتل بنت و بست يې هم کړی دی) دوی ملازمين د اور دي يعني د دوږخ، بحذف لام التعليل ای لانهم اصحاب النار و مستحقوا اشد العذاب و العقوبات لکون کفار مکة معاندين لرسول الله ﷺ کعادة کفار الامم الماضية.

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ

مبتدا، ده خبر يې وروسته يسبحون دی. هغه ملکي چي عرش الرحمن ددوی پر اوږو پروت دی او هغه ملکي چي پر شاوخوا د عرش دي يعني طواف پر کوي چي کروبيون يې بولي چي سادات د ملائکو دي.

يوه سه: چي روح المعاني وايي چي دا ملائکة په غايت کثرت کي دي لايعلم عدتهم الا الله.

فائده: کروبيون جمع ده بفتح الکاف وضم الراء المهملة المخففة وتشديدها خطاء ثم واو بعدها ياء مشددة مشتق من کرب بمعنی قرب (لقربهم الى الله) کذا في روح المعاني.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي دا حملة العرش په باره تتبع د اثار يعني احاديث نبوي په کار ده د عقل کار نه دی. فما جاء في الحديث الصحيح بسند مروي في واحد من كتب الصحاح فهو حق.

(١) په حديث کي چي ابو الشيخ" يې له وهب" څخه روايت کړی دی چي حملة العرش څلور دي چي په ورځ د قيامت نوري ملکي د کومک لپاره ورسره يو ځای کيږي. يوه ملکه په هغو کي په صورت د انسان ده چي هغه شفاعت د بني آدم د خدای ﷻ ته په باره کي د رزق دد وی کوي. او بله ملکه په صورت کي د نسر (بابسه) ده چي شفاعت د مرغانو د رزق کوي، او بله ملکه په صورت د ثور (غوايي) ده چي شفاعت. ارزاقو د حيواناتو کيو، او بله ملکه په صورت د اسد (زمري) ده چي شفاعت د سباع (درندگانو) د ارزاقو کوي فلما حملوا العرش، نو دوی پر زنگنو سي من عظمته تعالى، نو دوی ته تلقين وکړل سي د خدای له خوا څخه په لا حول ولا قوة الا بالله سره، نو دوی پر پښو ځگي ودريږي.

(٢) ابو الشيخ او البيهقي په شعب الايمان کي له هارون بن رياب" څخه روايت کړی دی، وايي چي حملة العرش اته دي (يعني يوم القيامة كما مر عنقريب) څلور ملکي د هغو په صوت ضعيف سره وايي: سبحانک وبحمدک على حلمک بعد عفوک، او څلور ملکي وايي: سبحانک وبحمدک يعفوک بعد قدرتک. او په يوه روايت کي د اولو څلورو ملکو په باره کي داسي راغلي دي: سبحانک و بحمدک على حلمک بعد علمک. او روح المعاني وايي چي ظاهره چي حمل پر حقيقت محمول دی او دا حمل د عرش الرحمن د لوی ملکو پر ذمه دی.

(٣) ابو يعلى او ابن مردوية" په صحيح سند سره له ابی هريرة ﷺ څخه روايت کړی دی قال قال رسول الله ﷺ اذن لي (ما ته اجازت راکړل سوی دی يعني د خدای له خوا) چي زه تاسي ته بيان وکړم د يوې ملکي د حملة العرش چي پښي يې په ارض سفلى کي ښخي دي او عرش يې پر اوږو دی او داسي وايي: سبحانک انی کنت واين تکون.

(٤) واخرج ابو داؤد بسند صحيح عن جابر ﷺ بلفظ اذن لي ان احدث عن ملک من ملائکة الله من حملة العرش ما بين شحمة اذنه الى عاتقه مسيرة (٧٠٠).

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي روح المعاني په قيل سره روايت کړی دی د من حول العرش د ملکو په عدد کي چي دوی او ويا زره صفه دي د ملکو چي پر عرش باندي طواف کوي چي لآ اله الا الله وايي او الله اکبر وايي، او د هغو تر شا او ويا زره صفه دي چي هغه هم تهليل او تکبير وايي او تر هغه وروسته يو لک (۱۰۰۰۰۰) ملکي دي چي راسته لاس ونه يې پر چپه لاس و ايښي دي او هره ملکه د دوی داسي تسبيح وايي چي بله ملکه هغه تسبيح نه وايي بلکې بله تسبيح وايي: سبحانک ما اعظم شانه.

درویش وايي: چي دا به زيبا خبره وي: ولا يعلم جنود ربک الا هو.

يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ

تسبيح د خدایؒ وايي متلبسين بحمد ربهم يعني تنزيه د خدای ﷻ بيانوي عن کل ما لا يليق بشانه، او حمد يې وايي پر غير متناهي نعمتو د خدای ﷻ، په تفسير فتح الرحمن کي وايي چي دوی په دې کلماتو د خدای ﷻ تسبيح وايي سبحان ذی العزة والجبروت سبحان ذی الملک والملکوت سبحان الملک الحي الذي لايموت سبوح قدوس رب الملائکة والروح، بيضاوي وايي چي تسبيح يې اصل وګرځاوه او حمد يې حال وګرځاوه، ولي حمد خو مقتضیٰ د حال د دوی وه او حال او صفت د خدایؒ په صفاتو سره د جلال او جمال او رد پر هغو کسانو چي خدای ﷻ ته نسبت د ملا لا يليق بشانه کوي ترجمه اولی ده.

وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا

او طلب د بخښني کوي يعني د خدای ﷻ څخه د هغو کسانو لپاره چي ايمان يې راوړی وي، په دې آيت کي تنبيه پر دې ده چي مشارکت په ايمان کي يوجب الشفقة که څه هم اجناس يې مخالف وي لکه ملائکه او انسانان لان الايمان اقوی المناسبات، کريمه: انما المؤمنون اخوة الخ.

رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا

يعني دوئ داسي وايي.

پوه سه: چي ربنا چي په تقدير د قول سره د وروستنه کلماتو حال دی له فاعل څخه د يستغفرون.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي رحمةً و علمًا تميز دي له نسبت څخه د وسعت و خدای ته چي تميز مجول د فاعل يې بولي، په علم نحو كي وايي والاصل وسعت كل شئ رحمتك و علمك وقدم الرحمة لانه مقصود بالذات ههنا لان المغفرت فرع لها.

فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ

(الفاء للسببية، فان الرحمة سبب المغفرة كما مر آنفا) هغه كسانو ته چي رجوع يې كړې وي له كفر څخه و اسلام ته او متابعت ستا د دين يې كړی وي چي تا رسولان په هغه دين سره را استولي وي، او وې ساتي له عذاب څخه د دوږخ، مطرف بن عبد اللهؒ وايي چي انفع د عباد الله للمؤمنين الملائكة دي، او ابغض د مؤمنانو من خلق الله الشياطين دي.

رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ

ای ربه ته داخل كړې دوئ، يعني مؤمنان جنتو ته په اقامت (چي ټوله جنتونه ځای د اقامت ابدي دي) چي تا وعده ورسره كړې ده ددوی سره.

فائده: نداء يعني ربنا چي اصل يې يا ربنا دی حرف نداء يې حذف كړی په مكرر راوړلو لپاره د جلب د رحمت د رب العزت.

فائده: مفعول ثاني د وعدتهم محذوف دی (اياها).

وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ

پوه سه: چي من صلح عطف دی پر في ادخلهم.

پوه سه: چي مراد په دې ځای كي نفس ايمان دی فان المؤمن صالح لدخول الجنة كه څه هم مرتكب د كبائرو ګنهو وي، بغفران الله تعالى فانه يغفر الذنوب جميعًا لمن يشاء قال المظهري وانما قلنا ذالک (چي مراد له صلاح څخه نفس ايمان دی) ليتحقق التغاير بين المعطوف و المعطوف عليه (المعطوف هو من صلح آه دی، والمعطوف عليه الذي تابوا دی) ولي كه چيري مراد له صلاح څخه صلاح د عقائدو او د ټولو اعمالو وي، نو من صلح به داخل سي په الذين تابوا واتبعوا سبيل الله كي كما لايخفى.

ترجمه: او ته داخل كړې جنات عدن ته هغه كسان چي ايمان يې راوړی وي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دوئ د پلرو، زوجاتو او اولادو څخه، قال البغوي" قال سعید بن جبیر "يدخل المؤمن الجنة نو دوی و وایي این ابي این امي این ولدي این زوجي (زما پلار چېرې دی زما مور چېرې ده، زما زوی چېرې دی یا لور زما او زوج چېرې دی، زوج نر او ښځې دواړو ته وایي).

ملکي ورته و وایي چې هغو خو دومره عمل نه وُ کړی چې هغه دې سبب د دخول جنت ګرځېدلی وای، مؤمن ورته و وایي چې ما خو عمل د خیر د ځان او ددوی لپاره کاوه، نو خدای ﷻ دا امر وکړي چې هغه کسان چې مؤمن کامل یې غواړي هغه هم جنت ته داخل کړي.

پوښتنه: دا حدیث مرفوع و علیه الصلوة والسلام ته دی، بلکې پر سعید بن جبیر باندې ولاړ دی، نو په دې حدیث استدلال څرنګه صحیح دی؟

ځواب: محدثین په اجماع دا وایي چې هغه حدیث چې و مضمون ته یې د عقل لار نه وي لکه امور د اخرت هغه که څه هم موقوف وي حکم د مرفوع لري.

إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝٨

په تحقیق ته قادر یې پر هر هغه شي چې ستا اراده ورته وسي، او مانع دې څوک نه سي کېدلای، حکم یې چې بې حکمته کار ته نه کوې، ومن ذالک الوفاء بالوعد.

وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ ۚ وَمَن تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ ۚ

ته وساتې دوی له عذابو څخه (یا مراد دادی له جزاء څخه د اعمال سیئهؤ په دنیا کې او یا معنی داده چې ته یې وساتې دوئ له اعمال سیئهؤ څخه په دنیا کې یعني هغه کسان ژوندي وي) او هغه څوک چې ته یې یا الله" وساتې له سیئاتو څخه په دغه ورځ، یعني یوم الجزاء له عذاب څخه د سیئاتو یا په دنیا کې له عمل څخه د سیئاتو.

فائده: "فقد رحمته" دا جمله دلیل دی د جزاء د شرط (ولي چې من شرطیهؤ) دا دلیل په ځای کې د جزاء راوړل سوی دی، والتقدیر ومن تق السیئات یفلح (دا جواب محذوف دی) او قد رحمته ددې سببه چې یا رحم پر وکړې (دا دلیل د جزاء دی)

وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝٩

او دا رحمت، یا دا ساتنه یا مجموعهما، کامیابي ده لویه، وبالفارسیة: آن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پيروزي بزر گشت که هر که امروز در سايۀ عصمت الهيست يعني در دنيا فردا يعني در قيامت سايۀ رحمت نامتناهي خواهد بود، ودرين باب گفته اند:

امروز کسي راه درآري به پناه ..... فردا بمقام قربتش بخشي راه

او را که رهش ندارد بـر درگاه ..... فردا چه کند که نکند ناله وآه

پوښتنه: خداى ﷻ خو وعده کړې ده د مؤمنانو سره په دخول د جنت سره او خلف په وعد کي د خداى ﷻ محال دى، نو څه فائده د سوال د ملکو د ادخال د مؤمنانو و جنت ته، او ورته سوال پر دعاء د مسلمانانو و نبي ﷺ ته چي وروسته تر آذان وايي: اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلوة القائمة آت محمدا ن الوسيلة والفضيلة والدرجة الرفيعة وابعثه مقاما محمودا ن الذي وعدته، مع ان کل ما دعوتهم له ﷺ حاصل وموعود من جانب الله ﷻ له ﷺ لان الخلف محال في وعده تعالى؟

ځواب: ددې دواړو سوالونو جواب دادى چي باعث پر دعاء د ملکو للمؤمنين يا پر دعاء د مؤمنانو و عليه الصلوة والسلام ته اظهار د محبت د ملکو دى د مؤمنانو سره او دغه رنګه اظهار د محبت د مؤمنانو دى د عليه الصلوة والسلام سره لما القادم الله في قلوبهم (اى الملائکة والمؤمنون) او فائده مزيد رحمت د خداى دى للمؤمنين في دعاء الملائکة او مزيد رحمت د خداى ﷻ دى و نبي ﷺ ته او چونکه علماء وايي چي محبت نسبت متکرره دى، نو په دعاء کي د ملکو يا په دعاء کي د مؤمنانو و عليه الصلوة والسلام ته جلب د رضوان الله ورحمته و دعاء کونکو ته چي ملکي دي يا مؤمنان دي راځي په سبب د محبوبانو.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ

پوه سه: چي دا آيت په قول د مظهري" وغيره متصل بقوله تعالى: ما يجادل في آيات الله الا الذين کفروا آه، وما بينهما جمل معترضة في مدح الملائکة الموصوفين بالايمان المستغفرين للمؤمنين الذين هم اعداء الکافرين "ينادون" و دوى ته ناري وهل کيږي د خزنة النار له خوا په ورځ د قيامت او دوى به په اور کي د دوزخ وي، او دوى يعني دوږخيان پر نفوسو امارة بالسوء سره په حال کي د غضب وي په داسي حال کي چي دوى ماجرى عليهم من العذاب و ويني په سبب د کفر او عصيان چي نفوسو امارهٔ دوى په امر کړي، نو خزنة النار داسي دوى ته و وايي:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لَمَقْتُ اللّٰهِ اَكْبَرُ مِنْ مَّقْتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ اِذْ تُدْعَوْنَ اِلَى الْاِيْمَانِ فَتَكْفُرُوْنَ ﴿۱۰﴾

هر آئينه غضب د خدای پر تاسي لوی دی تر غضب ستاسي پر خپلو ځانو (يعني انفس امارهٔ) هغه وخت چي تاسي بلل کېدا ست د رسولانو د خدای له خوا و ايمان (يعني بالتوحيد) نو تاسي به خپل کفر ته ادامه ورکړه او د رسولانو دعوت مو نه قبلاوه.

پوهه: چي په "لمقت الله" کي لام جواب د قسم محذوف دی او کلمه د اذ منصوب محلاً ده په اذکر سره، شيخ سعدي قدس سره وايي:

نظر دوست نادر کند سوی تو ..... چو در روی دشمن بود روی تو

گرت دوست بايد کزو بر خوری ..... نبايد که فرمان دشمن بری

ندانی که کمتر نهد دوست پای ..... چو بيند که دشمن بود در سرای

حقيقت يې ظاهر دی، اشاره يې داده چي مراد له دوست څخه خدای جل جلاله دی او له دښمن څخه مراد نفس او شيطان دي، يعني چي ته د نفس او شيطان په امر کار کوې خدای پاک په نظر د محبت تا ته نه ګوري فافهم.

قَالُوْا رَبَّنَآ اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ

ووايي يعني کافران په ورځ د قيامت چي عذاب د دوږخ ويني، يا ربنا مونږ دي پيدا کړي وُ مړي يعني نطفې په ملاؤ کي د پلرو بيا دي ژوندي کړو په رحمو کي د ميندو، بيا دي مړه کړو په وخت کي د انقضاء الآجال بيا دي ژوندي کړو په ورځ د قيامت، كذا قال ابن عباس وقتادة والضحاك كما في قوله تعالى: كنتم امواتا فاحياكم ثم يميتكم ثم يحييكم، او السدي وايي امتنا في الدنيا ثم احيينا في القبر للسوال اى لسوال النكير والمنكر، ثم امتنا في القبر يعني بعد السوال ثم احييتنا يوم البعث.

درويش وايي: چي مبنٰی د قول د السدي پر دې ده چي اماتة خامخا د مخه ژوند غواړي، نو د پلرو په ملاو کي د مخه ژوند دوی نه درلودی، نو ځکه يې هغه ته اماتة وو ايه، وهذا المبنى فاسد لان معنى الماتة جعل الشيئ عديم الحيوة ابتداء كان (لکه دوی چي نطف وي په ملاؤ کي د پلرو) يا بالتفصيير لکه اماتة بعد الحيوة في الدنيا كما في قولهم سبحان من صغر البعوض وكبر الفيل لان معنا هذا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

القول دا نه ده چي بعوض د مخه لويه وه خداى کوچنى کړه يا فيل د مخه کوچنى و خداى لوى کړى، بلکې معنى يې داده چي خلق الله ابتداءً البعوض صغيرًا و الفيل كبيرًا و كما في ضيق فم الركية، ددې دا معنى نه ده چي د څاه خوله فراخه ده تنګه يې کړه، بلکې معنى يې داده چي ابتداءً د څاه خوله تنګه شروع کړه او بل پر قول د السدي دا سوال وارد يږي چي سوال في القبر خو داسي ژوند نه غواړي لکه حيوة الدنيا كما لا يخفى، ولي که يې داسي ژوند غوښتلاى لکه د دنيا نو عذاب القبر هم بايد داسي واى لکه عذاب الدنيا، او بله خبره داده چي بايد له کفارو څخه عذاب القبر قطع سي چي وروسته تر ژوند په قبر کي لکه سدي چي وويل بيرته مړه سئ مع ان الامر ليس كک بل عذاب قبورهم دائم الى يوم البعث فافهم.

فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَىٰ خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ⑪

نو موږ اقرار يو په خپلو ګنهو سره، کلمه د فاء لپاره د سببيت ده سبب د اقرار ددوى په معاصيو او کفر سره چي دوى حيوة ثانيه بعد الموت وليدى چي دوى په دنيا کي ځني منکر وه، آيا سته و يو قسم ته د خروج له اور څخه که ژر وي او که څه مده وروسته وي يعني دنيا ته يوه لار چي موږ پر هغه رفتار وکړو.

فائده: ظاهر خو يې استفهام دى او معنا او مراد ددوى تمنى د وتلو د دنيا ته، نو دوى ته جواب ورکړل سي لاسبيل لكم الى الخروج، دا جمله يې حذف کړه ولي وروسته آيت دلالت پر کوي.

ذَٰلِكُم بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ

دا انتفاء د خروج و دنيا ته او دا عذاب د دوږخ چي تاسي پکښي ياست په سبب ددې دى چي تاسي به وبلل سوا ست د خداى په توحيد سره يعني لا اله الا الله تاسي به کفر اختيار کړى او دا به مو ويل، اجعل الآلهة الها واحدا يعني پر طريقه د استفهام انكاري.

بوه سه: چي وحده په معنى د متوحدا دى حال دى د اسم جليل څخه او ضمير د انه لپاره د شان دى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَاِنْ يُّشْرَكْ بِهٖ تُؤْمِنُوْا ۚ فَالْحُكْمُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيْرِ ﴿۱۲﴾

او که چا شریک خدای ته ورایه غیر الله تاسي به یې تصدیق کاوه په اشراک کي (نو دا سبب د دخول ستاسي سو په اور کي یعني الی الابد) نو دا حکم لله دی خاصةً الذي هو المستحق للعبادة المنزه عن الشريک، هغه خدای پر تاسي حکم د عذاب شدید دائم کړی دی بسبب کفرکم طول حیوتکم في الدنیا، نو که خدای له شریک وای نو هغه به تاسي خلاص کړي وای له دې عذابه څخه و اذا کان الامر کذالک فلا سبيل لکم الی الخروج ''العلي الکبیر'' الله ﷻ چي عالي دی شریک نه لري او عظیم الشان دی.

هُوَ الَّذِيْ يُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ رِزْقًا ۗ

خدای هغه ذات کبریاء دی چي په تاسي ویني آیات چي دال پر توحید د خدای دي ...... بيت:

برگ درختان سبز درنظر هوشیار ..... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

''وینزل آه'' او نازلوي، یعني اوروي ستاسي د نفع لپاره له اسمانه څخه اوبه، یعني باران د رزق چي سبب د رزق ستاسي دی، ولي چي ارتزاقي مواد عموماً په باران پوري مربوط دي، په دې آیت کي عذر د دوی په جهل سره یعني دوی به دا شاید ووايي چي موږ خو جاهلان وُ په توحید د صانع نه پوهېدلو خدای ﷻ رد په دې سره وکړی چي ستاسي په حضور کي ډېر داسي آیات وه چي صالح د دې وه چي تاسي دلیل پر توحید گرځولي وای، لکن تاسي عناداً یا تکبراً یا تقلیداً للآباء شرک مختار کړی.

وَمَا يَتَذَكَّرُ اِلَّا مَنْ يُّنِيْبُ ﴿۱۳﴾

او پند نه اخلي له آیاتو څخه مگر هغه څوک چي رجوع وکړي له تعصب او عناد څخه او د تکبر او تقلید الآباء څخه، په دې وروسته آیتو کي مخاطب نبي ﷺ والمؤمنون دي، پس له دې چي جواب د اهل النار ویای ته ورسېدی او غابښ ماتونکی جواب ورکړل سو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ وَلَوْ كَرِهَ الْكٰفِرُوْنَ ﴿١٤﴾

جواب د شرط محذوف دی یعني اذا سمعتم مايؤول امر المشركين، نو تاسي ايها المؤمنين عبادت کوئ د خدای ﷻ په داسي حال کي چي خالص له شرک څخه به کړ څوئ خپل طاعت. یعني که څه هم اعداؤ ته ستاسي غم او غصه زیاتوي پروا مه کوئ یعني وقل لهم موتوا بغيضكم.

رَفِيْعُ الدَّرَجٰتِ ذُو الْعَرْشِ

لوړ دي درجات د کمال د خدای ﷻ چي په مقابل کي د کمالاتو الهيه ؤ تول کمالات کان لم يكن شيئًا دي، او بعض مفسرين وايي چي رفع که څه هم صفت مشبه دی لکن دلته په معنی د رافع اسم فاعل دی، فالمعنی رافع درجات انبيائه و اولياء في مراتب القرب اليه تعالى وفي الجنة بعضها فوق بعض "ذو العرش" ای مالكه وخالقه، دا بل خبر دی د هو، یعني خدای ﷻ د عرش عظیم چي محیط دی پر ټوله عالم علوي او سفلي باندي چي راویان وايي چي عرش څورلس رکنه لري، چي له يوه رکنه تر بل رکن پوري د څلورو لکو مسافت دی، خلقه فوق السموات وفوق الكرسي اظهارًا لقدرته داسي نه ده چي عرش د خدای مکان دی لکه مجسمه چي وايي بل الله على ما كان عليه قبل خلق العرش.

فائده: داسي هم نه ده چي د خدای عزوجل بالا د عرش تر جسم په قدرت کي نسته بل العرش مثل خردلة في جنب جلالته وقدرته او عرش مطاف دی د ملكو لكه بيت الله الشريف د انسانانو د طواف ځای دی الی غير ذالک من الحكم والمصالح.

يُلْقِي الرُّوْحَ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾

نازلوو وحي په خپل حکم سره پر هغه چا چي اراده يې وسي له خپلو بندګانو څخه د دي لپاره چي و بېروي خلک د ورځي له ملاقات څخه یعني قیامت.

فائده: وحي ته روح وايي له دې کبله چي په وحي سره ژوند د زړو دی لکه په روح سره چي ژوند د بدنونو دی "من امره" بغوي وايي چي ابن عباس رض وايي ای من فضله، نو کلمه د من لپاره د ابتداء ده "على من يشاء" پر هغه چا چي د خدای ﷻ اراده ورته وسي له بندګانو څخه خپل یعني نبوت کسبي شی نه دی بلکي فضل الهي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دي، او ضحاک وايي چي له روح څخه مراد جبرئيل دی ای يرسله الی من يشاء، نو کلمه د علی په معنی د الی ده، والاول هو الاولی "لينذر" غاية وحکمة الالقاء.

فائده: ضمير مستکن راجع دی يا لفظ الله ته يا روح ته يا من ته وهو اقرب، چي وېروي خدای يا روح يا من يلقى الله چي مراد ځني رسول دی من کان.

يوه سه: چي مراد له يوم التلاق څخه ورځ د قيامت ده چي په هغه ورځ کي ټول اهل السماء والارض سره يو ځای کېږي يا خلق او خالق سره يو ځای کېږي، قاله مقاتل وقتادة: يا ظالم و مظلوم سره يو ځای کېږي، قاله ميمون بن مهران والخصوم ايضًا، وقيل يلتقى فيه العابدون والمعبودون وقبل المرء مع عمله، يقول الفقير الکل صحيح.

يَوْمَ هُم بَٰرِزُونَ ۖ لَا يَخْفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ ۚ

هغه ورځ چي دوی، يعني خلک ښکاره وي چي مراد ځني د قيامت ورځ ده، يعني حاضر وي، او نه دی پټ پر خدای له دوی څخه هيڅ شی.

لِّمَنِ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ﴿١٦﴾

چا لره ملک او سلطنت او تصرف دی؟ هغه خدای لره دی چي يو دی په ذات او صفاتو کي، او منزه دی له شريک څخه چي قهار دی قهر الخلق بالموت.

درويش وايي: چي مظهري وايي چي دا منادي يعني اعلان کونکی خدای دی وذالک بعد فناء الخلق قبل البعث په دې وخت کي خو هيڅ څوک نسته چي جواب ورکړي، ولي چي ټول له خلک په کتم کي د عدم دي، نو خدای په خپله خپل سوال ته جواب ورکوي لله الواحد القهار، بيا مظهري تر دې عبارت وروسته يې يو حديث راوړی دی چي ډېر طويل دی چي دده د ذکر کړي خبري هيڅ تائيد نسته پکښې، په اخير کي مظهري ويلي دي وحق حقيق بالقبول چي روح البيان او روح المعاني راوړې ده رجوع يې کړې ده، وقال وسياق الاية حقيقي انه (يعني لمن الملک آه) انه حکاية لما يسئل عنه في ذالک اليوم بعد احياء الخلق يوم هم بارزون انتهى) اوس غوږ سه د روح المعاني او روح البيان د عبارت و حاصل ته ای يقال حين بروزهم (ای بعثهم بعد الموت) وظهور احوالهم (مؤمن او کافر دواړو ته خپل احوال معلوم دي يعني يا جنتي کېدل او يا دوږخي کېدل)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نو يو منادي ناره وكړي (يعني من الملائكة) يا رب ﷻ لمن الملك اليوم، نو بعينه هغه منادي جواب د استفهام داسي وركړي، لله الواحد القهار، او يا جواب وركړي ټولـه اهل المحشر مؤمنهم و كافرهم، لله الواحد القهار لحصول العلم البدهي للكافر بالواحدانية، نو كافر چي دا خبره كوي د هوان او ندامت په لهجه دا جواب وايي، او مؤمن يې د خوشحالۍ او د سرور او د افتخار په توګه دا جواب وايي ولې چي مؤمن په دنيا كي د لآ اله الا الله اواز بلند كړی وُ.

سوال: په دنيا كي خو هم ملک الخاص د خدای وُ، نو دا ورځ يعني د قيامت ورځ يې ولې په ندا سره خاص كړه؟

ځواب: ملک لله وُ په ټولو ايامو او اوقاتو كي خاصةً لكن الله عزوجل په دنيا كي بعض بندګانو ته ملک عطاء كړی وُ كه څه هم كافر وايي په ورځ د قيامت هغه دعوی د ملک قطع سوې وي، ولې هيڅ څوک په دغه ورځ د قيامت د ملک يا ملكيت دعوی نسي كولای، ولهذا قيل في ذالک اليوم "لمن الملک اليوم".

پوهسه: چي اليوم منصوب دی ظرف دی د تجزی تقديم يې لپاره د حصر دی، والمعنی دغه ورځ د قيامت چي ملک مجازي د خلكو څخه سلب سي چي په دنيا كي يې درلودی ويكون الملک لله خاصة ظاهرًا وحقيقةً كه څه هم ملک حقيقي د خدای ﷻ دی دائمًا في الدنيا والآخرة.

اَلْيَوْمَ تُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ

جزاء وركول كيږي هر چا ته چي ده كسب كړی وي د ايمان او طاعت يا د كفر او معصيت.

فائده: له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي بندګان كاسب دي په ټولو عملونو او خالق خدای دی، كريمه: والله خلقكم وما تعملون، خلافًا للمعتزلة، والدلائل والجوابات مذكورة في كتب علم الكلام للمتأخرين.

لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ۝۱۷

هيڅ ظلم نسته نن ورځ (چي يا دي نيک عمل وركم كړي يا زيادت د عذاب دي تر ګناه بالا وركړي، لان الحاكم في اليوم هو الله تعالی وحده ولا يتصور ولا امكان للظلم منه تعالی لان الظلم صفة النقصان والله منزه عن النقصان في صفاته تعالی)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په تحقیق خدای ژر دی حساب دده، په حدیث شریف کي راغلي دي چي په نیمه ورځ کي له ایام څخه د دنیا د مخلوق حساب پای ته ورسېږي.

وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْآزِفَةِ

و بېروه یا محمد (ﷺ) یعني اهل مکة.

پوه سه: چي یوم منصوب دی مفعول به دی د انذرهم ولي چي منذر به دغه ورځ ده، او آزفة پر وزن د فاعلة دی، من ازف الامر ای قرب، والمراد به القیامة ځکه یې آزفة مؤنث راوړی، ونظیره ازفت الآزفة ای قربت القیامة یعني فعل یې مؤنث راوړی دی.

پوښتنه: قیامت ولي آزفة بولي؟

ځواب: لقربها لان کل ما هو آت قریب، ولهذا قیل ما ابعد ما هو فات وما اقرب ما هو آت.

إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاظِمِينَ ۚ

کلمه د "اذ" بدل ده له "من یوم الآزفة" څخه، زړونه د خلګو په نېز د حلقو ددوی یعني زړونه یې د خپلو ځایو څخه راپورته سي حلقو ته ددوی راورسېږي د ډېري بېري په سبب "کظمین" یعني د بېري ډک او مکروب (غمجن وي) والکظم تردد الخوف والحزن في القلب.

پوه سه: چي القلوب مبتداء ده او لدی الحناجر یې خبر دی، والکاظمین حال دی من القلوب محمول علی اصحابها اذ الاصل اذ قلوبهم، نو په ځای کي د اضافت یې الالف واللام راوړی چونکه کظم د ذوی العقول شان دی ځکه یې کاظمین جمع سلامت راوړه.

مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ﴿١٨﴾

نسته ظالمانو لره، یعني کافرانو لره.

پوه سه: چي ظالمین یې د کافرانو پر ځای راوړی اشاره و دې ته ده چي کافرانو ته چي دا حالات مذکوره پیښیږي په سبب د ظلم ددوی لان الظلم وضع الشیئ في غیر محله، نو مشرکان هم عبادت چي محل یې خدای پاک ؤ بې ځایه استعمال کړی یعني

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د بتانو لپاره "من حميم" يعني يو قريب مشفق لکه پلار يا زوی وغيرهما "ولاشفيع يطاع" نه شفاعت کونکی سته چې د هغه شفاعت دې قبول سي.

پوه سه: چې وصف يطاع مفهوم نه لري يعني چې شفاعت خو يې څوک کوي لکن شفاعت يې نه قبلېږي ای لايشفع اصلاً، کريمه: فما لهم من شافعين، يا معنی د يطاع داده چې فرضاً که يې څوک شفاعت وکړي هغه نه قبلېږي، دا بناء پر زعم ددوی ده چې دوی به ويل چې زموږ بتان زموږ شفاعت کوي په ورځ د قيامت.

پوه سه: چې د حميم او د شفيع تر منځ عموم او خصوص من وجه دی، فتأمل في مادتي الافتراق ومادة الاجتماع کما يقتضيه العموم والخصوص من وجه.

يَعۡلَمُ خَآئِنَةَ ٱلۡأَعۡيُنِ

خدای خبر دی په کتلو د سترګو (نو د خاينة موصوف محذوف دی ای النظره) لکه کتل و داسي نا محرمي ښځي ته چې دده کتل نه وي ورته روا او په غلا ورته کتل.

سوال: نظرة يې څرنګه خائن وباله؟

ځواب: دا مجاز دی وي خائن خو هغه سړي ته وايي، نو مبالغةً يې و کتلو ته خائن ووايه، او بعض مفسرين وايي چې خائنة مصدر دی لکه عافية چې په معنی د معافات دی، فالمعنی يعلم خيانة الاعين، په حديث شريف کي راغلي دي يا ابن آدم لک النظرة الاولی معفوة لو قوعها مفاجاة (تاته اول کاته و نامحرمي ښځي ته عفو دی، ولي چې هغه نابېره واقع کېږي) دون الثانية لکونها مقارنة الفهم (ولي دوهم په پلا کتل د قصد سره يو ځای دی يعني په قصد او اختيار ورته ګوري) فهو من قبيل زنی النظر، قال الحسين الکاشفي: به چشم نظر کردن بآنچه حرامست يا غمزه کردی بمعائب مردای الرمز بالعين علی وجه العيب حرام است.

بيت:... دو چشم از پی صنع باری نکوست... ز عيب برادر فرو گير دوست

وَمَا تُخۡفِي ٱلصُّدُورُ ۝١٩

او په هغه شي خبر دی چې زړه يې پټ ساتي، قيل ما يتفکر الرجل في جمال امرئة اجنبية بعد ماينظر اليها بشهوة مسارقة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَاللّٰهُ يَقْضِيْ بِالْحَقِّ ۗ وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا يَقْضُوْنَ بِشَيْءٍ ۗ

او خدای ؓ شمل علمه بکل شيئ حکم کوي په حق سره (لانه العليم الحکيم المالک على الاطلاق، دا جمله عطف ده پر يعلم باندي) او هغه شيان چي مشرکين يې عبادت کوي ماسوى له خدای ؓ څخه چي بتان او اصنام دي يا شيطانان دي يا د ملکو عبادت کوي، ظالمان دي لايقفون بشيئ لعدم قدرتهم على القضاء.

سوال: په بتانو کي خو عدم قضاء صحيح ده، لکونها جمادات او شيطانان يا د ملکو ظالمان قضاء خو حکم کولای سي؟

ځواب: مراد له قضاء څخه قضاء بالحق ده وهي لا يتحقق فيما ذکره في السوال.

اِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ﴿۲۰﴾

په تحقيق خدای ؓ عالم دی په مسموعاتو او په مبصراتو سره، په دې آيت کي د علم معنى خدای ؓ وکړه په خائنة الاعين سره، او تعريض يې وکړی پر مشرکانو چي د دوی بتان خو نه شی اوري او نه يې ويني فلا يليق عبادتها ان کانوا يعلمون.

اَوَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ

آيا تګ نه کوي کفار مکه په مځکه کي.

درويش وايي: چي موافق د قانون نحوي سره وروسته تر همزه د استفهام چي حرف عطف راسي هه معطوف پر محذوف دی لان حرف الاستفهام مانع العطف على ماقبل حرف الاستفهام لفوات صدارته، فالتقدير ههنا اينکرون وبال بالکفر ولم يسروا في الارض.

فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ كَانُوْا مِنْ قَبْلِهِمْ ۗ

نو دوی وګوري چي څرنګه سوی دی عاقبت (اخير کار) د هغو کسانو چي تر دوی دمخه وه يعني هغه امتونه چي تکذيب د رسولانو يې کړی وُ چي د هلاک بالاستيصال وکندي ته ور واچول سول، نو تاسي بايد له هغو څخه عبرت واخلئ او شرک پرېږدئ او تکذيب د آنحضرت ﷺ ونه کړئ.... بيت:

پند گير از مصائب ديگران..... تا نگيرند ديگران زتو پند

مراد له قبلهم څخه عاد او ثمود دي چي کفار مکه وُ ته نژدې دي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ

وه هغه من قبلهم سخت په قوت كي (يعني په جسم كي) تر دوى يعني اهل مكة، او اثار د قوت په مځكه كي سته يعني قلا وي او محكم ښارونه الى غير ذالک، نو هغه خداى ونيول يعني هلاک يې كړه ددوى د ګنهو په سبب من الشرک والمعاصي يا يې په چغه او نارہ د جبرئيل يا په باد صرصر سره او نحو ذالک.

وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ۝

او دوى لره نه سو پيدا له عذابه څخه د خداى يو ساتونكى چي دوى له عذاب څخه د خداى خلاص كړي، دا جمله حال ده له ضمير څخه د اخذهم.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ

دا اخذ د خداى دوى لره په عذاب سره په سبب ددې دى چي دوى ته راتلک كړى رسولانو (د خداى) په معجزاتو واضحاتو سره يا احكام واضحات لكه توحيد د معبود يا ترک د فساد في الارض، نو دوى كفر ته دوام وركړى او د رسلانو پيغامونه يې نه ومنل نو خداى دوى ونيول يعني په عذاب د دنيا.

إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

په تحقيق خداى قادر دى په قدرت تامه سره ددوى پر عذاب بلكي هر شي چي اراده ورته وكړي او سخت دى عذاب د خداى فمن اخذه لمن لم يفلته، نې پرېږدي.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ ۝

لام موطئه د قسم دى كما مر مرارًا، او په تحقيق مو راستولى و موسىٰ په معجزاتو سره (چي نهه معجزې وې) او په ښكاره حجت سره دده پر نبوت.

پوه سه: چي مراد له سلطان څخه لكړه د موسىٰ ده، جلا يې راوړه سره ددې چي په نهه معجزو كي خو لكړه هم شامله وه تفخيمًا يعني ددې د تعظيم لپاره، ولي چي پر ساحرانو د فرعون دى په دغه لكړه غالب سو او هغو ايمان راوړى او د ذكر د لكړي تخصيص بعد التعميم دى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ

فرعون خو رئیس د عمالقه د مصرؤ که دعوه د ربوبیت یې هم کړې وه او هامان چي دده وزیر مشاورؤ چي د هامان بې مشورې به فرعون هیڅ کار نه کاوه، نو ارسال دې دوو ته ارسال و تهول قوم ته دی تر ارسال و فرعون او هامان ته ولي چي قارون خو اسرائیلي ؤ د موسیٰ ؑ د اکا زوی ؤ په اول امر کي مؤمن ؤ وروسته چي یې اموال او کنوز ډېر سوه او موسیٰ ؑ طلب د زکوة ځني وکړی ده له زکوة ځخه انکار وکړی نو کافر سو، فصار ملحقًا بفرعون وهامان.

فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ۝

دوی وویل چي موسیٰ ساحر دی او ډېر غټ درواغ وایي یعني په دعوی کي د رسالت من الله په دې آیت کي تسلي و نبي کریم ﷺ ته ده چي ته واوره عاقبت د هغه کسانو چي ستا تر قوم یعني اهل مکه اشد قوت وه او اکثر مالاً و جاهًا وه، واقرب زمانًا مکې والو ته وه، نو عاقبت په دې دنیا کي غرق په اوبو کي او اخرت په اور کي، کریمه: اغرقوا فادخلوا نارًا، او ستا قوم قریش به هم د سوء عاقبت ځخه خلاس نه سي په دنیا کي لکه د بدر په غزاء او په عقبیٰ کي من النار.

فَلَمَّا جَاءَهُم بِالْحَقِّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ

چي څه وخت موسیٰ راتګ وکړی په حق سره (چي توحید دی زموږ له خوا ځخه یعني چي ما رسول وګرځاوه) فرعونیانو وویل چي وژنئ زامن د هغو کسانو چي دده سره یې ایمان قبول کړی دی یعني لکه دمخه تر موسیٰ ؑ چي مو ابناء د بني اسرائیلو وژل عمومًا، دا وار هغه قتل جاري وساتئ لکن پر زامنو د هغو کسانو چي د موسیٰ ؑ سره یې ایمان راوړی وي.

وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ

او باقي پرېږدئ ښځي ددوی لپاره د خدمت د کورو د فرعونیانو یعني کما کنتم تفعلون اول مرة تا چي مؤمنان د موسیٰ ؑ دده له کومک ځخه لاس واخلي او دی فریدًا وحیدًا پرېږدي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَا كَيْدُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِىْ ضَلٰلٍ

نه دی چم او فریب د کافرانو مکر په ناکامی. کي لکه چي فرعون او فرعونیانو چي په ابطال کي د دین موسٰی فوق العادة خواری، وکبنلې او هغه کید ددوی پر دوی وګرځېدی او دوی خدای د هلاک و کندي ته واچول چي په بحر قلزوم کي یې غرق کړه او موسٰی او بني اسرائیل یې ملوک الارض کړل.

پوښتنه: د فرعون او هامان وغیرهما من اتباعهما ذکر خو دمخه تېر سو نو ضمیر یې نه کړی ورته راجع، بلکې صریح لفظ د الکافرین یې ذکر کړی حکمت یې څه دی؟

ځواب: (۱) حکمت یې تسجیل د حکم د کفر دی پر دوی (۲) فائده یې داده چي نور ورته کافرانو هم شامل سي (۳) حکمت یې علت بیانول دي لقوله تعالی وما کید الکافرین آه.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُوْنِىْٓ اَقْتُلْ مُوْسٰى

وویل فرعون و خپل قوم ته چي تاسي ما پرېږدئ چي زه ووژنم موسٰی.

سوال: فرعون ولي دا خبره وکړه چي تاسي ما پرېږدئ؟

ځواب: په خاص قوم کي د فرعون چي فرعون یې له قتل څخه د موسٰی منع کاوه خوفًا من الهلاک ظاهرًا به دوی فرعون ته ویل چي موسٰی هغه سړی نه دی د پخواني خوب لیدلو په سبب څني بېرېدی بل هو ساحر" او دا به یې هم ورته ویل چي که ته دی مړ کړې فعلاً خلک به وایي چي فرعون عاجزه وُ د معارضې سره دده بالحجة نو ځکه یې پر وژلو دده تلوار وکړی، او بیضاوي" وایي چي فرعون دده پر نبوت یې یقین وُ، نو له قتل څخه یې بېرېدی کما یدل علیه ما روی ان موسٰی قال له لو امنت که ته ایمان راوړې ځواني به دي باقي وي حکمراني به دي جاري وي او خوند د طعام او شرابو او د جماعو به دي هم جاري وي د مرګ تر وخته پوري او چي مړ سې جنت ته به ورځې د فرعون په زړه کي خوښه سوه لکن هامان دده وزیر مشاور غائب وُ چي فرعون د هغه بې مشورې هیڅ کار نه کاوه، نو چي هغه راغلی فرعون خپل رایه وړپېش کړه، نو هامان شیطان ورته وویل چي زما خیال وُ چي ته صاحب الفکر یې څرنګه ته خپل معبودیت یعني چي خلک دي خدای بولي په عبدیت بدلوې یعني عبدالله وګرځې نو فرعون خپل رایه ملتوي کړه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلْيَدْعُ رَبَّهُ

او موسىٰ دې را و بولي خپل خداى چې دى مونږ و هغه ته وربولي چې زمونږ څخه يې خلاص كړي په دې خبره كې فرعون خپل تجلد (دلاوري) وعدم المبالات (چې زه باک نه په كوم په رابللو سره د موسىٰ خپل خداى) نو ځكه يې ذروني اقتل موسىٰ وويل تمويها على قومه (چې پر قوم خبره پوشيده كړي چې فرعون لكه چې بېرېږي له موسىٰ څخه) يعني تاسي ما ځني منع كوئ چې قتل كړم يا فرعون وويل خپل قوم ته.

إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمْ

په تحقيق زه بېرېږم كه يې زه قتل نه كړم پر دې چې پر دې چې دى به ستاسي دين د ربدل كړي من عبادة الاصنام (چې فرعون كوچني كوچني بتان پر خپل صورت جوړ كړي وه او پر قوم يې وېشلي وه چې د ټول قوم خو زما و عبادت ته لاړ نسته نو تاسي دغه زما مجسمو ته سجدې كوئ كافي دى) ولذا قال اللعين انا ربكم الاعلى.

أَوْ أَن يُظْهِرَ فِي ٱلْأَرْضِ ٱلْفَسَادَ ۝

او يا به ښكاره كړي موسىٰ كه يې مړ نه كړم په مځكه كې (يعني په مصر كې فساد، مراد له فساد څخه د لعين دا وه چې د بني اسرائيلو او زما د قوم به جنګ او قتل و قتال پيدا كړي.

وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُم مِّن كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَّا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ ٱلْحِسَابِ ۝

وويل موسىٰ خپل قوم بني اسرائيلو ته چې فرعون و موسىٰ د قتل پېشرو وواهه، زه پناه غواړم په رب سره خپل او په رب سره ستاسي له متكبر څخه چې په سر كې د ټولو متكبرېنو فرعون دى چې ايمان نه لري پر ورځ د حساب يعني ورځ د قيامت.

فائده: موسىٰ په اول د كلام خپل يې ان د تاكيد راوړى دى پر دې چې سبب واحد په دفع كې پناه خداى ته وړل دي لانه تعالى قادر على دفع كل شيئ و ان كان الشرير اشد شرًا لكه فرعون في الحال الحاضر، وانما خص في اسمائه تعالى اسم الرب له دې سببه چې مقصود د موسىٰ خو حفظ له شر څخه د هر متكبر او د حفظ رجوع و تربيت ته دده.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: موسیٰ اضافت د رب و خان او قوم ته وکړی او لا لان حفظ موسیٰ متضمن لحفظهم، وثانيًا د دې لپاره چې تاسي په دې استعاذه کي شرکت راسره وکړئ، ولي اجتماع په هره دعا، کي چي دلته استعاذه د اقرب الى الاجابة والقبول في جناب الرب جل وعلا ده.

سوال: مقصود اصلاً د موسیٰ په استعاذه کي فرعون ؤ نو ولي يې د فرعون نوم نه واخستی؟

ځواب: د دې لپاره چې استعاذه عامه سي او نورو متكبرينو ته د ده د قوم هم شامله سي، او بل جواب دادی چي اشاره يې و دې ته وکړه چي باعث پر شر د فرعون تکبر دی.

تکبر عزازیل را خوار کرد .... به زندان لعنت گرفتار کرد

فائده: امام رازيؒ او قاضي بيضاوي او مظهري وايي چي موسیٰ چي نوم د فرعون نه واخستی رعايةً لحق التربية لفرعون، ولي چي موسیٰ خو د رضاع له وخت څخه تر ځوانی پوري د فرعون په تربيه کي ؤ.

درويش وايي: چي دا توجيه تر دې سوال لاندي راځي چي موسیٰ مشافهةً و فرعون ته وويل کريمه: واني لاظنک يا فرعون مثبورًا، او دا نوم اخستل مشافهةً او د مثبورًا په نامه يادول خو اشد دی تر دې چي په دې آيت کي يې داسي ويلي وای من فرعون فتدبر.

فائده: له امام اعظم ابو حنيفهؒ څخه چا پوښتنه وکړه چي ای ذنب اخوف على سلب الايمان؟ قال: ترک الشكر على الايمان وترک خوف الخاتمة وظلم العباد. ده زياته کړه چي په هر چا کي چي دا دري خويه وي فالاغلب ان يخرج من الدنيا کافرًا په اخير کي يې وويل الا من ادرکه السعادة. انتهى.

﴿وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ﴾

او وويل يو سړي له قوم څخه د فرعون چي پټ يې ساتی ايمان خپل (يعني له فرعون څخه نه د بيري له سببه بلکې له دې سببه چي زما خبري پر موقع د موسیٰ په کټه سي کما ههنا او له موسیٰ څخه يې هم پټ نه ساتی)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بوه سه: چي مؤن اول صفت دی د رجل دایې دمخه راوړی لانه اشرف الاوصاف او یکتم ایمانه یې دریم صفت دی من آل فرعون یې دویم صفت دی.

بوه سه: چي آل الرجل هغه بولي چي د قرابت یا د صحبت له لاري یا د موافقة في الدین له کبله یې یو چا ته نسبت کړل کېږي، بعض مفسرین وایي چي دا رجل مؤمن قریب د فرعون ؤ یعني د اکا زوی یې ؤ، او دا مؤمن هغه سړی دی چي موسیٰ ؑ یې وبېراوه بقوله: ان الملاء یأتمرون بک لیقتلونک یعني چي موسیٰ ؑ یو قبطي وژلی ؤ چي قصه یې تېره سوې ده په سورة القصص کي، څوک وایي چي نوم یې شمعان ؤ وهو اشهر ماقیل فیه، بعض وایي چي نوم یې جبر ؤ، بعض وایي چي نوم یې خربیل بن نوحائیل ؤ، او بعض وایي چي نوم یې خرقیل ؤ، پر دې نامه هغه حدیث دلالت کوي "سباق الامم" (یعني چي اولیت یې په ایمان کي درلود دی، خرقیل مؤمن آل فرعون و حبیب النجار صاحب یٰس وعلي بن ابی طالب کرم الله ﷺ وهو وانفسهم کذا في انسان العیون.

اَتَقْتُلُوْنَ رَجُلًا اَنْ یَّقُوْلَ رَبِّیَ اللّٰهُ وَقَدْ جَآءَكُمْ بِالْبَیِّنٰتِ مِنْ رَّبِّكُمْ

یعني تاسي قصد لرئ د وژلو د هغه سړي، یعني په دې سبب چي دی وایي چي رب زما الله دی یعني وحده، او تاسي ته یې راتګ کړی دی په دېرو معجزو چي شاهد دده د صدق دي په دعوی کي د رسالت "من ربکم" یعني بېله خدایه بل څوک قادر نه دی پر راوړلو د معجزاتو یعني ددې څخه دا معلومه سوه چي موسیٰ ؑ رسول الله دی.

بوه سه: چي جمله د وقد جائکم حال ده له فاعل څخه د یقول، بیا هغه رجل مؤمن دلائل شروع کړه په دې آیتو کي.

وَاِنْ یَّكُ كَاذِبًا فَعَلَیْهِ كَذِبُهٗ

که دی دروا غجن وای په دعوی کي د رسالت لکه تاسي چي زعم کوئ چي دی درواغ وایي، نو وبال او عذاب خو وده ته راجع کېږي، نو دده قتل ته تاسي څه ضرورت لرئ.

وَاِنْ یَّكُ صَادِقًا یُّصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذِیْ یَعِدُكُمْ

او که دی صادق وي په خپل دعوه کي د رسالت لکه دده معجزې چي دلالت پر کوي تاسي ته به ورسېږي بعض د هغو عذابونو چي ستاسي سره دي وعده کوي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعني چي اقلاً بعض د هغو تاسي ته ورسيږي هم ستاسي د هلاك لپاره كافي دي.

يوه سه: چي دې سري لطف او مبالغه د دوی په تحذير کي وكړه او انصاف يې وكړی او له تعصب څخه يې كار وانه خستی څکه په شق د كذب يې دمخه راوړی.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِيْ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿۲۸﴾

په تحقيق خدای هدايت او لار بنوونه نه كوي و هغه چاته چي تر خپل حد تېری وكړي او لوی دروغ په خدای پوري وتړي، مراد د مؤمن دا ؤ چي كه ده يعني موسیٰ تر خپل ځان تېر كړی وای يعني د دروغو دعوی د رسالت يې كړې وای نو به خدای ده پر لاس معجزات بينات نه ښكاره كولای.

له عروه بن زبير څخه روايت دی چي ما له عمرو بن العاص څخه پوښتنه وكړه: اخبرني باشد ماصنعه المشركون برسول اللّٰه ﷺ، يعني هغه سخت ترين كار چي مشركانو د عليه الصلوة والسلام سره كړی دی هغه كوم كار ؤ؟ ده راته وويل چي په دې وخت چي عليه الصلوة والسلام پر لمانځه ولاړ ؤ د كعبې شريفې په وړاندي، نو عقبه بن ابی معيط راغلی عليه الصلوة والسلام يې تر داړو اوږو تينګ كړی او خپل پټو يې د عليه الصلوة والسلام په مباركه غاړه كي ورواچاوه او سخت يې وېيچی عليه الصلوة والسلام يې خپه كړی، ابوبكر راغلی عقبه بن معيط يې تر اوږو ونيوی او د عليه الصلوة والسلام څخه يې پرې واهه، او ابوبكر دا آيت ووايه "اتقتلون رجلاً ان يقول ربي اللّٰه وقد جاءكم بالبينات من ربكم" رواه البخاري.

يٰقَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظٰهِرِيْنَ فِي الْاَرْضِ

ای قومه زما تاسي لره سلطنت دی نن ورځ په داسي حال كي چي تاسي غالب ياست (نو ظاهرين حال دی له ضمير څخه د كم) په مځكه كي د مصر.

فَمَنْ يَّنْصُرُنَا مِنْۢ بَاْسِ اللّٰهِ اِنْ جَآءَنَا

نو به څوك زموږ سره مرسته وكړي له عذاب څخه د خدای كه چېري موږ ته دا عذاب راسي، يعني څوك به مو له عذاب څخه د خدای خلاص كړي، مقصد دا ؤ چي نن ورځ تاسي ته غلبه او سلطنت دركړي نو خپل سلطنت او غلبه د لاسه مه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ورکوئ يعني چي و عذاب ته ځانونه آماده کول په قتل د رسول دي يعني موسیٰ ع،
نو که عذاب د خدای ج له موږ څخه څوک نسي دفع کولای.

فائده: مؤمن آل فرعون ځان ددوی په جمله کي راوستی لانه کان منهم في القرابة تاچي دوی ته دا وښيي چي زه خو هم ستاسي له جملې څخه يم غرض مي صرف نصيحت دی.

قَالَ فِرْعَوْنُ مَآ أُرِيكُمْ إِلَّا مَآ أَرَىٰ

فرعون ورته وويل چي زه تاسي ته مشوره نه درکوم مګر نه هغه شی چي زه په پوهېږم يعني چي موسیٰ قتل کړم، ده لعين دا دروغ ويل بلکي ده چي د موسیٰ ع معجزات وليدلې ځني بېرېدی لکن قوم ته يې خپل جلاده او دلاوري ښکار کړه چي زه د موسیٰ ع په قتل کي باک نه کوم لکن ستاسي څخه صرف مشوره غواړم که دی لعين نه بېرېدلای على الفور به يې قتل کړی وای دهيڅ چا سره به يې مشوره نه وای کړي لانه کان يقول انا ربكم الاعلى.

پوهسه: چي اری مشتق دی له رأی څخه.

وَمَآ أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ۝

او زه نه کوم تاسي ته هدايت مګر د حق لاري يعني موسیٰ دي قتل کړل سي.

وَقَالَ ٱلَّذِيٓ ءَامَنَ يَٰقَوْمِ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيْكُم مِّثْلَ يَوْمِ ٱلْأَحْزَابِ ۝

او وويل هغه چا چي ايمان يې راوړی و يعني مؤمن آل فرعون ای قومه په تحقيق زه بېرېږم پر تاسي يعني چي پر موسیٰ ايمان نه راوړي، او قتل يې کړئ لکه د فرعون رايه چي ده "مثل يوم الاحزاب" په حذف د مضاف ای مثل عذاب (دا مضاف محذوف دی) د ورځي د احزابو يعني الامم الماضية چي د رسولانو به يې تکذيب کاوه او عذاب د خدای ج به پر نازل سو او استيصال ددوی به يې وکړی.

مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ

د "مثل" مضال اليه محذوف دی ای عذاب، لکه عادت د قوم نوح چي تکذيب د نوح ع يې وکړی او په طوفان غرق سوه، او قوم د هاد او قوم د ثمود.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: عاد لفظ ته يې تنوين ورکړی يعني چي منصرف دی او د ثمود لفظ ته يې تنوين نه دی ورکړی يعني چي غير منصرف دی وجه يې څه ده؟

ځواب: د علم نحو په کتابو کي وايي چي نومان د قبائلو تابع د استعمال د عربو دي که يې يو نامه ته تنوين ورکړی ؤ نو منصرف دی يوازي علميت پکښي سته په تأويل داب يې بولي او که يې تنوين نه ؤ ورکړی نو غير منصرف دی چي علميت او تا تانيث پکښي سته په تأويل د قبيلة، وهذا هو القانون الكلي في جميع ماجاء في القرآن من اسماء القبائل فتدبر.

وَالَّذِيْنَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ

او هغه قومونه چي تر دوی وروسته وه لکه قوم لوط و نمرود الجبار چي ددې ټولو عادت تکذيب الرسل ؤ او علاوه تر دې ازار به يې هم وررساوه.

تنبيه: له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي قوم فرعون د تاريخ له لاري پر احوال د امم ماضيه ؤ علم درلودی.

فائده: قوم نوح کمامر په طوفان هلاک سوه او قوم هاد په باد صرصر هلاک سوه او قوم ثمود په صيحة د جبرئيل هلاک سوه.

وَمَا اللّٰهُ يُرِيْدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ ۝

او نه دی خدای ج چي اراده د ظلم لري پر بندګانو.

فائده: څرنګه ظلمًا مصدر ؤ نو پر مفعول د هغه چي د عبادت لفظ دی لام زيات کړی لتقوية عمل المصدر لانه ضعيف العمل كما تقرر في النحو والمراد انه تعالى عدل چي چاته عذاب بې ګناه نه ورکوي او حسنة د عمل د چا ثواب نه ورکموي او ظالم بې انتقامه او کسات او عذاب نه پرېږدي او عقوبت تر ګناه بالا نه ورکوي.

وَيٰقَوْمِ اِنِّيْۤ اَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ۝

ای زما قومه، زه په تحقيق بېرېږم.

(پوه سه: چي مؤمن د آل فرعون په دمخه آيتو عذاب د دنيا ؤ ددوی يعني قوم ته بيان کړی او په هغه يې وبېرول او اوس يې په عذاب د اخرت بېروي)

فائده: اصل د التناد التنادي باليا ء ؤ چي مصدر دی يقال تنادي القوم بعضهم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بعضًا تنادیًا په ضمه د دال پر وزن د تفاملاً وروسته یې دال ته کسره ورکړه په سبب د یا بعده وروسته یې یا حذف کړه اکتفاء یې په کسره وکړه، وبالفارسیة یکدیگر را نداء کردن، او نصب د یوم د لفظ بناء پر دې دی چې مفعول به بحذف المضاف ای عذاب یوم التناد حذف المضاف واقیم المضاف الیه مقامه و اعرب باعرابه، والمراد بیوم التناد یوم القیامة.

پوښتنه: ورځ د قیامت ولې ورځ د تناد بولي؟

ځواب: انه ینادی بعضهم بعضًا للاستغاثة (لپاره د کومک) او یا له دې سببه چې کفار د یا ویلی یا ثبورا ناري وهي یا اهل الجنة و اهل النار ته ناري وهي هل وجدتم ما وعدکم ربکم آه کما في سورة الاعراف یا و خلګو ته ناري وهل کېږي چې محشر ته راجمع سئ، یا مؤمن صالح ناري وهي هاؤم اقرؤ کتابیه، او یا کافر ناري وهي یا لیتني لم اوت کتابیه، وجاء هذا بروایة ابی هریرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ

يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِرِينَ

دا یوم بدل دی د یوم التناد څخه، مجاهد رحمه الله وایي چې: فارین غیر معجزین، وفي التفسیر الحسیني: روزیکه برگردانیده شوید از موقف حساب حال کونکم منفرین الی النار یعنی باز گشته گان بسوی دوزخ، روح المعاني وایي فارین من النار کما قال مجاهد رحمه الله، په حدیث شریف کې راغلي دي چې کافران اواز د دوزخ واوري هربوا (دوی تېښتي ته ځانونه چمتو کړي، نو پر هره خوا چې ولاړ سي صفونه د ملکو ولاړ وي را وه یې ګرځوي) فلا ینفعهم الهرب، او دا قول ته ترجیح ورکړه سوې ده لانه اتم فائدة، واظهر ارتباطًا بقوله تعالی.

مَا لَكُم مِّنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ

نسته تاسي لره یو ساتونکی (کلمه د من لپاره د استغراق د نفي ده) چې تاسي دي وساتي له عذاب څخه، یعني غیر د خدای جل جلاله څخه بل څوک دا توان، طاقت او قدرت ددې نه لري چې عذاب دي له چا څخه دفع کړي قطعًا، بلکې عذاب د خدای ج، رحمت د خدای ج دفع کولای سي، او کافرانو لره د رحمت د خدای ج برخه نسته بالکتاب و السنة و اجماع الامة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

څوک چي خدای ج گمراه کړي يعني په علم ازلي کي د خدای ج پر گمراهي وي. نو نسته هغه لره يو هدايت کونکی يعني چي هغه دي مسلمان کي (نو دا کلمه د من هم زائده ده لپاره د استغراق د نفي ده).

فائده: که هدايت د غير الله په قدرت کي وای، نو آدم عليه السلام به خپل زوی قابيل د هابيل قاتل پر لاره برابر کړی وای، او نوح عليه السلام به خپل زوی ته هدايت کړی وای، او ابراهيم عليه السلام به خپل پلار آذر ته رهنمايي کړې وای، او رسول الله ﷺ به خپل اکا ابو طالب ته ښوونه کړې وای فالله تعالى خالق للعباد وافعالهم، فالتوفيق والاختيار لله الواحد القهار، وانما العبد كاسب صرف وهذا مذهب اهل السنة والجماعة. خلافًا للمعتزلة چي دوی وايي چي خالق د افعالو د بندگانو په خپله بنده گان دي. او خلافًا للجبرية چي بنده مجبور محض بولي قدرت کاسبه هم نه ورته وايي.

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ

لام موطئه د قسم دی، تاسي ته راغلی ؤ يوسف، يعني بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليهم السلام، بعض مفسرين وايي چي فرعون د يوسف هغه فرعون د موسى ؤ چي د فرعون عمر ډېر دراز سو چي تر موسى ع پوري راورسېدی، ابن قتيبة رح وايي چي عمر د فرعون موسى تر (٤٠٠) کاله څه بالا ؤ، او د ابراهيم ع او د موسى ع تر منځ (٩٠٠) کاله وه، فيجوز ان يكون بين يوسف بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليهم السلام مدة عمر فرعون فافهم، او بعض مفسرين وايي چي مراد د يوسف څخه په دې آيت کي يوسف بن افرائيم بن يوسف الصديق كان نبيا (٢٠) کاله.

مِن قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ

(من قبل) اى قبل موسى ع (بالبينات) اى بالمعجزات الظاهرات من جملتها تعبير الرؤيا كما هو المذكور في القرآن، ومنها شهادة الطفل على برائة من تهمة امرئة العزيز عليه الى غيرها.

فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِّمَّا جَاءَكُم بِهِ

نو همېشه په شک کي واست د هغه شي څخه چي ده راتګ په کړی ؤ (قال ابن عباس رض من عبادة الله وحده مخلصًا له الدين)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حَتّٰٓى اِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَّبْعَثَ اللّٰهُ مِنْۢ بَعْدِهٖ رَسُوْلًا

تر وخته د مرګ د یوسف؈ پورې، تاسو به ویل چې هرګز به نه راواستوي خدای ؎ وروسته تر یوسف رسولاً یعنې هیڅ رسول، نو تاسې پر خپل کفر مقیم واست.

كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُّرْتَابُۨ ﴿۳۴﴾

(کذالک) ای اضلالاً مثل ذالک الاضلال، په ګمراهۍ او عصیان اخته کوي خدای ؎ هغه څوک چې مسرف وي (مسرف) ای مشرک (مورِ د مسرف ترجمه په مشرک سره وکړه، لان اصل معنی الاسراف التجاوز عن الحد المحدود، ولا تجاوز اعظم من جعل الاصنام شرکاء لله تعالی في العبادة کما لایخفی (مرتاب) چې شک وي په توحید کې د خدای ﷻ چې پر هغه باندې آیات بینات سته العقلیة والنقلیة صرف په تقلید سره د اباءاو اجدادو.

الَّذِيْنَ يُجَادِلُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطٰنٍ اَتٰىهُمْ

هغه کسان چې بحث بالباطل کوي په آیاتو کې د خدای، مثلاً دوی وایي: لو شئنا لقلنا مثل ذالک (ای القرآن) او سره ددې چې خدای ؎ وایي: قل لو اجتمعت الانس والجن علی ان یأتوا بمثل هذا القرآن لا یأتون بمثله ولو کان بعضهم لبعض ظهیراً، بېله کوم دلیله چې دوی ته دې راغلی وي بلکې یا په تقلید او یا په بعض شبهات زائغهٔ سره.

فائده: الذین یجادلون آه بدل دی د اول موصول څخه یعني من هو مسرف.

سوال: دا موصول خو جمع دی او موصول چې من دی مفرد دی فکیف یصح البدلیة؟

ځواب: من که څه هم مفرد دی لفظاً لکن جمع دی معنًی ولې چې هو مسرف مرتاب خو ډېر خلک دي.

كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

بوه سه: چې په کبر کې ضمیر دی راجع دی و من ته او افراد یې په سبب د لفظ د من دی او مقتًا تمییز د نسبت څخه د کبر و من ته، والمعنی دغه من ډېر لوړ دی از روئ مقت او غضب په نېز د خدای ﷻ او د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی وي،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او روح المعاني وايي چي په كبر كي ضمير راجع دى و جدال ته چي د يجادلون
څخه وفهم شوى دى نو پر دې تقدير الذين يجادلون په حذف د مضاف مبتداء دى.
والتقدير وجدال الذين يجادلون في آيات الله كبر مقتا يې خبر دى، والله اعلم.

كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾

(كذالك) اى مثل ذالك الطبع الفظيع يطبع الله، پر هر زړه چي متكبر وي او
ظالم وي نو د هغه څخه هم ورته خبري د مجادلة بغير الحق صادرېږي سره د اسراف
او ارتياب.

فائده: بعض قراء قلب بېله تنوينه وايي، يعني مضاف يې بولي و متكبر ته، دا
قرائت توجيه ته ضرورت نه لري، او بعض قراء قلب په تنوين سره وايي چي متكبر يې
صفت سي، پر دې قرائت دا پوښتنه پيدا كېږي چي متكبر صفت د سړي دى د زړه خو نه
دى، نو بعض مفسرين وايي چي مراد له قلب څخه صاحب القلب دى په سبب د دې چي
زړه چي متكبر سي صاحب يې هم متكبر كېږي وبالعكس يعني مجاز دى، او بعض
مفسرين ومضاف ورسره مقدر بولي (يعني ذى قلب متكبر آه) نو متكبر صفت د
مضاف دى، ابراهيم الخواص قدس سره وايي چي د قلب قاسي يعني سخت زړه
نرمونكي شيان پنځه شيان دي (١) قرائت القرآن بالتدبر (يعنى كه په معنى پوهېدى)
(٢) خلاء البطن (يعني ډوډى لږ خوړل) (٣) قيام الليل (يعني التهجد) (۴) والتضرع
الى الله تعالى عند السحر (يعني په اخير كي د شپې) (۵) مجالسة الصالحين.

حكايت بمناسبة مجالسة الصالحين: په مدينه منوره كي يو غني سړى ؤ چي
خپل اشنايان يې مېلمانه كړي وه او هغه د خپل مريي په لاس څلور درهمه وركړه
چي په بازار كي به فواكه د مېلمنو لپاره راوړي (فاكهة هغه مېوې ته وايي چي د
ډوډى وروسته يې خلك خوري ډوډى يې هضم كوي لكه نارنج، مالټه، كېله
وغيرها) دا مريى تېرېدى پر دروازه د مسجد د منصور بن عمار قدس سره،
منصور مذكوره د يو سړي لپاره سوال كاوه او دا يې ويل چه كه څوك دغه فقير ته
څلور درهمه وركړه زه به هغه ته څلور دعاوي وكړم، نو هغه مريي هغه څلور درهمه
چي ده ته بادار د فواكه لپاره وركړي وه وركړه، نو منصور رحمه الله ورته وويل ما الذي
تريد ان ادعولك او لا مريي ورته وويل چي زما بادار سخت طبيعت دى دعاء وكړه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي ما ازاد کړي فدعا له، ثم قال منصور ما الذي ترید ثانیًا فقال چي ماته د څلورو درهمو عوض راکړي (یعني که بادار پوښتنه راځخه وکړي) فدعاء له فقال منصور ما الذي ترید ثالثًا قال ان یتوب الله علی سیدي (یعني چي په ده کي بعض بد عملونه سته) فدعاله ثم قال ما الذي ترید رابعًا؟ قال ان یغفر الله لي ولسیدي ولک والقوم (یعني الذین عندک او عند سیدي) فدعاله، نو مریی خالي لاس بادار ته ورغلی یعني فواکه یې نه راوړه، بادار ورته وویل چي ولي وځنډېدې؟ مریي ټوله قصه سر تر پایه ورته وکړه، بادار ورته وویل چي دعاء منصور درته وکړه اولاً؟ غلام ورته وویل چي دعاء داده چي ستا د مریي توبه زه خلاس سم، بادار ورته وویل انت حر، ته پر ما ازاد یې، بادار ورته وویل ای شیئ الثاني؟ غلام ورته وویل چي دوهمه دعاء دا وه چي خدای ج ما ته د څلورو درهمو عوض راکړي، بادار ورته وویل لک اربعة الاف درهم من عندي، بادار ورته وویل چي دریيمه دعاء یې څه درته وکړه؟ غلام ورته وویل ان یتوب الله علیک (یعني چي خدای ج تاته توفیق د توبې درکړي) بادار ورته وویل تبت الی الله، بیا بادار ورته وویل چي څلورمه دعاء یې څه درته وکړه؟ مریي ورته وویل ان یغفر الله لي و سیدي ولک والقوم یعني الذین عندک او عند سیدي: بادار ورته وویل چي دا څلورم زما په قدرت کي نه ده بلکې دا د خدای ﷻ په اراده پوري اړه لري. ماښام چي هغه بادار د غلام بیده سو خوب یې لیدی چي یو قائل (یعني ملکه د الله عزوجل له خوا ورته وایي انت فعلت ما کان الیک اتری ان لا افعل ما فوضت الي فقد غفرت لک و للغلام و لمنصور وللقوم الحاضرین. انتهی الحکایة وفیها فوائد لاتخفی علی ذوی العقول الصافیة.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يٰهَامٰنُ ابْنِ لِيْ صَرْحًا لَّعَلِّيْٓ اَبْلُغُ الْاَسْبَابَ ﴿٣٦﴾

او وویل فرعون و خپل وزویر ته، ای هامان جوړه کړه ماته یوه مناره، او بلند ځای چي هر چا ته ښکاریږي د لېري، شاید زه به ورسیږم و لارو ته د لارو څخه د اسمان.

اَسْبَابَ السَّمٰوٰتِ فَاَطَّلِعَ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوْسٰى

"اسباب السموات" بدل دی یا بیان دی د اسباب څخه یعني لارو ته له یوه اسمانه تر بل اسمانه پوري، زما به اطلاع سي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: هر شی چې سرې و يو شي ته رسوي هغه ته سبب وايي لکه څيني و بام ته، سولاغه او مرانده د اوبو لپاره الى غير ذالک.

پوه سه: چې حفص رح د قراء سبعه ؤ يې په نصب سره وايي جواب د لعل يې بولي او نور قراء يې په رفع سره وايي عطف يې بولي پر ابلغ الى اله موسٰى، روح المعاني او مظهري او بيضاوي وايي چې دده لعين مراد دا ؤ چې يوه لوړه بناء دي جوړه سي هغه لکه رصد د اهل رياضي ؤ چې په هغه رصد کي احوال د ستورو معلومېږي چې اسباب سماويه دي چې هغه پر احاديث ارضيه ؤ يعني پر نورو خبرو چې په مځکه کي پيښېږي دلالت کوي، تاچې دا معلومه کړي چې موسٰى ؑ رسول دی او که نه. دده لعين غرض دا ؤ چې خلګو ته وښيي چې موسٰى دروغ وايي چې د اله سمٰوات د خوا رسول يم ولي دی کله واله السمٰوات ته پورته سوی دی لکه زه چې پورته سوم.

وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا

او زما غالب ګمان دادی چې دی دروغ وايي، په دعوی کي د رسالت من الله.

وَكَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ وَصُدَّ عَنِ ٱلسَّبِيلِ

او داغه رنګه، لکه فرعون ته دا ښائسته سوي وه چې صرح دي جوړه کړي او پر رب السموات دي علم راسي، ښائسته کړه سوي ؤ فرعون ته بد عمل دده (من دعوی الربوبية چې عقل سليم اباء ځني کول او قتل د اولاد د بني اسرائيل او استخدام ددوی ګمامر، يعني دده لعين په خيال کي دغه هر کار چې ده کاوه ښه ورتله، نو ځکه پر دغو کارو داده ؤ) دی بند کړل سوی ؤ له حق لاري څخه.

پوه سه: چې کوفي قراء او يعقوب د بصرې له قاريانو څخه (صد) په پيښ د صاد وايي مبني للمفعول يې بولي، او فاعل خو په حقيقت کي خدای ج دی. کريمه: يضل من يشاء ويهدي من يشاء، او نور قراء يې په زور صاد وايي چې مبني للفاعل سي، ضمير مستتر راجع دی و فرعون ته. والمعنی صد فرعون الناس عن الهدی ودين الحق بمثل تلک التوهمات والشبهات.

وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِى تَبَابٍ ﴿٣٧﴾

او نه دی چم او حيله د فرعون په ابطال کي د امر د موسٰى مګر نه په تاوان کي دده او په خسران کي او په ضياع کي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَقَالَ الَّذِيْٓ اٰمَنَ يٰقَوْمِ اتَّبِعُوْنِ اَهْدِكُمْ سَبِيْلَ الرَّشَادِ ﴿۳۸﴾

او وويل هغه سړي چي ايمان يې راوړی ؤ يعني مؤمن آل فرعون، ای قومه زما متابعت وکړئ (بحذف الياء في الموضعين والكسرة دليل عليها اصله ياقومي اتبعوني) زه به تاسي ته درو ښيم هغه لار چي تلونکي پر هغې لاري حق ته رسېږي او مقصود اصلي ته رسېږي، په دې عبارت ده اشاره ودې ته وکړه چي د فرعون لار د ضلال ده.

يٰقَوْمِ اِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ ۫ وَّاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ﴿۳۹﴾

يا قومه زما نه دی دا ژوند په دنيا کي مگر متاع (ای شيئ يسير چي خلک نفع پر اخلي لږ مدت وروسته قطع کېږي) او په تحقيق اخيرت چي دی سرای د قرار دی چي بيا زوال نه لري، له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم پر بوريا بيده ؤ، نو چي راويښ سو نو موږ وليدی جسد مبارک دده چي د بوريا لښتو اثر پکښي کړی ؤ، نو ابن مسعود رضي الله عنه ورته وويل يا رسول الله که ته موږ ته امر را کړې موږ به پر بوريا سرېږه يو شی درته اوارو مثلاً لکه سترنجي يا کوربچه. فقال عليه السلام مالي وللدنيا وما انا والدنيا الا كراكب استظل تحت الشجرة ثم رجع وتركها. لکه يو سړی چي په سفر کي د گرمی. له کبله د يوې درختي تر سايې لاندي استراحت وکړي ماپښين څخني ولاړ سي او درخته پرېږدي، نو مؤمن آل فرعون قوم ته زياته کړه.

مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَا ۚ

که چا عمل وکړی د بد کار، نو عذاب نه ورکول کېږي مگر په اندازه د هغې گناه (وهذا عدل من الله تعالى)

وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ

او که چا عمل وکړی صالح (که قولي وي او که مالي وي او که بدني وي) که عمل کونکی نر وي او که ښځه، او په داسي حال کي چي دی مؤمن وي (قيد بالايمان لان الايمان شرط في كل عمل صالح) ای لثوابه، ولي ثواب ورکونکی خو خدای ج دی فلا بد للايمان به مثلاً لکه يو سړی چي لمونځ په ښه ترتيب و تعديل الارکان سره وکړي مگر بې اوداسه يې وکړي ثواب يې نسته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝

دغه کسان داخلیږي و جنت ته، او دوی ته رزق ورکول کیږي په جنت کې بې حسابه، یعني پر اندازه د اعمالو حسنهٔ بلکې اضعاف مضاعفه ورکول کیږي، وهذا فضل من الله ورحمته.

وَيَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ ۝

حسین الکاشفي رح وایي: چې آل فرعون از سخنان خربیل که نام مؤمن آل فرعون بود فهم گردند که ایمان آورده است بموسیٰ زبان ملامت بکشادند که شرم نه داری که فرستش فرعون روی بدیگری می آری، خربیل تکرار نداء کرد از روی تنبیه تا شاید از خواب غفلت بیدار شوند وگفت و یا قوم آه "مالي" (ما الاستفهام للانکار والتوبیخ) تاسي زه بولم او دعوت درکوم ساتلو ته د اور څخه بالایمان والتوحید "وتدعونني الی النار" او تاسي ماته دعوت راکوئ د اور، یعني و شرک ته چې سبب د دوزخ دی.

فائده: ځای د تعجب د مؤمن د آل فرعون او دده د توبیخ دعوت ددوی ده لره اور ته یعني شرک ته، نه دعوت دده و دوی ته و نجات ته کما لا یخفی.

تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ

(دا جمله بدل یا بیان دہ د مخه تدعونني الی النار) تاسي دعوت راکوئ ماته چې زه کافر په خدای ج سم یعني خدای ته شریک و وایم.

فائده: دعاء لکه هدایت ګاهي متعدي په الی سره راځي او ګاهي په لام سره لکه په دې آیت کې.

درویش وایي: چې کفر چونکه ډیر اقسام درلوده نو په دې آیت کې توضیح د کفر و کړه.

وَأُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ

او زه شریک وګرځوم د خدای ج سره هغه شی چې نه دی ما لره په خدای سره د شریک نیولو هیڅ علم، لکه فرعون چې ځان رب اعلی بولي بلکې زما سره دلیل قاطع سته چې شریک د خدای ج سره ممتنع دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ

او زه تاسي بولم و هغه خدای ﷻ ته چي غالب او قادر دی پر انتقام د من کفر به یعني عذاب دی "الغفار" چي بخښونکی دی د من آمن به، نو هغه د ربوبیت د صفت شایان دی چي کمال قدرت او علم او اراة لري نه فرعون رزيل او بې قدرته یا بتان وغیرها.

لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ

کلمه د لا رد دی د هغه شي چي قوم ده ته دعوت ورکاوه د عبادت د هغه چي بتان دي، او جرم فعل ماضي ده په معنی د حق. او فاعل يې ان مع جملة دی یعني حق د عدم دعوت ستاسي د خدایانو چي بتان او جمادات دي و عبادت ته خپل نه په دنیا کي او نه په آخرت کي لانها جمادات لا دعوة لهم او في الدنيا الى عبادتها او نه په آخرت کي چي راسئ موږ مو شفاعت کوو بلکې دغه بتان په قدرت د خدای ج بیزاري وکړي ددوی له عابدانو څخه کما جاء في موضع اخر من القرآن العزيز، نو دا شیان د الوهیت وړ نه دي.

پوښتنه: قوم فرعون خو دعوت د فرعون د ربوبیت ورکاوه، نو بتان دلته څرنګه راوړل شول؟

ځواب: لکه مخته چي تېره سوه فرعون پر خپل صورت مجسمې د بتانو تر اندازه ډېري جوړي کړي وې او په خلکو یې ویشلي وې چي تاسي دغو مجسمو ته سجدې کوئ ګویا لکه زما و شخص ته چي سجدې کوئ، ویدل علیه ذالک قول اللعين و انا ربکم الاعلی.

وَأَنَّ مَرَدَّنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ

او زموږ رجوع و خدای ج ته ده (یعني بعد الموت په ورځ کي د قیامت. نو خدای پاک به جزاء ورکړي و هر چا ته بما يستحقه) او هغه کسان چي اسراف یعني تر حد د عبودیت تېری کوي و ضلالت او طغیان ته په سبب د شرک یا وینې تویول لکه فرعون چي د بني اسرائیلو د زامنو وینې تویولې، دوی ملګري او ملازم د اور دي یعني د دوږخ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَسَتَذْكُرُونَ مَآ أَقُولُ لَكُمْ وَأُفَوِّضُ أَمْرِيٓ إِلَى ٱللَّهِ

ژر دی چي یو بل ته ذکر و کړي، یعني چي عذاب نازل سي نو به یو و بل ته وواېي چي کاشکي مو ایمان راوړی وای (او هغه ذکر ستاسي په ښه نه درځي).. بیت:

تو پیش از عقوبت درعفو کوب........ که سودی ندارد فغان زیر چوب

"ما اقول لکم" زه تاسي ته نصیحت کوم، او زه تفویض د خپل حال و خدای ته کوم چي ما له هر عذاب څخه ستاسي د خوا وساتي، دا خبره مؤمن آل فرعون هغه وخت وکړه چي قوم د فرعون ده ته پیش رو د عذاب ورکړی په سبب د مخالفت د دین ددوی.

إِنَّ ٱللَّهَ بَصِيرٌۢ بِٱلْعِبَادِ

په تحقیق خدای خبر دی په حال د بندګانو که پر حق وي او که پر باطل وي. راوي وايي چي وروسته تر مذکوره خبرو او نصیحت مؤمن آل فرعون ددوی له منځه ووتی، نو دوی یې تعقیب وکړی چي عذاب ورکړي لکن قدرت یې نه کړی پر پیدا، کما قال الله عزوجل.

فَوَقَىٰهُ ٱللَّهُ

خدای دی وساتی له آل فرعون څخه، یعني آل فرعون دده د قتل اراده وکړه دی ځني وتښتېدی، فرعون چي خبر سو چي زما له اقاربو څخه یو څوک مسلمان ؤ او زما څخه یې ایمان پټ ساتلی ؤ، نو خلک یې پسي واستول چي دی ونسئ تا چي عذاب ورکړو، نو هغه یې په نیولو کي کامیابه نه سول، چنانچه الله ﷻ وايي:.

سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُوا۟ ۖ وَحَاقَ بِـَٔالِ فِرْعَوْنَ سُوٓءُ ٱلْعَذَابِ

له عذابو څخه د هغه قوم چي اراده یې ورته کړې وه و مؤمن ته د آل فرعون، او احاطه وکړه پر آل فرعون یعني قبطیانو باندي.

پوښتنه: فرعون یې ولي نه کړی ذکر یعني چي داسي ویل سوي وای "بفرعون واله"؟

ځواب: د فرعون په عذاب کي راتلل خو اظهر من الشمس وه، ولي چي د قوم د عذاب سبب خو فرعون ؤ.

"سوء العذاب" بد عذاب چي په دنیا کي په دریاب کي غرق سوه او په اخرت کي به په دوزخ کي غرق وي، مظهري او روح المعاني یو بل تفسیر د "سوء

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

العذاب" هم راوړی دی چې پر آل فرعون چې سوء العذاب مسلط سو هغه کسان مراد دي چې فرعون په طلب پسې د مؤمن آل فرعون استولي وه، نو مؤمن چې له دوی څخه وتښتېدی غره ته ولاړی او هوري پر لمانځه ودرېدل چې تول زر (۱۰۰۰) کسه وه، نو خدای د سباع الوحوش پيره پر ودرول يعني پړانګان، لېوان وغيره، نو هغه کسان چې فرعون په دوی پسې استولي وه هغو چې دا صحنه وليدل وبېرېدل او بيرته را ستانه سول فرعون ته يې د سترګو ليدلی حال ووايه، فرعون له دې سببه چې دا حال په خلګو کې نشر نه سي چې زما په سياست کې به سل په سله کې خطر وګرځي هغه کسان يې تول قتل کړه انتهی قول المظهري وروح المعاني.

درويش وايي: چې دا قصه روح البيان هم راوړې ده او کشف الاسرار چې په فارسي ژبه تفسير دی هم راوړې ده لکن په تفسير کې د هغه آيت "فوقاه الله سيئات ما مکروه" او مظهري او روح المعاني په تفسير کې د حاق بآل فرعون سوء العذاب دا تفسير راوړی دی، نو دا خبره د مظهري او روح المعاني په تفسير کې د وحاق بآل فرعون آه د منلو وړ نه ده، فتدبر.

اَلنَّارُ يُعْرَضُوْنَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَّعَشِيًّا ۚ

دا يې د عالم برزخ حال دی، والمعنی اور دی چې پېش کړل کېږي پر فرعون او آل دده پر هغه اور باندي (ضمير مؤنث راجع دی و اور ته چې لفظ د نار مؤنث سماعي دی، او روح البيان معنی د عرض دا بيان کړې ده، احراق د روحانو ددوی دی وتعذيبهم بها.

پوه سه: چې "النار" مبتداء ده جمله يعرضون يې خبر دی، او ضمير مؤنث يې رابط دی بينهما، او ټوله جمله مستأنفه ده د بيان د حال د آل په عالم برزخ کې يعني قبل يوم القيامة، ابن مسعود وايي چې ارواح د آل فرعون په اجوافو کې د تورو مرغانو دي چې په ورځ کې دوه واره پر اور پېشول کېږي، فيقال يا آل فرعون هذه مأواکم حتی تقوم الساعة، انتهی.

پوښتنه: حتی د غاية يې ولي راوړی؟

ځواب: د قيامت په ورځ د اهل فرعون بدنونه د روحانو سره يو ځای اور ته استول کېږي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

"غُدُوًّا وَعَشِيًّا" په اول کي د ورځي او په اخير کي د ورځي، د ابن مسعود رضي الله عنه حديث عبد الرزاق او ابن ابى حاتم رحمه الله راوړی دی، او مقاتل، السدي او کلبي رحمه الله وايي چي د هر کافر دغه حال دی چي پر اور پيشيږي بکرة وعشيا تر ورځي پوري د قيامت. ددې قول تائيد هغه حديث کوي چي بخاري او مسلم له عبد الله بن عمر رضي الله عنه څخه روايت کړی دی ان رسول الله ﷺ قال ان احدكم "مخاطب که څه هم حاضر کسان دي حکم عام دی" عرض عليه مقعده "ځای دده" بالغداة والعشي. ان كان من اهل الجنة فمن اهل الجنة "يعني مقام دده په جنت کي ورښوول کيږي" وان كان من اهل النار فمن اهل النار، فيقال له هذا مقعدك حتى يبعثك الله الى يوم القيامة.

درويش وايي: چي په دې حديث کي پر بقاء د مړي او پر عذاب القبر وقد دلت الاحاديث عليه، وانعقد عليه الاجماع لكن زموږ پر دې ايمان دی او کيفيت يې د خدای ﷻ و علم ته سپارو، لان بعض الناس لکه مشرکی الهند خپل مړي وروسته تر مړيني په اور سوځوي او قبر نه لري، او بعض کافران لکه فرعون او قبطيان په اوبو کي غرق سوه غالبًا ماهيانو به خوړلي وي قبر خو يقينًا نه ؤ.

تنبيه: دا مسئله چي د عقائدو په کتابو کي په عذاب القبر سره شهرت لري بناء پر عرف د عربو ده چي دوی خپل مړي په قبرو کي دفن کوي.

پوښتنه: دا مسئله ولي په عذاب القبر سره مشهوره ده، او سره ددې چي په خبر کي راغلي دي "القبر روضة من رياض الجنان او حفرة من حفراة النيران"؟

ځواب: اكثر مدفون في القبور کي کافران دي الى يومنا هذا، والعلم عند الله.

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿۴۶﴾

هغه ورځ چي قيامت قائم سي و به ويل سي ملکو ته چي داخل کړئ آل فرعون و سخت عذاب ته.

درويش وايي: چي دا ترجمه پر هغه قرائت بناء ده چي "ادخلوا" په قطع د همزه له باب څخه د افعال وي يعني ادخلوا بکسر الخاء لکه اکثر قراء چي پر دغه قرائت دي او په مصاحف مطبوعه ؤ کي هم همدغه قرائت مروج دی، او پر قرائت د ابن كثير او ابو عمرو او ابن عامر رحمه الله چي ادخلوا په همزه د وصل وايي يعني په ضم د خاء.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بې وايي، نو بیې معنا داده چي داخل سئ یا آل فرعون (بحذف حرف النداء) وسخت عذاب ته، پر دواړه قرائت معنی د اشد العذاب ابن عباس رض داسي بیان کړې ده یرید الوان العذاب (یعني رنګارنګ عذابونه) غیر الذي عذبوا له منذ غرقوا یعني في عالم البرزخ، انتهی.

وَإِذْ يَتَحَاجُّونَ فِي النَّارِ

په یاد کړه یا محمد ﷺ خپل قوم ته هغه وخت چي دعوې وې د اهل النار چي کافرانو یو د بل سره په اور یعني په دوزخ کي چي په دې آیت کي تفصیل د خصوماتو ددوی خدای ﷻ بیان کړی.

فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا

نو وایي به ضعیفان چي د رئیسانو په وینا دوی کفر مختاره کړی ؤ هغو کسانو ته چي متکبران وه په دنیا کي یعني چي د ضعیفانو رئیسان وه، موږ ؤ په دنیا کي تابعان په کفر او شرک کي.

پوهه: چي تبع جمع د تابع ده لکه خدم چي جمع د خادم ده عند البصريين، او کوفیان وایي چي جمع خو ده لکن مفرد د لفظ څخه نه لري او جمع یې اتباع ده، او بعض مفسرین وایي چي تبع مصدر دی حمل یې مبالغةً دی لکه زید عدل یا په حذف د مضاف یعني ذوی تبع.

فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِنَ النَّارِ ﴿٤٧﴾

آیا ستاسي به موږ ته فائده ورسېږي په دفع کي د یوې برخي د اور زموږ څخه؟ استفهام په معنی د امر دی یعني راڅخه دفع یې کړئ.

پوهه: چي مغنون مشتق دی له غناء څخه په معنی د فائدې، او نصیبًا منصوب دی چي قائم مقام د مصدر دی د مغنون کما في قوله تعالی "لن تغني عنهم اموالهم ولا اولادهم من الله شيئًا" یعني من عذاب الله شيئًا من الغناء.

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيهَا إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾

وویل هغه کسانو چي کبر یې کړی ؤ یعني رئیسانو چي موږ او تاسي "کل" ای کل واحد منا ومنکم (فالتنوین عوض من المضاف الیه) "فیها" په اور کي یو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نو موږ څرنګه ستاسي څخه عذاب دفع کړو يعني که موږ توان او طاقت د دفع درلوداى د خپل ځان څخه به مو دفع کړى واى "ان الله قد حكم بين العباد" دا هم مقوله ده د متبوعينو و تابعينو ته، والمعنى چي خداى حکم او فيصله کړې ده په منځ کي د بندګانو يعني مؤمنانو جنتو ته ولاړسئ او تابعين او متبوعين د کافرانو د دنيا دي اور ته ولاړ سي، ولا معقب لحكمه.

وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ

او و به وايي هغه کسان چي په اور کي دي (يعني الكفر من كانوا) و ساتندويانو ته د جهنم.

سوال: اور چي مؤنث سماعي دى قريبًا ذکر سو، نو د څه حکمت لپاره يې ضمير نه کړى ورته راجع يعني لخزنتها؟

ځواب: چونکه جهنم په شدت د عذاب شهرت درلودى، نو لپاره د تهويل د شان د عذاب د دوى يې جهنم ووايه او ضمير يې نه کړى ورته راجع، ولي د لفظ د نار خو د دنيا په اور کي هم استعمال رواؤ، فلا تدل على التهويل والتعظيم كما لايخفى.

ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾

تاسي خواست وکړئ و رب ته ستاسي چي سپک کړي زموږ څخه يو شى له عذاب څخه (نو يومًا مفعول مطلق دى د يخفف) او روح البيان يې ظرف بولي اى مقدار يوم من ايام الدنيا.

قَالُوا أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُم بِالْبَيِّنَاتِ ۖ

"قالوا" اى خزنة جهنم، آيا نه وُ درغلي تاسي ته يعني په دنيا کي رسولان ستاسي متلبس په معجزاتو سره.

بوه سه: چي دا استفهام لپاره د توبيخ او سرزنش دى يعني تاسي په دنيا کي اوقات د دعاء او اسباب د اجابت ضائع کړي دي (يعني ايمان مو راوړى واى او خداى ته مو د خلاصون د عذاب النار خواست کړى واى خداى به قبول کړى واى اوس په دوږخ کي د خواست د قبليدو وخت تېر سوى دى... بيت:

تو پيش از عقوبت در عفو کوب ...... که سودى نه دارد فغان زير چوب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او داسي هم روا ده چي کلمه د واو دي عطف وي پر محذوف، وروسته تر همزه د استفهام كما هو القانون النحوي وقد مر في هذا التفسير مرارًا، والتقدير اما علمتم في الدنيا ما لحقكم في الآخرة (والمعطوف عليه المقدر) ولم تك تأتيكم بالبينات لپاره د انذار.

قَالُوا بَلٰى ۚ قَالُوا فَادْعُوا ۚ وَمَا دُعٰٓؤُا الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ۝

هو راغلي وه "قالوا" ملكي ورته ووايي د استهزاء په لهجه چي مقصود ځني اقناط (نا اميدي) د دوی د قبوله د خواستو ددوی "فادعوا" خواستونه کوئ له خدایٔ ځخه، نه دي خواست د کافرانو يعني په دوږخ کي مگر نه په ضائع والي کي دی يعني د قبول اميد قطع دی، بعض مفسرين وايي چي دا قول د خدایٔ يعني "وما دعوٰا الكافرين" او بعض مفسرين وايي چي دا هم قول د خزنة النار دی، نو پر دې تقدير يا دغه اخيري جمله حال ده د "فادعوا" له ضمير ځخه يا جمله معترضه ده.

درويش وايي: چي ما په ترجمه کي د آيت داسي وويل (يعني په دوږخ کي) غرض مي دا ؤ چي په دعاء د كافر کي اختلاف ؤ د علماؤ، بعض علماء وايي چي د کافر دعاء مطلقًا نه قبليږي يعني که په دنيا کي وي او که په اخرت کي، لكن مفتٰى به مذهب دا دی چي په دنيا کي قبليږي، ولي چي ابليس چي کافر مطلق ؤ او رئيس الكافرين ؤ خدایٔ ته يې خواست وکړی "رب انظرني" يعني ماته مهلت راكړه يعني ژر مي مه وژنه، قال الله تعالى "انک لمن المنظرين" يعني خدایٔ يې خواست قبول کړی.

پوه سه: چي قصه د موسیٰ او کومک دده او دده د قوم پر فرعون او د هغه پر قوم دمخه تېر سوه، په راتلونکي آيت کي خدایٔ حال د رسولانو او د مؤمنانو عمومًا بيانوي، فقال.

اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

په تحقيق موږ مرسته د رسولانو خپل او د مؤمنانو وكړه په ژوند کي د دنيا.

الضحاک وايي بالحجة او سيد المفسرين عبدالله بن عباس رضي الله عنهما وايي ای بالغلبة والقهر، البيضاوي وايي چي د ابن عباس پر قول دا سوال واردېږي چي کاهي خو غلبه د كافرانو پر مؤمنانو په برخه سي لكه په احد کي، ولي هغه يو امتحان دی، اعتبار عاقبة الامر وغالب الامر لره دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: په اوسنی زمانه کي خو غالب الامر غلبه کافرانو لره ده لکه امریکایان انګریزان وغیرهم د دې په څونج کوئج کي؟

ځواب: آية کريمه "وانتم الاعلون (يعني على الكفار) ان كنتم مؤمنين" (اى حقًا بكمال الايمان يعني مؤمنان د حكم اعلى څخه چي د خداى دوى مخالفت وکړي نو خداى دښمن پر مسلط کړي لکه په غزاء کي د احد چي عليه الصلوة والسلام پنځوس (۵۰) کسه په مشرى د عبدالله پر يوې درې د پهرې لپاره مقرر کړي وه چي ددې درې له خوا څخه دښمن رانه سي، او عليه الصلوة والسلام دوى ته ټينګ وصيت کړى ؤ چي که موږ پر کفارو غالبه سوو يا دوى پر موږ غالب سول تاسي به دا مرکز نه پرېږدئ تر څو چي ما سړى نه وي دراستولى، خير جنګ شروع سو کافرانو د مکې شکست وخوړى حتى چي ددوى ښځي چي دوى له ځانه سره راوستلي وې په غره کي ځغاستلې پايڅې يې راپورته کړي وې، نو دې خلګو چي د کفارو دا شکست وليدى سره نارې يې کړې يا قوم الغنيمة يعني کفارو خو شکست وکړى درځئ چي غنيمتونه جمع کړو، ددوى مشر يعني عبدالله ورته وويل چي ستاسي د عليه الصلوة والسلام وصيت هېر دى چي تاسي به مرکز نه پرېږدئ تر څو ما سړى نه وي دراستولى؟ اخير څورلس کسه د عبدالله بن جبير سره پاته سوه نور ټول په طلب د غنيمت ميدان جنګ ته راښوه سول او د عليه الصلوة والسلام امر يې پرېښو، خالد بن وليد چي په هغه وخت کي يې ايمان نه ؤ راوړى د دوو سوو کسانو سره پر هغه دره راغلى هغه څوارلس نفره يې هورې شهيدان کړل او د تبنتېدلو کفارو له زړونو څخه رعب خداى و ايستى عليه الصلوة والسلام او مؤمنان يې و مابين ته کړه چي په نتيجه کي اوويا (۷۰) کسانو د شهادت جام نوش کړى او د عليه الصلوة والسلام سر مبارک مات سو او غاښ مبارک يې هم، دا ؤ مجمل بيان د غزوة الاحد چي مسلمانان مغلوبه سول.

او روح البيان نور هم ډېر مثالونه راوړي دي تاسي يې مطالعه کړئ.

وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ ۝ يَوْمَ لَا يَنفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ

او په هغه ورځ يعني په ورځ د قيامت (يوم الاشهاد يې په دې بولي چي كرام كاتبين يعني حفظة الاعمال ملكي شاهدي اداء کوي د رسولانو پر تبليغ او د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کافرانو پر تکذیب) هغه ورځ چې فائده نه کوي و کافرانو ته عذر ددوی، ولې چې عذر ددوی باطل دی "یوم" بدل دی د یوم یقوم څخه.

فائده: بعض له قراء سبعه ؤ څخه تنفع په تا د تانیث وایي له دې سببه چې فاعل یې معذرتهم دی او هغه مؤنث دی او بعض قراء یې په یاء د غیبت وایي، ولې چې فاعل یې مؤنث حقیقي نه دی او بل فصل هم سته په منځ کې د فعل او فاعل.

وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٥٢﴾

دوی لره دی لعنت (لرې والی د رحمت عامه څخه د خدای ﷻ، دا جمله حال دی من الظالمین) "ولهم سوء الدار" اضافت د صفت دی و موصوف ته ای الدار السوای یعني جهنم.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهُدَىٰ وَأَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ ﴿٥٣﴾

او په تحقیق مونږ ورکړی ؤ موسٰی ته هغه شی چې په هغه هدایت ؤ و دین حق ته پیدا کېدی، یعني التورات بعد اهلاک فرعون وقومه، او په میراث مونږ پرېښو بني اسرائیلو ته کتاب یعني التورات (فاللام للعهد الذکري) یعني وروسته تر وفات د موسٰیؑ.

پوهه: چې اطلاق د هدٰی چې مصدر دی پر تورات مبالغةً دی.

فائده: دا بیان متصل دی بقصة موسٰیؑ په منځ کې جمل معترضه دي.

هُدًى وَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٥٤﴾

"هدًی و ذکرٰی" (دا دوه لفظه یا مفعول له دي د اورثنا ای لاجل الهدایة والتذکرة یا حال دي له کتاب څخه حمل یې مبالغةً دی نحو زید عدل، یا مجاز في الطرف دی ای هادیًا و مذکرًا)

پوهه: چې اولی جمع د ذو ده خلاف اللفظ، او الباب جمع د لب ده چې مغز ته وایي لکه د جوز مغز یا د بادام وغیرهما مغز، مراد ځني عقل سلیم دی، علماء وایي چې د انسان مغز عقل سلیم دی او بدن یې قشر دی یعني پوست او جامه یې قشر القشر ده، نو عقل سلیم لکه مغز دی د سړي لپاره باید خلک تربیه د عقل وکړي په علوم حقه ؤ سره.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ

صبر وکړه يا محمد (ﷺ) على اذى المشركين، په تحقيق وعده د خداى ستا سره په نصر او کومک "حق" حق ده لايحتمل الخلف لان الخلف في الوعد محال على الله، او شاهد يې حال د موسیٰ او فرعون دی "واستغفر لذنبک" ته طلب د بخښې وکړه د خپلې ګناه لپاره.

پوښتنه: انبيا عليهم السلام خو له ګناه څخه معصوم دي، نو څرنګه نسبت د ګناه و عليه الصلوٰة والسلام ته وکړل سو؟

ځواب: بعض مفسرين وايي لزلتک يعني هغه کار چې خلاف الاولى وي، فهذا من قبيل ما قالوا حسنات الابرار سيئات المقربين، او بعض مفسرين وايي لذنب امتک (بحذف المضاف) او صحيح دا ده چې دا امر تعبدي دی يعني په دې استغفار سره د عليه الصلوٰة والسلام دده درجه لوړيدله او بل ددې لپاره چې د استغفار ويل به سنت د امت لپاره هم وګرځي.

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ

پوه سه: چې روح البيان ددې آيت ترجمه داسې کړې ده اى دم على التسبيح متلبسًا اى مقرونًا بحمد ربک يعني سبحان الله وبحمده ، دی وايي والمقصود "بالعشي والابكار" دوام دی پر تسبيح او حمد في جميع الاوقات بناء پر دې چې مراد له ابکار څخه اول د ورځې دی تر نصف النهار پورې او له عشي څخه مراد له نصف النهار څخه نيولې بيا تر اول د النهار د يوم ثاني فيدخل فيه كل الاوقات انتهى، او مظهري ترجمه داسې کړې ده اى صل شاكرًا لربک يعني که فرض وي او که نفل (يعني من قبيل ذکر الجزء چې تسبيح او حمد دی وارادة الكل چې لمونځ دی لان الصلوٰة مشتملة على التسبيح والحمد) او الحسن وايي چې مراد صلوٰة العصر والصبح دی (تخصيص ددې دوو لمونځو چې يې وکړی لان العصر وقت الشغل في الاسواق والصبح وقت النوم والغفلة، يا له دې سببه چې ملائكة الليل والنهار يعني حفظة کرام په دغو دو وختو کې خپله وظيفه بدلوي) او ابن عباس وايي چې مراد ځنې صلوٰة خمسة دي، انتهى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ

په تحقيق هغه کسان چي ناحقي بحث کوي په آياتو کي د الله ﷻ، يعني ينكرون القرآن يعني انه ليس من عندالله بل هو متقول "بغير سلطان" بېله کم حجته او دليل څخه چي دوی ته ورکړل سوی له جانبه څخه د خدای ج.

إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ

ذكر محل دی چي صدور يعني سينه مراد څني حال دی ای القلب لان محله الصدر كما قالوا في تعريف القلب انه لحم صنوبري في وسط الصدر مائل الى الجانب الايسر "الا كبر" نه دی په زړونو کي ددوی مګر کبر (نو کلمه نافيه ده)

ابن عباس رض وايي چي دوی ته دي باعثه کړي پر تکذيب ستا يا محمد ﷺ مګر هغه شي چي په زړونو کي ددوی کبر او عظمت خپل ستة. ستا څخه يعني ستا له نبوته انکار کوي له دې سببه چي دوی خپل ځانونه ستا له اتباع څخه شيطان په خيال لوړ ورکړي دي.

مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

مجاهد رح وايي چي دوی و مقتضیٰ ته خپل د کبر نه سي رسېدلای لان الله ﷻ يذلهم، دوی ذليلوي او تاته پر دوی نصرت درکوي، او ابن قتيبة وايي ان في صدورهم الا كبر على محمد ﷺ وطمع في ان يغلبوه وماهم ببالغي ذالک الکبر ومآل التفسيرين واحد "فاستعذ بالله" نو ته پناه وغواړه له خدای ج څخه له شره ددوی (يعني استعيذک ای بک من شرور هؤلاء المتكبرين علي "انه هو السميع البصير" په تحقيق خدای ج خبر دی په اقوالو او افعالو سره ددوی، ابن ابی حاتم له ابی العالية رح څخه روايت کړی دی چي يهودان و عليه الصلوة والسلام ته راغله، نو بيان د دجال يې وکړی او وې ويل چي دجال به زموږ له قوم څخه وي چي په اخيره زمانه کي به ظهور کوي او داسي او هسي کارنامي به اجراء کړي فانزل الله تعالى "ان الذين يجادلون" الى اخير الآية، فقال رسول الله ﷺ من جانب الله ان يتعوذوا من فتنة الدجال.

درويش وايي: چي نزول ددې آيت په باره کي د لعين دجال مظهري رح په اوراقو راوړی دی کما هو دأبه، او روح البيان په اختصار سره دا قصه د دجال لعين راوړې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ده په عبارت د قيل، او تفسير حسيني په بسط سره راوړې ده، او روح المعاني وايي چې اصح داده چې دا آيت نازل سوی دی په مشركانو كې د مكې، يو دليل دادی چې دا سورت مكي دی كه د يهودانو او دجال قصه وايي نو هغه په مدينه كې منځ ته راغلې ده، نو بايد مدني وي، نو پر دې تقدير چې په مشركانو كې د مكې نازل سوی وي حاصل د آيت دادی چې د مكې د مشركانو په زړونو كې كبر دی، دوی دا غواړي چې نبوت دې زموږ وای حسدًا و بغيًا كما يدل قوله تعالى في شانهم "لولا نزل هذا القرآن على رجل من القريتين عظيم" ددوی مراد په مكه كې مريد بن مغيرة ؤ چې هغه مشر سړی ؤ او ډېر سرمايه دار ؤ، او په طائف كې عروة بن مسعود الثقفي ؤ چې هغه د طائف سرمايه دار مشر سړی ؤ، او دا آيت هم پر دې دلالت كوي چې مكي والا وه يعني قالوا لو كان (اى القرآن والتوحيد) خيرًا ما سبقونا اليه (يعني د محمد او ده د تابعانو په وړاندې والی نه وای كړی تر موږ و هغه ته) نو پر دې معنی د ماهم ببالغيه چې صفت د كبر ؤ داده چې دوی نسي رسېدلای موجب ته د كبر چې د دوی ورته اراده وه چې دفع د آياتو قرآنيه به وكړو، يا به رياست پيدا كړو يا به نبوت موږ ته ورسېږي ...ع: اين خيال است و محال است و جنون

او زجاج وايي: ما يحملهم على تكذيبك الا مافي صدورهم من الكبر عليك وماهم ببالغي مقتضى الكبر لان الله تعالى اذلهم، وروسته روح المعاني ويلي دي چې پر تقدير ددوی چې دا آيت په يهودانو كې نازل دی او مدني هم دی نو د يهودانو مقصد دا ؤ چې ته يا محمد ﷺ هغه څوک نه يې چې موږ يې انتظار كاوه بلكې زموږ صاحب المسيح بن داوٗد دی، ددوی مراد دجال ؤ دوی و عليه الصلوة والسلام ته وويل چې الميسح بن داوٗد سلطنت به بر او بحر ته ورسېږي او دده په امر به ويالې بهېږي، وهو آية من آيات الله فيرجع الينا (اى اليهود) الملک، ددې حكايت صاحب كشاف كړی دی، وروسته صاحب كشاف ويلي دي فسمى الله تمنيهم ذالک كبرًا، ونفي سبحانه تعالى ان يبلغوا تمناهم نو ددوی غرض په تعظيم كې د دجال دا ؤ چې نفي دوی وكړې چې ته هغه نبي مبعوث في اخير الزمان چې زموږ انبياوٗ موږ ته زېرې راكړی دی نه يې، بلكې مبشر به المسيح بن داوٗد دی يعني دجال عليه اللعنة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لَخَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۵۷﴾

هرو مرو پیدا کول د اسمانو او د مځکي ډېر لوی دی تر پیدا ئښت د خلکو، خو ډېر د خلکو نه پوهېږي، نو چي پر دې کار باندې قدرت ثابت سو، نو پر کوچني کار خو په درجه اولی ثابت دی او دا دلیل د ثبوت لپاره کافي دی، خو اکثره خلک نه پوهېږي په دومره خبره ولې چي دوی غور نه کوي، خو ځیني داسي کسان هم سته چي غور او فکر خو کوي او پوهېږي هم او دا مني هم، نو پر دې ترتیب د قرآن کریم د اورېدونکو دوه قسمونه سوه، یو په قرآن پوهېدونکي او منونکي چي دې ته صاحب بصیرت او ایمان وایي، دویم نه پوهېدونکي او نه منونکي دا په مثل د ړندو او بد عملو دي.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمٰى وَالْبَصِيرُ ۙ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَلَا الْمُسِيءُ ۚ

نه دي سره برابر ړوند او لیدونکی، او داغه رنګه نه دي سره برابر هغه کسان چي ایمان یې راوړی وي او اعمال صالح یې کړي وي او مسئ یعني بد. والحاصل چي دوی نه دي سره برابر نو باید دوی لره دا امتیاز ځای وي، دوی لره باید د تفاوت ځای وي چي دوی پکښي اوسېږي ولا تفاوت لهما في الدنیا فهو بعد الموت والبعث.

سوال: په ولا المسيئ کي يې لا ولي زيات کړی؟

ځواب: د ذکير د نفي سابق، ولي چي د نفي سابق او د مسئ تر منځ فصل په صله د الذين وعملوا الصالحات راغلی دی.

سوال: په ماقبل کي يې اعمٰی تر بصير دمخه کړی وُ، په وروسته آيت کي الذين آمنوا وعملو الصالحات دمخه کړی؟

ځواب: په سبب د مجاورة د البصير وهو من باب التفنن في العبارة الذي هو باب من البلاغة.

سوال: الذين آمنوا و عملوا الصالحات يې په صيغه د جمع راوړی او مسئ يې مفرد راوړی؟

ځواب: له مسئ څخه جنس مسئ مراد دی (نو الف لام د المسيئ لپاره د جنس دی)

پوښتنه: مراد له اعمٰی او مسيئ څخه خو یو ډله ده چي کافران دي، او مراد له بصير او د الذين آمنوا آه څخه خو مؤمنان دي، نو د عطف څه فائده ده یعني چي یو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یو مقابل یې سره راوړي وای، یا بصیر او اعمٰی یې راوړی وای او یا الذین آمنوا و عملوا الصالحات او مسيئ یې سره راوړي وای کافي به نه وای؟

ځواب: عطف یې په اعتبار د تغایر الوصفین دی، نحو زید مسيئ الاخلاق وجواد، وعمرو حسن الاخلاق وبخيل، لان المقصود في الاولين ای العمی والبصيرة العلم لان العمی بالمعنی المذکور والبصیرة من صفات القلب، او مسيئ او الذین و عملوا الصالحات من اعمال الجوارح وهي الاعضاء والقلب، والحاصل ان الاعمٰی والمسيئ لائق د حقارت او ذلت دي، والبصیر والذين آمنوا و عملو الصالحات لائق د احسان دي، وهذا التفاوت يظهر في دار الآخرة يجر الاعمٰی والمسيئ الی النار دار البوار، والبصير والذين آمنوا وعملوا الصالحات ينقلون الی الجنة دار القرار.

درویش وایي: چي داؤ تحقيق د دې آیت حسب الوسع والطاقة والعلم عند الله.

قَلِيلًا مَّا تَتَذَكَّرُونَ ۝

ای زمانًا قلیلاً، نو نصب یې بناء پر ظرفیت دی د تذکرون، یا معنی داده تذکرًا قلیلاً نو نصب یې مبني دی چي مفعول مطلق دی.

إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ۝

په تحقیق قیامت راتلونکی دی (ساعة د قیامت له نومانو څخه یو نوم دی) د دې حکمت الهي لپاره چي د محسن او مسيئ، کافر او مسلمان فرق وکړل سي ولي چي په دنیا کي هر چا ځان پر حق دین باله "لاریب فیها" هیڅ شک نسته په راتلو کي، ولي چي محال ده چي د یو شي اخبار چي خدای ؑ وکړی له هغه څخه دي خلاف وکړل سي.

"ولکن اکثر الناس لایؤمنون" لکن ډېر د خلکو پر راتګ د قیامت ایمان نه لري، کریمه: ان هی الا حیوة الدنیا نموت ونحیا.

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ۝

او وایي رب ستاسي چي ما وبلئ (یعني زما څخه غوښتنه کوئ) زه به ستاسي استجاب وکړم، په تحقیق هغه کسان چي تکبر کوي زما له عبادت څخه، نو ژر دی چي زه به داخل کړم دوی جهنم ته ذلیل سوي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: بعض صوفیان وایي چي ترک د دعاء افضل دی ددې سببه چي تسلیم و قضا ته د خدای بنه کار دی. او هم دوی وایي چي دعاء و مسلمانانو ته بنه کار دی لکه د باران غوښتنه یا یو مصیبت پر مسلمانانو د کفارو له لاسه مسلط وي د هغه مصیبت دفع غوښتل، او که خالص د خپل ځان لپاره یې خواست کاوه هغه بنه کار نه دی لکه یو سړی چي ناجوړی وي خواست کوي چي خدایه ما جوړ کړې لکن دا خبره د صوفیانو مخالفه ده له کتاب الله څخه او له سنت نبوي څخه او له اجماع څخه د امت مرحومه.

احادیث نبویة في باب الدعاء (۱) له ابو هریره رضی الله عنه څخه روایت دی قال قال رسول الله ﷺ لیس شیئ اکرم علی الله من الدعاء، رواه الترمذي وقال حسن غریب (۲) وعن انس رضی الله عنه قال قال رسول الله ﷺ الدعاء مخ العبادة رواه الترمذي (۳) وعن ابن مسعود رضی الله عنه قال قال رسول الله ﷺ: سلو الله من فضله فان لله ان یسئل (د خدای ته دا خوښه ده چي له ده څخه سوال وکړل سي) وافضل العبادة انتظار الفرج (او افضل د عبادت ای الدعاء انتظار دی د قبلېدو د سوال یعني ډېر تلوار دی په اجابت کي د سوال نه کوي، ولي چي قضاء الحاجت د رب العزة ده خو امر مربوط په خپل وخت پوري دی) رواه الترمذي (۴) وعن ابی هریرة رضی الله عنه قال قال رسول الله ﷺ من لم یسأل الله یغضب علیه (والمراد في هذا الحدیث انه من لم یسئل الله استکبارًا غضب علیه، کریمه: ان الذین یستکبرون عبادتي سیدخلون جهنم داخرین.

یوه سه: چي د مخه تېره سوه چي د عبادت او د دعاء معنی یوه ده، فلا یرد ان المذکورة في الآیة المتلوة العبادة دون الدعاء فلا یتم الدلیل علی الدعی المذکورة بهذه الآیة فافهم (۵) له انس رضی الله عنه څخه روایت دی قال قال رسول الله ﷺ لا تعجزوا في الدعاء (ای عن الدعاء) فانه لن یهلک مع الدعاء احد، رواه ابن حبان والحاکم (۶) وعن ابی هریرة رضی الله عنه قال قال رسول الله ﷺ الدعاء سلاح المؤمن وعماد الدین (ستن یا تنبه د دین ده) ونور السموات والارض، رواه الحاکم في المستدرک (۷) وعن ابن عمر رضی الله عنهما قال قال رسول الله ﷺ من فتح له منکم باب الدعاء (که چا ته خلاصه سوه دروازه د دعاء یعني دعاء او خواستونه یې و خدای ته ډېر کول) فتح له ابواب الرحمة وقال سئل الله شیئًا احب الیه (یعني خدای ته) من ان یسئل الله العافیة (ولي چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عافيت عام او شامل لفظ دی د دنيا او اخرت سلامتيا لره) رواه الترمذي وفي رواية الحاكم في المستدرک فتحت له ابواب الجنة.

فائده: هغه حديثونه چي خدای وعده د قبلېدو د دعاء کړې ده (١) يو خو هغه حديث د ابن عمر دی چي آنفا تېر سو.

(٢) وعن سلمان الفارسي ﷺ قال قال رسول الله ﷺ ان ربکم حيي کريم يستحيي من عبده اذا رفع يديه اليه ان يردهما صفرًا (يعني خالي له اجابت او رحمت څخه) رواه الترمذي و ابو داوٗد والبيهقي في الدعوات الکبير.

(٣) عن ابی سعيد الخدري ﷺ ان النبي ﷺ قال ما من مسلم يدعو بدعوة ليس فيها اثم (چي ګناه نه وي پکښې لکه د حرام شي خواست کول) ولا قطيعة رحم (نه قطع د صله رحمي پکښې وي لکه يو څوک چي وايي چي مثلاً زما پر ورور ستا غضب نازل کړه) الا اعطاه الله بها (په هغه دعوت سره) احدی ثلاث (يو له درو خصلتو څخه) اما ان يجعل له دعوته (يا به ژر ورکړي هغه شی چي ده يې غوښتنه کړې وه) واما ان يدخرها له في الآخرة (يا به يې ثواب ذخيره کړي ده له په ورځ د اخيرت کي يعني ثواب او عوض بې هورې ورکړي) واما ان يصرف الله عنه من السوء مثلها (يعني يو ضرر چي ده ته متوجه وي هغه به ځني دفع کړي په سبب د دعاء دده که څه هم عين مطلوب دده ور نه کړي) قالوا (ای الصحابة) اذًا نکثر (مونږ به هم دعاوي ډېري کوو) قال ﷺ الله اکثر (د خدای ﷻ فضل او رحم هم ډېر دی) رواه احمد.

(٤) عن ابی هريرة ﷺ قال قال رسول الله ﷺ يستجاب للعبد مالم يدع باثم او قطيعة رحم (درويش وايي: چي د دوارو مثال په ترجمه کي د حديث د ابی سعيد الخدري تېر سو) مالم يستعجل (چي دعاء کونکی تلوار ونه کړي) قالوا يا رسول الله ﷺ ما الاستعجال؟ (د استعجال معنی څه ده) قال ﷺ يقول قد دعوت وقد دعوت فلم ار يستجاب لي فيستحسر عند ذالک ويدع الدعاء (استعجال دادی چي داعي وايي چي ما يوه پلا دعاء وکړه بيا دي دعاء وکړه يعني د يو شي معين نو ما نه وليدی چي زما خواست خدای قبول کړی، نو دي باره ستړی سي له دعاء څخه دی دعاء پرېږدي، رواه مسلم.

(٥) عن جابر ﷺ قال قال رسول الله ﷺ ما من احد (کلمه د من لپاره د استغراق

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ده) يدعو بدعاء الا آتاه الله ما سئل او كف عنه من السوء مثله ما لم يدع باثم او قطيعة رحم، رواه الترمذي.

(٦) وعن ابن عمرؓ قال قال رسول اللهﷺ ان الدعاء ينفع مما نزل (يعني چي يو آفت يا مرض پر داعي نازل وي يعني هغه ځني دفع کړي) ومما لم ينزل (چي يو آفت چي و داعي ته متوجه وي يعني هغه ځني دفع کړي) فعليكم عباد الله بالدعاء (يعني پر تاسي لازم ده اى بندګانو د خداى دعاء کول) رواه الترمذي.

فائده: د څو کسانو خواست خداى عزوجل قبلوي، (۱) عن ابى هريرةؓ ده وويل قال رسول اللهﷺ دري خواستونه مستجابات لاشک فيهن (د خداىﷻ په دربار کي قبول دي هيڅ شک نسته پکښي، دعوة الوالد (والد مور او پلار ته وايي، يعني ولد ته دعاء وکړي، ولد هم نر او ښځي دواړو ته وايي) و دعوة المسافر، او بله دعاء د مسافر چي يو چاته يې وکړي، ودعوة المظلوم، او بل خواست دى د هغه چا چي پر ده ظلم کړل سوى وي د يو چا له خوا څخه يعني چي ظالم ته ښېرا وکړي، رواه الترمذي و ابو داؤد و ابن ماجة.

(۲) او هم د ابو هريرةؓ څخه روايت دى چي ده وويل قال رسول اللهﷺ ثلاثة لايرد دعوتهم (۱) الصائم حين يفطر، روژياتي په دغه وخت کي چي روژه ماتوي او دعاء وکړي (۲) والامام العادل بادشاه چي عادل وي.

درويش وايي: چي په اوسنى زمانه کي يعني (۱۴۳۲ھ) نوم دى الا ما شاء الله و دعوة المظلوم (مظلومان په ننني زمانه کي ېبخي ډېر دي يا د حکومت له خوا څخه يا د رعيتو له خوا څخه لکه سارقان ډنډه ماران اغوا کونکي وغير ذالک) (۳) عليه الصلوة والسلام زياته کړه چي ښېرا د مظلوم خداى پورته کوي لوړ تر وريځي ويفتح لها ابواب السماء (دروازې د اوو اسمانو، او خداىﷻ و مظلوم ته وايي چي زه به ستا کومک کوم که څه هم بعد حين، يعني ستا کسات به له ظالمه اخلم که څه هم تريو وخته پوري وځنډېږي، رواه الترمذي.

(۳) وعن ابى الدرداءؓ قال قال رسول اللهﷺ دعوة المرء المسلم لاخيه بظهر الغيب (پس شا يعني مخامخ نه وي، تاچي د چاپلوسى له جهته نه وي) مستجابة (قبوله ده) او هغه ملکي چي د دعاء کونکي سره ورسره دي هغه وايي آمين ولک بمثله (تالره دي په مثل د ورور غائب د دعاء) رواه مسلم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(۴) له ابن عباس ﵁ څخه روایت دی چي هغه روایت کړی دی له نبي کریم ﷺ څخه چي پنځه خواستونه قبلېږي (۱) دعوة المظلوم حتی ینتصر (چي کسات یې خېژي) (۲) و دعوة الحاج حتی یصدر (چي دی رجوع کوي د کور پر خوا) (۳) دعوة المريض حتی یبرء (چي جوړېږي) (۴) ودعوة الاخ لاخيه بظهر الغیب.

درویش وایي: چي مراد له اخ څخه عام دی که نسبي وي او که دیني وي. (۵) ثم قال ﷺ واسرع الدعاء اجابة دعوة الغائب للغائب، رواه الترمذي وابو داؤد.

فصل مهم في شرائط استجابة الدعاء.

منها: التجنب، پرهېز کول د حرام څخه د خورک په شي او څيښک په شي کي يعني د غلا مال به نه خوري یا شراب به نه څیښي او په کسب کي د خیانت مال یا حرامو تجارتو مال به نه خوري بلکي کسب به یې د شرائطو سره د فقهاء ﵏ برابر وي یعني کسب او تجارت به یې پر اسلامي معیار برابر وي.

درویش وایي: چي په اوسنی زمانه کي هیڅ تجارت پر شرعي معیار نه دی الا ما شذ وندر، عن ابی هریرة ﵁ قال قال رسول الله ﷺ ان الرجل یطیل السفر، ډېر سفر کوي، اشعث بیر سر به یې وي، اغبر، پښې به یې سپېرې وي، یمد یدیه الی السماء، لاسونه به یې د اسمان پر خوا نیولي وي یعني خواست به کوي یا رب یا رب وایي، ومطعمه حرام د خوراک شی به یې حرام وي، وشربه حرام وملبسه حرام کالي د اغوستلو به یې حرام وي، و غذی بالحرام نفقه به یې حرامه وي، فانی یستجاب له؟ دده دعاء به چېري قبلېږي، رواه مسلم.

ومنها: حضور القلب عند الدعاء عن ابی هریرة ﵁ قال قال رسول الله ﷺ ادعوا الله وانتم موقنون بالاجابة، تاسي خدای ﷻ ته خواست کوئ په داسي حال کي چي ستاسي دي يقين وي په قبلېدو کي، ولي چي قادر پر هر شي او رحیم او کریم دی. واعلموا ان الله لایستجیب الدعاء من قلب لاه، یعني چي غافله وي، رواه الترمذي.

ومنها: الجد في الدعاء عن ابی هریرة ﵁ قال قال رسول الله ﷺ اذا دعا احدکم فلایقل اغفرلي ان شئت ولکن لیغرم، یعني په ډېر عجز او رغبت تامه دي خدای ﷻ ته طلب فان الله لایتعاظمه شيئ عطاه پر خدای ﷻ باندي درونډ نه تمامېږي یو شی چي چاته یې ورکوي، رواه مسلم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائدة عظيمة: په باره کي د سنت او په طريقه د اداب د دعاء: عن فضالة بن عبيد ﷺ قال بينما رسول الله ﷺ قاعدًا (په دې دوران کي چي عليه الصلوة والسلام ناست ؤ، يو سړى راغلى لمونځ يې وکړى) وروسته يې وويل اللهم اغفرلي وارحمني، نو رسول الله ﷺ ورته وويل عجلت ايها المصلي (تلوار دي وکړى اى لمونځ کونکې، او ورته زياته يې کړه چي لمونځ دي وکړى او کښېنستې فاحمد الله بما هو اهله، وصل علي (او حمد د خداى ج ووايې پر داسي طريقه چي دى اهل دى او درود پر ما ووايه بيا دعاء وکړه، وروسته يو بل سړى راغلى، هغه چي لمونځ وکړى هغه حمد د خداى ج ووايه او درود يې پر عليه الصلوة والسلام ووايه، عليه الصلوة والسلام ورته وويل ايها المصلي ادع تجب (خواست وکړه چي خداى ﷻ يې قبلوي) رواه الترمذي، او له ابن مسعود ﷺ څخه هم ورته روايت موجود دى، په هغه کي دا قدر زيادت دى چي نبي ﷺ او ابوبکر او عمر ﷺ هم ورسره ناست وه.

وعن عمر بن الخطاب ﷺ ان الدعاء بين السماء والارض (يعني د قبول ځاى ته چي اسمان دى نه پورته کېږي) لايصعد منه شيئ حتى تصلي على نبيک، رواه الترمذي، وعن مالک بن يسار ﷺ قال قال رسول الله ﷺ اذا سئلتم الله فاسئلوه ببطون اكفكم (يعني د لاس په ورغوو سره) ولا تسئلوه بظهورها (او سوال مه کوئ له خدايه څخه د لاسو په شا) او ابن عباس ﷺ په دغه حديث کي زياته کړې ده، فاذا فرغتم فامسحوا بها وجوهكم (چي له دعاء څخه فارغه سولاست بيا لاسونه پر مخ تېر کړئ) رواه ابو داؤد، وله حضرت عمر ﷺ څخه روايت دى چي عليه الصلوة والسلام به په دعاء لاسونه پورته کړي وه، کښېنته يې نه ايله کول تر هغو چي دواړه به يې پر مخ مبارک تېر نه کړه، رواه الترمذي، وعن عائشة ﷺ كان رسول الله ﷺ يستحب (خوښوى يې) الجوامع من الدعاء (مثلا اللهم اغفرلنا وللمؤمنين والمؤمنات وامثالها) ويدع ما سوى ذالک، رواه ابود داؤد، وعن انس ﷺ قال كان رسول الله ﷺ يرفع يديه في الدعاء حتى يرى بياض ابطيه (يعني عليه الصلوة والسلام چي به لاسونه پورته کړه په دعاء کي دومره به يې لاسونه لوړ ونيول چي سپين والى د تخرګو به يې ښکاره سو يعني چي قميص به يې نه ؤ اغوستى) وعن ابى بن كعب ﷺ ان رسول الله ﷺ اذا ذكر احدًا فدعاه بدء بنفسه مثلًا اللهم اغفرلي ولفلان، وعن ابن عمر ﷺ انه يقول ان رفعكم ايديكم يعني في

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الدعاء بدعة (يعني چي بعض خلګو به لاسونه تر سر لوړ نيول) ما زاد رسول اللهﷺ على هذا اعني الصدر، رواه احمد.

سوال: د انس رض په حديث کي تېره سوه چي رسول اللهﷺ به دومره لاسونه پورته کول په دعاء کي چي سپين والى آه، نو دا به تر څيګر لوړ نه وه؟

ځواب: دا په حالاتو کي د استغراق د رسول اللهﷺ فرق ؤ يعني عمومي رفع اليدين د رسول اللهﷺ تر صدر پوري وه او په حال کي د استغراق في حب الله خندي لوړ سوه کما جاء في حديث انس رض.

مسئله: سنت په دعاء کي دا دی چي دواړه لاسونه دي پورته کوي او په منځ کي د دواړو لاسو دي فرجه وي وان قلت او يو لاس پر بل ايښول مکروه دی، او که چيري عذر ؤ او يا د بريخ ؤ فالاشارة بالمسبحة قائم مقام بسط اليدين.

اَللّٰهُ الَّذِیْ جَعَلَ لَکُمُ الَّیْلَ لِتَسْکُنُوْا فِیْهِ وَ النَّهَارَ مُبْصِرًا

خدای ﷻ هغه ذات دی چي پيدا کړي يي ده تاسي لره شپه (نو جعل په معنى د خلق دی) تاچي تاسي ارام وکړئ په شپه کي. يعني په خوب سره او د ورځي د ستړيا څخه مستريح سئ، دا بناء پر اغلب حالاتو د انسانانو دی نو دا سوال نه وارديږي چي په ډېرو ګرمو وطنو کي خلک د شپې کارونه او کسبونه کوي د ورځي استراحت کوي.

پوښتنه: چي مبصر خو صيغه د اسم فاعل ده نو ورځ خو ليدونکی نه ده؟

ځواب: نعم لکن اسناد د ابصار و ورځ ته مجاز دی مبالغة والاصل والنهار مبصر فيه فتامل.

اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلَی النَّاسِ وَ لٰکِنَّ اَکْثَرَ النَّاسِ لَا یَشْکُرُوْنَ

خاوند د لوی فضل دی (فالتنوين چي فضل للتعظيم) پر خلکو چي ددوی حاجاتو مراعات يي ساتلی دی (کما في خلق الليل والنهار) لکن ډېر کسان چي کافران دي شکر د نعمتو د خدای ﷻ نه وايي. ولي دوی منعم حقيقي نه پېژني حيث جعلوا له شركاء من الاصنام وهذا غاية الغفلة والجهل بالله.

پوښتنه: چي د ناس لفظ يي په دې آيت کي مکرر راوړی حکمت يي څه دی؟

ځواب: حکمت يي دا دی چي تخصيص راسي د کفران النعمة په اکثر الناس

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوري چي کافران دي، ولي چي مؤمنان شکر د نعمت د خدای ﷻ وایي لیعلمهم بان المنعم الحقیقي هو الله تعالی..... ع: من از تو بدانم نه از عمر وزید

فائده: دا جمله په معنی کي یعني که یې څه هم حرف عطف نه دی راوړی متصله په هغه آیت پوري هو الذي یریکم آیاته الخ.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ۘ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿۶۲﴾

من الجواهر والاعراض وافعال العباد، دغه موصوف ذات په مذکوره افعالو سره چي مقتضي د الوهیت او ربوبیت دی، ذالکم مبتداء ده او لفظ الله یې خبر دی، ربکم یې خبر آخر دی، خالق کل شيئ یې خبر دی، نشته معبود بالحق ماسوی دده څخه ولي چي هیڅ څوک موصوف په دغو صفاتو سره چي مقتضی د الوهیت نشته نه په اسمانو کي او نه په ځمکه کي "فانی تؤفکون" نو څرنګه (نو "انی" په معنی د کیف دی) تاسي مصروف سواست له عبادت څخه دده ذات والاصفات و عبادت ته د غیر دده چي بتان دي یا ملکي دي.

كَذٰلِكَ يُؤْفَكُ الَّذِيْنَ كَانُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ يَجْحَدُوْنَ ﴿۶۳﴾

(کذالک، یعني کما افک کفار مکة) مصروف وه هغه کسان (یعني په امم ماضیه ؤ کي وه) او له ایاتو څخه د خدای ج یې انکار کاوه (بلا حجت).

اَللّٰهُ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ قَرَارًا وَّالسَّمَآءَ بِنَآءً

خدای ځ کرځولي ده ځمکه (مفعول اول دی د جعل) قرارًا مصدر دی په معنی د مستقر دی (مفعول ثاني دی د جعل) او اسمان یې کرځولی دی بام (اعراب یې پر هغه ډول دی لکه الارض قرارًا)

پوهه: چي دا دویم دلیل دی په نورو افعالو سره چي خاص په خدای ﷻ پوري دی.

وَّصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ

(وصورکم) تاسي ته ای انسانانو خدای ج صورتونه درکړي دي، نو ډېر ښه صورت یې درکړی دی چي په بنی جنس کي د حیوان تر ټولو ښه صورت دی چي قد او قامت یې مستقیم دی چي د حیواناتو پر قد بالا دی، البشرة چي پوست مو په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وبښتانو پښ نه دی لکه د نورو حیواناتو، متناسب الاعضاء چي اعضاء د بدن مو
وضع لائقه دي او د صنائع قدرت خدای ج درکړی دی لکه بنایي، مس ګري،
زرګري وغیرها او خدای ج تاسي ته کسب د کمالاتو دینیه ؤ او دنیویه ؤ لکه علوم
مختلفه النقلية والعقلية او د طياراتو او مېزائلو او نورو جنګي او نقلي آلاتو، ابن
عباس رض وايي چي ابن آدم قائم دی (کما مر) معتدل الاعضاء دی، خورک کوي او
شی را اخلي په لاس، او نور حیوانات په خوله شی را اخلي، قال الله تعالی في
موضع اخر: لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم، صائب چي یو ادیب شاعر د
فارسي ژبي دی، داسي خواږه ابيات په شان کي د انسان ویلي دي:

اثار چار دفتر ومضون نه كتاب .... در نقطهٔ تو ساخته ایزد نهان همه
وزبهر خدمت تو فلکها چو بندگان .... ز اخلاص بسته اند کمر بر میان همه
پيش تو سر بخاك مذلت نهاده اند .... با آن علوم ومرتبه روحانیان همه

وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَٰتِ ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ ۖ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَٰلَمِينَ ﴿٦٤﴾

تاسي ته يې په رزق درکړي خدای ج دا د لذيذو او خوندورو خوړو څخه.

فائده: لفظ الله مبتداء ده او مصول سره د صله یې خبر دی یعني الذي جعل
لكم آه يې خبر دی، هذه الجملة مقررة للجملة السابقة.

پوه سه: چي (تبارک) لفظ ماضي دی ای علا رتبة الله چي رب او مالک تربيه
کونکی دی د ټولو عالميانو، ولي چي ټول ماسوی الله ذات اقدس ته ده محتاجه
دي، او پاک ذات واجب الوجود دی منزه د فناء او عدم څخه دی.

هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۗ

هغه ژوندی دی دائم الحيوة دی باقتضاء ذاته الوجود، نسته معبود بالحق بیله
ده (دا کلمه خبر د وهم دی د هو) تاسي عبادت ده کوئ او سوال د خپلو حاجاتو
ده څخه کوئ، او خالص ګرځوئ ده لره عبادت من الشرک والرياء کما مر آنفا.

فائده: کلمه د فاء لپاره د سببيت ده ولي ما ذكر من صفاته عزوجل موجبات
دي د عبادت ده من دون شرک غيره جليا كان او خفيا ای الرياء.

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَٰلَمِينَ ﴿٦٥﴾

جمله ثناء ؤ صفت خدای لره دي، بعض مفسرين وايي چي دد آيت معنی په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حذف د قول داده ای قابلین هذا القول، نو دا جمله هم حال ده لکه مخلصین له الدین د ناد عوه، او فراء نحوي رح وايي چي ددې آيت سره امر مضمر دی من قال لا اله الا الله وروسته دي وايي الحمد لله رب العالمين يعني پر نعمت د ايمان دي حمد ووايي.

پوهه: چي جویر رح له ابن عباس رض څخه داسي روايت کړی دی چي وليد بن المغيرة او شيبة بن ربيعة و آنحضرت ﷺ ته وويل يا محمد ارجع الى دين ابائك و اجدادك يعني بتانو ته سجده کوه. فانزل الله تعالى:

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

ته ورته ووايه چي زه نهي کړل سوی يم له جانبه د خدای ج چي عبادت وکړم چي تاسي يې عبادت کوئ ماسوى د خدای ج څخه يعني الاصنام.

لَمَّا جَاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٦﴾

هر کله چي راغلي يعني حجج او دلائل واضح چي قوي دي، نقليه چي قرآن کريم دی او عقليه چي نهي کونکی دی د عبادت څخه د بتانو چي دا بتان که يې څوک عبادت وکړي نفع يې نه ور رسېږي او که يې نه وکړي ضرر يې نه ور رسېږي لانها جمادات، او ماته امر سوی دی چي زه عبادت خالص وګرځوم ورب العالمين ته، چي دليل يې دادی.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ

تاسي جوړ کړل سوي ياست له خاورو څخه اى في ضمن خلق آدم من تراب، بيا له نطفي څخه يعني اولاد دده، بيا د ټوټي ټوټې وينو څخه

ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا

(طفلا) اى اطفالا، بيا چي وګرځي سپين ږيري.

سوال: خبره خو د ډېري سره وه، نو طفلا يې ولي مفرد راوړی؟

ځواب: له طفل څخه مراد جنس دی چي يوه او ډېرو ته شامل دی يا په تأويل د كلو احد تاچي ورسېږي و زماني ته د غاية قوة ډېرش يا پنځه ډېرش كاله.

وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّىٰ مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوا أَجَلًا مُسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

او بعض له تاسي څخه مري دمخه تر زماني د اشد يا د شيخوخة (ولتبلغوا)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یعني دا دوې د عمر جاري به وي تاچي تاسي ورسېږې هغه وخت معین ته چي تر هغه نسي تېرېدای، والمراد اجل الحیوة "ولعلکم تعقلون" شاید تاسي ته به ددې دوراتو متالیهٔ څخه دلائل د قدرت د خدای ج حاصل سي او عبرت به واخلئ او خدای ج به په وحدانیت وپېژنئ.

هُوَ الَّذِیْ یُحْیٖ وَ یُمِیْتُ ۚ فَاِذَا قَضٰۤی اَمْرًا فَاِنَّمَا یَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَیَكُوْنُ ﴿۶۸﴾

او خدای ج هغه ذات مقتدر دی چي څوک ژوندی کوي په رحم کي د مور او څوک وژني په عند انقضاء الاجل، نو چي اراده وکړي خدای ج د یو کار (فانما یقول له کن فیکون) یعني من غیر توقف علی شیئ لکه د بندګانو کارونه چي پر اسبابو موقوف دي.

پوه سه: چي مفسرین وایي چي کن فیکون مثال د تاثیر د قدرت د خدای عزوجل دی په مقدراتو کي عند تعلق ارادته بها وتصویر لسرعة ترتب المکونات علی تکوینه، بېله دې چي د خدای ج له خوا دې امر وي ولې چي امر و معلوم ته خو محال دی او نه مأمور سته ولي چي مأمور هنوز په کتم العدم کي دی، او بعض مفسران وایي چي عادت د خدای ج په دې سره جاري دی چي په وخت د اردې د ایجاد د یو شي کن فیکون وایي.

درویش وایي: چي د دې آیت مزید تحقیق په روح البیان کي مطالعه کړئ.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِیْنَ یُجَادِلُوْنَ فِیْۤ اٰیٰتِ اللّٰهِ ؕ اَنّٰى یُصْرَفُوْنَ ﴿۶۹﴾

ته نه ګورې یا محمد (ﷺ) یا علم نه لرې، استفهام لپاره د انکار پر حرف نفي داخل سو او نفي د نفي اثبات دی یعني ته نه ګورې یا علم لرې، چي ناحقه بحث کوي په آیاتو کي د خدای ج یعني دوی وایي چي دا آیات الله چي قرآن مبارک دی من عند الله نه دی بلکې محمد (ﷺ) یې له ځانه جوړوي، او یا خلاف الرسول والمؤمنون خبري کوي د مؤمنانو په باره کي وایي ان هؤلاء لفي ضلال مبین حیث ترکوا دین ابائهم بمتابعة محمد ﷺ وامثال ذالک (انی تصرفون) څرنګه مصروف سوه له حق څخه و باطل ته یعني استمروا علی الاشراک، دا استفهام د توبیخ او تعجیب لپاره دی.

فائده: تکریر د ذم د مجادلین په دې سورة کي څلور ځایه راغلی دی، اما

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لتعدد المجادل يعني گاهي يوه ډله د مشرکانو وي گاهي بله و هکذا يعني يکون المجادلين من اقوام مختلفة، او يا په سبب د مجال فيه يعني بعض په بعث بعد الموت کي بحث کوي او بعض په جنت او دوږخ کي بحث کوي و هکذا الی غير ذالک او يا تکرار صرف لپاره د تاکيد دی، والله اعلم.

الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿۷۰﴾

په حذف د مبتدا، يعني هم الذين دوی يعني اصحاب د موصول اول هغه کسان دي چي دوی تکذيب کوي په کتاب سره، والمراد به القرآن او په هغه شي چي موږ را استولي په هغه رسولانو خپل، والمراد به التوحيد، نو ژر دی چي ددوی به علم راسي چي موږ پر باطل دين ؤ يعني الشرک او حق دين توحيد ؤ.

يوه سه: چي محمد بن سيرين رح په نقل د مظهري وايي چي آيت اولی په مشرکينو کي نازل سوی دی او دا آيت په قدريه ؤ کي نازل دی، نو مظهري د نظم څخه د قران خلاف بيان راوړی دی يعني د قدريه مذهب يې بيان کړی دی، يعني چي د قدريه مذهب دادی چي دوی له پل صراط څخه منکر دي او د ميزان څخه هم منکر دي او د شفاعت څخه هم منکر دي وغير ذالک، نو دوی مجوس ددې امت دي چي د هغو همدغه مذهب دی، يعني يکذبون ما ثبت بالکتاب والسنة چي هغه دادی چي خدای پاک خالق دی د ټولو اشياؤ من الخير والشر والجواهر والاعراض قادر علی کل شيئ يغفر لمن يشاء ما يشاء من الصغائر والکبائر ويعذب من يشاء يفعل ما يشاء ويحکم ما يريد لا يجب عليه شيئ لا يسئل عما يفعل وهم يسئلون.

درويش وايي: چي دا ټولي خبري او بيان د مذهب د قدريه هم داغه دی لکه مظهري چي بيان کړی لکن خبره په دې کي ده چي قدريه يوه محدث ډله ده چي په وخت کي د نزول القرآن نه وه، نو څرنګه آيت د قرآن په دوی کي يې تأويل روا دی.

سوال: مخبر صادق ﷺ ويلي دي القدريه مجوس هذه الامة؟

ځواب: دا حديث خو ددې تقاضا نه کوي چي قدريه په وخت کي د نزول د قرآن کريم موجود وه بلکي دا اخبار بالغيب دی په قسم د معجزه د عليه الصلوة والسلام کما اخبر رسول الله ﷺ. کما جاء في الحديث المتفق عليه للبخاري و مسلم، وتفترق امتي علی ۷۳ فرقة کلهم في النار الا الناجية، ولي دا ۷۳ ډلي خو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په وخت کي د نزول القرآن موجودي نه وي كما لايخفى.

إِذِ الْأَغْلَٰلُ فِىٓ أَعْنَٰقِهِمْ وَالسَّلَٰسِلُ يُسْحَبُونَ ۝ فِى الْحَمِيمِ

پوهه: چي اغلال جمع د غل ده بالضم وهو مايقبد به هغه ځنځير ته وايي چي پر كافر يې راوپیچي تولـه اندامونه يې پکښي بند کړي او په غاړه کي يې ځنځير بند کړي، او اعناق جمع د عنق ده، غاړه په پښتو، گردن په فارسي چي دې مجموع ته بادشاهان ځنځير پیچ وايي، (والسلاسل) عطف على الاغلال.

سوال: كلمه د "اذ" لپاره د ماضي ده او يعلمون لفظًا او معنًا مستقبل ده والجمع بينهما لايجوز؟

ځواب: اذ وقت المسلم مستقبل دی يعني يوم القيامة تحقيقًا او ماضي دی تنزيلاً وتأويلاً، ولي چي قرآن چي په راتگ د يوم القيامة تصريح كړې ده نو لامحالة راتلونكې دی نو گويا د ځخه دوی په خبر وه، والحاصل ان سوف يعلمون بالنظر الى الاستقبال التحقيقي وكلمة اذ بالنظر الى المضي التأويلي فتدبر هداک الله تعالى الى درک دقائق القرآن الكريم.

پوهه: چي سلاسل جمع د سلسلة بالكسر، ځنځير ته وايي، او سحب په ډېر زور سره كشولو ته وايي، ځکه وريځي ته سحاب وايي ولي چي باد يې كشوي له يوه ځای ځخه و بل ځای ته (في الحميم) حميم تودو اوبو ته وايي في غاية الحرارة، او دا جمله حال ده لـه فاعل ځخه د يعلمون، والمعنى حال كونهم مسحوبين چي كشوي ملائكه د دوږخ پر مخانو يې ځنځیران تړلي و تودو اوبو ته چي په اور د دوږخ تودې سوي وي، داسي اوبه بې نهايت تودې وي. له دې ځخه يې تودوالى قياس كړه چي د دنيا په اور ايشول سوي اوبه ځوک يې طاقت د حرارت نه لري، نو په اور د دوږخ چي د دنيا اور يې يو جزء دی، د دوږخ د اور ۷۰ جزء دي، نو هغه به ځومره تودې وي؟

سوال: په آيت كريمه کي كلمه د في چي لپاره د ظرفيت ده نو ترجمه يې په الى وسوه حكمت د راوړلو د في ځه دی؟

ځواب: اشاره وه دې ته ده چي د غه تودې اوبه به چار چاپېره پر دوږخي راگرځېدلي وي لكه ظرف پر مظروف باندي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾

وروسته په اور کي سوځي، قال مقاتل رح او رپه دوی سره بلول کيږي، کريمه: وقودها الناس والحجارة (له ناس څخه مراد دغه کافران دي) والمراد تعذيبهم بانواع العذاب تارة بالحميم وتارة بالنار.

ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٧٣﴾ مِن دُونِ اللَّهِ

وروسته وويل سي دوی ته يعني دوږخيانو ته پر طريقه د توبيخ او سرزنش چي چيري دي هغه شيان چي تاسي بلل شريکان د خدای په عبادت سره ماسوی له خدايه، چي مراد څني بتان دي، يعني دا به مو هم ويل هؤلاء شفعائنا الى الله هغه اوس چيري دي.

درويش وايي: چي دا خبري د خدای ج به ملکي ورسره کوي لا بالذات لان کلام الله بالذات نعمة جليلة.

قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا

دوی وويل غائب دي دوی زموږ څخه موږ يې نه وينو.

سوال: په احاديثو شريفه ؤ کي راغلي دي چي کافران او د دوی اصنام به سره يو ځای وي په دوږخ کي نو دوی څرنګه وايي ضلوا عنا؟

ځواب: دا سوال او جواب د مخه تر دې دی چي کافران او بتان سره يو ځای کيږي يا معنی د آيت داده چي ضائع سو زموږ څخه هغه شی چي دوی يې طمع درلوده من الشفاعة عند الله.

بَل لَّمْ نَكُن نَّدْعُو مِن قَبْلُ شَيْئًا ۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾

مفسرين وايي چي دا انکار دی د دوی له شرک څخه مثل قولهم والله ربنا ماکنا مشرکين کما جاء في موضع آخر من القرآن، او بعض مفسران وايي چي معنا د آيت داده لم يکن ندعوا شيئًا ينفعنا اويدفع عنا المکروه يعني بالشفاعة الى الله في حقنا.

(کذالک) اى مثل اضلال الله هؤلاء المشرکين، يعني تو له کافران لايهتدون الى شيئ چي د ده په نفع دي تمام سي.

بوه سه: چي مراد له اضلال څخه د خدای ج للکفار عدم ابتدائهم بالجبر والاکراه بدون اختيارهم کما يقول فرقة خبيثة الجبرية خذلهم الله تعالى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ذٰلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُوْنَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُوْنَ ﴿۷۵﴾

دغه اضلال په سبب ددې دی چې تاسي واست خوشالي به مو کولې په مځکه کي يعني تکبرًا (بغير الحق) ناحقه بې دليله صرف تقليدًا للاباء، وهو الشرک في العبادة، او تاسي به خوشحالي کوئ په خپل دين باطل سره او توسع په نعمتو کي به درلوده يعني استدراجًا.

اُدْخُلُوْٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿۷۶﴾

داخل سئ په دروازو کي د دوږخ، چي اووه دي چي پر کفارو باندي وېشل کېږي پر تفاوت د کفر ددوی، بد اقامت ځای دی دوږخ د متکبرينو لپاره چي له حق څخه انکار او تکبر کوي.

سوال: په وخت کي د دخول خو خلود نسته لان الخلود هو المکث الدائم؟

ځواب: په نحو کي دې ته حال مقدره وايي (والمعنى داخل سئ و دوږخ ته چي ستاسي حال پکښي مقدر دی في علم الله تعالی.

فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ ۚ

ته صبر وکړه پر ازارد مشرکانو چي تا ته يې دررسوي، په تحقيق وعده د خدای حق ده (ستا سره د کولو او اهلاک د کافرانو) حق: واقع لامحالة لان الله لايخلف الميعاد لان خلاف الموعد مستحيل على الله لانه نقض وهو محال على الله.

فَاِمَّا نُرِيَنَّكَ

که مونږ په تا وينو.

فائده: اصل د اما ان ما ؤ، نون شرطيه يې په ما کي مدغم کړی او دا ما زائده بولي فائده يې تاکيد د جمله شرطيه ده ولذالک لحقه.

بَعْضَ الَّذِيْ نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا يُرْجَعُوْنَ ﴿۷۷﴾

ځيني هغه عذابونه چي وعده يې کوو له دوی سره (لکه قتل او اسر بندي کول کما وقع في بدر) او تا مړ کړي، مونږ ته ددوی راتګ دی يعني په اخرت کي فيجازيهم، او دا جواب دی د "نتوفينک" او جواب محذوف دی، والتقدير

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فذالک المطلوب لک وللمؤمنین، مطلب دادی چي علیه الصلوة والسلام ته داد ګېر نه ورکوي په دواړو وعدو کي.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ مِنْهُم مَّن قَصَصْنَا عَلَيْكَ

پوهسه: چي تنوین د رسلاً لپاره د تکثیر (ای رسلاً کثیرةً من لدن آدم علیه السلام) بعض د هغو قصي یې تاته ذکر سوي لکه نوح، ابراهیم، لوط، صالح، هود وغیرهم ع، په احادیثو شریفهوُ په اسناد صحیحهوُ سره د ابو لبابة روایت دی چي له نبي علیه السلام څخه چا پوښتنه وکړه د عدد د انبیاوُ ع، ده مبارک جواب ورکړی مائة الف واربعة وعشرون الف یعني (۱۲۴۰۰۰) فقیل کم الرسل منهم فقال (۳۱۳) جمًا غفیرًا، لکن په قرآن کریم کي صرف (۲۷) رسولان ذکر سوي دي، والباقي والله اعلم.

فائده: په عدد کي د انبیاء ع په بل روایت کي دوه لکه څلورویشت زره راغلی دی، نو ځکه فقهاء وایي چي سړی یعني مؤمن دي داسي وایي چي زه ټوله انبیاء د خدای ج منم یعني تعبیر د عدد دې نه کوي.

پوښتنه: عدد د انبیاء ع خو ډېر بالا دی تر عدد د رسولانو کمامر، نو د عدد سره د انبیاء ع یې جم غفیر نه وو ایه او د عدد سره د رسولانو یې جم غفیر وو ایه حکمت یې څه دی؟

ځواب: رتبه د رسالت بالا ده تر رتبه د نبوت محضه، ولي چي په رسالت کي نوی کتاب یا نوی شریعت شرط دی، مثلاً موسیٰ ع رسول وُ کتاب یې تورات وُ، وروسته په بني اسرائیلو کي تخمینًا څلور زره نبیان راغلي دي چي د ټولو کتاب تورات وُ، او شریعت د موسیٰ علیه السلام وُ وعلی هذا فقس منهم هذه الدقیقة فانها من سوانیح العصر.

وَمِنْهُم مَّن لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ

وفي ذالک حکمة خفیة لله عزوجل.

وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ

او نه دی رسول لره چي رادي وړي یوه معجزه (ای معجزة دالة علی رسالته) مګر په اراده سره د خدای ج، په دې کي رد دی د قول د مشرکانو د مکې چي دوی و علیه الصلوة والسلام ته وویل چي ته موږ ته داسي معجزه راوړه لکه معجزه د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

موسیٰ ؑ چي لکړه به یې مار کېدل یا ید بیضاء، یا داسې معجزه راوړه لکه د عیسیٰ ؑ چي مورزاده ړوند یا پیس به دده په دعاء جوړېدی یا به یې د ختو مرغه جوړ کړی چي پر پوهه به یې کړه هغه به په هوا الوتی، او بعض مشرکانو د مکې به ویل چي موږ ته د صفا غر سره زر و ګرځوه، یا به یې ویل چي د مکې مځکه غرو تنګه کړې ده، ته ستا خدای ته خواست وکړه چي دا غرونه لېري کړي الی غیر ذالک، چي دې ته مقترحات وايي.

فَاِذَا جَآءَ اَمْرُ اللّٰهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُوْنَ ﴿۷۸﴾

چي راسي قضاء د خدای ؑ په منځ کي د انبیاء او د امتیانو، نو فیصله به وسي په حق سره بنصر الانبیاء والمؤمنین وتعذیب الکافرین لکه د موسیٰ ؑ او بني اسرائیلو چي پر موسیٰ یې ایمان راوړی ؤ او د فرعون او دده د قوم قبط تر منځ چي خدای ﷻ فیصله وکړه چي فرعون او قوم دده چي قبطیان وه په قلزوم کي یې غرق کړه او موسیٰ ؑ او بني اسرائیلو ته یې نجات ورکړی، وامثال ذالک کثیرة.

"هنالک المبطلون" او تاوان وکړی په هغه ځای کي کفارو او معاندینو چي حق خدای عزوجل په معجزاتو د رسولانو ظاهر کړی.

اَللّٰهُ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوْا مِنْهَا وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ﴿۷۹﴾

خدای هغه ذات مقتدر دی چي پیدا کړي یې دي ستاسي د نفع لپاره چارپایان چي مراد ځني اوښان، غوایي، پسونه او بوزې چي په هغو کي بعض صرف د خوراک لپاره دي یعني د سپرتیا قابل نه دي لکه پسونه او بوزې، او پر بعضو هم سپرېږئ او هم یې غوښي خورئ لکه غوایي او اوښان، لکن معتاد په عرف کي سپرتیا د اوښانو ده، او غالب غوښي خورک د غوایي، دا جمله د هغه ځایه سره تعلق لري هو الذي یحیی و یمیت.

وَلَكُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ

او په دې کي تاسي ته ګټي سته، یعني ستاسي د سپرتیا او د خورک څخه علاوه چي اوصاف د پسو دي او وبار د اوښانو دي، او شعر یعني وجغونې د بزو دي، او قوبله کشي د غویو ده، یا شیدې د څلورو سرو دي او پوستکي د ټولو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ۝۸۰

او د دې لپاره چې یو حاجت چې ستاسي په زړو کي وي تاسي ځانونه ور رسوئ یعني په وخت کي د سفر للتجارة وغيرها، دا خاصه عاليه ده په اوښانو کي، دا عطف ده پر لتركبوا منها باندي، او پر دغو انعامو او پر کښتيو تاسي بارونه وړئ.

پوه سه: چي په بر (وچه) کي د حمل شی انعام دي چي عرفًا اوښان دي او په بحر کي کښتۍ دي.

پوښتنه: لائق د کښتۍ سره کلمه د في د ظرفيت وه، نو على الفلك ولي وويل سو؟

ځواب: لپاره د مناسبت د "وعليها" وويل سو.

وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَأَيَّ آيَاتِ اللَّهِ تُنكِرُونَ ۝۸۱

او په تاسي ويني، يعني خدای دلائل چي دال دي پر وجود د صانع و کمال قدرته وفرط رحمته "فاى" يعني د کوم يو له دلائلو ځخه د خدای "تنکرون" الاستفهام في فاىّ انكار دی پر انكار لكثرتها ولظهورها چي قابل د انکار خو نه دي الا عنادًا وتكبرًا وجهلاً بالجهل المركب.... بيت:

آن کس که ندا ند وبداند که ندا ند ...... د رجهل مرکب ابد الدهر بماند

دا خو جهل مرکب ؤ، او د جهل بسیط مثال دا بیت دی:

وآنکس که نداند و بداند که نداند ...... او اسپ خود از گنبد فیروه جهاند

فتأمل في البيتين.

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ

آيا سفر نه کوي کفار د مکې په مځکه کي (يعني په هغه مځکه کي چي اثار د مهلکه امم پکښي نمودار دي) تا چي دوی عبرت واخلي، نو دوی وګوري په نظر د عبرت چي څرنګه سوی دی اخیر کار د دغو امتو (ای الهلاک بالاستیصال بسبب شركهم والانكار على رسلهم)

قانون نحوي: وروسته تر همزه د استفهام چي حرف عطف راسي پر ماقبل د همزه خو بشئ عطف کېدای لفوات صدارت الاستفهام فهو على مقدر مناسب للمقام فالتقدير ه الم يحرجوا فلم يسيروا.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كَانُوٓا اَكْثَرَ مِنْهُمْ وَاَشَدَّ قُوَّةً

وه اکثره لـه دوی څخـه، ای مـن کفـار مکـة (يعني من حيث العدد والاموال والاولاد) او سخت وه په قوت کي يعني اجسام قويه يې درلوده تر اهل مکة.

وَّاٰثَارًا فِى الْاَرْضِ فَمَآ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿۸۲﴾

او اثار باقيه يې درلوده په مځکه کي من القصور المشيدة والمصانع وغيرها، نو فائده ونه کړه هغه دوی لره يعني په دفع کي د عذاب پر دوی، هغه شی چي دوی کسب کړی وُ من الفلاح والقصور.

پوه سه: چي کلمه د ما اول نافيه ده يا استفهاميه انکاريه ده منصوب په اغني سره، والمآل واحد، او کلمه د ما ثانيه موصوله ده والعائد محذوف ای ما يکسبونه او ما مصدريه ای کسبهم ذالک.

فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَرِحُوْا بِمَا عِنْدَهُمْ مِّنَ الْعِلْمِ

"فلما جاءتهم" عطف على ما اغنى "بالبينات" اى بالمعجزات والآيات الظاهرات، ترجمه: نو چي کله به راغلل دوی ته رسولان ددوی په ښکاره معجزاتو سره نو دوی به خوشاله سوه په هغه څه چي ددوی سره وُ من العلم يعني ددوی په ګمان لـه حقيقة "کل حزب بما لديهم فرحون" او د رسولانو علم چي توحيد د معبود وُ او بعث بعد الموت او دخول الجنة او النار په ورځ کي د قيامت دوی ته مستحقر او دل ناپذيره معلومېدی کقول کفار مکة لن نبعث بعد الموت، وآلهتنا يشفعون لنا ان قام القيامة وغير ذالک من خرافاتهم، لکه يهودان چي وايي "لن يدخل الجنة الا من کان هودًا" او يا نصاری چي وايي "لن يدخل الجنة الا من کان نصارٰی" کما حکى الله عنهم في موضع آخر من القرآن، يا مراد د ماالديهم من العلم څخه مراد علم متعلق دی په امورو سره د دنيا يعني د دنيا په برابرولو کي ډېر رسيده خلک دي، کريمه "يعلمون ظاهرًا من الحيوة الدنيا وهم عن الآخرة هم غافلون فلما جاءتهم رسلهم الآية" چي د هغوی ديانات دوی ته معلوم هم وه، لکن د رسولانو خبري چي په طلب کي د دنيا ډېر حرص مه کوه او اتباع د شهوات شيطان په ښوونه مه کوئ، نو دوی د هغو رسولانو خبري صرف نظر کړي او هنوز

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

به يې پسخند هم په واهه او د رسولانو خبري دوی ډېري بې ځايه خبري وګڼلې واعتقدوا انفع او ګټور دي او جلبونکی د منافع عاجله ؤ، او د رسولانو خبري صرف وعدې دي په جنت سره، هغه يې دروا غ بللې او يا علم د داسي شيانو ؤ چي چي هغه شيان په اخرت کي هيڅ په کار نه وه لکه علم طبعي، علم رياضي، علم نجوم، علم سحر د اهل يونان او اهل هند وغيرهم.

حکايت: افلاطون د يونان و عيسیٰ عليه السلام ته ورغلی لپاره د امتحان دده د نبوت نو افلاطون ورته وويل که فرضًا اسمانونه کماني وي او حوادث د دنيا يې غشي وي او رامي (ويشتونکی) خدای وي، او انسان هدف (يعني نښان) وي، فاين المفر؟ (ځای د تېښتي به چېري ؤ) فاجاب عيسیٰ عليه السلام ورته جواب باجواب ورکړی ففروا الی الله (پناه په خدای ج وساتئ) نو د افلاطون يقين سو چي نبي خو دی لکن دا خبره يې وکړه چي تاسي يعني انبياء خو د ناقصو خلکو لپاره رالېږل سوي ياست موږ خو کامل خلک يو ستاسي ښوونې ته ضرورت نه لرو.

حکايت: سقراط (چي يو غټ فيلسف ؤ) ده چي واورېدل چي موسیٰ عليه السلام په نبوت سره استول سوی دی، نو يو چا سقراط ته وويل چي کاشکي د موسیٰ ملاقات ته ورغلی وای، سقراط ورته وويل چي موږ خو پر هدايت خلک يو لا حاجة لنا الی رجل يهدينا.

وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٨٣﴾

احاطه وکړه پر دوی، يعني پر هغه چا چي د ما جاء به الرسل څخه يې انکار کاوه، او فرحوا بما عندهم من العلم پر دغو کافرانو جزاء د جهل او د کفر د دوی ده او استهزاء د دوی يعني عذاب الهي پر نازل سو، وذالک معنی قوله تعالی.

فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾

نو چي دوی وليدی عذاب زموږ دوی وويل چي زموږ ايمان دی پر خدای ج چي واحد لاشريک دی او موږ بېزاره او انکاريو له هغو بتانو څخه چي موږ د خدای سره شريک وبلل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا ۖ

نو نه ؤ چي ايمان دوی ته فائده وکړي او له عذاب الهي څخه دې خلاص کړي.

تو پيش از عقوبت درعفو کوب .... که سودی نه دارد فغان زير چوب

هغه وخت نفع نه ورته کوي چي دوی زموږ عذاب وليدی لامتناع قبوله حينئذ. له دې سببه خدای پاک وويل لم يک لان معناه لم يصح.

سُنَّتَ اللَّهِ

دا عادت د خدای دی.

فائده: ''سنت الله'' منصوب دی على المصدرية من فعل محذوف للتاكيد، والتقدير سن الله سنة ماضية في العباد ان الايمان عند نزول العذاب لاينفع وان العذاب نازل على مكذبي الرسل حسب وعده انا لننصر رسلنا، او بعض مفسرين وايي چي منصوب دی على الاغراء اي احذروا سنة الله.

الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

هغه عادت چي تېر سوی دی په بندګانو کي د خدای. يعني في الازمنة الماضية، او په ډېر لوی تاوان کي واقع سوه په دغه وخت کي چي دوی وليدله خپل نا اميدي چي دواړي يې خطا سوې.

پوښتنه: کافر خو هر وخت په خسران کي غرق دی، فما معنى قوله ''وخسر هنالک آه''؟

ځواب: الزجاج وايي: سلمنا ذالک لکن يتبيين لهم خسرانهم اذا رؤ العذاب يعني د مخه تر نزول د عذاب دوی ته خپل خسران نه معلومېدی بلکې دوی ځانونه پر حق دين بلل چي عذاب يې وليدی په ځان پوه سوه چي موږ پر باطل دين ؤ.

وفي الامالي: وما ايمان شخص حال باس ...... بمقبول لفقد الامتثال

وفي المثنوي المعنوي:

آن ندامت از نتيجه نتيجۀ رنج بود .... نی ز عقل روشن چو نی گنج بود

چونکه شد رنج آن ندامت شد عدم .... می نيرزد خاک آن توبه ندم

پوهـسه: چي اول شد په معنى د عدم دی او دوهم شد په معنى د سوء دی، قال

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الله تعالى "وليست التوبة للذين يعملون السيئات حتى اذا حضر احدهم الموت قال اني تبت الآن" قال البغوي في تفسيره لاتقبل توبة عاص ولا ايمان كافر اذا يتقن بالموت انتهى، لکه چي فرعون چي د اوبو څپې پورته کړی نو په حال کي د غرق يې داسي وويل: لا اله الا الذي امنت به بنو اسرائيل، نو په د غسي اضطراري توبه يې نجات نه کړی پيدا، والله اعلم.

پوه سه: چي د البغوي مراد ايمان يا توبه د عاصي په وخت کي د غرغرې دی، والا محققين د علم عقائدو وايي قرب الموت لايمنع من قبول التوبة من الكفر والعصيان، كذا في روح البيان.

درويش وايي: چي لله الحمد والمنة وعلى سيد رسله الصلوة والتحية وعلى آله وصحبه البررة په توفيق د خدای تفسير د سورة المؤمن په وخت کي د عصر ځلور بجې ۲۸ د صفر الخير د مياشتي سنه (۱۴۳۲) هجري قمري وپای ته ورسېدی، وارجوا رحمته تعالى ان يوفقني لاتمام التفسير الايوبي بالخير والعافية والصحة والسلامة انه تعالى على كل شيئ قدير وبالاجابة جدير.

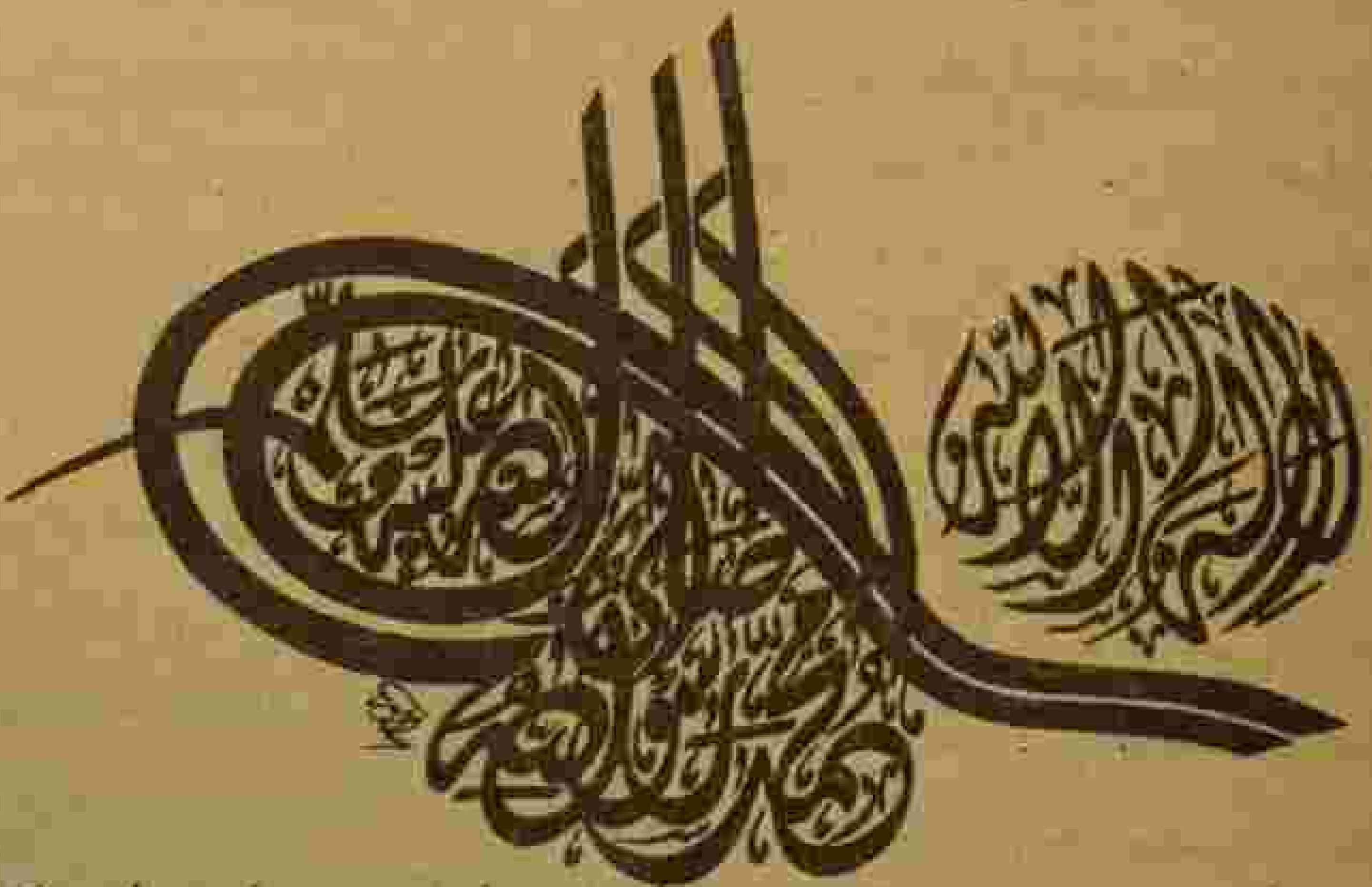

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا سکين او
pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سُوْرَةُ حٰمٓ السَّجْدَة مَكِّيَّةٌ وَهِيَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَرْبَعٌ وَخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَسِتُّ رُكُوْعَاتٍ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيْلٌ مِّنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴿٢﴾

پوه سه: چي که څه هم مظهري" په مختصره توګه د حٰمٓ په معنی کي او روح المعاني هم په مختصره توګه بحث کړی دی او اعراب يې بيان کړی دی، او روح البيان ډېر طويل بحث پکښي کړی دی. لکن درويش وايي چي زما په نېز د متشابهات قرآنيه ؤ څخه دی، نو پر حم وقف لازم دی او مفصل بيان د مقطعات قرآنيه ؤ په اول کي د سورة البقرة بيان ته سپارل سوی دی، فطالع هناک.

پوه سه: چي "تنزيل" خبر د محذوف مبتداء دی ای هذه السورة تنزيل آه.

كِتٰبٌ فُصِّلَتْ اٰيٰتُهٗ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿٣﴾

پوه سه: چي "کتاب" بدل دی له "تنزيل" څخه يا خبر آخر دی د مبتداء محذوفي چي ذکر سوه.

فائده: حمل د تنزيل پر مبتدا مذکور باندي يا مبالغة دی نحو زيد عدل على المشهور يا تنزيل په معنی د منزل دی چي مجاز في الظرف يې بولي يا په معنی د ذو تنزيل دی چي مجاز بالحذف يې بولي فافهم "فصلت آياته" دا جمله صفت د کتاب ده، والمعنى بينت بالاحکام والقصص والامثلة، يا معنی دا ده بينت بالامر والنهي والحلال والحرام والمآل واحد "قرآنا عربيا" منصوب على المدح بتقدير اعني يا امدح او نحوه کما فصل في علم النحو يا منصوب حال دی له کتابا څخه.

سوال: له نکره څخه حال خو نه دی روا چي پر ذی الحال مقدم وي لکه ابتدائيه د نکره چي نه ده روا بيله تقديمه د خبر نحو في الدار رجل کما بين في النحو؟

ځواب: دا حکم هلته دی چي ذو الحال نکره محضه وي يا مبتداء مثلاً نکره محضه وي دلته خو ذو الحال چي کتاب دی مخصوص په صفت سره دی يعني فصلت، او داغه رنګه نکره مخصصة بالصفة ابتدائية صحيح کما يقال رجل عالم في الدار کل ذالک مذکور في کتب علم النحو.

درويش وايي: چي پر هر تقدير قرآنا عربيا امتنان دی پر اهل مکه بلکي پر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تولو عربو چي د قرآن فهم وتاسي ته اسانه دی لکونه بلغتهم.

پوهه: چي "يعلمون" منزل منزلة اللازم دی يعني مفعول نه غواړي ای لقوم ذوی علم يعني لا لمن اعرض عنها عنادًا وتكبرًا او يا يې مفعول محذوف دی ای لقوم يعلمون معانيه ويفهمونه لكونه بلغتهم.

بَشِيرًا وَّنَذِيرًا ۚ فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ۝

"بشيرًا" صفت اخرلی دی د قرآنا ای بشرًا لمن آمن به و عرف قدره و آمن بمن اتى به وهو النبي ﷺ والبشارة اليه بالجنة والوصول اليه تعالى "ونذيرًا" او بېرونكى دی قرآن لمن كذبه ولم يعرف قدره بنار جهنم "فاعرض اكثرهم" نو دوی روځ ګرداني وکړه اکثرو د اهل مکه، يا عربو له فکر وهلو څخه په دغه کتاب الله کي سره ددې چي د عربو په ژبه ؤ او قبول يې نه کړی، دا جمله عطف ده پر فصلت باندې "فهم لايسمعون" او دوی غوږ نه نسي تكبرًا و عنادًا، يا معنى داده لايقبلون او جمله د لايسمعون بيان د اعراض ده.

وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ

وويل کفارو د مکې (عطف دی پر اعرض) زموږ زړونه په پوښو کي دي (د اکنة جمع کنان ده) له هغه شي څخه چي ته موږ وربولې ای التوحيد يعني زموږ زړونه په سبب د پردو نه پوهېږي چي ته موږ ته څه وايې؛ يعني وترک ما الفينا عليه آبائنا.

فائده: روح المعاني وايي چي تنكير او تنوين د اكنة د تكثير او تعظيم دی حيث قال اى اغطية متكاثفة.

وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ

او زموږ په غوږو کي ثقل دی يعني کاڼه يو ستا خبري نه په اورو؛ او زموږ او ستا تر منځ يوه پرده ده ډېره غليظه يعني پنډه چي موږ منع کوي له تواصل څخه زموږ او ستا، ددې آيت معنى داده چي حجاب زموږ د خوا د رشروع دی او ستا له خوا هم شروع دی نو مسافت مابيني تول هنيولی دی فارغ ځای نسته، كذا في روح المعاني؛ دا ټول تمثيلات دي د عدم الموافقة بيننا وبينک، ولي چي په حقيقت کي نه کنان سته نه كنو الی سته او نه حقيقت حجاب غليظ سته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

له عمر بن الخطاب رضي الله عنه څخه روايت دی چي قريش و رسول الله ﷺ ته راغله عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل "ما يمنعكم من الاسلام" که چېري تاسي اسلام قبول کړی تاسي به د عربو سرداران وګرځئ، دوی ورته وويل چي موږ نه پوهېږو چي ته څه وايې، او نه څه اورو او زموږ پر زړونو غليظي پردې اواري دي، او زموږ او ستا تر منځ يوه غليظه پرده سته، فقال لهم النبي ﷺ زه تاسي رابولم دوو خويو ته (۱) ان تشهدوا ان لا اله الا الله وحده لا شريک له (۲) واني رسول الله، دوی چي شهادت ان لا اله الا الله واورېدی ولوا على ادبهارهم نفورًا (دوی پر شا ولاړه د نفرت له سببه) وقالوا اجعل الآلهة الهًا واحدًا (تو له خدايان په يوه کي حصر کوي) ان هذا لشيئ عجاب (په تحقيق دا خو يوه عجيبه خبره ده) وقال بعضهم لبعض چي درځئ صبر وکړئ پر خپلو خدايانو، ان هذا لشيئ يراد (دا توحيد يو شی دی چي اراده کړه سوی دی يعني د محمد (ﷺ) له خوا څخه) موږ نه دی اورېدلی دا توحيد د خدای په آخر ملت کي زموږ يعني زموږ په نيکه ګانو کي، ان هذا الا اختلاف (نه دی دغه توحيد مګر دروغ دي) آيا نازل سو پر ده يعني پر محمد (ﷺ) ذکر يعني قرآن زموږ په مابين کي يعني په موږ کي مالداران خلک او مشران خلک سته. نو پر ده چي نه دی سرمايه دار دی او نه سردار او مشر د قوم دی څرنګه قرآن نازل سو!؟ په عين دغه وخت کي چي دوی ولاړه جبرئيل عليه السلام راغلی فقال ان الله يقرئک السلام او وايي: اليس يزعم هؤلاء (يعني قريش) ان على قلوبهم اکنة ان يفقهوه (ای القرآن) وفي اذانهم وقرًا افليس قولک کيف واذا ذکرت ربک في القرآن وحده. ولوا على ادبارهم نفورًا، نو که دوی نه اورېدلای نو ولې يې له توحيد څخه نفرت کاوه، لکنهم کاذبون يسمعون ولا ينتفعون بذالک کراهةً له (ای للقرآن والتوحيد) نو جبرئيل عليه السلام چي ولاړی او دا بله ورځ سوه اوويا[۷۰] کسه د هغو خلکو راغله و نبي ﷺ ته فقالوا يا محمد (ﷺ) اعرض علينا الاسلام فاعرض عليهم الاسلام، نو ټولو ايمان راوړی، فتبسم رسول الله ﷺ (يعني د خوشحالی څخه) وقال الحمد لله، او دوی ته يې وويل چي پرون تاسي ويل: ان قلوبنا في اکنة فما تدعوکم اليه، وفي اذانکم وقر وقد اصبحتم اليوم مسلمين؟ فقالوا يا رسول الله کذبنا بالامس لو کان کذالک (يعني که زموږ غوږونه کاڼه وای او ستا خبري مو نه اورېدلای) ما اهتدينا ابدًا لکن الله الصادق في التوحيد المذکور في کتابه والعناد کاذبون (يعني في ان لله شرکاء) والله الغني ونحن الفقراء اليه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي دا حديث بتمامه امام مظهري پهٔ منيه کي د خپل تفسير المظهري راوړی دی والله اعلم بالصواب، دا د خدای ﷻ د قدرت يوه نمونه ده او د رسول کريم ﷺ يوه لويه معجزه ده وبالله التوفيق.

پهٔ شپه د جمعې مبارکي پهٔ سدس اخير کي (۲۶) تخميناً د صفر الخير نوشته سوه.

فَاعْمَلْ إِنَّنَا عٰمِلُوْنَ

"فاعمل" ای علی دينک، وقيل في ابطال امرنا "اننا عاملون" علی ديننا وهو الشرک، وقيل في ابطال امرک وهو التوحيد. وقائل هذا القول هو ابوجهل ومن معه من قريش.

درويش وايي: چي هغه حديث چي ما را نقل کړی لهٔ منيه څخه د مظهري چونکه مظهري يې سند نهٔ ؤ ذکر کړی نو فقير پهٔ تلاش کي د سند متصل ؤ چونکه گفته اند: "که جوينده يابنده بود" پهٔ ورځ د جمعې د هغه تاريخ پهٔ دوران کي د تلاش چي پهٔ روح المعاني کي مي هغه حديث پهٔ متصل سند سره پيدا کړی اخرجه ابو سهل السري من طريق عبد القدوس عن نافع بن الازرق عن ابن عمر عن عمر رضی الله عنه قال اقبلت قريش الی اخير الحديث المذکور مع الترجمة آنفا.

قُلْ إِنَّمَآ أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحٰىٓ إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَّاحِدٌ

ووايه ته (يا محمد ﷺ في جوابهم) نهٔ يم زهٔ مګر بشر يم پهٔ مثل ستاسي يعني پهٔ بشريت کي صرف ماته وحي کړل سوي دي يعني د خدای ﷻ له خوا څخه، الحسن رحمه الله وايي چي خدای پاک عليه الصلوة والسلام پهٔ تواضع سره امر کړی دی يعني زهٔ خو ستاسي غوندي بشر يم که وحي نهٔ وای راغلي چي هغه دا دي "انما الهکم واحد" پهٔ تحقيق معبود بالحق ستاسي يو ذات دی چي خالق ستاسي او د ټولو سفلياتو او د علوياتو دی وبس، نو بايد چي تاسي ماته غوږ ونسئ او زما دعوت قبول کړئ، او يا معنی د آيت داده چي زهٔ نهٔ ملکه يم او نهٔ جني يم چي پهٔ سبب د عدم جنسيت تاسي زما څخه استفاده نهٔ سئ کولای، نهٔ زهٔ تاسي و داسي شي ته رابولم چي عقل ابی څني کوي لکه مثلاً اجتماع النقيضين او ارتفاعها، بلکي داسي دين ته مو رابولم چي عقل او نقل دواړه مساعدت کوي لو لا التکبر وتقليد الآباء.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَاسْتَقِيمُوٓا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ ۗ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ ﴿٦﴾

نو تاسي و عبادت ته د واحد خداى او اطاعت ته ځانونه چمتو کړئ او بله خوا پرېږدئ يعني الشرک، او هم د هغه خداى ﷻ څخه طلب د بخښنې و کړئ مما انتم عليه من الاشراک وسوء الاعمال وروسته خداى پر ژبه د رسول د وى ته تهديد ورکړى "وويل" دا کلمه د عذاب ده او مبتداء ده "للمشرکين" دا يې خبر دى.

سوال: ويل خو نکره محضه ده، نو ابتداء به يې څرنګه صحيح وي؟

ځواب: په علم نحو کې وايي چې په دعاء يا ښېرا کې ابتدائيه د نکره صحيح دى لانها نکرة محضة صورة لکن مخصصة معنًى، وتحقيقه في شرح الجامي على الكافية في بيان قول القائل سلام عليكم چې مبتداء ده او خبر دى، قال الجامي اى سلام من قبلي عليكم فتدبر.

الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَوٰةَ وَهُم بِالْآخِرَةِ هُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٧﴾

روح البيان يې ترجمه داسې کړې ده، لا يؤمنون بوجوبها ولا يؤتونه، له دې څخه دا معلومه سوه چې د زکوة څخه معنى شرعي مراد ده، او روح المعاني يې ترجمه داسې کړې ده لبخلهم وعدم الاشفاق على الخلق وذالک من اعظم الرزائل (دا يو لوى له بدو کارو څخه دى، له دې عبارت څخه دا معلومېږي چې له زکوة څخه مراد معنى لغوي ده.

پوه سه: چې حمل د زکوة پر معناى شرعي قول د ابن السائب دى وروى عن قتادة والحسن والضحاک ومقاتل وقيل لايزكون انفسهم بالايمان والطاعة. او ابن جرير او نورو يارانو د حبر الامة ابن عباس اى لايقولون لا اله الا الله ونقل ذالک عن الحكيم الترمذي وغيره فالمعنى حينئذ لا يطهرون انفسهم عن الشرک واختاره الطيبي، نو پر دې تقدير له زکوة څخه مراد معنى لغوي ده اعني التطهير وفي فقهاء وايي چې زکوة شرعي ته چې زکوة وايي په دې سبب چې نفس د مزکى له بخل څخه پاکوي او مال يې له خبث څخه پاکوي، وهو المعنى اللغوي للزكوة. او بيضاوي وايي چې د دې آيت څخه دا معلومېږي چې کفار مخاطبون بفروع الدين. له دې څخه دا معلومېږي چې بيضاوي له زکوة څخه معنى شرعي مراد بولي لانها من فروع الدين.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

"وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ" او دوی په آخرت سره (یعني یوم القیامة وثوابها وعذابها) کافران دي.

پوه سه: چي "بالآخرة" متعلق دی په "کافرون" پوري، والتقدیر لپاره د حصر دی د انکار پر زکوٰة د کافرانو او تکرار د "هم" لپاره تاکید د حصر دی وجه یې داده چي څوک چي امتناع د زکوٰة شرعي څخه کوي هغه بناد دی پر عدم اعتقاد بالآخرة وثواب الزکوٰة فیها، نو دغه ورکول دي د مال و فقیر ته ضائع والی د مال بولي، ولي په دنیا کي خو نفع نسته کما هو الظاهر او اخرت دوی نه مني، بخلاف المؤمن ولي چي د هغه خو ایمان د ثواب د زکوٰة په ورځ د آخرت سته.

فائدة في هذه الآية: خدای منع د زکوٰة جفت راوړه د شرک سره لکه په دمخه آیت کي او د کفر سره لکه په دې آیت کي لان المال احب الاشیاء الی الانفس نو ورکول د زکوٰة ستر دلیل دی پر ایمان د مزکي، نو په دې باعثه کول دي د مؤمنانو پر ورکړه د زکوٰة او تهدید دی پر مانعینو د زکوٰة، ولذا قیل مبالغة: من لا زکوٰة له لا صلوٰة له.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٨﴾

په تحقیق هغه کسان چي ایمان یې راوړی وي (یعني لا اله الا الله محمد رسول الله) او عملونه یې کړي وي خصلات الصالحات و اول الصالحات الفرائض ثم الواجب ثم السنة ثم النوافل قولیًا کان او عملیًا او مالیًا دوی لره اجر او ثواب سته غیر ممنون، قال حبر الامة ابن عباس د ممنون په ترجمه کي غیر مقطوع وقال مقاتل غیر منقوص، وقیل ممنون له منة څخه مشتق دی یعني لا یمکن علیهم، وقال مجاهد غیر محسوب حساب به نه ورسره کېږي.

پوه سه: چي دا جمله معترضه ده تعریض دی پر مشرکینو چي نصیب د دوی قطع دی حیث لم یزکوا انفسهم کما زکی المؤمنون (یعني د مشرکینو حال نه دی ختم سوی کما سیأتي) له اسدي څخه روایت دی چي روح المعاني او مظهري دوارو راوړی دی او روح البیان هم راوړی دی، او په کشف الاسرار کي هم راغلي دي نزلت الآیة في المرضی (ناجوړیان) والزمنی (په پښو شل کسانو کي) والهرمی زاړه کسان چي له طاعت څخه عاجزه سي یکتب لهم الاجر علی حسب ما

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعملون في الصحة، عن عبد الله بن عمرؓ قال قال رسول اللهﷺ ان العبد اذا كان على طريقة حسنة (بنده چي پر يوه ښه لار وي يعني ښه عمل كوي) ثم مرض قيل للملك الموكل به اكتب له مثل عمله اذا كان طليقًا (چي دى جوړ وُ) تر هغو چي زه بيرته شفاء ورکوم، رواه البغوي في شرح السنة والتفسير.

او د ابو موسىٰ الاشعري او د انس بن مالكؓ ورته روايت راغلى دى، مآل خو يې يو دى صرف په عبارت كي يې فرق سته بزيادة او نقصان، ابن مسعودؓ گفت كه با رسول خدا نشسته بوديم كه رسول خدا بر اسمان نگريست وتبسم كرد گفتم تبسم از چه وجه كردى وچه حال بر تو مكشوف شد؟ گفت عجب آيد از بنده مؤمن كه از بيمارى بناله و جزع كند اگر بدانستى كه اورا درآن بيمارى چه كرامت هست و چه قربت است بدرگاه رب العزة عمر خود را درآن بيمارى خواستى اين ساعت كه بر نگريستم دو فرشته فرود آمدند وبنده را كه پيوسته در محراب عبادت بود اورا طلب كردند درآن محراب اورا نيافتند، گفتند بارى خدايا فلان بنده مؤمن كه هر شبانه روزى حسنات وطاعات او مينوشتم چه شد، بارى خداؑ گفت كه درحبس بيمارى محبوس كرده ام، ملائكه گفتند كه اكنون كه درحبس بيمارى كردى هيچ عمل و طاعت وى نمى نوشتم، از حضرت رب العزةﷻ فرمان آمد اكتبوا لعبدى العمل الذي كان يعمله في يومه وليلته ولا تنقصوا منه شيئًا فعلي اجر ما حبسته وله اجر ما كان صحيحًا.

درويش وايي: چي جمله معترضه ختم سوه اوس بيرته د حال بيان پر خوا د كافرانو.

قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ

دا جمله مستأنفه ده، گويا عليه الصلوة والسلام خداىؑ ته وويل چي كه دوى يعني كفار كه پر لم يستقيموا او پر لم يستغفروا ټينګ سوه، ترجمه: ووايه دوى ته آيا تاسي منكره كېږئ پر هغه ذات چي پيدا كړې يې ده مځكه په دوو ورځو كي.

وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٩﴾

او گرځوئ هغه ذات لره شريكان، چي هغه د ټولو جهانو پالونكى دى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَآ أَقْوَاتَهَا فِيٓ أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَآءً لِّلسَّآئِلِينَ ⑩

او پیدا کړي یې دي په ځمکه کې غرونه محکم یعني پر ځمکه سربېره او برکت یې اېښی دی په ځمکه کې او په اندازه کړې یې ده په ځمکه کې روزي ددې په څلورو ورځو کې، لپاره د سوال کونکو.

پوه سه: چې د صحیح بخاري د حدیث سره سم له ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت دی چې یهودانو رسول الله ﷺ ته راغلل او د ځمکې او د اسمانو د پیدا ښت پوښتنه یې وکړه، نو رسول الله ﷺ ورته ووېیل چې الله تعالی ځمکه په دوو ورځو کې یعنې د یکشنبې او دوشنبې په ورځ پیدا کړه، او غرونه او په دې ځمکه کې چې څه معدنیات وغیره دي هغه یې د سه شنبې او چهار شنبې په ورځ پیدا کړه، یعنې د اوبو چینې، ښارونه او ابادۍ رېګستانونه او میدانونه، نو دا ټولې څلور ورځې سوې لکه په ایت کې چې ذکر دي، او بیا یې وفرمایل چې د پنجشنبې په ورځ یې اسمان جوړ کړی او د جمعې په ورځ یې ستوري، لمر، سپوږمۍ او ملائکې تخلیق کړې، بیا یې آفتونه او مصیبتونه پیدا کړه چې پر هر شي راتلونکي دي، او بیا یې د آدم ﷺ تخلیق وکړی، بیا یې و ابلیس ته د سجدې حکم وکړی نو چې هغه له سجدې څخه انکار وکړی نو له جنته یې وه ایستی (الحدیث بطوله) ابن مدیني او بیهقي وغیره دا د کعب احبار قول ګرځولی دی)

ثُمَّ اسْتَوَىٰٓ إِلَى السَّمَآءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَآ أَتَيْنَا طَآئِعِينَ ⑪

بیا یې اراده وکړه و پیدا کولو ته د اسمان، چې هغه دود ؤ نو ووېیل سره هغه ته او ځمکې ته راسئ دواړه په خوښې یا په نا خوښې، نو دواړو ووېیل موږ راغلو په خوښې سره.

پوه سه: چې اسمان او ځمکې ته خطاب او حکم کول، او د دوی په اطاعت او فرمانبردارۍ سره جواب ورکول د بعض مفسرینو په نیز مجاز دی چې ځمکه او اسمان د الله تعالی تابع او فرمانبردار د هر کار لپاره تیارسی دي، خو ځینې مفسرین بیا وایي چې په دې کې مجاز نسته ټوله پر خپل حقیقت بناء دي، الله تعالی په اسمان او ځمکه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کي شعور او ادارک په خطاب د پوهېدلو پيدا کړي ؤ او دوی ته يې د خبرو طاقت ورکړی ؤ چي جواب ورکړي، په بحر محيط کي دا نقل کوي او وايي چي دا تفسير احسن او ښه دی، بعض مفسرينو دا هم ويلي دي چي د مځکي له خوا دا جواب د مځکي هغه برخي ورکړی ؤ پر کومه مځکه چي بيت الله تعمير سوه، او د اسمان هغې برخي جواب ورکړی ؤ په کوم کي چي بيت المعمور دی يعني بيت الله ته مخامخ برخه.

فَقَضٰىهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فِيْ يَوْمَيْنِ

يعني فخلقهن په خلق ابدي سره (يعني بيله کومي نقشې چي خدای ته دي پرته وه) او پر ډېر محکم شکل يې پيدا کړه، په دوو ورځي کي يوم الخميس والجمعة.

فائده: ضمير د "هن" راجع دی و سمأ ته چي د مخه ذکر سو په اعتبار د معنی چي سمأ اسم جنس دی يا ضمير مبهم دی "سبع سمٰوات" يې تميز دی، او پر اول تقدير حال دی.

پوهسه: چي جلال الدين المحلي وايي ففرغ منها (ای خلق السمٰوات) في اخير ساعة د جمعې د ورځي وفيها خلق آدم انتهی.

درويش وايي: چي له قول څخه د محلي دا فهمېږي چي خلق د آدم متصل په خلق پوري د اسمانو ؤ، لکن دا صحيح نه ده لان خلق آدم کان بعد زمان طويل من خلق السمٰوات والارض، کما يدل عليه قوله تعالی "واذ قال ربک للملائکة اني جاعل آه" وفي قصة خلق آدم تعجين طينته اربعين يومًا فلو صح خلق آدم في اخير ساعته من الجمعة فذالک اخير ساعة من الجمعة ولو کان بعد مدة مديدة، والتفصيل في تفسير المظهري والله اعلم.

وَاَوْحٰى فِيْ كُلِّ سَمَآءٍ اَمْرَهَا

پوهسه: چي دا جمله عطف ده پر قضاهن باندي، ومعنی الآية خلق في کل سماء ما استعدت له واقتضته الحکمة ان يکون فيها لکه ملائکه، لمر، سپوږمی، ستوري وغير ذالک مما لايعلمه الا الله کما يقتضيه کلام قتادة، او السدي ويلي دي چي عبادة عن التکوين والخلق کالامر، او دا امر تکويني مقيد دی په هغه قيد چي معطوف عليه يې مقيد ؤ يعني في يومين، او يا معنی د آيت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

داده اوحی الی اهل کل سماء او امره و کلفهم بما یلیق بهم من التکالیف، فالوحي بالمعنی المشهور او و قید ته د في يومين هم ضرورت نسته.

وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ ۖ

او موږ ښائسته کړی دی نژدې اسمان (چې د دنیا معنی ده یعني اول اسمان) په څراغانو سره چې ستوري دي.

پوښتنه: له دې آیت څخه خو داسې معلومیږي چې ستوري ټول په اول اسمان کي دي، نو داغسې ده او که څرنګه؟

ځواب: روح البيان وايي چې مراد له مصابيح څخه ټول ستوري دي چې په اسمانو کي خدای پیدا کړي دي من الثوابت والسيارات، وليس كلها في سماء الدنيا، لكن اهل الارض ته داسې معلوميږي لکه په اول اسمان کي چې وي، نو په دې سبب زينا السماء الدنيا وويل سو، روح البيان زياته کړې ده فان كل واحد من السيارات السبع والكواكب الثوابت في الفلک الثامن.

درويش وايي: چې دا رايه د اهل هيئت هم ده، او مظهري له دې څخه سخت مخالف دی، دی وايي چې ټول ستوري په اول اسمان کي دي کما هو الظاهر من القرآن، لکن پر دې تقدير د کسوف او خسوف او د هلال القمر او رفته رفته تر بدر پورې ډېر مشکل دي، لکن د دې مشکل د دفع لپاره مظهري د هغه آيت "كل في فلک يسبحون" ترجمه داسې کړې ده چې اسمان پر ځای ولاړ دی دا ستوري لکه ماهی چې په اوبو کي رفتار کوي د غسې پکښې روان دي، نو اشکال دفع دی، فتدبر.

وَحِفْظًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿١٢﴾

"حفظا" مفعول مطلق د فعل محذوف دی ای وحفظناها من الآفات يا له شيطانانو څخه چې خبرې د ملکو به يې اورېدلې، او بعض مفسرين وايي چې مفعول له دی په معنی کي کانه قال وخصصنا السماء الدنيا زينةً وحفظا.

درويش وايي: چې دا ډېر بعيد احتمال دی.

"ذالک تقدير العزيز العليم" داغه مذکور في ماقبل کي صنع د خدای ﷻ ده چې غالب دی، مانع د تقدير ده څوک نسي کېدای او ښه خبر دی د مخلوق خپل په ټولو حالاتو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَاِنْ اَعْرَضُوْا فَقُلْ اَنْذَرْتُكُمْ صٰعِقَةً مِّثْلَ صٰعِقَةِ عَادٍ وَّثَمُوْدَ ﴿١٣﴾

نو که اعراض و کړی اهل مکه له ايمان څخه، ته ورته و وايه زه تاسي بېروم له عذاب شديد مهلک څخه، لکه عذاب مهلک د عاد او ثمود، چي عاد په باد صرصر هلاک سوه او ثمود په صيحه يعني په ناره د جبرئيل ؑ هلاک سوه.

فائده: صاعقة هر هغه عذاب ته وايي چي مهلک وي له هري نوع څخه چي وي.

فائده: تخصيص د عاد او ثمود چي يې وکړی له دې سببه چي قريش په رحلة الشتاء والصيف کي پر اثارو د دغو دوو قومو تېرېږي اثار د عذاب ددویويني، حاصل د آيت دادی چي ستاسي په باره کي يا اهل مکة چي تمرد او سرکښي کوئ او ايمان نه راوړئ بل څه نه دي ياته چي پر تاسي دي عذاب نازل سي لکه پر هغه متمردو اقوامو چي عاد او ثمود وه نازل سوی ؤ، ولي تاسي ای کفارو د مکې هغسي متمرد ياست.

قانون کلي نحوي: نومان د اقوامو او قبائلو په انصراف او عدم انصراف کي تابع د استعمال د عربو دي يعني که د يو قوم نوم عربو منصرف استعمالاوه يعني کسره او تنوين يې ورکول نو هغه قوم د جد اعلی ددوی مسمی سوی دی، نو يوازي علميت پکښي سته يعني يو سبب د عدم انصراف لري او په يوه سبب عدم انصراف نسي راتلای کما تقرر في النحو، او که په استعمال کي د عربو غير منصرف مستعمل ؤ نو په تأويل د قبيلة دوه سببه پکښي موجود دي علميت او تانيث، نو دا سبب دی چي عاد ته يې تنوين ورکړی دی يعني منصرف دی، او ثمود ته يې په حالت کي د جر فتحه ورکړې ده کما هو القانون النحوي ان غير المنصرف في حالة يکون مفتوحًا، فاحفظ هذا القانون يفيدک في مواضع من القرآن الکريم.

اِذْ جَآءَتْهُمُ الرُّسُلُ

چي راغله عاد او ثمود ته رسولان.

سوال: عاد او ثمود خو دوه قومه وه، نو ولي داسي نه وويل سوه چي اذ جاء هما يعني صيغه د تثنيې به يې راوړې وه؟

ځواب: هر قوم عاد او ثمود خو ډېر خلګ وه "الرسل" حال دی من صاعقة عاد و ثمود.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: رسولان د عاد او ثمود خو دوه وه یعني هود او صالح عليهما السلام، نو جمع يې ولي راوړه؟

ځواب: مراد له جمع څخه جمع لغوي ده وهو شائع في كلام العرب.

مِنۡۢ بَيۡنِ أَيۡدِيهِمۡ وَمِنۡ خَلۡفِهِمۡ أَلَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّا ٱللَّهَۖ

یعني له ټولو جوانبو څخه، دا لفظ کنایه ده له کمال اهتمام څخه د رسل په تبلیغ کې د دین و عاد او ثمود ته. ظاهره ترجمه يې داده د لاسو د خوا او د شا د خوا، يا معنى د آيت داده چي دوى يې وېرول له عذاب څخه د امم ماضيه وُ، او د مستقبل عذاب څخه د قيامت. او دا هم احتمال سته چي مراد دي كثرة الانذار وي، والله اعلم بمراده في كتابه "الا تعبدوا" اصل يې ان لا وُ، نو د ان نون يې په لام کي د لا مدغم کړی، ان مخفف د مثقل دی باضمار ضمير الشان، او د لا تعبدوا سره کلمه د باء مصدر ده ای بان لا تعبدوا "الا الله" چي تاسي به عبادت نه کوئ بېله يوه واحد لاشريک خدای یعني توحيد المعبود بالحق.

قَالُواْ لَوۡ شَآءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ مَلَٰٓئِكَةٗ فَإِنَّا بِمَآ أُرۡسِلۡتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ۝١٤

دوی وویل (ای عاد و ثمود) که اراده وای د خدای زموږ (مفعول د شاء محذوف دی ای ارسال الرسل) را نازلي کړي به يې وای ملکي په رسالت سره، نو موږ په هغه شي یعني التوحيد ستاسي په زعم منکر يو، ولي تاسي خو مثل زموږ ياست څه فضيلت پر موږ لرئ.

درويش وايي: چي و مشرکانو ته د هر وخت عجب حماقت دی چي رسالت چي ډېره کښته رتبه ده تر الوهيت پر بشر چي رسول دی چي هغه مشرف دی پر بتانو يې روا نه باله. او الوهيت چي تر هغه لوړه درجه نسته پر بتانو چي جمادات دي لا تنفع ولا تضر دوی عقيده پر درلوده.... مصرع: اين خيالست و محال است و جنون.

بغوي ؒ له جابر بن عبد الله رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي يو جماعت د قريشو و ابوجهل ته وويل چي پر موږ حال د محمد پوشيده دی یعني چي دی شاعر دی، کاهن دی او که ساحر دی (د دوی احتمال د نبي والي په دماغو کي نه وُ، که وای هغه احتمال به يې هم راوړی وای) نو که موږ د اسي يو سړی تلاش کړی وای چي عالم په شعر، کهانت او سحر سره وای. نو هغه سړي به د محمد ﷺ سره خبري کړي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وای بیا به هغه موږ ته راغلی وای او دده صحیح حال به یې موږ ته بیان کړی وای، نو عتبه بن ربیعه وویل والله لقد سمعت شعر و کهانة و سحر وعلمت من ذالک علمًا وما یخفی علي ان کان کذالک، یعني که دی ؤ یو له دغو درو ډلو څخه، نو دوی اجازه ورکړه چي ورسره خبري ورسره وکړه حال یې معلوم کړه، نو عتبه مذکور د علیه الصلوة والسلام کور ته ورغلی نو علیه الصلوة والسلام له کوره ورته راووتی، نو عتبه ورته وویل یا محمد انت خیر ام هاشم (ته خیر یې که هاشم، چي د علیه الصلوة والسلام لوړ نیکه ؤ) بیا یې ورته وویل چي ته خیر یې که عبد المطلب چي د علیه الصلوة والسلام نیکه ؤ، بیا یې ورته وویل چي ته خیر یې که عبد الله چي د علیه الصلوة والسلام پلار ؤ، بیا یې ورته وویل چي نو ته ولي بښکنځل کوې زموږ خدایانو ته یعني دا وایې چي دا جمادات دي لاتنفع ولاتضر او زموږ پلرونه او نیکه ګان ګمرهان بولې، او که ته په دعوی کي د رسالت ریاست غواړې موږ به ستا سره قرار داد د ریاست وکړو تر څو چي ته ژوندی یې، او که شهوت در باندي غالبه دی موږ به تاته لس ښځي په نکاح درکړو چي ستا خوښي وي من ای بنات قریش، او که ته مال غواړې چي تجارت په وکړې موږ قریش به تاته دومره نقود درکړو چي ته غني سې او ستا پس مانده ګان هم یعني زامن، عتبه چي خبري کولې رسول اللهﷺ خاموش ناست ؤ، نو کله چي د عتبه خبري خلاصي سوې نو علیه الصلوة والسلام په قرائت د قرآن داسي شروع وکړه، بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ. حٰمٓ ﴿١﴾ تَنۡزِیۡلٌ مِّنَ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ ﴿٢﴾ کِتٰبٌ فُصِّلَتۡ اٰیٰتُهٗ قُرۡاٰنًا عَرَبِیًّا لِّقَوۡمٍ یَّعۡلَمُوۡنَ ﴿٣﴾ اِلی قوله فَاِنۡ اَعۡرَضُوۡا فَقُلۡ اَنۡذَرۡتُکُمۡ صٰعِقَةً مِّثۡلَ صٰعِقَةِ عَادٍ وَّ ثَمُوۡدَ. تر اخیره پورې، نو عتبه یې پر خوله مبارکه لاس ورکښېښنو، بیا یې خبري د صله رحمی سره وکړې، عتبه ولاړی کور ته ولم یخرج الی قریش مدة ابو جهل وویل یا معشر قریش، ما نری عتبة الا سبنا الی محمد، یعني د خپل دین څخه اوښتی دی او میل یې محمد ته کړی دی، لکه چي محمد به ښه ډوډۍ ورکړې وي درځئ چي ورسو عتبه ته، خیر خو عتبه یې له کوره راویستی، ابو جهل ورته وویل یا عتبه ما حبسک عنا الا انک صبوت الی محمد یعني ته مرتد سوې له خپل دین څخه و محمد ته، او دده ډوډۍ ډېر خوند درکړی دی، که ته یا عتبه په مال اړ یې موږ به تاته مال جمع کړو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي ستا احتياج په دفع سي، او د محمد له ډوډۍ څخه مستغني سې، عتبه ته ډېر غضب ورغلی، او قسم يې واخستی که زه ابداً له محمد سره خبري وکړم يعني په دې باره کي چي تاسي زه ور استولی وم وقال عتبة والله لقد علمتم اني اکثر قريش مالاً ولکني اتيته يعني چي زما اراده وه هغه ټولي خبري مي ورسره وکړې فاجابني بشيئ اشارة و تلاوت د سورة حم وکړه والله ما هو بشعر ولا کهانة ولا سحر او عتبه هغه د عليه الصلوة والسلام سورة ټوله قريش او ابوجهل ته وواېه الی قوله تعالی فان اعرضوا فقل اني انذرتکم صعقة مثل صعقة عاد و ثمود، ما يې پر خوله لاس ور ونيوی، او د صله رحمې روی مي ورته شفيع کړې، عتبه دوی ته وويل لقد علمتم چي تاسي ښه خبرياست چي محمد چي يو خبره وکړي هغه دروغ نه ګرځي، فخفت ان ينزل عليکم العذاب، زه وېرېدم چي پر تاسي به عذاب نازل سي.

فائده: محمد بن کعب قرظي ؒ وايي چي ماته رسېدلې ده دا چي عتبه بن ربيعه کان سيداً حليماً.

درويش وايي: چي په بل روايت کي د محمد بن کعب قرظي ؒ داسي راغلي دي چي عتبه بن ربيعه قريشو ته وويل يا معشر قريش اطيعوني (زما په خوله وکړئ) خلوا مابين هذا الرجل (يعني محمد ﷺ) يعني کار مه په لرئ، و بين ما هو فيه يعنی دعوی الرسالة فاعتزلوه فوالله ليکونن لقوله الذي سمعته نباء (يو شان سته) نو که دی نور عرب د مابينه يوسي يعني قتل يې کړي نو تاسي دده له قتل څخه خلاص سواست د بل چا په وژلو سره، او که دی غالب سو پر نورو عربو، نو دده سلطنت ستاسي سلطنت دی لانه من قومکم قريش، او دده عزت ستاسي د قريشو عزت دی نو به تاسي نژدې د خلکو ياست وده ته لکونه قريش مثلکم، نو د ابو جهل ډلي و عتبه ته وويل: سحرک والله يا ابا الوليد (والله پر تا محمد سحر کړی دی، ابو الوليد د عتبه کنيت دئ) قالوا: په خپله غوږه ژبه سره عتبه ورته وويل چي دا خو زما شخصي رايه ده او نصيحت دی و تاسي ته فاصنعوا ما بدأ لکم (تاسي دده سره هر څه چي کوئ وه يې کړئ، انتهی).

درويش وايي: ومع هذا عتبة بن ربيعة ايمان را نه وړی، کريمه "يهدي من يشاء" او علماء ټوله وايي چي ايمان موهبي شی دی، والله اعلم بالصواب.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ

کلمة فاء لتفصیل، هر څه چي عادیان وه هغو تکبر شروع کړی پر اهل الارض باندي بېله حقه (د بلاد یمن) .. بیت:

تکبر عزازیل را خوار کرد .... بزندان لعنت گرفتار کرد

علماء په یوه خوله وایي چي اول تکبر له ابلیس څخه صادر سوی دی چي خدای ؒ ده او ټولو ملکو ته امر وکړی چي ادم ؑ ته سجده وکړئ فسجد الملائکة کلهم اجمعون، او ابلیس منع وکړه، څرنګه چي خدای ؒ له ده څخه پوښتنه وکړه چي ولي دي سجده ونه کړه؟ ده په جواب کي ورته وویل: انا خیر منه خلقتني من نار وخلقته من طین.

فائده: تفصیل یې په عاد سره وکړی له دې سببه چي دوی تر ثمود دمخه وه.

وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً

او وویل (هغه وخت چي دوی وبېرول له عذاب څخه د خدای ؒ نو دوی په خپل قوت او شوکت خطاوتل. نو داسي یې وویل) څوک دی سخت تر موږ من حیث القوة (نو قوة تمیز دی له نسبت څخه چي دوی وکړی د اشد و ځانو ته یعني موږ دفع د عذاب په خپل قوت سره کوو) تاریخ وایي چي د میانه سړي قد اتلس (۱۸) ګزه ؤ او یوه د دوی له غره څخه لویه ګاره جلا کړه هر ځای چي به یې زړه غوښتی هورې به یې وغورځول، قال الله تعالی ردًا علیهم.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۖ وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ۝

الاستفهام للانکار وکلمة الواو معطوف علی مقدر (کما هو القانون في النحو وقد مر مرارًا في هذا التفسیر، والتقدیر ههنا قالوا ذالک ولم یروا ای لم یعلموا) ترجمه: آیا نه وینی دوی چي په تحقیق هغه خدای ؒ چي دوی یې پیدا کړي دي هغه خدای ؒ قوي او اشد دی تر دوی په قوت او قدرت کي، او وه دوی په آیاتو یعني په معجزاتو سره زموږ چي انکار یې کاوه.

فائده: وکانوا عطف دی پر قالوا.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ

موږ واستاوه (عطف دی پر کانوا) پر دوی باد "صرصرًا" یعني شدید الصوت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اوشديد البرد والضر البرد، چي عاديان به يې پورته كړه د اسمان پرخوا او پر سرو به يې ايله كړه، په هغه ورځو كې چې منحوسې وې ددوى په حق كې، الضحاك وايي چې خداى پر دوى درې كاله باران بند كړى او وچ باد به جاري و، وقيل كان الريح جاريًا في اخير الشوال له يوې چهار شنبې څخه تر چهار شنبې پورې په دوهمه چهار شنبه ټوله خلک هلاک سوه، وفي الحديث الصحيح ثموديان د پاسه باد يعني مشرقي باد هلاک كړه واهلكت عاد بالدبور، يعني د كښتني باد يعني غربي.

لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا

چې زه په دوى وڅكم يعني نازل كړم (يعني ليس المراد ذوق الفم) عذاب د سپكاوي، په دې ناقص يا نژدې ژوند كې

پوه سه: چې اضافت د عذاب و خزي ته اضافت د موصوف دى و صفت ته مثل رجل الحرب وحاتم الجود.

فائده: توصيف د عذاب په خزي سره مبالغة دى لكه زيد عدل وكذا في المثالين المذكورين، تدبر.

وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَخْزٰى وَهُمْ لَا يُنْصَرُوْنَ ۝

او هر آئينه عذاب د اخيرت ډېر د اهانت دى.

فائده: په آيت كريمه كې "اخزى" صفت وګرځاوه كه څه هم اخزى خو كافر دى مجازًا مبالغةً "وهم لاينصرون" ددوى سره كومک نه كړل كېږي چې عذاب دې څني دفع كړل سي.

وَاَمَّا ثَمُوْدُ فَهَدَيْنٰهُمْ

او هر څه چې ثمود وه موږ دوى ته هدايت وكړى يعني دلالت پر خير (چې ايمان دى او شر چې كفر او شرک دى) چې دې هدايت ته په اصطلاح كې ارائة الطريق وايي يعني رسول مؤيد بالمعجزت مو وروستاوه.

فَاسْتَحَبُّوا الْعَمٰى عَلَى الْهُدٰى فَاَخَذَتْهُمْ صٰعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُوْنِ

دوى مختاره كړى جهل او شرک پر هدايت او ايمان، نو دوى ونيول اواز مهلک بالاستيصال د اسمان له خوا څخه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بوه سه: چي صاعقة په پښتو تکه بولي چي تېز اور دى چي له وريځي ځخه راشوه سي، دلته هغه معنى مراد نه ده بلکې مراد ځني صوت مهلک دى د اسمان له خوا ځخه.

بوه سه: چي اضافت د صاعقة و عذاب ته او توصيف د عذاب په هون سره مجاز دى لپاره د مبالغي.

بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿١٧﴾

يعني باختيار الكفر والضلالة على الهدى والايمان، والباء للسببية وكلمة ما موصولة والعائد محذوف اى بسبب شيئ يكسبونه.

وَنَجَّيْنَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ ﴿١٨﴾

او مونږ نجات ورکړى له صاعقه ځخه و هغو کسانو ته چي ايمان يې راوړى وُ او د له خداى ﷻ ځخه بيرېدل.

وَيَوْمَ يُحْشَرُ اَعْدَآءُ اللّٰهِ اِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوْزَعُوْنَ ﴿١٩﴾

(ويوم) اى اذكريا محمد ﷺ و مکي والو ته هغه ورځ، چي جمع کړل کېږي دښمنان د خداى ﷻ (چي کافران دي من اى نوع کانوا) و اور ته، نو دوى شړل کېږي اور ته او که په زوره د خزنة النار له خوا ورغورځول کېږي اور ته، او قتاده او سدي رح وايي چي يحبس اولهم على اخرهم چي سره غونډ سي بيا دوږخ ته ور غورځول کېږي، بيضاوي رح وايي هي عبارة عن كثرة اهل النار.

درويش وايي: چي اهل النار په غايت الغاية کي د کثرة دي ولا يعلم کثرتهم الا الله تعالى، حتى غاية د يحشروا او يوزعوا.

حَتّٰٓى اِذَا مَا جَآءُوْهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ

چي دوى ورسي يعني حاضر سي، شاهدي اداء کړي پر دوى اورېده د دوى يعني غوږونه

بوه سه: چي کلمه د ما زائده ده لپاره د تاکيد اتصال الشهادة بالحضور.

فائده: اسماعهم يې نه دوايه او سره ددې چي شاهدي خو غوږونه اداء کوي لان السمع في الاصل مصدر وان كان المراد به الاذن، شاهدي د غوږو په هغه شي چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په دوی حرامي خبري اوربدل سوي وي لکه غیبت او بهتان چي څوک یې پر چا وایي او د بل سړي غوږ رونه یې اوري.

وَاَبْصَارُهُمْ وَجُلُوْدُهُمْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ۝

او سترګي د دوی (چي په شهوت یې و ښځي ته کتلي وي، ابصار یې جمع راوړی لان المراد به العین لا المعنی المصدري، قالوا النکتة للغار لا للقار، فتأمل) او پوستونه د دوی، یعني ظاهر بدن د دوی (چي ده لمس د حرام په کړی وي) کلمه د ما مصدریه ده ای بعملهم ویحتمل ان تکون موصولة فالعائد الی ما محذوف ای بالذي یعملونه به.

پوه سه: چي السدي وایي چي مراد له جلود څخه فروج دي لکن ګناه خو یوازي پر فرج نه ده، فالظاهر العموم لیتناول اللمس الحرام ایضًا وقال مقاتل ینطق جوارحهم یعني مراد د شهادة څخه مطلق دی کما یدل علیه الحدیث الصحیح الذي رواه مسلم عن انس ﷺ چي مورږ د علیه الصلوة والسلام سره ناست ؤ فضحک (ده خندل او وه یې ویل) هل تدرون ما اضحک؟ تاسي خبر یاست چي زه پر څه شي خاندم؟ صحابه کرامو ﷺ ورته وویل الله ورسوله اعلم قال من مخاطبة العبد ربه یعني یوم القیامة (درویش وایي چي دا حدیث د وحي خفي له جملې څخه دی) یقول: بنده وایي د خدای په نزد آیا ما تا ته پناه نه ده راکړې له ظلم څخه یعني په ورځ د قیامت، ظلم زه کوم پر بنده فیقول یعني الله بلی، هو ما تا ته پناه درکړې ده له ظلم څخه. نو بنده ورته وایي چي زه د چا شاهدي نه قبلوم الا شاهدًا مني یعني د کرام کاتبین شاهدي نه قبلوم، نو خدای پاک ورته وایي: کفی بنفسک الیوم علیک شهیدًا، فیختم علی فیه، نو پر خوله یې مهرور ولګوي یعني خبري نه سي کولای، ویقال لارکانه واعضائه انطقي خبري وکړئ فینطق باعماله، وروسته یې ژبه ایله سي یعني خبري شروع کړي، نو دی خپلو اعضاؤ ته وایي بعدًا لکن وسحقًا فلکن انا فعل، د خدای له رحمت څخه لیري سئ او هلاک دي وي تاسي لره ما ستاسي د اور څخه د ساتلو لپاره د خدای سره بحث او خبري کولې یعني هغه د مخه خبري چي ذکر سوي.

پوښتنه: بیله ژبه نور اعضاء د انسان څرنګه خبري کولای سي؟

ځواب: د دې خبري جواب به په راتلونکې آیت کې راسي، او دا غه رنګه په صحیح

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حدیث کې چې روایت یې ابن مسعود رضی الله عنه کړی دی چې یوه ورځ موږ څو کسه د علیه الصلوٰة والسلام پر کاسه پره وو دی، ناست وُ او موږ ټولو د کاسې تسبیح اورېدلې، او داغه رنګه په صحیح حدیث کې چې روایت یې بخاري کړی دی راغلي دي علیه الصلوٰة والسلام وایي چې زه هغه ډبره اوس هم پېژنم چې زه غار حرا ته تلم (یعني قبل النبوة والوحي) دې ډبرې به وویل السلام علیک یا رسول الله. او داغه رنګه په صحیح حدیث کې راغلي دي چې یوې ښځې د یهودانو په خیبر کې علیه الصلوٰة والسلام ته په مېلمانۍ د پخو غوښو راوړه او په وړلې کې د پسه یې ډېر زهر اچولي وه، چې د علیه الصلوٰة والسلام د ولې غوښې خوښې وې. نو علیه الصلوٰة والسلام چې یوه یا دوې ګولې وخوړلې اصحابو رضی الله عنهم ته یې وویل چې لاسونه پورته کړئ په غوښو کې زهر دي. بیا یې هغه ښځه راغوښتل چې تا په دې غوښو کې زهر اچولي وه؟ هغې ورته وویل چې چا درته وویل، علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چې دغه د پسه ولې راته وویل، نو هغې اقرار وکړی چې هو ما زهر وراچولي وه، دې وویل چې زما د زهر اچولو څخه مقصد دا وُ چې که دا سړی نبي په رشتیا وُ خو زهر تاوان نه ورته کوي او که نبي نه وُ د غمه به یې موږ یهودان خلاص سو یعني زهر به یې ووژني، الی اخیر الحدیث، او نور ورته حدیثونه ډېر دي، وفیما اوردناه کفایة لاهل البصیرة، والحاصل چې په نېز د اهل السنة والجماعة د خبرو کولو لپاره بنیة انساني شرط نه ده للحیات والعقل والقدرة، یعني مع الله تعالی.

وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا ۖ قَالُوا أَنطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾

وویل دغه کسانو چې د دوږخ اچولو لپاره راجمع کېدل، تاسې ولې شاهدي اداء کړه پر موږ باندې بعداً الکن کما مر في حدیث مسلم.

درویش وایي: چې هغه آیت چې ما وعده کړې وه چې د دې پوښتنې جواب به په راتلونکي آیت کې راسي، ترجمه: پوستوکو ورته وویل چې موږ پر نطق راوستلو هغه ذات چې الله دی چې ملکه (قدرت) د نطق او د خبرو یې و هر شي ته ورکړې ده.

درویش وایي: چې بخاري او مسلم او بغوي رحمه الله له ابن مسعود رضی الله عنه څخه داسې روایت کړی دی چې سره جمع سوه په وړاندې د البیت الشریف دوه کسه د ثقیف د قبیلې خلګ او یو قریشي یا دوه قریشان او یو د ثقیف د قبیلې (درویش وایي چې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دا تردید شک د راوي دی) کثیر شحم بطونهم (چې د پړي وې وازګي د نسو ددوی) قلیل فقه قلوبهم (او لږ وه هوشیاري د زړو ددوی) نو یوه ددې درو کسانو څخه وویل اترون ان یسمع الله ما نقول (ستاسي خیال دی چې خدای به اوري دا زموږ خبري) هغه بل ورته وویل یسمع ما جهرنا ولا یسمع ما اخفینا (په زوره خبري اوري او نه یې اوري که موږ کرار خبري سره کوو) هغه بل ورته وویل ان یسمع ماجهرنا فانه یسمع ما اخفینا (که یې د جهر خبري اورېدلې نو ما اخفا هم اوري)

وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ

تاسي په وخت د فواحشو کولو ځانونه پټول یعني په دنیا کې (ان یشهد) په حذف د جر ای عن) پر تاسي به شاهدان وي ستاسي اورېدل او ستاسي لیدل او ستاسي پوستونه، یعني لکه د خلکو څخه چې مو ځانونه پټول په وخت کې د فواحشو کولو چې رسوا نه سم په خلکو کې. فالمعنی ماکنتم تظنون ان جوارحکم تشهد علیکم ای بالفواحش فلهذا له جوارحو څخه مو ځانونه نه پټول.

وَلَٰكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾

لکن دا مو ګمان و چې په تحقیق خدای ج علم نه لري پر ډېرو کارو چې تاسي یې عمل کاوه یعني هغه کارونه چې موږ یې په پرده وکړو نو هم له دې کبله مو فواحش په پرده کې کوله.

وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْدَاكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾

نو دغه ظن ستاسي (ذالکم مبتداء ده) چې تاسي یې کوئ (ارداکم) ای اهلککم (دا یې خبر دی او داسي هم ممکنه ده چې ظننتم بدل وي د اسم اشاره څخه او رداکم دې خبر وي) نو تاسي وګرځېداست چې په خسران کې د قیامت واقع سواست، په وروسته آیت کې خدای جل جلاله ددوی حال بیانوي.

فَإِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ ۖ وَإِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ ﴿٢٤﴾

که دوی صبر وکړي پر اور د دوږخ. نو اور ددوی کرار ګاه ده یعني لا خلاص لهم عنها. او که دوی طلب د رجوع وکړي و هغه شي ته چې ددوی خوښه وي او خدای جل جلاله

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

له ځانو څخه راضي کړي يعني دنيا ته يې رد کړي او ايمان راوړي او اعمال صالحه وکړي، نو ددوی څخه خواست د اجابت نه کول کېږي، ولي دا ايمان اضطراري دی.

وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَآءَ فَزَيَّنُوا لَهُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

موږ استولی دی دوی ته (يعني کفارو ته) (قرناء) جمع د قرين ده لکه کرماً جمع د کريم ده په معنی د مثل ددوی من الشياطين يا د قرين معنی خطايستونکی والمآل واحد، نو هغو قرناؤ و دوی ته ښائسته کړی هغه شی چي په مابين کي د لاسو ددوی دی يعني حاضر دی (يعني امور الدنيا واتباع الشهوات) او هغه چي تر دوی وروسته دي يعني انکار الآخرة والبعث بعد الموت.

وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِىٓ أُمَمٍ

او ثابته وګرځېدل پر دوی کلمه د عذاب د خدای[۴] (في امم) حال دی له ضمير مجرور څخه د عليهم ای کائنين في جملة امم.

قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿٢٥﴾

په تحقيق تېر سوي دي تر دوی دمخه (قد خلت آه، صفت دی د امم) له انسانانو او پېرانانو څخه (من الجن والانس، دا هم صفت دی د امم) انهم کانوا خٰسرين. دا جمله علت ده د استحقاق د عذاب ددوی و خسرانهم ددوی دا دی چي مختاره کړي يې دي اسباب د عذاب يعني کفر او د نار پر اسبابو د رحمت من الايمان والطاعة چي اسباب د ځای د رحمت دي من الجنة ونعيمها.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَٰذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ

و ويل هغه کسانو چي کفر يې کړی ؤ، چي د اهل مکه رئيسان وه و خپلو اتباعو ته يا معنی دا ده چي بعض ددوی و بل بعض ته و ويل، غوږ مه نسئ و دې قرآن ته يعني په پټه مه ورته کښېنئ (والغوا فيه) اخرج ابن ابی حاتم[۲] عن ابن عباس[۵] کان النبي ﷺ وهو بمكة اذا قرأ القرآن يرفع صوته (په ډېر جهر سره به يې وايه) مشرکانو د مکې چي به د عليه الصلوة والسلام و قرائت ته غوږ نيولی ؤ، نو هغه به دوی شړل او دا به يې ورته ويل لاتسمعوا لهذا القرآن وأتوا باللغو چي محمد دا قرآن وايي نو تاسي داسي فعل کوئ چي دده فکر سره مشوش سي، نو عليه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الصلوة والسلام چي به قرآن شروع کړی چا به شپېلکی کاوه او چا به چکچکي کولې چا به اېله ناري وهلې چا به غزلي ويلې، وعلى هذا فقس، نو مراد له الغو څخه ما لا اصل له، او ابو العالية رح وايي چي د لغو معنى داده په آيت کي چي دی قرائت شروع کړي تاسي دده عيبونه شروع کړئ يعني ناحقه عيبونه پوري غوټه کوئ مثلاً، يا شاعر يا کاهن يا ساحر يا مجنون يا مفتر.

لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ۝

نو شايد دده پر قرائت به غالبه سئ، يا پر خودي محمد ؑ به غالبه سئ چي باره به قرائت نه وايي په مسجد الحرام کي.

فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا

نو موږ به دوی ته رسوو (يعني ليس المراد زوق الفم بلا الاصابة) عذاب سخت چي اندازه د هغه عذاب څوک نسي کولای.

سوال: کفار خو د مخه ذکر سوه، نو ضمير يې ولي نه راجع کاوه؟

ځواب: لپاره د تسجيل د کفر پر دوی او لپاره د شمول د حکم د نورو کافرانو چي د کفار مکه کاروونه کوي، وضع د ظاهر يې پر ځای د مضمر وکړه.

وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

زه به دوی ته جزاء ورکړم د سيئاتو د عملو ددوی، نو د اسوء په معنی د تفضيل نه دی بلکې په معنی د صفت مشبه دی، او يا معنی داده چي زه به دوی ته جزاء د کفر ورکړم چي هغه ډېر لوی بد کارو چي دوی يې په دنيا کي عمل کاوه يعني نور معاصي يې هم کول لکن کفر لوی بد کار و، نو اسم تفضيل پر خپله معنا پاته دی، له ابن عباس رض څخه روايت دی عذابًا شديدًا يوم بدر ده (چي په شمول د فرعون الامة ابو جهل او ويا کسه ووژل سول او اوويا په حصارت ونيول سول) واسوی الذي کانوا يعملون في الاخرة انتهی، چي دا تفسير په اعتبار د واقعي د کفار د مکي دی يعني لا تسمعوا لهذا القرآن آه.

ذَٰلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ ۖ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ ۖ

(ذالک) ای الاسوء عذاب، مبتداء ده) جزاء او عذاب دی د دښمنانو د خدای ؑ دا خبر د ذالک دی (النار) عطف بيان دی د جزاء يا خبر د مبتداء محذوفي دی، دوی لره په آخرت کي ځای د اقامت ابدي ستته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جَزَآءً بِمَا كَانُوْا بِاٰيٰتِنَا يَجْحَدُوْنَ ۝

(جزآء) مفعول د فعل مقدر دی ای يجزون او دا جمله تاكيد د ماسبق ده) په سبب ددې چي دوی وه په دنيا کي له آياتو څخه زموږ چي قرآن کريم دی انکار يې کاوه.
يا معنی دا ده يلغون عند تلاوة القرآن.

سوال: په قرآن کريم کي خو جحود ذکر دی چي معنی يې انکار دی کما مر في التفسير الاول، نو اراده د يلغون آه څرنګه ښي روا ده؟

ځواب: ذکر سبب دی چي جحود دی مراد ښي مسبب دی چي لغو عند قرائة القرآن، وهذا مجاز شائع في العربية.

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا رَبَّنَآ اَرِنَا الَّذَيْنِ اَضَلّٰنَا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ

او وويل هغه کسانو چي کفريې کړی ؤ، ای ربه زموږ په موږ ووينې هغه کسان چي موږيې ګمراهان کړي ؤ، که د جن وي مراد ښي شيطانان دي او که د انس څخه وه چي مراد ددوی رئيسان دي چي دوی به يې له اسلام راوړلو څخه منع کوله جبرًا.

درويش وايي: چي کفروا اګرچه ماضي ده او دا قول د کفارو خو په دوږخ کي دی و هغه مستقبل بعيد دی، بايد يقول الذين وای، لکن چونکه دا قول موعود د خدای عزوجل مستحق الوقوع لامحالة دی نو لکه ماضي دی، دا جمله عطف ده پر مضمون د کلام سابق ای عذبوا وقالوا يعني يقولون بعد مايلقون في النار.

نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ اَقْدَامِنَا لِيَكُوْنَا مِنَ الْاَسْفَلِيْنَ ۝

چي موږ وګرځوو لاندي تر پښو زموږ يعني په اور کي يعني عذاب يې سخت وګرځي (ليكونا من الاسفلين) دوی وګرځيده، قال ابن عباس رض ليكونا اشد عذابًا منا، يعني په ثقل سره زموږ.

اِنَّ الَّذِيْنَ قَالُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا

په تحقيق کومو خلکو چي وويل چي رب زموږ الله دی (يعني د زړه په اخلاص سره اعترافًا او په خوله سره اقرارًا) "ثم استقاموا" يعني بيا پر ځانو لازم وګرځوي طريق مستقيم يعني په طاعاتو کي او په ترک کي د منهياتو، په روايت د ابی بکر الصديق رض راغلي دي چي ده د صحابه رض څخه پوښتنه وکړه چي تاسي څه وايا ست په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تفسير کي د دغو دوو آياتو (ان الذين قالوا ربنا الله ثم استقاموا، والذين آمنوا ولم يلبسوا ايمانهم بظلم) نو صحابه کرامو رض ورته وويل چي معنی يې دا ده الذين قالوا ربنا الله ثم عملوا بها واستقاموا على امره تعالى فلم يذنبوا ولم يلبسوا ايمانهم بظلم ثم لم يذنبوا اصلاً، قال ابوبكر رض لقد حملتموها على امر شديد (يعني ددي دوو آيتو تاسي ډېر سخت او ګران تفسير وکړی) بلکي معنی يې دا ده الذين امنوا ولم يلبسوا ايمانهم بظلم يقول بشرک والذين قالوا ربنا الله ثم استقاموا يعني لم يرجع الى عبادة الاوثان، كذا في ازالة الخفاء للشيخ ولي الله المحدث الدهلوي.

وروى النسائي والبزار وابو يعلى وغيرهم عن انس رض قالوا قرء علينا رسول الله ﷺ هذه الآية ان الذين قالوا ربنا الله ثم استقاموا قد قالها ناس من البأس (د عذاب له سببه او له تکليفه) ثم كفروا اكثرهم فمن قالها يعني ربنا الله حتى يموت فهو ممن استقام عليها، او كما قال رسول الله ﷺ.

درويش وايي: چي د ابوبكر رض تفسير او ددې حديث نبوي تفسير اسهل او اشمل تفسير دی والله اعلم.

پوهه: چي کلمه ثم لپاره د تراخي د استقامت په رتبه کي تر اقرار يعني ربنا الله، او مظهري رح وايي چي مراد له استقامت څخه الاعتدال وعدم الزيغ والانحراف عن الحق بوجه من الوجوه لا في الاعتقاد ولا في الاعمال، ومنه الصراط المستقيم في سورة الفاتحة اهدنا الصراط المستقيم اى الطريق السوي الذي يوصل سالكه الى المطلوب النية (چي تلونکی پر هغه لار مستقيم خامخا و مطلوب ته رسوي يعني رضى الرحمن والدخول الاولى في الجنان، نو استقامت لفظ مختصر دی لکن په معنی کي ټول له شرائع او احکام نغښتي دي من الاتيان بالمأمورات والاجتناب عن المنهيات على سبيل الدوام والثبات.

درويش وايي: چي داسي استقامت په عصر حاضر کي يعني سنه (۱۴۳۲ هـ) بلکي تر دې ډېر دمخه هم نادر دی غاية الندرة الا من وفقه الله عزوجل، رزقنا الله الاستقامة المذكورة بمحض فضله وكرمه وذالک ليس على الله بعزيز.

درويش وايي: چي څرنګه دا استقامة لفظ اخصر ؤ او معنی يې ټوله دين اسلام ته شامل ده. لکه هغه حديث چي سفيان بن عبد الله الثقفي رض چي د عليه الصلوة والسلام

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

څخه پوښتنه وکړه چي یا رسول الله ﷺ ماته په اسلام کي یو داسي جامع خبره وکړه چي بیا سوال ونه کړم احداً وفي روایة غیرک، قال ﷺ قل امنت بالله ثم استقم.

درویش وایي: چي د ابوبکر الصدیق رضي الله عنه تفسیر تاسي واورېدی، او عمر بن الخطاب رضي الله عنه یې داسي تفسیر کړی دی ان تستقم علی الامر والنهي، او عثمان بن عفان رضي الله عنه یې داسي تفسیر کړی دی: اخلصوا العمل لله تعالی، او علي بن ابی طالب رضي الله عنه وایي: ادوا الفرائض، او ابن عباس رضي الله عنهما یې داسي تفسیر کړی دی: استقاموا علی اداء الفرائض، او الحسن رحمه الله وایي استقاموا علی امر الله فاعملوا بطاعته واجتنبوا معصیة، او مجاهد رحمه الله او عکرمه رحمه الله وایي استقاموا علی شهادة ان لا اله الا الله، او مقاتل رحمه الله وایي استقاموا علی معرفة الله فلم یرتدوا.

درویش وایي: چي دا ټولي معاني سره نژدې دي، فتأمل فیها.

تَتَنَزَّلُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُواْ وَلَا تَحۡزَنُواْ

نازلېږي پر دوی ملکي لپاره د بشارت، ابن عباس رضي الله عنهما وایي عند الموت وقال قتادة ومقاتل اذا قاموا من قبورهم، وقال وکیع بن الجراح رحمه الله البشری یکون في ثلاثة مواطن، زیری په درو ځایو کي کېږي، عند الموت وفي القبر وعند البعث.

پوه سه: چي د الا اصل ان لا ؤ نون یې په لام کي مدغم کړی، نو ان مفسره دی د تتنزل علیهم، وترجمة الآیة: یعني تاسي مه بېرېږئ د ما تقدمون علیه من امور الآخرة، کذا قال مجاهد رحمه الله، او غم مه کوئ پر ما خلفتم من المال والاولاد (ولي چي خدای ج وایي چي زه ستاسي خلف په هغو یعني د رزق او حفاظت لپاره، او عطاء بن ابی رباح رحمه الله وایي لاتخافوا عن العقاب ولاتحزنوا علی صدور العصیان فان الله یعفوها لکم)

وَأَبۡشِرُواْ بِٱلۡجَنَّةِ ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ ۝

او خوشحاله واوسئ په دخول د جنت هغه جنت چي ستاسي سره یې وعده کړې سوې وه له جانبه څخه د خدای ج پر ژبه د رسولانو ع، ابو نعیم له ثابت بناني رحمه الله څخه روایت کړی دی چي ده سورة حٰم السجدة تلاوت کاوه دې ځای ته چي راورسېدی تتنزل علیهم الملائکة نو یې داسي وویل بلغنا، موږ ته رارسېدلي ده چي عبد مؤمن چي له قبره څخه راووزي یعني بالنفخة الثانیة، نو هغه دوې ملکي چي په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ژوندكي دده سره ورسره وي هغه ملكي دده ته وايي لاتخف ولا تحزن وابشر بالجنة التي كنت توعد. قال اى الراوي فيأمن من الله خوفه د خداى ؒ له پېري څخه بېغمه سي او ستركي يې خنكي سي چي كنايه ده په عربي ژبه كي.

نَحْنُ اَوْلِيٰٓؤُكُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِ

اى موږ ستاسي دوستان ؤ او ستاسي سره درسره ؤ په دنيا كي چي د شيطانانو څخه به مو ساتلاست او په زړو كي مو الهام د خير درته كاوه على رغم الشياطين چي په وسوسو به يې شر په زړو كي دراچاوه، او موږ ستاسي دوستان يې په اخرت كي يعني چي نه در څخه جلا كېږو تر څو چي تاسي جنت ته داخلېږئ.

وَلَكُمْ فِيْهَا مَا تَشْتَهِيْٓ اَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيْهَا مَا تَدَّعُوْنَ ﴿۳۱﴾

او تاسي لره په جنت كي هغه كرامات او لذات سته چي ستاسي زړونه په خوشحاله كېږي، او تاسي لره په جنت كي دعاء يعني تمنى او طلب يې كوئ.

نُزُلًا مِّنْ غَفُوْرٍ رَّحِيْمٍ ﴿۳۲﴾

مهماني ده له جانبه څخه د بخښونكي او مهربان خداى ؒ.

فائده: د نزلاً د لفظه دا معلومه سوه چي هغه دوى چي يې تمنّى درلوده نسبت و هغو نعمتو ته چي خداى ؒ دوى ته وركړه دوى يې تصور هم نه ؤ كړى لكه مهماني د مهمان نوازسري چي د مېلمه هيڅ طمع د داسي مهمانۍ نه وي.

درويش وايي: چي د نزلاً من غفور رحيم تر عنوان لاندي صائب اصفهاني ؒ چي يو ناموړى محقق شاعر دى داسي وايي:

ازين چه سود كه در گلستان وطن دارم .. مراكى عمر چو نرگس بخواب ميگذرد

بايزيد بسطامي ؒ وايي:

شربت كأسا بعد كأس.... فما نفذ الشراب ولا رويت

وَمَنْ اَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَآ اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحًا

(من) الاستفهام للانكار اى لا احد احسن (قولا) از جهت سخن تمييز من نسبت احسن الى من) او په خپله هم عمل صالح كوي يعني فيما بينه وبين ربه، يعني داسي وخداى ؒ ته نه وي لكه يو شاعر چي وايي:

واعظان چون جلوه درمحراب و ممبر ميكنند ...... چون بخلوت ميروند كارى ديگر ميكنند

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

او دا هم ووايي چي زه د مسلمانانو څخه يم، دا ويل اشاره ودې ته ده چي ايمان شرط دی د عمل صالح.

فائده: په دې کي رد دی على من يقول انا مسلم ان شاء الله تعالى، په علم کلام کي وايي چي دا ان شاء الله ويل که د شک لپاره وي په خپل اسلام کي دا خو کفر دی، او که لپاره د ادب مع الله وي يعني حواله د ټولو کارو خدای ؒ ته کوي يعني و مشيت ته د خدای ؒ او يا لپاره د عاقبت الامر وي لا في الآن والحال او يا لپاره د تبرک بذکر الله وي، يا تزکيه د خپل نفس نه کوي نو پروا نه لري.

فائده: حکم د دې آيت هر هغه چا ته شامل دی چي دغه خصال حميده پکښې وي، وان نزلت که څه هم نازل دی په عليه الصلوة والسلام او په اصحابو ﷺ کي او يا په مؤذنانو کي، ولي چي مؤذنان هم خلګو ته دعوت د لمانځه ورکوي.

پوښتنه: دا سورة خو ټوله په اتفاق مکي دی، او اذان خو په مدينه منوره کي مشروع سوی دی؟

ځواب: ايت دي په مکه کي نازل وي او حکم دې متأخر تر نزول وي، قاله الحافظ ابن حجر ؒ، او په قرآن کريم کي نور داغسي آيتونه هم سته، وقالت عائشة ؓ نزلت الآية في المؤذنين واختاره المظهري ؒ.

فائده: پوه سه چي دعوت و خدای ﷻ ته څو مرتبې لري (۱) اول مرتبه دعوة د انبياء ؑ دی، دوی طريقه د دعوت الى الله يا اظهار د معجزاتو او براهينو عقليه هم و کفارو ته وايي، اخيري درجه د دعوت استعمال السيف دی يعني الجهاد في سبيل الله (۲) دويمه درجه دعوت د علماء دی فانهم يدعون الخلق الى الله بالدلائل العقلية والبراهين النقلية فقط يعني د توري د استعمال اجازه نه لري، حسين کاشفي ؒ در تفسير حسيني ميگويد: امام فقيه ابو الليث السمرقندی ؒ فرموده که مراد ازين ايت مذکوره علماء اند که معالم دين بمردم آموزند و عمل صالح و ايشان آنست که هرچه دانند بآن خود هم عمل کنند، نه آنکه شاعر ميگويد ... بيت:

واعظان چون جلوه درمحراب و ممبر ميکنند ..... چون بخلوت ميروند کاری ديگر ميکنند

يا محتسبان اند که قواعد امر بالمعروف ونهی عن المنکر را تمهيد دهند

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وبمردم بیان نمایند، وعمل صالح ایشان آنست که صبر او تحمل وانچه بدیشان رسند از مکاره مردم صبر و تحمل کنند.

والعلماء ثلاثة اقسام (۱) عالم بالله وغير عالم بامر الله يعني باحكامه (لكه عابد جاهل) (۲) عالم بامر الله و نهيه و احكامه غير عالم بالله لكه عالم فاسق غير عامل باوامره ونواهيه (۳) عالم بالله وعالم باحكامه لكه عالم عمل صالح، يعني يطابق حاله مقاله، فهذا القسم الثالث يصلح لدعوة الناس الى الله عزوجل (۳) مرتبة الدعوة بالسيف وهم الملوك المسلمين يجاهدون الكفار حتى يدخلون في دين الله وطاعته او يعطو الجزية عن يد وهم صاغرون، والمرتبة الرابعة دعوة المؤذنين الخلق اى المسلمين الى الصلوة وهي اضعف مراتب الدعوة الى الله تعالى.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله د اضعف مرتبه د دعوة الى الله په تفصيل بيان كړي ده او روح البيان هم څه ناڅه تفصيل راوړی دی.

فصل في فصل الاذان: عن معاوية رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ المؤذنون اطول الناس اعناقا يوم القيامة رواه مسلم.

درويش وايي: چي طول د غاړي كنايه ده له ډيري خوشحالی څخه، وعن ابى سعيد الخدري رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ لا يسمع مدى صوت المؤذن (نه اوري نهايت د اواز د مؤذن) جن ولا انس ولا شيئ الا شهد له يوم القيامة (يعني بالاسلام) رواه البخاري.

درويش وايي: چي والله اعلم چي دا حديث خاص په هغه مؤذن پوري دی چي بېله توسطه د ګوپا او لاؤډسپيكر د مؤذن اواز واوري كما هو المعتاد في زمن النبي[14] او يا عام دی. وعلى تقدير العموم ففيه بشارة عظيمة للمؤذنين كما لايخفى، وعن ابى هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ الامام ضامن (يعني د صحت او فساد او د شريعت غراء سره يانه) والمؤذن موتمن (او مؤذن امين د خلكو په دخول د وخت د لمونځو) اللهم ارشد الائمة (ته هدايت وكړې و امامانو ته چي د قانون شرعي سره برابر لمونځونه و خلكو وركړي) واغفر للمؤذنين (چي اذانونه پر وخت وكړي او فاسدي لهجې په اذانو كي استعمال نه كړي) رواه احمد والترمذي والشافعي رحمه الله وعن ابن عباس رضي الله عنه قال قالت رسول الله ﷺ من اذن سبع سنين، اووه كاله متواتر محتسبا د ثواب نه په اجرت، كه څه هم اجرت پر اذان متأخرينو د فقهاؤ روا بللی دی، كتب له برائة من النار، نوشته ده دده

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لپاره کاغذ د خلاصون له اور څخه، رواه الترمذي وابن ماجه وابو داؤد، وعن ابن عمر قال قال رسول اللهﷺ ثلاثة على كسبان الجنة (دري کسه به په لوړو ځایو کي په جنت کي ناست وي، (۱) هغه مربی ادی حق الله لکه پنځه وخته لمونځ، روژه وغيرهما من الفرائض التي في ذمته وحق مولاه، او د بادار حق اداء کوي چي خدمت دی په راستي سره (۲) ورجل ام قومًا وهم به راضون او هغه امام د مسجد د یو قوم دی چي دوی په راضي وي (داسي نه دی چي صاحب جاه وي یا د حکومت له خوا پر قوم مسلط وي چي قوم په راضي نه وي لکن دی د زور له لاري ددوی امامت د لاسه نه ورکوي.

فائده: دا حکم هلته دی چي په امام کي عيب شرعي وي، مثلاً بیره یې تر مقدار شرعي ډېره کوچنۍ کړې وي، یا سرتور سر لمونځ ورکوي الی غیرها من عیوب الائمة (۳) رجل ينادى بالصلوة الخمس كل يوم وليلة يعني بلا اجر كما في حديث ابن عباس وقد مر، رواه الترمذي، وعن ابي هريرة قال قال رسول اللهﷺ المؤذن يغفر مدى صوته ويشهد له كل رطب ويابس وشاهد الصلوة (حاضر و لمانځه ته د جماعت) يكتب له (۲۵) صلوة ويكفر عنه ما بينهما (او ده ته بخښل کیږي په مابين کي د دوو لمونځو د جماعت من المعاصي) رواه احمد وابو داؤد و ابن ماجه وعن سهل بن سعد قال قال رسول اللهﷺ ثنتان لا تردان او قلما تردان (شک د راوي دی الدعاء عند النداء، یوه دعاء په وخت کي د آذان او بل دعاء په وخت کي د جنګ د مسلمانانو او کافران يلتحم بعضهم بعضًا چي یو د بل غوښي سره تويوي، وعن ابن عمر ان رسول اللهﷺ قال من اذن ثنتى عشرة (۱۲) كاله و جبت له الجنة وكتب له بتأذينه في كل يوم ستون حسنة وبكل اقامة ثلاثون حسنة وعن عمر بن الخطاب انه قال لو اطقت الآذان مع الخلافة لاذنت (كما طاقت درلودای د اذان سره د مشاغل د خلافت د خلکو ما به اذان کولای، وروى حديث ابن عمر المتقدم ابن ماجه وعن ابن عمر قال كنا نؤمر بالدعاء عند اذان المغرب (د امر کېدلو یعني د رسول اللهﷺ په دعاء سره عند اذان المغرب اى عند تمام اذان المغرب رواه البيهقي في الدعوات.

فصل في جواب الاذان: عن عبد الله بن عمر بن العاص قال قال رسول اللهﷺ اذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل ما يقول، هغه دده کلمې ورسره وایاست، ثم صلوا علي (بیا پر ما درود ووایاست) فانه من صل علي صلي الله عليه بها عشرًا (كه چا په دغه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کي پر ما درود و وايه خدای ج به پر ده لس رحمتونه نازل کړي ثم صلوا الله لي الوسيلة (يعني اعط سيدنا محمدًا الوسيلة) فانهما منزلة في الجنة (چي وسيله يوه درجه عاليه ده په جنت کي) لا تنبغي الا لعبد من عباد الله وارجوا ان اکون هو (چي نه ښايي دغه درجه مګر ويوه چاته د بندګانو د خدای ﷻ او دا اميد لرم چي هغه به زه يم) فمن سأل لي الوسيلة حلت عليه شفاعتي (زما شفاعت به هغه ته ورسيږي)

درويش وايي: چي جامع دعا بعد تمام الاذان دا د اللهم رب هذه الدعوة التامة (يعني الدعوة عند الاذان الى الصلوة) والصلوة القائمة (اى الصلوة الدائمة الى يوم القيامة) آت محمدًا الوسيلة والفضيلة والدرجة الرفيعة وابعثه مقامًا محمودًا الذي وعدته (چي مقام د شفاعت کبرى دى دا د ځان لپاره دعاء ده) وارزقنا شفاعته يوم القيامة کما قال رسول الله ﷺ اذا قال المؤذن الله اکبر الله اکبر الى اخير الحديث، يعني يقول مثل ما قال المؤذن وحين يقول (يعني المؤذن) حي على الصلوة (دوه واره) وحى على الفلاح (دوه واره) يقول (السامع) لاحول ولاقوة الا بالله دخل الجنة رواه مسلم، وعن عبد الله بن عمر رض قال رجل يا رسول الله ان المؤذنين يفضلوننا (مؤذنان په ثواب کي تر موږ بالا سول) فقال رسول الله ﷺ قل کما يقولون فاذا انتهيت (چي ته پای ته ورسېدې) فسل تعط (سوال يعني د خدای ج چي قبلېږي)

درويش وايي: چي وفي اجابة المؤذن احاديث اخر صحيحة ترکناها لحال الطول وفيما ذكرناه كفاية.

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ؕ

نه دي سره برابر حسنه ښه خصلت او نه بد خصلت يعني في الجزاء وحسن العافية.

فائده: لا ثانيه زائد دى لپاره د تاکيد د نفي يعني تر هغو پوري چي انسان لره ممکن وي بايد خصلت حسنه مختاره کړي تر خصلت سيئه مثلاً صبر دى پر غضب مختاره کړي، والحلم على الجهل والعفو على الانتقام والسخاء على البخل والشجاعة على الجبن والعفة (عن الزناء) على العنت پر زنا، او بعض مفسرين وايي چي معنى د ايت دا ده چي نه دي برابر افراد د خصلت حسنه في الثواب والاجر بل بعضها فوق بعض کالفرائض والواجبات والسنن والمستجبات النوافل او دغه نه دي برابر جزئيات د خصلت سيئه په بدوالي لکه کبائر ګنهونه على تفاوت درجاتها

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والصغائر. مثلاً كه د يو چا له خوا څخه تاته بد ورسېدل فادفعها باحسن الحسنات فالحسنة ان تعفوا عنه والاحسن في هذه ان تحسن اليه يعني مع العفو.

فائده: ولا تستوي آه جمله مستأنفه ده چي راوړل سوې ده لپاره د ښو كارو في المعاملة الجارية بين العباد، وروسته تر دې محاسن د اعمال جارية بين العبد وربه عزوجل يې بيان كړه يعني په دمخه ايتو كي. حكمت الهي په دا وسني ايت الهي كي ترغيب وركول و عليه الصلوة والسلام چي صبر دي كوي پر اذيت د كافرانو ده لره او مقابله د اسائة د دوى دى په احسان سره كوي لكن معهذا حكم مذكور عام دى.

اِدْفَعْ بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ

ته دفع كوه په هغه خصلت سره چي احسن وي يعني اسائة كه د يو چا له خوا څخه تاته ورسېږي. دا جمله استيناف ده د جواب د يو سائل چي كيف افعل فاجيب، ادفع آه د دې بيان څخه چي دروېش وكړى د دې غرض لپاره چي مراد الحسنة والسيئة امرين معينين لان العموم انسب ببلاغة القرآن، وروى عن علي ﷺ الحسنة حب الرسول وآله عليهم الصلوة والسلام والسيئة بعضهم، او د عباس ﷺ روايت دى الحسنة لا اله الا الله والسيئة الشرك، وقال الضحاك الحلم والفحش وقيل المدارات والغلظة قيل غير ذالک لكن روح المعاني وايي لايخفى ان بعض المروي يكاد لاتصح ارادته ههنا نو شايد چي هغه دي د من روى عنه څخه په صحيح سند دي نه وي ثابته والله اعلم.

فَاِذَا الَّذِيْ بَيْنَكَ وَبَيْنَهٗ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهٗ وَلِيٌّ حَمِيْمٌ

كلمه د اذا لپاره د مفاجات ده، اضيف الى الجملة يعني ناببره به پيدا سي چي ته په ادفع بالتي هي احسن سره عمل وكړي يعني وبه ګرځي هغه څوک چي ستا او دده تر منځ عداوت وُ.

پوهسه: چي "الذي" مبتداء ده او "كَاَنَّهٗ وَلِيٌّ" يې خبر دى، والمعنى دوست مهربان غمخوار ستا.

پوهسه: چي دا نتيجه د ادفع بالتي هي احسن ان يعني فعلت ذالک صار عدوک وليًا حميمًا، په حديث كي راغلي دي چي دا آيت په ابى سفيان بن حرب ﷺ كي نازل سوى دى

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

لانه كان عدواً اظاهر العداوة النبي ﷺ وللمسلمين وجه د عداوت دده هلته شدت پيدا کړي چي رسول الله ﷺ ام حبيبة بنت ابي سفيان رضي الله عنها په نکاح کړه، وروسته چي ابو سفيان رضي الله عنه ايمان راوړی صار وليًا بالاسلام وحميمًا بالقرابة و المصاهرة مع النبي ﷺ.

درويش وايي: چي دا شان نزول روح البيان په تفصيل سره او روح المعاني په اختصار سره راوړی دی او روايت يې د مقاتل بن حبان رضي الله عنه څخه هم ثابت دی. مظهري وايي وليس بسديد لان الآية مكية و اسلام ابي سفيان كان بعد الفتح.

درويش وايي: چي د مجموع سورة فصلت مكي والي خو مسلم دی ولا نسلم كون هذه الآية بخصوصة مكية تدبر غاية التدبر هداک الله والله اعلم بالحال.

وَمَا يُلَقّٰىهَآ اِلَّا الَّذِيْنَ صَبَرُوْا ۚ وَمَا يُلَقّٰىهَآ اِلَّا ذُوْ حَظٍّ عَظِيْمٍ ﴿٣٥﴾

(وما يلقها) جملة معترضة، والمعنى نه ورکول کېږي دا خصلت يعني مقابلة الاسائة بالاحسان، مګر نه هغه کسانو ته چي صبر يې کړی پر مخالفت د نفس او د هوی، او نه ورکول کېږي دا خصلت چي مقابله د اسائة دي په احسان سره ده کړي مګر هغو کسانو ته چي لويه برخه ورکړل سوې وي، روح المعاني وايي ذو نصيب عظيم من خصال الخير و كمال النفس كما روى عن ابن عباس رضي الله عنهما. او قتاده رحمه الله وايي ذو حظ عظيم من الثواب، او بعض وايي الحظ العظيم الجنة پر دي اخير روايةٌ دا آيت وعد من الله عزوجل وعلى الاول هو مدح.

وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطٰنِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ ؕ

دا جمله عطف ده پر ادفع بالتي آه باندي، د اما اصل ان ما ؤ، نون دان شرطيه يې په مازائده کي مدغم کړی.

پوه سه: چي نزغ شبه د نخس ده چي په پښتو يې چخول بولي، او مراد ځني دلته وسوسه د شيطان ده او شيطان سړی باعثه کوي پر معصيت باندي، په قاموس کي راغلي دي نزعه كمنعه (يعني پر صيغه د منع دی) طعن فيه (عيب يې پر ووايه) ونزغ بينهم افسد واغری و وسوس (يعني د فلاني قوم په مابين کي فساد وکړی او يو پر بل يې ورواچول) او وسوسه يې ورواچول وهو فعل الشيطان، والمعنى که چيري شيطان وسوسه درواچول په زړه کي او ته يې باعثه کړې پر انتقام د من اسا لک څخه يعني مقابلة د اسائة په اسائه وکړه په احسان يې مه کوه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(فاستعذ بالله) ته پناه په خدای ج سره وغواړه په شر سره د شيطان (يعني قل اعوذ بالله من الشيطان الرجيم) يعني د شيطان اطاعت مه کوه.

پوه سه: چي دا جمله جواب د شرط دی يعني په اما ينزغنک کي، او جواب دا امر چي فاستعذ بالله دی محذوف دی (يعني يدفع الله عنک ذالک النزع)

إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ۝

خدای ج اوريدونکی دی ستا د استعاذې، يعني ستا پر استعاذه علم لري، او خبر دی ستا په نيت سره چي نيت دي مقابله د اسائة په احسان سره.

وَمِنۡ ءَايَٰتِهِ ٱلَّيۡلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمۡسُ وَٱلۡقَمَرُۚ

د خدای ج د قدرت له علاماتو څخه دي شپه او ورځ، په دې معنی چي شپه يې تاريکه پيدا کړې ده او ورځ يې روښانه. اول د آرام لپاره او دويم د کسب او تجارت لپاره، او يا دا معنی چي کله شپه اوږده وي لکه په ژمي کي او کله ورځ اوږده وي لکه په دوبي کي.

(والشمس والقمر) او دا غه رنګه لمر او سپوږمی د صانع عالم قادر مقتدر چي لرونکی د صفاتو کاملهؤ دی او دليل پر توحيد د خالق دی.

درويش وايي: چي شمس او قمر خو لوی نښاني د قدرت دي تر دوی کښته شيان هم علامې او دلائل د توحيد د خدای ﷻ دي. سعدي شيرازي رح وايي:

برگ درختان سبز درنظر هوشيار .... هر ورقی دفتريست معرفت کردگار

لَا تَسۡجُدُواْ لِلشَّمۡسِ وَلَا لِلۡقَمَرِ وَٱسۡجُدُواْۤ لِلَّهِ ٱلَّذِي خَلَقَهُنَّ

تاسي سجدې مه کوئ د لمر او سپوږمی. لانهما مخلوقتان تاسي غونډي ايها الساجدون لهما، او سجده کوئ د هغه ذات چي دا ټلور شيان يې پيدا کړي دي يعني والنهار والشمس والقمر.

إِن كُنتُمۡ إِيَّاهُ تَعۡبُدُونَ ۝

که تاسي د خدای ج عبادت کوئ، ولي چي سجده عبادت دی او لائق د عبادت رب العزة دی وبس.

فائده: دغه ځای د سجدهٔ تلاوت دی په نيز د امام شافعي رح ولي چي امر چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

واسجدوا دی پوري مقترن دی، وهو مروي عن ابن مسعود رضي الله عنه وابن عمر رضي الله عنه فقيه ابو جعفر الطحاوي الحنفي رحمه الله په خپل سند سره روایت کړی دی د عبد الرحمن بن يزيد څخه چي عبدالله بن مسعود رضي الله عنه كان يسجدوا في الآية الاولى من سورة حٰم واخرج بسنده عن ابن عمر رضي الله عنه مثله.

فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ

که دوی کبر وکړی له امتثال څخه يعني عن السجود الله.

پوه سه: چي دا شرط دی د جزاء په ځای کي د علت د جزاء د رولی دی يعني ولا يضرو د چي مضمون د دې آيت دی (فالذين عند ربک) فالمعنى لان الذين.

پوه سه: چي مراد د الذين آه او د عنديت څخه مراد عنديت مكاني نه دی بلكې درجات د قرب الى الله دی وهم الانبياء والملائكة والاولياء.

يُسَبِّحُونَ لَهُ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ ۩

دوی تسبيح وايي على الدوام د خدای ﷻ د شپې او د ورځي او ملال او ستړيا دست و ګريبان نه ګرځي بلكې لذت او خوند ورکوي، او امام اعظم رحمه الله دا ځای د سجده تلاوت بولي، وهو المروي عن ابن عباس رضي الله عنه.

پوه سه: چي امام الطحاوي الحنفي رحمه الله د مجاهد څخه او هغه د ابن عباس رضي الله عنه انه كان يسجد في الآية الآخرة، وروى عن ابن سيرين مثله.

پوښتنه: امام الطحاوي رحمه الله سجده تلاوت په اول آيت كي راوړي وه کمار نو دا به دده په قول کي تناقض نه وي؟

ځواب: د فقيه ابو جعفر الطحاوي رحمه الله چي حنفيان وايي چي دی اعلم الناس دی بمذهب ابي حنيفة رحمه الله په شرح کي د معاني الآثار چي دده تصنيف دی عادت دا دی چي د هر مذهب دلائل اولاً راوړي دي وروسته د امام اعظم رحمه الله مذهب راوړی، او د هغه ترجيح بيانوي، او دلائل يې هم بيانوي لکه د دغي سجود د حٰم وروسته تر ډېرو حديثو امام طحاوي داسي ويلي دي ان السجود في الآية الاخيرة مقتضى النظر بيا د هغه ډېر دلائل راوړي دي.

فائده: امام الامة و سراج الشريعة ابو حنيفة رحمه الله د احتياط څخه کار اخستی دی. دی وايي چي که سجده په واسجدوا کي وي، نو تاخير تر اخيري آيت اخيري

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

آیت پوري څنډول خو يې جائز دی لان سورة السجدة غير لازمة عند الفور بلكه وخت متسع فراخه دی او كه سجده تلاوت په نبږد لايسمئون وي لم يكن السجود قبله يعني عند واسجدوا خو قبل الوقت د جواز نه لري او كفايت نه كوي.

درويش وايي: انظروا ايها الاعداء لمذهب الامام چي د امام اعظم[رح] څومره فراخ نظر دی عبدالله بن المبارك په خپل قصيده كي وايي لقد زان البلاد من عليها، امام المسلمين ابو حنيفة فما بالمغرقين له نظير، ولا بالمغربين ولا بكوفة الى اخير العقيدة.

وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً

او بعض له دلائلو څخه د قدرت د خدای[ج] ای دلائل قدرته تعالى (انك) ايها المخاطب غير المعين. تهويني مځكه سپېره ګرد الوده بلا نبات خشوع د مځكي (مستعار له تذلل څخه و خدای[ج] ته ومنه الخشوع في الصلوة)

فَاِذَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَآءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ

نو چي كله موږ نازلي كړو (و اوروو) پر مځكه اوبه (اهتزت) اى تحركت (وربت) او راپورته سي او سره وپړسېږي لخروج النبات عنها.

اِنَّ الَّذِيْٓ اَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتٰى ۭ اِنَّهٗ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ

په تحقيق هغه څوك چي ژوندي يې وركړ، اى احياها بنباتها بحذف المضاف، دغه ذات مقتدر چي احياء د مځكي په نبات سره هر آئينه ژوندی كونكی دی د مړو له قبرو څخه يعني په ورځ د قيامت عند النفخة الثانية، په تحقيق دا خالق پر هر شي د احياء او اماتة قادر دی.

اِنَّ الَّذِيْنَ يُلْحِدُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا

په تحقيق هغه كسان چي كج روی كوي په آيات قرآنيه ؤ كي يعني غلط او باطل تأويلونه په كوي د خپل خواهشاتو سره يې برابروي، وهذا هو مراد ابن عباس[رض] بقوله يضعون كلامه تعالى غير موضعه انتهى، اصل معنى د الحد مال عن الاستقامة ومن هذا يقال للحد القبر لحد لانه مائل من الاستقامة الى جانب (لايخفون علينا) نه دی پټ زموږ څخه يعني دوی دي په امن كي د انتقام او جزاء بيغمه نه كښيني.

بوه سه: چي په يوه قرائت كي يلحدون په فتح د ياء راغلی دی يعني من باب المجرد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او مشهور قرائت یې يُلحدون دی بضم الیاء من باب الافعال وهما بمعنی واحد، وقال قتادة رح: الالحاد التكذیب، وقال مجاهد يلغون في اثناء قرائة القرآن من جانب النبي ﷺ یا په لوی لوی نارو سره یا په چکچکو سره یا د خولې په شپېلکې سره کمامر من قوله تعالى: وقال الذين كفروا لاتسمعوا لهذا القرآن والغوا فيه.

درویش وايي: چي اول تفسیر عام دی چي ټولو تفاسیرو ته شامل دی یعني يلحد في الآيات القرآنية بالتكذيب كابي جهل وغيره، یا بالنار كمامر في الآية المتلوة آنفا، یا په تغیر د لفظ قرآني، یا په تأویل باطل سره مخالف د تأویل څخه د سلف الصالحين كالفرقة المجسمة یعني خدای ج جسم بولي. نو دوی د ترجمه د آیاتو متشابهه ؤ پر ظاهر کوي، مثلاً الرحمن على العرش استوى. يد الله فوق ايديهم كل شيئ هالك الا وجهه، الى غير ذالك من الآيات الدالة بحسب الظاهر على الجسمية یا اهل اهوا كالمعتزلة والكرامية والروافض والخوارج والكرامية وغيرها من فرق الضلال.

حکایت: په زمانه کي د حاتم الاصم رح چي د يو عارف بالله نوم دی يو كفن كښ، یعني چي چا به مړی ښخ کړی د شپې به دی ورغلی د مړي کفن به یې ځني راتول کړی چي په عربي یې نباش بولي، نو دا کفن کښ د حاتم رح د تبلیغ و مجلس ته راغلی. نو د هغه وعظ تأثير پر وکړی او د حاتم رح پر لاس یې توبه وکښل او خپل حال یې هم ورته بیان کړی یعني چي زه کفن کښ وم، نو حاتم رح ورته وویل: کم نبشت، د څو کسانو مړو کفنونه به دي کښلي وي؟ نباش ورته وويل د اوو زرو (۷۰۰۰) حاتم رح ورته وويل په څو کاله کي؟ نباش ورته وويل په شل کاله کي، حاتم رح بیهوشه سو، څه وخت چي پر هوش راغلی، نباش ته یې وويل قبور المسلمین ام الكافرين؟ قال قبور المسلمين فغشي على حاتم رح ثانيا فلما افاق قال لنباش، د څو قبرو والاؤ مخان د قبلې څخه چپ وه، او د څو قبرو والاؤ مخ پر قبله ؤ؟ نباش ورته وويل چي د اوو زرو څخه د دروسوو (۳۰۰) کسانو مخ و قبلې ته ؤ، د نورو ټولو مخ د قبلې څخه چپ ؤ. فغشي على حاتم رح ثالثا لانه علامة كون الميت مات على غير ملة الاسلام.

سوال: سبب د بیهوشی د حاتم رح څه ؤ؟

ځواب: الخوف من الله تعالى لان خوف احد بحسب مقامه من معرفة الله عزوجل، دا ؤ د لايخفون علينا په مناسبت حکایت:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اَفَمَنْ يُّلْقٰى فِى النَّارِ خَيْرٌ اَمْ مَّنْ يَّاْتِيْٓ اٰمِنًا

قانون كلي: الهمزة للانكار والفاء للعطف على مقدر مناسب للمقام، تقديره ايفتخرن هؤلاء الكفار ويتعجبون باموالهم فمن يلقى آه. ومعنى الانكار چي دوی باید دا فخر نه کولای. اخرج ابن مردوية عن ابن عباس رض افمن يلقى في النار هو ابو جهل.

(ام من يأتي امنا) هو ابو بكر الصديق رضي الله عنه وقيل نزل هذه الآية في ابی جهل وعمار بن ياسر رضي الله عنه من فقراء المؤمنين. وقيل من يأتي آمنًا هو حمزة رضي الله عنه وقيل عثمان رضي الله عنه.

درویش وایي: چي دا ټول د مثال پر ډول ذکر سوي دي، ولهذا قال المظهري ابو جهل وامثالهم. وقال البرسوي رح وهم الكفرة بانواعهم، ترجمه: آیا هغه څوک چي واچول سي په اور کي بهتر دی او که هغه څوک چي راسي په ورځ د قیامت په حال کي د امن له عذاب الهي څخه.

پوښتنه: دد ې دوو ډلو په باره کي خدای ﷻ متقابل عبارت نه دی وایي، یعني داسي عبارت: افمن يلقى في النار خير ام من يدخل الجنة. حکمت یې څه دی؟

ځواب: په نظم جليل کي اغتناء ده په شان کي د مؤمنانو لان من العذاب اعم من دخول الجنة لانه يبقى احتمال ان يعذب زمنًا قليلاً ثم يدخل الجنة او بل دا چي امن له عذاب څخه اهم دی من دخول الجنة، هم دا سبب دی چي په اوله ډله کي کفار دي د القاء لفظ یې وویل سو چي دال پر قسر دی یعني بې اختیاره یې و نار ورغورځوي. او په دویمه ډله کي اتيان ووایه الدال على انه بالاختيار والرضاء مع الامن.

يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ اِعْمَلُوْا مَا شِئْتُمْ ۙ اِنَّهٗ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ۝۴۰

عمل کوئ ای کافرانو چي ستاسي خوښه وي یعني من الكفر والمعاصي. په تحقیق خدای ج په عملو ستاسي خبر دی.

پوه سه: چي دا امر تهدید شدید دی امر تکلیف او اباحة نه دی. او کلمه د ما مصدریه یا موصوله ده، والعائد اليه محذوف ای ما تعملونه.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاۗءَهُمْ ۚ وَاِنَّهٗ لَكِتٰبٌ عَزِيْزٌ ۝۴۱

په تحقیق هغه کسان چي کفر او انکار یې په قرآن وکړی څه وخت چي دوی ته نازل سو، په تحقیق قرآن مبارک عزیز دی. ابن عباس رض وایي ای کریم على الله

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تعالى، او قتاده رح وايي اعزه الله تعالى (عزت او غلبه خدای ۴ ورکړې ده) لايجد الباطل اليه سبيلاً كما قال الله تعالى.

لَّا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ

نه راځي ده لره باطل د مخ له خوا ده ته او نه د شا له خوا ځخه، او روح المعاني د عزيز ترجمه په لا يوجد له نظير سره كړې ده، او يا منيع دى لاتتأتى لاحد معارضة، كريمه "لو كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا (يعني محمد ﷺ) فأتوا بسورة من مثله" وقيل غالب دى على الكتب السماوية كلها لفسخها به.

پوه سه: چي لايأتيه الباطل آه دا جمله بل صفت دى د كتاب، او مابين يديه وماخلفه كناية عن جميع الجهات يعني د هيڅ جهت باطل لار نه ورته لري يعني من حيث الصيغة ولا من حيث الجملة ولا من حيث الفصاحة ولا من حيث البلاغة ولا من حيث امثاله ولا من حيث القصص من الانبياء والامم الماضية، نو دا تمثيل دى چي قرآن مبارک یې مشابه کړی د يو شخص سره چي پر هغه د هر جهته ځخه پهره ولاړه وي چي دښمنان و هغه ته لار نسي پيدا كولاى لكونه في حصن حصين، ددې كنايه ژوندى مثال په عربي كي الصباح والمساء دى چي كنايه د ټولو ازمنة ماضية او حاليه او مستقبله ؤ ځخه ده.

امام قشيري رح فرموده كه قرآن عزيز است كه كلام رب العزة كه ملك عزيز (جبرئيل ۴) بر رسول عزيز آورد (يعني محمد ﷺ) براى امت عزيز كه كنتم خير امة اخرجت للناس، شاهد اوست طبعى است كه نامه دوست براى دوستان عزيز و گرامى ميباشد ... بيت:

زنام و نامه تو يافتم عز و كرامت .... هزار جان گرامى فداى خامه ونامت

قتاده او السدي رح وايي چي له باطل ځخه مراد شيطان دى چي دى طاقت نه لري چي قرآن ته دي تغيير بالزيادة فيه او النقصان منه.

پوه سه: چي مراد له شيطان ځخه شياطين الجن والانس دواړه مراد دي، چنانچه روافضو په قرآن كي لس اجزاء نور بالا كړي دي، دوى وايي چي دا اجزاء صحابه كرامو ﷺ په وخت كي د جمع القرآن طرح كړي ؤ لكن كامياب نه سول يعني نمونه د هغه قرآن چي دوى جمع كړى ؤ يعني ځلوېښت جزء په ټوله نړۍ كي نسته، او دوى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

زيات کړي وه بعض الفاظ په بعض آيتو کي کما في قوله تعالى انما انت منذر ولکل قوم علي، دا لفظ دوی زيات کړی دی، وسيعلم الذين ظلموا آل محمد ای منقلب ينقلبون آل محمد دوی ورسره زيات کړی دی، دا خو دوی عمل وکړی چي په قرآن کي به دا زمونږ زيادت د همېشه لپاره پاته وي لکن کامياب نه سول، دا عمل يې خدای ﷻ و شبلي ته د بطلان وا چاوه، قال الزجاج معناه انه محفوظ من ان ينقص منه فياتيه الباطل من بين يديه، او يزاد فيه فيأتيه الباطل من خلفه، وقال مقاتل رحمه الله لايأتيه الباطل ای التکذيب من الکتب التي تقدمه ولايجيئ بعده کتاب يبطله او ينسخه، دليل کل التفاسير ان الله عزوجل وعد رسوله ﷺ حفظ القرآن والله لايخلف الميعاد، کريمه: انا انزلنا اليک الذکر وانا له لحافظون.

تَنْزِيْلٌ مِّنْ حَكِيْمٍ حَمِيْدٍ ﴿۴۲﴾

خبر د مبتداء محذوفي دی ای هو تنزيل يا حمل يې مبالغةً عدل يا تنزيل په معنی د منزل دی له جانبه ځنخه د کامل الحکمة خدای ﷻ (نو تنوين لپاره د تعظيم دی) او محمود دی چي ټول له مخلوقات يې حمد وايي يا په لسان حال سره يا په مقابل سره ومع ذالک هو تعالى حميد في ذاته لايحتاج الي حمد احد من الخلق.

درويش وايي: چي چونکي کفارو د مکې به و آنحضرت ﷺ ته خفت انگيز الفاظ استعمالول، ګاهي به يې ويل چي شاعر دی، ګاهي به يې ويل چي کاهن دی و امثال ذالک نو د عليه الصلوة والسلام د تسلي لپاره خدای ﷻ دا آيت نازل کړی.

مَا يُقَالُ لَكَ اِلَّا مَا قَدْ قِيْلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ ؕ

تاته نه دي ويل سوي مګر هغه الفاظ چي ويل سوي وه ورسولانو ته تر تا د مخه من الالفاظ القبيحة کما مرت، نو ته صبر وکړه لکه هغو انبياؤ عليهم السلام چي صبر کړی ؤ او ته خان په غم کي مه اچوه لان العاقبة لانبياء، او بعض مفسرين وايي معنی د آيت داده ما اوحی اليک الامثل ما اوحی الی الرسل من قبلک من التوحيد واصول الدين ای المعتقدات والوعد للمؤمنين والوعيد للکافرين والاحتمال الاول هو الارجح.

اِنَّ رَبَّكَ لَذُوْ مَغْفِرَةٍ وَّذُوْ عِقَابٍ اَلِيْمٍ ﴿۴۳﴾

په تحقيق سره ستا خدای خاوند د مغفرت دی يعني للمؤمنين، او ورکونکی د عذاب درد دهنده کافرانو لره.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي په دې کي ضمنًا اشاره وده ته ده چي تر تا د مخه رسولانو ته والمؤمنين بهم خداى کومک ورکړى وّ پر اعداء ددوى او تاته به هم خداى کومک درکړي عنقريب، او انتقام به د اعداؤ څخه ستا واخلي وقد صبر رسول الله ﷺ ونصره الله على اعدائه كما في يوم بدر وغير ذالک.

شان نزول: کفارو د مکې د تعنت او ضد د لاري وعليه الصلوة والسلام ته وويل چي ولي ستا کتاب په عربي ژبه دى ولي په لغت سرد عجمو نه دى لکه تورات او انجيل، نو دا آيت نازل سو.

وَلَوْ جَعَلْنٰهُ قُرْاٰنًا اَعْجَمِيًّا لَّقَالُوْا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيٰتُهٗ

ضمير راجع دى و ذکر ته يعني دغه قرآن چي ته يې په عربي دوى ته وايي، نو که موږ ګرځولى واى قرآن نازل پر تا د عجمو په لغت سره، نو دوى اى اهل مکة به ويلاى (لولا فصلت آياته) اى بينت آياته يعني بلغة العرب حتى چي موږ به په پوهېداى، دا جمله متصل ده په اول پوري د سورة په مدح کي د قرآن اعنى كتاب فصلت آياته الخ.

ءَاَعْجَمِيٌّ وَّعَرَبِيٌّ

يعني انکارًا به کفارو د مکې ويلاى چي کتاب عجمي دى او رسول عربي دى، قال مقاتل رح وذالک ان رسول الله ﷺ ورتلى به يسار چي مريى وّ د عامر الحضرمي وكان يهوديًا عجميًا چي کنيت يې ابو فکيهة وّ، فقال المشركون يعني اهل مکة انما يعلمه بشر يعني الغلام المذكور چي يسار يې نوم وّ نو د يسار مالک يعني عامر الحضرمي او ورته وه يې ويل چي ته محمد ته قرآن ورښيې؟ يسار ورته وويل چي دى ماته تعليم د اسلام کوي، فانزل الله تعالى هذه الآية.

قُلْ هُوَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا هُدًى وَّشِفَآءٌ

وو ايه هغه اى القرآن العربي د هغو کسانو لپاره چي ايمان يې راوړى وي هدايت دى د ضلالة څخه او شفاء عظيم دى، التنوين للتعظيم اى شفاء عظيم لما في صدور الناس من الجهل ورزائل اوصاف القلب والنفس كالكبر والعناد والبخل وغيرها وقيل شفاء من الامراض والاوجاع الظاهرة والجسدية.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: علماء د حقیقت او تصوف وايي چې په قرآن کريم کي شپږ آياتونه د شفاء د امراض ظاهره او باطنهٔ موجود دي، كه څوک دغه شپږ آيته په خوله ووايي يا يې پر کاغذ نوشته کړي او به يې وڅيښي په عقيده کامله سره خداى ﷻ به دده مرض دفع کړي.

درويش وايي: چې آيات الشفاء دادي لكن زه حافظ د قرآن نه يم ترتيب يې نه دى را معلوم لكن ضروري هم نه دى (و ننزل من القرآن ما هو شفاء و رحمة للمؤمنين، شفاء للناس، شفاء لما في الصدور، ويشف صدور قوم مؤمنين، واذا مرضت فهو يشفين، قل هو الذي آمنوا هدًى و شفاء).

وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى ط

او هغه كسان چې پر قرآن ايمان نه لري، موصول مبتدا ده، په غوږو کي يې ثقل دى يعني چې په سمع د قبول يې نه اوري. كه څه هم ظاهرًا كاڼه نه دي دا يې خبر دى. او دا قرآن پر دوى باندي ظلمت دى يعني شبهة او مشتبه دي، قال قتادة رح چې كفار مكه عموا عن القرآن وصموا عنه فلا ينتفعون به.

أُولَٰئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾

دوى ته ناري وهل كېږي له لېري ځاى څخه، دا يو مثال دى د كفارو د مكې في عدم قبولهم عدم استماعهم للقرآن بمن صاح به من مسافة بعيدة.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ ط

لام موطئه د قسم دى موږ وركړى وُ موسىٰ ؑ ته كتاب يعني التورات (فاختلف فيه) جواب د قسم محذوف دى يعني اختلف قوم موسىٰ بالتصديق والتكذيب يعني بعض ايمان پر راوړى او بعض يې تكذيب وكړى كما اختلف قريش قوم محمد ﷺ.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ط

كه نه واى يو خبره چې خداى ﷻ په لوح محفوظ كي د مخه ليكلې وه چې هغه خبره داده چې زه تاخير د عذاب كوم و مكذبينو ته يعني مهلت وركوم يعني الى يوم القيامة يا الى اجل معلوم، ددوى ترمابين به فيصله او قضاوت كړه سوى واى يعني ژر به مي عذاب وركړى واى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ۝

(وانهم) ای المكذبين په شک كي دي (د منه ضمير يا راجع و تورات ته دی يا قرآن ته) چي دوی يې په اضطراب كي اچولي وه يعني قوم موسیٰ ؑ يا قريش مكة.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ۝

كه څوک عمل صالح وكړي لپاره د فائدې د خپل ځان يې كړی دی، كلمه د لام د نفع ده، او كه څوک بد عمل وكړي ضرريې چي عذاب الهي دی و ده ته راجع دی، نو كلمه د علی لپاره د ضرر ده. او نه دی ستا رب يا محمد (ﷺ) ظلم كونكی پر بندګانو، يعني عمل د محسنين نه ضائع كوي بلكي ثواب يې وركوي. او په عمل كي د بد كارانو په عملو كي زياتوب نه كوي.

پوښتنه: ظلام خو صيغه د مبالغې ده. نو د نفي څخه د ظلام به احتمال د نفس ظلم پر خدای جل جلاله متوهم نه وي؟

ځواب: مظهري رح وايي چي صيغه د مبالغې تعريضًا على الكفار راوړه بانهم هم الظالمون المبالغون في الظلم، والله سبحانه لا يتصور منه الظلم اصلاً، او بعض مفسرين وايي چي اصل كلام داسي ؤ و ماربک بظالم ثم نقل مع النفي الى صيغة المبالغة، فكانت المبالغة راجعة الى النفي على معنى ان الظلم منفي عنه تعالى نفيًا مؤكدًا مضاعفًا، او بعض مفسرين وايي چي صيغه د مبالغې په اعتبار د كثرت د عبيد او بندګانو ده، لا باعتبار كثرة الظلم حتى چي احتمال د نفس ظلم پر خدای ج متوهم سي ويؤيد هذا التوجيه قوله تعالى ولا يظلم ربک احدًا، وفي الحديث القدسي اني حرمت الظلم على نفسي و على عبادي الا فلا تظالموا.

درويش وايي: بحمده تعالى وحسن توفيقه لهذا العبد الضعيف تفسير د (۲۴) جزء په شپه د چهار شنبې پر اول د ربيع الاول سنه (۱۴۳۲ھ) پای ته ورسېدی. فلله الحمد والمنة وعلى سيد رسله الصلوة والتحية وعلى آله واصحابه الكملة.

كه عاصي او ګنهګار يم .... د قرآن عظيم خدمتګار يم

روز محشر هر كه آيد تصوير جانان دربغل .... من نيز حاضر ميشوم تفسير آن دربغل

نه قاضي يم نه مفتي نه مجتهد يم .... د تفاسيرو د قرآن څخه خوشه چين يم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د تفسیر ایوبي د مضامینو فهرست

شمېر	مضمون	مخ
۱	سریزه	۳
۲	د سورة یسٓ پیل	۵
۳	د ''وکل شيئ احصيناه'' تفسير	۱۷
۴	درویش وایي	۱۹
۵	سوال معترض	۲۱
۶	مسئله شرعيه	۲۶
۷	د درويشتمي پارې پيل	۳۰
۸	د ''وجعلنا فيها جنات من نخيل واعناب'' تفسير	۴۱
۹	فوائد	۴۲
۱۰	درویش وایي	۸۱
۱۱	پوښتنه او ځواب	۸۷
۱۲	روايت	۹۰
۱۳	د ''فسبحٰن الذي بيده ملكوت آه'' تفسير	۹۵
۱۴	د سورة الصفات پیل	۹۷
۱۵	فائده مهمه	۹۹
۱۶	درویش وایي	۱۰۱
۱۷	د ''الا من خطف الخطفة'' تفسير	۱۰۳
۱۸	سوال او جواب	۱۰۵
۱۹	درویش وایي	۱۰۶
۲۰	د ''وجعلنا ذريته هم الباقين'' تفسير	۱۲۸
۲۱	پوښتنه او ځواب	۱۳۵
۲۲	درویش وایي	۱۴۱

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

شمېر	مضمون	مخ
۲۳	د "فبشرناه بغلام حليم" تفسير	۱۴۴
۲۴	واقعه دل خراش	۱۵۱
۲۵	د "وان يونس لمن المرسلين" تفسير	۱۶۶
۲۶	د سورت صٓ پيل	۱۸۶
۲۷	د "ولات حين مناص" تفسير	۱۸۷
۲۸	درويش وايي	۱۹۰
۲۹	د "وشددنا ملکه" تفسير	۱۹۹
۳۰	حکايت	۲۱۳
۳۱	د "اذ نادی ربه انی مسنی الشيطان" تفسير	۲۲۴
۳۲	د "قال انا خير منه" تفسير	۲۴۲
۳۳	د سورة الزمر پيل	۲۴۸
۳۴	درويش وايي	۲۶۲
۳۵	د "ثم انکم يوم القيامة عند ربکم تختصمون" تفسير	۲۷۸
۳۶	د څلورويشتمې پارې پيل	۲۸۱
۳۷	حکايت	۲۸۸
۳۸	د "ان الله يغفر الذنوب جميعًا" تفسير	۳۰۱
۳۹	درويش وايي	۳۱۱
۴۰	د سورة المؤمن پيل	۳۳۱
۴۱	د "مايجادل في ايات الله الا الذين کفروا" تفسير	۳۳۴
۴۲	درويش وايي	۳۳۸
۴۳	د "کذالک يطبع الله على کل قلب متکبر جبار" تفسير	۳۶۴
۴۴	د "النار يعرضون عليها غدوًا وعشيًا" تفسير	۳۷۱
۴۵	سوال او جواب	۳۷۶
۴۶	درويش وايي	۳۷۹

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

شمېر	مضمون	مخ
۴۷	فائده	۳۸۴
۴۸	فائده عظیمه	۳۸۷
۴۹	د ''الذین کذبوا بالکتاب'' تفسیر	۳۹۳
۵۰	حکایت	۴۰۱
۵۱	د سورة حم السجدة پیل	۴۰۴
۵۲	درویش وایي	۴۱۵
۵۳	پوښتنه او جواب	۴۲۱
۵۴	د ''ومن احسن قولاً ممن دعا الی الله'' تفسیر	۴۲۹
۵۵	حکایت	۴۳۹
۵۶	د څلورویشتمي پارې پای	۴۴۵
۵۷		

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو.

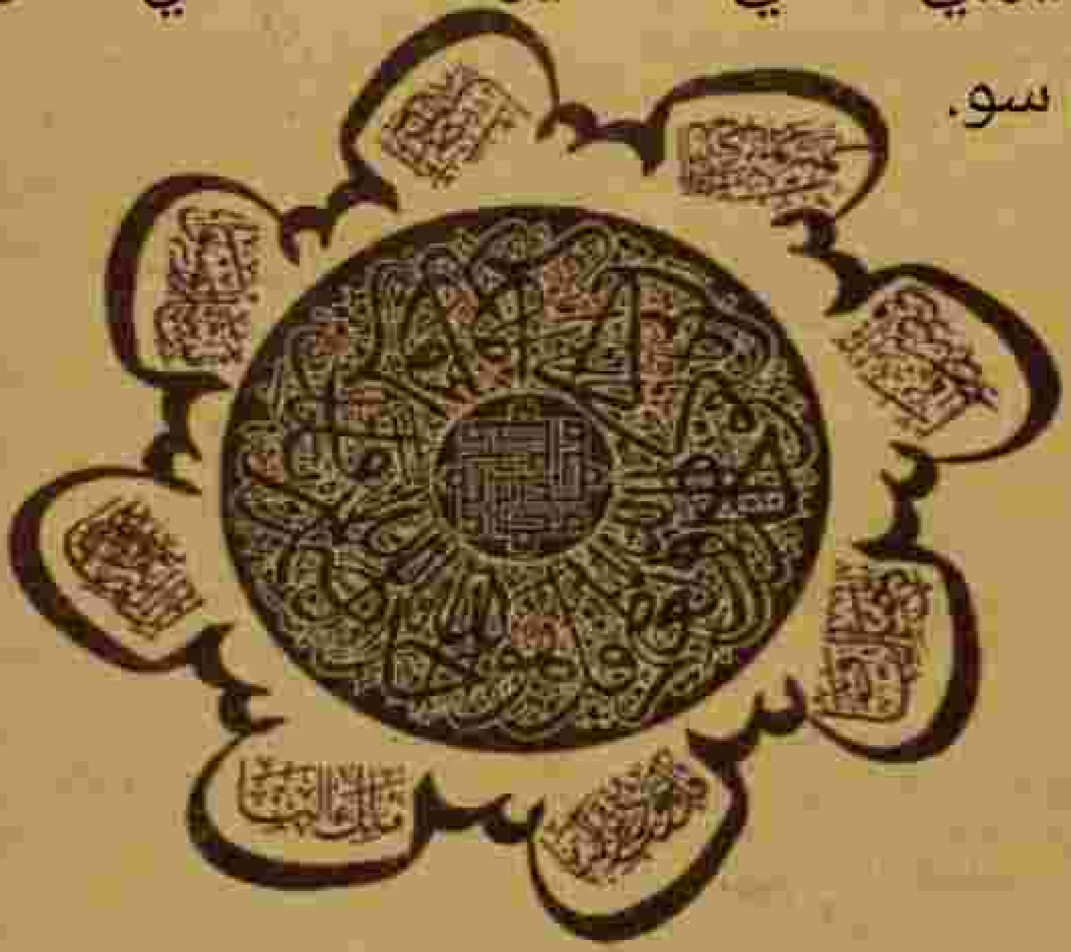

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

تفسير ايوبي حنفی۱۵ ټوک

د نصيراحمد احمدي لـخوا

سکين او pdf سـو.

تاريخ ۱۷-۱۰-۱۳۹۸

واتساپ- ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

د دعا محتاج احمدي!

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner